

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ISSN 2524-0609

Серія

ПЕДАГОГІКА

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Збірник наукових праць

Випуск 1(44)

Ужгород – 2019

Науковий вісник Ужгородського університету.

Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».

Випуск 1 (44) ' 2019

– науково-практичний журнал у галузі педагогіки, в якому висвітлюються актуальні питання методології та історії педагогіки, теорії і практики навчання, теорії і практики виховання, теорії і методики професійної освіти, соціальної педагогіки, соціальної роботи, сучасних педагогічних технологій та інших галузей педагогічної науки.

Редакційна колегія

Головний редактор:

Козубовська І.В. доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи, ДВНЗ «УжНУ» (Україна)

Заступник головного редактора та відповідальний за випуск:

Бартош О.П. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології і соціальної роботи, ДВНЗ «УжНУ» (Україна)

Члени редколегії:

Козловська І.М. доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ «УжНУ» (Україна)

Опачко М.В. доктор педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи, ДВНЗ «УжНУ» (Україна)

Староста В.І. доктор педагогічних наук, професор, ДВНЗ «УжНУ» (Україна)

Товканець О.С. кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи, ДВНЗ «УжНУ» (Україна)

Шандор Ф.Ф. доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціології і соціальної роботи, ДВНЗ «УжНУ» (Україна)

Букач М.М. доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи, Миколаївський національний університет ім.В.О.Сухомлинського (Україна)

Мешко Г.М. доктор педагогічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет ім.В.Гнатюка (Україна)

Поліщук В.А. доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Тернопільський національний педагогічний університет ім.В.Гнатюка (Україна)

Товканець Г.В. доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти, Мукачівський державний університет (Україна)

Кіш Янош, доктор психології, професор, Дебреценський університет (Угорщина)

Крчмері Владімір, доктор медичних наук, професор, ректор Університету здоров'я та соціальної роботи св.Алжбети (Словаччина)

Норман Джудіт, доктор соціальної роботи, професор, Університет Брігам Янг (США)

Рецензенти:

Олексюк Н.С., доктор педагогічних наук, професор

Фенчак Л.М., кандидат педагогічних наук, доцент

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 7972 від 9 жовтня 2003 р.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції Серія 3т №32 від 31 травня 2006 р.

Засновник і видавець:

Ужгородський національний університет, Україна, 88000, м.Ужгород, пл.Народна, 3. Видавництво: вул. Капітульна, 18;
e-mail: goverla-print@uzhnu.edu.ua

Адреса редакції:

88017, м.Ужгород, вул. Університетська, 14, факультет суспільних наук, кімн.218,
e-mail: olena.bartosh@uzhnu.edu.ua

Збірник наукових праць видається з березня 1998 р., виходить двічі на рік.

Збірник наукових праць перереєстровано як друковане періодичне видання, включене до переліку наукових фахових видань України, галузі науки – педагогічні, що затверджений Наказом МОН України від 09.03.2016 р. № 241 (додаток 9, позиція 78).

Офіційний сайт:

<http://www.visnyk-ped.uzhnu.edu.ua>

Збірник представлено у наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах:

- Google Scholar (США)
- Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського (Україна)
- INDEX Copernicus – [ICV 2017: 65.57](#) (Польща)

Рекомендовано до друку Вченою Радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 6 від 30 травня 2019 року

УДК 371; 378; 364

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»: зб.наук. пр. / Ред. кол. : Козубовська І.В. (гол.ред.) та ін. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2019. Випуск 1 (44). 218 с.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY
«UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»

SCIENTIFIC HERALD OF
UZHHOROD UNIVERSITY

ISSN 2524-0609

Series

PEDAGOGY

SOCIAL WORK

Collection of Scientific Works

Issue 1 (44)

Uzhhorod – 2019

Scientific Bulletin of Uzhhorod University.

Series: «Pedagogy. Social Work».

Issue 1 (44) '2019

– is a scientific-practical journal in the field of pedagogy. Its main thematic areas are the current issues of: methodology and history of pedagogy, theory and practice of teaching, theory and practice of education, theory and methodology of professional education, social pedagogy, social work, modern pedagogical technologies and other areas of pedagogical science.

Editorial Board

Editor-in-Chief:

Kozubovska Iryna. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Uzhhorod National University (Ukraine)

Deputy of Editor-in-Chief and Executive Secretary:

Bartosh Olena. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Sociology and Social Work Department, Uzhhorod National University (Ukraine)

Members of the Editorial Board:

Kozlovskaya Iryna. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Opachko Magdalyna. Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Uzhhorod National University (Ukraine)

Starosta Volodymyr. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzhhorod National University (Ukraine)

Tovkanets Oksana. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Uzhhorod National University (Ukraine)

Shandor Fedir. Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of Sociology and Social Work Department, Uzhhorod National University (Ukraine)

Bukach Mykola. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Social Work Department, Mykolaiv National University named after V.Sukhomlynsky (Ukraine)

Meshko Galyna. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Gnatyuk (Ukraine)

Polischuk Vira. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Social Pedagogics and Social Work Department, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Gnatyuk (Ukraine)

Tovkanets Ganna. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Department of Pedagogy and Methodology of Pre-school and Primary Education, Mukachevo State University (Ukraine)

Kiss János. Doctor of Psychology, Professor, University of Debrecen (Hungary)

Krčmery Vladimír. Dr. h. c. prof. MUDr., DrSc., Head of St. Elizabeth University of Health and Social Work in Bratislava (Slovakia)

Norman Judith. Doctor of Social Work, Professor, Brigham Young University (the USA)

Reviewers:

Oleksiuk Nataliya. Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Fenchak Liubov. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Certificate of the print media state registration Series KV № 7972 dated by October 9, 2003

Certificate of state registration of publishers, manufacturers, and distributors of publishing products Series 3m №32 dated by 31 May 2006

Founder and publisher: Uzhhorod National University, Ukraine, 88000, Uzhhorod, Narodna square, 3. Publishing House Goverla: Kapitulna str., 18; e-mail: goverla-print@uzhnu.edu.ua

Editorial address: 88017, Uzhhorod, Universitetska str., 14, Faculty of Social Sciences, room 218, e-mail: olena.bartosh@uzhnu.edu.ua

The journal has been published since March 1998, is published twice a year.

Collection of scientific articles is re-registered as a printed periodical edition, included in the list of scientific professional editions of Ukraine, the field of science – Pedagogy, approved by the Order of Ministry of Education of Ukraine dated by 09 March 2016, № 241 (annex 9, position 78).

Website: <http://www.visnyk-ped.uzhnu.edu.ua>

The journal is registered in scientometric databases, repositories and search engines:

- Google Scholar (the USA)
- National Library of Ukraine named after Vernadsky (Ukraine)
- INDEX Copernicus – [ICV 2017: 65.57](#) (Poland)

Recommended for publication by the Scientific Council of Uzhhorod National University, record № 6 from May 30, 2019

UDC 371; 378; 364

Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»: collection of scientific articles / Kozubovska, I.V. (Ed.). Uzhhorod: Publishing House of Uzhhorod National University «Hoverla», 2019. Issue 1 (44). 218 p.

ЗМІСТ

Бартош Олена, Лімбах Федір. ДО ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	9
Бондарчук Наталія, Чернов Віктор. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ З УРАХУВАННЯМ ЇХНІХ ПСИХОДИНАМІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ	13
Браніцька Тетяна. МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	18
Бурдейна Людмила. КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА СТАН ПРОБЛЕМИ У ПРАКТИЦІ РОБОТИ ЗВО АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ	23
Варга Наталія, Голонич Ян. ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ	28
Гончар Інна. ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	33
Горобець Ольга, Горобець Сергій. ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	38
Гусак Людмила. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ВИВЧЕННІ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	43
Данилевич Мирослава, Романчук Ольга. ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ.....	47
Дем'янчук Олена, Адамович Ірина. «ШКОЛА МОЛОДОГО ПЕДАГОГА» ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГА.....	53
Добровіцька Олена. ВОЛОНТЕРСТВО У ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	59
Дроздова Вероніка. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ТА ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ ІКТ)	63
Єпіхіна Марина. ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА	67
Козубовська Ірина, Козубовський Ростислав. УЧАСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	71
Кокнова Тетяна. ПІДГРУНТЯ СУТНІСНОГО ПОХОДЖЕННЯ ЛІНГВОМЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	75
Кононович Дар'я. МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	80
Кравчина Тетяна. ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ В СТРУКТУРІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	84
Кульчицький Віталій. ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	88
Левчук Олена. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАТЕМАТИЧНИХ КУРСІВ НА АГРОНОМІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СИСТЕМІ «НАУКА-ОСВІТА-ВИРОБНИЦТВО».....	93
Лещук Галина. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОРА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ	98
Логвиненко Тетяна. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	102
Максимовська Наталія, Вегеріна Анастасія. ТРАНСФОРМАЦІЯ СФЕРИ ДОЗВІЛЛЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	106

Маляр Олена. ЕМОЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ В СІМ'Ї ТА ЇЇ ВРАХУВАННЯ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....	111
Опачко Магдалина. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗРОБЦІ ТЕОРЕТИЧНОГО І ПРАКТИЧНОГО АСПЕКТІВ ДИДАКТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ	116
Побережна Наталія. ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВОВИЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНИМИ ПРОЕКТАМИ.....	122
Повідайчик Оксана, Рюль Вікторія. ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	127
Полонська Тамара. РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНИХ ЗМІСТОВИХ ЛІНІЙ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ	132
Попик Мар'яна. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ: ДОСВІД ШВЕЙЦАРІЇ.....	137
Попович Анна. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ ЗАКАРПАТТЯ.....	141
Пришляк Оксана. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ДО РОБОТИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	146
Рижанова Алла. ПОЛІТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	151
Розман Ірина. ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ	156
Романовська Людмила. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МАТЕРИНСТВА ТА ДИТИНСТВА.....	160
Семенець Лариса, Васильєва Регіна. КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ: ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ.....	165
Семенець Сергій, Чугунова Олена. РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У НАВЧАННІ АЛГЕБРИ І ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ: РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАДАЧНОГО ПІДХОДУ	169
Сидорук Ірина. ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА»	174
Товканець Ганна. ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІУМІ	179
Федорець Василь. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	185
Хмельяр Інеса, Бурбан Оксана. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	192
Чайка Ірина, Хакімова Мата. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	198
Чайковська Ганна. ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ МАРІЇ МОНТЕСОРРІ.....	204
Шмельова Тетяна. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА КУЛЬТУРУ ТА ОСВІТУ	209
Юрченко Артем. ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ З ІНФОРМАТИКИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ	214

CONTENTS

Bartosh Olena, Limbakh Fedir. CULTURE OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMMUNICATION OF GRADUATES OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS	9
Bondarchuk Natalia, Chernov Victor. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF PHYSICAL TRAINING OF SCHOOL PUPILS TAKING INTO ACCOUNT THEIR PSYCHODYNAMIC PROPERTIES	13
Branitska Tetiana. INTERCULTURAL COMPETENCE AS AN IMPORTANT FACTOR OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF SOCIAL SPHERE SPECIALISTS	18
Burdeina Lyudmila. CRITERIA AND LEVELS OF FORMATION OF THE MORAL CULTURE OF STUDENT YOUTH AND THE CONDITION OF THE PROBLEM IN THE PRACTICE OF THE WORK OF THE UNIVERSITIES	23
Varha Nataliia, Golonich Jan. TO THE ISSUE OF SOCIAL ASPECTS OF INFORMAL EMPLOYMENT OF POPULATION	28
Gonchar Inna. REPRESENTATION OF THE INTERESTS OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN SOCIAL WORK	33
Gorobets Olga, Gorobets Serhiy. ECONOMIC EDUCATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	38
Husak Ludmyla. FORMATION OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALTIES IN THE STUDY OF MATHEMATICAL DISCIPLINES	43
Danylevych Myroslava, Romanchuk Olha. ACTIVE TEACHING METHODS IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORT	47
Demyanchuk Olena, Adamovych Iryna. FORMATION OF GONOSTIC LESSONS IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF YOUNG PEDAGOGES	53
Dobrovitska Olena. VOLUNTEERING IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT AS PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TRAINING FOR THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SOCIAL WORKER	59
Drozdova Veronika. USE OF MODERN TECHNOLOGIES IN LEARNING AND TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE (BY THE EXAMPLE OF ICT)	63
Yepikhina Maryna. FEATURES OF STUDYING THE INTEGRATED COURSE «I EXPLORE THE WORLD» IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL IN THE CONTEXT OF THE PEDAGOGY OF PARTNERSHIP	67
Kozubovska Iryna, Kozubovskyi Rostyslav. PARTICIPIATION OF THE PUPILS OF PRIMARY SCHOOLS IN THE VOLUNTEERING ACTIVITY	71
Koknova Tetiana. FUNDAMENTALS OF THE ORIGIN OF LINGUISTIC-AND-METHODICAL COMPETENCE OF PROSPECTIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	75
Kononovych Daria. MANIPULATION OF CONSCIOUSNESS AS AN OBJECT OF SOCIAL-PEDAGOGICAL RESEARCH	80
Kravchyna Tetyana. PROFESSIONAL REFLECTION IN THE STRUCTURE OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE SOCIAL PEDAGOGUE	84
Kulchytyki Vitalij. PATRIOTIC EDUCATION AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE SPECIALIST	88
Levchuk Olena. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF MATHEMATICAL COURSES AT THE AGRONOMIC FACULTY IN CONDITIONS OF DEEPENING THE INTEGRATION TIES IN THE SYSTEM OF «SCIENCE-EDUCATION-PRODUCTION»	93
Leshchuk Halyna. FEATURES OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY AS A FACTOR OF SOCIAL-EDUCATIONAL INFLUENCE ON PERSONALITY	98
Lohvynenko Tetyana. SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITY AS A FACTOR OF IMPROVEMENT THE QUALITY OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE	102
Maksimovska Natalia, Veherina Anastasia. TRANSFORMATION OF SPHERE OF ENTERTAINMENT IN CONDITIONS OF INFORMATION SOCIETY: SOCIAL-PEDAGOGICAL ASPECTS	106

Maliar Olena. EMOTIONAL INTERACTION WITHIN A FAMILY AND TAKING OF IT INTO ACCOUNT IN THE SOCIAL WORK'S PROFESSION	111
Opachko Magdalyna. TECHNOLOGICAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF DIDACTIC MANAGEMENT	116
Poberezhna Nataliia. ORGANISATION OF FUTURE LAWYERS' RESEARCH AND CREATIVE ACTIVITY IN THE PROCESS OF WORKING WITH EDUCATIONAL PROJECTS.....	122
Povidaychuk Oksana, Ruhle Viktoria. THE PROBLEM OF READINESS OF FUTURE SOCIAL EMPLOYEES FOR THE SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITY	127
Polonska Tamara. IMPLEMENTATION OF CROSS-CUTTING CONTENT LINES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS ON THE BASIS OF COMPETENCE-BASED APPROACH	132
Popyk Mariana. PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SPHERE OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS: EXPERIENCE OF SWITZERLAND.....	137
Popovych Anna. TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF SOCIAL SERVICES PROVIDED TO THE TRANSCARPATHIAN POPULATION.....	141
Pryshlyak Oksana. PECULIARITIES OF TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS TO WORK IN THE INTERCULTURAL ENVIRONMENT	146
Ryzhanova Alla. POLITICAL EDUCATION OF STUDENTS: THE SOCIAL-PEDAGOGICAL ASPECT	151
Rozman Iryna. PROBLEMS OF PERIODISATION OF PEDAGOGICAL BIOGRAPHY	156
Romanovska Ludmyla. FOREIGN EXPERIENCE OF SOCIAL-LEGAL AND SOCIAL-PEDAGOGICAL SUPPORT FOR MOTHERHOOD AND CHILDHOOD	160
Semenets Larysa, Vasylieva Rehina. COMPETENCES OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN VITAL ACTIVITY: CONTENT ASPECT.....	165
Semenets Sergiy, Chugunova Olena. DEVELOPMENT OF MATHEMATICAL ABILITIES OF SENIOR PUPILS IN TEACHING ALGEBRA AND BEGINNING ANALYSIS: REALIZATION OF THE TASK APPROACH.....	169
Sydoruk Iryna. DEFINING THE CONTENT OF THE CONCEPT «SOCIAL COMPETENCE OF A FUTURE SOCIAL WORKER».....	174
Tovkanets Anna. SPIRITUAL-MORAL EDUCATION AS A CONDITION FOR SUCCESSFUL SELF-REALISATION OF PERSONALITY IN SOCIETY.....	179
Fedorets Vasyly. METHODOLOGICAL ASPECTS OF IMPROVING THE HEALTH PRESERVING COMPETENCE OF A SOCIAL WORKER IN CONDITIONS OF POST-GRADUATE EDUCATION.....	185
Khmeliar Inessa, Burban Oksana. FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PHARMACEUTICAL WORKERS UNDER THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY INTEGRATION	192
Chaika Iryna, Khakimova Mata. PECULIARITIES OF SOCIAL WORK WITH THE ELDERLY IN NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS OF SOCIAL SPHERE	198
Chaikovska Anna. THE PROBLEM OF ECOLOGICAL EDUCATION OF CHILDREN IN THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF MARIA MONTESSORI.....	204
Shmeliova Tetiana. THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON CULTURE AND EDUCATION	209
Yurchenko Artem. ORGANISATIONS AND CARRYING OUT OF GROUP WORKS OF INFORMATICS IN THE BASIC SCHOOL.....	214

UDC 37.012:929

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.9-12

Bartosh Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
Department of Foreign Languages
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine
olena.bartosh@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6733-5516>

Limbakh Fedir

Lecturer
German Language and other Languages Department
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
Khmelnyskyi, Ukraine
limbach_f@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6113-7516>

CULTURE OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMMUNICATION OF GRADUATES OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Abstract. The study contributes to the issue of formation the foreign language professional communicative culture training of future specialists at higher educational establishments. In particular, the issue of developing their ability to apply the gained knowledge in future professional activities is addressed. The generalisation of practical experience of foreign languages teaching at higher educational establishments of Ukraine has made it possible to distinguish particular problems: insufficiently developed teaching and methodological provision; inefficient organisation of classroom and independent work of students on the study of foreign languages; poor motivation of non-language faculty students for the foreign language professional communication, etc. The paper aim is to substantiate pedagogical conditions of formation of culture of foreign language professional communication. The following methods of research have been used: analysis and synthesis, comparison, systematisation and classification of the positions of pedagogical scientific sources of literature and the development of the problem under study. The culture of foreign language professional communication is understood as an integral quality of the future specialist, which reflects the degree of his/her possession of peculiarities of speech and non-speech behaviour of native speakers in certain professionally adequate situations of communication. In the course of the research we defined the following pedagogical conditions that positively effect the formation of culture of foreign language professional communication of future specialists: organisational and managerial support of the process of its formation; integration of communicative-context and competency-based approaches in the educational process; professional-ethical and social-cultural orientation of the process of its formation. Further perspectives of research may include the issue of improvement of the content and tasks of independent work in mastering of the formation of the culture of foreign language professional communication of future specialists.

Key words: culture; foreign language professional communication; future specialists; higher educational establishments.

Introduction. The process of modernisation of the Ukrainian education system in conditions of society intensive development actualises the problem of improvement of quality of the higher education. Central to this issue is the ability of graduates to apply their knowledge in future professional activity. A closer look at the problem suggests that the formation of professional competencies of future specialists is at the first place; the formation of universal and personal competencies – is secondary. The training of future specialists in higher educational establishments is aimed at developing the cognitive abilities of an individual, his/her outlook, morality, and professional culture.

Analysis of the recent researches and publications. There is a rapidly growing literature on the issues of formation of: foreign language communicative culture of future specialists (Панченко, 2012; Киш, 2015); readiness of specialists of non-language specialties for the foreign language communication (Гапоненко, 2011). The essence of linguistic-educational process in domestic and foreign universities is to integrate the study of subjects in specialty and foreign language, which serves as a means of education and formation of readiness of future specialists for the professional activities in the joint information environment (Зимняя, 1991). Thus, we mark the growing demand for specialists, who possess the necessary professional competencies in a particular

subject area. On the other hand, specialists themselves try to obtain the necessary competences, allowing them to carry out professional activities at the high level. Thus, the foreign language competence becomes a significant component of professional competence of future specialists.

The paper **aim** is to substantiate pedagogical conditions of formation of culture of foreign language professional communication. The following **methods** of research have been used: analysis and synthesis, comparison, systematisation and classification of the positions of pedagogical scientific sources of literature and the development of the problem under study.

Discussion and results. Thus, we understand the culture of foreign language professional communication as an integral quality of the future specialist, which reflects the degree of his/her possession of peculiarities of speech and non-speech behaviour of native speakers in certain professionally adequate situations of communication.

Generalisation of scientific approaches to the determining of components of the structure of readiness of specialists for the foreign language communication (Паначенко & Акоюн, 2010; Сура, 2003; Теляшенко, 2003) has allowed to provide the following pedagogical conditions that strengthen the culture of foreign language professional communication of future specialists:

– organisational and managerial support of the process of formation of the culture of foreign language professional communication of future specialists – associated with the formation of professional-value motives of future specialists through the implementation of organisational and pedagogical support of the process of formation of the culture of foreign language professional communication of future specialists: development of teaching and methodological provision; management of educational and cognitive activities of students; organisation of independent search work, etc.

– integration of communicative-context and competency-based approaches in the educational process – involves the organisation of the educational process by the communicative-context and competency-based type, which is intended to ensure the dialogisation of teaching in the professional sphere. Main condition for the foreign language communication is linguistic competence. Main indicator and the result of contextual education is the possession of foreign professional terminology and the ability to use it in situations of professional communication.

– professional-ethical and social-cultural orientation of the process of formation of culture of foreign language professional communication of future specialists – includes the enriching of the material in modelled situations of foreign language professional communication with social-cultural and cultural-ethical content.

Within the mentioned pedagogical conditions the students of higher educational establishments demonstrate the formed culture of foreign language professional communication at the following levels (Гальськова & Гез, 2004):

high level:

– literate oral and written speech (correct word formation, construction of sentences and use of tense forms; logical connectivity in statements; lexical richness; possession of monologue and dialogical speech);

– social-cultural knowledge (on countries and cities; famous domestic and foreign personalities; national symbols, traditions, important historical events; proverbs and sayings; the life of the Ukrainian and foreign students);

– professional terminology;

– knowledge of the ethics of culture of professional communication, skills of communicative tactics of professional communication, its use;

– social (awareness of the role and importance of learning a foreign language for the further professional activity, career development, employment) and cognitive (activeness in educational and cognitive activity, initiative, aspiration to succeed in all kinds of foreign-language activities, a responsible attitude to the tasks of various levels of complexity, including creative ones) motives, value orientations (focus on self-perfection attitude, on creative level of expression of cognitive activity).

average level:

– literate oral and written speech (correct word formation, construction of sentences and use of tense forms; logical connectivity in statements; lexical richness; possession of monologue and dialogical speech), but at the same time making minor mistakes (sometimes mechanical, sometimes non-blunder spelling and stylistic mistakes) and correcting them themselves;

– social-cultural knowledge (on countries and cities; famous personalities; national symbols, traditions, important historical events; proverbs and sayings), nevertheless, the knowledge possessed is rather unconvincing;

– professional terminology, but making mistakes in using the terminology both in the process of work on an

individual project, the performance of tasks of independent work, during participation in the group form of work;

– knowledge of the ethics of culture of professional communication, but making minor mistakes, experiencing difficulties in expressing arguments or logical evidence, making mistakes in the choice of speech strategy, in the construction of dialogical speech;

– social (awareness of the role and importance of learning a foreign language for the further professional activity, career development, employment) and cognitive (activeness in educational and cognitive activity, initiative, the aspiration to succeed in all kinds of foreign-language activities, a responsible attitude to the tasks of independent work and individual project) motives, value orientations (focus on: self-perfection attitude, productive level of cognitive activity expression) demonstrating vague ability to study a foreign language, to learn a foreign language relatively quickly, to use both monologue and dialogical speech due to lack of diligence, responsibility, discipline, because of inability to organise activities, time, etc.

sufficient level:

– making systematic mistakes in both oral and written speech, having no sufficient vocabulary, experiencing difficulties in the possession of professional terminology;

– not fulfilling all the tasks foreseen by the curriculum, and therefore experiencing difficulties both during the work on individual projects and in the process of group interaction;

– possessing social-cultural knowledge, but during compilation of narrations, complex sentences are avoided, simple constructions are used, tense forms are used with inaccuracies;

– having knowledge of the ethics of culture of professional communication at the theoretical level, making numerous mistakes in the practical application of theoretical knowledge;

– giving preference (in the motivational sphere) to the motives of the material-household significance;

– performing tasks for marks, for rating, selecting tasks of reproductive level, very rarely – productive;

– being not personally responsible, disciplined, diligent, explaining failures in the study of a foreign language by the lack of time, language skills, and focus primarily on the study of professionally specialised disciplines.

low level – students cannot (due to lack of ability to study a foreign languages) and do not want to work on themselves, do not systematically perform the tasks foreseen by the curriculum, possess a poor lexical vocabulary, do not know how to write and read competently, understand texts poorly and display superficial social-cultural knowledge. These students do not associate their future professional activity with the study of a foreign language and therefore do not attempt to master the systematic knowledge of the ethics of business communication. Professional interests are reduced to obtaining a diploma. Educational activity is carried out at the reproductive level. Among personal qualities there is a lack of: responsibility, discipline, diligence; ability to concentrate on tasks or on oneself.

Conclusions. One of the tasks of professional training at the higher educational establishments is to form the culture of foreign language professional communication of future specialists – an integral quality of the future specialist, which reflects the degree of their possession of peculiarities of speech and non-speech behaviour of native speakers in certain professionally adequate situations of communication. The following pedagogical conditions that effect the formation of culture of foreign

language professional communication of future specialists are defined: organisational and managerial support of the process of formation of the culture of foreign language professional communication (realised through the development of scientific and methodological provision, the management of educational and cognitive activity and the organisation of independent work of students); integration of communicative-context and competency-based approaches in the educational process (of methodological character and defines the integration principles of the formation of the culture of foreign language professional communication of future specialists, adequate forms, methods and means of teaching); professional-

ethical and social-cultural orientation of the process of formation of the culture of foreign language professional communication of future specialists (ensures the content of the formation of of the culture of foreign language professional communication of future specialists; its implementation is carried out through the filling of professionally directed educational material with social-cultural and cultural-ethical components). Further **perspectives** of research in this area may include the issue of improvement of the content and tasks of independent work in mastering of the formation of the culture of foreign language professional communication of future specialists.

Список використаної літератури

- Гальскова Н., Гез Н. *Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика*: учеб. пособие. М.: Академия, 2004. 336 с.
- Гапоненко, Л. (2012). Педагогічні умови формування готовності студентів до вивчення іноземної мови, професійно спрямованої. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2012. Вип.33. С.42–47.
- Зимняя И. *Психология обучения иностранным языкам в учебных заведениях*. Москва: Просвещение, 1991. 222 с.
- Кіш Н.В. Педагогічні умови формування культури іншомовного професійного спілкування майбутніх інженерів: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.04 / Кіш Н.В.; Тернопільський нац. пед. ун-т ім.В.Гнатюка. Тернопіль, 2015. 20 с.
- Панасенко Г., Акоюн Т. Особливості професійно орієнтованого навчання іноземних мов студентів у немовних вищих навчальних закладах. *Рідна школа*. 2010. №1–2 (січень–лютий). С.30–34.
- Панченко В. Специфіка формування іншомовної комунікативної культури студентів-магістрів університету. *Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2012. №8 (233). С.77–81.
- Сура Н.А. Методичне забезпечення та організація навчання курсу професійно орієнтованого спілкування іноземною (англійською) мовою у ВНЗ. *Вісник ЛДПУ ім. Т.Г. Шевченка*. 2003. №7 (63). С.205–207.
- Теляшенко В.Л. Професійно орієнтоване навчання студентів іноземної мови в немовному вузі. *Теорія та практика державного управління*. 2003. Вип.4. С.78–81.

References

- Galskova, N., & Gez, N. (2004). *Teoriya obucheniya inostrannym yazykam: lingvodidaktika i metodika* [Theory of teaching foreign languages: linguistics and methodology]. Moscow: Akademiya. [in Russian].
- Gaponenko, L. (2011). Pedagogichni umovy formuvannya hotovnosti studentiv do vvychnnyia inozemnoyi movy, profesiyno spryamovanoyi [Pedagogical conditions of formation of students' readiness for studying a foreign language, for professional use]. *Pedahohika vyshchoyi ta serednoyi shkoly* [Pedagogy of higher and secondary school], 33, 42–47. [in Ukrainian].
- Kish, N.V. (2015)ю Pedahohichni umovy formuvannya kultury inshomovnoho profesiynoho spilkuvannya maybutnikh inzheneriv [Pedagogical conditions of formation of foreign professional communication culture of future engineers] (Extended Abstract of Unpublished candidate's dissertation). V.hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, ternopil. [in Ukrainian].
- Panasenko, H., & Akopyan, T. (2010). Osoblyvosti profesiyno oriyetovanoho navchannya inozemnykh mov studentiv u nemovnykh vyshchykh navchal'nykh zakladakh [Features of professionally oriented teaching of foreign languages of students in non-language higher educational establishments]. *Ridna shkola* [Native school], 1-2 (January-February), 30–34. [in Ukrainian].
- Panchenko, V. (2012). Spetsyfika formuvannya inshomovnoyi komunikatyvnoyi kultury studentiv-mahistriv universytetu [Specificity of Formation of Foreign Language Communicative Culture of Students-Masters of Universities]. *Scientific Herald of the Volyn National University named after Lesya Ukrainka*, 8, 77–80. [in Ukrainian].
- Sura, N. (2003). Methodychne zabezpechennya ta orhanizatsiya navchannya kursu profesiyno oriyetovanoho spilkuvannya inozemnoyu (anhliys'koyu) movoyu u VNZ [Methodical support and organization of training courses for professionally oriented communication in a foreign (English) language in higher educational institutions]. *Herald of Taras Shevchenko National university of Kyiv*, 7 (63), 205–207. [in Ukrainian].
- Telyashenko, V.L. (2003). Profesiyno oriyetovane navchannya studentiv inozemnoyi movy v nemovnomu vuzi [Professionally oriented teaching of foreign language students in a non-language higher educational establishment]. *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya* [Theory and practice of public administration], 4, 78–81. [in Ukrainian].
- Zimnyaya, I. (1991). *Psikhologiya obucheniya inostrannym yazykam v shkole* [Psychology of teaching foreign languages in educational institutions]. Moscow: Prosveshcheniye. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019 р.
Стаття прийнята до друку 25.03.2019 р.

Бартош Елена

кандидат педагогических наук, доцент
доцент кафедры социологии и социальной работы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

Лимбах Федор

преподаватель
кафедра немецкого и второго иностранного языка
Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Б.Хмельницкого
г.Хмельницкий, Украина

КУЛЬТУРА ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ ВЫПУСКНИКОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕДИЙ

Аннотация. Обобщение практического опыта обучения иностранным языкам в высших учебных заведениях Украины позволило выделить особые проблемы: недостаточно развито учебно-методическое обеспечение; неэффективная организация аудиторной и самостоятельной работы студентов по изучению иностранных языков; слабая мотивация студентов неязыковых факультетов к иностранной языковой профессиональной коммуникации и тому подобное. Целью статьи является представить педагогические условия формирования культуры иноязычного профессионального общения. Используются следующие методы исследования: анализ и обобщение, сравнение, систематизация и классификация позиций педагогических научных источников литературы. Под культурой профессиональной коммуникации иностранного языка понимается интегральное качество будущего специалиста, отражающее степень владения особенностями языкового и неязыкового поведения в определенных профессионально адекватных ситуациях общения. В ходе исследования мы определили следующие педагогические условия, которые положительно влияют на формирование культуры иноязычного профессионального общения будущих специалистов: организационно-управленческое обеспечение процесса его формирования; интеграция коммуникативно-контекстного и компетентностного подходов в учебный процесс; профессионально-этическая и социально-культурная направленность процесса ее формирования.

Ключевые слова: культура; профессиональное общение на иностранном языке; будущие специалисты; высшие учебные заведения.

Бартош Елена Павлівна

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри соціології і соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м.Ужгород, Україна

Лімбах Федір Зігмундович

викладач
кафедра німецької та другої іноземної мови
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б.Хмельницького
м.Хмельницький, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. Процес модернізації української системи освіти в умовах інтенсивного розвитку суспільства актуалізує проблему підвищення якості вищої освіти. Узагальнення практичного досвіду навчання іншомовному спілкуванню у вищих навчальних закладах України дозволило виділити особливі проблеми: недостатньо розвинене навчально-методичне забезпечення; неефективна організація аудиторної та самостійної роботи студентів з вивчення іноземних мов; слабка мотивація студентів немовних факультетів до іноземної мовної професійної комунікації тощо. Одним із завдань професійної підготовки у вищих навчальних закладах є формування культури іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців – цілісного якості майбутнього фахівця, що відображає ступінь володіння особливостями мовної та немовної поведінки носіїв мови в певних професійно адекватних ситуаціях спілкування. Метою статті є представити педагогічні умови формування культури іншомовного професійного спілкування. Використані методи дослідження: аналіз і узагальнення, порівняння, систематизація та класифікація позицій педагогічних наукових джерел літератури. Під культурою професійної комунікації іноземної мови розуміється інтегральна якість майбутнього фахівця, що відображає ступінь його володіння особливостями мовної та немовної поведінки в певних професійно адекватних ситуаціях спілкування. У ході дослідження ми визначили такі педагогічні умови, які позитивно впливають на формування культури іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців: організаційно-управлінське забезпечення процесу його формування; інтеграція комунікативно-контекстного та компетентнісного підходів у навчальний процес; професійно-етична і соціально-культурна спрямованість процесу її формування. Подальші перспективи досліджень у цій сфері можуть включати питання вдосконалення змісту та завдань самостійної роботи в оволодінні культурою іншомовного професійного спілкування майбутніх фахівців.

Ключові слова: культура; професійне спілкування іноземною мовою; майбутні фахівці; вищі навчальні заклади.

УДК 37.015:796.011.3-053.5:159.9.019.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.13-17

Бондарчук Наталія Яківна

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент
кафедра фізичного виховання
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
bambino777@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0933-9356>

Чернов Віктор Дмитрович

кандидат біологічних наук, доцент
кафедра фізичної реабілітації
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
victor.chernov@uzhnu.edu.ua

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ З УРАХУВАННЯМ ЇХНІХ ПСИХОДИНАМІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ

Анотація. Актуальність врахування психодинамічних властивостей у фізичному вихованні школярів пов'язана з тим, що таке врахування дасть змогу оптимізувати педагогічну роботу на заняттях з фізичної культури, впроваджувати у процес фізичного виховання диференційований та індивідуальний підходи. Основною метою статті є надати методичні рекомендації щодо педагогічної роботи з фізичного виховання школярів з урахуванням їхніх психодинамічних властивостей. В ході дослідження використано методи аналізу та узагальнення літературних джерел, соціологічного дослідження, педагогічного спостереження. У статті доведено зв'язки між психічними та психодинамічними властивостями школярів, вплив типу темпераменту на екстравертивність, стійкість, збудженість, експресію, залежність розвитку окремих фізичних якостей (насамперед швидкості, витривалості, сили) від типу темпераменту. Показано, що вирішення конкретних педагогічних завдань на заняттях з фізичної культури повинні бути узгоджені із психодинамічними властивостями учнів. Це дозволить ефективно застосовувати диференційований підхід при формуванні учнівських груп (команд) за різними типами темпераменту, що сприятиме також успішному комплексному розвитку різних фізичних якостей школярів. Аргументовано необхідність корекції проявів психодинамічних властивостей школярів у процесі їх фізичного виховання.

Ключові слова: психодинамічні властивості; нервова система; темперамент; школярі; фізичне виховання; фізичні якості; диференційований підхід.

Вступ. Якщо ще декілька десятиліть назад українська система освіти залишалася заручницею радянського підходу, за якого школяр сприймався як майбутній «гвинтик» тоталітарної держави, сьогодні все більше актуалізується проблема поваги до його особистості, а отже, використання у процесі виховання диференційованого та індивідуального підходів. Унікальність кожної людської особистості підтверджує наявність суттєвих відмінностей між людьми, квінтесенція яких полягає у психодинамічних властивостях людини, і насамперед темпераменті. Від цих властивостей значною мірою залежать швидкість виникнення та перебігу психічних процесів (мислення, сприймання й т. д.), їхня інтенсивність (активність волі, сила емоцій тощо), темп і ритм діяльності, її оцінка і самоконтроль. Вивчення психодинамічних властивостей та їхнього зв'язку з розвитком фізичних якостей школярів сприятиме загальній активізації їх навчальної діяльності, оптимізації методів і засобів педагогічної роботи у процесі фізичного виховання дітей і підлітків, впровадженню у процес шкільного фізичного виховання диференційованого та індивідуального підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження темпераменту та його різних проявів отримали широке розповсюдження у вітчизняній та зарубіжній психофізіології, проте недостатньо уваги приділяється вивченню психодинамічних властивостей дітей і підлітків у контексті можливостей оптимізації навчально-виховного процесу, практично не вивчено вплив психодинамічних властивостей школярів на можливість їх фізичного розвитку. Є.Биков та інші автори (Биков и др., 2009) вивчають зв'язок психодинамічних функцій з різними проявами розумової діяльності хлопців і дівчат. І.Дубровіна та співавтори (Дубровіна и др., 1998) розробляють систему корекційно-розвиваючої роботи молодших школярів, зокрема з урахуванням проявів їхнього темпераменту. Ю.Кан (2014) досліджує можливості застосування диференційованого підходу на фізкультурних заняттях зі старшокласниками з орієнтацією на різні типи темпераменту. Предметом наукових розвідок М.Обозова (1998) є, зокрема, прояви психодинамічних властивостей у поведінці та міжособистісних стосунках. В.Олійник та І.Бегас (2017) розглядають можливості корекції негативних проявів різних типів темпераменту молодших школярів у ході шкільного навчання. І.Юров (2012; 2013) досліджує різні аспекти психодинамічних властивостей спортсменів, їх взаємозв'язок із психологічними характеристиками та фізичними якостями.

Мета статті – дослідити особливості психодинамічних властивостей дітей і підлітків шкільного віку й надати методичні рекомендації щодо педагогічної роботи з їх фізичного виховання з урахуванням таких властивостей.

Завдання статті: 1) розглянути особливості проявів різних типів темпераменту школярів та їхній зв'язок із розвитком фізичних якостей; 2) розкрити найважливіші аспекти педагогічної роботи з дітьми й підлітками з різними психодинамічними властивостями; 3) аргументувати необхідність корекції проявів психодинамічних властивостей школярів у процесі їх фізичного виховання.

Методи дослідження. Аналіз та узагальнення літературних джерел дозволяють отримати повне

уявлення про стан досліджуваних проблем, накопичений досвід їх вирішення. Методика соціологічного дослідження, побудована на тесті Г.Айзенка та адаптована для опитування дітей і підлітків шкільного віку, виступає перевіреним засобом визначення типів темпераменту за різними показниками, що враховують особливості відповідних психодинамічних властивостей. За допомогою педагогічного спостереження вивчаються специфіка та нюанси педагогічної роботи на заняттях з фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах м. Ужгорода.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психології прийнято виділяти такі психодинамічні властивості особистості як темперамент, сенситивність та динамічні аспекти поведінки, хоча більшість проявів психодинамічних властивостей розглядаються як прояви властивостей темпераменту, який визначає формально-динамічний, процесуальний аспект людської психіки. До таких властивостей можемо віднести психічну активність і реактивність, руховий (моторний) компонент, емоційність (зокрема емоційну вразливість, імпульсивність, лабільність), екстраверсію чи інтроверсію, темп перебігу психічних реакцій, пластичність і ригідність. Є різні типології темпераменту; залежно від властивостей вищої нервової діяльності, як відомо, виокремлюють сангвініків, холериків, флегматиків і меланхоліків. Сенситивність характеризує найменшу силу зовнішніх впливів, необхідну для виникнення будь-якої психічної реакції людини, і визначається загальною властивістю сенсорної організації. Динамічні аспекти поведінки зумовлені своєрідним поєднанням активності, що визначається інтенсивністю та обсягами взаємодії людини з навколишнім середовищем (фізичним і соціальним), і ступенем вираженості емоційних реакцій.

Вікові зміни темпераменту перебувають у прямій залежності від ходу дозрівання і розвитку організму дитини і підлітка, насамперед мозкових основ психіки, властивостей нервової системи. Різні типи темпераменту по-різному проявляються у дітей із сильною та слабкою нервовою системою. Між психічними та психодинамічними властивостями школяра існують однорівневі та різнорівневі зв'язки. Наприклад, холерики найчастіше екстраверти з низьким рівнем психічної стійкості, високою збудженістю, підвищеною експресією; флегматики – інтроверти з високим рівнем психічної стійкості, низькою збудженістю і зниженою експресією. Зв'язки між типами темпераменту та рівнем фізичного розвитку і фізичної підготовленості школярів проявляються насамперед у залежності розвитку окремих фізичних якостей від того чи іншого типу темпераменту. В першу чергу йдеться про такі фізичні якості як швидкість, витривалість і сила. Більшою швидкістю володіють, як правило, сангвініки та холерики. Більшості меланхоліків властивий середній рівень розвитку швидкості, а у флегматиків швидкість розвинена найслабше порівняно з іншими типами темпераменту. Найбільшу витривалість здебільшого демонструють учні з флегматичним типом темпераменту. Сангвінікам притаманний середній рівень розвитку витривалості, а холерики та особливо меланхоліки характеризуються слабкою витривалістю. Більшою силою, зі свого боку, володіють, як правило, холерики та меланхоліки; для флегматиків властивий середній рівень розвитку силових якостей, а у сангвініків сила розвинена меншою мірою. Слід визнати, що такі зв'язки вивчені ще слабо, тому їх підтвердження потребує подальших наукових досліджень.

При організації процесу шкільного фізичного виховання та проведенні занять з фізичної культури

ри вчителю необхідно враховувати зв'язки конкретних психодинамічних властивостей з різними особистісними якостями, властивостями, здібностями. Природно, що такі зв'язки більше проявляються у спільній діяльності, яка нерідко вимагає узгодження не тільки змістових, а й формально-динамічних характеристик своєї поведінки. Так, за умов спільної діяльності сангвінік працює ефективніше з меланхоліком або холериком, але якщо його партнерами є флегматик або також сангвінік, показники ефективності спільної діяльності порівняно з індивідуальною діяльністю зменшуються. Холериками краще працювати з флегматиками та меланхоліками, гірше – із сангвініками, і абсолютно неефективно – з холериками. Меланхоліки краще працюють тоді, коли їхніми партнерами є сангвініки або холерики; ефективність знижується, якщо в якості партнерів опиняються флегматики та особливо меланхоліки. Зрештою, для флегматиків найкращим варіантом є діяльність разом із флегматиками або холериками; менш ефективною буде діяльність із меланхоліками чи сангвініками. Показово, що при спільній діяльності лише один тип темпераменту – флегматичний – покращує показники ефективності при взаємодії з партнером, який має подібну структуру психодинамічних властивостей.

Загалом можемо виділити три найбільш оптимальні варіанти сполучуваності властивостей темпераменту (в парах), здатні впливати на індивідуальний стиль спільної діяльності: 1) сангвінік (екстраверт, стабільний) – меланхолік (інтроверт, лабільний); 2) холерик (екстраверт, лабільний) – флегматик (інтроверт, стабільний); 3) флегматик – флегматик. Оскільки на шкільних заняттях з фізичної культури найчастіше застосовується груповий метод організації учнів, вчителю в рамках застосування диференційованого підходу при формуванні груп (команд) для виконання фізичних вправ, участі в естафетах, рухливих іграх тощо варто використовувати ці особливості, намагаючись досягти органічного взаємного доповнення різних проявів психодинамічних властивостей школярів.

Як відомо, перед учителем фізичної культури постає завдання комплексного розвитку різних фізичних якостей кожного учня. При розвитку силових якостей, як показують результати педагогічних спостережень, перевагу мають діти й підлітки холеричного та меланхолічного типів темпераменту. У флегматиків потенціал розвитку сили дещо менший, у сангвініків – ще менший. Для розвитку швидкості більший потенціал мають холерики і сангвініки, менший – меланхоліки, ще менший – флегматики. Найбільш високою витривалістю володіють здебільшого флегматики, у сангвініків, як правило, спостерігається середній рівень розвитку витривалості, меншою мірою витривалість розвинена у холериків та меланхоліків. Щодо розвитку гнучкості і спритності, особливості розвитку цих фізичних якостей у школярів з різними психодинамічними властивостями встановити важче, хоча є підстави припустити, що в розвитку спритності перевагу можуть мати учні сангвінічного та холеричного типу, а в меланхоліків та флегматиків рівень її розвитку середній або низький.

Вчителю фізичної культури необхідно вирішити питання: в які способи впливати на учнів з різними психодинамічними властивостями і типами темпераменту, щоб максимально ефективно розвивати їхні фізичні якості. Практикою доведено, що найбільш проблемними в цьому плані є діти з холеричним та меланхолічним типами темпераменту. При роботі з холериками постає найперше завдання послаблювати гальмівні психічні процеси. Від таких дітей необ-

хідно постійно, у м'язкій формі вимагати спокійних, обміркованих дій, стриманості в поведінці (особливо при стосунках з однолітками), акуратності й порядку в навчанні. Так само м'язкими, тактичними, чуйними повинні бути контакти з меланхоліками, оскільки підвищені вимоги та зайва суворість можуть їх ще більше загальмувати. Одним із основних завдань при роботі з ними є сприяння налагодженню тісних продуктивних контактів з однолітками, повноцінному "входженню в колектив" класу або групи. Одночасно потрібно пильно стежити за тим, щоб учні з такими психодинамічними властивостями відчували себе захищеними. Працюючи з учнями-сангвініками, рекомендується приділяти особливу увагу вихованню посидючості, цілеспрямованості, наполегливості. У флегматиків слід розвивати активність і рухливість, але так, щоб не втрачався інтерес до того, що вони звикли робити; в іншому разі байдужість може розповсюдитися на всі види діяльності.

Дотримання цих настанов може мати суттєві позитивні наслідки як на психічному плані, так і в плані успішності фізичного виховання. У дітей і підлітків зі слабкими типами нервової системи може поступово розвиватися сильна воля. Цікавими можуть бути результати педагогічної роботи із сильними типами, адже не кожен холерик характеризується рішучістю, а сангвінік – чуйністю. Ці якості можуть бути розвинені за допомогою педагогічних впливів. Паралельно в дітей виховується саморегуляція, здатність до самовиховання. Слід враховувати, що, наприклад, холерика порівняно з флегматиком легше виховати в собі швидкість та енергійність дій, а флегматика порівняно з холериком – витримку. Тому для різних психодинамічних властивостей і типів темпераменту потрібно застосовувати різні педагогічні прийоми. Але слід пам'ятати, що завдання вчителя полягає не в тому, щоб переробити один тип темпераменту на інший, а в тому, щоб через систематичну виховну роботу сприяти розвитку позитивних сторін різних психодинамічних властивостей, коригувати негативні риси, властиві тому чи іншому типу. Така робота забезпечить найбільш сприятливі умови для успішного фізичного виховання і навчання взагалі.

Крім урахування проявів різних психодинамічних властивостей у процесі фізичного виховання школярів, вважаємо розумним та обґрунтованим вжиття заходів щодо корекції цих проявів. Це пов'язано з тим, що вони можуть сприятися як позитивно, так і негативно, а цілеспрямована корекційна робота сприятиме нівелюванню негативних рис певних типів темпераменту і розвитку позитивних. Якщо сподівання та вимоги до фізичного розвитку кожного школяра будуть відповідати його темпераменту, це дасть додатковий поштовх до реалізації його здібностей, сприятиме нормальному психофізичному розвитку. За основу при цьому береться той факт, що кожна

психодинамічна властивість, кожний тип темпераменту має свої як позитивні, так і негативні сторони. Вважаємо, що вжиття таких корекційних заходів, а також застосування методів контролю і самоконтролю дадуть можливість проявитися: меланхоліку – як емоційній людині, яка здатна глибоко переживати; флегматика – як людині стриманій, яка завжди приймає вивірені, правильні рішення; сангвініку – як людині глибоко чуйній до оточуючих і до своєї роботи; холерика – як людині пристрасній та активній у будь-якій справі.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. У статті доведено, що для дітей і підлітків характерні свої особливості проявів психодинамічних властивостей і зокрема темпераменту, які значною мірою залежать від властивостей нервової системи. Вказано на зв'язки між психічними та психодинамічними властивостями школярів, вплив типу темпераменту на екстравертивність, стійкість, збудженість, експресію. Зв'язки між типами темпераменту та рівнем фізичного розвитку учнів проявляються в залежності розвитку окремих фізичних якостей (насамперед швидкості, витривалості, сили) від того чи іншого типу темпераменту.

2. Організація процесу фізичного виховання школярів, вирішення конкретних педагогічних завдань на заняттях з фізичної культури повинні бути узгоджені із психодинамічними властивостями учнів. При застосуванні диференційованого підходу на заняттях з фізичної культури і формуванні учнівських груп (команд) важливо враховувати ступінь ефективності спільної роботи учнів з різними типами темпераменту, що сприятиме успішному комплексному розвитку різних фізичних якостей. При роботі, диференційованій за параметрами психодинамічних властивостей, завдання вчителя полягає не в тому, щоб переробити один тип темпераменту на інший, а в тому, щоб через систематичну виховну роботу сприяти розвитку позитивних сторін різних властивостей.

3. Необхідність корекції проявів психодинамічних властивостей школярів у процесі їх фізичного виховання визначається необхідністю узгодження вимог до фізичного розвитку кожного конкретного школяра з проявами його психодинамічних властивостей і типом темпераменту, нівелювання негативних рис певних властивостей і розвитку позитивних, що повинно сприяти загальному позитивному сприйняттю школяра як особистості та оптимізації процесу його фізичного розвитку.

Подальші дослідження психодинамічних властивостей дітей і підлітків шкільного віку будуть пов'язані з розробкою методів і засобів корекції і розвитку позитивних рис цих властивостей, вивченням залежності розвитку фізичних якостей школярів від їхніх психодинамічних властивостей, належності до того чи іншого типу темпераменту.

Список використаної літератури

- Быков Е.В., Мекешкин Е.А., Казакова О.А., Чипышев А.В., Рязанцев А.В. Развитие психодинамических функций у учащихся младших классов с различным уровнем умственных нагрузок. *Вестник ЮУрГУ. Серия: Образование, здравоохранение, физическая культура*. 2009. Вып. 21. № 39 (172). С. 19-23.
- Дубровина И.В., Андреева А.Д., Данилова Е.Е., Вохмянина Т.В. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми. Москва: Издательский центр «Академия», 1998. 160 с.
- Кан Ю.Б. Дослідження рівня фізичної підготовленості учнів з різними психодинамічними властивостями. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Серія 15: *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури* / За ред. Г.М.Арзютова. Вип. 3 К (44). Київ: Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2014. С.298–303.
- Обозов Н.Н. Типы личности, темперамент и характер. Санкт-Петербург: Союз, 1998. 246 с.
- Олійник В., Бегас І. Корекція темпераменту учнів молодшого шкільного віку у процесі розв'язування ними текстових задач (на прикладі флегматичного типу темпераменту). *Актуальні проблеми психології*: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. Костюка НАПН України. Т. XI: *Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2017. Вип. 16. С.134-137.
- Прокоф'єва М.Ю. Урахування темпераменту в реалізації диференційованого підходу при навчанні молодших школярів. *Вісник післядипломної освіти*. 2012. Вип. 6. С.79–85.

Юров І.А. Взаимосвязь физических качеств и психологических свойств спортсменов. *Вестник спортивной науки*. 2013. № 3. С. 23-28.

Юров І.А. Психодинамические корреляты спортивной успешности. *Вестник спортивной науки*. 2012. № 3. С. 22-26.

References

Bykov, E.V., Mekeshkin, E.A., Kazakova, O.A., Chipyshev, A.V., & Ryazancev, A.V. (2009). Razvitiye psihodinamicheskikh funktsij u uchashchihsya mladshih klassov s razlichnym urovnem umstvennykh nagruzok [The development of psychodynamic functions in elementary school students with different levels of mental stress]. *South Ural State University Bulletin. Series 15: Education, health, physical culture*, 21, 39 (172), 19–23 [in Russian].

Dubrovina, I.V., Andreeva, A.D., Danilova, E.E., & Vohmyanina, T.V. (1998). *Psikhokorrekcionnaya i razvivayushchaya rabota s det'mi* [Psychocorrectional and developmental work with children]. Moscow: Akademiya. [in Russian].

Kan, Yu.B. (2014). Doslidzhennia rivnia fizychnoi pidhotovlenosti uchniv z riznymy psikhodynamichnymy vlastyvostyamy. [The study of physical fitness of students with different properties psychodynamic]. *Scientific journal of National Pedagogical M. Dragomanov University. Series 15: Scientific-pedagogical problems of physical culture*, 3 K (44), 298–303 [in Ukrainian].

Obozov, N.N. (1998). *Typy lichnosti, temperament i harakter* [Personality types, temperament and character]. Sankt-Peterburg: Soyuz. [in Russian].

Oliinyk, V., & Behas I. (2017). Korektsiia temperamentu uchniv molodshoho shkilnoho viku u protsesi rozviazuvannia nymy tekstovyykh zadach (na prykladi flehmatychnoho typu temperamentu). [Correction of temperament for pupils of junior school age in the process of solving text problems (on the example of phlegmatic temperament)]. *Actual problems of psychology: Collection of scientific papers of G.Kostyuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine. Vol. XI: Psychology of personality. Psychological help of the person*, 16, 134–137. [in Ukrainian].

Prokofieva, M.Yu. (2012). Urakhuvannia temperamentu v realizatsii dyferentsiiovanoho pidkhodu pry navchanni molodshykh shkoliariv [Accounting for temperament in implementing differentiated approach for teaching elementary school]. *Postgraduate Herald*, 6, 79–85. [in Ukrainian].

Yurov, I.A. (2012). Psihodinamicheskie korrelyaty sportivnoj uspehnosti. [Psychodynamic correlates of sporting success]. *Journal of Sports Science*, 3, 22–26. [in Russian].

Yurov, I.A. (2013). Vzaimosvyaz' fizicheskikh kachestv i psihologicheskikh svoystv sportsmenov. [The relationship of physical qualities and psychological properties of athletes]. *Journal of Sports Science*, 3, 23–28 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 29.03.2019 р.

Стаття прийнята до друку 06.04.2019 р.

Бондарчук Наталия

кандидат наук по физическому воспитанию и спорту, доцент
кафедра физического воспитания

ГБУЗ «Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

Чернов Виктор

кандидат биологических наук, доцент
кафедра физической реабилитации

ГБУЗ «Ужгородский национальный университет», г.Ужгород, Украина

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ С УЧЕТОМ ИХ ПСИХОДИНАМИЧЕСКИХ СВОЙСТВ

Аннотация. Актуальность учета психодинамических свойств в физическом воспитании школьников связана с тем, что такой учет даст возможность оптимизировать педагогическую работу на занятиях по физической культуре, внедрять в процесс физического воспитания дифференцированный и индивидуальный подходы. Главная цель статьи – предоставить методические рекомендации по педагогической работе по физическому воспитанию школьников с учетом их психодинамических свойств. В ходе исследования использованы методы анализа и обобщения литературных источников, социологического исследования, педагогического наблюдения. В статье доказаны связи между психическими и психодинамическими свойствами школьников, влияние типа темперамента на экстравертированность, стойкость, возбудимость, экспрессию, зависимость развития отдельных физических качеств (прежде всего быстроты, выносливости, силы) от типа темперамента. Показано, что решение конкретных педагогических задач на занятиях по физической культуре должны быть согласованы с психодинамическими свойствами учеников. Это позволит эффективно применять дифференцированный подход при формировании учебных групп (команд) в зависимости от разных типов темперамента, что будет способствовать также успешному комплексному развитию различных физических качеств школьников. Аргументирована необходимость коррекции проявлений психодинамических свойств школьников в процессе их физического воспитания.

Ключевые слова: психодинамические свойства; нервная система; темперамент; школьники; физическое воспитание; физические качества; дифференцированный подход.

Bondarchuk Natalia

Candidate of Science in Physical Education and Sports, Associate Professor
Department of Physical Education
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Chernov Victor

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor
Department of Physical Rehabilitation
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF PHYSICAL TRAINING OF SCHOOL PUPILS TAKING INTO ACCOUNT THEIR PSYCHODYNAMIC PROPERTIES

Abstract. The relevance of taking into account of psychodynamic properties in the physical education of school pupils is connected with the fact that it will make it possible to optimise pedagogical work in physical education classes and introduce differentiated and individual approaches into the process of physical education. The main goal of the article is to provide methodological recommendations on pedagogical work on the physical education of school pupils, taking into account their psychodynamic properties. The study used the methods of analysis and synthesis of literary sources, sociological research, pedagogical observation. In the article there are analyzed basic psychodynamic properties of human, which age temperament, sensitiveness, and dynamic aspects of behavior. The author emphasizes that children have their own characteristics of manifestation of psychodynamic properties, in particular temperament, and these features depend on the properties of the nervous system. There is proved the relationship between mental and psychodynamic properties of schoolchildren. The type of temperament affects on mental stability, excitement, expression, plasticity etc. The article states that such physical qualities of pupils as speed, endurance and strength depends on the type of temperament. There is showed important aspects of pedagogical work with school pupils with different psychodynamic properties. A teacher should use knowledge about the connection between specific psychodynamic properties and different personal qualities, characteristics, abilities of pupils. When applying a differentiated approach to physical education classes and the formation of school pupil's groups (teams), it is important to take into account the degree of effectiveness of joint work of pupils with different types of temperament, which will contribute to the successful complex development of various physical qualities. The task of a teacher is to promote development of the positive aspects of different psychodynamic properties using a systematic educational work. Correction of the psychodynamic properties of schoolchildren is necessary so that the requirements for the physical development of each individual school pupil correspond to his psychodynamic properties and type of temperament, re-educate the negative traits of certain properties and nurture positive traits, develop the pupil as an individual and optimize the physical education process. Therefore, in the future it will be important to develop methods and means of correcting the psychodynamic properties of schoolchildren and to study the influence of the type of temperament on the development of physical qualities.

Key words: psychodynamic properties; nervous system; temperament; school pupils; physical training; physical qualities; differentiated approach.

УДК [37.034:159.964.21]:316.77
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.18-22

Браніцька Тетяна Ромуальдівна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра психолого-педагогічної освіти та соціальних наук

КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»

м.Вінниця, Україна

tatjanarom4@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4503-3140>

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Анотація. Мета статті – дослідження міжкультурної компетентності як важливої складової професійної діяльності фахівців соціальної сфери. Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури, узагальнення наукових визначень. У статті проаналізовано та узагальнено наукові тлумачення щодо поняття міжкультурної компетентності фахівців соціальної сфери діяльності; виділено головні ознаки, компоненти, шляхи її удосконалення. Міжкультурна компетентність базується на знаннях особливостей культури спілкування, мислення, почуттів, мови, взаємодії різних соціальних груп суспільства або окремої особистості. В умовах багатонаціонального українського суспільства проблема міжкультурної компетентності, комунікації в соціальному середовищі є актуальною. Тому надзвичайно важливо розвивати сучасні тенденції міжкультурної взаємодії: набуття відповідних знань та навичок; підвищення рівня комунікабельності й толерантності, що передбачає розвиток культурного потенціалу фахівців соціальної сфери. Міжкультурна компетентність соціального працівника є: умовою його конкурентоспроможності; основою досягнення успіху при виконанні своїх обов'язків; важливим показником професійної компетентності особистості, здатної засвоїти та практично використовувати необмежений спектр компетенцій, знань, умінь, соціокультурну грамотність та науковий світогляд. Соціальні працівники мають забезпечувати рівність прав і свобод людей, сприяти здійсненню громадянами своїх етнокультурних прав, запобігати міжетнічним, міжрелігійним, соціальним конфліктам, злагоді в суспільстві. Потребує уваги проблема не тільки фундаментальної професійної підготовки соціальних працівників, а й формування їхньої міжкультурної компетентності, оскільки вона визнається як одна з важливих професійних вимог до сучасних фахівців соціальної роботи для ефективного виконання своїх професійних обов'язків.

Ключові слова: культура; міжкультурна компетентність; професійна діяльність; соціальний працівник.

Вступ. До сучасних тенденцій, що спричиняють зміни в освіті, належать інтенсифікація темпів її розвитку, інтеграційні та глобалізаційні процеси, що зумовлюють суттєве розширення масштабів міжкультурної взаємодії, актуалізують підвищення рівня комунікабельності й толерантності фахівців; передбачають розвиток культурного потенціалу фахівців соціальної сфери, внаслідок чого у них виникає потреба набуття відповідних знань та навичок ефективної професійної взаємодії та міжкультурної комунікації в умовах полікультурного середовища.

Проблема міжкультурної компетентності фахівців соціальної сфери діяльності є надзвичайно важливим показником професійної компетентності, та означає сформованість полікультурної особистості, здатної засвоїти та практично використовувати необмежений спектр компетенцій, знань, умінь, соціокультурну грамотність та науковий світогляд для ефективного вирішення актуальних проблем в сучасному полікультурному соціальному середовищі.

Соціальний працівник в умовах багатонаціонального українського суспільства має бути підготовленим до міжкультурної взаємодії та спілкування в полікультурному соціальному середовищі, бути компетентним та ефективним у міжкультурній комунікації. Соціальні працівники мають забезпечувати рівність прав і свобод людей, сприяти здійсненню громадянами своїх етнокультурних прав, сприяти злагоді в суспільстві, запобігати міжетнічним конфліктам. Тому міжкультурна компетентність визнається як одна з важливих професійних вимог до сучасних фахівців соціальної роботи. Володіння міжкультурною компетентністю є основою досягнення успіху в міжкультурній взаємодії та ефективному виконанні своїх професійних обов'язків.

Пошук шляхів формування та удосконалення міжкультурної компетентності фахівців соціальної сфери діяльності базується на знаннях особливостей

культури спілкування, мислення, почуттів, мови, взаємодії різних культур, соціальних груп суспільства або окремої особистості, що сприятиме відродженню духовно-моральних основ людства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми загальної, духовної, професійної, конфліктологічної, психологічної, педагогічної культур, міжкультурної компетентності фахівців вивчаються вітчизняними і зарубіжними вченими в галузі педагогіки, психології, філософії, культурології, соціології, етнопсихології, конфліктології та з інших точок зору. Для розуміння та сприйняття категорії «міжкультурна компетентність» необхідно проаналізувати та узагальнити поняття «культура», «професійна культура», «конфліктологічна культура».

Теоретичний аналіз наукових тлумачень категорій «культура», «професійна культура» (М.Бахтін, В.Біблер, Є.Бондаревська, Л.Виготський, КГірц, А.Запесоцький, І.Зимня, М.Каган, О.Леонтєв, К.Леві-Строс, Т.Ліпич, Е.Тейлор, П.Шафер, Г.Шевченко) уможливив зробити узагальнення поняття та трактувати його як: невід'ємний атрибут людського існування; форма буття і спілкування людей минулого, сучасного й майбутнього (Біблер, 1989); форма спілкування людей різних культур, вона є там, де є, як мінімум, дві культури, а самосвідомість культури є формою її буття на межі з іншою культурою (Виготський, 1978); якість діяльності, сукупність вияву життя; ступінь узгодженості способу життя з нормами суспільного життя; соціальний феномен, механізм самодетермінації індивіда в соціумі (Бахтін, 1979); багатогранне, полікультурне явище; сукупність людських цінностей; усе те, що звеличує, гуманізує життя й людські взаємини, виражає якість освоєння людського світу (Шевченко, 2015); сукупність стійких форм діяльності; соціальний механізм взаємодії індивіда із середовищем, що вможливорює передавання досвіду в певній сфері діяльності (Зимня,

2006).

Концепції міжкультурної комунікації Е.Холла, К.Гирца, В.Гудікуна, Г.Тріандіса, Г.Хофштеде зумовили стрімке зростання інтересу до дослідження різних проблем міжкультурної взаємодії та діалогу культур.

Нині більшість колишніх підходів до проблеми діалогу культур зазнає змін і вимагає глибокого дослідження, оскільки в сучасному світі відбуваються процеси глобалізації та інтеграції суспільства. Тому все більше актуальності набувають ідеї «універсального діалогу» М.Кагана, «діалогу культурних світів» Г.Померанца, «полілогу культур» як форми діалогу безлічі культур О.Астаф'євої. Справедливо зауважує Т.Ліпіч, що представлена в останні десятиліття діалогічна тематика має бути осмислена в рамках широкого культурного контексту епохи, що характеризується розвитком толерантних поведінкових установок, міжконфесійним, міжкультурним діалогом (Ліпіч, 2009).

Уважаємо, що міжкультурна компетентність є важливою складовою професійної, а отже й конфліктологічної культури, оскільки для діяльності фахівців соціальної сфери в умовах полікультурного середовища правильне розуміння сутності поняття «конфліктологічна культура» сприяє пошуку шляхів попередження міжкультурних та соціальних конфліктів.

Конфліктологічна культура як інтегративна категорія, як багатоаспектне особистісне утворення поєднує різні напрями розвитку особистості: загальнокультурний (культура мислення, мовлення, почуттів, поведінки, комунікативна культура та ін.); професійний (психологічна культура, культура професійної діяльності) (Браніцька, 2018).

Формування міжкультурної компетентності, конфліктологічної культури працівників соціальної сфери супроводжуване суттєвими змінами в особистісних якостях, характері, спрямованості та можливостях. Зміни відбуваються в мотиваційно-ціннісній, емоційно-вольовій, когнітивній, діяльнісній, комунікативній і поведінковій сферах.

Соціальний працівник в умовах багатонаціонального українського суспільства має бути підготовленим до міжкультурної взаємодії та спілкування в полікультурному соціальному середовищі, бути компетентним та ефективним у міжкультурній взаємодії, а також володіти конфліктологічною культурою. Міжкультурна компетентність є проявом певного рівня розвитку людини, зокрема, і фахівця соціальної сфери як представника типу професій «людина - людина» який повинен бути готовим до спілкування, взаємодіяти в конструктивному діалозі. Крім того, міжкультурна компетентність слугує особистісним ресурсом, становлення якого не обмежене в часі й може відбуватися протягом усього життя людини.

Мета статті – дослідження міжкультурної компетентності як важливої складової професійної діяльності фахівців соціальної сфери.

Завдання дослідження: проаналізувати та узагальнити наукові тлумачення щодо поняття міжкультурної компетентності фахівців соціальної сфери діяльності; окреслити головні ознаки сформованості складових компонентів міжкультурної компетентності, які визначають її зміст; визначити шляхи удосконалення міжкультурної компетентності фахівців соціальної сфери.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури, узагальнення наукових визначень.

Виклад основного матеріалу. Проблема міжкультурної компетентності та комунікації фахівців

різних напрямів діяльності займаються вітчизняні та зарубіжні вчені, філософи, педагоги, психологи (Т.Атрошенко, Девід Мацумото, В.Нароліна, В.Поліщук, Джон Равен, О.Садохін, Едвард Холл, Е.Рогерс, К.Кнапп, В.Гудікуна), висловлюючи різні погляди на сутність, структуру та практичне значення даного феномену.

Цікавими та практично спрямованими є погляди О.М.Слюсаренко щодо сутності «компетентності», котра вважає, що «компетентність» передбачає не стільки наявність значного обсягу знань і досвіду, скільки вміння актуалізувати ці знання та вміння застосовувати їх в потрібний момент з метою реалізації своїх професійних функцій. Аналізуючи критеріальну діагностику компетентності О.М.Слюсаренко підкреслює: компетентність є самостійно реалізованою спроможністю, зумовленою набутими знаннями та життєвим досвідом, цінностями і здібностями, розвинутими в результаті пізнавальної діяльності та освітньої практики; компетентність передбачає володіння та вміння користуватися знаннями, вміннями та навичками, а не просту їх «формально механічну» наявність (Слюсаренко, 2009).

Британський психолог Джон Равен трактує компетентність як специфічну здатність фахівця виконувати конкретні дії в конкретній предметній сфері і включає вузькоспеціалізовані знання, навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії (Равен, 2013).

Джон Равен розмежовує рівні компетентності: спеціальна, соціальна, особистісна компетентність та виокремлює вищі компетентності, які характеризуються: ініціативністю, здатністю організовувати людей для виконання поставлених завдань; вмінням аналізувати та передбачати можливі наслідки своїх дій. Він вважає, що оцінюючи компетентність індивіда у певній галузі діяльності, потрібно враховувати його власні інтереси, цілі та пріоритети, котрі сприяють зацікавленості, мотивації, розвитку та самодосконаленню. В структурі компетентності дослідник виділяє три рівні: інтегративна компетентність, психологічна компетентність, діяльнісна компетентність. До інтегративної компетентності відносить здатність фахівця до інтеграції знань і навичок та уміння використовувати їх у практичній життєдіяльності. Психологічну компетентність складає розвинена система емоцій, здатна забезпечити адекватне сприйняття навколишнього світу і реальної ситуаційної поведінки людей. Діяльнісна компетентність проявляється у конкретних сферах практичної діяльності фахівця, що виражається в умінні працювати з людьми, долати невизначеність, реалізовувати намічені плани. (Равен, 2013).

Поняття «міжкультурна комунікація» вперше визначив антрополог Едвард Холл та розпочав аналіз невербальної комунікації і написав відому книгу «Тиха мова» (1959).

В теорії міжкультурної комунікації О.Садохін підкреслює існуючі соціокультурні, мовні традиційні відмінності різних культур, і наголошує, що здатність особистості освоїти культурні цінності інших народів означає взаємну зацікавленість партнерів один в одному, можливість задоволення ними своїх потреб та запитів, ступінь їх готовності брати участь в діалозі культур. Сприйняття і ставлення до цих культурних відмінностей, розбіжностей впливають на вид, форму і результат взаємодії, спілкування (Садохін та Грушевицька, 2004).

Отже, для досягнення взаєморозуміння між представниками різних культур необхідна певна сукупність знань, навичок та вмінь, спільних для всіх

комунікантів, що є ознакою «міжкультурної компетентності».

Міжкультурна компетентність фахівців соціальної сфери діяльності, на думку В.Поліщук, «відображає філософський, культурологічний, психологічний, етнологічний та інші аспекти їх підготовки, в центрі якої знаходяться питання культури і внутрішнього світу людини» (Поліщук, 2016).

Уважаємо, що міжкультурна компетентність фахівців соціальної сфери є: необхідною умовою їхньої конкурентоспроможності, оскільки сприяє ефективності міжкультурної взаємодії; механізмом гармонізації соціальних відносин між різними групами, між представниками різних етносів та культурних традицій, а також гармонізації міжособистісних відносин у полікультурному професійному середовищі.

Отже, конкретизуючи, можна стверджувати, що міжкультурна компетентність фахівців соціальної сфери діяльності проявляється: а) в знаннях історичних, культурних традицій, національних цінностей, самосвідомості суб'єктів взаємодії, економічних, соціально-політичних, релігійних особливостей полікультурного середовища; б) в мотиваційній готовності та здатності соціального працівника до міжкультурного діалогу та комунікації; в) у сформованості «комунікативних умінь та навичок, завдяки яким особистість може успішно спілкуватися й взаємодіяти з носіями інших культур на всіх рівнях міжкультурної комунікації» (Поліщук, 2016), в здатності досягати зворотного зв'язку в результаті спілкування при виконанні професійних обов'язків в полікультурному регіоні.

Реалії сьогодення дають можливість зауважити, що значна частина фахівців соціальної сфери мають недостатньо сформовані професійні міжкультурні компетентності: здатність до конструктивного спілкування; сприйняття почуттів, поведінки, стилю мислення представників різних соціальних груп, етнокультур. Тому головним напрямом удосконалення системи професійної міжкультурної компетентності є: формування світоглядної культури, духовності, толерантності, конфліктологічної культури, комунікативної культури, мовної культури фахівців соціальної сфери.

Узагальнюючи праці вітчизняних та зарубіжних науковців щодо поняття «міжкультурна компетентність» фахівців різного профілю діяльності, котре має певні специфічні особливості, але зауважимо, що процес формування міжкультурної компетентності базується на основних принципах дидактики (науковості, доступності, послідовності, систематичності, наочності, зв'язку із життям, гуманізації), а також – на специфічних, вирішальних для формування саме міжкультурної компетентності принципах: цілеспрямованості, взаємозбагачення культур, комплексності, етнічності, діалогічності, інноваційності навчання та мотивації до самовдосконалення.

Готовність соціального працівника до взаємодії з представниками іншої культури, повага до інших культурних цінностей, традицій, здатність розпізнавати, поважати та ефективно використовувати відмінності у стилі мислення, поведінки своєї та іншої культури під час комунікації сприяє удосконаленню міжкультурної компетентності.

Дослідники визначають міжкультурну компетентність у комунікації як рівень, на якому індивід здатен ефективно обмінюватись інформацією з індивідами, що належать до іншої культури.

Компетентність у міжкультурній комунікації дослідник Девід Мацумото називає «міжкультурно-комунікативною компетентністю», визначає її як здат-

ність здійснювати ефективну комунікацію в міжкультурному контексті та розкриває 52 фактори, котрі її характеризують. Більшість цих факторів стосуються особистісних характеристик індивіда: здатність пристосовуватися до різних культур; здатність діяти в різних суспільних системах; здатність налагоджувати міжособистісні відносини; усвідомлення значимості культурних відмінностей; відсутність етноцентризму; культурна емпатія (Мацумото, 2003).

Німецький дослідник А.Кнапп Поттхофф розглядає міжкультурну компетентність у комунікації як «комплекс аналітичних і стратегічних здібностей, котрі розширюють інтерпретаційний спектр індивіда в процесі міжособистісної взаємодії з представниками іншої культури» (Кнапп, 1990).

Важливо зауважити, що характерною особливістю діяльності соціального працівника є спілкування, щирість, відкритість, допитливість для досягнення наміченої цілі. Тому сформованість міжкультурної компетентності фахівця в полікультурному суспільстві передбачає: здатність використовувати знання про іншу культурну дійсність; здатність встановлювати і підтримувати зв'язок між рідною та іншомовною культурою; уміння долати соціальні, культурні стереотипи; вміння ефективно використовувати комунікативні технології, проявляти себе як активного учасника міжкультурного комунікативного процесу.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**: полікультурний розвиток особистості соціального працівника в процесі формування міжкультурної компетентності ми розуміємо як закономірний та цілісний процес виховання системи цінностей, а саме: цінності знань про культури націй, етносів; цінності світоглядних та лінгвістичних знань, умінь, навичок; адекватної стратегії поведінки; цінності гуманістичних, демократичних поглядів. Міжкультурну компетентність ми визначаємо як інтегративне утворення, що характеризує професійну властивість особистості соціального працівника в своїй практичній діяльності керуватись системою міжкультурних та загальнолюдських цінностей на засадах діалогу культур та духовних цінностей. Тому вважаємо, що складовими компонентами міжкультурної компетентності є: ціннісно-когнітивний, мотиваційний та діяльнісний.

Ціннісно-когнітивний компонент включає: знання національних культур, мови, духовних, загальнолюдських цінностей, національних традицій; правила вербального та невербального спілкування; знання менталітету, правових та соціальних норм життя полікультурного суспільства.

Мотиваційний компонент включає: потребу та готовність соціального працівника до міжкультурної комунікації, до усвідомлення культурної ідентичності; потребу до самовдосконалення, до збагачення спектру цінностей.

Діяльнісний компонент включає: вміння соціального працівника створювати позитивний мікроклімат спілкування; вміння пристосовуватися до мінливих соціально-культурних умов; здатність контролювати емоції; здатність до самоаналізу, гнучкість мислення; вміння встановлювати діалог на основі щирості, толерантності, емпатії, взаємоповаги; вміння усувати непорозуміння й конфліктні ситуації, володіння культурою спілкування; здатність сприймати та поважати думку та поведінку інших.

Отже полікультурний розвиток особистості фахівців соціальної сфери діяльності підвищує ступінь професійності працівника та сприяє удосконаленню його міжкультурної компетентності.

Список використаної літератури

- Атрощенко Т. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців: зарубіжний досвід. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип.2(39). С.11–14.
- Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского. Москва: Искусство, 1979. 320 с.
- Библер В. Культура. Диалог культур. Опыт определения. *Вопросы философии*. 1989. № 6. С. 31 – 42.
- Браніцька Т. Р. Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. 462 с.
- Зимняя И. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека. *Интернет-журнал "Эйдос"* 2006. 4 мая. URL: <http://www.eidos.ru/journal/htm> (дата звернення: 15.04.2019)
- Липич Т. Диалог как форма взаимодействия культур. *Научные ведомости Белгородского государственного университета: гуманитарные науки*. 2009. №10(65) С.50–54.
- Мацумото Д. Психология и культура. СПб.: Питер, 2003. 718 с.
- Наролина В.И. Межкультурная коммуникативная компетентность как интегративная способность межкультурного общения специалиста. *Электронный журнал «Психологическая наука и образование»*. 2010. № 2. С.1–13.
- Поліщук В.А. Підготовка майбутніх соціальних працівників США до вивчення полікультурного середовища як складова формування міжкультурної компетентності. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Вип.2(39). С.183-185.
- Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация; пер. с англ. В.И.Беплопольский. М.: Когито-Центр, 2013. 396 с.
- Садохин А.П. Межкультурная коммуникация: учебное пособие. М.: Альфа-М, ИНФРА-М, 2009. 288 с.
- Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. Культурология. Теория культуры: учеб. пособие для вузов. 22-е изд. М.: ЮНИТИДАНА, 2004. 365 с.
- Слюсаренко О.М. Кваліфікаційна критеріальність компетентності: понятійно-методологічні аспекти. *Компетентність в освітніх запитах. Філософія ОСВІТИ*. 2009. №1-2(8) [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/philedu/2009_1_2/21.pdf (дата звернення: 15.04.2019)
- Шевченко Г.П. Одухотворенный образ людини культуры XXI століття: процес його виховання у вищій школі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. 5 (68). С.213-225.
- Knapp K. Interkulturelle Kommunikation. *Zeitschrift für Fremdsprachen for schung*. 1990. № 1. P. 62–93, P. 84–85.
- Gudykunst W., Kim Y.Y. Communication with strangers: An approach to intercultural communication. Boston: McGrawHill, 1997. 112 p.
- Rogers E.M., Steinfatt M.Th. Intercultural Communication. Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1999. 292 p.

References

- Atroshchenko, T. (2016). Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv: zarubizhnyi dosvid [Theoretical basis of the formation process of intercultural competence of future specialists: foreign experience]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 2 (39), 11–14. [in Ukrainian].
- Bakhtyn, M. (1979). Problemy poetyky Dostoevskoho [Problems of Dostoevsky's Poetry]. Moscow: Iskesstvo. [in Russian].
- Bybler, V. (1989). Kultura. Dyaloh kultur. Opyt opredeleniya [The dialogue of cultures. Experience Definition]. *Voprosu fylosofiy*, 6, 31–42. [in Russian].
- Branitska, T.R. (2018). *Konfliktolohichna kultura fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii: tekhnolohiia formuvannia* [Conflictological culture of specialists in socio-occupational professions: technology of formation]. Vinnytsia: Nilan LTD. [in Ukrainian].
- Gudykunst, W., & Kim, Y.Y. (1997). Communication with strangers: An approach to intercultural communication. Boston: McGrawHill.
- Knapp, K. (1990). Interkulturelle Kommunikation. *Zeitschrift für Fremdsprachen for schung*, 1, 62–93, 84–85. [in German].
- Lypych, T. (2009). Dyalog kak forma vzaymodeistviya kultur [Dialogue as a form of interaction of cultures]. *Nauchnye vedomosti Belhorodskogo gosudarstvennogo unyversyteta: humanitarnye nauky*, 10 (65), 50–54. [in Russian].
- Matsumoto, D. (2003). *Psykholohiia y kultura* [Psychology and culture]. SPb.: Pyter. [in Russian].
- Narolyna, V.Y. (2010). Mezhhkulturaia kommunykativnaia kompetentnost kak yntehrativnaia sposobnost mezhhkulturnoho obshchennia spetsyalysta [Intercultural communicative competence as an integrative ability of intercultural communication of a specialist]. *Elektronnyi zhurnal «Psykholohicheskaia nauka y obrazovanye»*, 2, 1–13. [in Russian].
- Polishchuk, V.A. (2016). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv SSHA do vyvchennia polikulturnoho seredovyscha yak skladova formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti [Training of the usa future social workers for the researching of multicultural environment as a part of intercultural competence formation]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 2 (39), 183–185. [in Ukrainian].
- Raven, Dzh. (2013). *Kompetentnost v sovremennom obshchestve: vyivavlenye, razvytye y realizatsiia* [Competence in modern society: identification, development and implementation]. Moscow: Kohyto-Tsentr. [in Russian].
- Rogers, E.M., & Steinfatt, M.Th. (1999). Intercultural Communication. Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois.
- Sadokhyn, A.P. (2009). *Mezhkulturaia kommunykatsiia* [Intercultural communication]. Moscow: Alfa-M, YNFRA-M. [in Russian].
- Sadokhyn, A.P., & Hrushevytskaia, T.H. (2004). *Kulturolohiia. Teoriya kultury* [Cultural Studies. Theory of culture]. (22-nd ed). Moscow: YuNYTYDANA. [in Russian].
- Sliusarenko O.M. (2009). Kvalifikatsiina kryterialnist kompetentnosti: poniatiino-metodolohichni aspekty [Qualification criterion of competence: conceptual and methodological aspects]. *Kompetentnist v osvithnikh zapytakh. Filosofiia Osvity*, 1-2(8). Retrieved from: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/philedu/2009_1_2/21.pdf (last accessed: 15.04.2019). [in Ukrainian].
- Shevchenko, H.P. (2015). Odukhotvorenyi obraz liudyny kultury XXI stolittia: protses yoho vykhovannia u vyshchii shkoli [Illustrated image of human culture of the XXI century: the process of its education in high school]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 5 (68), 213–225. [in Ukrainian].
- Zymniaia, Y. (2006). Obshchaia kultura y sotsyalno-professionalnaia kompetentnost cheloveka [General culture and socio-professional competence of a person]. *Ynternet-zhurnal «Eidos»*, 4th May. Retrieved from <http://www.eidos.ru/journal/htm> (last accessed: 15.04.2019). [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 20.04.2019 р.
Стаття прийнята до друку 25.04.2019 р.

Браницкая Татьяна

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра психолого-педагогического образования и социальных наук
КВУЗ «Винницкая академия непрерывного образования»
г.Винница, Украина

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Аннотация. Цель статьи – исследование межкультурной компетентности как важной составляющей профессиональной деятельности специалистов социальной сферы. Методы исследования: теоретический анализ литературы, обобщение научных определений. В статье проанализированы и обобщены научные толкования относительно понятия межкультурной компетентности специалистов социальной сферы; выделены основные признаки межкультурной компетентности, пути совершенствования межкультурной компетентности специалистов социальной сферы деятельности, основанной на знаниях особенностей культуры общения, мышления, чувств, языка, взаимодействия различных социальных групп общества или отдельной личности. В условиях многонационального украинского общества актуальной является проблема взаимодействия и общения в поликультурной социальной среде, поэтому чрезвычайно важно развивать современные тенденции межкультурного взаимодействия: приобретение соответствующих знаний и навыков индивидами в условиях поликультурного образования; повышение уровня коммуникабельности и толерантности специалистов, предполагает развитие культурного потенциала специалистов социальной сферы.

Ключевые слова: культура; межкультурная компетентность; профессиональная деятельность; социальный работник.

Branitska Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Associate Professor
Department of Psychological-Pedagogical Education and Social Sciences
Communal Higher Educational Institution «Vinnytsia Academy of Continuing Education»
Vinnytsa, Ukraine

INTERCULTURAL COMPETENCE AS AN IMPORTANT FACTOR OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF SOCIAL SPHERE SPECIALISTS

Abstract. The purpose of the article is the study of intercultural competence as an important component of the professional activities of social work specialists. Research methods used: theoretical analysis of literature, generalisation of scientific definitions. The article analyzes and summarizes scientific interpretations of the concept of intercultural competence of specialists in the social sphere; The main features, components of the ways of its improvement are highlighted. In the context of multinational Ukrainian society, the problem of interaction and communication in a multicultural social environment is actual, therefore, it is important to develop modern trends of intercultural interaction: appropriate knowledge and skills acquiring by individuals in the conditions of multicultural education; raising the level of communicability and tolerance of specialists, which involves the specialists' cultural potential development in the social sphere. The intercultural competence of a social worker is a condition of his competitiveness; the basis of success in his duties accomplishment; an important indicator of the professional competence of the specialist's personality and his capability to master and use practically an unlimited range of competences, knowledge, skills, socio-cultural literacy and scientific outlook. Social workers should ensure equality of people's rights and freedoms, promote the citizens' ethnic and cultural rights implementation, prevent interethnic, interreligious, social conflicts, promote harmony in society. Intercultural competence of the social sphere specialists promotes the effectiveness of intercultural cooperation; the harmonization of social relations between different groups, between representatives of different ethnic groups and cultural traditions; harmonization of interpersonal relations in a professional environment. Formation of ideological culture, spirituality, tolerance, conflict culture, communicative culture, linguistic culture of the social professions specialists, which is possible on condition of readiness of the specialist personality to interact with other systems of cultural orientation and is based on respect for other cultural values, are the main directions in the process of intercultural competence formation. Polycultural development of a social worker personality in the process of forming intercultural competence is a logical and integral process of cultivating a system of intercultural and universal values on the basis of a dialogue of cultures and spiritual values.

Intercultural competence is the basic professional competence of a social worker. Intercultural competence of the social sphere specialist, the components of which are a value-cognitive, motivational, activity parts, ensures its readiness for professional activity in the conditions of the ethno-cultural diversity of modern society

Key words: culture; intercultural competence; professional activity; social worker.

УДК 378.1:347.96

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.23-27

Бурдейна Людмила Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра математики, фізики та комп'ютерних технологій

Вінницький національний аграрний університет

м.Вінниця, Україна

byrdeyna2010@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2206-430X>

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ МОРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА СТАН ПРОБЛЕМИ У ПРАКТИЦІ РОБОТИ ЗВО АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. Виявлення рівня вихованості студентів дає змогу оцінити ефективність застосування форм та методів педагогічної взаємодії з метою можливості його подальшого корегування; дієвість певних технологій навчання допоможе з'ясувати відхилення у моральному розвитку особистості, визначити недоліки, а також знайти нові шляхи формування цієї якості особистості. Метою дослідження є визначення стану сформованості моральної культури студентської молоді ЗВО аграрного профілю. Основними методами дослідження були анкетування і опитування. Результати даного дослідження свідчать про те, що у студентів перших курсів інституту ще не сформовані уявлення про масштабність міжособистісних зв'язків їхньої майбутньої діяльності, від яких буде залежати основний відсоток успіху у виконуваних ними роботах. Адже тісний зв'язок професійних якостей майбутнього фахівця й моралі впливає безпосередньо із самої суті економічної діяльності.

Ключові слова: вихованість; рівень; критерій; мотив.

Вступ. Щоб визначити результативність виховної роботи із забезпечення ефективного формування моральної культури особистості студента, слід мати чітке уявлення про виміри у рівнях вихованості студентів, у їхній свідомості та поведінці. Виявлення рівня вихованості студентів дасть змогу оцінити ефективність застосування форм та методів педагогічної взаємодії; дієвість певних технологій навчання допоможе з'ясувати відхилення у моральному розвитку особистості, визначити недоліки, а також знайти нові шляхи формування цієї якості особистості. У цьому полягає **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі є чимало методик і програм діагностики моральної вихованості. За спрямованістю, способом і місцем застосування критерії сформованості моральної культури умовно можна поділити на дві групи: 1) такі, що пов'язані з проявом результатів у зовнішній формі – у судженнях, оцінках, учинках, діях особистості; 2) такі, що пов'язані з явищами внутрішнього світу особистості – мотивами, установками, переконаннями, орієнтаціями.

Так, у науковій літературі можна зустріти рекомендації щодо використання критеріїв і показників вихованості у ставленні особистості до суспільства, діяльності, окремих людей (Денищик, 2014), моральну культуру як активну життєву позицію розглядає К.Байша (Байша, 2000), вивченням моральної вихованості за різними критеріями на різних рівнях: на рівні розвитку моральних почуттів, стосунків, стійких мотивів і спрямованості особистості, на рівні світогляду (Бондаревська, 2001), окремими аспектами морального виховання займалися І.Грязнов, В.Діуліна (Грязнов, 2004, Діуліна, 2002), методологічні засади формування базової культури особистості досліджені в працях В. Костіва (Костів, 2004).

Моральні якості формуються на основі й у зв'язку з іншими особистісними утвореннями, що розкривають ставлення людини до суспільства, праці, гуманне ставлення до людей і принципово вимогливе до себе. Вступаючи у взаємодію, вони породжують нові властивості – вихованість особистості.

Тому **метою** нашого дослідження є визначення стану сформованості моральної культури студентської молоді ЗВО аграрного профілю. **Методи дослідження:** опитування, анкетування, бесіда, обгово-

рення, зміст яких полягав у визначенні рівнів сформованості моральної культури студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Вихованість – це властивість особистості, що є сукупністю достатньо сформованих соціально значущих якостей, які виявляються у ставленні людини до природи, суспільства, до людей, до себе, до продуктів людської діяльності.

У вихованні виявляються, з одного боку, моральні вимоги суспільства, які відображаються у моральній свідомості особистості, в нормах, принципах, ідеалах, а з іншого – засвоєні кожною людиною принципи, які спрямовують, регулюють і контролюють її дії та вчинки.

Для визначення рівня вихованості розробляють відповідні критерії, що виступають у ролі мірила, норми. Критерій є найвищим, ідеальним рівнем явища, що вивчається. Зіставляючи наявний рівень вихованості з нормою, можна спостерігати динаміку формування тієї чи іншої якості особистості.

Моральна вихованість включає: обізнаність та усвідомлення людиною моральних норм, правил, дотримання їх у поведінці.

Моральна культура особистості як якісна характеристика морального розвитку розкриває ставлення людини до суспільства, оточення, до себе, до продуктів людської діяльності.

У процесі самоконтролю, саморегуляції та діяльності моральні норми закріплюються і стають якостями особистості, що характеризують її моральну вихованість.

Виділяючи провідну ознаку рівнів вихованості – діяльність, що, змінюючись, існує на всіх рівнях, ми в змозі не лише прослідкувати зміни й розвиток певної якості, але і порівняти ці зміни на кожному ступені у співвідношенні з другою ознакою – знаннями.

Так, гіпотетично передбачуваний низький рівень характеризується наявністю неповних або фрагментарних знань та епізодичним виконанням моральних обов'язків, пов'язаних із зовнішнім контролем та вимогами. Поведінка носить пристосовницький характер. Такий рівень може характеризуватись як рівень «роздвоєння моралі», знання моральних норм і принципів носить формальний характер і по суті не втілюється в діяльності. Діяльність має характер, що суперечить прийнятним у суспільстві моральним вимогам.

Другий – середній – рівень, характеризується

повними чи неповними моральним знаннями й виконанням переважно таких моральних обов'язків, які не залежать від зовнішнього контролю. Однак моральна діяльність ще не набула достатньо систематичного характеру: у випадку конфліктних, проблемних ситуацій можливе невиконання моральних обов'язків. У зв'язку з цим даний рівень можна назвати «ситуативним» (Бурдейна, 2005).

Третій – високий – рівень моральної вихованості характеризується певними моральними знаннями і систематичною моральною діяльністю щодо реалізації їх на практиці, що дає можливість характеризувати даний рівень як рівень «єдності моралі», єдності слова і діла.

Перевага певних ознак дозволяє характеризувати рівень вихованості особистості.

На основі описаних критеріїв і рівнів сформованості моральної культури особистості ми спробуємо визначити оптимальні шляхи її розвитку та реалізації у діяльності студентської молоді ЗВО аграрного профілю.

У дослідно-експериментальній роботі ми прагнули визначити рівень розуміння та усвідомлення таких моральних якостей, як відповідальність, справедливність, толерантність, почуття людської гідності, чесність.

У нинішніх умовах, коли свобода особистості є одним із показників демократичності, почуття відповідальності, справедливості, толерантності є важливими якостями. Проте студенти усвідомлюють це неповною мірою. Тому необхідна цілеспрямована робота в цьому напрямі на основному та завершальному етапах навчання у ЗВО.

Одним із визначальних показників рівня сформованості моральної культури особистості є мотиви поведінки. З цієї метою ми дали можливість студентам пояснити, чому вони обрали професію, пов'язану з аграрним спрямуванням.

В поточному навчальному році нами проведено дослідження в ЗВО аграрного профілю України з метою визначення показників мотивації вибору молоддю майбутнього фаху. В опитування приймали участь 83 студента. Аналіз результатів показав, що здійснення життєво важливого вибору студенти роблять, виходячи з платоспроможності родини (невелика оплата за навчання 36,5%), спирались на думку інших (наприклад, настанови батьків, рекомендації друзів – 23,1%), щоб забезпечити своє майбутнє (12,5%), бажання стати хорошим фахівцем (9,6%), продовжити навчання, щоб бути чимось зайнятим (8,6%), щоб реалізувати свої здібності в майбутньому (5,8%), продовжити сімейну справу (3,8%).

Зміни в переоцінці цінностей, що відбуваються в суспільстві, відзеркалюються не лише в поглядах та стосунках студентської молоді, але й у поведінці. У ситуаціях вибору виявляється альтернатива дій. А це залежить від того, які цінності сформовані в особистості.

Для діагностики ціннісних орієнтацій студентів ми використовували методіку М.Рокича, де вибрали: 1) матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних ускладнень); 2) пізнання (можливість розширення своєї освіти, світогляду, загальної культури, інтелектуальний розвиток); 3) свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках); 4) щастя інших (добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, усього народу, людства в цілому); 5) вихованість (хороші манери); 6) старанність (ретельність, дисциплінованість); 7) незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче); 8) толерантність (до поглядів та думок інших, уміння пробачати іншим їхні

помилки та хибні погляди); 9) чесність (щирість, правдивість); 10) чуйність (турбота, піклування).

Дослідження показали, що найважливішими в життєвій позиції студенти вважають такі цінності: матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних ускладнень 19,4%); незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче 14,8%); чесність (12,4%); пізнання (можливість розширення своєї освіти, світогляду, загальної культури, інтелектуальний розвиток 10,7%); свобода (самостійність, незалежність у судженнях та вчинках 10,2%); щастя інших (добробут, розвиток та вдосконалення інших людей, усього народу, людства в цілому 9,1%); вихованість (7,1%); старанність (6,8%); толерантність (4,8%); чуйність (2,6%).

Така орієнтація свідчить про недооцінку виховної роботи з молоддю, зниження інтересів до суспільно корисної діяльності, різке падіння престижу інтелектуальної праці. Разом з тим, очевидним є той факт, що сучасна молодь прагне незалежності і свободи дій, що є дуже значимим фактором у вирі сучасних подій в Україні.

Анкетування, проведене з метою виявлення рівня розуміння студентами таких моральних понять, як відповідальність, справедливність, порядність, миролюбність, людяність, дало можливість проаналізувати знання студентів про моральні норми.

Результати опитування має наступні показники: лише 35,2% респондентів правильно розуміють поняття відповідальності, 0,8% не дали відповіді і 64% не пояснили правильно. Категорію «відповідальність» студенти найчастіше характеризують як «обов'язки за свої вчинки», «відповідальність за свої вчинки» або «усвідомлення наслідків своїх вчинків».

Окремі відповіді характеризують відповідальність як «добробільне і совісне ставлення до справи чи людини», або пояснюють дане поняття виконанням обов'язків, які мають перед певними особами. Виявлення відповідальності студентство відзначає в основному у своїх вчинках, іноді в суспільно корисній праці, і зовсім рідко – у навчанні.

Опитана молодь зовсім не пов'язує відповідальність із суспільно-політичними інституціями. Жоден з опитуваних не бачить зв'язку між відповідальністю, активністю, творчістю, ініціативою. Лише в окремих відповідях студенти пов'язують відповідальність із справедливістю, совістю, порядністю. У молоді даної вікової групи практично відсутня систематичність у самовихованні відповідальності.

Студенти, опинившись у суперечності між ідеальним уявленням і практикою реального буття, пасують перед труднощами, виявляють недостатню моральну стійкість, переконуються в тому, що жити треба тільки для себе, навіть не демонструючи зовнішню активність. Стає домінуючим тип із зниженим почуттям відповідальності. А це негативно відображається на формуванні повноцінної особистості і, зокрема, на формуванні її моральної культури.

Проведений нами аналіз знань про моральну категорію «обов'язок» свідчить, що 18% із числа опитаних лише частково охарактеризували це поняття. Більшість із них ототожнюють «обов'язок» із поняттям «обіцянками», які давали іншим особам, «справами, які потрібно виконати», що вказує на низький рівень знань про дані моральні норми.

Розкриття поняття «совість» викликало у студентів найбільше труднощів. Найчастіше цю категорію молодь характеризувала як «непотрібна в сучасному житті риса характеру», «почуття провини» або ж «здатність усвідомлювати свою вину». Розуміють суть поняття «совість» лише 0,4% опитаних, не розу-

міють 81%, а 18% респондентів зовсім не дали відповіді. Це свідчить про несформованість такого внутрішнього регулятора поведінки людини, як совість.

Розуміння поняття «власної гідності» нами було піддане спеціальному дослідженню. Більшість студентів ототожнює його із самоповагою. Розкрили суть цього поняття 17,8% опитаних («самоповага,

самоцінність, розуміння не лише своїх прав, але й обов'язків та відповідальності щодо оточуючого світу»), частково розкрили – 82%, не пояснили зовсім – 0,2% респондентів. Для більш широкого розкриття розуміння суті моральної категорії «гідність» ми поставили студентам запитання «Що означає поважати гідність людини?» (див.табл.1).

Таблиця 1

Що означає поважати гідність людини

№	Що означає поважати гідність людини?	I курс		II курс		III курс		Разом
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	
1.	Поважати її особистість	28	37%	27	36%	21	28%	76
2.	Бути ввічливим, тактовним	6	17%	17	48%	12	34%	35
3.	З повагою ставитись до прав інших, не зазіхати на них	24	29%	29	35%	31	37%	84
4.	Приходити на допомогу іншим	4	15%	12	44%	11	41%	27
5.	Шанобливо ставитись до інтересів, та поглядів інших	18	32%	19	34%	19	34%	56
6.	Уміти вислухати, дати можливість висловитись іншому	6	26%	8	35%	9	39%	23
7.	Самокритичність	2	17%	4	33%	6	50%	12
8.	Турбуватись про свій фізичний розвиток	19	36%	18	34%	16	30%	53
9.	Важко відповісти	15	38%	16	40%	9	23%	40
	Усього	122		150		134		406

Основними ознаками та виявленням поваги до людини, її гідності є визнання гідності іншої особистості, забезпечення рівності її прав, задоволення потреб, інтересів, надання свободи вибору. Виявлення цих ознак у поведінці людини свідчать про її висококультурний, гуманний рівень взаємин з іншими людьми. Але ми нерідко спостерігаємо, як людині важко розв'язувати конфліктні ситуації, сперечатись без образ, доводити свою правоту з гідністю, поступатися з доброї волі. Воно виражається в прагненні досягти взаємного порозуміння й узгодження різноманітних інтересів і точок зору без застосування тиску, переважно методами роз'яснення та переконання.

Як показало проведене нами опитування, більшість студентської молоді не дала відповіді на це поняття – 56%, ще частина респондентів (36%) ототожнює поняття толерантності з «вихованістю» або ж «ввічливістю». Правильно розуміють поняття «толерантність» 8,3% респондентів – це «стриманість своїх емоцій», «сприйняття думки інших».

Правильно з'ясовують суть моральної категорії «справедливість» лише 13% опитаної молоді, 36% респондентів не дали ніякої відповіді, а ще 51% пояснили неправильно. Найчастіше поняття «справедливість» трактувалось як «вчинки по совісті», «чесне ставлення» або ж ототожнювалось з поняттям моралі.

У результаті аналізу проведеного нами опитування з'ясувалось, що посередньо розуміють поняття «чесність» 47% опитаних студентів. Для них чесність – це «риса характеру, за якої людина говорить правду», або ж – це «говорити те, що думаєш»; 53% респондентів не відповіли на це питання.

Суть моральної категорії «добро» правильно розуміють лише 26% опитаних студентів («милосердя, допомога та любов до ближнього», «вчинки, що приносять користь іншим», «соціально позитивна, корисна діяльність»). 65% студентів дали неправильну відповідь, наприклад, «всі наші хороші вчинки», що дає підстави стверджувати про односторонність, виявлення егоїстичної спрямованості при висвітленні даного питання та спрямованість категорії «добро» лише на самого себе.

64% опитаної нами студентської молоді правильно розуміє суть поняття «порядність» і пояснює його

як «скромність, вміння гарно себе подати», «ставлення до оточення як до себе».

Під час дослідження ми зробили спробу проведення студентами самооцінки власних моральних якостей.

Результати опитування відображені у таблиці самооцінки якостей, виділених студентами, де категорія 1 – студенти 1-го курсу; 2 – студенти 3-го курсу; 3 – загальна кількість відповідей з тієї чи іншої ознаки та їх процентне вираження від загальної кількості відповідей (див. табл. 2).

Як видно з таблиці, домінуючого значення для студентів-першокурсників набувають такі особистісні якості, як порядність (95,9%) обов'язок (89,8%), совість, відповідальність (75,5%), працелюбність (68,8%). Разом з тим ці якості набувають подвійного змісту, тобто можуть бути названі не лише професійними, але й моральними.

Разом з тим слід відмітити, що такі важливі моральні якості особистості, як здатність до толерантності, доброта, не займають належного становища серед обов'язкових рис, притаманних сучасній молоді.

У плані нашого дослідження студентам було запропоновано дати самооцінку власних моральних якостей стосовно поведінки, діяльності, навчання, інших людей, природи. Чесними себе вважають 85% опитаних, порядними - 95%, справедливими - 71%. Дані показники свідчать про достатній рівень самокритичного ставлення студентів до своїх моральних якостей. Що ж стосується самооцінки моральних якостей (доброта, справедливість, гідність, совість, відповідальність), то виникають сумніви щодо їх об'єктивності, тому що більшість студентів, як показало проведене дослідження, не розуміють суті даних понять.

Проведене дослідження свідчить, що переважна більшість молодих людей має лише уявлення про окремі моральні категорії.

З огляду на ці проблеми, у процесі проведеного нами дослідження студентам було запропоновано назвати причини, що гальмують розвиток моральної культури молоді. Серед таких причин найчастіше студенти вказували на «економічну та моральну» кризи

Таблиця 2.

Шкала самооцінки моральних якостей

№ п/п	Якості	Кількість студентів, що назвали ту чи іншу якість			Відношення від загальної кількості (%)		
		1 (n=28)	2 (n=21)	Σ=49	1	2	3
1	Відповідальність	16	21	37	43,2	56,7	75,5
2	Обов'язок	22	20	44	50	49,5	89,8
3	Працелюбність	19	15	34	39,6	44,1	69,4
4	Чесність	26	16	42	54,1	38	85,7
5	Рішучість	16	9	25	64	36	51
6	Справедливість	15	20	35	42,8	57,1	71,4
7	Порядність	28	19	47	42,8	58	95,9
8	Незалежність	6	14	20	30	69,4	40,8
9	Організаторські здібності	17	12	29	58,6	41,4	59,2
10	Толерантність	9	6	15	60	39,8	30,6
11	Совість	24	13	37	64,8	35	75,5
12	Доброта	11	18	19	57,8	42,2	38,8

в суспільстві, що накладають природний відбиток на моральну поведінку та культуру молоді. У такій нестабільній ситуації моральна культура студентства формується переважно під дією «засобів масової інформації», «оточуючого середовища», «негативного впливу факторів субкультури». Досить часто серед причин низької моральної культури студенти називали «відсутність бажання самих людей розвивати свою моральну культуру», «непотрібність моральної культури», «бідність духовного світу», «байдужість до людей», «егоїзм: заради власного збагачення люди здатні на все». В багатьох анкетах були названі такі соціальні негаразди, як «зловживання молоддю алкогольними напоями та наркотичними речовинами», що сприяє, у свою чергу, не лише кризі моральної культури, але й загалом деградації підростаючого покоління. Важливо відмітити, що подібне дослідження проводилося нами більше 10 років тому. Змінився час, молодь, однак проблеми залишилися ті ж самі. І причини здебільшого повторюються.

Моральна поведінка характеризується тим, що дії людини визначаються свідомим вибором тих чи інших вчинків. Поведінка буде моральною, якщо осо-

бистість зважає, продумує свої дії, чинить із знанням справи, вибираючи єдино можливий, правильний шлях розв'язуваної нею проблеми. Упевненій поведінці відповідають стійкі внутрішні переконання особистості.

Моральна спрямованість людини розкривається не в окремих її вчинках, а в загальній діяльності, яка оцінюється, насамперед, через здатність особистості активно виявляти свою життєву позицію.

За що і проти чого виступає людина, що вона приймає, що відхиляє, стає зрозумілим для оточення з її висловлювань, моральна цінність яких буде безперечною, якщо її слова не суперечать учинкам.

Аналіз проведеного нами дослідження дозволяє зробити наступні **висновки**: у студентів перших курсів вищів не в повній мірі сформовані уявлення про масштабність міжособистісних зв'язків їхньої майбутньої діяльності, від яких буде залежати основний відсоток успіху у виконуваних ними роботі. Молодь не ототожнює свої професійні якості з моральними. І в цьому полягає основна проблема виховання майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

Байша К.М. Соціально-педагогічні умови морального виховання студентів у позанавчальній діяльності : дис. канд. пед.наук: 13.00.07. Херсон, 2000. 193 с.
 Бондаревская Е.В. Смысл и стратегии личностно ориентированого воспитания. *Педагогика*. 2001. №1. С.18-25.
 Бурдейна Л.І. Формування моральної культури студентів вищих навчальних закладів торговельно-економічного профілю : дис. канд. пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2005. 198 с.
 Грязнов І.О. Система морального виховання майбутніх офіцерів прикордонників : моногр. Хмельницький, 2004. 370 с.
 Денищик О.І. Управлінська культура державних службовців (деонтологічні аспекти). *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. №2. С.186-192.
 Діуліна В.В. Соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності : дис... канд. пед. наук : 13.00.05. Харків, 2002. 187 с.
 Костів В.І. Методологічні засади формування базової культури особистості. *Вісник Прикарпат. ун-ту. Філософські і психологічні науки*. 2002. № 3. С.3-18.

References

Baisha, K.M. (2000). *Sotsialno-pedahohichni umovy moralnoho vykhovannia studentiv u pozanavchalnii diialnosti* [Social and pedagogical conditions of moral education of students in extracurricular activities] (Unpublished Candidate's Dissertation). Kherson State Pedagogical University, Kherson. [in Ukrainian].
 Bondarevskaya, E.V. (2001). Smysl i strategii lichnostno oriyentirovanogo vospitaniya [The essence and strategies of personality oriented education]. *Pedagogy, 1*, 1825. [in Russian].
 Burdeina, L.I. (2005). *Formuvannia moralnoi kultury studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv torhovelno-ekonomichnoho profilu* [Formation of moral culture of students of the universities of trade and economics] (Unpublished Candidate's Dissertation). Ternopil National Pedagogical University, Ternopil. [in Ukrainian].
 Denyshchuk, O.I. (2014). *Kryterii ta pokaznyky rivniv sformovanosti moralnoi kultury maibutnykh yurystiv* [Criteria and indicators of the levels of moral form of culture of futures lawyers]. *Bulletin of the Khmelniysky Institute of Regional Management and Law, 2*, 186–192. [in Ukrainian].

Diulina, V.V. (2002). *Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia* [Socio-pedagogical conditions for the formation of the moral and ethical culture of future manager in the field of management activity] Unpublished Candidate's Dissertation). V.Karazina Kharkiv National University, Kharkiv. [in Ukrainian].

Hriaznov, I.O.(2004). *Systema moralnoho vykhovannia maibutnikh ofitseriv prykordonnykiv* [The system of moral education of future officers of border guard]. Khmelnytskyi: NADPSU. [in Ukrainian].

Kostiv, V.I. (2002). *Metodolohichni zasady formuvannia bazovoi kultury osobystosti* [Methodological principles of formation the basic culture of the person.]. *Bulletin of the Carpathian university. Philosophical and psychological sciences*, 3, 3–18. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2019 р.

Бурдейная Людмила

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра математики, физики и компьютерных технологий
Винницкий национальный аграрный университет
г. Винница, Украина

КРИТЕРИИ И УРОВНИ СФОРМИРОВАННОСТИ НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ И СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ В ПРАКТИКЕ РАБОТЫ ВУЗОВ АГРАРНОГО ПРОФИЛЯ

Аннотация. Выявление уровня воспитанности студентов позволяет оценить эффективность применения форм и методов педагогического взаимодействия с целью возможности их дальнейшей корректировки; действенность определенных технологий обучения поможет выявить отклонения в нравственном развитии личности, определить недостатки, а также найти новые пути формирования этого качества личности. Целью исследования является определение состояния сформированности нравственной культуры студенческой молодежи вузов аграрного профиля. Основными методами исследования были анкетирование и опрос. Результаты данного исследования свидетельствуют о том, что у студентов первых курсов института еще не сформированы представления о масштабности межличностных связей их будущей деятельности, от которых будет зависеть основной процент успеха в выполняемой ими работе. Ведь тесная связь профессиональных качеств будущего специалиста и его морали вытекает непосредственно из самой сути экономической деятельности.

Ключевые слова: воспитанность; уровень; критерий; мотив.

Burdeina Lyudmila

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Mathematics, Physics and Computer Technologies
Vinnytsia National Agrarian University
Vinnytsia, Ukraine

CRITERIA AND LEVELS OF FORMATION OF THE MORAL CULTURE OF STUDENT YOUTH AND THE CONDITION OF THE PROBLEM IN THE PRACTICE OF THE WORK OF THE UNIVERSITIES OF AGRICULTURAL PROFILE

Abstract. Identifying the level of education of students makes it possible to assess the effectiveness of the use of forms and methods of pedagogical interaction with a view to the possibility of its further adjustment; the effectiveness of certain learning technologies will help to identify abnormalities in the moral development of personality, identify deficiencies, as well as find new ways of forming this personality quality. To determine the effectiveness of educational work to ensure the effective formation of the moral culture of the student's personality, one should have a clear idea of the dimensions in the levels of education of students in their consciousness and behavior. This is the relevance of our research. Moral qualities are formed on the basis and in connection with other personal entities that reveal the attitude of man to society, labour, humane attitude towards people and fundamentally demanding of oneself. Entering into interaction, they generate new properties – the cultivation of an individual, his / her moral culture. Therefore, the purpose of our study is to determine the state of formation of the moral culture of student youth of the university of agricultural profile. The main methods of research were surveys, questionnaires, discussions, discussions, the content of which consisted in determining the levels of formation of moral culture of student youth. The results of this study indicate that the students of the first year students of the higher educational establishment do not have the formed idea of the magnitude of interpersonal connections of their future activities, which depends on the main percentage of success in their work. Young people do not identify their professional qualities with moral ones. And this is the main problem of educating the future professionals.

Key words: parenting; level; criterion; motive.

УДК 316.334.2
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.28-32

Варга Наталія Іллівна

кандидат соціологічних наук, доцент
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
nataliya.varha@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6607-2969>

Голоніч Ян

доктор філософії (PhD, MBA)
кафедра соціальної роботи
педагогічний факультет
Університет Каменського
м. Братислава, Словачка Республіка
holonicj@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. Поширення неформальної зайнятості в сучасному українському суспільстві є природною відповіддю на значне відставання розвитку легальних інститутів державної влади від реальних суспільних відносин, потреб та інтересів громадян. Метою статті виступає аналіз соціальних аспектів неформальної зайнятості населення. Методами дослідження виступили системний аналіз, аналіз документів, моделювання, порівняння. Розглянуто ряд підходів до функціонування неформальної зайнятості, а саме, що її функціонування і поширення пов'язано з відсталістю країни, з характеристикою економічної периферії або із притулком для тих, хто не може легально працевлаштуватись. Основними висновками стає нагальність врахування соціального укорінення неформальних господарських практик, яке має також відобразитись у визначенні неформальної зайнятості. Соціальне укорінення неформальної трудової діяльності в соціальних мережах і ринкових інститутах сприяло закріпленню і зростанню їх ролі в сучасних трансформаційних умовах України.

Ключові слова: неформальна зайнятість; соціальне середовище; самозайнятість; тіньова економіка.

Вступ. Неформальність на українському ринку праці стала об'єктом наукової цікавості в середині 1990-их років у зв'язку особливостями перехідного періоду, в рамках якого на ринку праці з'явилися такі проміжкові становища між повною формальною зайнятістю і безробіттям, як приховане безробіття і неформальна зайнятість.

Основна увага дослідників була сконцентрована на аналізі взаємозв'язку між неформальною зайнятістю і формальною регулюванням. Однією з особливостей тіньової економіки в радянський період була орієнтація на самозабезпечення, яке в пострадянський перетворилося у головне джерело засобів до існування для багатьох соціальних груп, а неформальна зайнятість – основним видом зайнятості. Так, в різноманітні форми неформального підприємництва були залучені найбільш вразливі категорії населення – пенсіонери, жінки, працівники, що втратили роботу у формальному секторі. При цьому неформальна зайнятість в цей період в більшій мірі була вимушеним становищем, тому що корелювала з низькооплачуваними і непрестижними робочими місцями. Відношення до найму на формальних підприємствах також піддавалось значній деформалізації – ключовими сферами її прояву стала практика тіньової заробітної платні і прихована частина фонду оплати праці.

Аналіз досліджень і публікацій. Західні дослідження, присвячені неформальній економіці, тематично вкрай різноманітні. Це і «нерегулярна зайнятість» Е.Мінгіоні, і неформальні мережі виробничого процесу М.Кастельс, і неформальні мережі етнічного підприємництва А.Портеса, і мережі каналів рекрутингу на ринку праці М.Грановеттера, і рецiproкність як форма соціальної інтеграції суспільства К.Поланьї, і «ціна підпорядкування закону» Е.де Сото, тощо. Неформальну економіку країн соціалістичної орієнтації вивчають Г.Гроссман і Ф.Фелдбраг

(«друга» економіка СРСР), І.Габор, П.Галаші, А.Шік (неформальна економіка угорського соціалізму). Неформальну зайнятість вивчає І.Перова, О.Синявський, Л.Хахуліна, а неформальні форми офіційного ринку праці – П.Кудюкін, А.Чепуренко і Т.Четверніна. Неправовим практикам у сфері зайнятості присвячують проект Т.И.Заславская і М.А.Шабанова.

Серед українських вчених, що зробили вагомий внесок у дослідження неформальної зайнятості, слід відмітити праці І.Гнибіденка (людський потенціал зайнятості), Е.Лібанової (класифікація видів зайнятості), О.Макарової (регулювання зайнятості), П.Саблука (особливості зайнятості в умовах трансформації) та ін.

Метою статті виступає аналіз соціальних аспектів у функціонуванні неформальної зайнятості. **Завдання** дослідження: аналіз категоріального апарату неформальної зайнятості; порівняння основних підходів до визначення неформальної зайнятості.

Методи дослідження: системний аналіз (системно-структурний, системно-функціональний, системно-динамічний), аналіз документів, моделювання, порівняння.

Виклад основного матеріалу. При аналізі неформального сектору ринку праці варто виділити ряд підходів. Так, динамічний розвиток в останнє десятиліття неформальної зайнятості пов'язаний з глобальними процесами децентралізації виробництва і трудового процесу. Прискорена конкуренція в умовах глобальної економіки змушує підприємства шукати нові способи виживання. Однією з головних умов подальшого самозбереження підприємств виступає підвищення гнучкості трудових відносин за рахунок їх деформалізації (Портес, Кастельс, 1989). Збільшення масштабів неформальної економіки трактується цими авторами, як форма гнучкої реакції на підвищення конкуренції з боку країн, що розви-

ваються (дешева робоча сила, відсутністю жорстких відносин найму та соціальних зобов'язань по відношенню до працівників).

Функціонування неформальної зайнятості також варто розглядати як реакцію на осередкове поширення елементів ринкової економіки. Розвиток неформальної зайнятості пов'язаний з глобальними процесами в світовій економіці, що сприяють деформалізації трудових відносин, підвищенні адаптаційного потенціалу підприємств і працівників. Неформальну зайнятість також варто розглядати, як результат не ефективної діяльності інститутів держави, що стримують підприємницьку ініціативу, розвиток повноцінної ринкової економіки. Неформальна зайнятість виступає реакцією на поширеність ринкових інститутів і сучасних виробничих технологій в країні, що розвиваються.

В науковій літературі відслідковується критика двохсекторної моделі економіки, коли формальний сектор проявляється як раціональна організація підприємництва в умовах ринкової економіки, а неформальна зайнятість – прояв економічного традиціоналізму. Варто відзначити, що в країнах, що розвиваються, одночасно присутні як ознаки ринкової економіки у функціонуванні формальної зайнятості (працівники бюджетної сфери), так і, поглинутий традиційними зв'язками, неформальний сектор. Цікаво, що ці два сектори економіки можуть знаходитися у відносинах нерозривної єдності.

Приклади неформальної зайнятості зустрічаються не тільки в країнах, що розвиваються, а і в економічно розвинутих країнах. Так, наприклад, Борсукова С. відзначає, що неформальність варто розглядати «...не як тип господарювання, локалізований

за певним принципом, а як характер економічних відносин, не обмежений певним ареалом і можливий або необхідний в будь-якому інституційному середовищі» (Барсукова, 2004). З точки зору даного підходу, неформальний сектор визначається не як окремих сегмент, а як характер економічних відносин, що проявляється в різному ступені і в різних формах, у всіх формах господарської діяльності. Таким чином, відбувається значне розширення об'єкта вивчення неформальної зайнятості за рахунок включення в ці відносини суб'єктів, що можуть володіти або не володіти офіційним статусом. Неформальна зайнятість в цьому випадку визначається не як певний сектор, а як відхід господарських суб'єктів від різних форм державного регулювання і статистичного обрахунку. Частина неформального сектору, у вигляді малих підприємств і самозайнятих, абсолютно законослухняна (сплачують податки, мають ліцензії) і в цьому аспекті не входять до сфери неформальної економіки. В той же час не всі офіційно зареєстровані підприємства повністю сплачують податки, легалізують прибутки та працівників (Bromley, 1978).

Розуміння неформальної зайнятості, як вихід господарських суб'єктів за формальні рамки взаємодії, відображає складну реальність функціонування неформальності. Важливим є виділення чіткого об'єкту, або сукупності об'єктів, які можна досить однозначно розглядати в якості неформальної зайнятості. Тому актуальним стає перехід до визначення неформальної зайнятості на основі «підходу характеру зайнятості». Схематично «карта» зайнятості може бути представлена у формі квадратної матриці (рис. 1).

Формальний сектор	Неформальний сектор
Формальна зайнятість у формальному секторі	Неформальна зайнятість у формальному секторі
Формальна зайнятість у неформальному секторі	Неформальна зайнятість у формальному секторі
Тіньова зайнятість у формальному секторі («умовно» формальна зайнятість)	Тіньова зайнятість у неформальному секторі (підпільна зайнятість)

Рис. 1. Модифікаційна матриця статусів зайнятості

Цей підхід дає можливість виділити декілька форм зайнятості у відповідності до ступеня відповідності умовам законодавства. На одному полюсі буде знаходитись зайнятість, яка реалізується у повній відповідності до умов письмового трудового договору, відповідаючи діючому законодавству. На іншому – зайнятість на основі усних домовленостей. Між ними – широкий спектр видів зайнятості, які реалізуються із частковим порушенням законодавства.

Неформальна зайнятість може охоплювати незадекларовану, незареєстровану зайнятість в трьох секторах: формальному, неформальному і в сфері домашніх господарств (Нуреев, 2015). Визначений контингент неформально зайнятих може включати: самозайнятих без патенту і ліцензії; незареєстрованих індивідуальних підприємців з найманими працівниками і без них; осіб, що працюють на умовах усного найму на підприємствах неформального сектору; не оплачуваних працівників домогосподарств.

Неформальна зайнятість за структурою, функціями і масштабами існування різниться в різних країнах. Якщо мова йде про розвинуті країни Америки і Західної Європи, то феномен неформальної зайнятості виступає не стільки засобом виживання маргінальних прошарків населення, як важливим ресурсом структурної перебудови світової економіки в цілому (Капелюшников, 2012, с.16). Виділяють декілька причин, що сприяють розвитку неформальної

економіки, і зайнятості зокрема, а саме: поступова глобалізація ринків, що звільняються від протекційного захисту держави; розвиток нових технологій, особливо інформаційних, які сприяють децентралізації економічної діяльності; реструктуризація організаційних структур фірм, що переходять від традиційної вертикальної інтеграції до більш «гнучких» горизонтальних зав'язків із субпідрядними організаціями; дерегуляція традиційних систем зайнятості і поступова відмова від політики економічної і соціальної підтримки працівників на ринку праці; тенденція до лібералізації ринків праці і зростання фіскальної ролі держави до підвищення економічної свободи і автономної мобільності робочої сили. Візуально сильні і слабкі умови функціонування неформального сектору представлені в зведеній таблиці (див.табл. 1).

Визначення неформальності, які обговорювалися в пострадянському інтелектуальному просторі, за своєю більшістю є досить простими. Неформальними рахуються ті елементи і форми економічного порядку, які не відповідають моделі «західної» економіки, прийнятої в Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР). Тобто неформальні структури можуть бути ідентифіковані тільки при визначенні «формальної» економіки. Згідно з даним підходом, неформальний сектор не має ніякої внутрішньої структури і єдиної логіки лише через те, що він

Таблиця 1.

SWOT-матриця умов існування неформального сектору економіки

Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
Самостійність прийняття рішень	Відсутність значних матеріальних і фінансових ресурсів	Можливість збільшення масштабів діяльності	Висока ймовірність можливого банкрутства
Гнучкість і мобільність у прийнятті рішень щодо сфер і способів господарської діяльності	Обмеженість перспектив зростання	Фокусування на певному виді діяльності і можливість накопичення спеціалізованого досвіду	Тиск і погрози з боку впливових офіційних контрольних органів
Опора на родинні, дружні, сусідські зв'язки	Слабко виражена мотивація до діяльності	Зайняття певної ніші на ринку	Легкість копіювання успішного досвіду господарської діяльності
Безпосередній контроль над здійсненням господарської діяльності	Відсутність підтримки з боку впливових суб'єктів	Можливість зацікавлювати інвесторів до перспектив розвитку	Швидке припинення діяльності з партнерами, зрив домовленостей внаслідок відсутності офіційних зобов'язань
Безпосередні контакти зі споживачами і посилення їхньої лояльності	Відсутність спеціальних знань у сфері законодавства, управління ресурсами	Встановлення стійких партнерських відносин при слідуванні однаковим нормам поведінки	Можливість застосування сили з боку кримінальних осіб

визначається «від протилежного» – такий, що відрізняється від формального. Між тим, існує велика кількість різноманітних елементів економічного життя (і соціальної реальності навколо них), які знаходяться за межами легального регулювання. Проте їх внутрішні відносини не можна назвати чітко і ясно структурованими і організованими, часто вони відрізняються від логіки системи, яка існує як всередині, так і за межами легального простору.

При аналізі ситуації в сфері неформальної зайнятості приходиться опиратися на уже наявний в науковій літературі тезис про подвійність і неформальність всієї соціально-економічної організації українського суспільства, в розходженні формальних інститутів і реальних практик. В соціологічній літературі існує позиція, згідно з якою формальні інститути, які відтворюють західні зразки, являються лише імітацією, що маскує домінування інших за своєю суттю, традиційних відносин, які є характерними для (відомим із класичної соціологічної теорії) патримоніального типу господарств. Визначальними ознаками такого типу є: персональні типи відносин в ієрархії, особисті зв'язки, неписьмовий (усний) характер ділової комунікації, нечіткий розподіл, а також ситуативний, а не систематичний характер функцій і повноважень інститутів та чиновників.

Для пострадянських країн усні домовленості широко поширені на формально зареєстрованих малих підприємствах. Вони можуть стосуватися самого найму на підприємства, або регулюють окремі характеристики зайнятості – «сіра заробітна платня», зміна робочого часу, надання відпусток, понаднормова праця.

Таким чином, неформальна зайнятість визначається як загальна кількість неформальних робочих місць на підприємствах формального чи неформального секторів або у домогосподарствах впродовж певного звітного періоду. Відповідно до статусу зайнятості вона охоплює такі категорії зайнятих: осіб, які працюють за власний рахунок (самозайнятих), та роботодавців, які працюють на власних підприємствах у неформальному секторі; безкоштовно працюючих членів сімей, незалежно від того, працюють вони на підприємствах формального чи неформаль-

ного секторів; найманих працівників, які виконують неформальні роботи, тобто не охоплені правовим чи соціальним захистом як працюючі особи, не мають права на інші пільги, пов'язані із зайнятістю (наприклад завчасне повідомлення про звільнення, вихідна допомога, щорічна оплачувана відпустка або лікарняний), а також наймані домашні працівники у домогосподарствах; членів неформальних виробничих кооперативів; самозайнятих працівників, що виробляють товари виключно для власного кінцевого споживання домогосподарства (якщо вони враховуються в зайнятому населенні) (Нуреев, 2015).

Слід зазначити, що в Україні остання категорія не входить до складу зайнятого населення. Основним джерелом офіційних національних даних щодо неформальної зайнятості МОП визначає обстеження робочої сили або інші подібні обстеження на базі домогосподарств, що повинні містити запитання для отримання необхідної інформації. Хоча такі обстеження внаслідок недостатньої відвертості респондентів можуть надавати дещо занижену оцінку масштабів неформальної зайнятості (це загальна проблема всіх методів прямого вимірювання), лише вони дають змогу ідентифікувати неформальну зайнятість згідно з встановленими критеріями, і, що надзвичайно важливо для формування політики, визначити соціально-демографічні та соціально-економічні характеристики залучених груп населення. Крім того, офіційне статистичне спостереження економічної діяльності в секторі домогосподарств традиційними методами неможливе внаслідок відсутності первинних форм обліку та повної системи рахунків.

Висновки. Важливим стає врахування соціального укорінення неформальних господарських практик, яке має також відобразитись у визначенні неформальної зайнятості. Аналізу піддаються реальні соціальні відносини, інститути і культурні змісти, внаслідок яких неформальні трудові відносини вбудовуються в сучасне суспільство, державу і формальний сектор. Соціальне укорінення неформальної трудової діяльності в соціальних мережах і ринкових інститутах сприяло закріпленню і зростанню її ролі в економіці, незважаючи на її реформування і модернізацію.

Список використаної літератури

- Барсукова С. Неформальная экономика: экономико-социологический анализ. М.: Изд. Дом ГУ–ВШЭ, 2004. С.25–26.
- Нуреев Р.М. Классификация неформальной занятости и методы ее оценки. *Современная экономическая теория. Terra Economicus*, 2015. Том 13. № 1. С.14–29
- Капелюшников Р.И. В тени регулирования. Неформальность на российском рынке труда. М: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 252 с.
- Радаев В.В. Экономическая социология. М.: Аспект-Пресс, 1997. 351 с.
- Bromley R. Introduction – the Urban Informal Sector: Why Is It Worth Discussing? *World Development*. 1978. Vol. 6. № 9/10. P. 114
- Castells M., Portes A. World Underneath: The Origins Dynamics, and Effects of the Informal Economy. *The Informal Economy: Studies and Advanced and Less Developed Countries*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, 1989. p.12.
- Hussmanns R. Measuring the Informal Economy: From Employment in the Informal Sector to Informal Employment. Bureau of Statistics Working Paper, no. 53. Geneva: International Labour Office, 2004

References

- Barsukova, C. (2004). *Neformalnaya ekonomika: ekonomiko-sotsiologicheskii analiz*. [Informal economy: economic-sociological analysis]. Moscow: GU-VShE. [in Russian].
- Bromley, R. (1978). Introduction – the Urban Informal Sector: Why Is It Worth Discussing? *World Development*, 6 (9/10), 114.
- Castells, M. (1989). Portes A. World Underneath: The Origins Dynamics, and Effects of the Informal Economy. *The Informal Economy: Studies and Advanced and Less Developed Countries*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press. [in Russian].
- Hussmanns, R. (2004). *Measuring the Informal Economy: From Employment in the Informal Sector to Informal Employment*. Bureau of Statistics Working Paper, no. 53. Geneva: International Labour Office.
- Kapelyushnikov, R. I. (2014). *V teni regulirovaniya. Neformalnost na rossiyskom ryinke truda* [In the shade of regulation. Informality in the Russian labor market]. Moscow: Vysshaya shkola ekonomiki. [in Russian].
- Nureev, R.M. (2015). Klassifikatsiya neformalnoy zanyatosti i metody ee otsenki. [Classification of informal employment and methods for evaluation]. *Sovremennaya ekonomicheskaya teoriya* [Contemporary Economic Theory]. *Terra Economicus*, 13 (1), 14–29. [in Russian].
- Radaev, V.V. (1997). *Ekonomicheskaya sotsiologiya* [Economic Sociology]. Moscow: Aspekt-Press. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 22.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 29.04.2019 р.

Варга Наталия

кандидат социологических наук, доцент
кафедра социологии и социальной работы
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

Голонич Ян

доктор философии (PhDr, PhD, MBA)
кафедра социальной работы
педагогический факультет
Университет Каменского
г.Братислава, Словацкая Республика

К ВОПРОСУ О СОЦИАЛЬНЫХ АСПЕКТАХ НЕФОРМАЛЬНОЙ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация. Распространение неформальной занятости в современном украинском обществе выступает естественным ответом на значительное отставание развития легальных институтов государственной власти от реальных общественных отношений, потребностей и интересов граждан. Целью статьи выступает анализ социальных аспектов неформальной занятости населения. Методами исследования выступили системный анализ, анализ документов, моделирование, сравнение. Рассмотрено ряд подходов к функционированию неформальной занятости, а именно: ее функционирования и распространения связано с отсталостью страны; с характеристикой экономической периферии или с убежищем для тех, кто не может легально трудоустроиться. Основными выводами становится учет социального укоренения неформальных хозяйственных практик, которое отображаться в определении неформальной занятости. Социальное укоренение неформальной трудовой деятельности в социальных сетях и рыночных институтах способствует закреплению роли и увеличению их значения в современных трансформационных условиях Украины.

Ключевые слова: неформальная занятость; социальная среда; теневая экономика; самозанятость.

Varha Nataliia

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

Golonich Jan

Doctor of Philosophy (PhDr, PhD, MBA)
Department of Social Work
Faculty of Pedagogy
University of Kamensky
Bratislava, the Slovak Republic

TO THE ISSUE OF SOCIAL ASPECTS OF INFORMAL EMPLOYMENT OF POPULATION

Abstract. The spread of informal employment is a natural response to the significant lag behind the development of legal institutions of state power. A number of hypotheses concerning the functioning of informal employment are considered. So, the functioning of informal employment is related to the backwardness of the country, with the economic periphery or with the shelter for those who can not legally work. The article deals with main scientific approaches to the study of the problems of informal employment. Research methods used: system analysis (system-structural, system-functional, system-dynamic), analysis of documents, modeling, comparison. The consequences of the spread of informal employment, as a forced form of population adaptation in the conditions of unfavorable socio-economic system are determined. It is proved that informal employment can act as a result of social exclusion and voluntary exit beyond the formal institutionalized economic activity. The main risks of the prevalence of informal employment for the state and society in general (social insecurity, non-payment of tax deductions) and positive moments in its functioning (flexibility, self-employment, micro entrepreneurship, distance) are explored. This may take the form of either waged employment or self-employment. In general, informal employment through its mass media should be considered as an alternative mode of management, which has a number of its characteristics and qualities. We have come to the conclusion that the Formal and Informal exist separately, while using the term «sector». But as soon as we enter into a discussion about the bureaucratic and non-bureaucratic management, then we notice the continuity of formal and informal orders. In the given article the vector of studies of the informal economy is shifting from the structural to the institutional direction.

Key words: informal practices; economy; institutions; social environment; shadow employment.

УДК 364.4–056.24
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.33-37

Гончар Інна Григорівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Україна
gigonchar@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4316-8650>

ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНТЕРЕСІВ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду методу представництва інтересів у соціальній роботі з людьми з інвалідністю. Мета статті полягала у характеристиці представництва інтересів людей з інвалідністю як метод соціальної роботи. На основі вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з проблеми дослідження проаналізовано зміст поняття представництва інтересів. З'ясовано, що у зарубіжній літературі цей метод визначається як адвокасі й у значній мірі орієнтований на зміну політики відносно захисту конкретної групи клієнтів. У вітчизняній літературі цей метод визначається частіше у площині захисту конкретних соціальних прав. Визначено кроки у роботі з людьми з інвалідністю, які лежать в основі методу представництва інтересів: формування, аналіз, стратегія, дія та результат, оцінка.

Ключові слова: представництво інтересів; адвокасі; людина з інвалідністю; соціальна робота; методи соціальної роботи.

Актуальність дослідження. Сьогодні у світі чітко простежується тенденція до збільшення кількості людей, які не можуть повноцінно реалізувати свої можливості у зв'язку з фізичними чи психічними особливостями розвитку. Для України це питання набуло особливої уваги разом з початком АТО (тепер ООС), коли внаслідок військових дій з'явилася велика кількість людей з інвалідністю.

Люди з інвалідністю є однією з найуразливіших груп населення, оскільки їхні порушення провокують виникнення проблем й в інших сферах життя, що може стати причиною дезадаптації особистості у суспільстві. Тому особливого значення для них набуває співпраця з соціальними службами та, зокрема, соціальними працівниками.

Фахівці соціальної сфери у роботі з людьми з інвалідністю виступають посередниками між клієнтом та зовнішнім світом (медичними, юридичними, правоохоронними та іншими закладами), контролюють дотримання чинного законодавства, прав та свобод. У роботі з такою категорією клієнтів соціальний працівник використовує низку прийомів, методів та технологій, серед яких особливого значення набуває представництво інтересів. Цей метод дає можливість підтримувати соціальну справедливість, захищати права та свободи усіх людей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що дослідженню законодавчої бази, ключових проблем, особливостей життєдіяльності людей з інвалідністю присвячені праці Г.Першко, О. Рассказова, В. Тесленко, О. Фудорова та ін. Вивченням питання представництва інтересів як методу соціальної роботи займалися такі науковці: О. Лісовець, І. Скрипка, Т. Семигіна та ін. Водночас, соціальна робота з людьми з інвалідністю на основі методу представництва інтересів залишається не дослідженим аспектом професійної діяльності фахівців соціальної сфери.

Мета статті – схарактеризувати представництво інтересів людей з інвалідністю як метод соціальної роботи.

Завдання дослідження: розкрити зміст представництва інтересів й здійснити порівняльний аналіз цього методу у зарубіжній та вітчизняній літературі; визначити конкретні кроки використання методу представництва інтересів у роботі з людьми з інвалідністю.

Методи дослідження: аналіз, систематизація, порівняння, зіставлення, узагальнення наукової літера-

тури й нормативно-правової бази, що дало змогу схарактеризувати суть та зміст методу представництва інтересів, визначити кроки його реалізації у роботі з людьми з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Кодекс етики Національної асоціації соціальних працівників закликає займатися соціальною та політичною діяльністю, спрямованою на забезпечення рівного доступу усім людям до ресурсів, послуг та можливостей, яких вони потребують для задоволення своїх основних потреб та повноцінного розвитку (Code of Ethics of the National Association of Social Workers). Особливо актуально така вимога звучить у сфері соціального захисту людей з інвалідністю.

Відповідно до Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року (2012 р.) передбачено забезпечення доступу інвалідів до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, туризму, фізичної культури і спорту; удосконалення порядку проведення медико-соціальної експертизи інвалідів, здійснення реабілітаційних заходів і надання соціальних послуг, розширення переліку таких заходів і послуг та інше («Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів»). Власне, представництво інтересів постає одним із методів реалізації поставлених завдань, способом подолання наявних проблем, і, отже, це засіб боротьби з нерівністю.

Тлумачення змісту поняття представництво інтересів можна знайти як у державних документах, так і в науковій літературі. Зокрема, у Державному стандарті соціальної послуги представництва інтересів (2016 р.) визначено, що соціальна послуга представництва інтересів – комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують допомоги протягом терміну/часу, необхідного для подолання таких обставин (Державний стандарт соціальної послуги представництва інтересів).

Натомість Т. Семигіна визначає представництво інтересів (інші назви — адвокасі, адвокація, адвокатування, захист інтересів клієнта) як процес захисту прав, реалізації інтересів інвалідів, груп людей упо-

вноваженими особами з метою отримання ними доступу до послуг установ, на які вони мають право, але не можуть отримати; взаємодія від імені клієнта з юридичними та фізичними особами (Семигіна, 2012, с.164).

О. Лісовець зауважує на тому, що дії соціального працівника при здійсненні представництва інтересів клієнта можуть трактуватися як надання допомоги тим, хто її потребує (у зв'язку з безробіттям, хворобою, бідністю тощо), та як боротьба за реформування законодавства й соціальних програм, а також за розширену інтерпретацію чинних правил, норм, соціальних послуг (Лісовець, 2016, с.46).

Аналізуючи дослідження іноземних науковців, варто зауважити на тому, що представництво інтересів вони розглядають як адвокати й трактують цей термін так:

- вплив на користь організацій та груп в рамках правової влади та політичної структури (Advocacy in Social Work);
- вплив на прийняття рішень з метою розробки, створення або зміни політики й встановлення і підтримка програм та послуг (Advocacy guide: HIV/AIDS prevention among injecting drug user, 2004, с.11);
- справедливий та рівноправний доступ до державних послуг і благ (McLaughlin, 2009, с.52);
- динамічний процес ведення переговорів від імені індивіда, який опинився у складних життєвих обставинах (Weafer, 2003, с.12).

Отже, можемо констатувати, що представництво інтересів або адвокати в науковій вітчизняній та зарубіжній літературі розглядається у двох площинах, які є невід'ємними та взаємопов'язаними: політичної та соціальної діяльності. Однак варто зауважити на тому, що у професійній діяльності американських соціальних працівників більшою мірою акцентується увага саме на адвокати як пропагуванні, лобюванні та політичній діяльності в напрямку зміни політичної ситуації у проблемній сфері. Підтвердженням цього факту є те, що Національна асамблея соціальних працівників визначає законодавчу діяльність як форму адвокати.

З.Кияниця та Ж.Петрочко звертають увагу на дослідження вітчизняного науковця Т. Семигіної, яка зазначає, що представництво інтересів має дві основні форми: індивідуальна (соціальний працівник представляє інтереси однієї людини) та колективна (соціальний працівник представляє інтереси громади чи групи людей, об'єднаних спільною проблемою) (Кияниця, 2017, с.82).

Водночас, А.М. McLaughlin виокремлює три типи адвокати: інструментальна адвокати, освітня адвокати та практична адвокати. Інструментальна адвокати стосується особливостей дій, здійснених учасниками представництва інтересів від імені клієнтів. Освітня адвокати передбачає посилення обізнаності щодо питань соціальної справедливості, прав, потреб та можливостей не тільки для клієнтів, але й для колег чи широкій громадськості. Практична адвокати передбачає співпрацю з клієнтами безпосередньо для доступу до необхідних ресурсів (McLaughlin, 2009, р.56). Автор пропонує зазначені типи адвокати практикувати на рівні індивідуального, групового, громадського або суспільного рівня.

Ті, хто звертається до соціальних служб у зв'язку з наявністю інвалідності, можуть опинитися маргіналізованими і безсилами, виключеними із процесу прийняття рішень, не здатними виступати самостійно через стигму, виснажливу хворобу чи тимчасову недієздатність. Соціальні працівники можуть вико-

ристовувати стратегії адвокати, спрямовані на зміну ставлення оточення до проблем людей з інвалідністю, захисту прав на ресурси, зменшення сегрегації, захист культури, ідентичність, знищення бар'єрів.

Представництво інтересів в межах соціальної роботи з людьми з інвалідністю виступає як механізм, інструмент або метод, використання якого дає змогу розширити доступ до послуг для людей, які мають певні вади. Представництво інтересів є одним із дієвих механізмів лобювання, інструментом впливу на політичну та громадську думку, методом захисту прав людей з особливими потребами у соціальних агенціях. Власне, цей метод використовується з метою попередження виникнення стигматизації та дискримінації, гарантії доступу до рівних прав та свобод, визначених Конституцією України.

Сьогодні в Україні представництво інтересів частіше зустрічається у рамках індивідуальної соціальної роботи й використовується здебільшого для вирішення певних юридичних питань. Проте, практика використання цього методу за кордоном свідчить про широкий спектр політичної діяльності. Представництво інтересів є важілем впливу на державні структури з метою покращення якості життя людей з інвалідністю. Використання цього методу, як колективної форми, передбачає вплив на законодавчу та виконавчу владу в напрямку зміни системи надання послуг та доступу до суспільних благ, зміни законодавства, створення спеціальних соціальних програм.

Аналізуючи особливості суспільного, колективного, індивідуального представництва інтересів, можемо зауважити на тому, що індивідуальне представництво має більш локальний спектр дії (юридичне, професійне, громадське, самопредставництво), в той час коли суспільне та колективне передбачає зміни у політиці, розробку програм та проектів сприяння інтеграції людей з інвалідністю у суспільство, практиці надання соціальних послуг та професійної взаємодії.

Згідно Державного стандарту соціальної послуги представництва інтересів визначено основні заходи, що складають зміст соціальної послуги представництва інтересів, форми роботи та орієнтовний час для їх виконання. В межах представництва інтересів людей з інвалідністю можемо виокремити такі заходи:

1. *Ведення переговорів від імені отримувача соціальних послуг:* сприяння в оформленні соціальних допомог (пільг, субсидій тощо); допомога в оформленні групи інвалідності, пенсій; представлення інтересів отримувача соціальної послуги в судових органах та інших органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах; допомога у встановленні опіки над недієздатними та обмежено дієздатними особами; допомога у розв'язанні міжособистісних конфліктів, групових соціальних конфліктів у громадах постійного або тимчасового перебування.

2. *Допомога в оформленні або відновленні документів:* проведення лекцій, бесід, зустрічей з питань оформлення або відновлення документів, у тому числі повноважень закладів, що ведуть облік людей з інвалідністю, у сприянні в оформленні або відновленні документів; підготовка процесуальних матеріалів для судових органів; допомога у складанні заяв, зборі документів (довідок) тощо; видача документів (довідок) згідно з повноваженнями (посвідчення про взяття на облік, довідка про прийняття на обслуговування в заклад) тощо; допомога у сплаті рахунків за спожиті комунальні послуги тощо.

3. *Сприяння у забезпеченні доступу до ресурсів і послуг за місцем проживання/перебування, встановленні зв'язків з іншими фахівцями, службами, орга-*

нізаціями, підприємствами, органами, закладами, установами тощо: надання інформації, проведення лекцій, бесід, зустрічей з питань соціального захисту населення; інформування щодо суб'єктів, які надають соціальні послуги, в тому числі притулок, послуги соціальної інтеграції та реінтеграції, підтриманого проживання тощо; допомога в оформленні документів із соціально-правових питань, питань отримання комунальних, медичних, соціальних послуг; сприяння в установленні зв'язків з іншими фахівцями, службами, організаціями, підприємствами, органами, закладами, установами тощо; сприяння у здобутті освіти, зайнятості, взятті на соціальний квартирний облік, працевлаштуванні тощо; сприяння у відвідуванні навчальних закладів дітьми та дорослими; допомога у влаштуванні до закладів, що надають притулок, закладів соціального обслуговування або соціального захисту населення усіх форм власності; допомога у влаштуванні дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, до закладів / установ сімейних форм виховання; сприяння в отриманні медичного обстеження, розміщенні в закладах охорони здоров'я та лікування; сприяння в отриманні послуг з перекладу, вивчення державної мови, встановлення зв'язків із національно-культурними організаціями, співвітчизниками отримувача послуг із числа національних меншин; сприяння в отриманні адресної натуральної та грошової допомоги тощо; сприяння в отриманні послуг сурдоперекладача, тифлоперекладача; сприяння в отриманні правових послуг, у тому числі в громадських приймальнях з надання безоплатної первинної правової допомоги, у Координаційному центрі з надання правової допомоги, регіональних центрах з надання безоплатної вторинної правової допомоги; супроводження у медичні заклади, відвідування у лікарнях (Державний стандарт соціальної послуги представництва інтересів).

Представництво інтересів, як і більшість методів соціальної роботи, проходить через низку етапів: збір даних, розробка плану дій, безпосередні дії, оцінка та моніторинг (Weafer, 2003, р. 47). Процес представництва інтересів вважається успішним, якщо пройшов від етапу дослідження проблеми до розробки та впровадження заходів підтримки змін (Скрипка, 2014, с.63).

У соціальній роботі з людьми з інвалідністю на основі методу представництва інтересів вважаємо за необхідне дотримуватися розроблених нами низки кроків. Визначені кроки можуть реалізовуватися на різних рівнях й на різних етапах роботи:

Перший крок – *формування*. Створюється формальна або неформальна група адвокатів чи коаліція. Оскільки соціальний захист людей з інвалідністю може стосуватися різних аспектів життя такої групи клієнтів, тому вважаємо, що й ефективність роботи буде підвищуватися із збільшенням кількості зацікавлених осіб. Тому при збільшенні кількості залучених людей адвокатів має більше шансів на успіх. Результативність коаліції підсилюється завдяки залученню до неї учасників, які, зазвичай, не розглядаються як партнери. Різноманітні професійні навички й знання дозволяють краще вирішувати складні питання й накопичувати більший досвід.

Другий крок – *аналіз*. Попередньо створена коаліція систематично аналізує проблемне поле, зацікавлені сторони, існуючі норми законодавства та політику, шукає варіанти покращення становища людей з інвалідністю. Різномасштабний аналіз стану проблеми дасть змогу коаліції визначити стратегічні завдання та напрями діяльності. Чим більше представник інтересів знайомий з ситуацією й тенденціями її роз-

витку, у визначеному напрямі діяльності, тим більш переконливим може бути майбутня адвокасія.

Третій крок – *стратегія*. Представництво інтересів людей з інвалідністю, як й будь-якої іншої категорії клієнтів, потребує розробки стратегії, в основу якої буде закладено результати попередньо проведеного аналізу. Планувати свою діяльність варто, зосередивши увагу на конкретних цілях, та спрямувати зусилля на чіткий шлях досягнення цих цілей і завдань. Пропонуємо такі етапи розробки стратегії:

1. Чітко визначити мету, яка відобразила б зміст подолання проблеми людини з інвалідністю.

2. Визначити короткострокові завдання, як елементи реалізації мети. Завдання, які визначаються, мають бути достатньо глобальними, щоб бути важливими для визначеної групи клієнтів, але, водночас, досяжними, щоб давати результат. Крім того, завдання мають відображати основну мету діяльності, розбудовувати базу для розширення коаліції, сприйматися широким загалом.

3. Оцінити навколишнє середовище: внутрішні переваги й недоліки, зовнішню загрозу й можливість.

4. Обрати відповідно до завдань тактику, враховуючи особливості перебігу конкретного процесу.

5. Розробити початковий план і наступні кроки.

Четвертий крок – *дія та результат*. Цей крок передбачає безпосередню діяльність на основі попередньо розробленої стратегії. Варто зауважити на тому, що у результаті представництва інтересів не завжди вдається досягнути поставленої мети. Рішення, прийняті відповідними органами, можуть не відповідати прогнозованим результатам, а реалізація кампанії може викликати різні реакції осіб, що приймають рішення. Але, будь-яка реакція допомагає привернути увагу до людей з інвалідністю та їх проблем. Тому позитивним результатом можна вважати не лише здобуту перемогу в адвокатів, але й представлення наявної проблеми на широкий загал.

П'ятий крок – *оцінка*. Оскільки адвокатів часто забезпечує часткові результати, команда регулярно має переглядати, що було досягнуто і що ще залишається, що має бути зроблено. Позитивним результатом буде не лише прийняття рішення з визначеної проблеми, а й встановлення зв'язків та контактів з потенційними партнерами зацікавленими у захисті людей з інвалідністю.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**: адвокатів, як прийнято називати цей метод закордоном, чи представництво інтересів, поширена назва на теренах вітчизняної науки, є динамічним процесом, що передбачає захист як окремого громадянина, так й цілої визначеної групи. Цей метод може бути використаний у площині захисту індивідуальних інтересів конкретної особистості, пов'язаних із допомогою у налагодженні життєдіяльності, лікуванні, освіті, професійного становлення, соціальної адаптації та інтеграції у суспільство та ін. А також мати глобальний характер й бути орієнтованим на зміни соціальної політики загалом, законодавства, прав та свобод. У будь-якому випадку представництво інтересів сприяє підвищенню поінформованості стосовно базових та специфічних прав людей з інвалідністю, задоволенню потреб та впровадженню антидискримінаційних законів.

Власне, проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів визначеної проблеми, подальших наукових розробок потребують питання представництва інтересів з різними групами клієнтів, використання групи соціально-економічних методів у соціальній роботі з людьми з інвалідністю.

Список використаної літератури

«Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020: Державна цільова програма від 1 серпня 2012 р. № 706. Дата оновлення: 18.09.2018. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/612-2017-%D0%BF> (дата звернення: 17.02.2019).

Державний стандарт соціальної послуги представництва інтересів від 30.12.2015 № 1261. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0127-16> (дата звернення: 15.02.2019).

Лісовець О.В. Компетентність соціального працівника у сприянні міжвідомчій взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 1. С.43–47.

Семигіна Т. Представництво інтересів. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* / ред. І.Д.Зверевевої. Київ; Сімферополь: Універсум. 2012. С.164–166.

Скрипка І.В. Практика колективного представництва інтересів в Україні (на прикладі людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом). *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2014. Т. 162. С.62–67.

Кияниця З.П., Петрошко Ж.В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч. Київ: Обнова компані. 2017. 256 с.

Advocacy guide: HIV/AIDS prevention among injecting drug user [Electronic resource] / WHO. – Geneva : World Health Organization, 2004. – 112 p. URL: <http://www.who.int/hiv/pub/advocacy/en/advocacyguideen.pdf>. (дата звернення: 18.01.2019).

Advocacy in Social Work URL: <https://www.ukessays.com/essays/social-work/definition-of-advocacy.php> (дата звернення: 10.02.2019).

Code of Ethics of the National Association of Social Workers URL: <https://socialwork.utexas.edu/dl/files/academic-programs/other/nasw-code-of-ethics.pdf> (дата звернення: 11.12.2018).

McLaughlin AM. Clinical Social Workers: Advocates for Social Justice / Anne Marie McLaughlin. *Advances in social work*. 2009. Spring, 10(1). P. 51–68.

Weafer J. Jigsaw of advocacy: A research report. URL: http://www.citizensinformationboard.ie/downloads/Jigsaw_Advocacy.pdf. (дата звернення: 11.01.2019).

References

Advocacy guide: HIV/AIDS prevention among injecting drug user. Geneva : World Health Organization, 2004. – 112 p. URL: <http://www.who.int/hiv/pub/advocacy/en/advocacyguideen.pdf>. (last accessed: 18.01.2019).

Advocacy in Social Work URL: <https://www.ukessays.com/essays/social-work/definition-of-advocacy.php>. (last accessed: 10.02.2019).

Code of Ethics of the National Association of Social Workers URL: <https://socialwork.utexas.edu/dl/files/academic-programs/other/nasw-code-of-ethics.pdf> (last accessed: 11.12.2018).

Derzhavna tsilova prohrama «Natsionalnyi plan dii z realizatsii Konventsii pro prava invalidiv» na period do 2020 [State target program «National plan of action for the implementation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities» for the period up to 2020]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF> (last accessed: 17.02.2019). [in Ukrainian].

Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy predstavnytstva interesiv [State standard of social services representation of interests]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0127-16> (last accessed: 15.02.2019). [in Ukrainian].

Kyianytsia Z.P., & Petroshko Zh.V. (2017). *Sotsialna robota z vrazlyvymy sim'iamy ta ditmy* [Social work with vulnerable families and children]. Kyiv: Obnova kompani. [in Ukrainian].

Lisovets, O.V. Kompetentnist sotsialnoho pratsivnyka u spriyanni mizhvidomchii vzaiemodii shchodo sotsialno-pravovoho zakhystu osobystosti [The competence of a social worker in promoting interagency cooperation on the social and legal protection of the individual]. *Scientific Notes Nizhyn State University. Nikolai Gogol. Psychological and pedagogical sciences*, 1, 43–47. [in Ukrainian].

McLaughlin, A.M. (2009). Clinical Social Workers: Advocates for Social Justice. *Advances in social work. Spring, 10(1)*. P.51–68.

Semyhina, T. (2012). Predstavnytstvo interesiv [Representation of interests]. *Encyclopedia for specialists of social sphere*. Kyiv; Simferopol: Universum [in Ukrainian].

Skrypka, I.V. Praktyka kolektivnoho predstavnytstva interesiv v Ukraini (na prykladi liudei, yaki zhyvut z VIL / AIDS)]. *Scientific Notes of NaUKMA. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 162, 62–67. [in Ukrainian].

Weafer J. (2003). Jigsaw of advocacy: A research report. John Weafer. Comhairle. URL: http://www.citizensinformationboard.ie/downloads/Jigsaw_Advocacy.pdf. (last accessed: 11.01.2019).

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 18.04.2019 р.

Гончар Інна

кандидат педагогічних наук старший преподаватель
кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
г.Умань, Україна

ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО ИНТЕРЕСОВ ЛЮДЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению метода представительства интересов в социальной работе с людьми с инвалидностью. Цель статьи заключалась в характеристике представительства интересов людей с инвалидностью как метода социальной работы. На основе отечественной и зарубежной научной литературы по проблеме исследования проанализировано содержание понятия представительство интересов. Установлено, что в зарубежной литературе этот метод определяется как адвокаты и в значительной мере ориентирован на изменение политики в отношении защиты конкретной группы клиентов. В отечественной литературе этот метод определяется чаще в плоскости защиты конкретных социальных прав. Определены шаги в работе с людьми с инвалидностью, которые лежат в основе метода представительства интересов: формирование, анализ, стратегия, деятельность и результат, оценка.

Ключевые слова: представительство интересов; адвокати; человек с инвалидностью; социальная работа; методы социальной работы.

Gonchar Inna

Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecturer
Department of Social Pedagogy and Social Work
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
Uman, Ukraine

REPRESENTATION OF THE INTERESTS OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN SOCIAL WORK

Abstract. The article is devoted to the consideration of the method of representation of interests in social work with people with disabilities. The purpose of the paper was to characterise the representation of the interests of people with disabilities as a method of social work. On the basis of domestic and foreign scientific literature on the issue of research, the content of the notion representation of interests is analyzed. It has been found out that in foreign literature this method is defined as advocacy and is largely aimed at changing the policy regarding the protection of a particular group of clients. In domestic literature, this method is determined more often in the area of protection of specific social rights. This method can be used in the area of protecting the individual interests of a particular person associated with helping in the establishment of life, treatment, education, professional development, social adaptation and integration into society, etc. Social workers can use advocacy strategies aimed at changing the attitude of the environment towards people with disabilities, protecting rights to resources, reducing segregation, protecting the culture, identity, and eliminating barriers. It has been determined that individual representation has a more local range of actions (legal, professional, public, self-representation), while social and collective policy envisages changes in policy, development of programs and projects promoting integration of people with disabilities into society, the practice of providing social services and professional interactions. Steps in work with people with disabilities underlying the method of representation of interests are defined: formation, analysis, strategy, action and result, evaluation.

Key words: representation of interests; advocacy; a person with a disability; social work; methods of social work.

УДК 378.147:33:502.3
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.38-42

Горобець Ольга Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент
кафедра екологічної безпеки та економіки природокористування Житомирський національний
агроекологічний університет,
м. Житомир, Україна
o.vikt.gorobets@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4526-0581>

Горобець Сергій Миколайович

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра прикладної математики та інформатики
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна
sgs_cat@yahoo.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7639-9714>

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. В статті обґрунтовано, що важливою умовою переходу до збалансованого економічного розвитку є підготовка фахівців економічного профілю, які мають необхідні компетентності щодо практичної реалізації концепції сталого розвитку суспільства. Метою статті визначено: з'ясування наявності екологічно-спрямованих дисциплін та дисциплін, що стосуються сталого розвитку, в освітніх програмах ВНЗ України, де готують студентів економічних спеціальностей, а також надання рекомендацій щодо удосконалення процесу підготовки економістів у контексті сталого розвитку. Встановлено, що у більшості досліджених ВНЗ майбутні економісти або взагалі не вивчають дисципліни екологічної спрямованості, або для окремих спеціалізацій викладається лише одна дисципліна – «Екологія». Методи дослідження: міждисциплінарний і системний підхід, аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення. Запропоновано: запровадити вивчення студентами усіх спеціальностей дисциплін екологічної спрямованості, у т.ч., дисциплін, що розкривають сутність та стратегії досягнення сталого розвитку суспільства; включити в освітньо-професійні програми усіх економічних спеціальностей дисципліну «Економіка природокористування»; працювати над відкриттям економічних, екологічно орієнтованих спеціалізацій, зокрема, «Зелена економіка», «Екологічний маркетинг», «Екологічний менеджмент».

Ключові слова: концепція сталого розвитку; освіта для сталого розвитку; майбутні економісти; освітньо-професійні програми підготовки фахівців економічних спеціальностей; дисципліна «Економіка природокористування».

Вступ. Економічна діяльність людей, що довгий час здійснювалась без врахування екологічних обмежень, призвела до розгортання глобальної екологічної кризи, першими з якою зіткнулися промислово розвинені країни в 60-х роках ХХ ст. Комплекс енергетичних, сировинних і екологічних проблем, які постали перед ними, вже неможливо було вирішити в рамках техногенної моделі розвитку. Стала очевидною взаємозалежність усіх еколого-економічних процесів на нашій планеті, вичерпність майже всіх природних ресурсів, обмежена здатність навколишнього природного середовища поглинати і знешкоджувати відходи і забруднення, створені економічними системами.

Внаслідок усвідомлення катастрофічності сформованого типу економічного розвитку та необхідності зміни економічної парадигми була розроблена Концепція сталого розвитку, прийнята у 1992 р. на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку. Сталий розвиток визначається як задоволення потреб сучасних поколінь без підриву можливостей наступних поколінь задовольняти свої потреби. Ця концепція наголошує на необхідності переходу від постійного економічного зростання до якісного розвитку економіки, сумісного з екологічними можливостями біосфери. Як зазначається в «Стратегії освіти для сталого розвитку Економічної комісії ООН для Європи», одним з дієвих засобів забезпечення сталого розвитку, що може сприяти вирішенню багатьох ключових проблем, включених до порядку денного ХХІ ст., є екологічна освіта населення. При цьому важлива роль повинна належати екологічній освіті майбутніх економістів, оскільки

здійснити перехід від екологічно деструктивної до екологічно безпечної економіки зможуть лише фахівці, які розуміють необхідність гармонізації економічної, екологічної і соціальної систем, та володіють необхідними компетентностями для практичної реалізації даного напрямку розвитку суспільства. З огляду на зазначене, вивчення досвіду підготовки економістів в університетах України з урахуванням концепції сталого розвитку є досить актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем реалізації концепції сталого розвитку присвятили свої дослідження багато науковців: В. Боголюбов, О. Веклич, З. Герасимчук, В. Голян, Л. Гринів, Б. Данилишин, Л. Левковська, Л. Мельник, М. Хвесик та ін. Роль і значення вищої освіти для переходу суспільства до сталого розвитку вивчають М. Євтух, К. Корсак, Г. Наумов, Н. Терентьева, В. Черненко та ін., проте питання, пов'язані з удосконаленням університетської економічної освіти в Україні у контексті реалізації концепції сталого розвитку суспільства, в науковій літературі висвітлені недостатньо.

Мета статті: з'ясувати наявність екологічно-спрямованих дисциплін та дисциплін, що розкривають зміст концепції сталого розвитку, в освітніх програмах кращих університетів України, де готують студентів економічних спеціальностей; надати рекомендації щодо удосконалення процесу підготовки економістів у контексті сталого розвитку. **Завдання дослідження:** обґрунтувати необхідність вивчення студентами, які здобувають освіту за економічними спеціальностями, дисциплін екологічної спрямова-

ності, у т.ч., дисциплін, що розкривають сутність концепції сталого розвитку суспільства; використовуючи дані з відкритих джерел, визначити університети України, які готують майбутніх економістів, і входять в рейтинг кращих вищих навчальних закладів країни; проаналізувати освітньо-професійні програми, за якими здійснюється підготовка бакалаврів економічних спеціальностей в Україні; розробити пропозиції щодо удосконалення навчального процесу у ВНЗ, що готують майбутніх економістів. **Методи дослідження:** міждисциплінарний і системний підхід, методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення сталого розвитку суспільству необхідно здійснити певні заходи: демографічні перетворення для забезпечення сталого рівня народонаселення; економічні перетворення, спрямовані на реструктуризацію економіки, в основу якої має бути покладене співставлення екологічних можливостей з економічними потребами; енергетичні перетворення, які б забезпечували ефективність виробництва з мінімальною шкодою для довкілля; перехід до використання відновлювальних природних ресурсів; політичні перетворення, спрямовані на перехід всіма державами світу до гармонійного співіснування країн між собою, збалансованого стану їх економічних, соціальних і екологічних систем.

Зміна системи взаємодії суспільства і природи з екологічно деструктивної на гармонійне співіснування, перехід до нових моделей збалансованого використання природних ресурсів, виробництва і споживання потребують від суспільства наявності нових компетентностей. Саме тому успішна реалізація зазначених вище заходів може відбутися лише на основі науково обґрунтованих підходів та широкої освітньої діяльності, що, в свою чергу, потребує зміни ролі освіти в суспільному житті.

В сучасних умовах покликання освіти в цілому і вищої освіти, зокрема, – не лише підготувати компетентного фахівця в тій чи іншій галузі знань, а й виховати екологічно відповідального громадянина, який би поєднував свою професійну діяльність із духовністю, моральністю та активною природоохороною позицією (Білик, 2005).

На думку В. Бороздінова, В. Делії, Н. Маслової, В. Панченка, Н. Терентьєвої та ін. науковців новим напрямом розвитку і важливим завданням сучасної освіти є формування людини з екологічним світоглядом і новим, екологічним (або ноосферним) типом мислення, яке є нероздільним з розумінням сучасної концепції сталого розвитку (Терентьєва, 2014).

Зазначений підхід знайшов своє відображення і в нормативних документах нашої держави. Як зазначається в проєкті Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, необхідно запроваджувати в Стандарти освіти всіх рівнів і спеціальностей загальні компетентності з розуміння проблематики переходу суспільства до сталого розвитку. ВНЗ повинні забезпечувати підготовку кваліфікованих фахівців з необхідними компетентностями для розробки і використання новітніх технологій, які забезпечують перехід суспільства до сталого розвитку (Стратегія, 2018).

Потрібно також нагадати, що Україна приєдналася до Орхуської Конвенції і законодавчо закріпила вимогу щодо вільного доступу громадськості до екологічної інформації та правосуддя з питань, що стосуються довкілля, а також можливість громадян приймати участь у громадських слуханнях щодо результатів оцінки впливу на довкілля того чи іншого проєкту. Проте для того, щоб скористатися цією

можливістю і впливати на процес прийняття рішень, громадяни повинні мати екологічні знання і розуміти взаємозв'язок між різними видами діяльності людини та їхнім впливом на довкілля.

З цієї точки зору вищим навчальним закладам відводиться дуже важлива роль у підвищенні поінформованості населення з питань екології і сталого розвитку, формування цінностей, вироблення навичок і заохочення поведінки, сумісної зі сталим розвитком. Саме у ВНЗ наявні усі необхідні наукові, організаційні, кадрові можливості для забезпечення високого науково-методичного рівня освіти як безпосередньо у навчальному закладі, так і за його межами. Освіта має стати чинником, який дозволить людям навчитися оцінювати та розв'язувати всі проблеми з урахуванням базових принципів сталого розвитку (Сталій розвиток, 2011).

Надзвичайно важливими також є питання впровадження основних положень концепції сталого розвитку в діяльність державних службовців та управлінців у різних сферах економіки. Це також може бути реалізовано на базі вищих навчальних закладів, у процесі перепідготовки та підвищення кваліфікації зазначених осіб.

Отже, освіта є однією з передумов і важливим інструментом реалізації стратегії сталого розвитку, поряд із нормативно-правовими, фінансовими, економічними та інформаційно-комунікаційними інструментами.

Проте для того, щоб відповідати усім викликам і завданням, сама просвітницька діяльність щодо принципів сталого розвитку повинна стати невід'ємною складовою вищої освіти. З метою вивчення ситуації, що склалася у цій сфері, були проаналізовані освітньо-професійні програми 15 університетів України, де здійснюється підготовка студентів за спеціальностями: 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 292 «Міжнародні економічні відносини». Результати дослідження за окремими ВНЗ наведено в табл. 1.

Результати проведеного аналізу свідчать, що у більшості досліджених ВНЗ в освітньо-професійних програмах підготовки економістів або взагалі відсутні дисципліни екологічної спрямованості, або для окремих спеціалізацій (найчастіше – спеціальності 051 «Економіка») викладається лише одна дисципліна – «Екологія».

Лише в окремих університетах студентам пропонуються еколого-орієнтовані дисципліни в якості вибіркової. Так, у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, майбутні економісти, які здобувають вищу освіту на бакалаврському рівні, у третьому–шостому семестрах обирають для вивчення по одній міжфакультетській вибіркової дисципліні на семестр. Серед запропонованих дисциплін є декілька екологічної спрямованості, зокрема: «Транскордонна екологічна безпека», «Агро-екологія», «Екологічна оцінка територій», «Екологічне підприємництво», «Екологічний менеджмент у природокористуванні». Проте, як показує досвід, зазначені дисципліни не користуються у студентів популярністю. Так, у 2018/2019 навчальному році із 454 студентів економічного факультету, а також 73 студентів, які навчаються у навчально-науковому інституті «Каразінська школа бізнесу», жоден не обрав дисципліну екологічної спрямованості.

Є і окремі позитивні приклади. Так, у Київському національному торговельно-економічному універси-

Таблиця 1.

Наявність дисциплін екологічної спрямованості у досліджуваних ВНЗ України

Назва ВНЗ	Спеціальність	Кількість спеціалізацій за даною спеціальністю	Назва спеціалізації, де вивчаються дисципліни екологічної спрямованості	Назва дисципліни
1. Київський національний торговельно-економічний університет	051	3	«Економіка бізнесу», «Корпоративні фінанси»	Екологія
	072	7	–	–
	073	1	«Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності»	Екологія
	075	2	«Маркетинг», «Рекламний бізнес»	Екологія
	076	2	–	–
	292	3	–	–
2. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	051	6	«Економіка агробізнесу»	Економіка природних ресурсів в агробізнесі Біоекономіка
	051	6	«Зелена економіка»	29 дисциплін
	071	4	–	–
	072	4	–	–
	073	1	–	–
	075	1	–	–
	076	3	–	–
292	1	–	–	
3. Одеський національний економічний університет	051	4	«Світова економіка та моделі функціонування господарських систем», «Управління персоналом та економіка праці», «Бізнес статистика та аналітика», «Інформаційні та Інтернет–технології у бізнесі»	Екологічна статистика
	071	2	–	–
	072	2	–	–
	073	1	–	–
	075	2	«Маркетинг» «Міжнародна логістика»	Екологічні аспекти логістичної діяльності
	076	5	–	–
292	1	–	–	
4. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	051	6	Бізнес-аналітика та міжнародна статистика Бізнес-економіка Економіка та економічна політика Економічна аналітика та статистика Економічна кібернетика Міжнародна економіка	7 дисциплін на вибір*

теті, дисципліна «Екологія» викладається студентам трьох економічних спеціальностей. Цікавим є досвід Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, де за спеціальністю «Економіка» відкрита спеціалізація «Зелена економіка».

Майбутні економісти, що навчаються за цією програмою, мають можливість вивчати 10 обов'язкових екологічно спрямованих дисциплін (зокрема, «Аналіз та моделювання еколого-економічних систем», «Кліматичні фінанси», «Екологічний аудит», «Екологічний менеджмент», «Зелений маркетинг») і 19 дисциплін за вибором студента. Серед них 3 вибіркові дисципліни присвячені вивченню концепції сталого розвитку та різним аспектам реалізації зазначеної концепції, а саме: «Демографія та соціальні проблеми сталого розвитку», «Сталий розвиток сільських територій», «Моделювання та технології сталого розвитку населених пунктів». На нашу думку, за умови впровадження державної політики щодо реалізації в країні стратегії сталого розвитку, найближчим часом фахівці з зеленої економіки будуть користуватися по-

питом серед роботодавців.

Потрібно зазначити, що в жодному із досліджуваних ВНЗ для студентів, які навчаються за спеціальностями 071 «Облік і оподаткування» і 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», взагалі не викладаються дисципліни екологічного спрямування. Така ситуація є незадовільною, враховуючи, що одним із важливих завдань щодо реалізації економічної складової концепції сталого розвитку є необхідність удосконалення системи обліку та довгострокового прогнозування стану природних ресурсів, їх економічної оцінки; створення та використання уніфікованих кадастрів природних ресурсів тощо (Стратегія, 2018). Це означає, що найближчим часом постане нагальна потреба у фінансистах, фахівцях з обліку та аудиту, які мають відповідні компетентності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Мета і зміст освіти повинні підпорядковуватись реалізації національної стратегії переходу України на засади сталого розвитку, тому пріоритетним завданням є інтеграція освіти для сталого розвитку

у систему вищої освіти. Для цього необхідно включити в усі освітньо-професійні програми дисципліни екологічної спрямованості і дисципліни (або окремі модулі) щодо концепції та стратегії сталого розвитку. Причому зазначені дисципліни бажано включати в перелік обов'язкових, а не вибіркових дисциплін.

З метою підвищення рівня компетентності майбутніх економістів пропонується включити в освітньо-професійні програми усіх економічних спеціальностей дисципліну «Економіка природокористування». Це сприятиме розвитку у фахівців економічного профілю екологічного світосприйняття, дозволить сформувати у них компетентності, необхідні для вирішення проблем раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу і навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки соціально-економічного розвитку і життєдіяльності людини.

Університетам, які здійснюють підготовку еконо-

містів, пропонується здійснювати діяльність щодо розробки освітньо-професійних програм і відкриття нових еколого-економічних спеціалізацій. Такими спеціалізаціями можуть бути: «Зелена економіка» (спеціальність «Економіка»), яка відкрита в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана; «Екологічний маркетинг» (спеціальність «Маркетинг»), яка відкрита в Житомирському національному агроекологічному університеті; «Екологічний менеджмент» (спеціальність «Менеджмент») тощо. Підготовка фахівців економічного профілю, які мають необхідні компетентності, є однією з важливих умов екологізації економіки та переходу до збалансованого еколого-економічного розвитку. Перспективами подальших досліджень є розробка навчально-методичного забезпечення та методичних рекомендацій щодо викладання проблем сталого розвитку студентам економічних спеціальностей.

Список використаної літератури

Білик Л. І. Екологічна відповідальність як духовна якість особистості. URL: http://novyn.kpi.ua/2005-1/01_Biluk.pdf (дата звернення: 14.04.2019).

Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (дата звернення: 14.04.2019).

Садовенко А., Масловська Л., Серета В., Тимочко Т. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник. Київ, 2011. 392 с.

Терентьева Н. О. Формування нового мислення як ноосферного утворення. *Акмеологія – наука XXI століття*: матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 трав. 2014 р.). Київ: Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2014. С. 418–423.

References

Bilyk L.I. (2005). *Ekologichna vidpovidalnist yak dukhovna yakist osobystosti*. [Environmental responsibility as the spiritual quality of the individual]. Retrieved from http://novyn.kpi.ua/2005-1/01_Biluk.pdf (last accessed: 14.04.2019) [in Ukrainian].

Proekt Zakonu Ukrainy (2018). *Pro Stratehiuu staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku* [On the Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508 (last accessed: 14.04.2019) [in Ukrainian].

Sadovenko A., Maslovska L., Sereta V., Tymochko T. (2011) *Stalyi rozvytok suspilstva* [Sustainable development of society]. Kyiv [in Ukrainian].

Terentieva N.O. (2014, May). *Formuvannia novoho myslennia yak noosferneho utvorennia* [Formation of new thinking as a noosphere formation]. In *Akmeolohiia – nauka XXI stolittia* [Akmeology - the science of the XXI century]: Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference (pp. 418-423). Kyiv: Kiev Boris Grinchenko University [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 21.04.2019 р.

Горобец Ольга

кандидат економічних наук, доцент
кафедра екологічної безпеки та економіки природопольовання Житомирський національний
агроекологічний університет
г.Житомир, Україна

Горобец Сергей

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра прикладної математики та інформатики
Житомирський державний університет імені Івана Франка
г.Житомир, Україна

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Анотація. В статті обосновано, що важким умовою переходу к сбалансированному экономическому развитию является подготовка специалистов экономического профиля, обладающих необходимыми компетентностями по практической реализации концепции устойчивого развития общества. Целью статьи определено: выяснение наличия экологически направленных дисциплин и дисциплин по устойчивому развитию в образовательных программах ВУЗов Украины, которые готовят студентов экономических специальностей, и предоставления рекомендации по совершенствованию процесса подготовки экономистов в контексте устойчивого развития. Установлено, что в большинстве исследованных ВУЗов будущие экономисты либо вообще не изучают дисциплины экологической направленности, либо для отдельных специализаций преподаётся лишь одна дисциплина – «Экология». Предложено: ввести изучение студентами всех специальностей дисциплин экологической направленности, в т.ч. дисциплин, раскрывающих сущность и стратегии достижения устойчивого развития общества; включить в образовательно-профессиональные программы всех экономических специальностей дисциплину «Экономика природопользования»; вести деятельность по открытию экономических, экологически ориентированных специализаций, в частности, «Зеленая экономика», «Экологический маркетинг», «Экологический менеджмент».

Ключевые слова: концепция устойчивого развития; образование для устойчивого развития; будущие экономисты; образовательно-профессиональные программы подготовки специалистов экономических специальностей; дисциплина «Экономика природопользования».

Gorobets Olga

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Department of Ecological Safety and Environmental Economics
Zhytomyr National Agroecological University
Zhytomyr, Ukraine

Gorobets Serhiy

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Applied Mathematics and Informatics
Ivan Franko Zhytomyr State University
Zhytomyr, Ukraine

ECONOMIC EDUCATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article contains the substantiation of important condition for transition to a balanced economic development. This condition is the professional training of the specialists of the economic profile who would have the necessary competencies regarding the practical implementation of the concept of society's sustainable development. The role of higher education for transition to sustainable development, in particular, raising the population's awareness of ecology and sustainable development, is outlined; as well as great importance is a retraining and advanced training of civil servants and the managers in different spheres of the economy. The purpose of the article is to determine the availability of environmentally-directed disciplines and the disciplines relating to sustainable development, as well as the educational programs of higher educational institutions of Ukraine, which train the students of economic specialties, thus providing the recommendations for improving the process of economists' professional training in the context of sustainable development. The content of the educational and professional programs of 15 Ukrainian universities is analyzed. It is established that in most investigated universities the prospective economists do not study environmental disciplines at all, or only one discipline – «Ecology» – is taught for certain specializations. Among the studied higher educational institutions the disciplines devoted to outlining the concept of sustainable development and various aspects of the implementation of this concept, are taught only for the students specializing in «Green Economy» at Vadym Hetman Kyiv National Economic University. It is proposed: to introduce the study by the students of all specialties the ecological disciplines, including the disciplines that reveal the essence and strategies for the achievement of society's sustainable development; to include in the educational-professional programs of all economic specialties the discipline «Environmental Economics»; to pay attention to opening the economic and ecologically oriented specializations, in particular, «Green economy», «Ecological marketing», «Ecological management».

Key words: sustainable development concept; education for sustainable development; prospective economists; educational and professional programmes for the specialists in economic specialties professional training; the discipline «Environmental Economics».

УДК 378.147:51(045)
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.43-46

Гусак Людмила Петрівна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
м.Вінниця, Україна
gusak-lyudmila@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0022-9644>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ВИВЧЕННІ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. Актуальність проблеми формування професійної компетентності студентів обумовлена зміною освітньої парадигми вищої освіти, швидким оновленням науково-технічних знань. Важливим критерієм конкурентоспроможності фахівця є його компетентність в різних областях, в тому числі і в математичній сфері. Тому наша стаття присвячена питанням розвитку професійної компетентності студентів економічних спеціальностей при вивченні математичних дисциплін. Мета статті — показати, як побудова та аналіз математичних моделей задач професійної області майбутніх фахівців впливають на розвиток окремих компонентів професійних компетенцій. Теоретичні: аналіз педагогічної, психологічної та спеціальної літератури з метою обґрунтування необхідності формування професійної компетентності випускників економічних ЗВО; узагальнення результатів вітчизняних і зарубіжних досліджень із зазначеної проблеми. Емпіричні: педагогічні спостереження, бесіди з викладачами та студентами щодо визначення ролі математичних моделей в реалізації прикладної спрямованості навчання математики у системі вищої економічної освіти. Результати дослідження вказують на те, навчання математики в економічному ЗВО за допомогою побудови і аналізу математичних моделей, які створюються для розв'язання прикладних задач, має значний потенціал в сфері формування професійних компетенцій у майбутніх економістів.

Ключові слова: математична компетентність; інформаційно-комунікаційні технології; математична підготовка фахівців; професійна компетентність; професійна підготовка.

Вступ. Реалізація компетентнісного підходу на всіх ступенях сучасної системи освіти є ключовою, визначальною тенденцією, особливо актуальною та характерною для інноваційних перетворень в Україні. Зрозуміло, що реалізація такого підходу передбачає істотну переорієнтацію освітнього процесу. Головною метою стає особистість того, хто навчається. Безсумнівно, що з цим пов'язані нові можливості для професійної підготовки майбутнього фахівця. Це забезпечить його становлення і розвиток. Тим самим буде забезпечено підготовку сучасних фахівців з вищою економічною освітою, які так необхідні сучасній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування професійної компетентності в процесі підготовки фахівців економічних спеціальностей досліджували: А.К.Маркова, А.Г.Асмолов, розглядаючи компетентність як інтегровану якість особистості, направлену на підвищення її ефективності, Л.М.Дибкова, С.А.Іванченко, Г.О.Копил, В.Б.Уйсімбаєва, аналізуючи форми й методи індивідуального підходу у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів, Р.Уайт, Дж.Равен, розглядаючи компетентність як інтегральне явище, яке включає: концептуальну, соціальну, навчальну компетентності; компетентність в емоційній сфері, в області виховання; компетентність в окремих сферах діяльності, Е.Ф.Зеєр, О.М.Шахматова і В.М.Шепель вважаючи, що професійна компетентність – одна зі складових професіоналізму, в структурі якого виділяються: професійна загребувальність, професійна придатність, професійна задоволеність, професійний успіх.

Нас цікавить те, як на формування цієї компетентності впливає побудова і аналіз математичних моделей. Особливо важливо розглянути цю взаємодію, коли мова йде про розв'язання прикладних задач, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Мета статті – показати, як побудова та ана-

ліз математичних моделей задач професійної області майбутніх фахівців впливають на розвиток окремих компонентів професійних компетенцій.

Завдання дослідження. Розкрити процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців і методику навчання розв'язання прикладних задач професійної діяльності за допомогою побудови і аналізу їх математичних моделей, спрямовану на формування професійної компетентності майбутніх фахівців.

Опис застосованих методів дослідження. Теоретичні: аналіз педагогічної, психологічної та спеціальної літератури з метою обґрунтування необхідності формування професійної компетентності випускників економічних ЗВО; узагальнення результатів вітчизняних і зарубіжних досліджень із зазначеної проблеми. Емпіричні: педагогічні спостереження, бесіди з викладачами та студентами щодо визначення ролі математичних моделей в реалізації прикладної спрямованості навчання математики у системі вищої економічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Професійна компетентність майбутнього економіста передбачає готовність розв'язати специфічні для даної спеціальності задачі, виконувати певні дії для їх розв'язання, доведені до рівня умінь, які ґрунтуються на системному і глибокому засвоєнні знань. Розв'язання професійних задач базується на знанні і вмінні використовувати методи математичного моделювання, які включають в себе аналіз даних, побудову і дослідження математичної моделі, рефлексію.

Викладачі повинні будувати свою діяльність так, щоб найважливішим елементом було формування у студентів, з одного боку, здатності застосовувати отримані теоретичні знання, з іншого - здатності успішного функціонування в сучасній дійсності, тобто вміння та навички здійснювати аналіз і розв'язувати конкретні практичні задачі. Найбільшу користь при навчанні студентів приносять прикладні задачі, пов'язані з їх майбутньою професійною ді-

яльність.

Важливо почати розгляд процесу навчання побудови і аналізу математичних моделей з акцентування того, що вони повинні бути адекватні сучасному виробництву.

Якщо в навчанні використовувати такі моделі, то це забезпечить вирішення важливої дидактичної проблеми рівневої і профільної диференціації. Крім того, такий підхід спрямований на гармонійне поєднання в навчанні інтересів особистості і суспільства. Таким чином, ми формуємо у студентів інтерес до математичного моделювання. Це відбувається через знайомство з областю знань, розгляд якої сприяє професійному становленню майбутнього фахівця.

Зрозуміло, що для успішного навчання студентів основним математичним методом розв'язування прикладних задач викладачі математичних дисциплін самі повинні бути готові до такої роботи. І найбільша трудність полягає в тому, що вони повинні бути добре підготовлені, тобто володіти математичним моделюванням, в області професійної діяльності студентів.

Аналізуючи відповіді викладачів математичних дисциплін, можна виділити наступні труднощі у вирішенні дидактичної проблеми, яка полягає в необхідності розкрити в процесі навчання математики зв'язок між математикою і завданнями професійної діяльності:

- по-перше, викладачі математичних дисциплін та викладачі професійно-орієнтованих дисциплін на заняттях, як правило, «працюють» лише на свій предмет, тобто вони не співвідносять свої дії з роботою колег;

- по-друге, недостатня розробка методичної літератури та інших дидактичних матеріалів для економічних ВНЗ. Мова йде не про метод математичного моделювання взагалі, а про математичне моделювання для розв'язування прикладних задач. Необхідна конкретика, яка враховує професійну діяльність.

Однією з основних проблем модернізації вивчення математичних дисциплін в економічних ЗВО є проблема формування професійної компетентності. Необхідно, щоб розвиваюча і виховуюча функції математики формували у студентів економічних спеціальностей професійну компетентність.

Зупинимося більш детально на деяких найважливіших аспектах вказаної проблеми.

1. Спільна робота викладачів математики зі своїми колегами - викладачами професійного циклу, яка вимагає спеціальної організації. Власний досвід роботи автора статті викладачем математичних дисциплін в економічному ЗВО сприяв більш глибокому розумінню необхідності взаємодії колег-викладачів. Обговорення цієї теми дозволяє виділити коло першочергових завдань і знайти способи їх спільного розв'язання.

2. Логіка процесу вивчення математики вимагає усвідомлення, по-перше, необхідності розкриття студентам походження математичних понять, необхідних на практиці, по-друге, інтерпретації отриманих результатів стосовно до прикладних задач - це найважливіший етап формування професійної компетентності.

Наприклад, в темі «Теорія границь», вивчаючи першу визнану границю

$$\lim_{x \rightarrow \infty} \left(1 + \frac{1}{x}\right)^x = e,$$

де $e=2,7182 \dots$ - основа натурального логарифму, на наш погляд, доцільно було б розглянути наступний

приклад. Нехай в банк поміщена сума S_0 на 1 рік під 100% річних, і 1 протягом року за $\frac{1}{n}$ частину року нараховується

$\frac{100}{n}\%$ У скільки разів може збільшитися початковий внесок?

Відповідь. Більш ніж в e разів початковий внесок збільшитися не може.

Це має принципове методологічне значення і на студентів це справляє сильне враження, що підвищує їх пізнавальну мотивацію.

Цей приклад підтверджує слова А. Л. Нікітіної (Нікітіна, 2013) про те, що виховна функція математики при побудові і аналізі математичних моделей полягає в розвитку особистісних якостей майбутніх фахівців - діловитості, підприємливості, відповідальності, вироблення навичку «розумного ризику», вміння прогнозувати ситуацію.

3. Підвищення значущості методу математичного моделювання для формування професійної компетентності студентів економічних ЗВО. Аналіз показує, що широкі можливості математичних дисциплін для формування професійної компетентності випускників економічних ЗВО будуть реалізовані, якщо досліджуваний математичний апарат буде використовуватися для аналізу математичних моделей, що виникають в сучасній економіці і виробництві.

І саме на цьому етапі використання багатофункціонального програмно-математичного забезпечення підсилить реалізацію прикладного аспекту математичної освіти.

На сьогодні MS Excel є однією з найбільш популярних і зручних програм призначених для роботи з електронними таблицями, отже, воно є звичним робочим середовищем для сучасного фахівця в галузі економіки та управління та основним засобом для створення, форматування і аналізу табличних даних, здійснення обміну та управління ними, побудови діаграм, виконання обчислень різних рівнів складності тощо (Гулівата, 2018).

Продемонструємо як за допомогою програми MS Excel можна провести розрахунки деяких задач економічного спрямування.

Задача 1. Бізнесмен має контакти з трьома банками і може брати кредит у кожному з них. Протягом 5 попередніх років перший банк погодився надати кредит 6 разів, другий - 7 разів, третій - 9 разів при 10 звертаннях до кожного з них. Яка ймовірність того, що в даний час хоча б один із банків надасть бізнесмену кредит?

Спосіб організації обчислень у MS Excel наведено на рисунку 1.

Задача 2. На фірмі працюють 10 інженерів і 5 фахівців із питань ринку. Керівник фірми вирішив для виконання спеціального завдання сформувати робочу групу з 5 осіб. Яка ймовірність події А- вибрана навмання група з 5 осіб включає 3 інженера і 2 фахівця ринку.

Спосіб організації обчислень у MS Excel наведено на рисунку 2.

Підводячи підсумок розгляду проблеми, необхідно зробити наступні **висновки**:

- компетентність фахівця - багатогранне і інтегративне поняття;
- розвиток математичної складової цього поняття вимагає значних зусиль для формування професійної компетентності студентів економічних ЗВО;
- завдання формування професійних компетенцій

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1											
2		m	n	$P(A_i)$	$=B3/C3$		$P(\bar{A}_i)$		$=1-E3$		
3	A_1	6	10	$P(A_1) = 0,6$			$P(\bar{A}_1) = 0,4$				
4	A_2	7	10	$P(A_2) = 0,7$			$P(\bar{A}_2) = 0,3$				
5	A_3	9	10	$P(A_3) = 0,9$			$P(\bar{A}_3) = 0,1$		$=1-H3*H4*H5$		
6							$P(A) = 0,988$				
7											

Рис. 1.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1											
2		m	n	$P(A_i)$	$=B3/C3$		$P(\bar{A}_i)$		$=1-E3$		
3	A_1	6	10	$P(A_1) = 0,6$			$P(\bar{A}_1) = 0,4$				
4	A_2	7	10	$P(A_2) = 0,7$			$P(\bar{A}_2) = 0,3$				
5	A_3	9	10	$P(A_3) = 0,9$			$P(\bar{A}_3) = 0,1$		$=1-H3*H4*H5$		
6							$P(A) = 0,988$				
7											

Рис. 2.

тісно пов'язане з формуванням загальних компетенцій, які відповідають за розвиток таких важливих потреб і здібностей майбутніх фахівців, як працю, творчість, саморозвиток;

- навчання математики в економічному ЗВО за до-

помогою побудови і аналізу математичних моделей, які створюються для розв'язання прикладних задач, має значний потенціал в сфері формування професійних компетенцій у майбутніх економістів.

Список використаної літератури

- Гулівата І.О. Формування математичної компетентності студентів економічних спеціальностей засобами інформаційних технологій. *Фізико-математична освіта*. 2018. Випуск 2(16). С. 35-39.
- Никитина А.Л. Формирование профессиональной компетентности посредством построения и анализа математических моделей прикладных задач. *Известия Тульского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2013. Випуск 2. С. 447-456.

References

- Gulivata, I.O. (2018). Formuvannya matematychnoyi kompetentnosti studentiv ekonomichnykh spetsial'nostey zasobamy informatsynykh tekhnolohiy [Formation of mathematical competence of students of economic specialties by means of information technologies]. *Physical-mathematical education*, 2(16). 35-39. [in Ukrainian].
- Nikitina, A.L. (2013). Formirovaniye professional'noy kompetentnosti posredstvom postroyeniya i analiza matematicheskikh modeley prikladnykh zadach [Formation of professional competence through the construction and analysis of mathematical models of applied problems]. *News of Tula State University. Series: Humanities*, 2, 447-456. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 13.04.2019 р.
Стаття прийнята до друку 19.04.2019 р.

Гусак Людмила

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра экономической кибернетики и информационных систем
Винницкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета
г. Винница, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация. Актуальность проблемы формирования профессиональной компетентности студентов обусловлена изменением образовательной парадигмы высшего образования, быстрым обновлением научно-технических знаний. Важным критерием конкурентоспособности специалиста является его компетентность в различных областях, в том числе и в математической сфере. Поэтому наша статья посвящена вопросам развития профессиональной компетентности студентов экономических специальностей при изучении математических дисциплин. Цель статьи – показать, как построение и анализ математических моделей задач профессиональной области будущих специалистов влияют на развитие отдельных компонентов профессиональных компетенций. Теоретические: анализ педагогической, психологической и специальной литературы с целью обоснования необходимости формирования профессиональной компетентности выпускников экономических ЗВО; обобщение результатов отечественных и зарубежных исследований по данной проблеме. Эмпирические: педагогические наблюдения, беседы с преподавателями и студентами по определению роли математических моделей в реализации прикладной направленности обучения математике в системе высшего экономического образования. Результаты исследования указывают на то, обучения математике в экономическом ЗВО с помощью построения и анализа математических моделей, создаются для решения прикладных задач, имеет значительный потенциал в сфере формирования профессиональных компетенций у будущих экономистов.

Ключевые слова: компетентностный подход в образовании; компетентность специалиста; профессиональная компетенция; высшее экономическое образование; математическая модель прикладной задачи.

Husak Ludmyla

Candidate of Science in Pedagogy, Associate Professor
Department of Economic Cybernetics and Information Systems
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics
Vinnytsia, Ukraine

FORMATION OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALTIES IN THE STUDY OF MATHEMATICAL DISCIPLINES

Abstract. The urgency of the problem of formation students' professional competence is caused by the change of the educational paradigm of higher education, a rapid upgrade of scientific and technical knowledge. An important criterion for the competitiveness of a specialist is his competence in various fields, including the mathematical one. Therefore, our article is dedicated to the problems of the development of professional competence of students of economic specialties in the study of mathematical disciplines. The purpose of the article is to show how the construction and analysis of the future specialists' mathematical models in the tasks of the professional field influence on the development of individual components of professional competencies. Theoretical: analysis of pedagogical, psychological and special literature in order to substantiate the necessity of formation graduates' professional competence of economic higher educational institutions; generalization of the results of domestic and foreign research of this problem. Empirical: pedagogical observations, conversations with teachers and students about the role of mathematical models in the implementation of the applied orientation of teaching of mathematics in the system of higher economic education. The results of the study indicate that teaching of mathematics in the economic higher educational institutions through the construction and analysis of mathematical models, which are created for the solution of applied problems, has considerable potential in the field of the formation future economists' professional competences.

Key words: competence approach in education; specialist competence; professional competence; higher economic education; mathematical model of an applied task.

УДК 378:796.071.4

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.47-52

Данилевич Мирослава Василівна

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент

кафедра фітнесу і рекреації

Львівський державний університет фізичної культури ім. І. Боберського

м. Львів, Україна

mdanylevych@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1285-392X>

Романчук Ольга Василівна

кандидат філологічних наук, доцент

завідувач кафедри української та іноземних мов

Львівський державний університет фізичної культури ім. І. Боберського

м. Львів, Україна

olgabrvska@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8215-9741>

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

Анотація. Стаття присвячена вивченню методів навчання у процесі підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. Мета статті: дослідити впровадження активних методів навчання у процес професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту в Україні. Завданнями дослідження було дослідити ступінь використання викладачами закладів вищої освіти України активних методів навчання, а також проаналізувати особливості застосування активних методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. Методи дослідження: теоретичний аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, анкетування, методи описової статистики. Результати дослідження показали недостатню популярність активних методів навчання (ділові та рольові ігри, кейс-стаді, метод проектів, тренінги та бліц-опитування) викладачами закладів вищої освіти України у процесі підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до професійної діяльності показало. Зокрема, регулярно застосовують бліц-опитування 27,19 % респондентів, ділові та рольові ігри – 18,37 %, тренінги – 14,37 %, метод проектів – 9,90 %, кейс-стаді – лише 4,02 % викладачів. Зовсім не використовують у своїй роботі кейс-стаді 59,76 % викладачів; метод проектів – 50,42 % осіб; тренінги – 47,61 % викладачів.

Ключові слова: професійна підготовка; методи навчання; майбутні фахівці з фізичного виховання та спорту.

Вступ. Рівень вищої освіти характеризує розвиток цивілізації. Світова система вищої освіти в XXI столітті знаходиться в кризовому стані, про що свідчать показники зниження її якості, розрив між культурою і наукою, між природничо-науковим знанням і гуманітарним. Основне завдання якісно нової освітньої системи полягає у досягненні стійкого інтересу студентів до навчання, самоосвіти та наукових пошуків. Студенти, як майбутні фахівці з фізичного виховання та спорту, повинні розуміти, яким чином, отримавши соціальні та професійні навички, вони зможуть застосувати їх у майбутній професійній діяльності. Використання активних методів навчання допоможе викладачеві у вирішенні поставлених завдань.

Новітні педагогічні технології орієнтують систему вищої фізкультурної освіти на підготовку випускників, що володіють професійною компетентністю і вміннями орієнтуватися на ринку праці, вигідно представити себе, витримувати суперництво з іншими претендентами на робочі місця (Danylevych et al., 2019). Тому одним із завдань вищої школи є створення умов для підготовки випускника, здатного конкурувати на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічні основи професійної освіти та стратегічні аспекти її реформування висвітлені у працях вітчизняних (О.Ажиппо, В.Андрущенко, Н.Дем'яненко, В.Кремень, Л.Іванова, Р.Карпюк, А.Конох, Є.Пристапа, П.Саух, С.Сисоєва, Н.Степанченко, Л.Сущенко, О.Тимошенко) і зарубіжних (A.Craft, A.Stopley, G.Hwang, H.Chang, K.Maršiková, G.Moodie) науковців.

Перспективним напрямком модернізації освіти на думку вчених є запровадження у вищій школі

інтерактивних методів навчання, які спрямовані на активізацію мислення студентів, розвиток партнерських стосунків між викладачами та студентами, підвищення результативності навчання за рахунок глибини й швидкості переробки отриманої інформації, самовдосконалення викладачів і майбутніх фахівців, мінімізацію їхніх зусиль (Клопов, 2010; Барчій, 2016; Protsenko & Pantiuk, 2016).

На даний час ведеться інтенсивний пошук та впровадження нових форм і методів навчання (Багрій, 2013). У зв'язку з цим основними завданнями викладача в сучасній вищій школі є підвищення інтересу студентів до навчальної дисципліни; наближення навчального процесу до практики повсякденного життя, формування навичок комунікації, адаптація до швидкозмінних умов життя, соціалізація, тощо (Трофименко, 2014).

На основі нових інформаційних та педагогічних технологій можливо радикально змінити роль викладача, зробити його не тільки носієм знань, а й керівником та ініціатором самостійної творчої роботи студента, сприяти пошукам раціонального та корисного в інформаційному потоці (Danylevych et al., 2017).

Отже, виникає потреба відбору форм і методів професійної підготовки, а також чітка спрямованість на розв'язання соціально-практичних завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до плану НДР Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського.

Метою роботи було дослідити умови впровадження активних методів навчання у процес професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту в Україні. Завдання досліджен-

ня: 1. Дослідити ступінь використання викладачами закладів вищої освіти України активних методів навчання. 2. Проаналізувати особливості застосування активних методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту на прикладі проведення рекреаційно-оздоровчої діяльності.

Для виконання поставленої мети та розв'язання завдань використовувалися такі **методи**: теоретичний аналіз, синтез, систематизація та узагальнення, анкетування, методи описової статистики.

Виклад основного матеріалу. У попередніх дослідженнях ми з'ясували, що для якісної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до професійної діяльності у закладах вищої освіти України потрібно створити певні педагогічні умови, зокрема:

- забезпечити особистісно орієнтовану спрямованість викладання дисциплін навчального плану підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту;
- формувати в студентів позитивну мотивацію та прагнення самостійно оволодівати необхідними професійними знаннями;
- широко використовувати у процесі професійної підготовки активні методи та форми навчання, які спонукають студентів до самостійних пошуків, посилюють практичну спрямованість навчальних занять і сприяють формуванню практичних умінь і навичок професійної діяльності (Danylevych et al., 2017).

Для ґрунтовного розкриття питання забезпечен-

ня професійної підготовки активними методами навчання нами було проведено анкетування викладачів. Загалом було опитано 96 викладачів з десяти закладів вищої освіти України: Вінницького національного педагогічного університету ім.М.Коцюбинського, Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту, Житомирського державного університету ім.І.Франка, Львівського державного університету фізичної культури, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Національного університету фізичного виховання та спорту України, Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, Тернопільського національного педагогічного університету ім.В.Гнатюка, Ужгородського національного університету та Чернівецького національного університету ім.Ю.Федьковича.

За допомогою анкетування ми визначили ступінь використання у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту таких активних методів, як ділові та рольові ігри, кейс-стаді, метод проектів, тренінги та бліц-опитування.

Як свідчать результати опитування, регулярно застосовують ділові та рольові ігри 18,37 % респондентів, інколи використовують 59,37 %, зовсім не використовують – 19,44 % і не змогли відповісти на запитання 2,82 % опитаних викладачів. Щодо методу кейс-стаді, то він не користується популярністю у респондентів: лише 4,02 % опитаних вказали, що регулярно його застосовують і 59,76 % – не використовують його у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до рекреаційно-оздоровчої діяльності (рис. 1).

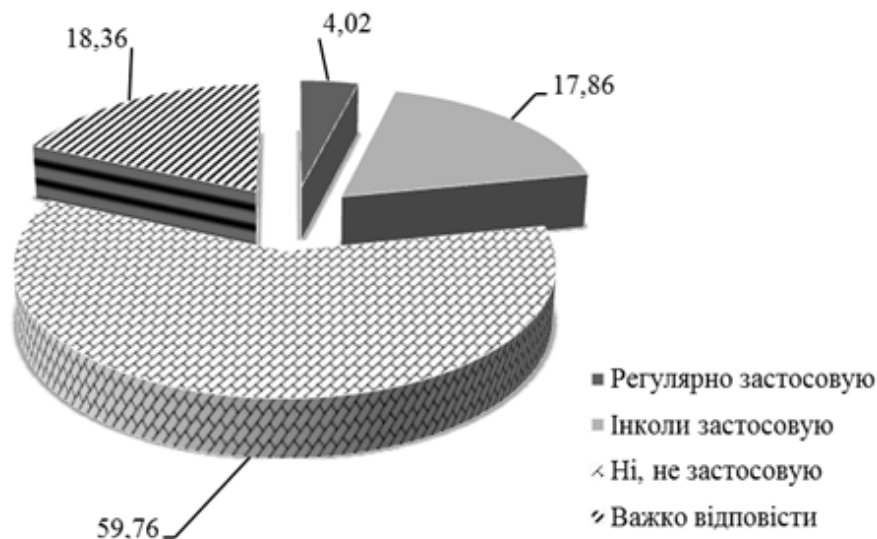

Рис.1. Показники застосування викладачами у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту методу кейс-стаді (%)

Стосовно використання у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту методу проектів, то ситуація аналогічна попередній: лише 9,90 % опитаних регулярно застосовують його у своїй роботі, 29,19 % – інколи, а 50,42 % викладачів – ніколи його не застосовують і 10,49 % респондентів не змогли відповісти на поставлене запитання, мабуть не розуміючи суті даного методу навчання (рис. 2).

Подальший аналіз результатів анкетування показав, що й тренінги не користуються особливою популярністю серед викладачів закладів вищої осві-

ти України (рис. 3). Зокрема, лише 14,37 % опитаних відповіли, що систематично їх застосовують; 33,39 % – респондентів лише інколи звертаються до цього методу; майже половина, а саме 47, 61 % викладачів – взагалі не користуються даним методом, ще 4,63 % – не змогли дати відповідь на поставлене запитання.

Як свідчать результати опитування, регулярно застосовують бліц-опитування 27,19 % респондентів, При цьому, 48,82% інколи застосовують цей метод навчання, а 19,92% зовсім не використовують у своїй роботі бліц-опитування (рис. 4).

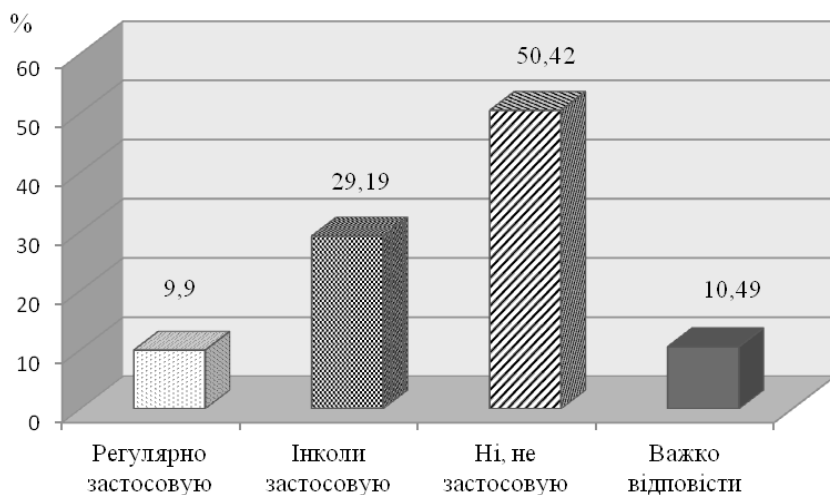

Рис.2. Показник застосування викладачами у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту методу проектів (%)

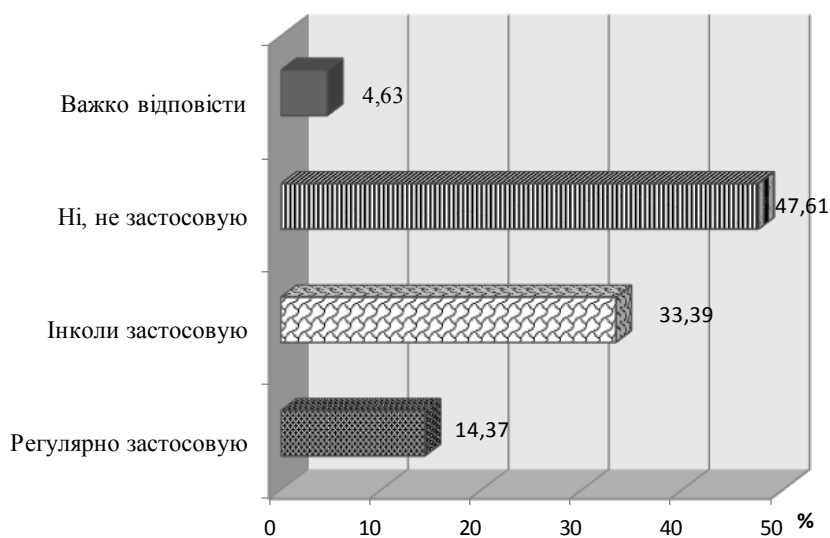

Рис.3. Показник застосування викладачами у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту методу тренінгів (%)

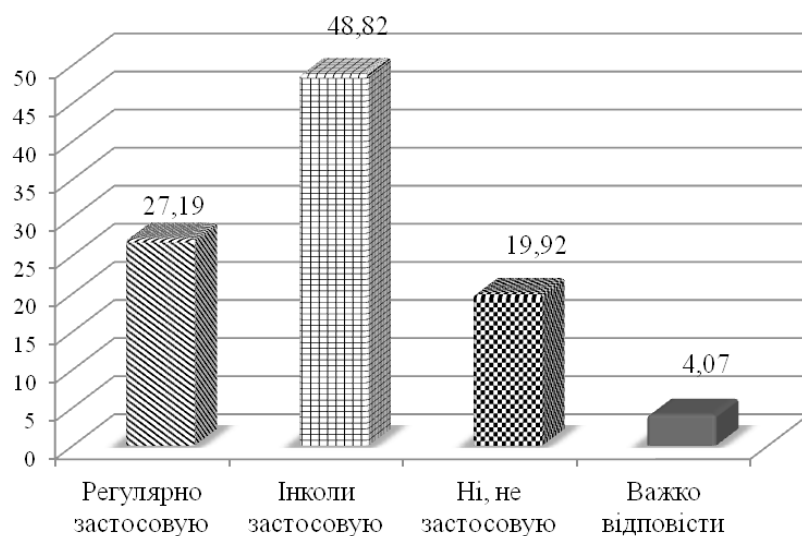

Рис. 4. Показник застосування викладачами бліц-опитування у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту (%)

Результати анкетування слугували однією з підстав для проведення педагогічного експерименту, у ході якого ми застосували у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до рекреаційно-оздоровчої діяльності розглянути вище активні методи навчання.

Так, до прикладу, ділова гра розглядалася нами як сукупність засобів і прийомів спільної діяльності викладача і студентів, а також студентів між собою, в процесі якої майбутніми фахівцями з фізичного виховання та спорту досягається високий рівень оволодіння професійними функціями та обов'язками у сфері рекреації та оздоровлення.

Проведення ділових ігор сприяло: формуванню та розвитку пізнавальних і професійних мотивів та інтересів до ефективного здійснення рекреаційно-оздоровчої діяльності; вихованню системного мислення майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту, що включає цілісне розуміння своєї місії у суспільстві; навчанню колективної роботи з метою вирішення поставлених завдань; формуванню вмінь і навичок соціальної взаємодії і спілкування, навичок індивідуального і спільного прийняття рішень; культивуванню відповідального ставлення до здійснення рекреаційно-оздоровчої діяльності, поваги до цінностей здоров'я та здорового способу життя.

Вважаємо, що навчити майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту самостійно оволодіти знаннями та застосувати їх на практиці є найголовнішою та найскладнішою метою сучасної вищої фізкультурної освіти.

Метод проектів дозволяє вийти за межі аудиторії та скласти проект своїх дій щодо питання, яке обговорюється. Група або окремих учасник має можливість захистити свій проект, довести перевагу його перед іншими і дізнатися думку інших студентів (Нечипоренко, 2013). Учасники проекту можуть звернутися за консультацією та додатковою літературою в бібліотеки та ін. Ми пропонували учасникам збирати публікації з інтернет-джерел, газет, фотографії та статті, в яких розкриваються питання теми, а потім обговорювали ці матеріали з усією групою студентів.

Нами спрямовувалися зусилля студентів на виконання проектів за темами: «Форми фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями шкільного віку», «Методика проведення масових фізкультурно-оздоровчих заходів», «Реклама фізкультурно-оздоровчих послуг», «Маркетингова діяльність фізкультурно-оздоровчих центрів» та ін.

Використання методу проектів в процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти сприяє розвитку цілого комплексу вмінь майбутніх фахівців із фізичного виховання та спорту, зокрема:

- гностичні вміння: розвивати інтерес до рекреаційно-оздоровчої діяльності та поглиблювати знання у галузі фізичної рекреації; збирати та аналізувати інформацію щодо засобів оздоровлення людини; інтегрувати знання, отримані з різних джерел, пов'язаних із оздоровчою фізичною культурою.
- проектувальні вміння: визначати завдання, давати реальну оцінку власним можливостям відповідно до поставленого завдання ефективного проведення масових фізкультурно-оздоровчих заходів; планувати власну роботу в контексті групового завдання, пов'язаного з соціальними завданнями масових фізкультурно-спортивних заходів і принципами їх проведення; розподіляти обов'язки у групі та дотримуватися їх виконання тощо.
- конструктивні вміння: створювати продукт, який має практичне застосування у сфері рекреації; вивчати та реалізувати на практиці стратегії вирі-

шення проблем, пов'язаних із проведенням рекреаційно-оздоровчих занять та масових фізкультурно-спортивних заходів; аналізувати та оцінювати роботу інших.

- організаційні вміння: планувати свою роботу і час, презентувати та оцінювати результати своєї роботи; виділяти власні досягнення.
- комунікативні вміння: обґрунтовувати, узагальнювати, висловлювати власну думку; орієнтуватися в інформаційному просторі та вибирати інформацію з фахової літератури та інших ресурсів.

Охарактеризуємо застосування методу тренінгу в навчально-виховному процесі підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту у закладі вищої освіти.

Тренінг є формою інтерактивного навчання, метою якої є розвиток компетентності міжособистісної та професійної поведінки в спілкуванні. Вважаємо, що тренінгові технології дозволяють досягнути освітніх і виховних цілей у коротші терміни за рахунок активізації навчальної роботи студентів.

Погоджуємося з думкою О. Кострікіна про те, що тренінгові заняття дозволяють оволодіти груповим досвідом, протидіяти відчуженню, допомагають у вирішенні міжособистісних проблем; формують систему суспільних взаємовідносин, що дозволяє особистості побачити і проаналізувати у спеціально створених умовах психологічні закономірності спілкування та поведінки інших людей і самих себе; оволодіти навичками зворотного зв'язку тощо (Кострікін, 2013). Тренінги полегшують виявлення емоцій та почуттів; створюють почуття приналежності до колективу; спонукають до саморозкриття; ознайомлюють з новими зразками поведінки; дозволяють проаналізувати особистісні риси окремих членів групи; сприяють розподілу відповідальності між керівником та іншими учасниками.

Цілі тренінгу: створити майбутнім фахівцям із фізичного виховання та спорту психологічні умови для повноцінної взаємодії на основі довіри та доброзичливих відносин у колективі студентів; змодельувати реальні ситуації, в яких: долається страх перед висловлюванням власної думки та публічним виступом; розвивається готовність надавати або приймати допомогу від інших; формується розуміння проблем інших студентів, почуття задоволення від спільної праці та творчості. Основні завдання, які можна вирішити у процесі проведення тренінгів із майбутніми фахівцями з фізичного виховання та спорту: формування і закріплення мотивації до ефективної рекреаційно-оздоровчої діяльності; розширення знань щодо рекреаційно-оздоровчої діяльності; розвиток і вдосконалення здібностей студентів; удосконалення особистісних якостей; розвиток професійно важливих якостей, необхідних для успішної роботи у сфері оздоровлення та рекреації.

Особливості сучасної стадії реформування вищої школи вимагають створення у закладах вищої освіти атмосфери самостійності, змагальності та творчості. Застосування бально-рейтингової системи оцінки роботи професорсько-викладацького колективу стимулює викладачів до створення та використання у навчальному процесі авторських методик проведення лекційних і практичних занять та контрольних оціночних заходів. Творчі підходи викладачів повинні спрямовуватися як на розроблення авторських курсів, їх методичне забезпечення, так і на підвищення якості контролю та оцінки знань студентів.

Нами були розроблені питання для бліц-опитування студентів, використання якого підвищувало ефективність поточного контролю знань та

надавало можливість оцінити всіх, хто був присутній на заняттях. Крім того, бліц-опитування сприяло розвитку мови, правильному використанню термінології щодо оздоровчої фізичної культури та фізичної рекреації, прискоренню процесу мислення, розвитку здатності до системного мислення та аналізу. Бліц-опитування, поряд із контрольно-оціночною функцією, виконувало роль потужного стимулятора для підвищення активності студентів та закріплення їхніх знань на заняттях.

Висновки. Таким чином, дослідження ступеню використання активних методів навчання (ділові та рольові ігри, кейс-стаді, метод проектів, тренінги та бліц-опитування) викладачами закладів вищої освіти України у процесі підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до професійної діяльності показало недостатню їх популярність. Зокрема, регулярно застосовують бліц-опитування 27,19 % респондентів, ділові та рольові ігри – 18,37 %; тренінги – 14,37 %; метод проектів – 9,90 %; кейс-стаді

– лише 4,02 % викладачів. При цьому, зовсім не використовують у своїй роботі кейс-стаді 59,76 % викладачів; метод проектів – 50,42 % осіб; тренінги – 47,61 % викладачів. Запровадження названих вище активних методів навчання у процес підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до професійної діяльності сприяв покращанню рівня фахових знань та розвитку цілого комплексу гностичних, проектувальних, конструктивних, організаційних та комунікативних вмінь та навичок. Аналіз одержаних результатів свідчить про доцільність модернізації існуючої системи підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту за рахунок використання інноваційних технологій навчання. Це дозволить підвищити якість підготовки кадрів та покращить рівень професійних знань, вмінь та навичок майбутніх фахівців. **Перспективи подальших досліджень** вбачаємо у практичному впровадженні в початковий процес підготовки фахівців з фізичного виховання та спорту сучасних інноваційних технологій.

Список використаної літератури

- Багрий К.Л. Особливості застосування методу кейсів у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного ін-ту. Серія: Економічні науки*. 2013. Вип. 4. С.368–371.
- Барчій М.С. Проблема вдосконалення професійної підготовки психологів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 1(3). С.205–207.
- Клопов Р.В. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту із застосуванням інформаційних технологій: теорія і практика: монографія. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2010. 386 с.
- Кострікін О.В. Формування та розвиток професійних якостей особистості майбутніх керівників засобами тренінгу в навчально-виховному процесі ВНЗ. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 21. С.268–278.
- Нечипоренко В.В. Використання методу проектів для навчання та виховання сучасної компетентної особистості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Київ, 2013. Вип.28. С.256–260.
- Трофименко А.С. Инновационные методы обучения в высшем образовании. URL: <https://ci-article.ru/stat.php?i=1408380616> (дата звернення: 03.10.2016).
- Danylevych M., Matviyas O., Romanchuk O., Kemin V. Monitoring the Effectiveness of Professional Training System Designed for Students in Physical Education and Sports. *Slavonic Pedagogical Studies Journal*. 2019. Vol.8, Is.1. P. 51–81. doi: 10.18355/PG.2019.8.1.5
- Danylevych M., Romanchuk O., Hribovska I., Ivanochko V. Pedagogical conditions of innovative educational technologies: introduction into the professional training of future specialists in the field of physical education and sport. *Journal of Physical Education and Sport*. 2017. Vol.17 (3). P.1113–1119. doi:10.7752/jpes.2017.03171
- Protsenko U., Pantiuk T., Romanchuk O., Danylevych M. Improvement features of the Ukrainian physical education system. *Journal of Physical Education and Sport*. 2016. Vol. 16 (1). P.113–117. doi:10.7752/jpes.2016.01019.

References

- Bahrii, K.L. (2013). Osoblyvosti zastosuvannia metodu keisiv u protsesi profesiinnoi pidhotovky maibutnoho fakhivtsia [Features of application of the case method in the process of professional training of future specialists]. *Bulletin of Chernivtsi Institute of Trade and Economics: Economics*, 4, 368–371. [in Ukrainian].
- Barchii, M.C. (2016). Problema vdoskonalennia profesiinnoi pidhotovky psykholohiv [To the issue of improving the training of psychologists]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: «Pedagogy and Psychology»*, 1 (3), 205–207. [in Ukrainian].
- Danylevych, M., Matviyas, O., Romanchuk, O., & Kemin V. (2019). Monitoring the Effectiveness of Professional Training System Designed for Students in Physical Education and Sports. *Slavonic Pedagogical Studies Journal*, 8, 1, 51–81. doi: 10.18355/PG.2019.8.1.5
- Danylevych, M., Romanchuk, O., Hribovska, I., & Ivanochko V. (2017). Pedagogical conditions of innovative educational technologies: introduction into the professional training of future specialists in the field of physical education and sport. *Journal of Physical Education and Sport*, 17 (3), 1113–1119. doi:10.7752/jpes.2017.03171
- Kloпов, R.V. (2010). *Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia i sportu iz zastosuvanniam informatsiinykh tekhnolohii: teoriia i praktyka* [Professional Training of Future Specialists in Physical Education and Sport using informational technologies: theory and practice]. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University. [in Ukrainian].
- Kostrikin, O.V. (2013). Formuvannia ta rozvytok profesiinykh yakosteı osobystosti maibutnikh kerivnykiv zasobamy treninhu v navchalno-vykhovnomu protsesi VNZ [Formation and development of professional personal qualities of future managers by means of training in the educational process of higher educational institutions]. *Problems of Modern Psychology*, 21, 268–278. [in Ukrainian].
- Nechyporenko, V.V. (2013). Vykorystannia metodu proektiv dlia navchannia ta vykhovannia suchasnoi kompetentnoi osobystosti [Use of project method for training and educating of modern competent person]. *Pedagogics of Creative Personality Formation in Higher and Secondary Schools*, 28, 256–260. [in Ukrainian].
- Protsenko, U., Pantiuk, T., Romanchuk, O., & Danylevych M. (2016). Improvement features of the Ukrainian physical education system. *Journal of Physical Education and Sport*, 16 (1), 113–117. doi:10.7752/jpes.2016.01019.
- Trofymenko, A.S. (2014). *Ynnovatsiynnye metody obucheniya v vysshem obrazovanii* [Innovative methods of teaching in higher education]. URL: <https://ci-article.ru/stat.php?i=1408380616> (last accessed: 03.10.2016). [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 27.03.2019 р.
Стаття прийнята до друку 05.04.2019 р.

Данилевич Мирослава

кандидат наук по фізическому вихованню і спорту, доцент
кафедра фітнеса і рекреації

Львівський державний університет фізическої культури ім. І. Боберського, г. Львів, Україна

Романчук Ольга

кандидат філологічних наук, доцент

заведуючий кафедрою українського і іноземних мов

Львівський державний університет фізическої культури ім. І. Боберського, г. Львів, Україна

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ И СПОРТУ

Аннотация. Стаття посвящена изучению методов обучения в процессе подготовки будущих специалистов по физическому воспитанию и спорту. Цель статьи: исследовать внедрение активных методов обучения в процесс профессиональной подготовки будущих специалистов по физическому воспитанию и спорту в Украине. Использовались методы: теоретический анализ, синтез, систематизация и обобщение, анкетирование, методы описательной статистики. Результаты исследования показали недостаточную популярность активных методов обучения (деловые и ролевые игры, кейс-стади, метод проектов, тренинги и блиц-опрос) преподавателями высших учебных заведений Украины в процессе подготовки будущих специалистов по физическому воспитанию и спорту. В частности, регулярно применяют блиц-опрос 27,19% респондентов, деловые и ролевые игры – 18,37%; тренинги – 14, 37%; метод проектов – 9,90%; кейс-стади – лишь 4,02% преподавателей. При этом, совсем не используют в своей работе кейс-стади 59,76% преподавателей; метод проектов – 50,42% лиц; тренинги – 47,61% преподавателей.

Ключевые слова: профессиональная подготовка; методы обучения; будущие специалисты по физическому воспитанию и спорту.

Danylevych Myroslava

Candidate of Science in Physical Education and Sports, Associate Professor

Department of Fitness and Recreation

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi

Lviv, Ukraine

Romanchuk Olha

Candidate of Philology, Associate Professor

Department of Ukrainian and Foreign Languages

Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi

Lviv, Ukraine

ACTIVE TEACHING METHODS IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

Abstract. The article is devoted to the study of teaching methods in the process of training future specialists in physical education and sports. The purpose of the article is to investigate the introduction of active teaching methods in the professional training of future specialists in physical education and sport in Ukraine. The objectives of the study: to investigate the degree of use of active teaching methods by teachers of higher education institutions in Ukraine; to analyse the peculiarities of the use of active teaching methods in the training of future specialists in physical education and sports. Methods used: theoretical analysis, synthesis, systematisation and generalisation, questionnaires, methods of descriptive statistics. The results of the study revealed that the active teaching methods (business and role games, case study, method of projects, trainings and survey) lacked popularity among teachers of higher education institutions of Ukraine in the process of training of future specialists in physical education and sports for professional activity. In particular, the survey is regularly used by 27,19% of interviewed teachers, business and role games – 18,37%; trainings – 14, 37%; project method – 9.90%; case study – only 4,02% of teachers. The introduction of the above-mentioned active teaching methods in the training process of future specialists in physical education and sports for professional activities contributed to the improvement of the level of professional knowledge and the development of a complex of gnostic, strategy, constructive, organizational and communicative skills and abilities. The analysis of the obtained results confirms the need of modernisation of existing system of training of future specialists in physical education and sports using innovative training technologies. This will improve the quality of training and increase the level of professional knowledge, skills and abilities of future specialists.

Key words: professional training; methods of training; future specialists in physical education and sport.

УДК 373.091.12:316.62

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.53-58

Дем'янчук Олена Олексіївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедра педагогіки й андрагогіки

КЗ «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради
м.Житомир, Україна
alena-demja@rambler.ru

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1845-9664>

Адамович Ірина Валентинівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедра педагогіки й андрагогіки

КЗ «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради
м.Житомир, Україна
adamovich-irina@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5688-0516>

«ШКОЛА МОЛОДОГО ПЕДАГОГА» ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГА

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі професійної адаптації молодих педагогів в умовах педагогічної діяльності у закладі загальної середньої освіти. Мета статті: визначити та охарактеризувати середовище соціально-педагогічної адаптації молодого педагога для набуття та подальшого відтворення соціального досвіду у педагогічній діяльності. Під час проведення дослідження було застосовано проблемно-цільовий та системно-структурний методи аналізу наукових джерел по даній тематиці та метод діагностування (спостереження, анкетування, опитування, інтерв'ювання, бесіда) – для визначення та оцінювання рівня соціальної адаптації молодих педагогів. Результатами дослідження є структурування роботи «Школи молодого педагога» у закладі загальної середньої освіти. Окреслено основні функційні етапи формування гностичних умінь молодих педагогів у «Школі». Сформульовано основні аспекти діяльності даної форми роботи. Визначено можливості та призначення функціонування «Школи» у структурі методичної роботи з молодими вчителями, що сприятиме соціально-педагогічній адаптації випускників педагогічних вузів у їх професійній діяльності.

Ключові слова: «Школа молодого педагога»; соціальна адаптація; професійна соціально-педагогічна адаптація.

Вступ. Перші роки роботи педагога у закладі загальної середньої освіти – це час соціально-психологічної та професійно-діяльнісної адаптації випускника вищого педагогічного вузу до умов роботи у школі. Аналіз сучасних підходів та моделей адаптації, розвитку особистісних і професійних якостей засвідчує про одну суттєву загальну ознаку – усі концепції виходять з того, що даний процес розпочинається разом із входженням у професійну діяльність та з професійним становленням. При цьому зазначимо, що адаптація є необхідною складовою і початковим етапом виробничої діяльності незалежно від сфери та фаху діяльності (Бондаренко, 2004).

Загалом адаптація є передумовою соціальної активності, і водночас – показником рівня її розвитку. У цьому контексті можна виокремити вісім видів адаптації молодого вчителя: професійну, соціально-психологічну, соціальну, правову, громадсько-політичну, психофізіологічну, побутову й кліматогографічну.

Притримаємось думки, що відповідність деяких якостей індивідуальності особливостям діяльності, в першу чергу, професійній, є однією з умов показників адаптованості особистості. Відтак, особливим видом адаптації є професійна, що характеризується не тільки пристосуванням, але входженням до активної діяльності. Для молодого фахівця професійна адаптація – це засвоєння професійних і соціальних функцій і норм, активне включення в життя трудового колективу.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Як інноваційна ідея компетентнісний підхід векторного спрямування освітнього процесу визначений одним із пріоритетних (Г. Єльнікова, Н. Бібік, О. Пометун); професійна підготовка своєю результативністю формує у педагогічного працівника, в першу чергу, установку готовності до змін в умовах інформацій-

ного суспільства, формування умов для оволодіння комплексом компетенцій (С. Калашнікова, Г. Селевко). Питаннями соціальної адаптації під час здійснення професійної діяльності цікавились ряд науковців, серед яких можна назвати І. Милославова, В. Трубніков, Д. Андрєєва, Я. Щепанський. Одним із найповніших визначень соціальної адаптації можна виділити те, що запропонував В. Паригін. Праці ряду науковців охоплювали питання професійного становлення (Л. Вовк), адаптації молодого вчителя (Т. Кухарчук, С. Овдей та ін.).

Метою статті є окреслення основних аспектів етапів створення та функціонування «Школи молодого педагога» в структурі шкільної методичної роботи та професійної соціально-педагогічної адаптації молодого вчителя.

Завдання дослідження: теоретичне обґрунтування, проектування, наповнення змістом етапів функціонування та результативність школи для молодих педагогів у закладі загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Основний акцент зроблено на проблемно-цільовому, системно-структурному методах аналізу даної тематики в наукових творах, а також методі діагностування. Презентовано головні аспекти соціально-педагогічних адаптаційних процесів діяльності молодих учителів

Виклад основного матеріалу. У реформі освіти «провідне місце відводиться вчителям нової формації, які перебувають в авангарді суспільних та освітніх перетворень, успішних, умотивованих, компетентних, які є агентами сучасних змін» (Наказ МОН ..., 2018).

Як структурний компонент професійної діяльності молодого вчителя, вчителя, який буде працювати в школі нової формації, пропонуємо розглянути *соціально-педагогічну адаптацію*, що виконує функцію

професійної соціалізації молодого педагога в умовах закладу загальної середньої освіти.

Соціалізація рядом науковців розглядається як процес набуття і подальшого відтворення соціального досвіду (Столяренко, 2003). Так, на думку Ю.П.Крисюка соціальною адаптацією можна охарактеризувати як багатогранний процес «олюднення», що включає біологічні передумови та безпосереднє входження індивіда до соціального середовища, а саме: соціальне пізнання, соціальне спілкування, включає предметний світ речей і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав, обов'язків тощо; активне переоблаштування навколишнього (як природного, так і соціального) середовища; зміну й активне перетворення власне людини, її всебічний і гармонійний розвиток (Парыгин, 1971).

У нашому випадку йдеться про соціально-професійний досвід, що передбачає: 1) реалізацію своєї соціальної ролі – вчителя-предметника; 2) спілкування у колективі учнів та педагогів; 3) запобігання та розв'язання конфліктів у середовищі професійної діяльності тощо.

Окрім того, соціалізація передбачає подальше відтворення набутого соціального досвіду, передачу накопичених професійних знань та досвіду професійного спілкування всім його учасникам.

Таким чином, можна говорити про професійну соціально-педагогічну адаптацію молодого педагога як: 1) процес пристосування молодого фахівця до нових соціально-професійних умов в середовищі загальноосвітнього навчального закладу; 2) процес пізнання та засвоєння молодим педагогом *нових соціально-професійних ролей* – вчителя-практика, вихователя, члена педагогічного колективу, найманого працівника, керівника дитячого колективу тощо; 3) активне пізнання та освоєння соціально-професійного простору освітнього закладу за допомогою реалізації професійних навичок, апробації знань та вмій, отриманих у процесі навчання у ВНЗ, самоосвіти та самовдосконалення як фахівця; 4) пізнання та засвоєння молодим педагогом *норм і цінностей нового освітнього професійного середовища* (Чугунова, 2019).

Підтримати бажання вчителя розвиватись, особливо молодого, вчителя нової української школи – один із пріоритетних векторів освітніх процесів у нашій державі, а саме «стимулювання вчителя до особистого і професійного зростання та надання йому академічної свободи» (Розпорядження Кабінету Міністрів України ..., 2016).

За нашими спостереженнями, молодий педагог на початку педагогічної діяльності, як правило, достатньо знає, але мало вмє. У нього ще не сформовані професійно значущі якості. На цьому етапі молодий вчитель зосереджений на собі, та своїх можливостях. До його чеснот можна віднести те, що він відкритий сприйняттю нового у собі та оточенні, однак знаходиться ще на недостатньому рівні самовизначення в професійній сфері. Важливо, щоб період адаптації не супроводжувався розчаруванням в обраній професії і конфліктами, спровокованими бажанням самоствердитися.

Зазначимо, що процес педагогічної діяльності молодого педагога розпочинається із знайомства з методичними матеріалами, бібліотекою, навчальними кабінетами, з класними колективами, структурою (планами, розкладом, графіками) навчальною, методичною, виховною роботою в школі, документацією, основними вимогами щодо її ведення. Молодому

спеціалісту необхідна постійна товариська допомога. Тому другим кроком в адаптації є організація наставництва досвідченими, творчо працюючими вчителями. Спільно з вчителем-наставником, молодий педагог складає індивідуальний план роботи, спрямований на розвиток його професійних якостей, здатності до постійного особистісного зростання, педагогічної культури, професійної рефлексії (аналіз, осмислення власних дій та висловлювань, самоспостереження, здатність вести постійний внутрішній діалог).

Саме на цьому етапі молодим педагогам краще розпочинати навчання у «Школі молодого педагога» (Адамович та Дем'янчук, 2019), де перш за все, створювати ситуацію успіху через активізацію особистісного переживання стану радості, задоволеності від того, що реалізація мети педагогічної діяльності співпадає з особистісним очікуваннями (що у А. С. Макаренка реалізується у принципі «завтрашньої радості», яку вихованці мають очікувати й, таким чином, рефлексувати). Успіх як педагогічний інструмент розвитку особистості педагога можна диференціювати на такі три види: *передбачуваний*, спрямований у майбутнє, *констатувальний*, коли фіксуються реальні досягнення педагога, *узагальнюючий*, коли очікування успіху поступово стає стійкою потребою особистості, її мотиваційним чинником.

Погоджуємось з думкою, що успішність у навчальній діяльності, реальне переживання успіху у інших видах діяльності, наприклад ігровій, позитивно детермінують подальшу життєву траєкторію людини, її соціальний статус та загальну успішність у майбутньому дорослому житті (Максимов, 2000). Тут переживання успішності можна пов'язати із самореалізацією особистості, яка, відповідно до А. Маслоу, постає особистісним орієнтиром розвитку людини, оскільки успішність заперечує егоцентризм та егоїзм. З огляду на це, саме неуспішність має тенденцію викликати захисну реакцію – підвищену самооцінку, яка є певною функцією егоцентричної позиції людини (Адамович та Дем'янчук, 2018; Адамович та Дем'янчук, 2019; Спиваковская, 1988).

Ситуацію професійного успіху необхідно створювати протягом усього періоду навчання в «Школі молодого педагога» під час бесід з молодими педагогами, у процесі спостережень за їх педагогічною діяльністю.

Місце «Школи молодого педагога» у структурі методичної роботи з молодими вчителями зазначено на рис. 1.

Наведемо етапи формування гностичних умінь у Школі та головні аспекти її діяльності, що було презентовано на онлайн-конференції (Адамович та Дем'янчук, 2019), але формат статті дає можливість більш розширено подати матеріал по темі:

I етап (початковий) передбачав наступні заходи: закріплення наставників, визначення завдань щодо підвищення методичного й фахового рівня молодого спеціаліста; посвяту в молоді педагоги. Обговорення відкритих уроків і позакласних заходів; взаємовідвідування уроків, вивчення досвіду колег; участь у колективній і груповій формах методичної роботи; вивчення нормативно-правової бази, програмово-методичної, матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу; створення постійно діючих консультативних пунктів для молодого вчителя; діагностика утруднень у роботі молодого педагога; дослідження рівня психофізичного комфорту молодого вчителя. Підведення підсумків, аналіз результатів роботи.

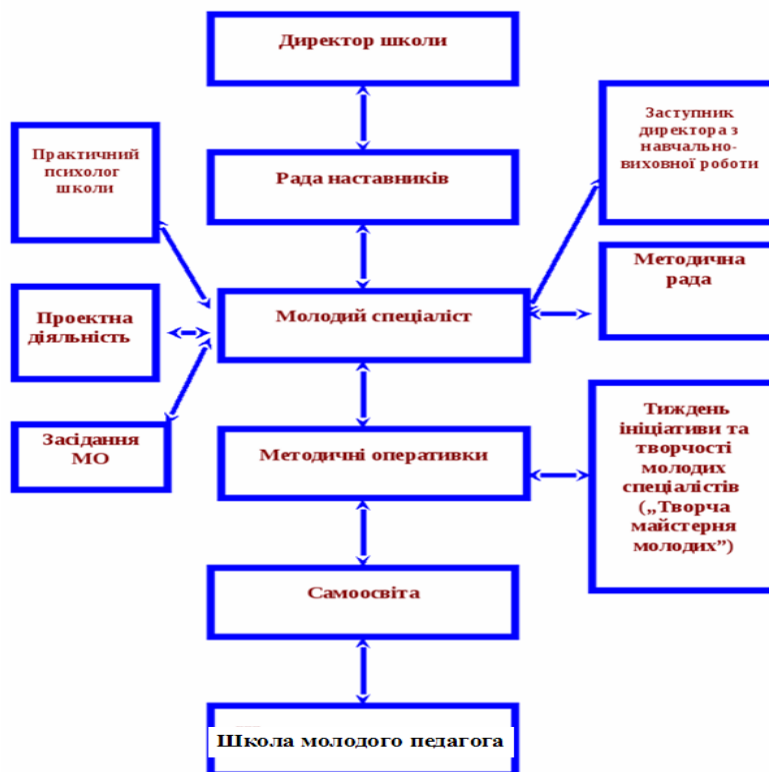

Рис. 1. Структура методичної роботи з молодими вчителями

II етап (творчо-пошуковий) спрямовувався на подолання труднощів в навчально-виховній роботі, підвищення ефективності діяльності молодого вчителя та передбачав такі заходи: звіт наставника та молодого вчителя про виконання індивідуального плану (аналіз проблем), самодіагностику професійної діяльності; ознайомлення з передовим педагогічним досвідом, вивчення інноваційних методів викладання предмету та науково-пошукова робота щодо розробки ефективних педагогічних методик; створення банку інформації з проблемних питань; самоаналіз відкритих уроків; Роботу з обдарованими учнями; аналіз участі молодого спеціаліста у семінарах, методоб'єднаннях; тиждень молодого вчителя; використання мультимедійних технологій на уроках; прогнозування, плани, виконання рекомендацій на наступний рік.

III етап (підсумковий) включав такі заходи: аналіз роботи ради наставників з молодим учителем; рефлексивну оцінку процесу роботи і її результатів з молодим учителем; проведення відкритих уроків, їх самоаналіз; проектування завдань з розвитку творчого потенціалу учнів; моніторинг навчальної діяльності; проектування за методом Intel; аналіз показників готовності молодого вчителя до інноваційної діяльності; презентацію теоретичних розробок, практичної апробації особистих матеріалів; випуск газети «Молодий вчитель»; підведення підсумків роботи з молодим спеціалістом щодо підвищення свого методичного й професійного рівня у контексті формування в нього гностичних умінь.

Важливо зазначити, що кожний молодий педагог з перших днів своєї педагогічної діяльності спільно зі своїм наставником готує «Портфоліо молодого педагога», де зібрані необхідні поради, рекомендації та матеріали, які необхідні для його професійної діяльності в період становлення. У портфоліо входять: загальні відомості про педагога; діагностика успішності; нормативні документи; відкриті уроки; доповіді,

публікації, творчі роботи; роботи учнів; дидактичні матеріали. Портфоліо постійно поповнюється, відтак, поступово стає «центром самоосвіти» вчителя.

Значна увага в «Школі молодого вчителя» приділяється певним напрямам, які відображені у відповідному плані.

Значна увага приділялася такій формі індивідуально-методичної роботи як консультація, у межах якої педагоги отримували конкретні поради щодо актуальних проблем педагогічної діяльності. Педагоги експериментальної групи отримували допомогу не тільки від наставника, а й від керівник методичного об'єднання, заступника директора, психолога, досвідчених учителів, класних керівників.

Формування рефлексивності та сенситивності педагогів постає однією з важливих педагогічних умов розвитку гностичних вмінь у молодих педагогів у процесі професійного становлення. При цьому розвиток ресурсів сензитивності визначається важливою передумовою розвитку емпатійності педагогів як основи їх гностичної діяльності, у той час як розвиток їх афективно-перцептивної сфери дозволяє збагатити репертуар емоційних станів педагогів, допомагає розвинути у них сенсорні канали сприйняття дійсності. У цьому процесі може використовуватися досвід НЛП (Трансформація личности ..., 1995). Сенсорне сприйняття світу здійснюється за допомогою трьох сенсорних каналів (аудіального, візуального, кінестетичного), коли в більшості людей один з сенсорних каналів є провідним, а два інших – недостатньо розвинені. Це обмежує можливості когнітивної взаємодії з навколишньою дійсністю, яка збуджується, коли інтеракції людини та світу не можуть бути повноцінними та емпатійно насиченими. Варто зазначити, що розвиток перцептивної сфери реалізується у контексті розвитку емоційної сфери, оскільки сенсорні механізми сприйняття світу невіддільні від емоційних.

У зв'язку з цим ми прагнули розвивати в молодих педагогів *культуру саморегуляції певних вольових якостей*. Психологи, педагоги і філософи визнають, що однією з наріжних характеристик особистості є її здатність здійснювати творчий вибір, бути вільною, коли свобода особи, її автономність, постають важливими чинниками формування творчої особистості та її «Я»-концепції.

Зазначимо, що воля людини пов'язана з умінням контролювати свою поведінку і керувати нею, що зумовлює необхідність формування у навчальному процесі вольових якостей, волі як свідомої основи людської поведінки та наріжної соціально-психологічної умови існування особистості. Отже, свобода людини це, насамперед, спроможність тією чи іншою мірою контролювати власну поведінку, коли остання виявляється залежною від людського «Я». Контроль поведінки (інтернальний локус контролю, за Дж. Роттером), як засвідчують результати дослідження, корелює із відповідальністю – інтегральною властивістю особистості. Таким чином, вона як психосоціальна якість є чи не найсуттєвішим моментом актуалізації людського «Я», необхідною умовою розумного буття людини, яке немислиме без свободи, а, отже, неможливе поза контролем своєї поведінки, що виражається у відповідальності: людина не може бути відповідальною за те, чого вона не в змозі контролювати (Тернопільська, 2003).

Послугуємося також дослідженнями, які доводять, що формування волі відбувається у процесі подолання перешкод у системі автономної поведінки, коли людина діє вільно та може приймати відповідальні рішення (Симонов, 1987). Таким чином, розширення системи автономної поведінки педагога (через включення його у систему неперервної професійної освіти та самоосвіти) дозволило певним

чином розвинути у молодого вчителя високі вольові якості, які сприяли подальшому процесу самоосвіти у межах освіти впродовж життя.

Окрім психолого-педагогічних методів розвитку вольової саморегуляції, формування вольових якостей здійснювалося у Школі за допомогою рольових тренінгів, оскільки людина виконує сукупність соціальних ролей, що є основним засобом реалізації її соціальної активності. Розвиток особистості молодого вчителя в сенсі її вольового самовираження проходить шляхом розширення рольового репертуару в процесі звільнення від рольової фіксованості.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Огляд змістового наповнення поняття соціально-педагогічної адаптації дозволяє виокремити аспекти – це: а) складова соціалізації особистості; б) процес взаємодії особистості та соціально-педагогічного середовища; в) результативність вирішення проблеми соціально-педагогічної адаптації молодого вчителя за умови сприйняття особистістю норм суспільства та наявності середовища, що сприятиме розкриттю позитивних якостей цієї особистості, за підтримки безпосереднього оточення під час реалізації професійної діяльності. Одним із напрямів методичної роботи з молодими учителями на нашу думку, є саме формування такого середовища за рахунок впровадження на базі ЗЗСО «Школи молодого педагога». Перспектива нашого дослідження лежить саме в площині розробки практичних рекомендацій щодо розвитку чотирьох аспектів діяльності особистості: фізичного, емоційно-психічного, соціального та духовного, які є визначеними у нормативних документах освіти і у людському суспільстві; розкриття, розуміння та сприйняття їх сутності сприятиме формуванню успішної та гармонійно розвинутої особистості.

Список використаної літератури

- Адамович І., Дем'янчук О. Методика формування гностичних умінь молодих педагогів засобами дистанційного навчання у період підвищення кваліфікації в системі післядипломної освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2018. Випуск 1 (42), Частина I. С.53–58.
- Адамович І., Дем'янчук О. Школа молодого педагога як формувальне середовище педагога Нової української школи / Проблеми та інновації у природничо-математичній, технологічній і професійній освіті (VIII-а Міжнародна науково-практична онлайн-інтернет конференція, присвячена 100-річчю І.Г.Ткаченка, 05-23.04.2019 р., Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка). URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktychna-onlain-internet-konferentsiia-problemy-ta-innovatsii-u-prirodnycho-matematychnii-tekhnohichnii-i-profesiinii-osviti/pro-konferentsiui> (дата звернення: 24.04.2019).
- Бондаренко І. І. Психологічні умови ефективної професійної адаптації психологів-початківців: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Бондаренко Ірина Ігорівна. К., 2004. 198 с.
- Максимов С. Д. Современное состояние генетических исследований в психологии. Практична психологія та соціальна робота. 2000. № 6. С. 3–10.
- Наказ МОН України № 36 від 15.01.2018 р. «Про затвердження Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти. URL: <https://goo.gl/C6iSjU> (дата звернення: 02.03.2019).
- Розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р від 14 грудня 2016 р. «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://goo.gl/N53D9s> (дата звернення: 02.03.2019).
- Парьгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. М.: Мысль, 1971. 352 с.
- Симонов П. В. Мотивированный мозг. М.: Наука, 1987. 270 с.
- Спиваковская Л. С. Профилактика детских неврозов: комплексная психологическая коррекция. М.: Изд. МГУ, 1988. 198 с.
- Столяренко А. М. Общая и профессиональная психология: учеб. пособ. М.: Издательство Юнити-дана, 2003. 216 с.
- Тернопільська В. І. Психологія для старшокласників (від самопізнання до соціальної відповідальності): навч. посібник. Київ: Вид. Учб. літ., 2003. 229 с.
- Трансформация личности: нейролингвистическое программирование / [анализ и комментарии О. Ксендзюк]. Одесса: Хаджибей, 1995. 352 с.
- Чугунова Е. А. Профессиональная адаптация педагогических кадров в условиях образовательного комплекса [Електронний ресурс]. URL: www.sano.ru/publik/Fev_konf/82.doc (дата звернення: 02.03.2019).

References

- Adamovych, I., & Demyanchuk, O. (2018). Metodyka formuvannya hnostychnykh umin molodykh pedahohiv zasobamy dystantsiynoho navchannya u period pidvyshchennya kvalifikatsiyi v systemi pislyadyplomnoyi osvity [Method of formation of gnostic skills of young teachers by means of distance learning during the period of professional development in the system of postgraduate education]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work, 1(42)*, Part I, 53–58. [in Ukrainian].

Adamovych, I., & Demyanchuk, O. (2019, April). Shkola molodoho pedahoha» yak formuvalne seredovyshe pedahoha Novoyi ukrayinskoyi shkoly [School of a Young Teacher as a Formation Environment for a Teacher of the New Ukrainian School]. Proceedings of the VIII-th International scientific-practical conference «Problems and Innovations in Natural Sciences, Technology and Vocational Education». Retrieved from <https://www.cuspu.edu.ua/ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktychna-onlain-internet-konferentsiia-problemy-ta-innovatsii-u-pryrodnycho-matematychnii-tehnolohichnii-i-profesiinii-osviti/pro-konferentsiui> (last accessed: 24.04.2019).

Bondarenko, I.I. (2004). Psykholohichni umovy efektyvnoyi profesiynoyi adaptatsiyi psykholohiv-pochatktivtiv [Psychological conditions of effective professional adaptation of psychologists-beginners] (Unpublished Candidate's Dissertation). G.Kostiuk Institute of Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].

Chuhunova, E.A. (2019). Profytsional'naya adaptatsiya pedahohycheskykh kadrov v uslovyyakh obrazovatel'noho kompleksa [Professional adaptation of pedagogical personnel in the conditions of the educational complex]. Retrieved from www.sano.ru/publik/Fev_konf/82.doc (last accessed: 02.03.2019).

Ksendzyuk, O. (ed.). 1995. Transformatsiya lychnosti: neyrolynhvystycheskoe prohrammyrovanye [Personality Transformation: Neurolinguistic Programming]. Odessa: Khadzhybey. [in Russian].

Maksymov, S.D. (2000). Sovremennoe sostoyanye henetycheskykh yssledovanyy v psykholohyy [The modern state of genetic research in psychology]. *Practical Psychology and Social Work*, 6, 3–10. [in Russian].

Nakaz MON Ukrayiny № 36 vid 15.01.2018 r. «Pro zatverdzhennya Typovoyi osvith'oyi prohramy orhanizatsiyi i provedennya pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh pratsivnykiv zakladamy pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 36 dated January 15, 2018 «On Approval of the Model Educational Program for the Organization and Extension of Teachers' Training by Postgraduate Pedagogical Education Institutions.]. Retrieved from <https://goo.gl/C6iSjU> (last accessed: 02.03.2019).

Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny № 988-r vid 14 hrudnya 2016 r. «Pro skhvalennya Kontseptsiyi realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi reformuvannya zahal'noyi seredn'oyi osvity «Nova ukrayins'ka shkola» na period do 2029 roku» [The Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 988-r of December 14, 2016 «On Approval of the Concept for the Implementation of State Policy in the Reform of General Secondary Education» New Ukrainian School «for the Period until 2029»]. Retrieved from <https://goo.gl/N53D9s> (last accessed: 02.03.2019).

Paryhyn, B.D. (1971). Osnovy sotsyalno-psykholohycheskoy teoryy [Fundamentals of socio-psychological theory]. Moscow: Mysl. [in Russian].

Symonov, P.V. (1987). Motyvirovanyy mozg [Motivated brain]. Moscow: Nauka. [in Russian].

Spyvakovskaya, L.S. (1988). Profylaktyka det-skykh nevrozov: kompleksnaya psykholohycheskaya korrektsiya [Prevention of childhood neuroses: complex psychological correction]. Moscow: MGU. [in Russian].

Stolyarenko, A.M. (2003). Obshchaya y profytsionalnaya psykholohyya [General and professional psychology]. Moscow: Yunyty-dana. [in Russian].

Ternopil'ska, V.I. (2003). Psykholohiya dlya starshoklasnykiv (vid samopiznannya do sotsial'noyi vidpovidal'nosti) [Psychology for senior pupils (from self-knowledge to social responsibility)]. Kyiv: Uchbova literatura. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 30.04.2019 р.

Демянчук Елена

кандидат педагогических наук, старший преподаватель
кафедра педагоги и андрагогики

КЗ «Житомирский областной институт последипломного педагогического образования» Житомирской
областной рады
г.Житомир, Украина

Адамович Ирина

кандидат педагогических наук, старший преподаватель
кафедра педагоги и андрагогики

КЗ «Житомирский областной институт последипломного педагогического образования» Житомирской
областной рады
г.Житомир, Украина

«ШКОЛА МОЛОДОГО ПЕДАГОГА» КАК СРЕДА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ПЕДАГОГА

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме профессиональной адаптации молодых педагогов в условиях педагогической деятельности в общеобразовательных заведениях. Цель статьи: обозначить и дать характеристику среды социально-педагогической адаптации молодого педагога для наработки и дальнейшего использования социального опыта в педагогической деятельности. Во время проведения исследования было использовано проблемно-целевой и системно-структурный методы анализа научных источников по данной тематике, а также метод диагностирования (наблюдение, анкетирование, опрос, интервьюирование, беседа) – для оценивания уровня социальной адаптации молодых педагогов. Результат исследования – структурирование работы «Школы молодого педагога» в общеобразовательных заведениях. Выделено основные функциональные этапы формирование гностических умений молодых педагогов в «Школе». Сформулировано основные аспекты деятельности данной формы работы. Обозначены возможности и назначение функционирования «Школы» в структуре методической работы с молодыми учителями, что будет способствовать социально-педагогической адаптации выпускников педагогических вузов в их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: «Школа молодого педагога»; социальная адаптация; профессиональная социально-педагогическая адаптация.

Demyanchuk Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
Department of Pedagogy and Andragogy
Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Teacher Education
Zhytomyr, Ukraine

Adamovych Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
Department of Pedagogy and Andragogy
Zhytomyr Regional Institute of Postgraduate Teacher Education
Zhytomyr, Ukraine

FORMATION OF GONOSTIC LESSONS IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF YOUNG PEDAGOGES

Abstract. The article is devoted to the actual problem of professional adaptation of young teachers in the conditions of pedagogical activity in the institution of general secondary education. The purpose of the article: to define and characterize the environment of social and pedagogical adaptation of the young teacher for acquiring and further reproduction of social experience in pedagogical activity. During the research, the problem-target and system-structural methods of analysis of scientific sources were applied. That method of diagnosis (observation, questioning, questioning, interviewing, conversation) - to determine and evaluate the level of social adaptation of young teachers. The results of the study are structuring the work of the «School of a Young Teacher» at the institution of general secondary education. The main stages of formation of gnostic skills of young teachers in «School» are outlined. The basic aspects of the activity of this form of work are formulated. The possibilities and directions of «Schools» in the structure of methodical work with young teachers are determined. The influence of the «School of a Young Teacher» on the socio-pedagogical adaptation of graduates of pedagogical universities in their professional activities. In addition to psychological and pedagogical methods of the development of voluntary self-regulation, the formation of volitional qualities was carried out in the School through role-based trainings, since a person fulfills a set of social roles, which is the main means of realizing his social activity. The development of the personality of a young teacher in the sense of his volitional expression goes through the expansion of the role repertoire in the process of liberation from role-fixation. The prospect of our study lies precisely in the design of practical recommendations for the development of the four aspects of personality: physical, emotional, psychological, social and spiritual, which are defined in the normative documents of education and in human society; disclosure, understanding and perception of their essence will contribute to the formation of a successful and harmoniously developed personality.

Key words: young teacher; «School of a Young Teacher»; social adaptation; professional social and pedagogical adaptation.

УДК 364.446 :172.3

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.59-62

Добровіцька Олена Олександрівна

старший викладач

кафедра інформаційної справи та економічних дисциплін
Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»
м. Хмельницький, Україна

libaddobr@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6081-6613>

ВОЛОНТЕРСТВО У ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. Багатоаспектне вивчення проблем формування толерантності, терпимого взаємовідношення між людьми, розуміння сутності поняття та складових феномену толерантної взаємодії стало достатньою науковою підставою для визначення й розробки педагогічної умови за якої поліпшиться ефективність професійної підготовки соціальних працівників, що виступає актуальним питанням сьогодення. Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка педагогічної умови для покращення стану готовності фахівців до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища. На основі ґрунтовного і змістовного аналізу наукових джерел, Інтернет-ресурсів і педагогічного досвіду визначено педагогічну умову та напрямки її реалізації. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в інклюзивному середовищі буде ефективною за умови розробки та впровадження педагогічної умови, що базується на волонтерстві, залученні студентів до безпосередньої участі у масових заходах, акціях, флешмобах, та якщо при ЗВО відбуватиметься волонтерська робота і функціонуватиме волонтерський заїгн соціального напрямку, основна діяльність якого буде спрямована на роботу з людьми з інвалідністю. У зв'язку з реалізацією педагогічної умови, організація волонтерської діяльності у закладі освіти дозволить сформувати у студентів: розвиток комунікативних знань, вмінь і навичок щодо роботи з людьми з інвалідністю; більш глибокі знання з соціальних-педагогічних і психологічних проблем, що виникають у людей з інвалідністю; самоствердження в результаті надання супроводу і допомоги людям, які її потребують; готовність до толерантної взаємодії в інклюзивному середовищі.

Ключові слова: толерантна взаємодія; майбутній соціальний працівник; волонтерство; інклюзивне середовище; педагогічна умова.

Вступ. Історично волонтерство існувало завжди і набувало різні форми та види суспільної діяльності, реалізовувалося в тих практиках, які були актуальні в ту чи іншу історичну епоху. Не можна не підкреслити, що саме волонтерство за своєю суттю сприяє становленню громадянського суспільства, громадянської активності, отримує визнаний статус та активний розвиток.

Багатоаспектне вивчення проблем формування толерантності, терпимого взаємовідношення між людьми, розуміння сутності поняття та складових феномену толерантної взаємодії, пошук ефективних методів подолання нетерпимості, вивчення особливостей підготовки майбутніх соціальних працівників стало достатньою науковою підставою для визначення й розробки педагогічної умови яка поліпшить ефективність професійної підготовки соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти волонтерської діяльності розглянуто в працях сучасних, вітчизняних науковців. Так у дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Заверико, А. Капської, Т. Лях, В. Петровича, Т. Спіріної, С. Харченка висвітлено технології підготовки студентської молоді до волонтерської діяльності. У роботах О. Кузьменка, Н. Романової, С. Толстоухової розкрито особливості роботи волонтерів у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Питання соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій як складової волонтерства досліджено в працях Ю. Поліщука.

Мета статті – теоретично обґрунтувати педагогічну умову «залучення майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності у інклюзивному середовищі» для покращення стану готовності до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища.

Завдання дослідження: виявити особливості формування у майбутніх соціальних працівни-

ків толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища через залучення до волонтерської діяльності.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукових джерел, Інтернет-ресурсів, дисертаційні дослідження з означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Звернемось до тлумачення поняття «педагогічна умова». В енциклопедичній літературі педагогічні умови трактуються як: сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, які впливають на процес розвитку об'єкта або суб'єкта, динаміку і результати (Універсальний словник-енциклопедія, 2016); педагогічні прийоми, форми, методи та організаційні засоби здійснення навчального процесу (Сучасний тлумачний словник української мови, 2009); система спеціально створених форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети (Енциклопедія освіти, 2008). У відповідності з цим, ми розглядаємо педагогічну умову, як цілеспрямовано організовані обставини і можливості професійної підготовки соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища, від наявності або зміни яких залежить ефективність організації навчально-виховного процесу та результативність професійної підготовки.

Для організації ефективної професійної підготовки соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища нами визначено педагогічну умову «залучення майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності у інклюзивному середовищі», за якої покращиться рівень підготовки фахівця, через практичне застосування знань, умінь та навичок під час волонтерства.

Волонтер – це фізична особа, яка на добровільних засадах здійснює соціально спрямовану безоплатну діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Вважається, що волонтери свої ресурси вкладають абсолютно безкоштовно і за свою працю нічого не отримують. Найголовніше, що отримує волонтер-

студент – це можливості, які набагато важливіші рязового прибутку. А ще досвід і знайомства, набуті під час волонтерства, які можуть стати в нагоді у різних життєвих ситуаціях.

«Любити і допомагати» – девіз усіх тих, хто не може zostавитися осторожнь тих, хто потребує підтримки та уваги, а також – піклування, самовідданості та доброти. Саме такі почуття, які неможливо виховати жодними законами та правилами, властиві волонтерам.

Ми погоджуємося з думкою вітчизняних науковців, що волонтерство є актуальним і важливим із таких причин:

- «по-перше, як свідчить багаторічний досвід, використання праці волонтерів, це ефективний спосіб вирішувати складні проблеми окремої людини, суспільства та докільля, які часто виникають на ґрунті недостатньої турботи про суспільне благо;
- по-друге, волонтерство приносить у соціальну сферу нові, як правило, творчі та сміливі ідеї щодо вирішення гострих і складних проблем;
- по-третє, волонтерство – це спосіб, за допомогою якого кожен бажаючий може брати участь у поліпшенні якості життя;
- по-четверте, це механізм, за якого люди можуть безпосередньо адресувати свої проблеми тим, хто спроможний їх вирішити» (Безпалько, 2001).

Впроваджуючи педагогічну умову ми опиралися на принципи діяльності волонтерів, що містять толерантне підґрунтя:

- визнання прав усіх, незалежно від статі, фізичних особливостей, стану здоров'я, соціального та матеріального становища;
- повага гідності й культури кожного;
- надання допомоги у дусі партнерства та толерантності;
- визнання рівної важливості особистих і колективних потреб, сприяння їх забезпеченню;
- перетворення волонтерства на елемент набуття нових знань і навичок, удосконалення власних здібностей;
- підтримання ініціативності, надання можливості кожному бути активним учасником процесу (Ларіонова & Кратінова, 2007).

Визначаючи поняття «волонтерська діяльність» звернемось до Закону України «Про волонтерську діяльність» де дане поняття означено, як «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги». На думку науковців – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, які виникають. Це широке коло діяльності, що включає традиційні форми взаємодопомоги і самопомочі, надання різних послуг та інші форми громадської участі, що здійснюються добровільно для блага широкої громадськості. Вона може набувати будь-яких форм: від традиційних звичаїв обопільної допомоги до допомоги суспільству під час кризи, зусиль, спрямованих на вирішення соціальних конфліктів та проблем бідності. Основні принципи на яких базується волонтерська діяльність це законність, гуманність, рівність, добровільність, безоплатність, неприбутковість. В основі волонтерської діяльності лежать такі цінності як віра, надія, любов, добровільність вибору, повага до людей, відповідальність, безкорисливість, готовність і бажання надати допомогу, чуйність, неупередженість, гуманність, толерантність, справедливість, працьовитість, порядність тощо.

При обґрунтуванні педагогічної умови ми опиралися на думку О.Азарової, що головними мотивами

які спонукають людей до волонтерської діяльності є: прагнення до побудови вільного суспільства; ентузіазм, доброта і подвижництво громадян; прагнення бути соціально корисними іншим людям; небайдуже ставлення до подій навколо; бажання реалізувати себе і свої ініціативи; бажання вирішити проблеми інших людей і власні проблеми (Азарова, 2008).

Значною групою волонтерів, які прагнуть проявити себе у соціальній сфері виступає студентська молодь. Адже саме волонтерство дозволяє студентам спробувати свої можливості і зробити власний внесок у вирішенні соціальних проблем суспільства через участь у соціальних проектах і програмах. Загалом, волонтерська діяльність виступає для молоді способом набуття нових знайомств, розширення кола спілкування, придбання нових друзів, знань, навичок, досвіду, саморозвитку. А ще проведення вільного часу з користю для себе і суспільства. Студентів в основному цікавлять ті види діяльності, які безпосередньо пов'язані з їхнім фахом.

Відмінним також є те, що для студентів-волонтерів важлива оцінка не однолітків, а колеґ, клієнтів. Тих людей, які пов'язані з професійною діяльністю і які сприяють самоствердженню студента не тільки як спеціаліста, але і як особистості. Для молодих людей, волонтерська діяльність є чудовою можливістю для самореалізації (Калениченко, 2008). Тому, однією з головних причин участі у волонтерській діяльності є можливість самовизначитись і самоствердитись в очах однолітків, батьків, вчителів, колеґ, фахівців; бажання знайти нових друзів; можливість спілкуватися з однолітками; набути нових навичок і знань та проведення власного дозвілля. У них формується поняття прав та обов'язків людини, виховується здатність до критичного мислення, уміння відстоювати свої інтереси та переконання, усвідомлювати свою відповідальність, виявляти толерантність до поглядів іншої людини, удосконалювати свої комунікативні здібності, керуватись у вияві соціальної активності демократичними принципами. Але найчастіше волонтерами рухає прагнення відчувати себе потрібним, корисним людям, заслужити повагу і підтримку оточуючих.

Усвідомлюючи те, що волонтерська діяльність не має меж, для студентів спеціальності «соціальна робота» є корисним розширити діапазон професійності в умовах інклюзивного середовища, яке сьогодні має стати невід'ємною складовою фахової підготовки.

Перші кроки можна розпочати на базі вищих навчальних закладів. Оскільки в кожному вищій серед здорових студентів навчаються і студенти з інвалідністю, які дійсно потребують певного супроводу чи допомоги. Особливо це зручно, коли студенти стають волонтером для свого однокласника з інвалідністю і супроводжують його не лише під час навчальних занять, а й у позаурочних заходах (культурних, виховних, спортивних і т.п.).

Наступним кроком є залучення студентів до акцій, як звичайними учасниками, так і організаторами акційних заходів: «Повір у себе», «Твори добро», «Обійми того, хто поруч», «Діста толерантності», «Змінювати світ почни із себе», «Допомагати це легко», «Скринька милосердя».

Беззаперечним є той факт, що волонтерська діяльність як прояв милосердя і добродійності буде існувати доти, доки існує потреба людей у тій чи іншій допомозі.

Велика увага в організації волонтерської роботи приділяється організації масової роботи з молоддю, до якої залучаються і студенти з особливими освітніми потребами. Серед масових заходів, що проводяться під час впровадження розроблених педагогічних технологій соціально-педагогічної роботи зі студентами із особливими освітніми потребами, необхідно

виділити організацію флешмобів. Такі заходи покликані об'єднувати студентський колектив, створювати відчуття єднання і виконання спільної справи, ініціювати проведення та брати активну участь. Проведення заходів спрямоване на висвітлення різноманітних соціальних проблем, зокрема, і проблем людей з інвалідністю. Адже волонтерство дозволяє засвоїти позицію активного громадянина, визначити власні можливості й шляхи соціальної самореалізації незалежно від соціального статусу, освіти, рівня здоров'я і т.п. Тематика флешмобів є різноманітною і має позитивне спрямування, зокрема: «Людина у різних шкарпетках» (до Дня підтримки людей з синдромом Дауна), «До дня обіймів», «Ми різні – ми рівні», «Вчимося розуміти один одного» (до Дня толерантності), «Право на життя» (до Дня людей з інвалідністю).

Підготовка активних студентів до волонтерської роботи під час навчального процесу має стати доброю традицією кожного навчального закладу. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників буде ефективною, якщо при ЗВО відбуватиметься волонтерська робота і функціонуватиме волонтерський загін соціального напрямку, основна діяльність якого буде спрямована на роботу з людьми з інвалідністю.

Головна мета загалу – формування толерантності до осіб з інвалідністю, виховання милосердя, працелюбності, прагнення до взаємодії та взаємодопомоги, розвиток креативності, творчості, а також активізація процесу згуртування студентського колективу і сприяння розповсюдженню волонтерського руху у ЗВО.

Основними напрямками волонтерського загалу – співпраця зі студентською молоддю інших ЗВО для створення волонтерського осередку та робота в умовах інклюзивного середовища.

Завданнями волонтерського загалу виступають: створення умов для розвитку волонтерської діяльності та соціальних ініціатив у студентському колективі на толерантній основі; виявлення і розвиток індивідуальних якостей студента, його творчих і професійних здібностей, здатності до милосердя, співчуття, толерантності; навчання правилам опіки та супроводу осіб з інвалідністю; розробка та реалізація проєктів волонтерської діяльності; застосування сучасних форм та методів організації волонтерської діяльності; робота з реабілітаційними центрами, ін-

клюзивно-ресурсними центрами, спец-школами, інклюзивними центрами розвитку, тощо.

Результати волонтерського загалу будуть плідним лише тоді, коли залучення студентів до волонтерської діяльності відбуватиметься на добровільній основі, без усильного примусу та штучних зобов'язань. В цілому завдяки активній волонтерській роботі в інклюзивному середовищі студенти отримують: розвиток комунікативних знань, вмінь і навичок щодо роботи з людьми з інвалідністю; досвід ділового спілкування і ділової поведінки; більш глибокі знання з соціальних-педагогічних і психологічних проблем, які виникають у людей з інвалідністю; самореалізуватися та самореалізацію особистості внаслідок усвідомлення і пізнання соціально-активної поведінки; самоствердження в результаті надання супроводу і допомоги людям, які її потребують.

А враховуючи той факт, що волонтерська діяльність відкрита до застосування всього нового, доречним та актуальним на сьогодні є застосування у волонтерській роботі комп'ютерних технологій. За допомогою цих технологій, можна поширювати інформацію про волонтерську роботу у соціальних мережах, створювати сайти волонтерського загалу, руху, клубу чи осередку, забезпечувати інформаційну підтримку, проводити збір коштів через соціальні мережі, розповсюджувати чи проводити пошук інформації, допомагати або координувати спільні дії волонтерів через Інтернет-мережу.

Висновки. Отже, вважаємо, що участь майбутніх соціальних працівників у волонтерській діяльності допоможе зробити особистий внесок у розв'язанні соціальних проблем, самореалізуватися через ініціювання проєктів і програм соціально-педагогічної спрямованості, а особливо набути практичний досвід взаємодії в інклюзивному середовищі.

У зв'язку з реалізацією педагогічної умови, організація волонтерської діяльності у закладі освіти дозволить сформувати у студентів: розвиток комунікативних знань, вмінь і навичок щодо роботи з людьми з інвалідністю; більш глибокі знання з соціальних-педагогічних і психологічних проблем, що виникають у людей з інвалідністю; самоствердження в результаті надання супроводу і допомоги людям, які її потребують; готовність до толерантної взаємодії в інклюзивному середовищі.

Список використаної літератури

Азарова Е. С. Психологические детерминанты и эффекты добровольческой активности: автореф. канд. психол. наук: 19.00.01. Хабаровск, 2008. URL: <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-01/dissertaciya-psihologicheskie-determinanty-i-effekty-dobrovolcheskoy-deyatelnosti> (дата звернення 27.03.2019 р.)

Волонтерство: poradnik dla organizatora volonterського руху / О. Безпалько та ін.; уклад.: Т.Лях. Київ: ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.

Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

Калениченко Р. А. Волонтерство в соціальній роботі: навч. посіб. Київ: КиМУ, 2008. 86 с.

Ларіонова Н., Кратінова В., Караман О. Історико-феноменологічний аналіз волонтерства. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. №3. С. 99–105.

Про волонтерську діяльність: закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення 27.03.2019 р.)

Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю.С.Цибульник; за заг. ред. В.В.Дубічинського. Харків: «Школа», 2009. 1008 с.

Універсальний словник-енциклопедія / за заг. ред. М. В. Поповича. Вид. 4-те, виправл., доп. Київ: Вид-во «ТЕКА», 2006. 1551 с.

References

Azarova, E.S. (2008). *Psyhologhycheskye deternynanty y efekty dobrovolcheskoy aktyvnosti* [Psychological determinants and effects of volunteering activity] (Extended Abstract of Unpublished Candidate's Dissertation). Retrieved from <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-01/dissertaciya-psihologicheskie-determinanty-i-effekty-dobrovolcheskoy-deyatelnosti> (last accessed: 27.03.2019). [in Russian].

Bezpalco, O., & et al., (2001). *Volonterstvo: poradnyk dlya orhanizatora volonterskoho rukhu* [Volunteering: guide for volunteer movement organizer]. Kyiv: VHTS «Volonter». [in Ukrainian].

Kremen, V., (ed.). (2008). *Entsyklopediya osvity* [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

Kalenychenko, R.A. (2008). *Volonterstvo v sotsialny roboti* [Volunteering in social work]. Kyiv: KyMU. [in Ukrainian].

Kusaykina, N.D., & Tsybulnyk, Yu.S. (2009). *Suchasnyy tлумachnyy slovnyk ukraiynskoyi movy: 100000 sliv* [Modern Dictionary of Ukrainian: 100 000 words]. Kharkiv: Shkola. [in Ukrainian].

Larionova, N., Kratinova, V., & Karaman O. (2007). *Istoryko-fenomenolohichnyy analiz volonterstva* [Historical-phenomenological analysis of volunteering]. *Sotsialna pedahohika: teoriya ta praktyka*, 3, 99–105. [in Ukrainian].

Pro volontersku diyalnist' : zakon Ukrainy vid 19.04.2011 r. № 3236-VI. [About Volunteer Activity: Law of Ukraine dated April 19, 2011 No. 3236-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (last accessed 27.03.2019).

Popovycha, M.V. (2006). *Universalnyy slovnyk-entsyklopediya* [Universal dictionary-encyclopedia]. (4th ed.). Kyiv: TEKA. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 18.04.2019 р.

Рецензент: канд.пед.наук, Островська Н. О.

Добровицкая Елена

старший преподаватель

кафедра информационных систем и экономической деятельности

Хмельницкий институт социальных технологий Университета «Украина»

г. Хмельницкий, Украина

ВОЛОНТЕРСТВО В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ УСЛОВИЕ ПОДГОТОВКИ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА

Аннотация. Многоаспектное изучение проблем формирования толерантности, терпимого взаимоотношения между людьми, понимание сущности понятия и составляющих феномена толерантного взаимодействия стало достаточным научным основанием для определения и разработки педагогического условия при котором улучшится эффективность профессиональной подготовки социальных работников, которая сегодня выступает актуальным вопросом. Целью статьи является теоретическое обоснование и разработка педагогического условия для улучшения состояния готовности специалистов к толерантному взаимодействию в условиях инклюзивной среды. На основе тщательного и содержательного анализа научных источников, Интернет-ресурсов и педагогического опыта определено педагогическое условие и направления его реализации. Профессиональная подготовка будущих социальных работников к работе в инклюзивной среде будет эффективной при условии разработки и внедрения педагогического условия, основанного на волонтерстве, привлечении студентов к непосредственному участию в массовых мероприятиях, акциях, флешмобах, и если при ЗВО будет проводиться волонтерская работа и функционировать волонтерский отряд социального направления, основная деятельность которого будет направлена на работу с людьми с инвалидностью. В связи с реализацией педагогического условия, организация волонтерской деятельности в учебном заведении позволит сформировать у студентов: развитие коммуникативных знаний, умений и навыков работы с людьми с инвалидностью; более глубокие знания по социально-педагогическим и психологическим проблемам, возникающим у людей с инвалидностью; самоутверждения в результате предоставления сопровождения и помощи людям, которые нуждаются в ней; готовность к толерантному взаимодействию в инклюзивной среде.

Ключевые слова: толерантное взаимодействие; будущий социальный работник; волонтерство; инклюзивная среда; педагогическое условие.

Dobrovitska Olena

Senior Lecturer

Department of Informational Affairs and Economic Disciplines

Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of University «Ukraine»,

Khmelnytskyi, Ukraine

VOLUNTEERING IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT AS PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TRAINING FOR THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A SOCIAL WORKER

Abstract. Multidimensional study of problems of formation of tolerance, tolerant interrelationship between people, understanding of the essence of the notion and components of the phenomenon of tolerant interaction became a sufficient scientific basis for the definition and development of the pedagogical condition according to which the effectiveness of professional training of a social worker to the tolerant interaction in conditions of inclusive environment. The aim of the article is the theoretical substantiation and the development of pedagogical condition for the improvement of the state of readiness of specialists to tolerant interaction in conditions of inclusive environment. The participation in public events, actions and flashmobs unites students' group, creates the sense of cohesion and execution of one common case, aimed at highlighting of different social problems and, in particular, the problems of people with invalidity. After all, volunteering allows to master the position of active citizen, to determine own possibilities and ways of social self-realization regardless of social status, education, level of health, etc. Moreover, the professional preparation of future social workers will be effective, when volunteers' work will take place in institutions of higher education and the volunteers' detachment of social direction will work, and the main activity of this detachment will be directed on work with people with invalidity. In general due to active volunteers' work in inclusive environment students get the development of communicative knowledge, skills and abilities connected with work with people with invalidity, the experience of business communication and business behavior, deeper knowledge about socio-pedagogical and psychological problems, which may have people with invalidity, self-development and self-realization of personality as a result of awareness and learning the socially active behavior, self-assertion in the result of providing support and assistance to people who need it. As a result of realization of pedagogical condition «attraction of future social workers to voluntary activity in inclusive environment», the organization of voluntary activity as a voluntary detachment will acquire the priority direction in preparation of future specialists and will contribute to formation of readiness to tolerant interaction, foundation of professional perception of the world and will help to do a personal contribution in the solution of social problems. After all, the level of readiness of future specialist to perform his professional duties is determined by the level of formation of his professional and personal qualities as a specialist.

Key words: tolerant interaction; future social workers; volunteerance; inclusive environment; pedagogical condition.

УДК 37.091.3:811.111
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.63-66

Дроздова Вероніка Вячеславівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра іноземних мов
Хмельницький національний університет
м.Хмельницький, Україна
ehorova@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2367-8784>

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ТА ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ ІКТ)

Анотація. Використання сучасних технологій стало важливою частиною процесу навчання та викладання, а застосування зазначених технологій допомагає тим, хто навчається, вчитися на основі своїх інтересів. Метою статті є висвітлення ролі використання сучасних технологій у навчанні та викладанні іноземної мови (англійської) як другої мови. З'ясовано стан дослідженості проблеми використання сучасних технологій у навчанні та викладанні іноземної мови (англійської). Визначено поняття «технологія». Проаналізовано необхідність використання сучасних технологій в процесі навчання та викладання іноземної мови (англійської). Виокремлено релевантні сучасні технології для навчання та викладання іноземної мови (англійської). Проаналізовано проблеми, що виникають у процесі застосування технологій, які досліджуються. Для розв'язання поставлених завдань було використано такий комплекс методів дослідження: теоретичні – аналіз наукових джерел, педагогічної, психологічної літератури й навчально-методичних матеріалів, порівняння; емпіричні – узагальнення педагогічного досвіду; аналіз продуктів діяльності (аналіз робочих програм та навчальних планів). В якості результатів дослідження надано відповідні рекомендації щодо імплементації зазначених технологій.

Ключові слова: сучасні технології; технологія навчання; ІКТ; мультимедіа; іноземна мова.

Вступ. Із впливом такого явища як глобалізації, яка є взаємопов'язаною з технологіями, освітня сфера зазнала значних змін. Тобто, технології стають невід'ємною частиною навчального досвіду, а застосування технологій допомагає тим, хто навчається, вчитися на основі своїх інтересів. Останні роки все частіше постає питання використання сучасних технологій у навчальному процесі. Це не тільки нові технічні засоби, а й нові форми та методи навчання, новий підхід до навчання. Безперечним є факт про те, що сучасні технології вивчення іноземної мови сприяють підвищенню якості навчання студентів, формуванню та розвитку їхньої комунікативної культури. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіту створює нові парадигми навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців не існує одностайності у класифікації сучасних технологій, активних та інтерактивних методів навчання, але на необхідності їхнього використання у навчальному процесі наполягає більшість провідних вітчизняних та іноземних дослідників, а саме: Г.Беккер (розглядає комп'ютери як важливий навчальний інструмент у мовних класах), С.Беннет, Л.Кервін, К.Матон (досліджували розвиток знань та навичок студентів, пов'язаних з комп'ютерними технологіями), Л.Буркова (вивчала взаємозв'язок освітніх технологій, педагогічних технологій, технологій навчання та педагогічної техніки та запропонувала схематичне зображення рівня функціонування зазначених технологій у ВНЗ), І.Дичківська (наполягає на розмежуванні понять «освітня технологія», «педагогічна технологія», «технологія навчання»), І.Лем, Д.Лоренс (досліджували питання використання комп'ютерів під час навчання), О.Падалка (досліджував питання, що пов'язані із завданнями педагогічної технології), І.Подласий (опікувався питаннями, що пов'язані із педагогічними технологіями, зокрема науковець пропонує поділити педагогічні технології на три рівні: загальнопедагогічні, технології методичного рівня, авторські технології навчання), О.Пометун (досліджувала питання важливості використання інтерактивних технологій, зокрема кейс-методу та

кооперованого навчання), О.Сисоєва (вивчала форми інтерактивних технологій, зокрема дидактичні ігри), М.Фіцула (висвітлював питання педагогічних технологій, зокрема виокремлює наступні сучасні педагогічні технології навчання: диференційоване навчання, проблемне навчання, ігрові технології, інформаційні технології, кредитно-модульна технологія, особистісно-орієнтоване навчання; розглядав питання проблемного навчання) та ін. Основною метою роботи зазначених дослідників є забезпечення адекватності навчально-виховного процесу та його результатів потребам та вимогам сучасного суспільства, яке особливо зацікавлене в активних, творчих особистостях, адаптованих до реалій сьогодення.

Водночас аналіз науково-педагогічної літератури і практичний досвід засвідчують, що проблема інтеграції сучасних технологій, роль викладача у зазначеному процесі не є достатньо дослідженою та висвітленою.

Метою статті є висвітлення ролі використання сучасних технологій у навчанні та викладанні іноземної мови (англійської) як другої мови.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати стан дослідженості проблеми використання сучасних технологій у навчанні та викладанні іноземної мови (англійської).
2. Дати визначення поняття «технологія». Проаналізувати необхідність використання сучасних технологій в процесі навчання та викладання іноземної мови (англійської).
3. Виокремити релевантні сучасні технології для навчання та викладання іноземної мови (англійської).
4. Проаналізувати проблеми, що виникають у процесі застосування технологій, які досліджуються, та надати відповідні рекомендації щодо імплементації зазначених технологій.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано такий комплекс методів дослідження: теоретичні – аналіз наукових джерел, педагогічної, психологічної літератури й навчально-методичних матеріалів, порівняння; емпіричні – узагальнення педагогічного досвіду; аналіз продуктів діяльності (аналіз робочих програм та на-

вчальних планів).

Виклад основного матеріалу. Технологізація є суттєвою ознакою сучасних інноваційних процесів у сфері навчання й виховання, яка визначається як «неухильне дотримання змісту і послідовності етапів впровадження нововведень» (Дичківська, 2004). Технологія завжди була важливою частиною навчального середовища. Завдяки тому, що технологія є частиною нашого повсякденного життя, настав час переосмислити ідею інтеграції технології в навчальний процес.

І. Дичківська вважає правомірним розмежування таких понять, як «освітня технологія», «педагогічна технологія», «технологія навчання (виховання, управління)», оскільки кожне з них має свою ієрархію цілей, завдань, змісту (Дичківська, 2004). С. Гончаренко визначає поняття «технологія навчання» таким чином: «технологія навчання (з грец. – мистецтво слова, навчання) – за означенням ЮНЕСКО, це в загальному розумінні системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти» (Гончаренко, 1997). О. Степанов та М. Фіцула визначають технологію навчання як «шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмета, теми, питання» (Степанов, 2006).

Технологія навчання моделює шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах навчального предмета, теми заняття тощо. За багатьма параметрами вона є наближеною до окремої методики. У структурі технології навчання виокремлюють декілька підрівнів: кількість технологічних етапів; ступінь технологічності; складність технологічності; гнучкість і мобільність технології тощо. Саме з'ясування значаєних параметрів забезпечує прийняття виваженого рішення про доцільність впровадження конкретної технології навчання (Дичківська, 2004).

Ми визначаємо технологію навчання як систему, яка оптимально використовує сучасні методи, методики, прийоми, форми та засоби навчання з метою забезпечення результату (Єгорова, 2011).

Протягом багатьох років ми спостерігаємо активне зростання інтересу до вивчення англійської мови, яке, частково, підживлюється через Інтернет. З іншого боку, понад 80% інформації, яка міститься в Інтернеті, є англійською мовою. Викладач ВНЗ, який небайдужий до своєї науково-педагогічної діяльності, перебуває у постійному творчому пошуку, а враховуючи вимоги сьогодення, актуалізується питання щодо вмінь та навичок використання безмежних можливостей ІКТ.

Як зазначає О. Падалка, використання ІКТ «пов'язане передусім із вмінням студентів та викладачів послуговуватися такими сучасними носіями інформації, як комп'ютер, а також із вмінням викладачів навчити студентів систематизувати та оцінювати хаотичний потік інформації, який надходить до них з Інтернету та інших сучасних джерел інформації» (Падалка, 2002).

У цьому контексті, ми бачимо доречність застосування мультимедійних технологій у процес навчання англійської мови, що включають аудіо, візуальні, анімаційні ефекти в повному обсязі та встановлюють сприятливу платформу для відчуття реальності комунікації.

Крім того, успішний розвиток процесів інформатизації вищої освіти безпосередньо залежить від професійного розвитку науково-педагогічних кадрів. Ми вважаємо, що кожен викладач повинен оволодіти

достатнім рівнем комп'ютерної грамотності та сучасної інформаційної культури. Маємо додати, що за допомогою комп'ютера також легше проводити індивідуальне навчання (як приклад, практика використання дистанційного навчання; самостійна робота студентів тощо) (Єгорова, 2011).

Проте, використання ІКТ у навчальному процесі не є надто широким, як через недостатнє забезпечення комп'ютерною технікою, так і ІКТ-некомпетентності користувачів. Ця проблема вирішується на загальноосвітньому рівні. Всесвітній форум з освіти (Дакар, Сенегал, квітень 2000 р.) прийняв рішення, що називається шість «Дакарських Рамок дій» – найважливіших пріоритетних стратегій ЮНЕСКО в галузі освіти, серед яких – забезпечення загального доступу до інформаційних і комунікаційних технологій, та поклав відповідальність за їх здійснення на держави ООН.

На нашу думку, існує низка переваг використання ІКТ, а саме:

- ІКТ розглядаються як важливий інструментарій та значущий елемент забезпечення високої якості освіти (надають швидку інформацію та відповідні матеріали, навчальні ресурси та приносять досвід навчання (Becker, H. J., 2000). ІКТ допомагає адаптувати власний навчальний процес та надати доступ до великої кількості інформації, яку викладачі не можуть надати (Lam & Lawrence, 2002);
- розвиток знань та навичок студентів, пов'язаних з комп'ютерними технологіями, забезпечує рівність можливостей, незалежно від їхнього досвіду. Те, що сучасні студенти народились у технологічно різноманітному та багатому світі, не дає підстави вважати всіх гарантовано вмілими користувачами технологій (Bennett et al., 2008);
- сприяє комунікаційній спроможності студентів;
- покращує ефект викладання (збагачує навчальний зміст; матеріалізує індивідуальне та кооперативне викладання; створює візуальне, автентичне середовище для вивчення англійської мови, стимулює учнівські ініціативи тощо).

Безсумнівною метою впровадження ІКТ є формування у особистості сучасної інформаційної культури, тобто володіння навичками роботи з електронними, цифровими засобами. Така людина є підготовленою до життя в інформаційному суспільстві (Єгорова, 2011).

Проте, треба зауважити на деякі проблеми, що пов'язані з імплементацією зазначених сучасних технологій при навчанні та викладанні англійської мови.

Причиною цього може бути, по-перше, нерозвиненість технології та незріла педагогіка щодо використання мультимедіа у навчанні іноземних мов. Наприклад, вартість мультимедіа є занадто високою, тому не всі навчальні заклади можуть дозволити собі придбати зазначений інструмент. По-друге, ІКТ є виключно допоміжним інструментом для досягнення прогнозованого ефекту навчання, а не ціллю, тобто не повинна нівелюватися роль викладача у процесі навчання. Важливо, щоб викладачі мови знали про новітнє та найкраще обладнання та мали повне знання про нього. Отже, постає необхідність навчати викладачів, щоб вони могли направляти студентів у процесі навчання.

За таких умов, ми вбачаємо за необхідне врахувати наступні кроки задля успішної інтеграції сучасних технологій:

1. Вищі навчальні заклади повинні розглядати сучасні технології як невід'ємну частину навчальних програм.

2. Експерти з технологій повинні забезпечити навчання, надавати додаткову допомогу та технічну підтримку викладачам, які використовують технології при викладанні англійської мови.

3. Викладачі повинні знати, який навчальний підхід є найбільш ефективним під час інтеграції технологій.

4. Викладачі повинні усвідомлювати свою роль фасилітатора при навчанні.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**. У статті розглянуто деякі важливі питання, які стосуються використання сучасних технологій, а саме ІКТ, у навчанні та вивченні іноземної мови. Доведено, що ІКТ є корисним інструментом, який робить час навчання та викладання більш динамічним та ефективним, але слід зважати на важливу роль, яку викладач відіграє в якості керівництва. Існує низка безсумнівних переваг використання ІКТ, а

саме: вивченні мови відбувається на основі власного темпу; допомагає в само розумінні; не зупиняє взаємодії з викладачем; створює високу мотивацію щодо ефективного вивчення мовних навичок та розвитку творчості; робить навчання більш орієнтованими на студента; сприяє автономії студентів та допомагає їм відчувати себе більш впевнено; підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови. Дослідження показує, що, якщо технології використовуються належним чином, вони може принести чимало переваг як викладачам, так і студентам. Враховуючи зазначене вище, постає потреба у підтримці та навчанні викладачів щодо імплементації технологій у викладання мови. Вбачаємо успішність вирішення проблем, які існують у процесі застосування технологій, у виконанні рекомендацій, що запропоновані у статті. Додаткового дослідження потребує використання впливу соціальних мереж на вивчення іноземної мови.

Список використаної літератури

- Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
 Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
 Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 520 с.
 Падалка О. С. Інтенсивні технології навчання. *Вища освіта України*. 2002. № 2. С. 91–95.
 Єгорова В.В. Розвиток ключових компетентностей науково-педагогічних працівників у системі методичної роботи вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Київ, 2011. 288 с.
 Becker H.J. Findings from the teaching, learning, and computing survey: Is Larry Cuban right? *Education Policy Analysis Archives*. 2000. Vol.8, No. 51. P.1–26.
 Lam Y., Lawrence G. Teacher-student role redefinition during a computer-based second language project: Are computers catalysts for empowering change? *Computer Assisted Language Learning*. 2002. Vol.15, No. 3, P. 295–315.
 Bennett S., Maton K., Kervin L. The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*. 2008. Vol. 39, No. 5, P. 775–786.

References

- Becker, H.J. (2000). Findings from the teaching, learning, and computing survey: Is Larry Cuban right? *Education Policy Analysis Archives*, 8(51), 1–26.
 Bennett, S., Maton, K., & Kervin, L. (2008). The 'digital natives' debate: A critical review of the evidence. *British Journal of Educational Technology*, 39(5), 775–786.
 Dychkivska, I.M. (2004). *Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].
 Honcharenko, S. (1997). *Ukrayinskyy pedahohichnyy slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
 Lam, Y., & Lawrence, G. (2002). Teacher-student role redefinition during a computer-based second language project: Are computers catalysts for empowering change? *Computer Assisted Language Learning*, 15(3), 295–315.
 Padalka, O.S. (2002). Intensyvni tekhnolohiyi navchannya [Intensive teaching technology]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 2, 91–95. [in Ukrainian].
 Stepanov, O.M., & Fitsula, M.M. (2006). *Osnovy psykholohiyi i pedahohiky* [Fundamentals of psychology and pedagogy]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].
 Yehorova, V.V. (2011). *Rozvytok klyuchovykh kompetentnostey naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv u systemi metodychnoy roboty vyshchoho navchalnoho zakladu* [Development of key competencies of scientific and pedagogical workers in the system of methodological work of a higher educational institution] (Unpublished Candidate's Dissertation). Institute of management of Education of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 19.04.2019 р.

Дроздова Вероніка

кандидат педагогічних наук, доцент
 кафедра іностраних мов
 Хмельницький національний університет
 г.Хмельницький, Україна

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ И ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА (НА ПРИМЕРЕ ИКТ)

Аннотация. Использование современных технологий стало важной частью процесса обучения и преподавания, а применение указанных технологий помогает тем, кто обучается, учиться на основе своих интересов. Целью статьи является освещение роли использования современных технологий в обучении и преподавании иностранного языка (английского) как второго языка. Выяснено состояние изученности проблемы использования современных технологий в обучении и преподавании иностранного языка (английского). Определено понятие «технология». Проанализированы необходимость использования современных технологий в процессе обучения и преподавания иностранного языка (английского). Выделены релевантные современные технологии для обучения и преподавания иностранного языка (английского). Проанализированы проблемы, возникающие в процессе применения исследуемых технологий. Для решения поставленных задач был использован

такой комплекс методов исследования: теоретические - анализ научных источников, педагогической, психологической литературы и учебно-методических материалов, сравнения; эмпирические - обобщение педагогического опыта; анализ продуктов деятельности (анализ рабочих программ и учебных планов). В качестве результатов исследования даны соответствующие рекомендации по имплементации указанных технологий.

Ключевые слова: современные технологии; технология обучения; ИКТ; мультимедиа; иностранный язык.

Drozdova Veronika

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Foreign Languages
Khmelnitsky National University
Khmelnitsky, Ukraine

USE OF MODERN TECHNOLOGIES IN LEARNING AND TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE (BY THE EXAMPLE OF ICT)

Abstract. The use of modern technologies has become an important part of the learning and teaching process, and the application of these technologies helps learners learn from their own interests. There is no doubt that modern technology of learning a foreign language contributes to improving the quality of students' studying, the formation and development of their communicative culture. The introduction of information and communication technologies (ICTs) into education creates new paradigms of learning. There is no consensus among scholars in the classification of modern technologies, active and interactive teaching methods, but the necessity of their use in the educational process is proved by the majority of leading domestic and foreign researchers. The purpose of the article is to highlight the role of using of modern technologies in learning and teaching of a foreign language (English) as a second language. The state of the research of the problem of using of modern technologies in learning and teaching of a foreign language (English) has been revealed. The concept of «technology» has been defined, namely, we define the technology of learning as a system that optimally uses modern methods, techniques, forms and means of learning in order to ensure the final result. The necessity of using of modern technologies in the process of learning and teaching of a foreign language (English) has been analyzed. Relevant modern technologies for learning and teaching of a foreign language (English) have been selected. The problems that arise in the process of application of the technologies have been investigated and analyzed. To solve the tasks, the following set of research methods was used: theoretical - analysis of scientific sources, pedagogical, psychological literature and teaching materials, comparison; empirical – generalization of pedagogical experience; analysis of products of activities (analysis of work programs and curricula). As a result of the study, appropriate recommendations for the implementation of these technologies have been provided.

Key words: modern technologies; education technology; ICT; multimedia; foreign language.

УДК 373.3.016
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.67-70

Єпіхіна Марина Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедра дошкільної та початкової освіти
Навчально-науковий інституту педагогіки і психології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м.Старобільськ, Україна
dewdrop@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0199-8186>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА

Анотація. Мета статті: розкрити особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у Новій українській школі в контексті педагогіки партнерства. Використані методи дослідження: теоретичні – системний аналіз педагогічної, методичної, навчально-методичної літератури та програмно-методичних матеріалів; обробка та аналіз наукових публікацій за обраною нами проблематикою; систематизація та узагальнення інформації; емпіричні методи – вивчення документації. У статті доведено актуальність реформи початкової освіти, надано аналіз останніх джерел з означеної проблеми, визначені мета, завдання та методи дослідження. З'ясовано, що інтегрований курс «Я досліджую світ» сприяє активізації пізнавальних та дослідницьких інтересів молодшого школяра. Репрезентовано стратегію навчання Inquiri-based learning – навчання-дослідження на основі запитів учнів, яка є ґрунтовною у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Розкрито сутність даної стратегії, визначено особливості запитів, їх види та етапи дослідження, які є основними у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Визначено, що педагогіка партнерства є напрямом педагогії, що пов'язаний з системою методів і прийомів виховання й навчання на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості. Окреслено роль сучасного вчителя у контексті побудови його партнерських стосунків з учнями, досліджено особливості співпраці вчителя та учня на уроках «Я досліджую світ», розкрито умови, за яких можлива організація педагогічного партнерства.

Ключові слова: реформа; інтегрований курс; початкова школа; педагогіка партнерства; взаємодія.

Вступ. Сьогодні, у час якісних освітніх змін в Україні, здатність мислити є конкурентною перевагою нації, оскільки зниження наукового і технологічного розвитку зменшує шанси на соціальний і економічний добробут. Добігає кінця перший рік функціонування Нової української школи, яка має поетапно перевести вітчизняну освіту на європейський рівень. Метою ключової реформи є створення школи, у якій комфортно вчитись, де знання потрібні не для самого знання, а для формування самостійних навичок і вмінь. Освітня реформа завбачає ґрунтовну перебудову галузі, метою якої є створення прогресивної конкурентоспроможності освіти на всіх рівнях, від початкової школи до вищих навчальних закладів (Як висвітлювати, 2018).

Однією з особливостей Нової української школи є впровадження у навчальний процес початкової школи інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Безперечною є думка С. Тараненко про те, що предметом вивчення на інтегрованому уроці виступають багатопланові об'єкти, інформація про сутність яких міститься в різних навчальних дисциплінах, широко використання міжпредметних зв'язків при різнобічному розгляді однопланових об'єктів; своєрідна структура, методи й прийоми, які сприяють його організації та реалізації поставлених цілей (Тараненко, 2017).

Готуючись до такого уроку вчитель повинен бачити взаємозв'язок між різними предметами; вирішувати єдині педагогічні завдання навчання і розвитку засобами кількох предметів; вміти поєднувати блоки знань з різних предметів, підпорядковані одній темі. Для таких уроків характерні колективні види роботи, партнерський стиль взаємовідносин, зміна ролі вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури щодо реформування освітньої системи в Україні свідчить, що основними джерелами осмислення означеної проблеми є: стратегічні пріоритети розвитку української школи в умовах

реформування освіти (О. Вознюк, О. Дубасенюк, В. Кремень, О. Ляшенко, В. Огнев'юк, Л. Онищук, О. Савченко, В. Сидоренко, С. Сисоєва, Л. Хоружа та ін.); особливості реалізації змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в умовах Нової української школи (І. Андрусенко, Н. Бібік, Н. Котелянець, М. Пристінська, О. Савченко та ін.); педагогіки партнерства (співробітництва) та шляхи її реалізації у Новій українській школі (О. Вознюк, С. Довбенко, В. Желанова, В. Кириченко, О. Ліннік, Л. Любар, С. Савченко, В. Хрипун та ін.).

Мета статті: розкрити особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у Новій українській школі в контексті педагогіки партнерства. **Завдання** нашого дослідження полягає у визначенні особливостей викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1 класі; висвітленні змісту стратегії навчання Inquiri-based learning – навчання-дослідження на основі запитів учнів, яка є провідною у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ»; аналізі особливостей співпраці вчителя та учня на уроках «Я досліджую світ»; визначенні умов ефективної організації педагогічного партнерства.

Реалізація визначених завдань здійснювалась з використанням комплексу **методів дослідження:** теоретичні – системний аналіз педагогічної, методичної, навчально-методичної літератури та програмно-методичних матеріалів; обробка та аналіз наукових публікацій за обраною нами проблематикою; систематизація та узагальнення інформації; емпіричні методи – вивчення документації.

Виклад основного матеріалу. На основі нового Державного стандарту затверджено дві типові освітні програми: НУШ 1 (під керівництвом О.Савченко) та НУШ 2 (під керівництвом Р.Шияна). Курс «Я досліджую світ» поєднує навчальний зміст кількох освітніх галузей. За типовою програмою НУШ 1 таких галузей три: природнича, громадянська та історична, соціальна та здоров'язбережувальна. За ти-

повою освітньою програмою НУШ 2 таких галузей сім: мовно-літературна, математична, природнича, технологічна, соціальна та здоров'язбережувальна, громадянська та історична, інформатична.

Поняття, явища, проблеми розглядаються на таких уроках молодшими школярами з точок зору кількох освітніх галузей, що в свою чергу сприяє формуванню системного мислення учнів. Даний курс має на меті формування в учнів соціального досвіду. Охоплюючи систему знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності, способи дослідницької діяльності, інтегрований курс сприяє активному розвитку наукової і технологічної грамотності на основі конкретного досвіду вирішення проблем (Інтегрований курс, 2018).

Зауважимо, що основною освітньою галуззю в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» визначено природничу освітню галузь. Природнича освітня галузь гармонійно інтегрується майже з усіма освітніми галузями, визначеними у Державному стандарті початкової освіти, бо природа є одним із найцінніших чинників розумового, патріотичного, трудового, естетичного розвитку особистості дитини.

Навчальний курс «Я досліджую світ», у якому інтегруються 3 або 7 освітніх галузей (відповідно до обраної типової освітньої програми), володіє великими можливостями для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. Це зумовлено тим, що його вивчення ґрунтується на безпосередніх дитячих спостереженнях за навколишніми явищами та об'єктами природи, елементарних дослідженнях які проводять учні.

Назва інтегрованого курсу зорієнтовує вчителя на організацію дослідницької діяльності першокласників. Кожному вчителю відомо, що молодші школярі надзвичайно допитливі, а тому дослідницький інтерес молодшого школяра при ознайомленні з багатогранністю навколишнього світу визначається наявністю таких запитань до вчителя, які потребують передусім встановлення причинно-наслідкових зв'язків і розкриття закономірностей. Отже, перед вчителем постає завдання, як зробити так, щоб учні могли шукати відповіді на власні запитання? Як правильно ставити запитання? Чи може учень скерувати власну пізнавальну діяльність самостійно?

Вирішити це завдання можливо за допомогою американської стратегії навчання – Inquri-based learning – навчання-дослідження на основі запитів учнів. Сутність запропонованої стратегії навчання полягає у процесі конструювання молодшими школярами знань на основі формулювання власних запитів та пошуку відповідей на них. Слушною є думка співавтора підручника з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» І. Большакової, яка відзначає, що під час навчання за стратегією Inquri-based learning, учитель не подає учням теоретичну інформацію, а спрямовує роботу таким чином, щоб учень самостійно ставив запитання; проводив дослідження, спостерігав, експериментував; робив висновки; формулював та обговорював власні ідеї, спираючись на наукові факти; розвивав критичне мислення. Під час такого навчання вчитель виступає в ролі фасилітатора, модератора (Большакова, 2018).

Виокремлюють кілька рівнів навчання на основі запитів: *структурований* (вчитель пропонує алгоритм вирішення поставленої проблеми чи ситуації); *закритий* (учню надається питання для дослідження та заохочується самостійний пошук рішень); *відкритий* (самостійне дослідження учня за власним запитом, збирання та аналіз результатів, повідомлення та оцінювання результатів дослідження).

Запитання, що засновуються на запитах поділяються на види: запитання, які спонукають молодших школярів робити висновки на основі отриманої інформації – запитання для висновків; запитання, які спрямовані на те, щоб молодші школярі пояснювали інформацію та розуміли її значення – запитання з інтерпретацією; запитання, які потребують від молодших школярів передачі інформації; запитання, які змушують учнів прогнозувати та перевіряти свої знання – запитання для гіпотез.

Цілком очевидною є думка про те, що запитання, які постають перед учнем початкової школи мають бути важливими і цікавими, а також такими, щоб на них можна було знайти відповідь. Як стверджує тренер НУШ І. Большакова, не всі запитання мають спиратися на факти, деякі запитання мають бути спрямовані на об'єктивні чинники, навчання на основі запитів завжди має починатися з непростой цікавої задачі. З цього виходить, що перед вчителем та учнем постає проблема, вирішити яку необхідно відразу. Якщо діти не знайомі з якоюсь ситуацією, вчитель її детально описує. У більшості випадків вчитель просто розкриває цю проблему дітям, цікаво описуючи її, не коментуючи деталі та не настановлюючи учнів на спосіб вирішення (Большакова, 2018).

На уроках «Я досліджую світ» учні проходять такі етапи дослідження:

1 етап – зацікавлення. Учитель пропонує учням пригадати те, що вони знають у зв'язку із записаною ситуацією і що може допомогти її зрозуміти.

2 етап – запитання. Учні повинні ставити запитання стосовно проблеми і виявити ті, які найкраще підходять для її дослідження і вирішення.

3 етап – знаходження можливих відповідей. Працюючи у групах, учні шукають відповіді на свої запитання, організовують перше дослідження, роблять відкриття, обговорюють результати та обґрунтовують ідеї.

4 етап – постановка нових запитань.

5 етап – знаходження нової інформації. Після відповіді учні можуть подумати про те, чи завжди це відбувається саме таким чином, а якщо ні, які ще запитання, як важливу частину навчання, вибудовують зв'язки з попередніми ідеями.

І. Большакова звертає увагу на те, що навчання, яке базується на запитах учнів, не можливе без комфортного навчального середовища; керівництва та підтримки вчителя; розуміння вчителем рівня можуть бути варіанти.

6 етап – створення. На основі ідеї дослідження учні створюють продукт, презентують його та оцінюють.

7 етап – дискусування, презентація. Учні ставлять запитання, які спонукають до дій, що створюють додаткові запитання або ідеї. Вони цілеспрямовано та критично осмислюють інформацію, цінують та застосовують підготовки дітей; відкритості та спонтанності вчителя.

Розповідаючи про світовий досвід успішних вчителів, Ю.Гайдученко відзначає, що освітнє середовище – це та модель, яка формує у дитині певну поведінку. Якщо педагогічний колектив працює на засадах гуманної педагогіки, в таких школах немає проблем з поведінкою дітей, агресією. На думку Ю.Гайдученка, освітній процес за педагогікою партнерства не може бути однобоким, тобто лише навчальним, тут має застосуватись комплексний підхід до навчання і виховання (Якими можуть ..., 2018).

Вміло використовуючи інструменти педагогіки партнерства, учитель створює таке середовище, у якому учні можуть вільно висловлювати свої думки,

конструктивно обговорювати ідеї один одного, мають право на помилкові дії; середовище, у якому з повагою відносяться до думки інших. Завдання вчителя – підтримати учнів під час самостійного вибору шляху, яким вони підуть для пошуку відповідей на запитання.

На думку Л. Ніколенко, саме партнерська педагогіка орієнтує школу на розвиток цілісної особистості. У цьому контексті проголошується – розбудити, включити до дії внутрішні сили та можливості дитини для досягнення її максимального й повного розвитку. Під час такої взаємодії між учнем та вчителем реалізується ідея рівності (Ніколенко, 2018).

Отже, педагогіка партнерства, за словами Т. Кравчинської, – це напрям педагогіки, що включає собою систему методів і прийомів виховання і навчання на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості. Сучасне навчання і виховання учнів, на думку науковців, вимагає нової педагогічної етики, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага та творче співробітництво вчителя та учня. Ця етика утверджує не рольове, а особистісне спіл-

кування (підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра); зумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включає спеціально сконструйовані ситуації вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки, самопізнання (Кравчинська, 2017).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, введення нового Державного стандарту початкової освіти змінює зміст і результати навчання, методики викладання. Інноваційний Стандарт передбачає партнерство між учителем і учнями, підтримку дітей, розвиток у них критичного мислення, самоповаги і впевненості в собі. Тому сучасні вчителі початкових класів мусять доброзичливо ставитися до учня як до особистості та позитивно – до його зусиль, навіть якщо ці зусилля поки що не дали бажаного результату. Подальшої наукової розвідки потребує аспект порушеної проблеми, пов'язаний з міждисциплінарними вимірами феномену партнерства.

Список використаної літератури

- Большакова І. Студія онлайн-освіти EdEra. Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. URL: <https://edera.gitbooks.io/glossary/6/world.htm>. 2018. (дата звернення: 18.04.2019).
- Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів. URL: <https://edera.gitbook.io/glossary/metodiki-vikladannya-u-1-klasi/worldiu>. 2018. (дата звернення: 18.04.2019).
- Кравчинська, Т. С. Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та сутність. *Підготовка керівних та педагогічних кадрів для реалізації Концепції Нової української школи*: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (Харків, 6 квіт. 2017 р.). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2017. С.85-88.
- Ніколенко, Л. Т. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. *Методист*. 2018. Т. 6. С.84-92.
- Тараненко С.П. Інтеграція навчальних предметів як засіб формування в учнів початкової школи цілісності сприйняття навколишнього світу. URL: <http://library.ippro.com.ua>. 2017. (дата звернення: 19.04.2019).
- Як висвітлювати освітню реформу. URL: <https://video.detector.media/special-projects/yak-vysvitlyuvaty-osvitnyu-reformu-i46>. 2018. (дата звернення: 19.04.2019).
- Якими можуть бути українські вчителі майбутнього: досвід переможців «Global teacher Prize». URL: <http://lviv1256.com/news/yakymy-mozhut-buty-ukrajinski-vchyteli-majbutnoho-dosvid-peremozhtsiv-global-teacher-prize>. 2018. (дата звернення 18.04.2019).

References

- Bolshakova, I. (2018). *Studiia onlain-osvity EdEra. Intehrovanyi kurs «Ja doslidzhuiu svit»*. Navchannia na osnovi zapytyv [Online Education Studio EdEra. Integrated course “I Explore the World”. Learning based on queries.]. Retrieved from <https://edera.gitbooks.io/glossary/6/world.htm>. (last accessed: 18.04.2019). [in Ukrainian].
- Intehrovanyi kurs «Ja doslidzhuiu svit»*. Navchannia na osnovi zapytyv [Integrated course “I Explore the World”. Learning based on queries.]. Retrieved from <https://edera.gitbook.io/glossary/metodiki-vikladannya-u-1-klasi/worldiu>. 2018. (last accessed: 18.04.2019) [in Ukrainian].
- Kravchynska, T.S. (2017, April). Pedahohika partnerstva – osnovni idei, pryntsyipy ta sutnist [The Pedagogy of Partnership – the main ideas, the principles and the essence]. *Proceedings of scientific-practical conference «Pidhotovka kerivnykh ta pedahohichnykh kadriv dl realizatsii Kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly»* (pp.85–88). Kharkiv: Kharkivska akademiia nepererвної osvity. [in Ukrainian].
- Nikolenko, L.T. (2018). Pedahohika partnerstva yak umova realizatsii zavdan rozvytku osobystosti dytyny u konteksti Novoi ukrainskoi shkoly [The Pedagogy of Partnership as a condition for realizing the tasks of developing a child's personality in the context of the New Ukrainian School]. *Metodyst*, 6, 84–92. [in Ukrainian].
- Yak vysvitlyuvaty osvitiu reformu [How to highlight the educational reform]. Retrieved from <https://video.detector.media/special-projects/yak-vysvitlyuvaty-osvitnyu-reformu-i46>. 2018. (last accessed: 19.04.2019) [in Ukrainian].
- Yakymy mozhut buty ukrainski vchyteli maibutnoho: dosvid peremozhtsiv «Global teacher Prize» [What might be the Ukrainian teachers of the future: the experience of the winners of «Global teacher Prize»]. Retrieved from <http://lviv1256.com/news/yakymy-mozhut-buty-ukrajinski-vchyteli-majbutnoho-dosvid-peremozhtsiv-global-teacher-prize>. 2018. (last accessed 18.04.2019) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.04.2019 р.
Стаття прийнята до друку 29.04.2019 р.

Епихина Марина

кандидат педагогических наук, старший преподаватель
кафедра дошкольного и начального образования
Учебно-научный институт педагогики и психологи
ГУ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко»
м.Старобельск, Украина

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОГО КУРСА «Я ИССЛЕДУЮ МИР» В НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЕ В КОНТЕКСТЕ ПЕДАГОГИКИ ПАРТНЕРСТВА

Аннотация. Цель статьи: раскрыть особенности преподавания интегрированного курса «Я исследую

мир» в Новой украинской школе в контексте педагогики партнерства. Использованные методы исследования: теоретические – системный анализ педагогической, методической, учебно-методической литературы и программно-методических материалов; обработка и анализ научных публикаций по выбранной нами проблематике; систематизация и обобщение информации; эмпирические методы - изучение документации. В статье доказана актуальность реформы начального образования, подан анализ последних источников по данной проблеме, определены цель, задачи и методы исследования. Интегрированный курс «Я исследую мир» способствует активизации познавательных и исследовательских интересов младшего школьника. Представлена стратегия обучения Inquri-based learning – обучение-исследование на основе запросов учащихся, которая является основательной в процессе изучения интегрированного курса «Я исследую мир». Раскрыта сущность данной стратегии, определены особенности запросов, их виды и этапы исследования, которые являются основными в процессе изучения интегрированного курса «Я исследую мир». Определено, что педагогика партнерства является направлением педагогики, связанная с системой методов и приемов воспитания и обучения на принципах гуманизма и творческого подхода к развитию личности. Определены роль современного учителя в контексте построения его партнерских отношений с учениками, исследованы особенности сотрудничества учителя и ученика на уроках «Я исследую мир», раскрыты условия, при которых возможна организация педагогического партнерства.

Ключевые слова: реформа; интегрированный курс; начальная школа; педагогика партнерства; взаимодействие.

Yepikhina Maryna

Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecturer
Preschool and Primary Education Department
Educational and Research Institute of Pedagogy and Psychology
State University «Luhansk Taras Shevchenko National University»
Starobilsk, Ukraine

FEATURES OF STUDYING THE INTEGRATED COURSE «I EXPLORE THE WORLD» IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL IN THE CONTEXT OF THE PEDAGOGY OF PARTNERSHIP

Abstract. The article shows the relevance of the reform of primary education; it is determined that the New Ukrainian School is a key reform whose goal is to create a school that is comfortable for learning, which will give students not only knowledge but also the ability to use them. The author provided an analysis of the latest sources of the problem, defined the purpose, tasks and methods of research. The study found that the main innovation of the New Ukrainian School is the emergence of an integrated course «I Explore the World». It is established that this course covers the system of knowledge about nature and society, value orientations in different spheres of life, ways of research activities. The author proves that the integrated course «I Explore the World» activates the cognitive and research interest of the junior pupil. The Inquri-based learning strategy is described – learning-based research based on the students' inquiries, which is leading in the study of the integrated course «I Explore the World». It is determined that the basis of this strategy is the intensification of curiosity of junior pupils, which affects the development of student behaviour. The significance and content of this strategy are determined, peculiarities of the queries (structured, closed, open), their types (questions for conclusions, interpretation questions, questions requiring information transfer, questions for hypotheses) and stages of research (interest, questions, finding possible answers, setting new questions, finding new information, creating, discussing, presenting), which are key in the process of studying the integrated course «I Explore the World». The author draws attention to the fact that learning based on the demands of students is not possible without a comfortable learning environment; leadership and teacher support; understanding of the level of children's education by the teacher; openness and spontaneity of the teacher. It is determined that the Pedagogy of Partnership is the direction of pedagogy, which includes a system of devices and methods of education and training on the basis of humanism and creative approach to the development of personality. The role of a modern teacher in the context of building his partner relationships with students is outlined. The peculiarities of cooperation between the teacher and the pupil in the lessons «I Explore the World» are explored, the conditions under which the organization of the pedagogical partnership is possible.

Key words: reform; integrated course; elementary school; pedagogy of partnership; interaction.

УДК 371.134
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.71-74

Козубовська Ірина Василівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
kozub@hotmail.com

Козубовський Ростислав Володимирович

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
rostyslav.kozubovskiy@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9976-1931>

УЧАСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена проблемі волонтерської діяльності. Здійснено короткий історичний екскурс до витоків волонтерської діяльності. Розкрито сутність поняття «волонтерство», проаналізовано основні сфери діяльності волонтерів, обґрунтовано його значення в громадянському суспільстві. Методи дослідження: *теоретичні*: аналіз наукової літератури, документів, узагальнення, класифікація (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація, групування (для концептуалізації основних положень дослідження); *емпіричні*: спостереження, бесіда, інтерв'ю (для виявлення реального стану залучення учнів до волонтерської роботи). Підкреслюється особлива актуальність волонтерської діяльності в кризові періоди розвитку суспільства, що власне спостерігається сьогодні в Україні. Тому важливим є питання залучення до волонтерської роботи якомога більше учасників, включаючи учнівську молодь, в тому числі й молодших школярів. Охарактеризовано особливості участі у волонтерській діяльності учнів початкових класів. Обґрунтовано позитивний вплив волонтерської діяльності на формування особистості молодшого школяра.

Ключові слова: волонтерство; молодь; учні; початкова школа; діяльність.

Вступ. Волонтерський рух, який був започаткований ще у 1859 році і асоціюється з іменем Анрі Дюрана і створенням організації «Червоний Хрест», на сьогоднішній день є надзвичайно поширеним у багатьох країнах світу тому числі й Україні. Добровольчі ініціативи розповсюджуються майже на будь-яку сферу людської діяльності – роботу з соціально незахищеними верствами населення (інвалідами, людьми похилого віку, маргіналами); роботу в рамках неформальної освіти, спрямованої на спілкування в іншомовному середовищі; розвиток проєктів, які зміцнюють дух соціальної терпимості; миротворча діяльність, розв'язання конфліктів; екологічний захист; активізація населення у глибинці тощо. Незважаючи на досить широкий спектр діяльності волонтерів, аналіз історії розвитку і сучасного стану волонтерства у різних країнах доводить, що основною галуззю діяльності добровольців є соціальна, тобто та важлива сфера діяльності, у якій участь держави визнається недостатньо ефективною.

Особливо актуальною є волонтерська діяльність в кризові періоди розвитку суспільства, що красне спостерігається сьогодні в Україні. Тому важливим є питання залучення до волонтерської роботи якомога більше учасників, включаючи учнівську молодь, в тому числі й молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні волонтерство інтенсивно розвивається з початку 90-х років і багаті аспекти цього явища ще не знайшли достатнього відображення у дослідженнях вітчизняних учених. Окремі аспекти волонтерського руху розкриті у працях: О.Безпалько, Р.Вайноли, Н.Заверико, А.Капської, Т.Лях, Ю.Поліщук, С.Савченко та ін. Слід відзначити, що вітчизняні і зарубіжні науковці по-різному тлумачать поняття «волонтерська діяльність»: О. Акімова, Л. Вандишева, І. Зверева, Л. Мішик, І.Мигович, С.Пальчевський, Ю.Хоруужий трактують її як добровільну діяльність, що здійснюється фізичними особами на за-

садах неприбутковості, без заробітної платні та просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом; гуманістичну діяльність, спрямовану на соціальну допомогу певним верствам населення, розвиток добробуту та процвітання суспільства», що не вимагає матеріальної винагороди та ґрунтується на потребі реалізації цінностей; О.Акімова, В.Бочарова, В.Воронов, Б.Вульф, О.Главник, Т.Друженко, Н.Івченко, Р.Ларсен, В.Петрович, Ю.Поліщук, Н.Романова, Д.Хепурт та ін. тлумачать волонтерську діяльність як добровільчу діяльність, засновану на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства, без мети отримання прибутку, одержання оплати або кар'єрного зросту; отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям; О.Безпалько, Н.Заверико, І.Зверева та ін. розглядають волонтерську діяльність як основу функціонування громадських організацій, територіальних громад, форму громадянської активності населення; Н.Лях наголошує на особливій ролі молоді у волонтерському русі. Водночас, дуже мало робіт присвячено питанням участі учнівської молоді у волонтерській діяльності (О.Литовченко, В.Романчишин та ін.)

Мета дослідження – виявити можливості залучення до волонтерської діяльності учнів початкової школи, що передбачає вирішення таких завдань: з'ясувати сутність поняття «волонтерська діяльність», проаналізувати розвиток волонтерської діяльності, розкрити можливості участі у волонтерській діяльності молодших школярів. **Методи дослідження:** *теоретичні*: аналіз наукової літератури, документів, узагальнення, класифікація (для з'ясування ключових понять дослідження), систематизація, групування (для концептуалізації основних положень дослідження); *емпіричні*: спостереження, бесіда, інтерв'ю (для виявлення реального стану залучення учнів до волонтерської роботи).

Виклад основного матеріалу. У Загальній декларації волонтерів відзначається, що волонтерство – це добровільний вибір, який виражає особистісні погляди і позицію; передбачає активну участь громадянина в громадському житті; сприяє покращенню якості життя, поглибленню солідарності між людьми; зумовлює реалізацію основних людських потреб на шляху побудови більш справедливого суспільства; сприяє більш збалансованому економічному і соціальному розвитку; виражається зазвичай у спільній діяльності в рамках різних асоціацій (Стеженська, Вержиковська, 2002, с.11-13).

Слід підкреслити, що волонтерство є дуже важливою складовою громадянського суспільства. За допомогою волонтерства: в суспільстві підтримуються і підсилюються такі загальнолюдські цінності, як милосердя, турбота, допомога; люди реалізують свої можливості, повністю розкривають свій людський і професійний потенціал; встановлюються зв'язки, які сприяють вирішенню важливих життєвих питань багатьох людей.

Зауважимо, що поняття «волонтер», «волонтерство» можна конкретно й адекватно застосовувати лише за умови зародження, становлення й функціонування його як суспільної організації громадянського суспільства. Сутність цього явища можна визначити як особливу форму спонтанного самовиявлення вільних громадян і добровільно сформованих ними для обстоювання власних інтересів організацій та об'єднань в усіх сферах життя суспільства і як певну систему відносин, яка склалась для досягнення певної спільної мети – реалізації власних бажань, себе самого через надання безкорисливої цілеспрямованої допомоги іншим індивідам.

Волонтерство – це добровільний вибір, що відображає особисті погляди і позиції; це активна участь громадянина в житті суспільства, що виражається, як правило, у суспільній діяльності в межах різного роду асоціацій. Волонтерство сприяє покращенню якості життя, особистому процвітання й поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху будівництва більш справедливого і мирного суспільства, більш збалансованому економічному і соціальному розвитку.

Добровільна праця – один із найбільш яскравих феноменів людської цивілізації, який свідчить, що на тлі технічного прогресу здійснюється еволюція людського духу. Спираючись на теорію потреб А. Маслоу, можна зробити висновок, що люди, які виконують добровільну роботу, досягли вершини піраміди потреб, тобто реалізують потребу в самоактуалізації.

Волонтерський рух існує вже багато десятиліть. І хоч в різних країнах це явище має різні назви, воно є універсальним людським феноменом, який зустрічається в усіх культурах, на всіх рівнях економічного розвитку, серед представників обох статей і людей різного віку. Він є однією з найбільш ефективних форм роботи з молоддю, невичерпним джерелом набуття громадянської освіти, дає можливість реалізувати себе у служінні суспільству. Велика кількість громадських організацій поєднує людей, які на добровільних засадах беруть участь у соціальних програмах щодо попередження негативних явищ та надання допомоги іншим в їх розвитку, соціальному становленні, інтеграції у суспільство тощо (Р.Вайнола, А.Капська, 1999).

Мотиви для вступу до рядів добровольців можуть бути різними: переконання етичного і релігійного характеру; потреба в спілкуванні, активності, реалізації своїх здібностей, суспільному і державному

визнанні; бажання оволодіти новою професією, добитися поліпшення діяльності соціальної установи. Часто добровільними помічниками стають ті, хто вже отримав допомогу і підтримку від організації і тепер хотів би передати власний досвід подолання критичної ситуації іншим.

У волонтерського руху дуже багато позитивних аспектів. Волонтери – не тільки альтруїсти, вони також працюють заради набуття досвіду, спеціальних навичок і знань, встановлення особистих контактів. Часто волонтерська діяльність – це прямий шлях до майбутньої оплачуваної роботи, завжди можливість проявити і зарекомендувати себе, реалізувати почуття особистої громадянської відповідальності.

Волонтерський рух в Україні з кожним роком набуває все більшої потужності, об'єднує усе більше громадян та залучає значні людські ресурси, що потребує чіткого законодавчого регулювання. Держава намагається реагувати на цю потребу часу, про що свідчить визначення у законодавчому полі основ державної політики щодо волонтерства, введення до законодавства основних термінів і понять стосовно волонтерського руху.

Так, законодавчо визначений термін «волонтерський рух», задекларовано, що підтримка і сприяння його розвитку є одним з основних напрямів державної політики у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю, організовано проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів, у межах якого розроблено низку заходів щодо сприяння розвитку в Україні волонтерського руху; утворена Кабінетом Міністрів України Координаційна рада з питань розвитку та підтримки волонтерського руху, легітимізовано право волонтерів на їх залучення до надання соціальних послуг і відповідно до положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України, яке регулює цю діяльність, передбачено право суб'єктів, які надають соціальні послуги, залучати волонтерів на договірних засадах для виконання цієї роботи. Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг затверджено Постановою Кабінету Міністрів України 10 грудня 2003 р. У Положенні визначено, що волонтерська діяльність – це добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб - волонтерів, яка спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, і сприяє самореалізації волонтера (Офіційний вісник України, 2003, с.144). У 2004 році схвалено концепцію проекту закону України «Про волонтерський рух». У 2010 році Верховна Рада України ухвалила проект Закону України «Про волонтерський рух». Відповідно до документу, основні напрями волонтерської діяльності включають надання допомоги окремим соціальним групам, особам, сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Зокрема, у проекті розглянуто механізми надання соціальної допомоги та духовної підтримки, сестринського догляду пацієнтам відділень паліативної допомоги та гериатричних відділень і членам їх сімей. У проекті зазначена участь волонтерів у діяльності, пов'язаній з захистом прав сімей, дітей та молоді, організацією масових спортивних і культурних заходів національного та міжнародного значення, охороною навколишнього природного середовища та культурної спадщини тощо. Сам закон був затверджений порівняно недавно – 19 квітня 2011 року Верховною Радою України (Відомості Верховної Ради України, 2011, с. 435).

Все це сприяло поширенню волонтерського руху в Україні, його становленню та організаційному

оформленню.

Як відзначають вітчизняні дослідники, особливість волонтерського руху в Україні полягає в тому, що найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є учнівська та студентська молодь. Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проектах і програмах соціальної спрямованості. Саме серед студентів виникають і розвиваються різні молодіжні рухи, організації.

Ми абсолютно солідарні з ученими, які основну роль у волонтерському русі відводять молоді. Водночас вважаємо за доцільне якомога раніше залучати молодь до волонтерської діяльності, починаючи з початкових класів загальноосвітньої школи. Це не означає, що молодші школярі можуть бути членами конкретних волонтерських організацій, оскільки, відповідно до чинного законодавства, волонтерами можуть бути особи, які досягли 16 років і, як виняток (за згодою одного з батьків або особи, що його заміняє), – 15 років. Проте, на нашу думку, молодші школярі успішно можуть брати посильну участь у добровільній безкорисливій діяльності разом з учнями старших класів школи, вчителями, батьками, своїми старшими братами і сестрами, друзями, представниками волонтерських організацій.

Практика свідчить, що молодші школярі можуть бути залучені до різноманітної волонтерської робо-

ти. Це, зокрема: охорона культурних та історичних пам'яток; екологічна діяльність; допомога людям похилого віку, ветеранам війни, інвалідам; участь у проведенні благодійних ярмарків з метою надання адресної допомоги; догляд за могилами загиблих воїнів; участь у патріотичних акціях, проектах; участь у благодійних концертах, виставах; збір іграшок та книжок для дитячих будинків, центрів реабілітаційної роботи з дітьми; поповнення фондів дитячих бібліотек; підтримка і спілкування з дітьми з обмеженими можливостями; підготовка і розсилка вітальних листівок для воїнів АТО, прибирання території школи тощо. Цей перелік можна розширити. Причому, велике значення в залученні молодших школярів до волонтерської діяльності має не стільки реальна користь від результатів їх роботи, хоч вона, безперечно, існує, але той позитивний вплив, який волонтерська діяльність здійснює на формування особистості молодшого школяра, виховання у нього таких властивостей, як гуманізм, емпатія, милосердя, відповідальність та ін.

Висновки. Волонтерська діяльність є важливою складовою громадянського суспільства. Це – одна з найбільш ефективних форм роботи з молоддю, невичерпне джерело набуття громадянської освіти, що дає можливість реалізувати себе у служінні суспільству. До волонтерської діяльності слід ширше залучати учнівську молодь. Питання щодо можливостей залучення учнівської молоді, зокрема й молодших школярів, потребує подальшого вивчення.

Список використаної літератури

- Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку: методичний матеріал.* Р.Х.Вайнола, А.Й.Капська, Н.М.Комарова, О.А.Кузьменко. Київ: Академпрес, 1999. 285 с.
- Загальна декларація волонтерів. Волонтерський рух в Україні: збірник документів, прийнятих на XI Конгресі Міжнародної Асоціації Волонтерів.* Упорядники: Є.І.Стеженська, Н.В.Вержиховська. К.: ТИРАЖ, 2002. Вип.2. С.11-13.
- Закон України про волонтерську діяльність.* Відомості Верховної Ради України. 2011. № 42. С.435.
- Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг.* Кабінет Міністрів України. Офіційний вісник України. 2003. № 51. С.144

References

- Polozhennia pro volontersku diialnist u sferi nadannia sotsialnykh posluh [Regulations on Volunteering Activity in the Field of Provision of Social Services] (2003). *Kabinet Ministriv Ukrainy. Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Cabinet of Ministers of Ukraine. Official Bulletin of Ukraine, 51*, p.144 [in Ukrainian].
- Vainola, R.Kh., Kapska, A.Y., & Komarova, N.M. (1999). *Volonterskyi rukh v Ukraini: tendentsii rozvytku [Volunteer Movement in Ukraine: Trends in Development]*. Kyiv: Akadempres [in Ukrainian]
- Zahalna deklaratsiia volonteriv [The Universal Declaration of Volunteers] (2002). *Volonterskyi rukh v Ukraini: zbirnyk dokumentiv, pryiniatykh na XI Konhresi Mizhnarodnoi Asotsiatsii Volonteriv – Volunteer Movement in Ukraine: Collection of documents adopted at the XI Congress of the International Association of Volunteers.* Kyiv: TYRAZH [in Ukrainian]
- Zakon Ukrainy pro volontersku diialnist [Law of Ukraine on Volunteering Activity] (2011). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 42*, p.435 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 23.04.2019 р.
Стаття прийнята до друку 29.04.2019 р.

Козубовская Ирина

доктор педагогических наук, профессор,
заведующая кафедрой общей педагогики и педагогики высшей школы
Государственное высшее учебное заведение
«Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

Козубовский Ростислав

кандидат педагогических наук
доцент кафедры социологии и социальной работы
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

УЧАСТИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ВОЛОНТЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Статья посвящена проблеме волонтерской деятельности. Осуществлен короткий исторический экскурс к истокам волонтерской деятельности. Методы исследования: теоретические: анализ научной литературы, документов, обобщение, классификация (для выяснения ключевых понятий исследования), систематизация, группировка (для концептуализации основных положений исследования); эмпирические: на-

блюдение, беседа, интервью (для выявления реального состояния привлечения учащихся к волонтерской работы). Раскрыта сущность понятия «волонтерство», проанализированы основные сферы деятельности волонтеров, обосновано его значение в гражданском обществе. Подчеркивается особая актуальность волонтерской деятельности в кризисные периоды развития общества, что характерно сегодня для Украины. Поэтому важным является вовлечение в волонтерскую деятельность как можно больше участников, включая учащихся, в том числе и младших школьников. Охарактеризованы особенности участия в волонтерской деятельности учащихся начальной школы, подчеркивается положительное влияние на процесс формирования личности младших школьников их участие в волонтерской работе.

Ключевые слова: волонтерство; молодёжь; учащиеся; начальная школа; деятельность.

Kozubovska Iryna

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor
Head of Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School
State Higher Education «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

Kozubovskiy Rostyslav

Candidate of Pedagogic Sciences, PhD
Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

PARTICIPATION OF THE PUPILS OF PRIMARY SCHOOLS IN THE VOLUNTEERING ACTIVITY

Abstract. The Volunteer Movement was launched in 1859, it is associated with André Durand and the Red Cross Society. Today volunteering has grown into an international movement of global scale. Volunteers have united from more than a 100 countries and established in 1970 the International Association for Volunteer Effort. At present the international volunteer movement consists of many organizations. The Universal Declaration of Volunteers has provided the definition of «volunteering» – a voluntary choice that: expresses personal views and positions; involves active participation of a citizen in the public life; contributes to the improvement of life quality, the enhancement of solidarity between people; predetermines the realization of basic human needs on the way to more just society; contributes to more balanced economic and social development; is usually expressed in joint activities within different associations. In different countries, this phenomenon has different names, but it is a universal human phenomenon that occurs in all cultures, at all levels of economic development, among representatives of both sexes and people of all ages. Volunteering is one of the most effective forms of work with young people, an inexhaustible source of civic education, enabling them to realize themselves in serving the society. In Ukraine volunteering has been actively developing since the mid-1990s. In 2010 the project of the Law of Ukraine «On Volunteer Movement» was adopted. According to the document, the main areas of volunteering activity include helping social groups, individuals, and families in difficult living conditions and in need of outside help. It indicated the mandatory participation of volunteers in activities related to the protection of the rights of families, children and young people. The Law itself was approved in 2011. Various aspects of volunteering activity have been covered in the works of scientists (O.Bezipalko, G.Boyko, R.Vainola, T.Golovanov and others). According to the opinion of T. Lyakh, the main feature of volunteering activity in Ukraine is the predominance of the youth (mainly students) involved in the work of volunteers in the social sphere. But it is very important to involve in volunteering the youth of secondary schools including pupils of primary schools. They are able to do many useful things: to communicate with children deprived of parental care and children with disabilities, to work with the elderly, and take part in various volunteering activities (patronage over veterans, caring for anonymous graves, cleaning up the town, protecting ecology etc.).

Key words: volunteering; the youth; pupils; primary school; activity.

УДК 378.091.12.011.3-051:81'243
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.75-79

Кокнова Тетяна Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра романо-германської філології

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

м. Старобільськ, Україна

koknovatanya@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0232-0756>

ПІДґРУНТЯ СУТНІСНОГО ПОХОДЖЕННЯ ЛІНГВОМЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. Компетентнісний підхід зараз вбачається одним із напрямів модернізації професійної освіти як в Україні так і закордоном. У лінгвометодиці вищої школи поняття професійної компетентності, у контексті професійної компетентності майбутнього викладача іноземної мови, використовується не часто. Мета статті — розглянути підґрунтя сутнісного походження лінгвометодичної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у її зв'язку з професійною компетентністю. Методи дослідження відносяться до теоретичних методів педагогічного дослідження і охоплюють аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, індукцію та дедукцію, абстрагування й конкретизацію, що допомагають теоретично опрацювати наукові факти з проблеми дослідження. В ході дослідження автор пропонує розподілити педагогічні компетентності на ключові/фахові, базові та предметні. Педагогічна компетентність викладача розглядається як здатність особистості вирішувати професійні проблеми/задачі, що виникають у ситуаціях професійної педагогічної діяльності за рахунок вмілого використання знань, досвіду та цінностей. Питання формування професійної компетентності майбутнього викладача іноземної мови зараз знаходиться на початковій стадії розробки і може бути розглянуто як синтез різних галузей знання із акцентом на практикоорієнтованість. Лінгвометодична компетентність у структурі професійної компетентності викладача іноземних мов має стати базовою. Перспективи подальшого дослідження спрямовані на розробку питання розвитку методики вищої школи, яка ще повинна закріпитися як з позиції свого окремого статусу у методичному дискурсі, так і стосовно необхідності виокремлення її у окрему дисципліну ЗВО.

Ключові слова: професійна компетентність; майбутні викладачі іноземних мов; педагогічна компетентність; лінгвометодична компетентність; професійна освіта.

Вступ. Сьогодні вимоги і запити суспільства потребують знаючих, творчих, ініціативних спеціалістів у різних галузях, тому освіта прагне знайти такий підхід, в якому цілісність внутрішнього світу людини забезпечується її взаємозв'язком із суспільством. Орієнтація освіти на студентоцентризм є шляхом, який вимагає звернення до такого інструментарію, що дасть можливість ефективно оцінювати якість освітніх послуг. Саме тому, компетентнісний підхід зараз вбачається одним із напрямів модернізації професійної освіти як в Україні так і закордоном.

Задача, що ставиться для оптимізації нового покоління освітніх стандартів в Україні, у рамках компетентнісного підходу, напряму залежить від уточнення, по-перше, понятійного апарату, а по-друге, з'ясування їх загальних та специфічних (предметних) компетентностей із подальшою їх класифікацією. Формування компетентностей реалізується засобами змісту освіти, а отже у майбутнього спеціаліста розвиваються можливості та уміння вирішувати професійні задачі, таким чином, саме у цьому контексті, ми розглядаємо професійну компетентність майбутніх вчителів іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність різних підходів до визначення змісту та структури професійної компетентності педагога. Аналіз компетентностей вказує на їх діяльнісний характер, що безсумнівно змінює вимоги і до професійної підготовки педагогічних кадрів та викладачів іноземних мов, зокрема. У своїх дослідженнях автори, ґрунтуючись на положення про компетентнісний підхід в освіті, запропонували оригінальні ідеї, що стосуються змісту та структури як самих компетентцій, так і способів їх формування. Питання професійної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов було предметом наукового інтересу дослідників, але у інших аспектах.

Так, у дослідженні С. Івашнєвої розглядається поняття методичної компетентності викладача іноземної мови (Івашнєва, 2010). Така компетентність, на думку дослідниці, розуміється як усвідомлена здатність і готовність якісно реалізовувати методичну роботу (дидактичну, виховну, організаційно-управлінську), проявляти самостійність мислення, свідоме і відповідальне ставлення до результатів своєї професійної діяльності (Івашнєва, 2010, с.5–6). Проте, не дивлячись на теоретичну новизну цієї трактовки професійної компетентності майбутнього викладача іноземної мови, на нашу думку, сама її назва «методична компетентність» достатньо звужена. Окрім цього, не зовсім обґрунтованим вбачається звуження процесу формування професійної компетентності майбутнього викладача іноземної мови виключно за рахунок дисциплін методичного циклу.

У дослідженні Л. Тишакової, яка заручившись визначенням Н. Манько, щодо технологічної компетентності, як системи креативно-технологічних знань, здібностей і стереотипів інструменталізованої діяльності з перетворення об'єктів (разом із суб'єктом і процесами) педагогічної діяльності, поняття збагачено авторською особистісно-орієнтованою характеристикою (самозміна, самоперетворення, самоосвіта, саморегуляція особистості педагога) (Тишакова, 2005, с. 9). Однак, така точка зору також не достатньо коректна, оскільки автор привносить досвід лінгвометодичного знання та досвіду педагогічної діяльності до володіння низкою технологій викладання іноземної мови. У дослідженнях, що присвячені педагогічній освіті майбутнього викладача іноземної мови, в основному мова йдеться про формування професійних вмінь у процесі висвітлення методики викладання іноземної мови або дисциплін лінгвістичного циклу. У лінгвометодиці вищої школи поняття професійної компетентності, у контексті професійної компетентності майбутнього викладача

іноземної мови, використовується не часто (І. Хіжняк, А. Нікітіна, Н. Остапенко, О. Ішутіна, О. Копусь, О. Фенцик та ін.)

Отже, мета статті - розглянути підґрунтя сутнісного походження лінгвометодичної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов у її зв'язку з професійною компетентністю.

Завдання дослідження - проаналізувати існуючі сучасні погляди дослідників з питання професійної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов та встановити її вплив на формування лінгвометодичної компетентності.

Методи дослідження використані для досягнення поставленої мети відносяться до теоретичних методів педагогічного дослідження і охоплюють аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, індукцію та дедукцію, абстрагування й конкретизацію, що допомагають теоретично опрацювати наукові факти з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Професійна компетентність викладача, як його ключова/фахова компетентність розуміється як: «складноструктурована система теоретичних та практичних знань, що виступає основою відповідних видів компетентності педагога-професіонала, серед яких системотворчою є аутопсихологічна компетентність» (Гузій, 2004, с. 43); «інтегральне утворення особистості, яке містить сукупність когнітивно-технологічного, соціального, полікультурного, аутопсихологічного та персонального компонентів, необхідних для успішного здійснення педагогічної діяльності з урахуванням специфіки предмета, що викладається» (Баркасі, 2004, с. 8–9); «система знань, умінь, особистісних якостей, що адекватна структурі та змісту його діяльності» (Жебровський, 2000, с.13); «сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної дії» (Хоружа, 2003, с.18); «результат професійної освіти, що полягає у досягненні високого рівня педагогічної самосвідомості, готовності до педагогічної діяльності, становлення потреби до професійно-педагогічного самовизначення, творчої самореалізації у педагогічній діяльності» (Шишко, 2010, с.25). Аналізуючи різні підходи до визначення професійної компетентності педагога у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях І. Драч дійшла висновку, що «під професійною компетентністю педагога будемо розуміти його здатність до виконання діяльності на основі інтеграції теоретичних знань, практичних умінь, досвіду, цінностей і значущих особистісних якостей, міру й основний критерій відповідності її вимогам» (Драч, 2012, с.10).

Орієнтуючись на методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, компетентність може бути розподілена на три підвиди:

- інтегральні – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності;
- загальні – універсальні компетентності, що не залежать від предметної області, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку;
- спеціальні (фахові, предметні) компетентності – компетентності, що залежать від предметної області, та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю (Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, 2017, с. 4).

І. Зимня виділяє три групи ключових компетенцій, що необхідні майбутньому спеціалісту для ефективного оперування у соціумі: відношення до самого себе, як до суб'єкта життєдіяльності; взаємодія з іншими людьми (соціальна взаємодія); відношення до діяльності людини (Зимня, 2004, с. 23).

Але не зважаючи на достатньо велику кількість класифікацій, що представлені у сучасній психолого-педагогічній літературі, вони, на думку, І. Драч мають характерні ознаки: багатифункціональність (володіння компетентностями дозволяє вирішувати проблеми повсякденного, професійного та соціального характеру, досягати важливих цілей та вирішувати різноманітні завдання); багатомірність, тобто включають різні розумові процеси та інтелектуальні вміння (аналітичні, критичні, комунікативні тощо); надпредметність і міждисциплінарність, оскільки вони можуть застосовуватися в різних ситуаціях у професійній, соціальній та побутовій сферах; динамічність, оскільки вони залежать від пріоритетів суспільства та особистості, які мають рухливу природу (Драч, 2013, с. 126).

Найбільш нам імпонує точка А. Хуторського, який, конструює трирівневу ієрархію професійної компетенції (на думку І. Драч, «автор використовує термін «компетенції», проте за значенням воно близько до поняття «компетентності» у розумінні європейських науковців та міжнародних експертів» (Драч, 2013, с. 125)), розподіляючи їх на: ключові (враховують метапредметний зміст всіх дисциплін); загальнопредметні (відносяться до міждисциплінарних навчальних дисциплін); предметні (відносяться до кожного навчального предмету) (Хуторской & Хуторская, 2008). Запропонована А. Хуторським трирівнева ієрархія дає нам можливість зорієнтуватися з власним баченням щодо професійної підготовки майбутніх викладачів іноземних мов. Так, вважаємо доречним розподілити їх на: ключові/фахові (ураховують метапредметний зміст спеціальності взагалі); базові (формуються у межах міждисциплінарних навчальних дисциплін, складаючи професійний портрет майбутнього викладача іноземних мов); предметні (стосуються виключно окремих дисциплін).

А. Шишко розуміє педагогічну компетентність майбутніх викладачів іноземних мов як інтегроване багаторівневе утворення у цілісній професійній структурі особистості, що є одним із проявів її професіоналізму та професійно-педагогічної культури, складовою професійної компетентності, показником сформованості професійно необхідних умінь, якостей і характеристик на засадах системи теоретичних знань, педагогічних цінностей та практичного досвіду, що зумовлюють необхідний рівень готовності до здійснення педагогічної діяльності у вищій школі, забезпечують високий рівень професійної самоорганізації та самореалізації у педагогічній діяльності (Шишко, 2008, с.7). Окрім цього, у рамках дослідження вчена з'ясувала, що педагогічна компетентність майбутнього викладача іноземної мови має статичну форму, яка характеризує рівень сформованості методологічних, фахових, методичних, педагогічних знань, моральних цінностей, принципів та світоглядних переконань особистості, та динамічну, яка виявляється в його вміннях реагувати в різних психолого-педагогічних ситуаціях, ефективно розв'язувати завдання педагогічної діяльності у ВНЗ (Шишко, 2008, с.7). У змісті педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови було визначено такі основні структурні компоненти: змістовно-операціональний, ціннісно-мотиваційний, комунікативний, особистісний, що визначені через

систему компетенцій, які забезпечують здатність до ефективної педагогічної діяльності майбутнього викладача іноземної мови, утворюються сукупністю знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, мотивів, якостей і здібностей та можуть розглядатися як критерії сформованості досліджуваного утворення (Шишко, 2008, с.7).

Аналіз цієї роботи відкриває нам можливість урахувати педагогічний потенціал майбутньої професійної діяльності майбутнього викладача іноземної мови, але на жаль, визначені критерії обмежуються тільки педагогічною компетентністю. Проте, як зрозуміло із специфіки самої професійної діяльності викладача іноземної мови її грані значно ширші.

У роботі професора Л. Мітіної зазначено, що педагогічна компетентність має три компоненти: діяльнісний (знання, уміння, навички та індивідуальні способи самостійно та відповідально здійснювати педагогічну діяльність); комунікативний (знання, уміння, навички та способи творчого здійснення педагогічної комунікації); особистісний (потреба в саморозвитку, а також знання, уміння, навички самовдосконалення) (Мітіна, 2004, с.75). Таким чином, педагогічна компетентність викладача - це здатність особистості вирішувати професійні проблеми/задачі, що виникають у ситуаціях професійної педагогічної діяльності за рахунок вмілого використання знань, досвіду та цінностей.

Подальший аналіз наукових джерел, вказує на факт розгляду професійної компетентності як сукупності інших ключових/фахових компетентностей, що забезпечують становлення професійної компетентності, як цілісної та інтеграційної особистісної характеристики майбутнього спеціаліста.

Таке розуміння професійної ключової/фахової компетентності призводить до **висновку**, що вона завжди проявляється у діяльності та під час вирішення професійних задач, а результатом педагогіч-

ної діяльності майбутніх викладачів іноземних мов є розвиток особистості того, кого вони будуть навчати, формування у них комплексу компетенцій. Незважаючи на науковий пошук шляхів орієнтованих на оптимізацію компетенцій, ґрунтовну та активну наукову роботу, питання формування професійної компетентності майбутнього викладача іноземної мови зараз знаходиться на початковій стадії розробки і може бути розглянуто як синтез різних галузей знання із акцентом на практикоорієнтованість.

Відображаючи специфіку професійної компетентності викладача іноземних мов, лінгвометодична компетентність у її структурі має стати базовою. Тому, під лінгвометодичною компетентністю майбутнього викладача іноземної мови ми розуміємо інтегровану єдність сформованих, у випускника ЗВО (відповідно до означеної кваліфікації – викладач іноземної мови), предметно-фахових знань (про мову та про методику викладання), умінь, навичок та досвіду організації лінгвометодичної та наукової роботи (готовність, у процесі організації майбутнього освітнього процесу, використовувати різноманітні форми, методи та технології, задля забезпечення (оволодіння, прищеплення, ознайомлення, формування необхідних компетентностей у тих, кого майбутні викладачі іноземної мови навчатимуть) метапредметної функції іноземної мови та її статусу як соціально-культурного феномену); бути спрямованим на рефлексію, саморозвиток та самовдосконалення. Отже перспективи подальшого дослідження спрямовані на розробку питання розвитку методики вищої школи, яка ще повинна закріпитися як з позиції свого окремого статусу у методичному дискурсі, так і стосовно необхідності виокремлення її у окрему дисципліну ЗВО, де методика викладання іноземної мови буде викладатися для тих, хто буде, у майбутньому, навчати майбутніх учителів іноземних мов методиці викладання іноземної мови у школі.

Список використаної літератури

- Баркасі В.В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського. Одеса, 2004. 252 с.
- Івашнова С.В. Організаційно-педагогічні засади вдосконалення методичної компетентності вчителів іноземної мови початкової школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ун-т менеджменту освіти НАПН України. Київ, 2010. 20 с.
- Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.
- Драч І. Зміст та структура ключових компетентностей майбутнього викладача вищої школи. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава, 2013, Вип. 11, С. 124-130.
- Драч І.І. Основні підходи до визначення професійної компетентності педагога. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. Вип. 32. С.9–14.
- Зимняя І.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.
- Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, 1 черв. 2017 р. Київ: Міністерство освіти і науки України. 2017. 32 с.
- Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва: Академия, 2004. 320 с.
- Професійна етика вчителя: час і вимоги / За заг.ред. Б.М.Жебровського. – Київ: Науковий світ, 2000. 62 с.
- Тишакова Л.Т. Формування технологічної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2005. 20 с.
- Шишко А.В. Формування педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови у процесі магістерської підготовки: автореф. дис. ... канд. пед.наук: 13.00.04 / Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2008. 20 с.
- Хоружа Л.Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія. Київ: Інститут педагогіки АПН України, 2003. 319 с.
- Хуторской А.В., Хуторская Л.Н. Компетентность как дидактическое понятие: содержание, структура и модели конструирования. *Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода*: межвузовский сб. науч. тр. / под ред. А.А.Орлова. Тула: Изд-во Тул. гос. пед. унта им. Л.Н.Толстого, 2008. Вып. 1. С.117–137.

References

- Barkasi, V.V. (2004). Formuvannya profesiinoi kompetentnosti v maybutnikh vchyteliv inozemnykh mov [Development of professional competence in prospective teachers of foreign languages]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. South Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushynsky, Odessa [in Ukrainian].
- Ivashniova, S.V. (2010). Organizatsiino-pedagogichni zasady vdoskonalennia metodychnoi kompetentnosti vchyteliv inozemnoi movy pochatkovoї shkoly [Organizational-and-pedagogical principles of improvement of methodical competence of foreign language teachers of primary school]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. University of Educational Management of

National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

Guzii, N.V. (2004). *Pedagogichnyi profesionalizm: istoriko-metodologichni ta teoretychni aspekty* [Pedagogical professionalism: historical-and-methodological and theoretical aspects]. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University [in Ukrainian].

Drach, I.I. (2013). Zmist ta struktura kliuchovykh kompetentnosti maibutnioho vykladacha vyshchoi shkoly [Contents and structure of key competences of a prospective high school teacher]. *The sources of pedagogical skills*, 11, 124–130 [in Ukrainian].

Drach, I.I. (2012). Osnovni pidkhody do vyznachennia profesiynoi kompetentnosti pedagoga [Basic approaches to defining the professional competence of the teacher]. *Modern information technologies and innovation methodologies of education in professional training: methodology, theory, experience, problems*, 32, 9–14. [in Ukrainian].

Khoruzha, L.L. (2003). Etychna kompetentnist maibutnioho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia i praktyka [Ethical competence of prospective primary school teacher: theory and practice]. Kyiv: The Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

Khutorskoy, A.V., & Khutorskaya, L.N. (2008) Kompetentnost' kak didakticheskoye poniatye: sodержaniye, struktura i modeli konstruirovaniya [Competence as a didactic concept: contents, structure and designing models]. In A. A. Orlov (Ed.), *Proyektirovaniye i organizatsiya samostoyatel'noy raboty studentov v kontekste kompetentnostnogo podkhoda: mezhvuzovskiy sbornik nauchnykh trudov* (Issue 1, pp.117–137). Tula: Publishing house of Tula State Lev Tolstoy Pedagogical University [in Russian].

Metodychni rekomendatsii shchodo rozroblennia standartiv vyshchoi osvity. (2017, June 1) [Methodic recommendations as to working out the standards of higher education]. Kyiv: Ministry of Education and Science of Ukraine [in Ukrainian].

Mitina, L.M. (2004). *Psikhologiya truda i professional'nogo razvitiya uchitelia: uchebnoye posobiye dlia studentov vysshykh pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy* [Psychology of labor and professional development of a teacher: manual for students of higher pedagogical educational institutions. Moscow: Akademia. [in Russian].

Tyshakova, L.T. (2005). Formuvannia tekhnologichnoi kompetentnosti maibutnioho vchytelia inozemnoi movy [Forming Technological Competence in Future Teachers of English]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. Taras Shevchenko National University, Luhansk [in Ukrainian].

Shyshko, A.V. (2008). *Formuvannia pedagogichnoi kompetentnosti maibutnioho vykladacha inozemnoi movy u protsesi magisterskoi pidhotovky* [Development of pedagogical competence of prospective foreign language teacher in the course of Master's training]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. Kirovohrad State Pedagogical University named by Volodymyr Vynnychenko, Kirovohrad [in Ukrainian].

Zhebrovsky, B.M. (Ed.). (2000). *Profesiina etyka vchytelia: chas i vymohy* [Professional ethics of a teacher: time and demands]. Kyiv: Naukovyi svit. [in Ukrainian].

Zimniaya, I.A. (2004). *Kliuchevyye kompetentnosti kak rezul'tativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. Avtorskaya versiya* [Key competences as result-and-target basis of competence-based approach in education. Author's version]. Moscow: Research center of the problems of qualified specialist training. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 09.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 15.04.2019 р.

Кокнова Татьяна

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра романо-германской филологии

ГУ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко»

г. Старобельск, Украина

ОСНОВА СУЩНОСТНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация. Компетентностный подход сейчас представляется одним из направлений модернизации профессионального образования в Украине и за рубежом. В лингвометодике высшей школы понятия профессиональной компетентности в контексте профессиональной компетентности будущего преподавателя иностранного языка, используется не часто. Цель статьи - рассмотреть основы сущностного происхождения лингвометодической компетентности будущих преподавателей иностранных языков в ее связи с профессиональной компетентностью. Методы исследования относятся к теоретическим методам педагогического исследования и охватывают анализ и синтез, сравнение, обобщение, индукцию и дедукцию, абстрагирование и конкретизацию, помогающие теоретически проработать научные факты по проблеме исследования. В ходе исследования автор предлагает распределить педагогические компетентности на: ключевые/профессиональные, базовые и предметные. Педагогическая компетентность преподавателя рассматривается, как способность личности решать профессиональные проблемы/задачи, возникающие в ситуациях профессиональной педагогической деятельности за счет умелого использования знаний, опыта и ценностей. Вопрос формирования профессиональной компетентности будущего преподавателя иностранных языков сейчас находится на начальной стадии разработки и может рассматриваться как синтез различных отраслей знания с акцентом на практическую направленность. Лингвометодическая компетентность в структуре профессиональной компетентности преподавателя иностранного языка должна стать базовой. Перспективы дальнейшего исследования направлены на разработку вопроса развития методики высшей школы, которую следует рассматривать как с позиции ее особого статуса в методическом дискурсе, так и в аспекте необходимости выделения ее в отдельную дисциплину ВУЗа.

Ключевые слова: профессиональная компетентность; будущие преподаватели иностранных языков; педагогическая компетентность; лингвометодическая компетентность; профессиональное образование.

Koknova Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Romance and German Philology
State University «Luhansk Taras Shevchenko National University»
Starobilsk, Ukraine

FUNDAMENTALS OF THE ORIGIN OF LINGUISTIC-AND-METHODICAL COMPETENCE OF PROSPECTIVE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Abstract. Current requirements and demands of the society call for knowledgeable, creative, and initiative specialists in various fields, therefore education seeks to find an approach in which the integrity of the inner world of a person is ensured by its interrelation with society. Competence-based approach is now considered as one of the areas of modernization in vocational education both in Ukraine and abroad. In the linguistic methodology of the higher school, the concept of professional competence, in the context of the professional competence of the prospective teacher of a foreign language, is seldom applied. The purpose of the article is to consider the fundamentals of the origin of linguistic-and-methodical competence of prospective teachers of foreign language in connection with their professional competence. The research methods used to achieve the goal are related to the theoretical methods of pedagogical research and include analysis and synthesis, comparison, induction and deduction, abstraction and concretization, which help to theoretically substantiate scientific facts on the problem under research. Pedagogical competence is the ability of the individual to solve professional tasks/problems which arise in the situations of professional pedagogical activity due to the skillful use of knowledge, experience and values. The issue of training the professional competence of a future teacher of a foreign language is now at an early stage of development and can be considered as a synthesis of various branches of knowledge with an emphasis on practical orientation. Linguistic-and-methodical competence in the structure of the professional competence of the teacher of foreign languages should become fundamental. Prospects for further research are aimed at developing a methodology for higher education, which still needs to be consolidated both from the standpoint of its separate status in the methodological discourse, and with regard to isolate it into a separate discipline of the HEE.

Key words: professional competence; prospective teachers of foreign languages; pedagogical competence; linguistic-and-methodical competence; vocational education.

Кононович Дар'я Олександрівна
аспірант

кафедра соціальної роботи
Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м. Старобільськ, Україна
27dr.kononovich@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0307-6644>

МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Розгортання негативних тенденцій розвитку сучасного суспільства, включаючи інформатизацію, робить проблему маніпуляції свідомістю на різних рівнях людського спілкування однією з найбільш актуальних. Це, в свою чергу, вимагає від наукової спільноти створення дієвої системи соціально-психологічного захисту від маніпулятивних дій в сучасному інформаційному суспільстві. Метою запропонованої статті є здійснення теоретичного аналізу проблеми маніпуляції свідомістю в науковій літературі. За допомогою методів аналізу, систематизації та узагальнення автором дається визначення поняття маніпуляції свідомістю; розглядаються механізми та причини виникнення означеного феномену. Визначаються критерії, на основі яких обґрунтовується доцільність виокремлення маніпулятивного впливу серед інших видів психологічного впливу. Окреслено характерні ознаки маніпуляції: ставлення до об'єкта маніпулювання як до засобу досягнення власних цілей; прагнення отримати односторонній вииграш; прихований характер впливу; використання психологічної вразливості; прагнення вести партнера по взаємодії у психологічну залежність; створення в адресата маніпуляції ілюзії самостійності прийняття рішень та дій.

Ключові слова: маніпуляція; маніпулятивний вплив; маніпулятор; механізм.

Вступ. Маніпуляція свідомістю, представляючи собою одне з найзагадковіших і небезпечних психологічних явищ, завжди була в центрі уваги і наукової та широкої громадськості. Привабливість латентного управління людьми, спонукання їх до будь-яких дій, формування в їх свідомості певних уявлень, цінностей, цілей, мотивацій без застосування фізичного насильства завжди цікавило філософів, психологів, соціологів, політологів і представників інших наук. Однак саме розмаїття цих досліджень акцентувалось переважно на якихось окремих аспектах. Це свідчить про необхідність системного аналізу даного феномену, що дозволить охарактеризувати маніпуляцію свідомістю як цілісне утворення та виявити її багатомірну роль у розвитку сучасного суспільства.

Дослідження маніпуляції свідомістю з соціально-педагогічної точки зору дозволяє визначити ступінь закономірності виникнення даного явища, розкрити сутнісні аспекти маніпуляції свідомістю, які є актуальними і важливими для вивчення соціальних та історичних процесів, що відбуваються в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз маніпуляції свідомістю є досить молодою темою наукових досліджень. Маніпуляція як наукова категорія була введена в обіг в 40-50-і рр. ХХ століття західними політологами. Незважаючи на те, що дана проблема користується широкою популярністю у дослідників, масштабних праць, присвячених дослідженню маніпуляції свідомістю, порівняно небагато. А розгляду цього питання з соціально-педагогічної точки зору і зовсім не приділялось уваги.

При змістовному аналізі психологічної літератури, очевидно, що особистість маніпулятора найбільш докладно вивчена в гуманістичній психології, а феномен маніпуляції як техніки і технології реалізований в роботах таких авторів як Е. Берн («Ігри, у які грають люди» 1992), В. С. Мухіна («Вікова психологія. Феноменологія розвитку», 2006) та М. М. Присяжнюк («Сугестивні технології маніпулятивного впливу», 2010). У своїх працях ці науковці розглядають маніпуляцію як засіб психологічного впливу, за допомогою якого суб'єкт маніпуляції таємно управляє об'єктом маніпуляції.

У спільній монографії «Маніпулювання особистістю» (2002) Г. В. Грачов та І. К. Мельник роблять спробу аналізу процесу маніпуляції як комплексу засобів модифікації поведінки людини, у тому числі, за допомогою засобів масової інформації.

Представники ж соціологічної думки Г. Лассвел («Пропаганда, комунікації і публічний порядок», 1932) та Г. Блумер («Колективна поведінка», 1994) визначають маніпуляцію як вид застосування влади, при якому той, хто нею володіє, впливає на поведінку інших, не розкриваючи характер поведінки, яку він від них очікує.

Для опису теоретичної бази маніпуляції, структурування його елементів, необхідно виявити природу самого феномена, проаналізувати його складові елементи визначити специфіку впливу кожного з них на людину. Означене завдання ускладнено тим, що серед вчених як і раніше немає єдності у визначенні терміна «маніпуляція».

Цей факт поряд з міждисциплінарним характером даного феномену, ускладнює пошук єдиної методологічної основи, здатної об'єднати і структурувати знання про нього в рамках єдиного підходу.

Для опису теоретичної бази маніпуляції, структурування його елементів, необхідно виявити природу самого феномена, проаналізувати його складові елементи визначити специфіку впливу кожного з них на людину. Означене завдання ускладнено тим, що серед вчених як і раніше немає єдності у визначенні терміна «маніпуляція».

Цей факт поряд з міждисциплінарним характером даного феномену, ускладнює пошук єдиної методологічної основи, здатної об'єднати і структурувати знання про нього в рамках єдиного підходу.

Метою статті є здійснити теоретичний аналіз проблеми маніпуляції свідомістю в науковій літературі.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури для з'ясування змісту базових понять дослідження; систематизація, та узагальнення для обґрунтування сутності та особливостей механізму маніпулювання свідомістю.

Виклад основного матеріалу. В словниках європейських мов слово «маніпуляція» тлумачиться

як поводження з об'єктами з певними намірами, при цьому особливо підкреслюється наявність спритності при виконанні дій-маніпуляцій (ручне керування, огляд пацієнта лікарем за допомогою рук і т.д.) (Кара-Мурза, 2013, с. 47).

Переважає більшість авторів розуміє маніпуляцію як засіб психологічного впливу, за допомогою якого суб'єкт маніпуляції таємно управляє об'єктом маніпуляції.

В різних психологічних джерелах термін «маніпуляція» вживається у декількох значеннях.

У першому випадку вживання терміну запозичене з техніки і використовується переважно в інженерній психології та психології праці.

З точки зору етології, маніпуляція розуміється як процес переміщення тваринами компонентів середовища.

У цих двох значеннях термін «маніпуляція» можна зустріти в психологічній літературі починаючи з 20-х років.

Проте, починаючи з 60-х років ХХ сторіччя термін став використовуватися ще і в третьому значенні, на цей раз запозичений із політологічних праць. Де перевага надавалася розгляду слова «маніпуляція» у полі міжособистісних відносин (Доценко, 1997, с.45-46). Таким чином, дійшовши до сфери застосування тієї області, яка знаходиться у фокусі розгляду нашого дослідження.

Однією з найперших наукових праць, присвячених проблемі маніпуляції вважається книга «Навіювання та його роль у суспільному житті» В. М. Бехтерева. Вбачаємо, що розглянуте автором навіювання напряму зв'язане з маніпуляцією свідомістю: «навіювання є ніщо інше, як вторгнення в свідомість або прищеплення до нього сторонньої ідеї без прямої безпосередньої участі в цьому акті «я» суб'єкта, внаслідок чого останнє в більшості випадків є або абсолютно, або майже безвладним його відкинути і вигнати зі сфери свідомості навіть при тій умови, коли воно усвідомлює його безглуздість» (Бехтерев, 2001).

У праці Г. Лассвела «Психопатологія та політика» вводиться загальна формула для історії розвитку політичної людини, до якої входить такі критерії як: приватні мотиви, які сформувались у ранній період життя; зміщення на суспільний об'єкт та раціоналізація зміщення у термінах суспільних інтересів.

За допомогою формули п'яти питань, яку запропонував Г. Лассвел можна зрозуміти суть комунікації: «Хто та що говорить, по якому каналу, кому та з якими ефектами» (Лассвел, 2005, с. 130). Представлена формула показує на які питання потрібно відповісти, щоб зрозуміти природу комунікації, її мету та засоби впливу, тобто чи має місце маніпулятивний вплив.

Російський вчений Сергій Кара-Мурза у своїй роботі «Маніпуляція свідомістю» виділяє ряд головних рис маніпуляції. Як і більшість авторів він схильний розглядати маніпуляцію як вид психологічного впливу, в якому мішенню виступають психологічні структури особистості та таємність цього процесу для об'єкту маніпуляції (Кара-Мурза, 2013).

О. В. Сидоренко також розглядає маніпуляцію як один з видів впливу, при цьому під психологічним впливом він розуміє вплив на стан, думки, почуття і дії іншої людини з допомогою виключно психологічних засобів з наданням йому права і часу відповідати на цей вплив. Він дає наступне визначення маніпуляції – це приховане спонукання адресата до переживання певних станів, прийняття рішень і / або виконання дій, необхідних для досягнення ініціатором своїх власних цілей (Сидоренко, 1997, с. 127).

З соціально-педагогічної точки зору заслуговує уваги той факт, що існують відповідні якості особистості, яка найбільш схильна до маніпулювання: недостатньо розвинене логічне мислення, чутливість, слабка психічна активність, підвищена емоційність, нерішучість, відсутність самооцінки, почуття власної неповноцінності, сором'язливість, довірливість. Маніпуляція як форма прихованого впливу на свідомість пов'язана з відсутністю вільного волевиявлення індивіда і здатності прийняття ним власних рішень.

При розгляді визначення поняття «маніпуляція», аналіз літератури показав, що зазвичай, вченими використовується метод, при якому виділяються головні ознаки, які в подальшому формуються в критерії, які дозволяють сформулювати робоче поняття.

Для наочності головні характеристики маніпуляції, які виділяються різними авторами, скомпільовані в групи ознак і об'єднуються в кілька інтегральних категорій, які можна використовувати для позначення терміна маніпуляції: 1) родова ознака – психологічний вплив; 2) ставлення до об'єктів маніпулювання як засобу досягнення власних цілей; 3) прагнення отримати односторонній вииграш; 4) прихований характер впливу (як самого факту впливу, так і його спрямованості); 5) використання (психологічної) сили, гра на слабкостях (використання психологічної уразливості); 6) спонукання, мотиваційні привнесення (формування «штучних» потреб і мотивів для зміни поведінки в інтересах ініціатора маніпулятивного впливу); 7) майстерність і вправність у здійсненні маніпулятивних дій (Доценко, 1997, с. 58).

Після аналізу цих критеріїв та конструктивної критики колег, Є. Л. Доценко запропонував наступне визначення поняття маніпуляція – «це вид психологічного впливу, майстерне виконання якого веде до прихованого порушення в іншій людини намірів, не співпадаючих з його актуально існуючими бажаннями» (Доценко, 1997, с.59).

Як видно, більшість існуючих визначень сходяться в тому, що маніпуляція є інформаційно-психологічним впливом, і розходяться в розумінні методів і цілей цього впливу.

У питанні механізму маніпуляції свідомістю важливою складовою є розкриття причин маніпуляції.

Є. Л. Доценко вважає, що передумов маніпуляції багато, але всі вони мають різне походження і володіють різним онтологічним статусом. На його думку, можна виділити наступні передумови маніпуляції:

- культура. Якщо звернутися до культури, то різного роду хитрощі, виверти і інтриги виявляються в міфах, казках, біблійних сюжетах і т.д.;

- суспільство. У суспільстві відбувається поділ на «ми» і «інші». Це породжує труднощі взаєморозуміння і призводить до маніпулятивних соціальним прийдбань – використання людей як засоба досягнення не ними поставленої мети;

- спілкування. На цьому рівні можна виділити два напрямки: нарощування власної вигоди, з одного боку, і прагнення перемогти суперника за всяку ціну – з іншого. На рівні актуальних відносин маніпуляція виявляється в протиріччях типу: я хочу одне, а він інше. На рівні онтогенезу – це маніпулювання у відносинах «дитина – дорослий»;

- особистість. Можна сказати, що маніпулятор є в кожній людині. Наприклад, структура особистості по З. Фрейду - id, ego, super ego. Між цими складовими відбуваються різні психологічні захисти як показники складної суперечливої природи особистості, коли особистість маніпулює собою. При цьому варто відзначити, що між індивідуальним і соціальним немає

чіткої межі: різні «я» людини діють на внутрішньо-особистісному і міжособистісному рівнях;

- технологія. На технологічному рівні можна виділити дві причини, що сприяють маніпуляції. По-перше, в суспільстві неприпустимо грубо домагатися від людини необхідного, а по-другому не всі вміють. По-друге, маніпуляцію провокує «солодке відчуття можливості», тому що є культурний дозвіл і соціальна підтримка.

Загалом, структура механізму маніпуляції свідомістю особистості являє собою єдність і взаємодію трьох елементів, в якості яких виступають три процеси: процес впровадження маніпуляторами в свідомість особистості ідей і уявлень; процес інтеграції даних ідей і уявлень особистістю на свідомому і несвідомому рівнях; процес очікуваної маніпуляторами діяльності особистості. Дане «ядро» механізму маніпуляції свідомістю особистості є несучим конструктом, де кожен процес являє собою систему першоелементів його утворюючих. Функціонування механізму маніпуляції свідомістю особистості визначається формою правління, історичним виглядом, цивілізаційним типом, а також особливостями особистості, на яку здійснюється маніпуляційний вплив.

Таким чином, можна зробити **висновок** про те, що основний матеріал по дослідженню маніпуляції

свідомістю реалізований в психології, політології, філософії. У кожного напрямку своя специфіка, що відрізняється рядом деталей.

Виходячи з попереднього аналізу, сформулюємо визначення поняття маніпуляція у контексті соціально-педагогічного дослідження: маніпуляція – це вид прихованого психологічного впливу на людину, який веде до порушення її намірів, які не співпадають з актуально існуючим бажанням. Після такого впливу особистість впевнена, що самостійно приймає рішення і діє відповідно до своїх бажань, хоча це не так. Це всього лише ілюзія самостійності. Бажання вже часто бувають сформовані іншим суб'єктом. З точки зору суб'єкта маніпуляції це штучний процес створення ілюзій про навколишню дійсність або про себе, спрямований на сприйняття оточуючими.

Отже, маніпуляція в силу аморальності й соціальної неприйнятності представляє інформаційно-психологічну загрозу для окремої особистості та суспільства в цілому та виступає в якості основного етапу в процесі формування деструктивної особистості. Подальших досліджень потребує розробка особистісних показників сприйнятливості людини до маніпуляцій та питання визначення ефективних соціально-педагогічних технологій протидії маніпуляціям свідомістю.

Список використаної літератури

- Бехтерев В.М. Внушение и его роль в общественной жизни. СПб: Питер, 2001. 256 с.
 Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Москва: ЧеРо, 1997. 344 с.
 Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. XXI век. Москва: Алгоритм, 2013. 432 с.
 Лассвел Г.Д. Психопатология и политика, пер. с англ. Т.Н.Самсоновой, Н.В.Коротковой. Москва: Изд-во РАГС, 2005. 352 с.
 Сидоренко Е.В. Личностное влияние и противостояние чужому влиянию. *Психологические проблемы самореализации личности*. СПб.: СПбГУ, 1997. С.123–142.

References

- Bekhterev, V.M. (2001) *Vnusheniye y eho rol v obshchestvennoy zhizny* [Suggestion and its role in public life]. Saint Petersburg: Piter. [in Russian].
 Dotsenko, E.L. (1997) *Psikhologhiya manyupulyatsyy: fenomeny, mekhanizmy i zashchita* [Psychology manipulation: phenomena, mechanisms and protection]. Moscow: CheRo. [in Russian].
 Kara-Murza, S.H. (2013) *Manyupulyatsiya soznanyem. XXI vek* [Manipulation of consciousness. XXI century]. Moscow: Alhorytm. [in Russian].
 Lassvel, H.D. (2005) *Psikhopatologhiya y polytyka* [Psychopathology and politics]. Moscow: RAHS. [in Russian].
 Sydorenko, E.V. (1997) *Lychnostnoye vlyaniye y protyvostoianye chuzhomu vlyaniyu* [Personal influence and opposition to someone else's influence]. *Psikhologhicheskiye problemy samorealizatsyy lychnosty*. Saint Petersburg: SpbHU. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 12.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 17.04.2019 р.

Рецензент: канд.пед.наук, доц. Маркова Н.В.

Кононович Дарья

аспірант

кафедра соціальної роботи

Государственное учреждение «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко»,
г.Старобельск, Украина

МАНИПУЛЯЦИЯ СОЗНАНИЕМ КАК ОБЪЕКТ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация. Развертывание негативных тенденций развития современного общества, включая информатизацию, делает проблему манипуляции сознанием, на разных уровнях человеческого общения, одной из наиболее актуальных. Это, в свою очередь, требует от научного сообщества создания действенной системы социально-психологической защиты от манипулятивных действий в современном информационном обществе. Целью предлагаемой статьи является осуществление теоретического анализа проблемы манипуляции сознанием в научной литературе. С помощью методов анализа, систематизации и обобщения автором дается определение понятия манипуляции сознанием; рассматриваются механизмы и причины возникновения указанного феномена. Определяются критерии, на основе которых обосновывается целесообразность выделения манипулятивного влияния среди других видов психологического воздействия. Определены характерные признаки манипуляции: отношение к объекту манипулирования как к средству достижения собственных целей; стремление получить односторонний выигрыш; скрытый характер воздействия; использование психологической уязвимости; стремление ввести партнера по взаимодействию в психологическую зависимость; создание у адресата манипуляции иллюзии самостоятельности решений и действий.

Ключевые слова: манипуляция; манипулятивное воздействие; манипулятор; механизм.

Kononovych Daria
PhD Student
Social Work Department
Luhansk Taras Shevchenko National University
Starobilsk, Ukraine

MANIPULATION OF CONSCIOUSNESS AS AN OBJECT OF SOCIAL-PEDAGOGICAL RESEARCH

Abstract. Deploying negative trends in the development of modern society, including informatization, makes the problem of manipulating consciousness at different levels of human communication one of the most relevant. This, in turn, requires the scientific community to create an effective system of socio-psychological protection against manipulative actions in the modern information society. In this article, we studied the meaning of manipulation as a form of covert psychological influence. We defined the criteria on the basis of which one can ground the expediency of distinguishing the manipulative influence over other types of psychological impact. The most considerable characteristic feature of manipulation is the thing that the object of manipulation is not aware of the influence exerted upon him that is determined by veiling of the real aims of the subject of manipulation, who influences not only the sphere of the conscious (mind), but also the sphere of the unconscious (instincts, emotions, and needs). The typical features of manipulation are described: the attitude to an object of manipulation as to a means of achieving one's own goals; the desire to get a one-sided advantage; the hidden nature of influence; the use of psychological vulnerability; the desire to bring an interaction partner into psychological dependence; the creation of a manipulation recipient's illusion of independent decision-makings and actions. Manipulative influence differs from its other types by the parameters of morality, awareness, criticism and social autonomy. Manipulation becomes dangerous not only because of the hidden nature of influence, but also, depending on a person's identity resorting to it, on his/her purpose, aims and beliefs, values, personal properties, social status, etc. Thus, the study of psychosocial factors of persons, inclined to manipulations in interpersonal interaction, is the prospect of our future studies.

Key words: manipulation; manipulative effect; manipulator; mechanism.

УДК 37.026.9
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.84-87

Кравчина Тетяна Володимирівна
кандидат психологічних наук, доцент
кафедра іноземних мов
Хмельницький національний університет
м.Хмельницький, Україна
tkravchyna@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8407-6667>

ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ В СТРУКТУРІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Анотація. Робота присвячена актуальній проблемі вивчення професійної рефлексії як необхідному психолого-педагогічному механізму професійного самоудосконалення і самоактуалізації соціального педагога, що виявляється в здатності фахівця займати аналітичну позицію по відношенню до себе і професійної діяльності, одним з критеріїв сформованості якої є готовність до здійснення цієї діяльності. Методи дослідження: теоретичний аналіз джерел з проблеми професійної рефлексії в структурі інноваційної діяльності соціальних педагогів. Здійснено характеристику моделі структури професійної рефлексії, визначаються основні її складові і доцільність їх застосування у професійній діяльності. Доведено, що у структурі інноваційної діяльності рефлексія набуває системоутворюючого характеру, стаючи особистісною основою професіоналізму фахівця. Основу роботи склали теоретичні методи: аналіз і вивчення психолого-педагогічної, методичної та спеціальної літератури, інформаційних джерел з проблеми дослідження; аналіз інноваційних освітніх рішень вищої школи.

Ключові слова: рефлексія; розвиток; психолого-педагогічне дослідження; професійна діяльність; педагог.

Вступ. Сучасний етап розвитку психолого-педагогічної теорії та практики характеризується станом постійної мінливості. Все гостріше відчувається необхідність оновлення наявних знань та засвоєних технологій викладання в залежності з запитами інноваційних процесів. Нова освітня парадигма актуалізує необхідність усвідомлення кожним досвідченим соціальним педагогом свого багажу, виходу в рефлексивну позицію, що дозволяє аналізувати різні психолого-педагогічні ситуації, самостійно створювати конструктивно-методичні схеми дій.

В основі реального здійснення інноваційної діяльності лежать уміння побудови концептуальної основи соціально-педагогічної новачки, включаючи: діагностику, прогнозування, розробку програми експерименту, аналіз її здійснення, реалізацію програми, відстеження ходу та результату запровадження. Необхідною умовою реалізації інноваційної діяльності педагога є вміння успішно вирішувати конфліктні ситуації, знімати інноваційні бар'єри. Інноваційна діяльність передбачає вміння рефлексувати з приводу отриманих результатів і механізмів їх досягнення (Забродський, 2000). Це вміння відкриває можливість усвідомленого відтворення нової якості в досвіді інших педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки соціальних педагогів в Україні та за кордоном досліджували Н.Дем'яненко (2012), В.Майборода (2016); соціокультурні аспекти освітніх нововведень аналізували І. Гавриш (2013) та інші; структуру та зміст інноваційної діяльності розкривала О.Жукова (2010); проблему розвитку професійної рефлексії вивчали І.А.Підлужна (2015), М.М.Кашапов (2000). Аналіз наукових праць сучасних дослідників доводить необхідність формування в майбутніх фахівців, зокрема соціальних педагогів, рефлексії, здатності до проектування, прогнозування й програмування власної професійної, комунікативної діяльності; усвідомлення себе як особистості і професіонала; усвідомлення своїх дій, поведінки іміджу та прогнозування наслідків впливу; усвідомлення змісту запиту клієнта; істотності та глибинного змісту цього запиту; усвідомлення змісту ситуації клієнта та можливих засобів її розвитку; моделювання наслідків і прогнозування дій клієнта тощо.

Тому проблемою дослідження є існуюче протиріччя між необхідною в суспільстві потребою в професійних і компетентних соціальних педагогах і незначним арсеналом інноваційних рішень, що сприяють формуванню й розвитку професійної рефлексії ще на етапі навчання у вищому навчальному закладі.

Мета статті – визначення ролі професійної рефлексії в структурі інноваційної діяльності соціального педагога. **Методи дослідження:** аналіз теоретичних джерел з проблеми професійної рефлексії в структурі інноваційної діяльності соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рефлексія (від пізньолатинського – reflexio – повернення назад, відображення) – форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення своїх власних дій і законів; роздуми; самоспостереження, самоаналіз (Савельєва, 2005). В науковому дослідженні рефлексія має довгу історію. Поняття рефлексії виникло в філософії та означало процес роздумів індивіда про те, що коїться навколо, в його власній свідомості.

У психологічних дослідженнях (Хуторської, 2000) рефлексія розглядається як один із важливих механізмів, які забезпечують адаптивність людини до нових умов діяльності. Методика організації рефлексивної діяльності, за А.В.Хуторським, може бути представлена в наступному вигляді.

1. Зупинка. Припинення змістовної діяльності в ситуації, що пов'язана з завершенням засобів її вирішення. Проблемно-конфліктна ситуація сприймається як невирішена в цих умовах, тому що попередній досвід у якісно змінюючих умовах не здатний забезпечити позитивні результати. Намагання розв'язати проблему відомими способами неефективні, тому вони припиняються як безглузді в цій ситуації.

2. Фіксація. Аналіз ходу і результатів попередньої роботи та формування суджень.

3. Відчуження. Вивчення себе у позиції відстороненої ситуації. Реалізується здатність бачити свої дії в ситуації та перебудовувати її образ в залежності від доволіно вибраної позиції.

4. Об'єктивація. Аналіз своїх дій в системі існуючих або можливих дій. Відновлення минулого досвіду та конструювання моделей власного майбутнього. Відстежування причин та можливих наслідків влас-

них дій. Здійснюється переконструювання ситуації.

5. Повернення. Повернення до початкової ситуації, але в новій позиції і з новими засобами. Співвіднесення своїх цілей та своїх дій, спрямованих на їх досягнення.

Таким чином, дані психологічні механізми рефлексії дозволяють організувати процес зміни своєї професійної діяльності через переосмислення шляхом рефлексивних дій, вибору напрямку самокерованого розвитку. Необхідно відмітити, що ці психологічні механізми покладені в основу системної рефлексії, котра організовує процес переосмислення свого розвитку соціальним педагогом, його відносинами з учасниками освітнього середовища (Підлужна, 2005).

Розглянемо й рівні системної рефлексії, які дозволять визначити ступені формування професійної рефлексії у соціальних педагогів.

Перший рівень системної рефлексії пов'язаний із зупинкою розвитку на тій чи іншій стадії і керуванням діяльністю до себе. Для цього рівня характерні інтуїтивні роздуми, формальне усвідомлення інформації про професійну діяльність.

На другому рівні, більш глибокому, системна рефлексія полягає в об'єктивації психолого-педагогічної діяльності та у вигляді конкретних принципів, правил, алгоритмів. Тут переважають дискурсивні роздуми, в результаті чого формуються ті чи інші об'єкти. Рефлексивний процес на цьому рівні може бути представлений евристичними моделями, в яких відображений досвід не тільки одного суб'єкта, а й діяльність інших людей.

Третій рівень системної рефлексії пов'язаний із узагальненням об'єктивного досвіду самокерованого розвитку на тій чи іншій стадії в загальному принципі, методи. Отже, спостерігається звільнення цього досвіду від суб'єктивного характеру його походження (Василенко, 2008).

Реалізація педагогом завдань у процесі власної професійної діяльності може відбуватися (Галкіна, 1990):

- при реалізації завдань на практиці, педагог не замислюється над ними, якщо вони на конкретному етапі педагогічної діяльності виявляються успішними для виконання намічених цілей;
- при виникненні «неузгодженості» між планами й реальними результатами діяльності педагог змушений зробити об'єкт аналізу не тільки свої виконавчі, але й плануючі дії. Соціальний педагог починає аналізувати всі складові ситуації, робить необхідні оцінки й висновки, з урахуванням яких конструює рішення, оптимізуючи діяльність. Роблячи ці дії, він вступає в нове відношення до своєї діяльності – рефлексивне, для якого характерний дослідницький підхід. Ці рефлексивні дії проявляються в наступному:
  - у прагненні педагога осмислити внутрішні механізми процесу навчання, з'ясувати, чому одні навчальні прийоми виявляються ефективними, а інші не сприяють просуванню студентів, виявити деякі загальні закономірності, що регулюють процес навчання й т.д., тобто в прагненні дійти до суті всіх тих явищ, які до цього не представлялися йому проблемними;
  - у продуктивному характері аналізу педагогом свого практичного досвіду, що дозволяє зробити його «відчуженим», доступним тільки для подальшого його осмислення в контексті досвіду науки й передачі іншим;
  - у конструктивній спрямованості рефлексивного аналізу своєї діяльності, що дозволяє педагогові із загальної структури виділити окремі самостійні за-

вдання, рішення яких вимагає своїх спеціальних способів і підходів.

Так, процес навчання можна розглядати як процес послідовного рішення педагогом проєктуючих, виконавчих і аналітичних завдань, що дозволяє йому більш диференційовано підходити до пошуку засобів для їхньої реалізації. Відповідно до даної моделі структури рефлексії виділяють її види залежно від фаз процесу навчання.

Існують дві основні фази навчання, у які включається педагог:

а) «передактивна» – тобто «до заняття», що пов'язана з підготовчими до занять процедурами: планування, конструювання матеріалу, визначення загального задуму заняття;

б) «інтерактивна» – «на занятті». Ця фаза являє собою процес безпосередньої взаємодії з дітьми на занятті (Кашапов, 2000).

Рефлексія на цілевизначення в інноваційній діяльності соціального педагога має наступні характеристики: 1) прямий аналіз – цілевизначення від актуального стану психолого-педагогічної системи та кінцевої мети, що планується; 2) зворотній аналіз – цілевизначення від кінцевого стану до актуального; 3) цілевизначення проміжних цілей завдяки прямому та зворотньому аналізу (Овчарова, 2003)

Можливість соціального педагога вільно здійснювати цілевизначення та усвідомлювати його доцільність залежить від багатьох умов: 1) наскільки педагог може усвідомлювати та управляти процесами цілевизначення, розкладати їх на складові, відстежувати ці процеси; 2) здатності розпізнавати значимість інновацій для студентів і самого себе; 3) від впевненості, гнучкості, адекватності дій педагога при аналізі та оцінці результатів й наслідків досягнення мети; 4) від володіння алгоритмами вибору інноваційної мети.

У випадку відсутності алгоритмів вибору мети соціальний педагог може відійти від неї, не реалізуючи свої можливості на даному рівні здійснення діяльності. Тоді на цьому етапі рефлексії можлива зміна значущості першого мотиву та поява нових мотивів. Тут можуть виявлятися перепони, що виникають при ускладненні здійснення вибору в цілевизначенні: тривалий час може існувати дисонанс між відомим та невідомим, інтересом і метою, інтересом та ступінню складності інноваційного рішення, попереднім та новим переконанням тощо (Неймер, 2003).

Рефлексія на етапі реалізації інноваційної діяльності супроводжується двома процесами: 1) педагог немовби знову повертається на етап прогнозування і там відстежує окремі складові концепції; 2) другий процес пов'язаний з рефлексією на власну діяльність, тобто з процесом реалізації мети: проходить аналіз співвіднесення можливостей педагога та зовнішніх умов. Аналізуються навички, психолого-педагогічні дії, зміст інновацій.

Рефлексія в інноваційній діяльності безпосередньо пов'язана з процесом творчості. Рефлексія в даному контексті включає в себе побудову розумових заключень, узагальнень, аналогій, співставлень та оцінок, а також переживання, нагадування та вирішення проблем. Вона охоплює також звернення до переконань з метою інтерпретації, аналізу, здійснення дій, обговорення чи оцінки.

Велике значення для успішності інноваційної діяльності має здатність соціального педагога рефлексувати, змінювати думки в реальній дії або мисленево переживати відчуття успіху.

На успішність інноваційної діяльності окрім індивідуальних можливостей впливають соціальні факто-

ри, здібності соціального педагога до узагальнення, усвідомлення інших людей, які можуть або сприяти, або гальмувати ініціативу педагога-новатора.

Успішність інноваційної діяльності визначається й здатністю соціального педагога враховувати та контролювати особливості міжособистісних відносин у колективі. Психолого-педагогічну діяльність можна трактувати як особистісну категорію, як творчий процес і результат творчої діяльності, в якому рефлексія є основним механізмом усвідомлення професійних успіхів та невдач, особистісних досягнень.

Слід назвати деякі ознаки наявності педагогічної рефлексії: 1) глибина, проблемність та критичність мислення; 2) відкритість, готовність до діалогу, толерантність до чужої точки зору, чуйність до іншої людини; 3) гнучкість у пошуку альтернативних підходів до вирішення проблеми; 4) варіативність та пластичність в комунікативних стратегіях; 5) особистісна включеність в діяльність, прийняття відповідальності за вибір рішення (Власова, 2005).

Висновки. Таким чином, слід підкреслити, що професійна рефлексія соціального педагога є джере-

лом новацій та розвитку. Вона є не просто усвідомлення того, що є в людині, але і перебудова самої людини, її індивідуальної свідомості, особистості, здібностей до пізнання і діяльності. Професійно рефлексуюча людина здатна на перебудовуючу діяльність, саморозвиток. Професійна рефлексія – шлях пошуку в собі «духовного, істотного», це шлях до самого себе.

Інноваційність у формуванні професійної рефлексії соціального педагога зумовлена необхідністю адекватної реакції на об'єктивні зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі у зв'язку з науково-технічним прогресом, на нові завдання, які поставлені перед освітою на сучасному етапі її розвитку. Інноваційна діяльність реалізується у практиці професійної соціальної педагогічної підготовки шляхом запровадження комплексу заходів, які стосуються оновлення змісту зазначеної підготовки, застосування нових методів і засобів і спричиняють відповідний вплив на всі аспекти готовності майбутнього соціального педагога до педагогічної діяльності в умовах сучасної вищої школи.

Список використаної літератури

- Власова О.І. *Педагогічна психологія: Навч. посібник*. К.: Либідь, 2005.
- Гавриш І. Інноваційні освітні проекти – кроки до світових стандартів освіти (науково-педагогічний проект «Інтелект України»). *Рідна школа*. 2013. № 10. С. 3–8.
- Галкина Н.В. Психологический механизм решения задач на оценку и самооценку. *Психология творчества*. М.: Наука. 1990. С.149–158.
- Дем'яненко Н. Інноваційні підходи до підготовки педагогічних кадрів. *Педагогічні науки*. 2012. Вип. 54. С.46–54.
- Жукова О.В. Готовність майбутнього фахівця та викладача до інноваційної навчальної діяльності. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2010. Випуск 26. С.29–33
- Забродський М.М. *Педагогічна психологія: курс лекцій*. К.: МАУП, 2000. 189 с.
- Кашапов М.М. *Психологія педагогічного мислення: Монографія*. СПб.: Алетейя. 2000. 459с.
- Майборода В. Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність В. В. Рюміна. *Педагогічний дискурс*. 2016. Вип. 21. С. 90–94.
- Овчарова Р.В. *Справочная книга школьного психолога*. -2-е изд., дораб. М.: «Просвещение», «Учебная литература», 1996. 352 с.
- Підлужна І.А. *Рефлексія як системний фактор неперервної освіти*. URL: <http://www.osvitaua.com/2015/02/15775/?v=3943d8795e03> (дата звернення: 01.04.2019).
- Психологический словарь*: под общей ред. Ю.Л.Неймера. Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. 640 с.
- Савельева М.Г. *Развитие рефлексивных способностей учащихся в обучении и воспитании: науч.-метод. пособ.* Изд-во УдГУ, 2005. 89 с.
- Хуторской А.В. *Развитие одаренности школьников: Методика продуктивного обучения*. М.: Владос, 2000. 320 с.

References

- Gavrish, I. (2013) Innovacijni osvitni proekti – kroki do svitovih standartiv osviti (naukovo-pedagogicnij proekt «Intelekt Ukrainy») [Innovative educational projects – steps to world standards of education (scientific and pedagogical project «Intellect of Ukraine»). *Ridna shkola*, 10, 3–8. [in Ukrainian].
- Galkina, N.V. (1990). Psihologicheskij mehanizim reshenija zadach na ocenku i samoocenku [Psychological mechanisms of solving tasks for evaluation and self-evaluation]. *Psihologija tvorcestva*, 149-158. [in Russian].
- Demjanenko, N. (2012). Innovacijni pidhodi do pidgotovki pedagogicnih kadriv [Innovative approaches to training pedagogical personnel]. *Pedagogicni nauky*, 54, 46–54. [in Ukrainian].
- Hutorskoj, A.V. (2000) *Razvitie odarennosti shkolnikov: Metodika produktivnogo obuchenija* [Development of gifted students: Methodology of productive learning]. Moscow: Vlados. [in Russian].
- Kashapov, M.M. (2000). *Psihologija pedagogicheskogo myshlenija* [Psychology of pedagogical thinking]. SPb: Aletejja. [in Russian].
- Majboroda, V. (2016) Pedagogichna spadshhina ta gromadsko-prosvitnitska dijalnist V.V.Rjumina [Pedagogical heritage and public educational activity of V.V.Ryumin]. *Pedagogicnij diskurs*, 21, 90–94 [in Ukrainian].
- Nejmer, Ju.L. (Ed.) (2003). *Psihologicheskij slovar* [Psychological dictionary]. Rostov-na-Donu: Feniks. [in Russian].
- Ovcharova, R.V. (1996). *Spravochnaja kniga shkolnogo psihologa* [Reference book of the school psychologist]. Moscow: Prosveshhenye. [in Russian].
- Pidluzhna, I.A. *Refleksija jak systemnyj faktor neperervnoi osvity*. [Reflection as a systemic factor of continuous education]. URL: <http://www.osvitaua.com/2015/02/15775/?v=3943d8795e03> (last accessed: 01.04.2019).
- Saveleva, M.G. (2005) *Razvitie refleksivnyh sposobnostej uchashhihsja v obuchenii i vospitanii* [Development of reflexive abilities of students in teaching and education]. Izhevsk: UdGU. [in Russian].
- Vlasova, O.I. (2005). *Pedagogichna psykholohiya* [Pedagogical Psychology]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
- Zhukova, O.V. (2010) Gotovnist majbutnogo fahivcja ta vkladacha do innovacijnoi navchalnoi dijalnosti [Readiness of the future specialist and teacher to the innovative educational activity]. *Herald of Lviv University. Series: Pedagogy*, 26, 29–33. [in Ukrainian].
- Zabrodskij, M.M. (2000). *Pedagogichna psykholohiya* [Pedagogical Psychology]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.
Стаття прийнята до друку 14.04.2019 р.

Кравчина Татьяна

кандидат психологических наук, доцент
кафедра иностранных языков

Хмельницкий национальный университет, г.Хмельницкий, Украина

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ РЕФЛЕКСИЯ В СТРУКТУРЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Аннотация. Работа посвящена актуальной проблеме изучения профессиональной рефлексии как необходимой психолого-педагогической механизм профессионального самосовершенствования и самоактуализации социального педагога, проявляющийся в способности специалиста занимать аналитическую позицию по отношению к себе и профессиональной деятельности, одним из критериев сформированности которой является готовность к осуществлению этой деятельности. Цель статьи: обоснование и освещение путей реализации инновационной деятельности в формировании профессиональной рефлексии социального педагога. Осуществлено характеристику модели структуры професийной рефлексии, определяются основные ее составляющие и целесообразность их применения в профессиональной деятельности. Доказано, что в структуре инновационной деятельности рефлексия приобретает системообразующий характер, становится личностной основой профессионализма специалиста. Основу работы составили теоретические методы: анализ и изучение психолого-педагогической, методической и специальной литературы, информационных источников по проблеме исследования; анализ инновационных образовательных решений высшей школы.

Ключевые слова: рефлексия; развитие; психолого-педагогическое исследование; профессиональная деятельность; педагог.

Kravchyna Tetyana

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor
Department of Foreign Languages

Khmelnytsky National University, Khmelnytsky, Ukraine

PROFESSIONAL REFLECTION IN THE STRUCTURE OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE SOCIAL PEDAGOGUE

Abstract. The paper is devoted to the actual problem of studying professional reflection as the necessary psychological and pedagogical mechanism of professional self-perfection and self-actualization of a social teacher, which manifests itself in the ability of a specialist to take an analytical position in relation to himself and his professional activities, one of the criteria for the formation of which is the readiness for the implementation of this activity. The purpose of the work is to justify and highlight the ways of implementing innovative activity in shaping the professional reflection of a social teacher. Methods of research: theoretical analysis of sources on the problem of professional reflection in the structure of innovative activity of social pedagogues. The model of the structure of professional reflection is described, the main components of it and the expediency of their application in professional activity are determined. The paper considers the conditions that contribute to the effective development of the social teacher's reflection. It is proved that in the structure of innovation activity reflection acquires a system-forming character, becoming a personal basis for the professionalism of a specialist. Innovative activity is realized in the practice of professional social pedagogical training by introducing a set of measures related to updating the contents of the mentioned training, applied methods and means and causing an appropriate influence on all aspects of the readiness of the future social teacher to pedagogical activity in a modern higher educational school. The basis of the work are theoretical methods: analysis and study of psychological and pedagogical, methodological and special literature, information sources on the research problem; analysis of innovative educational decisions of the higher school.

Key words: reflection; development; psychological and pedagogical research; professional activity; pedagogue.

УДК 378.035.6

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.88-92

Кульчицький Віталій Йосипович

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін

ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет ім.І.Я.Горбачевського МОЗ України»

м.Тернопіль, Україна

kulchytskyjvy@tdmu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4288-6458>

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Анотація. Актуальність патріотичного виховання молоді зумовлюється процесом формування в Україні громадянського суспільства, становлення єдиної нації. Ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений, свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин-професіонал, здатний до саморозвитку та самовдосконалення. Мета дослідження – розглянути патріотичне виховання як складову професійної підготовки майбутнього фахівця. Для досягнення поставленої мети та завдань дослідження було використано комплекс методів: *теоретичні: аналіз* нормативної документації, психолого-педагогічної літератури, матеріалів конференцій і періодичних фахових видань з метою визначення стану розробленості та перспектив досліджуваної проблеми; *порівняння* різних поглядів вчених на досліджувану проблему; *систематизація та узагальнення* для уточнення понять «патріотичне виховання» та «професійна підготовка», розкриття соціально-психологічних особливостей розвитку патріотичних якостей молоді; *емпіричні: контент-аналіз документів* – для вивчення змісту та форм патріотичне виховання молоді як складової професійної підготовки майбутнього фахівця. Зроблено висновки про те, що професійна підготовка майбутнього фахівця передбачає не тільки розвиток його розумових та творчих здібностей, але й засвоєння системи загальнолюдських, національно-патріотичних цінностей та понять, що мають становити основу його культури.

Ключові слова: патріотичне виховання; професійна підготовка; фахівець; молодь.

Вступ. В основі виховного процесу у навчально-виховній системі лежить система виховних відносин, що забезпечує взаємодію науково-педагогічного складу з молоддю згідно із суспільно заданою метою виховання – розквітом духовної сутності людини, яка має стати висококваліфікованим фахівцем, мати чіткі національні та патріотичні позиції, бути активною у громадському житті, відповідальною за моральне становлення себе як особистості.

Патріотичне виховання є пріоритетним напрямком виховання у національній системі освіти. Його актуальність зумовлюється як процесом відродження нації, так і тими суттєвими змінами, що відбулися у нашій державі за останні роки. Виховати патріотів – значить підготувати підростаюче покоління до виконання функцій захисника Батьківщини, сформувавши у молоді готовність трудитися для своєї держави і підносити її міжнародний авторитет, виховати громадянську гідність, чесність, мужність.

Питання професійної підготовки та патріотичного виховання конкурентоспроможного фахівця є надзвичайно важливим та актуальним. Робота в цьому напрямку – це усталена система поглядів, переконань, що має на меті сформувавши світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, яка реалізується через комплекс відповідних заходів. Відповіддю на виклики сучасного світу має стати пріоритетність патріотичного виховання підростаючого покоління, яке сформує ядро української інтелігенції та стане фахівцем своєї справи.

Ураховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні усе більшої гостроти набуває виховання в молодому поколінні почуття патріотизму. Свідченням цього є низка нормативно-правових документів, зокрема: Указ Президента України від 13.10.2015 № 580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», Проект Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (травень 2015 р.), Указ Президента України від 13.11.2014 № 872 «Про День Гідності та Свободи», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.09.2009 № 1494 «Про затвердження Плану

заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини» тощо. Опрацювавши їх, розуміємо, що основні завдання освіти у цій сфері полягають у забезпеченні національної спрямованості змісту освіти, відродженні національних виховних традицій, створенні усіма суб'єктами освітнього простору умов для формування у молодій людині національно-патріотичного самоусвідомлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання пов'язані із патріотичним вихованням молоді досліджували численні українські науковці. Так, наприклад, у своїх працях М. Качура «Поняття «патріотизм» в українській науковій педагогічній думці», О. Коркішко «Патріотичне виховання: досвід сучасної школи», О. Сухомлинська «Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення» висвітлювали взаємозв'язок патріотичного, громадянського та національного виховання; О. Вишневецький «Український виховний ідеал і національний характер (виток, деформації і сучасні виклики)», М. Стельмахович «Теорія і практика українського національного виховання», М. Щербань «Патріотичне виховання – потреба чи вимога часу» розглядали національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу; Т. Хоржевська у роботі «Православне виховання в історії педагогіки України» досліджувала розвиток теорії та практики виховання, в тому числі національного і патріотичного, на засадах православної моралі. Науковці І. Бех та К. Чорна у своїй праці «Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: (програмно-виховний контекст)» в основу патріотичного виховання ставлять національну свідомість (Дудка, 2015).

У науковій літературі професійну підготовку майбутніх фахівців розглядають у різних аспектах. Важливе значення для розуміння суті досліджуваної проблеми мають праці К. Корсака «Європейський простір вищої освіти і Україна у XXI столітті», А. Лігоцького «Система різнорівневої підготовки фа-

хівців в Україні (теоретико-методологічний аспект)» у яких висвітлюються загальні питання професійної підготовки майбутніх фахівців; культурологічні аспекти цієї проблеми ґрунтовно відображені в праці В.Кременя «Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи)»; обґрунтування доцільності спеціальної підготовки кадрів, визначення її змісту, форм, методів, умов з урахуванням специфіки професійної діяльності представлено в працях І.Зязюна «Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи», Н.Ничкало «Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів», Л.Романішиної «Інноваційні технології в підготовці майбутніх фахівців» та ін. Відтак, стає цілком зрозуміло, що професійна підготовка майбутніх фахівців передбачає засвоєння фундаментальних знань, формування готовності до їх творчого практичного застосування, розвиток особистісних морально-патріотичних якостей (Рогова, 2017).

Мета статті – розглянути патріотичне виховання як складову професійної підготовки майбутнього фахівця. **Завдання дослідження:** провести аналіз та визначення сутності, взаємозв'язку і взаємозумовленості патріотичного виховання молоді з професійною підготовкою майбутнього фахівця.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз нормативної документації, психолого-педагогічної літератури, матеріалів конференцій і періодичних фахових видань з метою визначення стану розробленості та перспектив досліджуваної проблеми; *порівняння* різних поглядів вчених на досліджувану проблему; *систематизація та узагальнення* для уточнення понять «патріотичне виховання» та «професійна підготовка», розкриття соціально-психологічних особливостей розвитку патріотичних якостей молоді; *емпіричні:* *контент-аналіз документів* – для вивчення змісту та форм патріотичне виховання молоді як складової професійної підготовки майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, потребують нового підходу і нових шляхів до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. Ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин-фахівець, здатний до саморозвитку та самовдосконалення.

Патріотичне виховання розпочинається з формування патріотичних поглядів. Знання про минуле і сучасне України, складають ядро патріотичної свідомості і служать механізмом, який регулює і спрямовує діяльність особистості. Але, ми переконані, що засвоєння знань – це тільки початок патріотичного виховання, яке обов'язково передбачає втілення їх у вчинок, у практичну діяльність. У процесі діяльності знання перетворюються у переконання, ставлення особистості до минулого і сучасного України, у вміння та готовність діяти (Мірошніченко, 2017).

Професійна підготовка – це особливий процес, метою якого є спеціально організована передача людині знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, у результаті освоєння яких вона може бути готовою до виконання певної професійної діяльності.

Необхідно відзначити, що у сучасній психолого-педагогічній літературі існує декілька підходів до визначення сутності професійної підготовки майбутнього фахівця. Так, зокрема, психологи розглядають її як засіб приросту індивідуального потенціалу особистості, пізнавальної і творчої активності на основі оволодіння загальнонауковими та професійно-значущими знаннями, вміннями й навичками. Пред-

ставники педагогічної науки вбачають сутність такої підготовки у набутті людиною професійної освіти, що є результатом засвоєння інтелектуальних знань, умінь та формування необхідних особистісних морально-патріотичних та професійних якостей (Бойчук, 2009).

Професійна освіта розглядається як соціокультурний інститут, цілісний процес навчання і виховання фахівця. Результатом професійної освіти є особистість, що володіє системою знань, умінь і навичок загального та професійного рівня, має комплекс якостей, що сприяють активному і продуктивному виконанню професійної діяльності, її вдосконаленню і розвитку самого професіонала.

Разом з тим, науковець Т. Лісовська, наголошує на тому, що суттєву роль у процесі формування професіоналізму відіграє ціннісно-смилова сфера професіонала. Це пояснюється тим, що професійна діяльність належить до числа основних засобів побудови власного життєвого шляху. Та побудова такого шляху буде успішною тільки тоді, коли професійна діяльність фахівця набуває особистісного відтінку (Лісовська, 2016).

Вимоги сьогодення зумовлюють необхідність підготовки нової генерації фахівців із ґрунтовною фундаментальною підготовкою, здатних здійснювати наукові дослідження, використовуючи інноваційні підходи. Так, науковець З. Бондаренко у своїй праці «Деякі аспекти професійної підготовки студентів в умовах ВНЗ» наголошує на тому, що інноваційні педагогічні ідеї розвиваються відповідно до нової освітньої парадигми, сутність якої полягає передусім у зміні самого ставлення людини до світу: не оволодіння світом, а осмислення людиною свого місця в цілісній світобудові (Бондаренко, 2019).

Таким чином, патріотичне виховання, в основі якого лежить збереження української національної ідентичності, має стати фундаментом становлення світогляду молодої людини, на якому формуються фахові знання та професійна компетентність. Відтак, на навчально-виховний процес у освітніх закладах покладаються важливі завдання, пов'язані зі створенням умов для успішної соціалізації та самореалізації особистості в суспільстві, формування особистісних якостей, набуття молоддю важливих життєвих орієнтирів.

Ідеологічною основою підготовки майбутніх фахівців є загальнолюдські та гуманістичні цінності, державна та національна спрямованість, органічне поєднання з історією і культурою України. Система професійної підготовки таких фахівців орієнтована на тісний зв'язок з національними традиціями суспільства, його життям, інтересами і моральними цінностями та базується на таких принципах, як науковість, демократичність, безперервність, відкритість.

Критерієм ефективної професійної підготовки майбутніх фахівців повинен стати належний рівень теоретичної та практичної готовності до самостійної відповідальної професійної діяльності; дотримання ustalених загальноприйнятих норм особистої поведінки та активної життєвої позиції.

Саме тому, система професійної підготовки повинна будуватися з урахуванням необхідності формування всіх її компонентів у взаємозв'язку і в своєму складі повинна мати всі необхідні для їх формування напрямки навчально-виховної роботи. Таким чином, головним завданням виховної діяльності є створення умов для формування активної життєвої позиції молоді, громадянського самовираження та самореалізації, максимального задоволення їхніх потреб в інтелектуальному, культурному і моральному розвитку.

Сьогодні метою патріотичного виховання є формування морально-політичних, професійних, психологічних і фізичних факторів, що визначають усвідомлене прагнення особистості, соціальної групи до патріотичної діяльності. Основними завданнями патріотичного виховання, у ракурсі нашого дослідження, повинні бути: створення умов для виховання майбутнього фахівця нової генерації; формування національної свідомості та відповідальності; виховання політичної, економічної та правової культури, поваги до Основного Закону держави, законів України, державної символіки, української мови; культивування кращих рис української ментальності, господарської відповідальності, підприємливості та ініціативи; створення умов для розвитку індивідуальних здібностей, талантів молоді, для самореалізації її у сфері наукової, професійної, художньо-естетичної та спортивно-оздоровчої діяльності; упровадження сучасних демократичних взаємовідносин між педагогом та молодіжною людиною як одного із засобів формування вільної особистості (Федоренко, 2017). Зрозуміло, що досягти цього можливо лише цілеспрямовано і систематичною роботою, у процесі якої використовуються найрізноманітніші засоби виховання (суспільно-корисна діяльність, приклад прояву патріотизму тощо).

Характерною особливістю сучасного суспільства стає його людиноцентристська спрямованість. Саме тому, особливої значимості набувають людські якості особистості, які стають значимими передумовами створення сприятливих умов у професійній підготовці майбутнього фахівця. До цих якостей належать: людяність, доброта, порядність, чесність, відповідальність, справедливість, обов'язковість, об'єктивність, повага до людей, висока моральність, оптимізм, емоційна урівноваженість, потреба в спілкуванні, інтерес до життя, доброзичливість, самокритичність, дружелюбність, гідність, патріотизм, релігійність, принциповість тощо.

Список використаної літератури

- Бойчук І.Д. Науково-теоретичні основи професійної підготовки майбутніх фахівців у коледжі. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання та спорту*: зб. наук. праць. Харків, 2009. №12. С.18–22.
- Бондаренко З. П. Деякі аспекти професійної підготовки студентів в умовах ВНЗ. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Bondarenko.pdf. (дата звернення: 19.03.2019).
- Дудка І. Патріотичне виховання студентської молоді як складова громадської діяльності вищого навчального закладу. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія: Педагогічні науки. Полтава, 2015. Випуск 16. С.56–63.
- Кристочук Т., Дряєва І., Халан О. Формування особистості фахівця у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти. *Актуальні проблеми вищої професійної освіти України*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 20 березня 2018 р.). К.: НАУ, 2018. С.80–82.
- Лісовська Т. Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців з дошкільної освіти у вищих навчальних закладах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. Миколаїв, 2016. № 2. С.101–108.
- Мірошніченко В.І. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів-прикордонників у сучасних умовах. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: тези доповідей науково-практичної конференції (Харків, 7 квітня 2017 р.). Харків: МВС України, ХНУВС, 2017. С.14–16.
- Мурсамітова І.А., Гарбузюк Т.В. Національно-патріотичне виховання як засіб формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Старобільськ, 2016. № 6. С.252–259.
- Рогова Т.В. Професійна підготовка студентів у ВНЗ: її ознаки та якість. *Педагогіка та психологія*. Харків, 2017. Випуск 56. С.294–301.
- Федоренко О.І. Особливості змісту національно-патріотичного виховання курсантів і студентів у ВНЗ МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: тези доповідей науково-практичної конференції (Харків, 7 квітня 2017 р.). Харків: МВС України, ХНУВС, 2017. С.16–19.

References

- Boichuk, I.D. (2009). Naukovo-teoretychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u koledzhi [Scientific and theoretical bases of professional training of future specialists in college]. *Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sport: collection of scientific works*, 2, 18–22. [in Ukrainian].
- Bondarenko, Z. P. Deiaki aspekty profesiinoi pidhotovky studentiv v umovakh VNZ [Some aspects of the professional training students in higher education]. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/Bondarenko.pdf. (last accessed: 19.03.2019).
- Dudka, I. (2015). Patriotychne vykhovannia studentskoi molodi yak skladova hromadskoj diialnosti vyshchoho navchalnoho zakladu [Patriotic education of student youth as a component of social activity of a higher educational institution]. *Origins of pedagogical skill. Series: Pedagogical Sciences*, 16, 56–63. [in Ukrainian].

У навчальному закладі відбувається активний процес підготовки майбутнього професіонала. Але не завжди сама молодь може усвідомити себе в ролі людини, яка через 3–4 роки буде виконувати свої професійні обов'язки. Щоб раптово не опинитися в такій ситуації, молода особистість уже в аудиторії повинна навчитися усвідомлювати себе як майбутнього фахівця. Наявність вищенаведених людських якостей та цінностей у свідомості особистості майбутнього фахівця робить ефективною та професійно спрямованою його навчальну й суспільно корисну діяльність (Кристочук та ін., 2018).

Патріотична спрямованість навчально-виховного процесу дає можливість реально впливати на становлення конкретних життєвих та професійних компетентностей молоді як під час занять, так і в позанавчальній діяльності, розширює діапазон виявлення здібностей, збільшує можливість особистості зайняти гідне становище у суспільстві та виявити свою свідому патріотичну активність (Мурсамітова & Гарбузюк, 2016).

Висновки. Відтак, пріоритетним напрямком організаційно-педагогічної діяльності навчального закладу є індивідуальний підхід до виховання особистості, стимулювання її внутрішніх сил до саморозвитку та самовиховання, формування патріотизму. Патріотичне виховання – це розвиток особистості, з високою національною самосвідомістю, готовністю до виконання громадянського, конституційного та професійного обов'язків.

Саме тому, професійна підготовка майбутнього фахівця передбачає не тільки розвиток його розумових та творчих здібностей, але й засвоєння системи загальнолюдських, національно-патріотичних цінностей та понять, що мають становити основу його культури. Актуальним залишається питання розроблення теоретико-методологічних основ навчання і виховання майбутніх фахівців у національно-патріотичному спрямуванні.

Fedorenko, O.I. (2017, April). Osoblyvosti zmistu natsionalno-patriotichnoho vykhovannia kursantiv i studentiv u VNZ MVS Ukrainy [Features content of national-patriotic education of students and students in higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Proceedings scientific-practical conference «Psykhologichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotichnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy»* [Psychological and pedagogical problems of vocational education and patriotic education of personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] (pp.16–19). Kharkiv: Ministry of Internal Affairs of Ukraine, KhNUVS [in Ukrainian].

Krystopchuk, T., Driaieva, I., & Khalan, O. (2018, March). Formuvannia osobystosti fakhivtsia u protsesi profesiinoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity [Formation of the personality specialist in the process of vocational training applicants for higher education]. *Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference «Aktualni problemy vyshchoi profesiinoi osvity Ukrainy»* [Actual problems of higher professional education of Ukraine] (pp.80–82). K.: NAU [in Ukrainian].

Lisovska, T. (2016). Problema profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z doskilnoi osvity u vyshchych navchalnykh zakladakh [The problem of training future specialists in pre-school education in higher educational institutions]. *Scientific Herald of the V.O. Sukhomlynsky Mykolaiv National University. Series: Pedagogical Sciences*, 2, 101–108. [in Ukrainian].

Miroshnichenko, V.I. (2017, April). Patriotychne vykhovannia maibutnikh ofitseriv-trykordonnykiv u suchasnykh umovakh [The patriotic upbringing of future border guards officers in modern conditions]. *Proceedings scientific-practical conference «Psykhologichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotichnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy»* [Psychological and pedagogical problems of vocational education and patriotic education personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] (pp.14–16). Kharkiv: Ministry of Internal Affairs of Ukraine, KhNUVSю [in Ukrainian].

Mursamitova, I.A., & Harbuziuk, T.V. (2016). Natsionalno-patriotychne vykhovannia yak zasib formuvannia sotsialnykh ta zhyttievnykh kompetentnosti studentkoi molodi [National patriotic education as a means of forming the social and life competencies of youth student]. *Herald of T.Shevchenko National University of Lugansk. Pedagogical Sciences*, 6 252–259. [in Ukrainian].

Rohova, T.V. (2017). Profesiina pidhotovka studentiv u VNZ: yii oznaky ta yakist [Professional training of students in higher educational institutions: its features and quality]. *Pedagogy and Psychology*, 56, 294–301. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 14.04.2019 р.

Кульчицкий Виталий

кандидат педагогических наук, доцент

кафедра педагогики высшей школы и общественных дисциплин

ГВУЗ «Тернопольский государственный медицинский университет им.И.Я.Горбачевского МЗ Украины»

г.Тернополь, Украина

ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

Аннотация. Актуальность патриотического воспитания молодежи обусловлено процессом формирования в Украине гражданского общества, становление единой нации. Идеалом воспитания выступает разносторонне и гармонично развит, сознательный, высокообразованный, жизненно компетентный гражданин-профессионал, способный к саморазвитию и самосовершенствованию. Цель исследования – рассмотреть патриотическое воспитание как составляющую профессиональной подготовки будущего специалиста. Для достижения поставленной цели и задач исследования был использован комплекс методов: *теоретические: анализ* нормативной документации, психолого-педагогической литературы, материалов конференций и периодических профессиональных изданий с целью определения состояния разработанности и перспектив исследуемой проблемы; *сравнение* различных взглядов ученых на исследуемую проблему; *систематизация и обобщение* для уточнения понятий «патриотическое воспитание» и «профессиональная подготовка», раскрытие социально-психологических особенностей развития патриотических качеств молодежи; *эмпирические: контент-анализ документов* – для изучения содержания и форм патриотического воспитания молодежи как составляющей профессиональной подготовки будущего специалиста. Сделаны выводы о том, что профессиональная подготовка будущего специалиста предполагает не только развитие его умственных и творческих способностей, но и усвоение системы общечеловеческих, национально-патриотических ценностей и понятий, что должны составлять основу его культуры.

Ключевые слова: патриотическое воспитание; профессиональная подготовка; специалист; молодежь.

Kulchytkyi Vitalij

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor

Department of Higher School Pedagogy and Social Studies

I. Horbachevsky Ternopil State Medical University

Ternopil, Ukraine

PATRIOTIC EDUCATION AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE SPECIALIST

Abstract. The urgency of patriotic education of young people is conditioned by the process of formation of the civil society in Ukraine, the formation of a united nation. The ideal of education is a versatile and harmoniously developed, conscious, highly educated, life competent citizen, capable of self-development and self-improvement. Of particular importance in the conditions of integration into the European educational environment are the issues of professional training and education of a competitive specialist during the training of young people. The purpose of this study is to consider patriotic education as a component of the professional training of a future specialist. To achieve the goal and objectives of the study, a set of methods was used: *theoretical: the analysis* of normative documentation, psychological and pedagogical literature, materials of conferences and periodical professional publications in order to determine the state of development and prospects of the problem under consideration; *comparison* of different

views of scientists on the problem under investigation; systematisation and generalisation to clarify the concepts of «patriotic education» and «vocational training», disclosure of socio-psychological peculiarities of the development of patriotic qualities of youth; *empirical*: content analysis of documents – for studying the content and forms of patriotic education of youth as a component of the professional training of a future specialist. It is concluded that the professional training of a future specialist implies not only the development of his / her intellectual and creative abilities, but also the assimilation of the system of universal human, national-patriotic values and concepts that should form the basis of his / her culture.

Key words: patriotic education; professional training; specialist; the youth.

УДК 378:51-047.23:[001+37+338.3]
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.93-97

Левчук Олена Володимирівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра математики, фізики та комп'ютерних технологій
Вінницький національний аграрний університет
м.Вінниця, Україна
Olena_levchukk@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5046-2367>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАТЕМАТИЧНИХ КУРСІВ НА АГРОНОМІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СИСТЕМІ «НАУКА-ОСВІТА-ВИРОБНИЦТВО»

Анотація. Сучасне високотехнологічне та інтелектуальномістке професійне середовище передбачає наявність практико-орієнтованого потенціалу кадрів, фундаментальних основ знань та способів мислення майбутніх аграріїв. Метою дослідження є аналіз шляхів вирішення проблеми трансформації математичних курсів на агрономічному факультеті в умовах поглиблення інтеграційних зв'язків у системі «наука-освіта-виробництво». Завдання дослідження: довести провідну роль математичної складової професійно-інноваційної компетентності майбутніх аграріїв; обґрунтувати педагогічні умови формування змісту математичних дисциплін. Методи дослідження – системний аналіз літератури; дослідження поняттєвого апарату; цілеспрямована побудова системи нових теоретичних уявлень, перехід від абстрактного до конкретного; моделювання теоретично можливих ситуацій для характеристики як змістовної, так і процесуальної сторін системи математичної підготовки фахівців; узагальнення педагогічного досвіду; цілеспрямоване спостереження, анкетування, бесіда, тестування студентів, метод діагностуючих контрольних робіт; математичне опрацювання результатів дослідження, якісний та кількісний їх аналіз. Результати дослідження – обґрунтовано педагогічні умови формування змісту математичних дисциплін: формування інтелектуальних вмінь та розвиток професійних якостей особистості на основі посилення математичної складової, як фундаментальної в процесі підготовки аграрія; інтеграція математичних дисциплін з природничими, професійно-орієнтованими дисциплінами та практичним досвідом, отриманим на виробництві; інтегрований спосіб вироблення інформаційно-комунікаційної компетентності. Установлено, що реалізація інтегративного підходу дозволить трансформувати традиційні курси підготовки, надаючи їм більшої професійної спрямованості. Продемонстровано шляхи впровадження зазначених педагогічних умов на агрономічному факультеті в процесі викладання курсу «Вища математика (фахове спрямування)» для спеціальностей «Агрономія», «Екологія».

Ключові слова: математична підготовка; інтеграція; підготовка аграріїв; система Mathcad.

Вступ. Прагнення досягнути конкурентоздатності української сільськогосподарської продукції на світовому ринку, використання новітніх науковомістких техніки та технологій, з-поміж іншого, передбачає посилення практикоорієнтованого інтелектуального потенціалу кадрів. Зазначене, в свою чергу, зумовило поглиблення інтеграційних зв'язків у системі «наука-освіта-виробництво», оскільки підготовка фахівців в таких умовах забезпечує не лише наявність у фахівців фундаментальних та спеціальних знань, а й виховання особистості, відкритої для сприйняття нового досвіду в професійній сфері, здатної на свідомий вибір та критичне мислення.

Зокрема, це стосується й математичної освіти. Адже математичне знання розширює межі вузько-професійної діяльності, надаючи їй творчих рис: сприяє розвитку універсального методу математичного моделювання, умінь прогнозувати досліджувані явища, користуватися системно-структурним підходом при їх аналізі, сприяє розвитку інтуїції, надає логічної повноти судженням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Несуперечливою є думка, що інтелектуальні здібності студентів, як основа діяльності в професійній сфері формуються в процесі вивчення вищої математики. Г.Силенок (2017) обґрунтовано, що навчання математики є ефективним засобом розвитку та формування інтелектуальних умінь студентів-аграріїв та важливим етапом на шляху формування у них готовності до майбутньої професійної діяльності.

В.Бевз виділяє такі види інтелектуальних умінь: аналіз, виділення головного, порівняння, узагальнення, систематизація, визначення і пояснення поняття, конкретизація, доведення, моделювання та прогнозування (Бевз & Силенок, 2014).

Вагому роль відіграли окремі аспекти проблеми формування інтелектуальних умінь у процесі вивчення математики, висвітлені в роботах М.Ігнатенко, І.Пасічник, З.Слепкань, О.Чашечнікові.

Метою дослідження є аналіз шляхів вирішення проблеми трансформації математичних курсів на агрономічному факультеті в умовах поглиблення інтеграційних зв'язків у системі «наука-освіта-виробництво». Завдання дослідження: довести провідну роль математичної складової професійно-інноваційної компетентності майбутніх аграріїв; обґрунтувати педагогічні умови формування змісту математичних дисциплін, які базуються на глибокій інтеграції з природничими і дисциплінами професійно-орієнтованого циклу та виробничим досвідом фахівців.

Методи дослідження – системний аналіз літератури; дослідження поняттєвого апарату; цілеспрямована побудова системи нових теоретичних уявлень, перехід від абстрактного до конкретного; моделювання теоретично можливих ситуацій для характеристики як змістовної, так і процесуальної сторін системи математичної підготовки фахівців; узагальнення педагогічного досвіду; цілеспрямоване спостереження, анкетування, бесіда, тестування студентів, метод діагностуючих контрольних робіт; математичне опрацювання результатів дослідження, якісний та кількісний їх аналіз.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан аграрної науки та практики, динамічний прогрес в аграрній сфері, збільшення об'єму нової інформації по експоненціальному закону різко скорочує частку знань, отриманих студентом у заклади вищої освіти (ЗВО) в порівнянні з тією, яка потрібна йому для професійної діяльності. Тому цінність підготовки в аграрному вищому навчальному закладі є не тільки

в отриманні актуальних лише на короткий час знань, виконання обмеженого кола завдань, а в першу чергу, в інтелектуальному потенціалі фахівців, опануванні ними фундаментальними основами знань та способами мислення. На основі цього можна продукувати інноваційні знання, розвиваючи впродовж усієї кар'єри професійні компетенції. А вже опосередкований вплив та «відстрочений» характер корисності фундаментальних досліджень не роблять їх менш актуальними.

Тому нинішніх роботодавців в аграрній сфері цікавить саме потенціал майбутнього фахівця, його здатність до саморозвитку та здібності до самоосвіти (пошук інформації, її сприймання, запам'ятовування, використання). Не дивно, що останнім часом на співбесідах в агрокомпанії кандидатам на посади пропонують тести на визначення коефіцієнта інтелекту (IQ), дослідницьких якостей, оперування способами мисленнєвої діяльності, володіння прийомами логічного мислення, гнучкості мислення. У цьому контексті зростає роль фундаментальних знань, основу яких складають саме математичні.

Ставлячи перед собою завдання оптимальної організації математичної підготовки фахівців аграрного профілю, ми виходимо з розуміння суті і динаміки оволодіння математичними знаннями та розвитку особистості.

Оскільки наше дослідження здійснювалося у Вінницькому національному аграрному університеті, засновнику Всеукраїнського науково-навчального консорціуму (ВННК), в своєму дослідженні ми в першу чергу враховували особливості такої підготовки. В цих умовах відбувається зближення науково-дослідної діяльності, освітнього та виробничого процесів, коли з перших днів навчання в університеті студенти здобувають практичний досвід. Зазначене потребує перебудови всієї системи професійної підготовки фахівців.

Зокрема, на нашу думку, курси математичних дисциплін слід трансформувати, опираючись на наступні педагогічні умови: формування інтелектуальних вмінь та розвиток професійних якостей особистості на основі посилення математичної складової, як фундаментальної в процесі підготовки аграрія; інтеграція математичних дисциплін з природничими, професійно-орієнтованими дисциплінами та практичним досвідом, отриманим на виробництві; інтегрований спосіб вироблення інформаційно-комунікаційної компетенції.

Розкриємо їх детальніше.

Головним системотвірним елементом моделі процесу є цілі. Розглядаючи математичну підготовку аграріїв, як складову частину освітнього процесу, природно вважати, що її цілі адекватні цілям системи, частиною якої вона є. Разом з тим, специфічність методологічних основ математичної підготовки природним чином впливає на конкретизацію її цілей.

Враховуючи двоєдину ціль математичної підготовки – оволодіння математичними знаннями та інтелектуальний розвиток особистості, з врахуванням цілей професійної освіти, ми розглядаємо загальну цільову спрямованість математичної підготовки аграріїв на підвищення рівня їхньої професійної підготовки за рахунок посилення математичної складової.

Досягнення зазначених цілей здійснюється засобом розв'язування наступних завдань:

- формування наукового світогляду, який є основою професійної діяльності аграрія;
- розвиток інтелектуальних здібностей та професійно-значущої культури мислення;

- оволодіння математичними методами досліджень в аграрній сфері, формування ймовірнісно-статистичного підходу до вивчення масових явищ;
- інформаційна грамотність.

Водночас враховуючи, що навчальні плани, якими керуються у підготовці фахівців, передбачають монодисциплінарну підготовку та, спираючись на теорію інтеграції підготовки, ми розглядаємо процедуру трансформації на рівні окремих дисциплін, використовуючи інтегративний потенціал математичного моделювання та інформаційних технологій.

Ми застосовували систему комп'ютерної алгебри з класу систем автоматизованого проектування Mathcad, використання можливостей якої вирішило проблему ущільнення змісту, його наочності, надаючи всій системі рис узгодженості та збалансованості. В процесі математичного моделювання явищ природи, вирішення професійно-орієнтованих завдань, використання цієї системи, дозволило студентам, формалізуючи знання, переводячи їх в знакову форму, глибше зануритись в суть процесу, не відволікаючись на громіздкі обчислення, розробити універсальні моделі та алгоритми, залучити широкі можливості візуалізації.

Таким чином, за рахунок можливості комп'ютерного моделювання природних процесів, усунулися обставини, які раніше заважали зближенню математики та природничих дисциплін, що сприяло появі нової якості математичної освіти – професійної орієнтації. Саме досягнення цієї якості і дозволяє професійній освіті поєднати в собі навчальні та виробничі складові.

Наведемо приклади, які демонструють реалізацію синтезу загальнонаукових та спеціальних знань у підготовці студентів-аграріїв на основі зазначених підходів.

Нині в аграрній галузі широко застосовується система супутникової навігації GPS. З огляду на це актуальності набуває поняття прямокутної системи координат. Для фахівців-аграріїв цю ідею ми розвинули, ввівши поняття систем полярних та сферичних координат, географічної, екваторіальної, горизонтальної, екліптичної, орбітальної систем координат, таким чином демонструючи можливості застосування абстрактних понять при виконанні тахеометричного і теодолітного знімання в геодезії. У зв'язку з розвитком супутникової геодезії, ми розглядаємо й геоцентричну просторову прямокутну систему координат, геодезичну, топоцентричну, першу і другу екваторіальні системи координат.

Дослідження показали, якщо студент виділяє тему «Криві другого порядку», як базову в розділі «Аналітична геометрія», узагальнює її на більш складні випадки аналізу двовимірних процесів теми «Поверхні другого порядку», то він успішно синтезує не тільки знання різних наук, а й методи їх пізнання, переносить ці вміння на засвоєння професійно-орієнтованих дисциплін, поєднує методи аналізу агрономічних процесів, виробляючи прогностичне мислення.

Наприклад, розглядаючи згадані теми, з-поміж інших кривих другого порядку, ми детальніше розглядаємо поняття еліпса, оскільки він має свою аналогію в просторі – еліпсоїд обертання, який використовується в геодезії. Проводячи паралелі з поняттям геоїда, яке не є правильним геометричним тілом і не виражається кінцевим рівнянням, демонструємо відповідну математичну модель в геодезичних обчисленнях, таким чином реалізуючи принцип професійної спрямованості.

В даному випадку встановлюємо аналогії між ха-

характеристиками математичного поняття еліпсоїда та земного еліпсоїда: велика напіввісь – екваторіальний радіус ($\hat{a}$), мала напіввісь – полярний радіус ($\hat{a}$),

ексцентриситет $\left(\varepsilon = \frac{\sqrt{a^2 - b^2}}{a}\right)$ – полярне стиснення $\left(\varepsilon = \frac{\hat{a} - \hat{a}}{\hat{a}}\right)$

Як бачимо з рисунка 1, використання інформаційних технологій підсилює ефект, додаючи доступності та наочності поняттю.

Використання Mathcad також дозволило здійснити перехід від абстрактного до конкретного, наприклад виразно розглянувши професійно-орієнтовані поняття меридіан та паралель, як сліди від перетину земної поверхні з площиною, яка проходить крізь вісь обертання Землі і перпендикулярною їй площиною (рис. 1).

Отже, здатність виділяти базові методики аналізу явищ з використанням інформаційних технологій,

забезпечує успіх не тільки в освоєнні нової техніки, при розробці нових технологій, пристроїв в майбутній професійній діяльності. Система подібних впливів характерна для засвоєння й інших загальнонаукових знань, що свідчить про загальнодидактичний характер висновку про вплив процесу засвоєння математичного знання на готовність до професійної діяльності.

Проте, ми не обмежуємося застосуванням інформаційних технологій лише в аналітично-прогностичній діяльності, коли потрібно створити та реалізувати математичну модель чи скласти алгоритм дослідження, а й підключаємо згадані ресурси в організаційній діяльності, коли студенти можуть максимально виявити особистісні якості. Як правило це здійснюється для аргументації суджень та презентації даних під час постановки та обговорення проблеми, на проміжних чи заключному етапі розв'язування завдань, з метою представлення результатів дослідження.

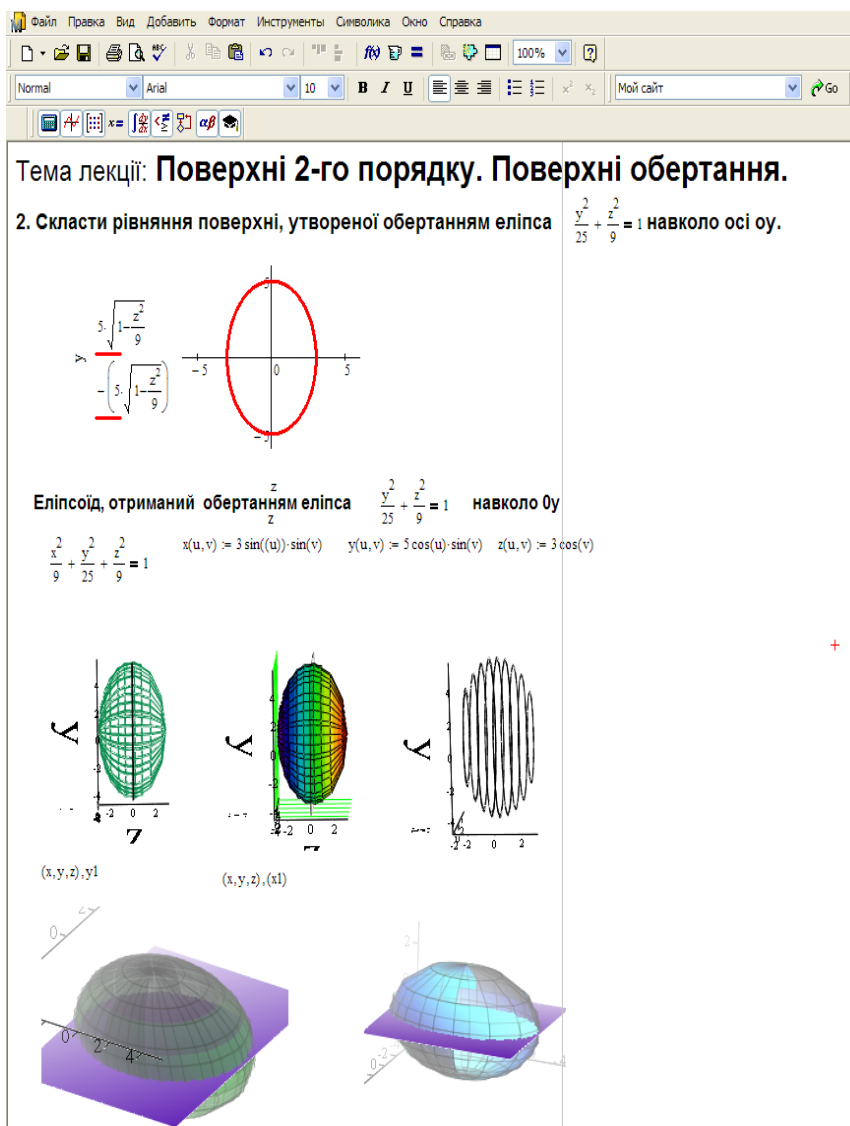

Рис.1. Ілюстрація переходу від поняття еліпса до еліпсоїда обертання та поняття меридіан та паралель виконана в системі Mathcad

Ставлячи перед собою завдання формування математичної компетентності фахівців аграрного профілю, виходимо з розуміння того, що в порівнянні з іншими результатами підготовки вона є:

- інтегрованим результатом;
- за рахунок використання інформаційних технологій, дозволяє розв'язувати широке коло завдань (на відміну від елемента функціональної

- грамотності);
- існує в формі продуктивної діяльності, а не інформації про неї;
- узгоджена з практичними потребами (пов'язана з цілим колом предметів взаємодії);
- удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення в навичку, а шляхом інтеграції з іншими компетентностями – усвідомленням спільної основи професійної діяльності нарощуються компетенції, а сам спосіб діяльності розпочинається без залучення додаткових внутрішніх ресурсів (на відміну від уміння);
- виявляється усвідомлено (на відміну від навички).

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні **висновки**. Поглиблення інтеграційних зв'язків у системі «наука-освіта-виробництво» зумовлює трансформацію системи професійної підготовки фахівців. Зокрема, зміст математичних дисциплін слід

синтезувати з природничими, професійно-орієнтованими дисциплінами та практичним досвідом на основі впровадження математичного моделювання, посилення прикладних аспектів абстрактних понять з їхньою інформаційною підтримкою.

За такого підходу математична компетентність, як складова професійно-інноваційної компетентності майбутніх аграріїв, дозволить майбутнім фахівцям вирішити проблеми формування уявлень про одну із закономірностей розвитку наукового пізнання на сучасному етапі - математизацію знання і наукового мислення; про основні напрямки математизації; широке застосування інформаційних технологій та математичних методів в усіх галузях знання, в тому числі і в аграрній сфері, вивчення закономірностей якої довгий час залишалось на якісному рівні; запозичення науками самої методики математичного мислення, методів доведення, побудови умовиводів.

Список використаної літератури

Бевз В.Г., Силенок Г.А. Формування інтелектуальних умінь студентів під час вивчення вищої математики [Електронний ресурс]. URL: <http://scaspee.com/6/post/2014/01/the-students-intellectual-skills-formation-during-the-higher-mathematics-studying-bevz-vg-silenok-ga.html> (дата звернення: 16.02.19.)

Силенок Г.А. Развитие интеллектуальных умений студентов аграрных университетов в процессе навчання математических дисциплин: автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02, НПУ імені М.П.Драгоманова, Київ, 2017. 22 с.

References

Bevz, V.H., & Sylenok, H.A. (2014). Formuvannya intelektualnykh umin studentiv pid chas vyvchennia vyshchoi matematyky [Formation of intellectual skills of students during the study of higher mathematics]. URL: <http://scaspee.com/6/post/2014/01/the-students-intellectual-skills-formation-during-the-higher-mathematics-studying-bevz-vg-silenok-ga.html> (last accessed: 16.02.19.). [in Ukrainian].

Sylenok, H.A. (2017). Rozvytok intelektualnykh umin studentiv ahrarnykh universytetiv u protsesi navchannia matematychnykh dystsyplin [Development of intellectual skills of students of agrarian universities in the process of teaching mathematical disciplines]. *Extended abstract of candidate's (PhD) dissertation*. NPU imeni M.P.Drahomanova, Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.03.2019 р.

Стаття прийнята до друку 09.04.2019 р.

Левчук Елена

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра математики, физики и компьютерных технологий
Винницкий национальный аграрный университет
г.Винница, Украина

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ МАТЕМАТИЧЕСКИХ КУРСОВ НА АГРОНОМИЧЕСКОМ ФАКУЛЬТЕТЕ В УСЛОВИЯХ УГЛУБЛЕНИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ СВЯЗЕЙ В СИСТЕМЕ «НАУКА-ОБРАЗОВАНИЕ-ПРОИЗВОДСТВО»

Аннотация. Современная высокотехнологическая и интеллектуальноемкая профессиональная среда предполагает наличие практико-ориентированного потенциала кадров, фундаментальных основ знаний и способов мышления будущих аграриев. Целью исследования является анализ путей решения проблемы трансформации математических курсов на агрономическом факультете в условиях углубления интеграционных связей в системе «наука-образование-производство». Задачи исследования: доказать ведущую роль математической составляющей профессионально-инновационной компетентности будущих аграриев; обосновать педагогические условия формирования содержания математических дисциплин. Методы исследования - системный анализ литературы; исследования понятийного аппарата; целенаправленное построение системы новых теоретических представлений, переход от абстрактного к конкретному; моделирование теоретически возможных ситуаций для характеристики как содержательной, так и процессуальной сторон системы математической подготовки специалистов; обобщение педагогического опыта; целенаправленное наблюдение, анкетирование, беседа, тестирование студентов, метод диагностируемых контрольных работ; математическая обработка результатов исследования, качественный и количественный их анализ. Результаты исследования: обоснованы педагогические условия формирования содержания математических дисциплин: формирование интеллектуальных умений и развитие профессиональных качеств личности на основе усиления математической составляющей, как фундаментальной в процессе подготовки агрария; интеграция математических дисциплин с естественными, профессионально-ориентированными дисциплинами и практическим опытом, полученным на производстве; интегрированный способ выработки информационно-коммуникационной компетенции. Установлено, что реализация интегративного подхода позволит трансформировать традиционные курсы подготовки, предоставляя им большей профессиональной направленности. Продемонстрировано пути внедрения указанных педагогических условий на агрономическом факультете в процессе преподавания курса «Высшая математика (профессиональное направление)» для специальностей «Агрономия», «Экология».

Ключевые слова: математическая подготовка; интеграция; подготовка аграриев; система Mathcad.

Levchuk Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Mathematics, Physics and Computer Technology
Vinnytsia National Agrarian University
Vinnytsia, Ukraine

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF MATHEMATICAL COURSES AT THE AGRONOMIC FACULTY IN CONDITIONS OF DEEPENING THE INTEGRATION TIES IN THE SYSTEM OF «SCIENCE-EDUCATION-PRODUCTION»

Abstract. Modern high-tech and knowledge-intensive professional environment presupposes the existence of a practice-oriented potential of personnel, the fundamental foundations of knowledge and ways of thinking of future farmers. The aim of the study is to analyze ways to solve the problem of transforming mathematical courses at the agronomic faculty in the context of deepening integration ties in the «science-education-production» system. The aim of the paper: to prove the leading role of the mathematical component of the professional innovation competence of future farmers; justify the pedagogical conditions of the formation of the content of mathematical disciplines. Research methods used: systemic literature analysis; research conceptual apparatus; purposeful construction of a system of new theoretical concepts, the transition from the abstract to the concrete; simulation of theoretically possible situations to characterize both the substantive and procedural sides of the system of mathematical training of specialists; generalisation of pedagogical experience; purposeful observation, questioning, conversation, testing of students, the method of diagnosed examinations; mathematical processing of research results, their qualitative and quantitative analysis. The research results: the pedagogical conditions for the formation of the content of mathematical disciplines are substantiated: the formation of intellectual skills and the development of personal professional qualities based on the strengthening of the mathematical component, as fundamental in the process of preparing agrarians; integration of mathematical disciplines with natural, professionally-oriented disciplines and practical experience gained in production; integrated way to develop information and communication competence. It has been established that the implementation of an integrative approach will allow transforming traditional training courses, giving them a greater professional focus. The ways of introducing the specified pedagogical conditions at the agronomical faculty in the course of teaching the course «Higher Mathematics (professional direction)» for «Agronomy», «Ecology» specialties are demonstrated.

Key words: mathematical training; integration; training of farmers; Mathcad system.

УДК 316.7:37.017

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.98-101

Лещук Галина Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

h.v.leshchuk@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0017-9464>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОРА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІТЬ

Анотація. У статті розкрито сутність соціокультурної діяльності як фактора соціально-виховного впливу на особистість у процесі соціалізації. Методами дослідження є: аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, метод синтезу й узагальнення. Проаналізовано підходи різних науковців (А. Жарков, Н. Кочубей, М. Ярошенко та інших) до розуміння поняття «соціокультурна діяльність». Зазначено, що соціокультурну діяльність можна розглядати як систему форм, засобів і методів, що регулюють процеси соціального становлення людини, а також як самостійну підсистему суспільних систем соціальної підготовки, соціального виховання та освіти. Охарактеризовано базові принципи соціокультурної діяльності. Розкрито змістові особливості соціокультурної діяльності за напрямками. Зроблено висновок, що соціокультурна діяльність, за своєю сутністю, є виховною діяльністю, носить людинотворчий характер, оскільки зорієнтована на людину, на розкриття закладеного в ній духовного та творчого потенціалу, виступає важливим фактором соціально-виховного впливу на особистість.

Ключові слова: соціокультурна діяльність; соціальне виховання; соціалізація; виховний потенціал соціокультурної діяльності.

Вступ. У науковій теорії та практиці очевидною є тенденція до розширення переліку інститутів соціалізації особистості та використання їхнього потенціалу для реалізації завдань соціального виховання. Сучасна молодь формується у соціальному середовищі під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників, до яких відносимо й соціокультурні інститути.

Соціокультурна діяльність представляє собою педагогічну систему, нерозривно пов'язану з іншими сферами людської діяльності, яка відіграє активну роль у формуванні суспільних цінностей, установок, норм поведінки. У рамках цієї системи соціокультурна діяльність розглядається як педагогічно цілеспрямована, націлена на формування та розвиток особистості. Освітні реформи, суспільні трансформації сприяють розширенню сфери продуктивної творчої діяльності, проникненню творчого начала у всі соціальної активності людини. Соціально-культурна діяльність є інститутом соціалізації дитини, тобто долучення її до життя у суспільстві у ролі повноправного члена. У даному контексті соціокультурну діяльність можна розглядати як систему форм, засобів і методів, що регулюють процеси соціального становлення людини, а також як самостійну підсистему суспільних систем соціальної підготовки, соціального виховання та освіти. При такому підході незаперечним є виховне значення соціокультурної діяльності як фактора соціалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова теорія має у своєму доробку достатню кількість напрацювань, що стосуються розробки концептуальних засад діяльності у сфері культурно-дозвілля. Значна частина наукових досліджень спрямована на диференціацію понять «дозвілля», «вільний час», «культурно-дозвіллева діяльність» (Н. Бабенко, Ю. Біла, О. Карпунін, В. Лісовський, О. Семашко, Л. Коган, В. Піча, О. Погорілий, Н. Цимбалюк, Г. Щерба, Р. Яремкевич), визнаючи при цьому їх видову спорідненість. Зокрема, В. Піча зазначає, що вільний час може вважатися складовою соціального часу, звільненою від виробничих та побутових справ, яка охоплює сферу вільної діяльності людини. Дозвілля – сукупність видів діяльності, призначених

для задоволення фізичних, духовних та соціальних потреб людей у вільний час (Соціологія культури, 2000). Н. Бабенко підкреслює, що культурно-дозвіллева діяльність дітей і дорослих – це діяльність, яка створює культурно-дозвіллеве середовище, в якому гармонійно інтегрується творчість, відпочинок, свято, відбувається самореалізація особистості, яка сприяє вільному творчому засвоєнню культурних цінностей, розвитку особистості, і, завдяки цьому – розвитку суспільства взагалі (Н. Бабенко, 2008). Організаційні засади дозвіллевої діяльності ґрунтовно розроблено у працях В.Й. Бочелюк та В.В. Бочелюк, А. Воловика. Чимало науковців зацентровують увагу на необхідності використання виховного потенціалу дозвіллевої сфери життєдіяльності особистості, як однієї з найбільш значущих, особливо на ранньому етапі розвитку особистості (А. Жарков, М. Максимовська, М. Ярошенко). Сутність, завдання, функції соціокультурної діяльності розкривають у своїх наукових працях Н. Ашаренкова, Т. Кисельова, Н. Кочубей, І. Петрова. Значення соціокультурної діяльності як фактора соціалізації та соціального виховання підкреслюють у своїх дослідженнях А. Аронов, Н. Бабенко, Є. Литовкін, Г. Мельничук, О. Мудрик, Т. Спіріна та інші. Попри це ще бракує ґрунтовних досліджень, які б розкривали виховний потенціал соціокультурної як фактора соціалізації та соціального виховання дітей та молоді.

Мета статті – розкрити сутність соціокультурної діяльності як фактора соціально-виховного впливу на особистість у процесі соціалізації.

Для досягнення поставленої мети використовувались такі **методи дослідження:** аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, метод синтезу й узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Знання генези і проблем становлення і розвитку соціокультурної діяльності передбачає вивчення комплексу загальних закономірностей динаміки функціонування суспільства і його підсистем. Соціокультурна діяльність включає вивчення системи створених і використовуваних людьми знань, ідей, уявлень, цінностей, предметів, що несуть смислові навантаження різних понять, що регулюють міжособистісні відносини

особистості в соціумі та взаємодію суспільства з особистістю. Це передбачає розвиток наукового знання і вивчення практичного стану соціокультурної діяльності, яка постає як спеціалізована сфера суспільної практики, із власними соціальними та виховними цілями (Жарков, 2013).

Відсутність уніфікованого підходу до тлумачення соціокультурної діяльності у науковій теорії та практиці є наслідком того, що воно актуалізоване водночас у різних галузях науково-теоретичної та освітньої діяльності. Внаслідок цього утворюються різні смисли цього поняття, у яких віддзеркалюється спрямованість науково-дослідницької уваги різних авторів (Щербина-Яковлева, 2017).

Сучасна теорія соціокультурної діяльності розглядає процес виховного впливу середовища на індивіда комплексно, узагальнюючи знання різних наук про людину і культуру. Соціокультурна діяльність, яка сформувалась на ідеях гуманізму культурно-освітньої та культурно-дозвільної діяльності, в філософському контексті розвивається за законами діалектики: перериваного і безперервного процесу, загального, особливого й одиничного, змісту і форми, різноманітних типів культур (Жарков, 2013).

Ще Л. Виготський розкрив траєкторію соціалізації особистості через категорію соціальної взаємодії (Виготський, 1983). Соціокультурне середовище при цьому представлялось як інтерсуб'єктивна реальність, тобто реальність, яка оцінюється людьми через власне відношення до неї. Такий підхід властивий не лише періоду дитинства, як найбільш сенситивного у процесі соціалізації, але поширюється на всі вікові етапи розвитку індивіда. За таких умов неможливо розглядати вплив соціокультурного середовища поза виховним контекстом, спрямованим на розвиток особистості як пріоритетну мету. Середовище стає розвивальним лише за умови його наповнення різноманітними формами культурної діяльності та високим ціннісно-смісловим змістом.

На думку Н. Кочубей, соціокультурна діяльність – це певна система дій, що відображає функції та цілі державної політики в галузі культури та дозвілля, визначає шляхи, методи та засоби їх реалізації, являє собою керований суспільством і його соціальними інститутами процес залучення людини до культури й активного включення самої людини в цей процес. Дослідниця стверджує, що саме поняття «соціокультурна діяльність» включає два аспекти: культурний і соціальний, що дозволяє розглядати цю категорію на стику двох явищ суспільного життя – культури та соціальної роботи/соціальної педагогіки (Кочубей, 2015). Відповідно, соціокультурна діяльність здійснюється в межах соціально-культурної сфери суспільства, яка, у свою чергу, є компонентою соціальної сфери, що нарівні з економічною, політичною, духовною забезпечує розвиток суспільства.

Акцентуючи увагу на виховному потенціалі соціокультурної діяльності як особливого виду педагогічної діяльності, М. Ярошенко пропонує наступне визначення: «соціально-культурна діяльність має розглядатись як сукупність педагогічних технологій, які забезпечують перетворення культурних цінностей в регулятор соціальної взаємодії, а також технологічно визначають соціалізаційні виховні процеси» (Ярошенко, 2007).

Соціокультурна діяльність базується на базових принципах:

– принцип культуровідповідності, сформульований А. Дістервегом, передбачає врахування при реалізації виховної функції соціокультурної діяльності загальнолюдських та національно-культурних цін-

ностей. Головною метою реалізації цього принципу є залучення індивіда до різних форм культурного життя та діяльності. Основні соціально-педагогічні завдання: формування побутової, фізичної, сексуальної, інтелектуальної, політичної, правової, духовної культури. Реалізація принципу культуровідповідності спирається на наступні правила: системний (цілісний) підхід до культурного розвитку і освоєння культури; творчість у процесі культурного розвитку;

- принцип гуманізму передбачає дотримання наступних правил: гуманне ставлення до людини, визнання її прав, допомога уразливим категоріям населення;
- принцип природовідповідності, сформульований Я.А. Коменським, передбачає дотримання наступних правил: врахування вікових, статевих, психофізичних особливостей індивіда; опора на позитивне начало, розвиток ініціативи і самостійності індивіда;
- принцип пріоритету загальнолюдських інтересів у процесі освоєння духовних і моральних цінностей;
- принцип всеохоплюючої культуротворчості, самоорганізації, самоствердження особистості;
- принцип гуманізації змісту соціокультурної діяльності та її виховного потенціалу, їх підпорядкування інтересам, потребам і установкам особистості;
- принцип діалектичної єдності та наступності культурно-історичного, соціально-педагогічного та національно-етнічного досвіду, традицій та інновацій;
- принцип суспільно-державного співуправління соціокультурною діяльністю, забезпечення децентралізації та суверенності регіональної політики в соціокультурній сфері.

Аналізуючи провідні риси соціокультурної діяльності, більшість дослідників (Б. Єрасов, Т. Кисельов, Ю. Красильников, Л. Михайлова, Б. Титов) виокремлюють її гуманістичний, культурологічний і розвивальний характер, оскільки вона ґрунтується на культурних аспектах життєдіяльності. Сама по собі соціальна діяльність без культурного підґрунтя за своїм характером може бути як прогресивною, так і регресивною, творчою або руйнівною. Саме тому можна виокремити дві групи її ціннісних характеристик: позитивну (спрямовану на соціально значимі та особистісно розвивальні цілі) й негативну (що завдає шкоду індивіду, культурі та суспільству) (Спіріна, 2005).

За змістовою ознакою соціокультурна діяльність здійснюється за певними напрямками (Опарин, 2016):

1. Моральний розвиток особистості, спрямований на засвоєння морально-етичних норм, прийнятих в суспільстві, і вироблення власних морально-етичних норм відповідно до суспільних цінностей.
2. Формування правової культури суспільства й особистості, що включає правове просвітництво та освіту, формування відповідального ставлення людей до законодавства, формування адекватних поведінкових установок.
3. Формування політичної культури суспільства й особистості. Політична культура особистості (за І. Гердером) характеризується знаннями, ціннісними уявленнями і діяльністю людини як учасника політичних процесів.
4. Природничий напрямок включає інформування людей з питань переважно прикладного характеру і спрямований на задоволення потреб у знаннях, необхідних для застосування в повсякденному житті.
5. Гуманітарно-науковий напрямок сприяє духо-

вному розвитку, гуманізації, соціалізації й адаптації людини, здійснюється через освоєння гуманітарних знань і гуманістичних ідей, становить основу культурного розвитку.

6. Художній розвиток суспільства й особистості передбачає свободу творчості та різноманіття форм художнього самовираження.

7. Естетичний розвиток суспільства й особистості. Саме у естетичній культурі виражається духовний розвиток суспільства й людини. Естетична культура гармонізує, заспокоює людину, приводить її духовний світ у рівновагу.

8. Екологічний і валеологічний розвиток суспільства й особистості. Екологічна культура впливає на навколишнє середовище, сприяє розвитку людини як виду. Основними ознаками валеологічної культури особистості є: відсутність шкідливих звичок; сформованість здоров'язберігаючих та здоров'язміцнюючих стратегій поведінки. Формування здорового способу життя є одним з пріоритетних напрямків сучасної соціокультурної діяльності.

9. Соціально-культурний розвиток людини. Культура передається з покоління в покоління в процесі соціалізації, яка, в свою чергу, полягає в засвоєнні індивідом системи знань, норм цінностей, що дозволяє йому ставати особистістю, здатною функціонувати в суспільстві. Соціалізація передбачає активну участь самої людини в освоєнні культури людських відносин, у формуванні соціальних норм, ролей і функцій, набуття умінь і навичок, необхідних для їх успішної реалізації. Соціально-культурний розвиток є основою багатогранного процесу засвоєння людиною досвіду суспільного життя і суспільних відносин.

На основі вищезазначеного можна узагальнити,

що соціокультурна діяльність являє собою якісно новий рівень використання людиною своїх здібностей і можливостей, що виявляються у створенні культурних цінностей і спрямовуються на особистісний розвиток індивіда через засвоєння ним певної системи знань, норм, зразків і цінностей. Це та діяльність, що забезпечує стійку рівновагу між суспільним і культурним, оскільки культурне відставання від постійних соціальних змін призводить до дезорганізації життєдіяльності, особливо у молодіжному середовищі (Спіріна, 2005).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Можемо стверджувати, що соціокультурна діяльність, за своєю сутністю, є виховною діяльністю; вона носить людинотворчий характер, оскільки зорієнтована на людину, на розкриття закладеного в ній духовного та творчого потенціалу. У процесі цієї діяльності цілеспрямовано змінюються соціальні та культурні відносини та зв'язки між людьми, між людьми й оточуючою дійсністю. Зважаючи на недостатню ефективну діяльність традиційних інститутів у напрямку підтримки соціалізації та реалізації завдань соціального виховання, цілком доречним є пошук нових суб'єктів виховного впливу на дітей та молодь, одним із яких і є соціокультурна діяльність. В умовах ускладнення соціальної взаємодії потрібне активне спрямування зусиль всієї громадськості на вивчення різноманітних виховних впливів на молодь, залучення її до соціокультурної діяльності, нейтралізацію негативного впливу соціальних чинників та явищ; створення сприятливих умов, за яких вплив соціокультурного середовища сприятиме особистісному зростанню та розкриттю внутрішнього потенціалу людини.

Список використаної літератури

- Бабенко Н.Б. Вплив соціально-культурної сфери на соціалізацію особистості. *Культура і сучасність*. 2008. № 1. С.141–147.
- Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. 3. *Проблемы развития психики* / Под ред. А.М. Матюшкина. Москва: Педагогика, 1983. 368 с.
- Жарков А.Д. Социально-культурная деятельность в воспитании современной молодежи. *Вестник Московского государственного университета культуры и искусств*. 2013. № 2 (52). С.108–111.
- Кочубей Н.В. *Соціокультурна діяльність*: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2015. 122 с.
- Опарин Г.А. Педагогика социально-культурной деятельности в сфере досуга. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2016. Т. 15. С. 1076–1080.
- Соціологія культури: навч. посібник / О.М. Семашко, В.М. Піча, О.І. Погорілий та ін.; за ред. О.М. Семашка, В.В. Пічі. Київ: Каравела, Львів: Новий світ, 2000, 2002. 334 с.
- Спіріна Т. Соціокультурна діяльність, як засіб формування життєвих цінностей молоді у вільний від навчання час. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. 2005. Вип. 11. С. 138–145.
- Щербина-Яковлева О. Поняття соціокультурної діяльності: філософські та культурологічні виміри. *Світосгляд Філософія. Релігія*. 2017. Вип. 12. С. 71–78.
- Ярошенко Н.Н. *История и методология теории социально-культурной деятельности*: учебник. Москва: МГУКИ, 2007. 360 с.

References

- Babenko, N.B. (2008). Vplyv sotsialno-kulturnoi sfery na sotsializatsiiu osobystosti [The impact of socio-cultural sphere on the socialization of the individual]. *Kultura i suchasnist*, 1, 141–147. [in Ukrainian].
- Kochubei, N.V. (2015). *Sotsiokulturna diialnist* [Social-cultural activity]. Sumy: Universytetska knyha. [in Ukrainian].
- Oparyn, H.A. (2016). Pedahohyka sotsyalno-kulturnoi deiatelnosti v sfere dosuha [Pedagogy of social and cultural activities in the field of leisure]. *Nauchno-metodycheskyi elektronnyi zhurnal «Kontsept»*, 15, 1076–1080. [in Russian].
- Semashko, O.M. (Ed.) (2000, 2002) *Sotsiolohiia kultury* [Sociology of culture]. Kyiv: Karavela, Lviv: Novyi svit. [in Ukrainian].
- Shcherbyna-Iakovleva, O. (2017). Poniattia sotsiokulturnoi diialnosti: filosofski ta kulturolohichni vymiry [Understand the sociocultural and cultural nature: phylosofs and cultural studies]. *Svitohliad. Filosofii. Relihiia*, 12, 71–78. [in Ukrainian].
- Spirina, T. (2005). Sotsiokulturna diialnist, yak zasib formuvannia zhyttievkykh tsinnosti molodi u vilnyi vid navchannia chas [Socio-cultural activity, which was formed for the young people of young people in high school]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Pedahohika*, 11, 138–145. [in Ukrainian].
- Vyhotskiy, L.S. (1983). *Problemy razvitija psikhiki* [Problems of the development of the psyche]. Moskva: Pedahohyka. [in Russian].
- Yaroshenko, N.N. (2007). *Ystoriya y metodolohiya teorii sotsyalno-kulturnoi deiatelnosti*. Moskva: MHUKY. [in Russian].
- Zharkov, A.D. (2013). Sotsyalno-kulturnaia deiatelnost v vospytanyu sovremennoi molodezhy [Social and cultural activities in the education of modern youth]. *Vestnik Moskovskoho gosudarstvennogo unyversyteta kultury i iskusstv*, 2 (52), 108–111. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 11.04.2019 р.
Стаття прийнята до друку 17.04.2019 р.

Лещук Галина

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра социальной педагогики и социальной работы
Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, г.Тернополь,
Украина

ОСОБЕННОСТИ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ФАКТОРА СОЦИАЛЬНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ЛИЧНОСТЬ

Аннотация. В статье раскрыта сущность социокультурной деятельности как фактора социально-воспитательного воздействия на личность в процессе социализации. Методами исследования являются: анализ психолого-педагогической литературы по проблеме исследования, метод синтеза и обобщения. Проанализированы подходы различных ученых (А. Жарков, Н. Кочубей, М. Ярошенко и других) к пониманию понятия «социокультурная деятельность». Отмечено, что социокультурную деятельность можно рассматривать как систему форм, средств и методов, регулирующих процессы социального становления человека, а также как самостоятельную подсистему общественных систем социальной подготовки, социального воспитания и образования. Охарактеризованы базовые принципы социокультурной деятельности. Раскрыты особенности содержания социокультурной деятельности по ее направлениям. Сделан вывод, что социокультурная деятельность, по своей сути, является воспитательной деятельностью, носит человекотворческий характер, поскольку ориентирована на человека, на раскрытие заложенного в нем духовного и творческого потенциала, выступает важным фактором социально-воспитательного воздействия на личность.

Ключевые слова: социокультурная деятельность; социальное воспитание; социализация; воспитательный потенциал социокультурной деятельности.

Leshchuk Halyna

Candidate of pedagogical sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of Social Pedagogy and Social Work
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk
Ternopil, Ukraine

FEATURES OF SOCIO-CULTURAL ACTIVITY AS A FACTOR OF SOCIAL-EDUCATIONAL INFLUENCE ON PERSONALITY

Abstract. The article reveals the essence of socio-cultural activity as a factor of social and educational influence on the personality in the process of socialization. Research methods used: analysis of psychological and pedagogical literature on the research problem; synthesis; generalisation. The socio-cultural activity is considered as a system of forms, means and methods governing the processes of social formation of human, as well as an independent subsystem of social systems of social preparation, social education and education. The modern theory of socio-cultural activity considers the process of educational influence of the environment on the individual complex, summarizing the knowledge of various sciences about humanity and culture. The basic principles of socio-cultural activity are characterized: the principle of cultural conformity, the principle of humanism; principle of nature correspondence; the principle of priority of universal human interests in the process of mastering spiritual and moral values; the principle of comprehensive cultural development, self-organization, self-affirmation of the individual; the principle of humanization of the content of socio-cultural activities and their educational potential, their submission to the interests, needs and attitudes of the individual; the principle of dialectical unity and continuity of cultural-historical, social-pedagogical and national-ethnic experience, traditions and innovations; the principle of socio-state co-management of socio-cultural activities, ensuring decentralization and sovereignty of regional policy in the socio-cultural sphere. The content peculiarities of socio-cultural activity are revealed. It is concluded that socio-cultural activity, in its essence, is an educational activity, has a human-like character, since human-oriented, the disclosure of the spiritual and creative potential embodied in it, acts as an important factor in the socio-educational impact on the person.

Key words: sociocultural activity; social education; socialisation; educational potential of sociocultural activity.

УДК 371.134: 364

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.102-105

Логвиненко Тетяна Олександрівна

доктор педагогічних наук, професор

завідувач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

м. Дрогобич, Україна

tetyana_social@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4416-216X>

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Анотація. У статті досліджується проблема науково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери. Встановлено, що науково-дослідницька діяльність актуалізується низкою взаємопов'язаних чинників: соціально-економічних (загострення традиційних для суспільства соціальних проблем та виникнення нових, постійне вдосконалення нормативно-правової бази), організаційно-управлінських (розвиток системи соціального захисту населення, технологізація соціальної роботи), педагогічних (впровадження дослідницької складової в системі професійної освіти). Метою статті є виявлення особливостей науково-дослідницької діяльності як чинника підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Методи дослідження: аналіз, синтез, конкретизація, узагальнення (застосовувались для вивчення теоретичних концепцій, поняттєво-термінологічного апарату, формулювання авторських узагальнюючих висновків). Обґрунтовано, що у вітчизняній освітній практиці науково-дослідницька підготовка реалізується на основі системного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, аксіологічного, контекстного підходів. Найбільш поширеними формами навчання є: лекція, семінар, консультація, лабораторні і практичні заняття, підготовка курсової і дипломної роботи, практика, конференція, конкурс наукових робіт, олімпіада, самостійна робота.

Ключові слова: фахівці соціальної сфери; науково-дослідницька діяльність; професійна підготовка; наукові підходи; форми і методи науково-дослідницької підготовки.

Вступ. Завдання професійної освіти на сучасному етапі пов'язані з розробкою ефективної стратегії підготовки фахівців соціальної сфери, здатних до творчої результативної діяльності в умовах динамічної системи суспільних відносин і соціальних структур. Готовність особистості до цих процесів може бути забезпечена через тривалу, різнобічну і багато-профільну професійну підготовку, що базується на принципах варіативності, особистісної спрямованості, відкритості і гармонізації. Провідним напрямом удосконалення професійної компетентності сучасного фахівця є його активна участь у науково-дослідницькій діяльності (НДД), що стимулює і забезпечує досягнення високого рівня розвитку наукового, комунікативного і культурно-освітнього досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів висвітлюється у багатьох публікаціях вітчизняних і зарубіжних дослідників (С.Архипової, О.Безпалько, З.Бернфельда, О.Вільманна, М.Доуела, А.Капської, О.Карпенко, І.Козубовської, В.Раєвського, Л.Мишик, В.Поліщук). Основами організації НДД майбутніх фахівців різних професійних галузей в умовах ЗВО присвячені праці Г.Артемчук, В.Мюррея, Л.Нортон та ін. Разом з тим, аналіз теоретичних і практичних досліджень засвідчує, що недостатньо розкриті можливості науково-дослідницької діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Метою статті є виявлення особливостей науково-дослідницької діяльності як чинника підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. **Завдання дослідження:** проаналізувати сутність науково-дослідницької діяльності в теоретичному дискурсі вітчизняних і зарубіжних дослідників; виявити специфіку науково-дослідницької діяльності в процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Методи дослідження: аналіз, синтез, конкретизація, узагальнення (застосовувались для вивчення теоретичних концепцій, поняттєво-термінологічного апарату, формулювання авторських узагальнюючих

висновків).

Виклад основного матеріалу. Різномплановий характер діяльності фахівця соціальної сфери, що спрямована на комплексне вивчення і застосування соціально-педагогічного потенціалу соціуму, можливостей його впливу на особистість, вимагає наявності в нього певного рівня готовності до науково-дослідницької діяльності. Дослідницька функція є необхідною і затребуваною в сфері соціальної педагогіки, соціальної роботи, соціальної політики і соціального менеджменту. Зокрема, в сфері соціально-педагогічної роботи вона розуміється як особливий вид діяльності фахівця, що передбачає наукове дослідження конкретного педагогічного процесу, визначення шляхів і засобів його вдосконалення.

Так, дослідник В. Загвязинський зазначає, що соціально-педагогічна діяльність є дослідницькою. Саме дослідницька складова поєднує науковий пошук і освітній процес. На думку вченого, бути фахівцем-дослідником – значить вміти знаходити нове в соціальних і педагогічних явищах, виявляти в них приховані закономірності. Для цього необхідним є володіння загальною культурою, професійними вміннями, певним досвідом роботи і деякими спеціальними знаннями, вміннями і навичками (спостерігати, аналізувати і узагальнювати, виокремлювати головне, прогнозувати розвиток явища, бачити альтернативи тощо) (Загвязинський, 2002). У даному контексті автора закладена ідея необхідності формування готовності майбутнього фахівця соціальної сфери до науково-дослідницької діяльності.

В той же час дослідження В. Краєвського засвідчують, що не тільки вчений, а й кожний працівник соціально-педагогічної сфери повинен уміти науково описувати власні практичні дії і обґрунтовувати їх на рівні певного явища. Тільки так, на думку вченого, можна перейти від пізнавального описання певного процесу чи явища до нормативного (Краєвський, 2002). Мова йде про наявність розвинених компетенцій фахівця, які відображають суть і структуру науково-дослідницької діяльності:

– аналітична – теоретичний аналіз процесів,

що відбуваються в суспільстві і здійснюють негативний вплив на становище і розвиток людини; знання суті наукових і соціальних явищ та процесів, вміння виокремлювати факти кризового стану соціуму, визначати ключову ідею, шляхи її реалізації;

– методологічна – володіння спеціальними знаннями про НДД і форми її організації, вміння вибудовувати логічний ланцюжок формулювання гіпотези та способів її доведення;

– концептуальна – передбачає розуміння теоретичних основ професії соціального педагога (соціального працівника), вміння аналізувати, синтезувати і формулювати соціальну проблему;

– інтегративна – здатність поєднувати теорію і практику в процесі вирішення певної проблеми; розуміння фахівцем соціальної сфери широкого культурного, економічного і соціального контексту, в межах якого відбувається професійна діяльність, тобто здатність інтегрувати специфічне, унікальне і загальне;

– адаптивна – вміння прогнозувати на макро-, мезо-, мікрорівнях і бути готовим до певних змін у рамках професійної діяльності.

Дослідницька діяльність фахівця соціальної сфери актуалізується низкою взаємопов'язаних чинників: соціально-економічних (загострення традиційних для суспільства соціальних проблем та виникнення нових, постійне вдосконалення нормативно-правової бази), організаційно-управлінських (розвиток системи соціального захисту населення, технологізація соціальної роботи), педагогічних (впровадження дослідницької складової в професійній освіті та ін.).

При цьому, під науково-дослідницькою діяльністю фахівця соціальної сфери вчені розуміють:

– системно-інтегроване утворення, спрямоване на комплексне дослідження соціальних проблем клієнта, групи, сім'ї та ін., що проявляється в умінні вивчати і вирішувати зазначені проблеми засобами соціально-педагогічного моделювання, проектування і прогнозування, конструювання та здатності вибудувати власну систему НДД (Голуб, 2011);

– наявність базових дослідницьких вмінь – методологічних (аналізувати теоретичні явища, узагальнювати проблему дослідження, застосовувати теоретичні знання на практиці, знаходити наукове вирішення проблеми), методичних (проводити експеримент; використовувати методи наукового дослідження; будувати систему операцій, досліджень), технічних (користуватися бібліографічними та іншими каталогами, працювати з обладнанням під час дослідження, ілюструвати таблиці, схеми, цитувати літературу, оформлювати науково-дослідну роботу) (Черньонков, 2012).

Ми поділяємо думку науковців, щодо визначальної ролі дослідницьких вмінь у процесі НДД фахівців соціальної сфери. Проте вважаємо доцільним доповнити проаналізовані визначення наявністю певного досвіду науково-дослідницької діяльності, набутого в процесі професійної підготовки студентів у закладі вищої освіти. У цьому контексті під НДД фахівців соціальної сфери будемо розуміти особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, який формується в результаті функціонування механізмів пошукової активності і базується на розвинених дослідницьких вміннях та досвіді дослідницької поведінки.

Традиційно вітчизняна вища школа використовувала НДД студентів для підвищення рівня професійної компетентності випускників: студентський творчий потенціал широко застосовувався для вирішення актуальних проблем суспільства. Ця тенденція

уможливила не тільки розвиток наукових шкіл, а й пошук найбільш обдарованих і талановитих студентів, які демонструють здатність до науково-дослідницької діяльності. В рамках нашого дослідження НДД студентів розглядається як один з найважливіших результатів професійної підготовки з позиції становлення професіоналізму і гармонійного розвитку особистості суб'єкта діяльності, а також формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до НДД.

Узагальнення результатів досліджень щодо науково-дослідницької підготовки майбутніх фахівців різних професійних галузей у вітчизняних закладах вищої освіти засвідчило про відсутність єдиних підходів до цього процесу, проте дало можливість визначити певні тенденції в її організації. Так, провідними науковими підходами є системний, особистісний, контекстний, культурологічний, аксіологічний.

Системний підхід (В. Афанасьєв, І. Блауберг, В. Ковальчук) передбачає, по-перше, формування готовності студентів до НДД на основі дисциплін предметної підготовки, а по-друге, вплив на різні аспекти особистості: мотиваційно-ціннісний, інтелектуальний, поведінковий, емоційний.

Особистісно-діяльнісний (К. Альбуханова-Славська, Л. Виготський, М. Каган, С. Рубінштейн) – базується на єдності процесів удосконалення особистості і розвитку діяльності. Оскільки мова йде про професійну підготовку, то навчання повинно відбуватися в діяльності, яка є адекватною майбутній професії і зумовлює активізацію творчого потенціалу студентів.

Культурологічний підхід (Г. Бал, Н. Гарашкіна, В. Гура, О. Гуренко) враховує умови та культуру суспільства, в якому знаходиться людина. Культура певного народу становить основу розвитку нових поколінь. Тому той рівень культури, на якому знаходиться суспільство, пред'являє до системи освіти вимоги діяти культуроорієнтовано, з метою виховання освічених, інтелектуальних людей.

Аксіологічний підхід (В. Вікторов, І. Ісаєв, О. Шевнюк) передбачає формування в майбутніх фахівців соціальної сфери стійкої системи соціально-професійних цінностей як провідного чинника мотивації професійного розвитку. Емоційно-ціннісне ставлення до індивідуальної НДД більшою мірою визначає її ефективність, надаючи особистісного сенсу.

Контекстний підхід (О. Вербицький, Е. Джонсон, Т. Дубовицька). Відповідно до нього засвоєння соціального досвіду відбувається через активну діяльність суб'єкта. Реалізація контекстного навчання зумовлює необхідність впровадження таких принципів: активності особистості, проблемності, інтеграції навчання і виховання, моделювання у формах навчальної роботи змісту і умов професійної діяльності фахівців. Особлива увага звертається на реалізацію поступового, поетапного переходу студентів до базових форм діяльності вищого рівня: від навчання академічного типу до професійної діяльності (ділові і дидактичні ігри) і до навчально-наукової роботи (виконання наукових досліджень).

Найбільш поширеними формами навчання є: лекція, семінар, консультація, лабораторні і практичні заняття, підготовка курсових і дипломних проектів, практика, конференція, конкурс наукових робіт, олімпіада. Важлива роль у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери належить самостійній роботі. Вона передбачає роботу з різними джерелами інформації і спрямована на сприйняття, осмислення, закріплення і відтворення

знань або виконання творчих пошукових і дослідницьких завдань. Ефективність самостійної науково-дослідницької діяльності студентів визначається такими умовами: творчим характером роботи; стимулюванням у слухачів пізнавальних інтересів і потреб у самостійній роботі через постановку перед ними професійно значущих, актуальних проблем; врахуванням індивідуальних інтересів і здібностей студентів; персоніфікацією завдань; організацією дієвої консультативної допомоги з боку викладачів та ін.

Вважаємо, що підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери сприятиме реалізація компетентнісного і практико орієнтованого підходів; залучення студентів до НДД не тільки під час аудиторного навчання, а й у процесі позааудиторної роботи (участь у дослідженнях, реалізації кафедральних тем і проектів, робота в наукових гуртках), волонтерської діяльності, практики, стажування та ін. Необхідним є створення у ЗВО певного навчально-наукового середовища, яке передбачає: дотримання принципу «навчання через дослідження» як основи академічної освіти; виконання студентами різноманітних самостійних наукових досліджень; залучення в освітній процес висококвалі-

фікованих кадрів-науковців; створення умов для розвитку і самореалізації талановитої молоді. Не менш важливим є науково-методичне забезпечення освітнього процесу, використання розробок і здобутків провідних вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл з метою розвитку вмінь творчого пошуку і наукових досліджень майбутніх фахівців соціальної сфери.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Новий підхід до змісту, технологій і науково-методичного забезпечення науково-дослідницької діяльності студентів не передбачає заміну чи відмову від напрацьованих роками підходів чи методик. Мова йде про застосування накопиченого досвіду, поєднання нового й традиційного, про застосування на практиці науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, формування їхньої готовності до науково-дослідницької діяльності.

Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка і впровадження організаційно-педагогічних умов застосування зарубіжного досвіду науково-дослідницької підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у вітчизняній освітній практиці.

Список використаної літератури

Черньонков Я. Науково-дослідна робота майбутніх учителів іноземних мов у процесі індивідуалізації їхньої професійної підготовки. *Наукові записки. Серія: філологічні науки*. 2012. Вип. 104 (2). С. 431–436.

Голуб Т. П. Інтеракція змісту науково-дослідницької роботи студентів і якості вищої технічної освіти. *Наука і освіта*. 2011. Вип. 6. С. 51–54.

Краевский В.В. Содержание образования – потребности, концепция, стандартизация. *Каким должен быть образовательный стандарт: Теоретические подходы к разработке стандарта общего образования* / ред. Л.П. Кезиной. В.Д. Шадрикова. Москва: Право, 2002. С. 94–124.

Загвязинский В.И., Закирова А.Ф. Идея, замысел, гипотеза педагогического исследования. *Педагогика*. 2002. Вып. 2. С.7–11.

References

Chernonkov Y. (2012). Naukovo-doslidna robota maybutnih uchiteliv inozemnih mov u protsesi individualizatsii ihnoi profesynoi pidgotovki. [Scientific research work of future teachers of foreign languages in the process of individualization of their professional preparation]. *Proceedings. Series: Philological Sciences*, 104 (2). 431–436. [in Ukrainian].

Golub, T. P. (2011). Interaktsiia zmistu naukovo-doslidnytskoi roboty studentiv i yakosti vyshchoi tekhnichnoi osvity [Interaction of the content of scientific research work of students and the quality of higher technical education.]. *Science and Education*, 66 51–54. [in Ukrainian].

Kraevskiy, V.V. (2002). Soderjanie obrazovaniya – potrebnosti, kontseptsiya, standartizatsiya. [Education content – needs, concept, standardization]. In L.P. Kezina, V.D. Shadrikova (Ed.). *What should be the educational standard: Theoretical approaches to the development of the standard of general education*. (94–124). Moscow: Pravo. [in Russian].

Zagvyazinskiy, V.I., & Zakirova, A.F. (2002). Ideya, zamyisel, gipoteza pedagogicheskogo issledovaniya. [Idea, concept, hypothesis of pedagogical research]. *Pedagogy*, 2, 7–11. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 17.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 26.04.2019 р.

Логвиненко Татьяна

доктор педагогических наук, профессор
заведующая кафедрой социальной педагогики и коррекционного образования
Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко
г.Дрогобыч, Украина

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Аннотация. В статье исследуется проблема научно-исследовательской деятельности будущих специалистов социальной сферы. Установлено, что научно-исследовательская деятельность актуализируется рядом взаимосвязанных факторов: социально-экономических (обострение традиционных для общества социальных проблем и возникновения новых, постоянное совершенствование нормативно-правовой базы), организационно-управленческих (развитие системы социальной защиты населения, технологизация социальной работы), педагогических (внедрение исследовательской составляющей в систему профессионального образования). Целью статьи является выявление особенностей научно-исследовательской деятельности как фактора повышения качества профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы. Методы исследования: анализ, синтез, конкретизация, обобщение (применялись для изучения теоретических концепций, понятийно-терминологического аппарата, формулировки авторских обобщающих выводов). Обосновано, что в отечественной образовательной практике научно-исследовательская подготовка реализуется на основе системного, культурологического, личностно-деятельностного, аксиологического, контекстного подходов. Наиболее распространенными формами обучения являются: лекция, семинар, консультация, практические и

лабораторные занятия, подготовка курсовой, дипломной работы, практика, конференция, конкурс научных работ, олимпиада.

Ключевые слова: специалисты социальной сферы; научно-исследовательская деятельность; профессиональная подготовка; научные подходы; формы и методы научно-исследовательской подготовки.

Lohvynenko Tetyana

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of the Department of Social Pedagogy and Correctional Education
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko
Drohobych, Ukraine

SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITY AS A FACTOR OF IMPROVEMENT THE QUALITY OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE

Abstract. The article deals with the problem of scientific research activity of future specialists in the social sphere. It has been established that scientific research activity is actualized by a number of interrelated factors: socio-economic (exacerbation of the traditional for society social problems and the emergence of new ones, continuous improvement of the legal and regulatory framework), organizational and managerial (development of the system of social protection of the population, technologization of social work), pedagogical (introduction of the research component into the system of professional education). The purpose of the article is to identify the features of scientific research activity as a factor of improvement the quality of professional training of future specialists in the social sphere. Methods of the research: analysis, synthesis, specification, generalization (used for the study of domestic and foreign scientific sources, theoretical concepts, conceptual-terminological apparatus, formulation of author's general conclusions). It has been found out that scientific research activity of the specialist in the social sphere is a special type of intellectual and creative activity, which is formed as a result of functioning of the mechanisms of search activity and is based on advanced research skills and research behavior experience. It has been established that the future professionals must have the following research skills: methodological (to analyze theoretical phenomena, to generalize the research problem, to apply theoretical knowledge in practice, to find a scientific solution to the problem), methodical (to carry out an experiment, to use methods of scientific research, to build a system of operations), technical (to use bibliographic and other catalogs, to illustrate tables, diagrams, to cite literature, to draw up research work). It has been substantiated that in the national educational practice scientific research preparation is being implemented on the basis of systemic, culturological, personal-activity, axiological, context approaches. The most common forms of learning are theoretical (lectures, seminars, consultations) and practical (laboratory, practical classes, preparation of thesis, practice, conference, competition of scientific works, olympiad). Leading role in the process of scientific research preparation belongs to independent work, which involves preparing of essays, writing course papers, bachelor's and diploma thesis, performing the research tasks.

Key words: specialists in the social sphere; scientific research activity; professional preparation; scientific approaches; forms and methods of scientific research preparation.

УДК 378.013.42

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.106-110

Максимовська Наталія Олександрівна

доктор педагогічних наук, доцент

кафедра соціальної педагогіки

Харківська державна академія культури

м.Харків, Україна

maksimovskayas8@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3028-5727>

Вегеріна Анастасія Вадимівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач

кафедра соціальної педагогіки

Харківська державна академія культури

м.Харків, Україна

tadaewaav@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3756-4558>

ТРАНСФОРМАЦІЯ СФЕРИ ДОЗВІЛЛЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Встановлення культури інформаційної доби вплинуло на переструктурування системи соціальних зв'язків, що в загальнокультурному контексті впливає на моделі соціального становлення соціальних суб'єктів, зокрема у сфері дозвілля. Тому постає необхідність у дослідженні, мета якого полягає у визначенні соціально-педагогічного аспекту трансформації сфери дозвілля під впливом становлення культури інформаційного суспільства. Для реалізації вказаної мети доцільно використовувати методи: теоретичні – аналіз, узагальнення та систематизація. Аналіз сучасних досліджень дає можливість визначити «дозвілля» як історичне та соціально-культурне явище, яке ґрунтується на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у вільний час у спеціально створеному просторово-інституціональному середовищі. Нині сфера дозвілля трансформується під впливом становлення культури інформаційної цивілізації та набуває характерних ознак: віртуалізація, інформатизація, переважне задоволення комунікативних потреб. На основі вивчення особливостей сфери дозвілля та особливостей становлення культури інформаційного суспільства визначено тенденції, які безпосередньо впливають на реалізацію дозвіллевої діяльності соціальних суб'єктів в умовах інформаційної цивілізації.

Ключові слова: дозвілля; сфера дозвілля; інформаційне суспільство; умови інформаційного суспільства; трансформація сфери дозвілля.

Вступ. Стрімкий прогрес інформаційного суспільства спричинив інтенсифікацію процесів глобальної інтеграції в усіх сферах життєдіяльності соціальних суб'єктів, зокрема економічній, політичній, культурній тощо. Зміни культури, які відбуваються під впливом становлення інформаційної цивілізації, зумовлюють трансформацію, в тому числі, і соціально-культурного середовища, складовою якого є сфера дозвілля. Зміни викликані провідним фактором, котрий слугує основою розбудови нового суспільства (інформація), його провідною характеристикою (глобалізація соціально-культурних процесів) та тими елементами, що забезпечують існування, переробку, передавання інформації на всіх рівнях соціального простору (засоби масової комунікації, віртуальний простір). Наразі відбувається перебудова системи соціальних зв'язків, що в загальнокультурному контексті впливає на моделі соціального становлення суб'єктів соціуму, зокрема у сфері дозвілля інформаційної доби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню сутності дозвілля присвячені праці Р.Азарової, М.Аріарського, В.Кірсанова, Т.Кисельової, Ю.Красильникова та ін.; вплив культури інформаційного суспільства на реалізацію дозвіллевої діяльності досліджують О.Бойко, І.Петрова, А.Рижанова та ін.

Метою нашого дослідження є виділення соціально-педагогічного аспекту трансформації сфери дозвілля під впливом становлення культури інформаційного суспільства.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання у дослідженні:** по-перше постає необхідність виділення основних ознак сфери

дозвілля в умовах інформаційного суспільства; по-друге нагальності набуває виділення тенденцій, що впливають на здійснення дозвіллевої діяльності соціальних суб'єктів в інформаційному суспільстві.

Реалізація поставлених завдань та мети дослідження можлива при використанні наступних **методів:** теоретичні – аналіз наукових фактів, узагальнення та систематизація тенденцій розвитку дозвіллевого простору, які дозволили виявити соціально-педагогічний аспект трансформації сфери дозвілля в умовах становлення інформаційного суспільства на території України.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження сфери дозвілля активізувалися на межі ХХ – ХХІ ст. разом із динамікою соціально-культурних умов постіндустріального етапу розвитку людства. Єдиного універсального розуміння поняття «дозвілля», яке задовольняє всі дослідницькі позиції, досі не існує, однак, визначені загальні тенденції традиційного розуміння: дозвілля асоціюється з вільним часом, орієнтується переважно на індивідуалізовану діяльність за власним розсудом, певним чином протиставляється праці, акцент здебільшого робиться на часовому та діяльнісному (або без діяльнісному) аспектах, вільному обранні занять, самоцінності діяльності у вільний час.

Якщо зважати тільки на критерій вільного часу для характеристики дозвілля, складається враження про його другорядність стосовно робочого часу. Очевидно, що багато соціальних суб'єктів не мають жорстко розмежовувати робочий і позаробочий час (наприклад, фрілансери, творчі працівники, безробітні, пенсіонери тощо), отже дозвілля відбуватиметься в межах часу загалом. Сутність вільного часу полягає в

можливості непримусового обрання людиною активності. У сфері вільного часу вона самостійно виявляє свої вподобання щодо вибору діяльності, яка зумовлена рівнем духовного розвитку, ціннісними потребами. Ця темпоральна ознака дозвілля переважно є ймовірнісною й характеризує можливість здійснення діяльності, але не власне діяльність. Отже, повністю ототожнювати дозвілля та вільний час недоцільно, оскільки дозвілля є змістовною складовою вільного часу, звільненого від необхідних занять.

Серед сучасних визначень поняття «дозвілля» (Р. Азарова, М. Аріарський, І. Петрова та ін.) prevalують ті, що акцентують на суб'єктивному усвідомленні дозвілля або детально конкретизують його види. Зважаючи на трактування основних позицій поняття «дозвілля» науковцями Р. Азарової (Азарова, 2005), І. Петрова (Петрова, 2012) та інших вважаємо, що у визначенні цього поняття мають відбиватися такі аспекти: можливість задоволення дозвіллевих потреб соціальних суб'єктів у вільний час, обрання для цього відповідного типу діяльності, здійснення якої відбувається у створеному середовищі. Отже, трактуємо дозвілля як історичне та соціально-культурне явище, яке ґрунтується на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у вільний час у спеціально створеному просторово-інституціональному середовищі.

Про розмаїття поглядів на діяльнісну характеристику дозвілля свідчать наукові праці (М. Аріарський, О. Бойко, В. Кірсанов, Т. Кисельова, Ю. Красильников та ін.), що характеризують спрямованість і динаміку процесу організації та здійснення відповідних дій на ціннісному підґрунті. Наприклад, О. Бойко зауважує: «Дозвіллева діяльність – спосіб існування і розвитку соціальної дійсності, прояв соціальної активності, цілеспрямоване віддзеркалення і перетворення навколишнього світу» (Бойко, 2011). Це підтверджує тезу про те, що потреби особистості та можливості середовища дозвілля мають бути взаємно спрямовані та взаємодіяти.

Визначальною характеристикою є вільний вибір діяльності, який уможливив аналіз мети дозвіллевої діяльності як «свободу для...», але не «свободу від...», наприклад, правил соціального життя або моральних орієнтирів. Дозвіллева діяльність у вільний час регламентується, з одного боку, потребами, цінностями і мотивацією особистості, які формуються в процесі її розвитку, зокрема соціального, з іншого – можливостями середовища, яке забезпечує задоволення цих потреб. Відтак, дозвіллева діяльність – ціннісно-зумовлене вільне обрання та здійснення активних дій соціальними суб'єктами з метою задоволення духовних і соціальних потреб у дозвіллевому просторово-інституціональному середовищі. Поняття «дозвіллева діяльність» є універсальною категорією, яка відбиває сформованість дозвіллевих потреб конкретних соціальних суб'єктів і може характеризуватися за якісними рівнями. Найвищою ознакою рівня сформованості дозвіллевих потреб, спрямованості дозвіллевої діяльності та ступеня готовності для цього середовища дозвілля є культура дозвілля, яка є якісною характеристикою здійснення дозвіллевої діяльності на основі дозвіллевих потреб, а також показником рівня її організації в соціумі.

Розуміння поняття «сфера дозвілля» та його сутності ґрунтується на просторовому підході до аналізу цього простору, згідно з яким середовище дозвілля зумовлене цінностями індивіда і культури, є полем перетину індивідуальних проєктів, соціокультурних можливостей і ресурсів.

Означимо змістовий аспект поняття «сфера до-

звілля» через виокремлення провідних ознак, які становитимуть основу трактування.

По-перше, до особливостей сфери дозвілля належить її здатність задовольняти потреби в дозвіллевій діяльності соціальних суб'єктів, тобто можливість передбачати різні потреби й активізуватися для їх реалізації. Ця ознака називається універсальністю, оскільки загалом має задовольнити потреби інтелектуально-пізнавальні, фізичного розвитку, рекреації, духовні, соціальні, мистецькі, творчі, розважальні, комунікативні, інформаційні тощо. Насамперед до них належать заклади культури, серед яких (згідно із Законом України «Про культуру» (2010): театри, філармонії, культурні центри, кіно-, відеопрокатні заклади, музеї, заповідники, художні галереї (виставки), бібліотеки, клубні заклади, кінотеатри, цирки, парки культури та відпочинку. Дозвіллева діяльність реалізується також за локальним місцем проживання, в територіальній громаді, оздоровчих таборах, туристичних осередках. В свою чергу в новітніх умовах інформаційного суспільства та всеосяжного доступу до інтернет, не можемо не звернути увагу на тому, що у кіберпросторі відображаються всі основні сфери життєдіяльності суспільства, в тому числі і сфера дозвілля. Так, за допомогою мережі інтернет можна переглянути відеозапис театральної та циркової вистави, кінофільма, відвідати віртуальну екскурсію видатних музеїв світу (Лувр, Ермітаж, Королівський музей образотворчого мистецтва тощо) тощо. Тобто за допомогою інтернет користувач має можливість задовольнити інтелектуально-пізнавальні, рекреації, духовні, соціальні, мистецькі, творчі, розважальні, комунікативні, інформаційні потреби. Однак, що стосується фізичного розвитку, то інтернет негативно впливає на нього, оскільки користувач майже не здійснює фізичної активності під час користування кіберпростором. А надмірне користування інтернетом може вплинути на здоров'я (порушення зору, осанки тощо).

По-друге, можливість забезпечити різноманітні вподобання, що відповідають віку, статі, соціальному станові, соціальній ситуації розвитку тощо. Ця ознака (диференційованість) дозволяє врахувати якнайбільше специфічних особливостей дозвіллевої діяльності, що вможливує не тільки створення умов для реалізації потреб, які є актуальними в певний часовий проміжок, але й працювати на перспективу через актуалізацію потреб наступного рівня (задовольняючи потребу, формуємо наступну). Це забезпечить динаміку й дозволить уникнути стандартизації та штучної уніфікації в організації дозвіллевої діяльності соціальних суб'єктів інформаційної доби. Дійсно, за допомогою інтернет особистість має можливість найімовірнішого вибору, що не пов'язаний з економічною складовою, актуалізується в період економічної кризи, яка відбувається наразі в Україні.

По-третє, специфіка регламентації, що відбивається на якості функціонування (врегульованість). Ця якість відображає особливості управління та самоуправління у сфері дозвілля. Не завжди дозвіллева діяльність у сфері дозвілля може регулюватися тільки на законодавчому рівні, необхідні соціально-виховні механізми, які забезпечують демократичність, саморегульованість дозвіллевого простору. Це особливо актуально в умовах інформатизації дозвіллевого середовища, оскільки ступінь суб'єктності особи та груп стає більшою, що, з одного боку, сприяє самокерованості дозвілля, з іншого, стає фактором ризику та маніпулювання у цій сфері. Найяскравішим прикладом маніпулювання у інтернеті є так звані ігри «Синій кит», «Момо» тощо, які за рахунок

заякування через мережу доводять до самогубств.

По-четверте, можливість налагоджувати взаємодію, сполучати різні за напрямками та видами діяльності соціальні інститути, змінювати діяльність (інтегрованість). Ця ознака втілює взаємопов'язаність інституцій сфери дозвілля між собою, і з іншими соціальними сферами, а також характеризує змістовну наповненість інтеграційних процесів. В умовах інформаційної доби рівень інтегрованості може збільшуватися, оскільки багато залежить від комунікації в середині дозвіллевого простору та поза ним.

По-п'яте, культурна зумовленість: відповідно до логіки «від особливого до загального», сфера дозвілля існує в складі загального соціально-культурного середовища, тобто має глибокі зв'язки з просторовими й інституціональними його складовими. Це важливо в контексті дослідження сфери дозвілля в умовах розбудови інформаційного середовища, де взаємовплив закладів та установ різних соціальних сфер перебуває на найвищому рівні завдяки можливостям останнього.

Сфера дозвілля інтегрує різні види діяльності, але має особливі визначальні характеристики, що дозволяють її умовно відокремити від загального соціально-культурного простору. Сформованість сфери дозвілля виявляється за сукупністю ознак, а саме: наявність дозвіллевих потреб як чинника реалізації дозвіллевої діяльності; обґрунтованість функціонування спеціально створених установ, які дозволяють її здійснювати; участь соціальних суб'єктів в організації соціально позитивної діяльності у сфері дозвілля. Отже, сфера дозвілля – це складова загального соціально-культурного простору, що відображає актуальний стан дозвіллевих потреб, розмаїття видів та змістового наповнення дозвіллевої діяльності щодо їх задоволення у відповідній інфраструктурі; просторово-інституціональне середовище сфери дозвілля: специфічні заклади культури, туризму, мистецтва та безпосередньо не призначені для цього установи, де реалізуються потреби й здійснюється дозвіллева діяльність (заклади освіти, соціальної сфери, обслуговування, ЗМІ тощо). Сфера дозвілля має різні рівні реалізації (особистість, група, суспільство) й специфіку управління (наукова обґрунтованість, законодавче регулювання, кадровий та ресурсний потенціал, самоуправління), може бути локальною та відкритою, залежно від статусу та належності соціального суб'єкта до певної соціальної інституції.

Загалом оптимально організована сфера дозвілля має впливати на підвищення культури дозвілля, однак, в інформаційну добу проявляються тенденції (О.Бойко, І.Петрова, А.Рижанова та ін.), що безпосередньо впливають на реалізацію дозвіллевої діяльності соціальних суб'єктів.

По-перше, сфера дозвілля розширюється завдяки оновленню та трансформації такого структурного елементу, як інформаційне середовище, яке стає активно діючим осередком дозвілля (пізнавальна, ігрова, комунікативна діяльність). Хоча за обсягом інформаційне середовище всеосяжне, але в межах сфери дозвілля позначається як відносно відокремлений сегмент (електронні бібліотеки, навчальні портали, ігрові спільноти, соціальні мережі тощо). Отже, у сфері дозвілля розширюються й стираються межі взаємодії з іншими елементами соціально-культурного простору.

По-друге, виник новий засіб дозвіллевої діяльності, якого не було на попередніх етапах розвитку сфери дозвілля – Інтернет, що забезпечує потреби пізнання, підвищення обізнаності у сфері вільного часу, оперативного доступу до будь-якої інформації,

утворення нових спільнот. Доступ до різних джерел в одному засобі комунікації надає можливості миттєво отримати інформацію, опинитися в різних точках світу, знайти необхідне у віртуальному просторі. Інтерактивна взаємодія у вільний час через Інтернет і соціальні мережі дозволяє долучитися до віртуальних мандрівок, медіаторчості, додаткового навчання, комп'ютерних ігор та мистецтва. Саме завдяки цьому засобу почасти зникають чіткий розподіл робочого та вільного часу, попередні межі соціально-культурного середовища, актуалізується ціннісне підґрунтя, що є основою вільного вибору дозвіллевої діяльності.

По-третє, існує стійка тенденція віртуалізації дозвілля, зокрема під її дією опиняється ціннісна сфера життєдіяльності людини. Автономна та інтерактивна віртуальна реальність відображає реальну дійсність, а комп'ютерні технології утворюють нове середовище існування людини, що трансформує інші сфери її існування: комунікація, освіта, соціальна взаємодія. «Людина інформаційна» більшу частину життя проводить у віртуальному середовищі, штучно створеному світі, який надає максимум можливостей при мінімумі витрачених зусиль. Виникає потреба в нових цінностях, спеціально адаптованих для функціонування у віртуальній реальності. Змінюється ціннісна основа та відбувається трансформація «морально застарілих» цінностей, що не можуть існувати у динамічному дозвіллево-віртуальному середовищі. Певні соціальні прошарки намагаються бігти від реальності, проблем, тривог, втомленості у вигаданий світ, де увага поглинається віртуальними переживаннями у дозвіллі. В цьому сенсі, віртуальне дозвілля є певним острівком безпеки, де індивід почуватися комфортно, безпечно, вільно, однак, існує загроза аксіологічного знедуховлення.

По-четверте, зміна дозвіллевих потреб соціальних суб'єктів зумовлює те, що віртуальна та реальна можливості вийти за межі звичайного соціального простору і взаємодіяти з однодумцями в глобальному віртуальному просторі створюють умови для долучення до культуротворчих процесів через дозвіллеву діяльність. Швидкість і дистанція передання інформації дозволяє інтенсифікувати культурні зв'язки, зокрема через дозвілля, розширити можливості дозвіллевої діяльності та підвищити її оперативність завдяки доступу до віртуальних бібліотек, екскурсій, музеїв тощо.

По-п'яте, поступово трансформуються види та форми дозвіллевої діяльності, що викликано об'єктивними умовами інформатизації та ціннісної переорієнтації сучасної людини як соціального суб'єкта нової доби: деякі види дозвіллевої діяльності стають непопулярними і непоширеними (технічна творчість, художні і народні промисли), інші зазнають істотних змін за своїм змістом (дискотека, читання). Крім того, виникають абсолютно нові види діяльності, які не існували раніше в практиці проведення дозвілля (ведення блогів, відеоощоденників, графіті та ін.). Це є наслідком розширення дозвіллевого простору, створення нових стратегій дозвіллевої діяльності, зокрема віртуальної, близької до екстремальної, коли відчуття свободи стає всеосяжним, долаються авторитети та перешкоди, виникає відчуття безмежності власних можливостей.

По-шосте, нові елементи та характеристики дозвіллевої діяльності соціальних суб'єктів накладаються на ті тенденції, які виникли на попередніх етапах розвитку сфери дозвілля, а саме: масовізація, споживацтво, комерціалізація, й посилюються в умовах інтенсифікації комунікативних процесів. Тобто

споживається й тиражується те, що вже створено, можливість творення власними зусиллями знижується, що негативно впливає на прояви суб'єктності особистості, розвиток творчих здібностей.

По-сьоме, поряд з новими можливостями виникають ризики сфери дозвілля та дозвіллевої діяльності в інформаційному суспільстві: інформаційна нерівність, маніпулювання свідомістю, комп'ютерна й ігрова залежності і, як наслідок, споживацтво в соціальній життєдіяльності, знедуховлення, що спричиняють соціальну безвідповідальність, нігілізм, пасивність. Основним чинником ризиків є перевага стихійних ситуативних процесів у віртуальному просторі, які латентно впливають на процеси соціального функціонування суб'єктів соціуму.

Висновки. Зважаючи на зазначене вище, необхідно наголосити, що дозвілля визначається як історичне та соціально-культурне явище, яке ґрунтується на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у вільний час у спеці-

ально створеному просторово-інституціональному середовищі. В свою чергу, сфера дозвілля потерпає від трансформації під впливом становлення культури інформаційної цивілізації та набуває характерних ознак. На основі вивчення особливостей сфери дозвілля та особливостей становлення культури інформаційного суспільства визначено тенденції, які безпосередньо впливають на реалізацію дозвіллевої діяльності соціальних суб'єктів в умовах інформаційної цивілізації.

Подальшого вивчення потребують технології гармонізації сфери дозвілля соціальних суб'єктів які забезпечать подолання розмежування та споживацтва, розвиток самоактивності, посилення духовних напрямів усупереч споживацьким формам дозвілля в інформаційному суспільстві, збереження традиційних національних видів і форм дозвіллевої діяльності, введення нових віртуальних форм, що дозволять адаптуватися до нових умов соціального середовища, інтегруватися та виявити творчість у ньому.

Список використаної літератури

- Азарова Р. Н. *Социально-педагогическая организация досуга учащейся молодежи* : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Р.Н.Азарова. М., 2005. 373 с.
 Бойко О. П. *Культура дозвілля в суспільстві ризику: монографія*. Суми: УАБС НБУ, 2011. 285 с.
 Петрова І.В. *Дозвілля у теоретичних рефлексіях*: монографія. Київ: НАКККиМ, 2012. 296 с.
 Про культуру [Електронний ресурс]: *Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778* : станом на 28.12.2014 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>. (дата звернення: 10.02.2019).

References

- Azarova, R.N. (2005). *Sotsyalno-pedahohyheskaia orhanyzatsyia dosuha uchasheisia molodezhy* [Social-pedagogical organisation of leisure of the student youth]. M.Sholokhov Moscow State Pedagogical Open Univesity, Moscow. [in Russian].
 Boiko, O.P. (2011). *Kultura dozvillia v suspilstvi ryzyku* [Culture in the Society of Risk]. Sumy: UABS NBU. [in Ukrainian].
 Petrova, I.V. (2012). *Dozvillia u teoretychnykh refleksiakh* [Leisure in theoretical reflections]. Kyiv: NAKKKiM. [in Ukrainian].
 Pro kulturu: *Zakon Ukrainy vid 14 hrud. 2010 r. № 2778*: stanom na 28.12.2014 [On Culture. Law of Ukraine by 14.12.2010]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (last accessed: 10.02.2019). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2019 р.

Максимовская Наталья

доктор педагогических наук, доцент
кафедра социальной педагогики

Харьковская государственная академия культуры
г.Харьков, Украина

Вегерина Анастасия

кандидат педагогических наук, старший преподаватель
кафедра социальной педагогики

Харьковская государственная академия культуры
г.Харьков, Украина

ТРАНСФОРМАЦИЯ СФЕРЫ ДОСУГА В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА: СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация. Становление культуры информационного общества повлияло на переструктурирование системы социальных связей, что в общекультурном контексте влияет на модели социального становления социальных субъектов, в том числе в сфере досуга. Поэтому, возникает необходимость в исследовании, цель которого будет - выделение социально-педагогического аспекта трансформации сферы досуга под влиянием становления культуры информационной цивилизации. Для реализации цели исследования целесообразно использовать такие методы: теоретические – анализ, обобщение и систематизация. Анализ современных исследований дает возможность определить «досуг» как историческое и социально-культурное явление, которое основывается на удовлетворении досуговых потребностей в соответствующей деятельности социальных субъектов в свободное время в специально созданном пространственно-институциональной среде. На сегодня сфера досуга страдает трансформации под влиянием становления культуры информационной цивилизации и приобретает характерных признаков. На основе изучения особенностей сферы досуга и особенностей становления культуры информационного общества определены тенденции, которые непосредственно влияют на реализацию досуговой деятельности социальных субъектов в условиях информационной цивилизации.

Ключевые слова: досуг; сфера досуга; информационное общество; условия информационного общества; трансформация сферы досуга.

Maksimovska Natalia

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Social Pedagogy
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

Veherina Anastasia

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer
Department of Social Pedagogy
Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF SPHERE OF ENTERTAINMENT IN CONDITIONS OF INFORMATION SOCIETY: SOCIAL-PEDAGOGICAL ASPECTS

Abstract. Culture changes, taking place under the influence of the transition to the information society, cause a transformation of the economic, political, cultural and other areas. Establishing the culture of the informational epoch has affected the restructuring of the social relations system, which in the general cultural context affects the social formation of social actors, in particular in the field of leisure. Therefore, there is a necessity to research socio-pedagogical aspect of the leisure sphere transformation under the influence formation of the information society culture. To reach the research goals, it's advisable to use the following methods: theoretical – analysis, generalisation and systematisation, which revealed the social and educational aspects field of leisure transformation under conditions of an information society. Analysis of current research makes it possible to determine the «leisure» as a historical and socio-cultural phenomenon, based on meeting the recreational needs of the relevant activities of social actors in their spare time in a specially created space-institutional environment. Today the leisure sector is being transformed under the influence of a culture information civilization and obtains the special features (ability to meet the needs of leisure activities of social actors, the ability to provide a variety of individual preferences according to the age, sex, social status, social situation of others; regulation leisure areas; integration and cultural predilection). On the basis of features leisure areas and features of a culture of information society defined trend (expansion of entertainment with the renewal and transformation of the information environment, which is the focus of active leisure, the internet is a means of entertainment, there is virtualisation leisure; leisure needs of social subjects beyond ordinary social space and acquire characteristics of globalization; transformation of forms and kinds of leisure; new elements appear and the characteristics and leisure activities; the emergence of the leisure risks), which directly affect the implementation of leisure activities of social actors in information civilization.

Key words: leisure; leisure area; information society; conditions of the information society; transformation of the leisure area.

УДК 373.3.015.31: 159.942
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.111-115

Маляр Олена Іванівна

кандидат психологічних наук

кафедра психолого-педагогічної освіти та соціальних наук

КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»

м.Вінниця, Україна

malayryk@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5924-4120>

ЕМОЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ В СІМ'Ї ТА ЇЇ ВРАХУВАННЯ У РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Анотація. У статті здійснено аналіз науково-теоретичної літератури з проблеми емоційної взаємодії дитини з батьками, що є основою у роботі соціального працівника з різними типами сімей. Наша мета полягає у описі змісту проблеми сімейних стосунків і виховання дитини та вивченню мікроклімату сім'ї дітей молодшого шкільного віку у роботі соціального працівника. Для дослідження даного явища нами було використано проєктивну методику. Здійснено детальний аналіз показників внутрішньосімейних стосунків: сприятлива сімейна ситуація, тривожність та конфліктність, почуття неповноцінності та ворожості у сім'ї. Охарактеризовані основні результати дослідження: у більшості дітей спостерігається тенденція до негативного соціально-психологічного клімату в сім'ї. У невеликій кількості дітей може спостерігатися розвиток девіантної поведінки, тому у такому випадку потрібна допомога соціального працівника не тільки дитині, а і батькам.

Ключові слова: емоційна взаємодія в сім'ї; внутрішньосімейні стосунки; молодший школяр; соціальний працівник.

Вступ. В умовах формування сучасних соціальних відносин, загострення суспільних протиріч та стереотипів у поведінці особистості зростає роль сім'ї як чинника зниження негативних соціальних впливів на дитину, захисту і її соціалізації та розвитку. Взаємини у сім'ї відіграють важливу роль в розвитку особистості дитини, а тому і привертають значну увагу соціальних працівників, психологів. Важливим для дітей молодшого шкільного віку є підтримка батьків та сприятливі взаємовідносини, що сприяють позитивному формуванню та розвитку емоційної сфери молодших школярів, їх успішної адаптації в соціальному середовищі. Сімейні проблеми бувають різних форм і видів. Деякі проблеми пов'язані з повсякденням: соціально-матеріальні (розподіл чи відсутність грошей або транспортування дітей до школи чи зі школи та ін.); психологічні: (відсутність взаєморозуміння між дитиною та дорослим, емоційна холодність членів сім'ї до дитини, конфліктність та ін.). Також проблеми можуть бути пов'язані з почуттями та емоціями членів сім'ї і називаються афективними або емоційною взаємодією у родині. Тому, у роботі з сімейними проблемами соціальному працівнику потрібно звернути увагу на прояви емоцій та почуттів усіх дітей та дорослих, які проживають у родині. Відповідно потрібно визначити форми, методи соціальної роботи, технології соціально-психологічної роботи з сім'єю, які зумовлені життєвим циклом, складом сім'ї, соціальним статусом подружжя, соціально-емоційними проблемами, що можуть виникати у сім'ї та пов'язані з життєвою ситуацією або індивідуальним випадком, властивостями, з яким стикаються всі члени сім'ї: особливостями розвитку психофізичної, психологічної сфери дітей та дорослих, їхньої соціальної зрілості та впливом негативно чи позитивно соціального оточення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою вивчення технологій роботи соціального працівника з сім'ями у контексті соціально-педагогічної та соціально-психологічної діяльності займалися такі дослідники, як А.Капська, С.Каверіна, В.Шадрикова. Теоретичні та практичні основи психології сім'ї у соціальній роботі, досвід психологічної допомоги сучасній родині та внутрішнім емоційним стосункам між членами сім'ї досліджували В.Ліщинський, Г.Федоришин, Н.Максимова,

В.Піскун, К.Бурмістова. Зарубіжні дослідники Дж.М.Фюнделін, С.Мегер, Дж.Ханзікер вивчали характеристики емоційної чуйності в родині та врахування допомоги соціального працівника у виникненні негативного мікроклімату в сім'ї.

Метою статті: опис змісту проблеми сімейних стосунків і виховання дитини та вивчення мікроклімату сім'ї дітей молодшого шкільного віку у роботі соціального працівника.

Завдання дослідження полягають у здійсненні аналізу наукових джерел з проблеми емоційної взаємодії дитини з батьками у соціально-психологічному контексті та дослідити вплив внутрішньосімейних стосунків на формування емоційної регуляції та поведінки дитини.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, узагальнення наукової літератури; емпіричні – проєктивна методика, кількісний та якісний аналіз отриманих результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Сім'я – це соціальна група, що складається з поєднаних шлюбом чоловіка і жінки, їхніх дітей (власних чи усиновлених), інших осіб, пов'язаних з подружжям родинними зв'язками, біологічними або кровними родичів. Життєдіяльність сім'ї відбувається на основі спільного економічного, побутового, морального укладу та виховання дітей (Головатий, 2005). Невід'ємною часткою справжнього батьківства (процесу забезпечення батьками необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей) у сім'ї є відповідальність, що виражається у відповідальності перед соціумом та перед собою за життя та виховання дітей (Капська, 2012).

Згідно з дослідженнями С.М.Каверіна, несприятлива сімейна ситуація полягає в порушенні структури сім'ї, прояву асоціального впливу на формування особистості дитини; в наявності безлічі проблем в даних сім'ях, в їх негативній емоційній взаємодії, низькі самооцінці, стихійних, незрозумілих і нечесних комунікаціях; в явних чи прихованих дефектах виховання, що призводить до формування у дитини спотвореного внутрішнього світу, негативно впливає на форми її поведінки, викликає деформацію особистості дитини (Каверіна, 2013).

Дж.М.Фюнделін, С.Мегер і Дж.Ханзікер (Fuendeling et al., 1998) вивчали вміння дитини на-

слідувати поведінку та регулювання емоцій дорослих у сім'ї. Дослідники виявили, що у тривожних та амбівалентних батьків діти переживають негативні емоції, які спричиняють розвиток неконтрольованої поведінки. У таких дітей розвиваються такі риси: ворожість, агресивність, тривожність, конфліктність та уникають близьких стосунків з оточуючими. Поєднання тривожного та замкнутого типу сімейного виховання може викликати дерегуляцію емоційної сфери та аддиктивну поведінку дітей, тобто вони можуть вживати алкоголь, наркотики та інше (Kostiuk, 2002).

Особливо важливими для розвитку емоцій дитини є дві пари ознак, які визначають поведінку батьків: прийняття – неприйняття, що задають емоційний тон стосунків, і терпимість – стримування, що визначають переважаючий у сім'ї тип контролю і дисципліни. У першому випадку основними засобами виховання є увага та заохочення; батьки орієнтовані на виокремлення позитивних якостей дитини, задоволені спілкуванням з нею. У другому випадку основним засобом виховання є суворість і покарання; батьки не приймають своїх дітей, виокремлюють у них тільки негативні риси, не дістають задоволення від спілкування з ними, часом виявляють ворожість. Почуття ворожості, на думку В.І.Ліщинського, виникає з негативного досвіду спілкування і взаємодії з якою-небудь людиною в ситуації конфлікту. Воно легше виникає в образливих і мстивих людей. Почуття ворожості проявляється в «агресивному настрої», «агресивному стані», тобто в емоціях злості (гніву), відрази й зневаги із притаманними їм переживаннями та експресією, котрі можуть призвести до агресивної поведінки (Ліщинський, 2007).

Дитина, позбавлена любові, має менше можливостей для досягнення високої самоповаги, розвитку почуття самоцінності, створення стійкого позитивного «Я-образу», побудови теплих стосунків з оточуючими людьми та позитивних проявів емоційності. Недоброзичливість або неухважність та жорстоке ставлення батьків сприяє негативним проявам поведінки та створює умови для емоційної нестійкості дитини. Г.М.Федоришин стверджує, що, постійно демонструючи дитині свою нестриманість, батьки не здатні навчити її самовладанню, прищепити вміння керувати негативними емоціями (Федоришин, 2008).

На думку В.Д. Шадрикова, суттєвий вплив на емоційне виховання дитини має загальний емоційний тон сімейного життя тому соціальному працівнику у роботі з батьками потрібно враховувати ці аспекти. Можна виокремити сім'ї з емоційно-депресивним тоном, де панує атмосфера переважно песимістичного настрою, де від майбутнього не чекають нічого хорошого, а радісні події сприймають через призму майбутніх бід і нещастя. Діти в таких сім'ях виховуються боязливими, плаксивими, примхливими, завжди невдоволеними, небалакучими. Протилежністю описаному є типи сім'ї з емоційно-збудженим тоном сімейного життя, де панує атмосфера оптимістичного настрою, прагнення до веселощів, підприємливості, райдужних планів на майбутнє, привітності, вседозволеності в поведінці, спритності, легковажного ставлення до вимог моралі, прагнення до ризику, активного спілкування з іншими, гостинності. Діти в таких сім'ях ростуть життєрадісними, активними, легковажними, товариськими, схильними до обіцянок, легко беруться за нові справи, але є недостатньо наполегливими, часто недисциплінованими (Шадриков, 2002).

Н.Ю.Максимова, В.М.Піскун стверджують, що незадоволеність сімейним життям одного із батьків

також негативно впливає на розвиток довільності емоційної сфери молодшого школяра. Нестійкість та атмосфера суперечок у сім'ї, коли благополуччя та спокій – без зрозумілих для дитини причин – змінюється конфліктними ситуаціями між батьками, наприклад, ніжність та ласкавість матері різко змінюється на роздратованість та високу вимогливість не тільки до батька, а й до дітей. Такі різкі зміни настроїв негативно впливають на розвиток дитини та формують різний ступінь нестійкості довільної регуляції емоцій, що залежить ще й від типу нервової системи дитини (Максимова & Піскун, 1990).

К.В.Бурмістова вважає, що безпечні обставини у сім'ї дають можливість формування позитивної моделі поведінки, забезпечують високий рівень прийняття себе та інших, розвиток особистісної ініціативи, почуття самоцінності, готовності зрозуміти іншого. Тому саме на розвиток позитивних емоцій та стосунків, що допомагають долати різні труднощі, повинні спрямуватися зусилля сім'ї, де росте молодший школяр (Бурмістова, 2008).

Отже, в системі емоційного виховання дитини сім'я відіграє одну із головних ролей: забезпечує матеріальні й психолого-педагогічні та соціальні умови для фізичного, емоційного, вольового, морального й духовного розвитку особистості дітей молодшого шкільного віку.

За результатами проведеного дослідження виявлено, що за шкалою «сприятлива сімейна ситуація» позитивні показники виявлено у 41% респондентів, а у 59% молодших школярів – не виявлено. Позитивна сімейна ситуація свідчить про взаєморозуміння між членами сім'ї та емоційну взаємодію між дитиною та дорослими та розвиток в неї позитивної самооцінки (почуття самоцінності). Сім'я з позитивним психологічним кліматом сприяє розвитку довільності емоційної регуляції у дітей, що забезпечує їх адаптацію в оточуючому середовищі. Найчастіше сім'ї, які мають позитивні, без конфліктні стосунки з дитиною, не підпадають під соціально-психологічну профілактику соціального працівника у державних установах.

У молодшому шкільному віці розвивається довільна регуляція емоцій та емоційна поведінка, як новоутворення, а негативним чинником для її розвитку може бути підвищена тривожність дитини у сім'ї. За отриманими результатами «тривожність» у сім'ї переживає 62,5% досліджуваних, що спостерігається у родинах, де переважає авторитарний стиль виховання, у поєднанні з високими вимогами до дитини, або проявляються амбівалентні почуття та емоції у спілкуванні з молодшим школярем. Також у тривожних батьків, а особливо у тривожної матері, діти переважно виховуються у постійній тривозі, тобто, дана характеристика відноситься до емоційно-депресивного тону сімейного життя, що в подальшому у дитини може сформувати девіантну поведінку. Наприклад, малюнок Оксани: спершу вона намалювала маму, потім брата та батька, а у кінці себе. Вони були заштриховані, а контурне зображення виконано з сильним натиском, що свідчить про переживання тривожності. Не спостерігається тривожність у сім'ї в 37,5% дітей. У таких сім'ях переважає демократичний та ліберальний стиль сімейного виховання, взаєморозуміння батьків з дитиною, що сприяє розвитку впевненості, організованості, дисциплінованості, співчуття та переживання позитивних емоцій у дітей молодшого шкільного віку.

Результати дослідження за показником «конфліктність у сім'ї» свідчить, що у 33% учнів початкових класів, наявні постійні конфлікти, лайки в родині. У конфліктних батьків дитина не вміє стримувати

свої емоції. Вона, як правило, збудлива, агресивна, конфліктна з однолітками та іншими дітьми. Враховуючи ці ознаки, звернемо увагу на малюнок сім'ї, виконаний Анастасією. Кожна фігура, яка зображена на папері розділена бар'єром. У тата відсутні деякі частини тіла та автор малюнку ізольований від інших. На малюнку присутні штриховка, що свідчить про високу тривожність. Із слів Анастасії: «Тато часто кричить на маму, а вона кричить на мене та на інших сестричок і братика».

На відсутність конфліктності у сім'ї вказують 67% дітей, що характеризується майже повною відсутністю конфліктних ситуацій у родині. Це, відповідно, формує адекватну поведінку, вміння дітей спілкуватися з оточуючими та стримувати свої емоції. Позитивний психологічний клімат у сім'ї забезпечує розвиток почуття самоцінності, сприяє розвитку довільності емоційної регуляції, адекватної поведінки у дітей молодшого шкільного віку.

«Почуття неповноцінності у сім'ї» відчують 26,6% молодших школярів, але не виявлено подібне у 73,4% учнів початкових класів. Помилковий стиль батьківської взаємодії з дитиною сприяє розвитку низької довільної регуляції та нестриманості емоцій у стосунках з батьками. Нефективна система заохочення та покарання може розвинути у дитини тривогу та підсилити дитячі страхи, що можуть сформувати неадекватну та низьку довільність емоційної сфери у молодшого школяра.

Отримані нами результати за показником «ворожість у сім'ї» виявлені у 18,75% дітей молодшого шкільного віку та відсутні у 81,25% дітей. Наявність ворожості у дітей може спричинити розвиток невпевненості, відчуття неприйняття та негативні зміни у поведінці дитини. Негативний стиль взаєностосунків батьків з молодшим школярем впливає на розвиток вольової та емоційної сфери дитини. Для прикладу розглянемо роботу Олексія, на якій відсутній автор малюнку, всі члени родини зображені на нижній частині аркуша, окрім старшого брата, який зображений на іншій стороні аркуша. Ці ознаки, свідчать про наявність ворожості у сім'ї й переживання автором почуття неповноцінності в родині.

Аналіз результатів дослідження за шкалами «тривожність», «конфліктність у сім'ї», «почуття неповноцінності» та «ворожості» дає можливість оцінити міру незадоволеності дитини сімейними стосунками, що викликає неадекватні зміни у її поведінці. Такі батьки сприймають свою дитину негативно, як непристосовану і невдачу. Їм здається, що дитина не доб'ється успіху в житті через низькі здібності та невміння контролювати свої емоції. У більшості випадків батьки проявляють до дитини злість, роздратування, образи. Вони не довіряють дитині й не поважають її. У таких родинах спостерігається несприятлива сімейна ситуація, яка формує у дітей

асоціальну поведінку. Дані родини потребують допомоги не тільки психолога, а й соціального працівника.

Позитивний психологічний клімат у сім'ї забезпечує формування позитивної довільності емоційної регуляції, моделі поведінки та адаптаційний процес у дітей молодшого шкільного віку. Негативні взаємини у сім'ї можуть спричинити неадекватні прояви емоційних станів та негативно впливати на розвиток індивідуальних особливостей молодшого школяра.

Отже, отримані показники відображають систему складних стереотипів сімейних стосунків, що закладають основи світогляду та впливають на особистісний розвиток молодшого школяра, які потрібно врахувати у консультативній, профілактичній та просвітницькій роботі соціального працівника з сім'ями.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Психологічний клімат сім'ї є динамічною інтегральною характеристикою родинних взаєностосунків, які сприяють або перешкоджають формуванню соціально-духовних, психофізіологічних, емоційних станів, настроїв, відносин членів сім'ї. Таким чином, підсумковий аналіз даних про емоційну взаємодію в сім'ї свідчить, що спостерігається тенденція до негативних внутрішньосімейних стосунках, які проявляються у тривожному, конфліктному та ворожому спілкуванні батьків з дитиною. Також у дитини виявлено почуття неповноцінності у сім'ї, що в подальшому сформує прояви у неї негативної емоційної поведінки. Разом з тим, у невеликої кількості досліджуваних було виявлено позитивну сімейну ситуацію, яка характеризується взаєморозумінням, позитивною емоційною взаємодією, почуттям повноцінності між членами сім'ї та дитиною, відсутністю конфліктності та ворожості у родині. Соціально працівникові, психологу у роботі з сім'єю, слід пам'ятати, що найбільшою мірою шкодять розвитку довільності емоцій дитини непослідовні, змішані типи взаємодії, неузгодженість і суперечливість сімейних установок на процес виховання, оскільки, постійна не передбачуваність реакцій батьків позбавляє дитину відчуття стабільності оточуючого світу, породжуючи в неї неадекватні прояви емоційних реакцій та девіантної поведінки.

Отже, працівники соціальної служби повинні скорегувати стосунки у сім'ї так, щоб усі необхідні соціально-психологічні заходи були побудовані на повазі та гідності дитини. Важливим є соціально-психологічна підтримка сім'ї у роботі соціального працівника, що спрямована на відновлення сприятливого мікроклімату під час сімейних криз. У подальшому ми плануємо розробити програму соціальної та психологічної корекції сімейного мікроклімату з урахуванням всіх отриманих результатів, які можуть призвести до порушення психологічного і фізичного стану дитини.

Список використаної літератури

- Бурмистрова Е.В. Семья с «особым ребенком»: психологическая и социальная помощь. Вестник практической психологии образования, 2008. № 4(17). С.81–86.
- Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота: Термінологічно-понятійний словник, К.: МАУП, 2005. 560 с.
- Каверин, С.Н. Семейное неблагополучие как один из основных факторов девиантного поведения детей и подростков. Материалы IV заочной научно-практ. конф. с междунар. участием. МГУ им. Н. П. Огарева «Концептуальные и прикладные аспекты социальной работы с семьей и детьми в полиэтничной среде». Саранск, 2013. С.74–76.
- Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навч. Посіб / К. : Центр учбової літератури, 2012. 232 с.
- Ліщинський В. І. Психологічні наслідки відчуження як специфічного сприйняття навколишнього світу. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. Вип.12. Ч.1. С.269–274.
- Максимова Н.Ю. Влияние эмоционального фона супружеских отношений родителей на развитие личности ребенка. Сборник научно-методических материалов Всесоюзного симпозиума. М.: АН СССР, 1990. Ч.2. 238 с.
- Федоришин Г. М. Соціально-психологічний підхід до вивчення механізмів впливу в стосунках «батьки – діти». Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. Вип.13. Ч. 2. С.67–77.

- Шадриков В. Д. Введение в психологию: эмоции и чувства. М.: Логос, 2002. 156 с.
Fuendeling J. M. Affect regulation as a stylistic process within adult attachment. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1998. №15. P. 291–322.
Kostiuk L.M. Understanding of Emotions and Emotion Regulation in Adolescent Females with Conduct Problems: A Qualitative Analysis. *The Qualitative Report*, 2002. Volume 7. № 1. P.123–130.

References

- Burmistrova, E.V. (2008). Semya s «osobyim rebenkom»: psihologicheskaya i sotsialnaya pomoshch [Family with a «special child»: psychological and social assistance] *Vestnik prakticheskoy psihologii obrazovaniya*, 4 (17), 81–86. [in Russian].
Fedorishin, G.M. (2008). Socialno-psihologichnij pidhid do vivchennya mehanizmv vplivu v stosunkah «batki – diti» [Sociopsychological approach to the study of mechanisms of influence in relations «parents - children». *Zbirnik naukovih prac: filosofiya, sociologiya, psihologiya. Prikarpatskogo nacionalnogo universitetu imeni Vasilya Stefanika*, 13, Part 26 67–77ю [in Ukrainian].
Fuendeling, J.M. (1998). *Affect regulation as a stylistic process within adult attachment. Journal of Social and Personal Relationships*, 15, 291–322.
Golovatij, M.F. (2005). *Socialna politika i socialna robota: Terminologichno-ponyatijnij slovník* [Social policy and social work: Terminologically-conceptual vocabulary]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].
Kaverin, S.N. (2013). Semeynoe neblagopoluchie kak odin iz osnovnyih faktorov deviantnogo povedeniya detey i podrostkov [Family trouble as one of the main factors of deviant behavior of children and adolescents]. *Proceedings of the IVth scientific-practical conference «Kontseptualnye i prikladnye aspekty sotsialnoy raboty s semey i detmi v polietnicheskoy srede»*. Saransk. [in Russian].
Kapska, A.J. (2012). *Socialnij suprovid riznih kategorij simej ta ditej* [Social support for different categories of families and children]. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury. [in Ukrainian].
Lishinskij, V.I. (2007). Psihologichni naslidki vidchuzhennya yak specifichnogo sprijnyattya navkolishnogo svitu. [Psychological consequences of alienation as a specific perception of the surrounding world]. *Zbirnik naukovih prac: filosofiya, sociologiya, psihologiya*, 12, Part I., 269–274. [in Ukrainian].
Kostiuk, L.M. (2002). *Understanding of Emotions and Emotion Regulation in Adolescent Females with Conduct Problems: A Qualitative Analysis. The Qualitative Report*, 7 (1), 123–130.
Maksimova, N.Yu. (1990). Vliyanie emotsionalnogo fona supruzheskih otnosheniy roditeley na rozvitie lichnosti rebyonka [Influence of the emotional background of the marital relationship of parents on the development of the child's personality]. *Sbornik nauchno-metodicheskikh materialov Vsesoyuznogo simpoziuma*. M.: Akademiya nauk SSSR. [in Russian].
Shadrikov, V.D. (2002). *Vvedenie v psihologiyu: emotsii i chuvstva*. [Introduction to psychology: emotions and feelings]. Moscow: Logos. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.
Стаття прийнята до друку 20.04.2019 р.

Маляр Елена

кандидат психологических наук
кафедра психолого-педагогического образования и социальных наук
КВУЗ «Винницкая академия непрерывного образования»
г.Винница, Украина

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В СЕМЬЕ И ЕГО УЧЕТ В РАБОТЕ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА

Аннотация. В статье проведен анализ научно-теоретической литературы по проблеме эмоционального взаимодействия ребенка с родителями, которые являются основой в работе социального работника с различными типами семей. Наша цель заключается в описании содержания проблемы семейных отношений и воспитания ребенка и изучению микроклимата семьи детей младшего школьного возраста в работе социального работника. Для исследования данного явления нами были использованы проективные методики. Осуществлен подробный анализ показателей внутрисемейных отношений: благоприятная семейная ситуация, тревожность и конфликтность, чувство неполноценности и враждебности в семье. Охарактеризованы основные результаты исследования: у большинства детей наблюдается тенденция к негативному социально-психологическому климату в семье. У небольшого числа детей может наблюдаться развитие девиантного поведения, поэтому в таком случае нужна помощь социального работника не только ребенку, но и родителям.

Ключевые слова: эмоциональное взаимодействие в семье; внутрисемейные отношения; младший школьник; социальный работник.

Maliar Olena

Candidate of Psychological Sciences, PhD
Department of Psychological-Pedagogical Education and Social Sciences
Communal Higher Educational Institution «Vinnytsia Academy of Continuing Education»
Vinnytsa, Ukraine

EMOTIONAL INTERACTION WITHIN A FAMILY AND TAKING OF IT INTO ACCOUNT IN THE SOCIAL WORK'S PROFESSION

Abstract. The article analyzes scientific and theoretical literature of the problem of emotional interaction of the child with parents, which is important in the work of a social worker with different types of families. Our goal is to describe the content of the problem of family relationships and the upbringing of the child and study the microclimate of the family of children of junior school age in the work of a social worker. To study this phenomenon, we used a projective test. A detailed analysis of the indicators of intra-family relations was conducted: favorable family situation, anxiety and conflict, inferiority and hostility of the family. The obtained indicators give an opportunity to assess the extent of the child's dissatisfaction with family relationships, which causes inadequate changes of his behavior. Such

parents perceive their child negatively, as not fit and unsuccessful. It seems to them that a child will not succeed in life because of his poor ability and inability to control his emotions. Also, in the minority of respondents, a positive psychological climate of the family was found, which ensures the formation of positive arbitrariness of emotional regulation, behavior patterns and adaptation process in early school-age children. The main results of the research are described: in the majority of children there is a tendency towards negative social and psychological climate in the family. In a small number of children, the development of deviant behavior can be observed, therefore, in this case, the social worker needs assistance not only to the child but also to the parents. The obtained indicators reflect the system of complex stereotypes of family relationships that lay the foundations of the outlook and influence the emotional and personal development of a younger student.

Key words: emotional interaction of the family; intra-family relations; junior schoolchildren; social worker.

УДК 371.1:372.853
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.116-121

Опачко Магдаліна Василівна

доктор педагогічних наук, доцент

доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

magdalena.opachko@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0494-6883>

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У РОЗРОБЦІ ТЕОРЕТИЧНОГО І ПРАКТИЧНОГО АСПЕКТІВ ДИДАКТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. Технологічний підхід у засвоєнні змісту дидактичного менеджменту орієнтується на оволодіння студентами – майбутніми педагогами основами майстерності управління навчанням. Актуальність проблеми випливає із потреби визначення складових формування у студентів-майбутніх педагогів компетентності дидактичного менеджменту. Технологічна складова, або технологічна компетентність передбачає оволодіння студентами системою теоретичних знань, практичних умінь і навичок та досвідом самостійного конструювання і апробації технологій управління навчанням у змісті розробки опорної теми. Мета дослідження полягає у розкритті сутності технологічного підходу в розробці теоретичних і практичних аспектів дидактичного менеджменту. Методи дослідження, які використовувались для досягнення мети: аналіз моделювання; узагальнення; опитування. Результат дослідження очікується у формі створених технологій дидактичного менеджменту для засвоєння ключових елементів опорної теми з фізики; сформованості вмій: використання дидактичних технологій у процесі навчання, технологій дидактичного менеджменту в управлінні розвитком особистості учня; наповнення конкретним фізичним змістом технологій дидактичного менеджменту; використання технологій управління навчанням у процесі вивчення фізики в школі.

Ключові слова: технологічний підхід; дидактичний менеджмент; технологічна компетентність вчителя фізики; моделювання професійної підготовки і діяльності майбутніх вчителів фізики

Вступ. Технологічний підхід у розробці проблем дидактичного менеджменту уможливило розробку шляхів опанування магістрами освітнього напрямку підготовки основами педагогічної майстерності, алгоритмами здійснення управління навчанням. Науковці-практики переконані, що сучасний учитель фізики повинен уміти самостійно від початку і до кінця проектувати особистісно орієнтований освітній процес. Цілоком поділяючи цю позицію, вважаємо, що використання технологічного підходу у реалізації цілей і завдань дидактичного менеджменту уможливило виокремлення різних рівнів використання технологій: 1) педагогічних технологій, що використовуються у навчанні фізики в школі (технологія як системна діяльність); 2) дидактичних технологій, володіння якими сприяє досягненню цілей дидактичного менеджменту (технологія як шлях (спосіб)); 3) інформаційних технологій, що супроводжують як окремі етапи засвоєння учнями знань, так і діагностування рівнів засвоєння та самопрезентацію.

Актуальність використання технологічного підходу у підготовці майбутніх учителів фізики з дидактичного менеджменту обумовлена сукупністю протиріч, що виникають між:

- фронтальною формою професійної підготовки у процесі навчально-пізнавальної діяльності, колективним характером праці і спілкування її суб'єктів та індивідуальною технологією оволодіння цією діяльністю;
- потребою у здійсненні діяльності на активному і творчому рівнях та переважанні репродуктивного мислення, пам'яті, індуктивної логіки процесу засвоєння знань під час навчання;
- орієнтованістю змісту навчальної діяльності на вивчення минулого соціального досвіду та спрямованістю суб'єктів навчання на результативність майбутньої професійної діяльності, на володіння основами майстерності, що ґрунтується на технологічних уміньнях тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Технологічний підхід у методичній підготовці майбутніх учителів фізики розкрито у дисертаційних

дослідженнях В.Заболотного (2010), Іваницького (2005), В.Шарко (2006).

Про створення персональних технологій навчання йдеться у дослідженні А.Машиньяна (2001), який згідно з методологією діяльнісного підходу класифікує їх за ознакою діяльності. Оскільки структура діяльності передбачає визначення мети – мотивів – змісту – способів – контролю – результатів, то логічним є виокремлення технологій навчання на основі визначення таксономії цілей (дерева цілей), тобто у відповідності до основних напрямків діяльності, що виокремлюються у процесі розробки вчителем змісту навчання фізики як природничо-дослідної дисципліни. У відповідності до цього визначається п'ять видів технологій проектування і реалізації навчання фізики в школі: технології проектування навчального процесу; технології створення засобів навчання; технології формування понять (теоретичних знань); технології навчання розв'язуванню фізичних задач; технології реалізації навчального експерименту.

У попередніх роботах нами було розкрито сутність навчання студентів-майбутніх учителів фізики проектуванню використання інтерактивних технологій у процесі вивчення фізики в школі (Опачко, 2011); проаналізовано та узагальнено досвід інноваційної діяльності вчителя фізики, орієнтованої на використання ІКТ у навчанні (Опачко, 2012). Також було розкрито можливості використання ІКТ – технологій у оптимізації дидактичної взаємодії та особливості створення ІКТ-комплексу для вивчення опорної теми з фізики (Опачко, 2016).

Але проблема використання технологічного підходу у підготовці магістрів-фізиків з дидактичного менеджменту на знайшла свого цілісного відображення у рамках окремого дослідження.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності технологічного підходу в розробці теоретичних і практичних аспектів дидактичного менеджменту. **Завдання дослідження:** 1) розкрити сутність технологічної складової компетентності дидактичного менеджменту; 2) розкрити сутність технологічного підходу у розробці теоретичного компонента дидактичного менеджменту.

тичного менеджменту; 3) розкрити сутність технологічного підходу у реалізації практичного компонента дидактичного менеджменту.

Методи дослідження: *аналіз* (освітніх, педагогічних, дидактичних технологій та їх місця у професійній діяльності майбутніх учителів фізики з дидактичного менеджменту, як складової професійної підготовки фахівця; змісту технологій дидактичного менеджменту, або технологій управління навчанням); *моделювання* (професійної підготовки та діяльності з використання технологій дидактичного менеджменту); *узгаляння* (у процесі структурування змістового наповнення технологій дидактичного менеджменту; формулюванні висновків); *спостереження* (за роботою студентів над розробкою і використанням технологій управління навчанням фізики); *опитування* (проводилось у процесі з'ясування розуміння сутності завдань над змістовим наповненням технологій дидактичного менеджменту та визначення їх складності для студентів).

Виклад основного матеріалу. Розвиток технологічного підходу у методиці фізики пов'язаний із утвердженням особистісно-орієнтованої освітньої парадигми, що конкретизується на практиці у впровадженні особистісно-орієнтованих технологій навчання: інтерактивної, контекстної, модульної, імітаційної, проектної тощо.

Науковці-практики переконані, що сучасний учитель фізики повинен уміти самостійно від початку і до кінця проектувати особистісно орієнтований освітній процес. Цілком поділяючи цю позицію, вважаємо, що використання технологічного підходу у реалізації цілей і завдань дидактичного менеджменту уможливило виокремлення різних рівнів використання технологій: 1) педагогічних технологій, що використовуються у навчанні фізики в школі (технологія як системна діяльність); 2) дидактичних технологій, володіння якими сприяє досягненню цілей дидактичного менеджменту (технологія як шлях (спосіб)); 3) інформаційних технологій, що супроводжують як окремі етапи засвоєння учнями знань, так і діагностування рівнів засвоєння та самопрезентацію.

Технологічний підхід у розробці проблем дидактичного менеджменту реалізується у теоретичному та практичному аспектах. Теоретичний аспект технологічного підходу передбачає володіння знаннями про технології: освітні, педагогічні, дидактичні, виховні; ознайомлення студентів із досвідом використання педагогічних технологій (розвивальних, ігрових, особистісно-орієнтованих, інтерактивних тощо). Практичний аспект передбачає самостійне опанування технологіями дидактичного менеджменту (технологіями управління навчанням). Він складається із технологій: проектування системи управління навчанням (на прикладі фізики), організації та управління навчанням; моделювання взаємодії у навчанні; діагностики навчання. Опанування технологіями дидактичного менеджменту передбачає їх наповнення конкретним предметним змістом, наприклад, технологія формування понять теми (опорної), технологія створення тестових завдань (для діагностики темпів і рівнів засвоєння понять опорної теми) тощо.

Під технологічною складовою підготовки вчителя будемо розуміти розвиток системи уявлень про сутність технологій, що можуть використовуватись у проектуванні навчально-пізнавального середовища взаємодії у системі «вчитель-учень», вироблення практичних умінь і навичок їх використання у майбутній професійній діяльності.

Сутність технологічної складової компетент-

ності дидактичного менеджменту

Технологічна компетентність вчителя фізики, в свою чергу, передбачає визначення сутності її компонент: когнітивного та операційного. Аналіз джерел, присвячених досліджуваній проблемі, уможливило визначення змісту технологічної складової компетентності дидактичного менеджменту вчителя і представлення її у сукупності компонент: когнітивного та операційного.

Когнітивний компонент (знання) є теоретичною основою технологічної підготовки вчителя. Він передбачає оволодіння знаннями, які допомагають на практиці створювати систему засобів та прийомів для досягнення професійної мети, орієнтуватися в сучасних тенденціях розвитку педагогічних технологій, планувати свою діяльність, оцінювати її результативність. До системи базових теоретичних знань слід віднести знання про:

- сутність і зміст педагогічних технологій, їх структуру, методологічні засади, класифікацію, особливості проектування навчально-пізнавальної діяльності в умовах використання дидактичних технологій;
- організацію взаємодії в рамках реалізації технологій навчання: розвиваючого, диференційованого, інтегрованого, програмового, модульного, проблемного, проективного, контекстного, ігрового, активного, концентрованого, особистісно-орієнтованого, виховуючого;
- організацію взаємодії на основі системних педагогічних технологій: «Будинку вільного розвитку» за М.Монтессорі; антропософської Вальфдорської педагогіки Р.Штайнера; сугестивних технологій навчання на основі нейролінгвістичного програмування тощо;
- особливості розв'язування задач: навчальних, тренувальних, програмових, якісних, кількісних, експериментальних, графічних; евристичних, дослідницьких, винахідницьких, конструкторських, раціоналізаторських; творчих, олімпіадних, з розвитком змісту; пізнавальних, проблемно-пошукових тощо;
- особливості проведення експерименту: демонстраційного, фронтального, лабораторного і природного, комп'ютерного та інших видів моделювання;
- особливості здійснення контролю і оцінки якості знань: усного, письмового, тестового, програмового; індивідуального, індивідуально-групового, групового, фронтального; поточного, тематичного, підсумкового;
- організацію самостійної роботи та саморозвитку на основі самоконтролю, самооцінки, самоудосконалення, самокорекції, самотренінгу.

Ці знання реалізуються у змісті практичної діяльності майбутнього вчителя. Вони тісно пов'язані з уміннями, які складають операційний компонент технологічної підготовки. До провідних умінь належать:

- комунікативні, що передбачають володіння культурою міжособового спілкування, налагодження конструктивної діалогової взаємодії;
- аналітичні, спрямовані на аналіз умов та можливостей використання технологій в залежності від таксономії цілей навчання та врахування методології фізики;
- організаторські, спрямовані на створення освітньо-технологічного середовища із залученням оптимальних засобів, ресурсів, в тому числі, і людських;
- прогностичні, що передбачають прогнозування

розвитку особистості учня, чітке визначення мети технологічної діяльності та її завдань, передбачення результатів, планування етапів подальшої роботи;

- проєктивні, що дозволяють створювати програму діяльності (технологічну карту), здійснювати добір оптимальних форм, методів, прийомів і засобів діяльності, поєднання елементів окремих технологій тощо.

Технологічна складова підготовки вчителя фізики спрямована на досягнення конкретних результатів як у змісті вирішення завдань практикуму з методики викладання фізики, так і в період педагогічних практик, а також у майбутній професійній діяльності.

Сутність технологічного підходу у розробці теоретичного компонента дидактичного менеджменту

У процесі засвоєння змісту ДМ студенти мають можливість ознайомлюватися із особливостями використання у навчанні фізики технологій розвивального, диференційованого, проблемного, модульного, особистісно-орієнтованого навчання. У процесі створення системи управління навчанням фізики, опрацюючи тему «Моделювання взаємодії у навчанні» студенти створюють проєкти уроків (занять) з використанням названих технологій навчання.

У навчанні фізики найбільш розробленими є педагогічні технології розвивального, проблемного, диференційованого, модульного, особистісно-орієнтованого навчання (Підготовка..., 2003).

Технологія розвивального навчання ґрунтується на положенні, що навчання випереджає розвиток і здійснюється лише тому, що дитину навчають. Навчання фізики має спиратися не лише на існуючі здібності дитини, а й на ті, котрі відсутні, але для виникнення яких уже є передумови. Виділяють два різні розвитку: 1) актуальний, уже сформований рівень; 2) зона найближчого розвитку. Остання виражається тими видами діяльності, які учень поки ще не в змозі самостійно відтворити, але з якими він може впоратися з допомогою вчителя. Ця зона обмежена, оскільки рівень його інтелектуального розвитку унеможливує виконання складніших завдань. Навчання, що спирається лише на вже існуючий рівень розвитку, не буде розвивальним. Розвивальне навчання спирається на зону найближчого розвитку.

Кожна система розвивального навчання характеризується ефективністю розвивального впливу. Однак усі технології навчання мають загальну мету: розвиток особливості, її здібностей та інтелекту. При цьому навчальний процес орієнтований на потенційні можливості людини та їх реалізацію, що досягається залученням учнів до різних видів продуктивної діяльності. Зазначимо, що оптимально розвивальним може бути лише таке навчання, яке розвиває учнів з уже досягнутого рівня.

Мета проблемного навчання – розвиток пізнавальної активності й творчої самостійності учнів. Управління навчанням у проблемній технології передбачає послідовне й цілеспрямоване подання пізнавальних завдань, розв'язування яких сприяє активному застосуванню знань.

Теорія проблемного навчання має свій понятійний апарат (проблемна ситуація, навчальна проблема, проблемне завдання, проблемне запитання, спосіб розв'язування проблемної ситуації, рівень проблемного навчання), в якому концентровано виражено принципи функціонування системи проблемного навчання, що є основою проєктування конкретних технологій проблемного навчання. Вихідним поняттям, одиницею проблемного навчання є поняття на-

вчально-проблемного завдання, або навчальної проблеми. Навчально-проблемне завдання як особливу об'єктивну інформаційну систему учень одержує від учителя, з підручника чи навчального посібника, за допомогою засобу наочності, навчального комп'ютера або формулює його сам (Яценко, 1998). Навчально-проблемне завдання містить елементи, які перебувають у суперечливих стосунках як між собою, так і зі знаннями учнів. Навчальна проблема є логічно вираженою і дидактично трансформованою діалектичною суперечливістю предмета засвоєння. При цьому спосіб розв'язування суперечності учнів невідомий.

Управління механізмом розв'язування суперечності, введеної в структуру проблемного завдання, полягає в перетворенні заданих умов, аналізі фактів і знаходженні зв'язку між відомим і невідомим, визначенні того, що лежить в основі єдності протилежних елементів завдання. Проблемне завдання має психологічний зміст. У його об'єктивній структурі вчитель проєктує в згорнутому вигляді умови виникнення тих розумових здібностей учнів, які лише передбачається сформулювати в навчальному процесі. Цим самим закладаються основи для управління пізнавальною мотивацією та емоційною сферою учнів, їх пошуково-творчою діяльністю.

Регуляція пізнавальної діяльності учнів передбачає нежорстке керівництво засвоєнням знань шляхом використання в навчальному процесі узагальнених алгоритмів, які містять загальні принципи розв'язання певних класів завдань. Ці принципи покладено в основу способів розв'язування проблемних ситуацій.

Мета технології диференційованого навчання – це створення оптимальних умов для виявлення задатків, розвитку інтересів і здібностей. Навчальний процес орієнтований на засвоєння програмного матеріалу на основі використання методів диференційованого навчання на різних рівнях, але не нижче обов'язкового (стандарт).

Диференціацію можна розглядати з погляду навчання, змісту освіти і побудови шкільної системи (Сікорський., 2001). Перше стосується відбору форм, методів і прийомів навчання; друге – створення навчальних планів, програм, навчальної літератури й складання завдань для учнів; третє – формування класів різних типів.

Виділяють такі специфічні цілі диференціації навчання: 1) вдосконалення знань, умінь і навичок учнів, сприяння реалізації навчальної програми через підвищення рівня знань, умінь і навичок кожного учня: поглиблення знань учнів, виходячи з їхніх інтересів і спеціальних здібностей; 2) формування й розвиток логічного мислення й умінь, спираючись на зону ближнього розвитку учня; 3) виховання особистості; 4) поліпшення навчальної мотивації та безперервний розвиток пізнавальних інтересів; 5) розвиток індивідуальності дитини.

Управління навчанням у процесі диференціації навчання здійснюється з використанням різних варіантів диференціації, які можна поділяють на три основні види: 1) групування учнів на основі їхніх особливостей чи комплексів цих особливостей для навчання за різними навчальними програмами; при цьому створюються відносно гомогенні класи; 2) індивідуалізація навчальної роботи всередині класу (групова); 3) індивідуалізація темпу вивчення матеріалу (прискорення вивчення – акселерація, уповільнене – ретардація). У загальноосвітній школі поширено два типи гомогенних класів: 1) за спеціальними здібностями, інтересами, професійними намірами; 2)

за загальним розумовим розвитком і станом здоров'я.

Дидактичні основи побудови особистісно-орієнтованих технологій навчання фізики учнів (профільних педагогічних класів) обґрунтовано у кандидатській дисертації Л.Благодеренко (2003). Дослідниця відмічає: 1) розробка технології повинна здійснюватися на основі наукової психолого-педагогічної концепції (цілісної теорії або окремих наукових положень); 2) технологія повинна бути адаптованою до особистісних особливостей учнів, їх типологічних та індивідуальних властивостей, які здійснюють суттєвий вплив на навчальну діяльність; 3) технологія повинна забезпечувати створення відповідних психологічних умов, які будуть сприяти самореалізації і самовизначенню учнів, розвитку педагогічної спрямованості, педагогічного мислення; 4) технологія повинна бути варіативною і гарантувати учням можливість вибору етапів своїх дій з урахуванням об'єктивної складності завдань та індивідуальних можливостей засвоєння знань з фізики.

Серед технологій *особистісно-орієнтованого навчання фізики*, які розроблені дослідницею: 1) технологія модульного навчання; 2) технологія евристичного навчання; 3) технологія навчання самостійної роботи; 4) технологія проведення особистісно-орієнтованого уроку; 5) професійно-орієнтована технологія навчання.

Таким чином, знання про технології навчання та можливості їх використання у процесі управління навчанням фізики складають теоретичну основу управлінської майстерності педагога.

Сутність технологічного підходу у розробці практичного компонента дидактичного менеджменту

Не менш важливим у дидактичному менеджменті в контексті технологічного підходу є проблема створення персональних технологій навчання та засвоєння

майбутніми вчителями технологій дидактичного менеджменту.

В якості методичного засобу представлена класифікація дозволяє вчителю, з одного боку, визначити ієрархічне місце і методичне значення будь-якої педагогічної технології, з іншої – здійснювати ефективну підготовку вчителя до осмисленої і цілеспрямованої розробки персональних технологій навчання.

У дидактичному менеджменті виокремлюємо сукупність дидактичних технологій, опанування якими сприяє досягненню визначених цілей навчання.

Прикладами технологій навчання, що розробляються в рамках засвоєння змісту дидактичного менеджменту магістрантами-фізиками є наступні:

1. Технологія цілепокладання (конструювання дерева цілей в управлінні навчанням).
2. Технологія планування вивчення теми (на прикладі опорної).
3. Технологія структурування навчального матеріалу з теми (на прикладі опорної).
4. Технологія розробки базових понять опорної теми.
5. Технологія розробки методів організації навчання.
6. Технологія розробки методів управління навчанням.
7. Технологія моделювання дидактичної взаємодії у процесі вивчення фізики.
8. Технологія розробки тестових завдань для визначення рівня засвоєння понять теми.
9. Технологія діагностики ефективності дидактичної взаємодії.

У посібнику (Опачко, 2017) наведено приклади конструювання технологій розробки базових понять опорної теми з фізики.

У змісті практикуму з методики фізики нами запропоновано технологію конструювання завдань для самостійної роботи студентів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація завдань для СРС на основі дотримання вимог до змісту і форми

Типи завдань	Основні дії, мисленнєві операції	Постановка завдання
Репродуктивні	Вибрати, класифікувати, осмислити, перетворити	Конспективно опрацювати програмні документи стосовно розвитку фізичної освіти
	З'ясувати, пояснити, показати, розсудити	Розкрити сутність планування навчального матеріалу з фізики
	Визначити, представити, систематизувати	Визначити принципи побудови підручників
Продуктивні	Проаналізувати	Умови ефективності організації навчально-пізнавальної діяльності
	Розробити	Технологічну карту використання засобів навчання у процесі вивчення опорної теми
	Порівняти	Порівняльна характеристика організації дидактичного процесу за проблемною та інтерактивною технологіями навчання
	Провести (дати оцінку)	Зробити дидактичний аналіз однієї з типових розробок уроків у розрізі опорної теми
Творчі	Обґрунтувати	Обґрунтувати критерії оцінки успішності засвоєння понять
	Змоделювати	Змоделювати організацію взаємодії на індивідуальному, груповому, міжгруповому рівнях в змісті реалізації завдань вивчення опорної теми
	Запропонувати	Розробити тестові вимірники знань у розрізі опорної теми

Аналіз досліджень і публікацій з використання ІКТ у процесі навчання дозволяє констатувати, що дослідники звертають увагу на дедалі більший вплив інформаційних технологій на структуру і зміст освітнього середовища, на взаємозв'язки, які виникають у системі: «вчитель-ІКТ-учні», на вплив глобальної мережі на якість дидактичної, педагогічної, міжособистісної комунікації.

У процесі засвоєння магістрами-фізиками змісту

дидактичного менеджменту нами запропоновано використання технологічного підходу до розробки ІКТ-комплексу опорної теми [Опачко, 2016].

Висновки. Технологічний підхід є продуктивним шляхом у розумінні шляхів формування методичної та управлінської майстерності педагога. Технологічна складова компетентності дидактичного менеджменту майбутнього вчителя фізики якраз відображає зміст цього процесу. Технологічний підхід у розроб-

ці проблем дидактичного менеджменту як теорії і практики управління навчанням дозволяє виокремлення теоретичного і практичного компонент. Теоретичний аспект технологічного підходу передбачає володіння знаннями про технології: освітні, педагогічні, дидактичні, виховні; ознайомлення студентів із досвідом використання педагогічних технологій (розвивальних, ігрових, особистісно-орієнтованих, інтерактивних тощо). Практичний аспект передбачає самостійне опанування технологіями дидактичного менеджменту (технологіями управління навчанням). Він складається із технологій: проектування системи управління навчанням (на прикладі фізики),

організації та управління навчанням; моделювання взаємодії у навчанні; діагностики навчання. Опанування технологіями дидактичного менеджменту передбачає їх наповнення конкретним предметним змістом, наприклад, технологія формування понять теми (опорної), технологія створення тестових завдань (для діагностики темпів і рівнів засвоєння понять опорної теми) тощо.

Перспективи подальших досліджень передбачають організацію навчання магістрів-фізиків освітнього напрямку підготовки конструюванню технологій дидактичного менеджменту у змісті засвоєння курсу «Основи педагогічної майстерності».

Список використаної літератури

- Благодаренко Л.Ю. Особистісно-орієнтоване навчання фізики в педагогічних класах: автореф. дис. ... к.пед.н.: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2003. 20 с.
- Заболотний В.Ф. Дидактичні засади застосування мультимедіа у формуванні методичної компетентності майбутніх учителів фізики: автореф. дис. ... д.пед.н.: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2010. 39 с.
- Іваницький О.І. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутнього вчителя фізики до впровадження інноваційних технологій навчання: автореф. дис... д.пед.н.: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2005. 43 с.
- Машиньян А.А. Теоретико-методические основы формирования у будущего учителя физики умения проектировать персональные технологии обучения: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02, 13.00.01. Москва, 2001. 411 с.
- Опачко М.В. Навчання студентів використанню інтерактивних технологій у процесі вивчення фізики в школі. *Вісник Чернігівського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів, 2011. Вип.78. С.254–258.
- Опачко М. Інноваційна діяльність вчителя на уроках фізики. *Збірник наукових праць УДПУ ім. Павла Тичини*. Умань, 2012. Ч.4. С.272–280.
- Опачко М.В. Моделювання дидактичної взаємодії з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення фізики в школі *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів, 2016. Вип.138. С.118–121.
- Опачко М.В. *Дидактичний менеджмент як система управління навчанням фізики в школі*: Навчально-методичний посібник. Ужгород: УжНУ, 2017. 285 с.
- Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій*: Навч. посіб / За ред. І.А.Зязюна, О.М.Пехоти. Київ: Вид-цтво «А.С.К.», 2003. 240 с.
- Сікорський П.І. Теорія і методика диференційованого навчання у середніх загальних і професійних навчальних закладах: автореф. дис. ... д. пед. н.: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2001. 40 с.
- Шарко В.Д. Теоретичні засади методичної підготовки вчителя фізики в умовах неперервної освіти: дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2006. 542 с.
- Яценко Т.М. Управління навчальною діяльністю учнів з використанням персональних комп'ютерів (на матеріалі вивчення фізичної оптики): автореф. дис. ... к.пед.н.: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім.М.П.Драгоманова. Київ, 1998. 22 с.

References

- Blagodarenko, L.Yu. (2003). *Osobistisno-orijentovane navchannya fiziki v pedagogichnih klasah* [Personality-oriented physics teaching in pedagogical classes] (Extended Abstract of Candidate's Dissertation). National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv. [in Ukrainian]
- Ivanytsyi, O.I. (2005). *Teoretichni i metodichni osnovi pidgotovki majbutnogo vchitelya fiziki do vprovadzhennya innovacijnih tehnologij navchannya* [Theoretical and methodological basis of training of future physics teacher to the introduction of innovative learning technologies]. (Extended Abstract of Candidate's Dissertation). National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv. [in Ukrainian]
- Mashinyan, A.A. (2001). *Teoretiko-metodicheskie osnovy formirovaniya u budushego uchitelya fiziki umeniya proektirovat personalnye tehnologii obucheniya* [Theoretical and methodological foundations of formation of future physics teacher's ability to project personal training technologies]. (Unpublished Doctoral Dissertation). Moscow Pedagogical State University, Moscow. [in Russian].
- Opachko, M.V. (2011). *Navchannya studentiv vikoristannnyu interaktivnih tehnologij u procesi vivchennya fiziki v shkoli* [Teaching students to use interactive technologies in the process of studying physics at school]. *Visnik Chernigivskogo Chernigivskogo nacionalnogo pedagogichnogo universitetu im. T.G.Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauki*, 78, 254–258. [in Ukrainian].
- Opachko, M. (2012). *Innovacijna diyalnist vchitelya na urokah fiziki* [Innovative activity of the teacher at the physics classes]. *Zbirnik naukovih prac UDFU im. Pavla Tichini*, 4, 272–280. [in Ukrainian].
- Opachko, M.V. (2016). *Modelyuvannya didaktichnoyi vzayemodiyi z vikoristannnyam informacijno-komunikacijnih tehnologij u procesi vivchennya fiziki v shkoli* [Modeling of didactic interaction with the use of information and communication technologies in the process of studying physics at school]. *Visnik Chernigivskogo nacionalnogo pedagogichnogo universitetu im. T.G. Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauki*, 138, 118–121. [in Ukrainian].
- Opachko, M.V. (2017). *Dydaktychnyi menedzhment yak sistema upravlinnia navchanniam fizyky v shkoli* [Didactic management as a system for managing the teaching of physics at school]. Uzhhorod: UzhNU. [in Ukrainian].
- Sharko, V.D. (2006). *Teoretichni zasadi metodichnoyi pidgotovki vchitelya fiziki v umovah neperervnoyi osviti* [Theoretical bases of methodical preparation of the teacher of physics in the conditions of continuous education] (Unpublished Doctoral Dissertation). National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv. [in Ukrainian].
- Sikorskiy, P.I. (2001). *Teoriya i metodika diferencijovanogo navchannya u serednih zagalnih i profesijnih navchalnih zakladah* [The theory and methods of differentiated training in secondary and vocational educational institutions] (Extended Abstract of Candidate's Dissertation). Institute of Pedagogics and Psychology of Professional Education of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].
- Yatsenko, T.M. (1998). *Upravlinnnya navchalnoyu diyalnistyu uchniv z vikoristannnyam personalnih kompyuteriv (na materiali vivchennya fizichnoyi optiki)* [Management of students' learning activities using personal computers]. (Extended Abstract of Candidate's Dissertation). National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv. [in Ukrainian].

Zabolotnyj, V.F. (2010). *Dydaktychni zasady zastosovannya multymedia u formuvanni metodychnoi kompetentnosti majbutnix uchyteliv fizyky* [Didactic bases of multimedia application in the formation of methodical competence of future physics teachers]. (Extended Abstract of Candidate's Dissertation). National Pedagogical University named after M.P.Dragomanov, Kyiv. [in Ukrainian].

Ziazun, I.A., & Piekhota, O.M. (eds.). (2003). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vprovadzhennia pedahohichnykh tekhnologii* [Preparation of the future teacher for the implementation of pedagogical technologies]. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.04.2019 р.
Стаття прийнята до друку 21.04.2019 р.

Опачко Магдаліна

доктор педагогічних наук, доцент
доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Государственное высшее учебное заведение «Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В РАЗРАБОТКЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРАКТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ДИДАКТИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Аннотация. Технологический подход в усвоении содержания дидактического менеджмента ориентирует на овладение студентами - будущими педагогами основами мастерства управления обучением. Актуальность проблемы вытекает из необходимости определения составляющих формирования у студентов-будущих педагогов компетентности дидактического менеджмента. Технологическая составляющая, или технологическая компетентность предусматривает овладение студентами системой теоретических знаний, практических умений и навыков, опытом самостоятельного конструирования и апробации технологий управления обучением в контексте разработки опорной темы. Цель исследования заключается в раскрытии сущности технологического подхода в разработке теоретических и практических аспектов дидактического менеджмента. Методы исследования, которые использовались для достижения цели: анализ; моделирования; обобщения; наблюдения; опроса. Результат исследования ожидается в форме разработок технологий дидактического менеджмента для усвоения ключевых элементов опорной темы по физике; сформированности умений: использования дидактических технологий в процессе обучения, технологий дидактического менеджмента в управлении развитием личности ученика; наполнения конкретным физическим содержанием технологий дидактического менеджмента; использования технологий управления обучением в процессе изучения физики в школе.

Ключевые слова: технологический подход; дидактический менеджмент; технологическая компетентность учителя физики; моделирование профессиональной подготовки и деятельности будущих учителей физики

Opachko Magdalyna

Doctor of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher School
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

TECHNOLOGICAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF DIDACTIC MANAGEMENT

Abstract. Technological approach in assimilation of the content of didactic management is oriented to mastering the students-future teachers – the basics of mastery of management education. The urgency of the problem stems from the need to determine the components of formation of didactic management competence of future students. Technological component, or technology competence, involves mastering the system of theoretical knowledge, practical skills and experience and the experience of independent designing and testing of teaching management technologies in the content of the development of a reference theme. The purpose of the study is to reveal the essence of the technological approach in developing the theoretical and practical aspects of didactic management. Research methods used: analysis (educational, pedagogical, didactic technologies and their place in the professional activity of future physics teachers on didactic management as a component of professional training of a specialist, the content of teaching technology technologies or teaching management technologies); modeling (professional training and activities related to the use of didactic management technologies); generalisation (in the process of structuring the content content of the teaching methods of didactic management; formulation of conclusions); observation (at the work of students on the development and use of technology management training in physics); a survey (conducted in the process of finding out the understanding of the nature of the tasks over the content content of the techniques of didactic management and determining their complexity for students). Technological approach in the development of problems of didactic management is realised in theoretical and practical aspects. Theoretical aspect of technological approach involves knowledge of technology: educational, pedagogical, didactic, educational; acquaint students with the experience of using pedagogical technologies (developing, gaming, person-oriented, interactive, etc.). Practical aspect involves the self-mastering of the techniques of didactic management (learning management technologies). It consists of technologies: the design of a training management system (for example, physics), training organization and management; simulation of interaction in learning; diagnostics of training. The mastery of the techniques of didactic management involves their filling with specific subject content, e.g., the technology of forming the concepts of the theme (reference), the technology of creating test tasks (for the diagnosis of rates and levels of assimilation of concepts of the basic theme), etc.

Key words: technological approach; didactic management; technological competence of the teacher of physics; simulation of the professional training and activity of future teachers of physics

УДК 378:34-051:37.091.313
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.122-126

Побережна Наталія

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра українознавства та іноземних мов
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м.Дніпро, Україна
nataliapoberezhna@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3566-3475>

ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВОНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНИМИ ПРОЕКТАМИ

Анотація. Стаття присвячена питанню ефективної організації творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців у процесі роботи з навчальними проектами. Актуальність дослідження зумовлена сучасним міжнародним форматом юридичного дискурсу, який визначає проблему освіти майбутніх правознавців як провідного фактора не лише когнітивного розвитку особистості правника, але й соціалізації у правовому світі; сприяє здійсненню юридичної діяльності відповідно до правових інструкцій і регулятивів. Творчо-пошуковий аспект предметної підготовки майбутніх правознавців дозволяє аналізувати процес національного й міжнародного державотворення засобом характеристики складних соціально-економічних, політичних і духовних процесів. Під час здійснення дослідження були використані методи: теоретичні (аналіз психолого-педагогічної літератури), емпіричні (спостереження над навчальним процесом і вивчення педагогічного досвіду задля дослідження особливостей організації творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців). Визначено мотиви творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців (прагнення зробити свій внесок у розв'язання суспільно-політичних, культурно-національних і міжнародних проблем). Доведено, що орієнтація на юридичну діяльність спонукає майбутніх правознавців у процесі роботи з навчальними проектами оброблювати й аналітично інтерпретувати інформаційні дані, набуті у змісті фахової підготовки (юридична інформація як змістовний складник навчання), з актуальними й перспективними.

Ключові слова: творчо-пошукова діяльність; майбутні правознавці; навчальний проект; юридична діяльність.

Вступ. Сучасний міжнародний формат юридичного дискурсу визначає проблему освіти майбутніх правознавців як провідного фактора не лише когнітивного розвитку особистості правника, але й соціалізації у правовому світі; визначає вектори осмислення полікультурної цивілізації; обумовлює формування сучасного ідеалу освіченості правознавця основними культурно-правовими цінностями; сприяє здійсненню юридичної діяльності відповідно до вироблених у процесі розвитку суспільства правових і громадянських ідеалів і зразків; правових інструкцій і регулятивів. Творчо-пошуковий аспект предметної підготовки майбутніх правознавців дозволяє аналізувати процес національного й міжнародного державотворення засобом характеристики складних соціально-економічних, політичних і духовних процесів. Виконання навчальних проектів під час вивчення юриспруденції і суміжних дисциплін актуалізується також сучасною тенденцією пов'язувати юридичну освіту не лише з виконанням службового обов'язку, але і бути творцем національного державо будування. Викладене вище висуває на передній план евристичний принцип креативного підходу до організації творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців: виявлення того, як юридична освіта виявляється включеною до особистісних смислів правознавця, сприяє інтеріоризації громадянської позиції і морально-етичних цінностей; визначає рівень кореляції із світоглядними основами особистісного утворення, ціннісно-значеннєвим виміром.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фахової підготовки майбутніх правоохоронців розглядали Н. Бочковський, В.Плиско, В.Синьов, О.Тимченко, Г.Юхновець, які обґрунтували критерії і рівні сформованості предметної компетентності майбутніх правознавців, окреслили перспективу подальшого розвитку юридичної галузі, обґрунтували дидактичні основи формування предметної компетентності майбутніх фахівців; окремі аспекти удосконалення професійної підготовки юристів та

майбутніх правоохоронців на рівні упровадження інноваційних методик, у тому числі проектування юридичної діяльності, творчо-пошукової її релаксації на етапі предметної юридичної і варіативної соціально-гуманітарної підготовки досліджували В.Андросюк, О. Бандурко, А.Волков, О. Бандурко, А.Лігоцький.

Мета статті – окреслити управлінські і змістовні і педагогічні засади організації творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців у процесі роботи з навчальними проектами.

Завдання – схарактеризувати особливості організації творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців у процесі роботи з навчальними проектами; подати дидактичний супровід, використовуваний у процесі роботи майбутніх правознавців над проектами.

Методи дослідження – теоретичні (аналіз психолого-педагогічної літератури), емпіричні (спостереження над навчальним процесом і вивчення педагогічного досвіду задля дослідження особливостей організації творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців).

Виклад основного матеріалу. Фахова підготовка майбутніх правознавців має відповідати рамці майбутнього спеціаліста правничої галузі, що передбачає забезпечення відповідного освітнього середовища. Оскільки порушувана проблема стосується висвітлення сутності творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців, подамо короткий коментар щодо відмінностей у змістовних характеристиках досліджуваного поняття. Грунтовний аналіз наукової літератури (Власова, 1996; Давидов, 1981) дозволяє дати таких узагальнень: *навчальна діяльність* охоплює діяльність викладача і діяльність студента (у межах нашого дослідження – майбутніх правознавців); *навчально-пізнавальна діяльність* трактується як насамперед сумісна діяльність і форма співпраці викладача і студента (перебіг такого процесу передбачає реалізацію пізнавальних процесів,

сприяє формуванню науково-предметної картини світу майбутніх фахівців; розвитку соціального інтелекту майбутнього правознавця, який має критерієм сформованості здатність правознавця ставити себе на місце іншого учасника спілкування на рівні *держава / громадянин*, інтерпретувати юридичною мовою події; професійної інтуїції, яка є складним поєднанням згорнутого розумового процесу, що дозволяє оптимально оцінити ситуацію, що підлягає юридичному розгляду, дії фізичної / юридичної особи, які підлягають юридичній герменевтиці).

Навчальна діяльність розглядається в сучасній психолого-педагогічній думці відповідно до (Давидов, 1981; Зязюн, 2000): діяльнісної теорії навчання, що розкриває поетапне формування розумових дій; когнітивної теорії (навчання як осмислення понять, символів, термінів; як складний процес, що сприяє реалізації психічних функцій сприймання, пам'яті, мислення під час сприйняття дійсності і її оброблення й творче переосмислення, подальша інтеріоризація усталених цінностей). Характеристиками навчально-пізнавальної діяльності визначаємо спрямованість майбутнього правознавця на засвоєння знань й оволодіння відповідними уміннями й навичками (у дослідженні йдеться про формування наукової юридичної картини світу (йдеться про правове й соціально-економічне мислення; вільне орієнтування в політичних течіях; світовій і державній політиці; знання чинного законодавства / міжнародного дискурсу щодо прав і обов'язків людини), вироблення вмінь здійснювати юридичну діяльність відповідно до службового і громадянського обов'язку; усвідомлення й подальша реалізація функцій діяльності – конституційної діяльності; діяльності, яка стосується сфери правосуддя; прокурорської діяльності; спрямованої на виявлення й розслідування злочинів; діяльності, яка визначає порядок правочинного надання юридичної допомоги юридичним і фізичним особам). У змісті предметної підготовки майбутніх правознавців необхідно враховувати предметний складник, який передбачає не лише засвоєння класифікації галузевих (правознавчих) знань, що становлять дидактичний супровід, але й інтегративного блоку, що передбачає таку організацію навчально-пізнавальної діяльності, що має враховувати окрім предметних юридичних знань, знань про змістовні характеристики юридичної діяльності.

Організація навчально-пізнавальної діяльності майбутніх правознавців конституюється на сучасних підходах до її побудови з урахуванням світових тенденцій щодо гуманізації, демократизації міжкультурного правового поля.

Сучасна практика підготовки майбутніх правознавців конституюється насамперед на змістовних характеристиках, що окреслюють дидактично оброблені засвоєвані юридичні знання, також передбачають досягнення співвідношення навчально-пізнавальної і творчо-пошукової діяльності з урахуванням специфіки спеціальних навчальних дисциплін. Організація творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців спрямована на забезпечення оволодіння системою вмінь і навичок імплантації теоретичної діяльності в рамках юридичного фаху, а також на формування й розв'язання професійних задач, які розв'язує юрист у своїй діяльності відповідно до правоохоронної і правозахисної функцій.

Мотивами *творчо-пошукової діяльності* майбутніх правознавців є, за нашим спостереженням, прагнення зробити свій внесок у розв'язання суспільно-політичних, культурно-національних і міжнародних проблем. Окреслені мотиви є певною мірою спорід-

неними з пізнавальною й особистісною мотивацією (прагнення пізнання проблемних аспектів юридичного поля і створення нового бачення розглядуваної проблеми; науковий інтерес до конкретного питання в юридичній науці або суміжній із нею галузі; рефлексія необхідності прагнення самореалізації; самоствердження у зв'язку із престижністю творчо-пошукової, суголосної з нею наукової діяльності в суспільстві; прагнення розв'язання проблеми задля подальшої перспективи використання результатів дослідження у юридичній галузі).

Організація творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців конституюється на таких рівнях реалізації наукового модулю змістової підготовки майбутніх правознавців, як: *загальнонауковий* (відтворює філософсько-світоглядні підходи до юридичної діяльності майбутнього спеціаліста); *спеціально-науковий рівень* (передбачає висвітлення проблеми знання суперечливостей між соціальною потребою в перетворювальній юридичній активності правознавця й можливостями реалізації його творчого потенціалу); *фахово орієнтований рівень* (формування цілісної картини створення нового у подальшій юридичній діяльності).

Навчальний проект у процесі фундаментальної підготовки майбутніх правознавців розроблюється відповідно до рівня когнітивної компетенції, що корелює з рівнем теоретичних знань, умінь та навичок їхнього застосування у процесі розв'язання фахово орієнтованих задач, творчим мисленням, навичками самоосвіти (поглиблення своєї предметної компетентності; аналіз ситуацій / подій з позиції законодавства; простеження динаміки зміни юридичної позиції, яка стосується прав і обов'язків людини в міжнародному просторі). Орієнтація на юридичну діяльність спонукає майбутніх правознавців у процесі роботи з навчальними проектами оброблювати й аналітично інтерпретувати інформаційні дані, *набути* у змісті фахової підготовки (юридична інформація як змістовний складник навчання), з *актуальними* (юридична діяльність із засвоєння отриманої інформації) і *перспективними* (використання юридичної інформації задля оптимальної реалізації юридичної діяльності).

У процесі роботи над навчальними проектами активізується розвиток творчих здібностей майбутніх правознавців з урахуванням психолого-гносеологічних засад, що ґрунтуються на подоланні інерції думки, стереотипності мислення. Процес творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців на початковому етапі передбачає визначення об'єктивної мети на основі потреб і мотивів, які стосуються успішного виконання правоохоронної й правозахисної діяльності. Наступний етап роботи з навчальними проектами передбачає розроблення плану установок, моделей, схем майбутніх юридичних дій, засвоєння знань, формування умінь розроблення методики дослідження проблеми, яка стосується юридичної й суміжних галузей, систематизацію фактів й подальший аналітичний їх огляд.

Організація творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців передбачає постановку навчальної задачі, яка стосується розв'язання актуальних проблем, які стосуються міжнародного права, специфіки імплантації чинних механізмів, що стосуються забезпечення прав й обов'язків громадянина держави, фізичної / юридичної особистості.

Розробляючи тематику навчальних проектів для майбутніх правознавців, ми враховували той факт, що предметна система для майбутнього правознавця визначає зміст теоретичного і практико-орієнтовано-

го навчання, де кожен навчальний курс передбачає оволодіння теоретичними й методологічними засадами виучуваної юридичної галузі. Згідно з опитуванням майбутніх правознавців переважає позиція про те, що не всі виучувані навчальні курси (як спеціальні, так і ті, що складають зміст соціально-гуманітарної підготовки – «Юридична філософія», «Логіка», «Культурологія», «Етика», «Політологія», «Релігієзнавство») у змісті предметно-наукової підготовки, матимуть практичну реалізацію в подальшій юридичній діяльності. Відповідно, практична значущість предметно-орієнтованого навчального курсу проєктивно до майбутньої юридичної діяльності активізує творчу активність правознавців.

У процесі роботи над навчальними проєктами організація творчо-пошукової діяльності (Фаренік, 2000; Шейко, 2008) майбутніх правознавців передбачає: 1) зорієнтованість змісту навчального проєктного завдання на майбутню юридичну діяльність; 2) формулювання проблемних питань, розв'язання яких дозволяє окреслити актуальне поле досліджень, що стосуються юридичної галузі, розширюють уявлення про сутнісні характеристики юридичної діяльності, у подальшому сприятимуть плануванню цієї діяльності відповідно до чинного законодавства; 3) розроблення плану взаємодії учасників проєкту, партнерська взаємодія студентів і викладача.

Розроблення навчальних проєктів конститується на основі когнітивної стратегії (урахування власне юридичної підготовки майбутніх правознавців і даних, які характеризують розумову діяльність у процесі розв'язання практичних завдань, пов'язаних із фаховою підготовкою). Творчо-пошукова діяльність на основі когнітивно-діяльнісного підходу передбачає вироблення умінь майбутніх правознавців виконувати когнітивні (розумові) операції:

– порівняння (заміщення) – проєкт «*Механізми гарантії й захисту прав і обов'язків людини і громадянина в Україні в порівнянні зі світовою практикою*»; (вибір країни за вибором);

– аналіз (уявне розчленування цілісної структури об'єкта на елементи; синтез (уявне поєднання елементів в цілісну структуру) – проєкт «*Інформаційні права людини. Досвід України в порівнянні з міжнародним досвідом*»; (вибір країни за вибором);

– абстракція й узагальнення – проєкт «*Сутність Концепції прав людини і громадянина в сучасних теоріях демократії*»; «*Поняття Конституціоналізму як гарантії забезпечення прав і свобод громадянина України*».

– конкретизація (ілюстрація з опорою на факти, перерахування конкретних об'єктів, які входять до певної сукупності, роз'яснення загальних положень через конкретні форми вияву загального) – проєкт «*Поняття інтелектуальної власності*»; «*Кримінально-процесуальний кодекс України: злочини про-*

ти особистості».

У процесі виконання навчальних проєктів творчо-пошукова діяльність майбутніх правознавців передбачає реалізацію дослідницької функції (Бюлер, 1993; Фаренік, 2000; March, 1989), яка передбачає: володіння методологією наукової творчості стосовно юриспруденції; уміння спостерігати, аналізувати, оцінювати і прогнозувати результати юридичної діяльності; інтеріоризацію цінності творчого дослідницького пошуку як внутрішньої потреби в дослідницькій діяльності в юридичних галузях, визначаючи її вагомим місцем в правочинній діяльності.

У процесі організації творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців нами було встановлено, що високий рівень виконання навчальних проєктів корелює з рівнем сформованості соціального інтелекту, який засвідчує сформованість комунікативної креативності.

Виходячи з позиції науковців про те, що креативність розглядається в галузі спілкування, а також в межах поєднання комунікативних і творчих здатностей особистості (Давидов, 1981; Шейко, 2008), поняття комунікативної креативності, яка має реалізацію у процесі роботи над проєктами, репрезентації, а також подальшого здійснення юридичної діяльності, пов'язуємо розглядуване поняття з властивостями правознавця, що уможливають віднайдення нестандартних рішень ситуацій, сприяють актуалізації й подальшому впровадженню оригінальних ідей і способів професійного спілкування, вибору доцільної лінії поведінки майбутнього правознавця, розв'язання проблемних ситуацій, які мають місце в юридичній діяльності; у груповій і міжгруповій взаємодії, управлінні і керівництві; вияву креативності у професійному спілкуванні, коли етапом активності є впровадження власних ідей щодо шляхів розв'язання поставленої проблеми.

Доведено також вплив креативності на розвиток соціальних рис майбутніх правознавців, які працювали з навчальними проєктами: налагодження соціальних контактів, моделювання способів спілкування, спрямованих на розуміння індивідуальності особистості.

Висновки. Організація творчо-пошукової діяльності майбутніх правознавців у процесі роботи з навчальними проєктами сприяє розвитку їх творчих здібностей, соціального інтелекту, рефлексії правочинних дій. Орієнтація на юридичну діяльність спонукає майбутніх правознавців у процесі роботи з навчальними проєктами оброблювати й аналітично інтерпретувати інформаційні дані, набуті у змісті фахової підготовки (юридична інформація як змістовний складник навчання), з актуальними й перспективними. Перспективами подальших розвідок визнаємо дослідження питання організації дистанційних (мережових) навчальних проєктів та управління ними.

Список використаної літератури

- Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / [пер. с нем. О.С.Филоненко; общ. ред. и коммент. Т.В.Бульгиной]. Москва: Прогресс, Универс, 1993. 502 с.
- Власова Е.И. Креативность в структуре интеллекта социально одаренной личности. *Психология одаренности: проблемы, структура, показатели*: сб. статей. Киев : Украинский центр творчества детей и юношества, 1996. С.82–91.
- Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. Москва: Педагогика, 1981. 423 с.
- Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: монографія / за ред. І.А.Зязюна. Київ: Віпол, 2000. С.11–57.
- Фаренік С.А. Логіка і методологія наукового дослідження. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 340 с.
- Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник ; 6-те вид., стер. Київ : Знання, 2008. 310 с.
- March J., Olsen J. Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics. New York; London: The Free Press. 1989. 118 p.

References

- Byuler, K. (1993) *Teoriya yazyika. Rerezentativnaya funktsiya yazyika* [The theory of language. Representative language function]. Moscow: Progress, Univers, [in Russian].

- Davydov, V.V. (1981). *Problemy razvivayushego obucheniya* [Developmental learning problems]. Moscow: Pedagogika. [in Russian].
- Farenik, S.A. (2000). *Logika i metodologiya naukovogo doslidzhennya* [Logic and methodology of scientific research]. Kyiv: UADU. [in Ukrainian].
- March, J., & Olsen, J. (1989). *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*. New York; London: The Free Press.
- Shejko, V.M. (2008). *Organizaciya ta metodyka naukovykh doslidnychokoyi diyalnosti* [Organization and methods of research]. 6th ed.. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].
- Vlasova, E.I. (1996) Kreativnost v strukture intellekta sotsialno odarennoy lichnosti [Creativity in the structure of the intellect of a socially gifted person]. *Psichologiya odarennosti: problemy, struktura, pokazateli* [Psychology of giftedness: problems, structure, indicators], 82–91. [in Russian].
- Zyazyun, I.A. (2000). Intelektualno-tvorchyy rozvytok osobystosti v umovax nepererвної osvity [Intellectual and creative personality development in conditions of continuous education]. In I.A.Zyazyun (ed.) *Nepererivna profesijna osvita: problemy, poshuky, perspektivy* [Continuous vocational education: problems, searches, perspectives] (pp.11–57). Kyiv: Vipol. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.
Стаття прийнята до друку 21.04.2019 р.

Побережная Наталья

кандидат педагогических наук, доцент,
кафедра украиноведения и иностранных языков
Днепропетровский государственный университет внутренних дел,
м. Днепро, Украина

ОРГАНИЗАЦИЯ ТВОРЧЕСКО-ПОИСКОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ ПРАВОВЕДОВ В ПРОЦЕССЕ РОБОТЫ С УЧЕБНЫМИ ПРОЕКТАМИ

Аннотация. Статья посвящена вопросу эффективной организации творческо-поисковой деятельности будущих правоведов в процессе работы с учебными проектами. Актуальность исследования обусловлена современным международным форматом юридического дискурса, который определяет проблему образования будущих правоведов как ведущего фактора не только когнитивного развития личности юриста, но и социализации в правовом мире; способствует осуществлению юридической деятельности в соответствии с правовыми инструкциями и регулятивами. Творческо-поисковый аспект предметной подготовки будущих правоведов позволяет анализировать процесс национального и международного государственного посредством характеристики сложными социально-экономическими, политическими и духовными процессами. Во время проведения исследования были использованы методы: теоретические (анализ психолого-педагогической литературы), эмпирические (наблюдение за учебным процессом и изучение педагогического опыта для исследования особенностей организации творческо-поисковой деятельности будущих правоведов). Определены мотивы творчески поисковой деятельности будущих правоведов (стремление внести свой вклад в решение общественно-политических, культурно-национальных и международных проблем). Доказано, что ориентация на юридическую деятельность побуждает будущих правоведов в процессе работы с учебными проектами обрабатывать и аналитически интерпретировать информационные данные, полученные в содержании профессиональной подготовки (юридическая информация как содержательный состав обучающих), с актуальными и перспективными.

Ключевые слова: творческо-поисковая деятельность; будущие правоведы; учебный проект; юридическая деятельность.

Poberezhna Nataliia

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor
Department of the Ukrainian Studies and Foreign Languages
Dnipro State University of Internal Affairs
Dnipro, Ukraine

ORGANISATION OF FUTURE LAWYERS' RESEARCH AND CREATIVE ACTIVITY IN THE PROCESS OF WORKING WITH EDUCATIONAL PROJECTS

Abstract. The article is devoted to the problem of effective organization of research and creative activity of future lawyers in the process of working with educational projects. The peculiarities of research and creative activity of future lawyers in working with educational projects are characterized as well as didactic guidance, used by future lawyers in working with projects, is provided. The relevance of the study is determined by the contemporary international framework of legal discourse, which determines the problem of education of future lawyers as a leading factor not only in the cognitive development of the personality of the lawyer, but also in the socialization of the legal world; contributes to the implementation of legal activities in accordance with the legal and civic ideals and models elaborated in the process of development of society; legal instructions and regulations. The research and creative aspect of the subject training of future lawyers allows us to analyze the process of national and international state-building as a means of characterizing complex socio-economic, political and spiritual processes. Implementation of educational projects in the study of jurisprudence and related disciplines is also actualized by the current tendency to associate legal education not only with the performance of official duty, but also to be the creator of a national state building. *While the research* was being carried out, some methods were used: theoretical (analysis of psychological and pedagogical literature), empirical (observation of the educational process and study of pedagogical experience in order to explore the peculiarities of the organization of research and creative activity of future lawyers). The motives of research and creative activity of future lawyers (the desire to contribute to solving socio-political, cultural,

national and international problems) are determined. The educational project in the process of fundamental training of future lawyers is developed in accordance with the level of cognitive competence, which correlates with the level of theoretical knowledge, skills and habits of their application in the process of solving professionally oriented tasks and creative thinking. It has been proved that legal activity involvement induces future lawyers in the process of working with educational projects to process and analytically interpret information data acquired in the content of professional training (legal information as a constituent part of learning) with immediate and perspective. Further research will determine the analysis of the organization of distance (network) educational projects and their management.

Key words: research and creative activity; future lawyers; educational project; legal activity.

УДК 371.134:364

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.127-131

Повідайчик Оксана Степанівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

oksana.povidaichyk@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0048-6293>

Рюль Вікторія Олександрівна

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

viktoria.riul@uzhnu.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7961-1933>

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті досліджується проблема готовності майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. Встановлено, що в педагогічній теорії і практиці відсутні цілісні дослідження сутнісних характеристик та структури готовності соціальних працівників до виконання наукових досліджень. Метою статті є вивчення суті та змістової структури готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. Методи дослідження: аналіз наукової літератури, систематизація (для з'ясування ключових понять дослідження), узагальнення (з метою формування авторських висновків). Встановлено, що готовність майбутнього соціального працівника до науково-дослідницької діяльності – це цілісна система професійно-особистісних якостей фахівця, ґрунтовні теоретико-методологічні знання й дослідницькі вміння, активна особистісна позиція в процесі реалізації дослідницьких ролей, що виражається через позитивне і усвідомлене ставлення до науково-дослідницької діяльності як компонента професіоналізму. У структурі готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий компоненти.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність; готовність; структура; компоненти; професійна підготовка; соціальний працівник.

Вступ. В сучасних умовах глобальних суспільних трансформацій соціальна робота є однією з визначальних професій, яка необхідна для стійкого розвитку суспільства. В Україні, поряд із значними перетвореннями в політичній і економічній сферах, відбувається реформа системи надання соціальних послуг, переосмислюється роль державних соціальних закладів і служб та неурядових організацій у здійсненні соціальної роботи з різними категоріями осіб. Перед сучасним соціальним працівником постають нові проблеми, нестандартні завдання, вирішення яких вимагає відповідних дослідницьких умінь та якостей. Актуалізується проблема професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності (НДД), яка спрямована на формування певного рівня готовності фахівців до цього виду діяльності. Означене вимагає з'ясування сутності поняття готовності фахівців соціальної роботи до НДД та визначення структурних компонентів, які розкривають її зміст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерельної бази засвідчує наявність глибокого інтересу вітчизняних і зарубіжних науковців до проблеми професійної підготовки соціальних працівників. Так, питання підготовки фахівців соціальної роботи у вищій школі досліджують С. Архипова, О. Безпалько, З. Бернфельд, О. Вільманн, Г. Вільфінг, М. Доуел, І. Зверева, А. Капська, О. Карпенко, Х. Кінтана, Г. Лактіонова, І. Ларіонова, Л. Мішик, В. Полтавець, Д. Раймонд, Т. Семігіна, С. Харченко, С. Шардлоу. Окремі аспекти науково-дослідницької підготовки соціальних працівників висвітлені в працях М. Букача, Т. Дьячек, Н. Клименюк, М. Лукашевича, О. Плaxотнік, Т. Попової, І. Савельчука. Водночас, аналіз наукової літератури свідчить про недостатню увагу вчених до проблеми готовності соціальних працівників до НДД, визначення її сутнісних характеристик

та структури.

Метою статті є вивчення суті та змістової структури готовності соціальних працівників до НДД. **Завдання дослідження:** розкрити зміст поняття «готовність майбутніх соціальних працівників до НДД»; визначити структуру досліджуваного феномену. **Методи дослідження:** аналіз наукової літератури, систематизація (для з'ясування ключових понять дослідження), узагальнення (з метою формування авторських висновків).

Виклад основного матеріалу. Перші фундаментальні дослідження з проблеми готовності до діяльності належать грузинському вченому Д. Узнадзе. В результаті наукового пошуку вчений дійшов висновку, що «у випадку наявності будь-якої потреби та ситуації її задоволення в суб'єкта виникає специфічний стан, який можна охарактеризувати як готовність, установку його до виконання певної діяльності, спрямованої на задоволення його актуальної потреби» (Узнадзе, 2001).

На початку ХХ ст. науковці Д. Кац, Г. Олпорт, Г. Сміт та ін. трактували термін «готовність» як потребу моделювання активності особистості в різних сферах життєдіяльності. Вони розглядали досліджуваний феномен як соціально-ціннісну резистентність людини до зовнішніх і внутрішніх впливів навколишнього середовища в межах регуляції й саморегуляції її поведінки.

З кінця ХХ-го ст. активізуються наукові дослідження педагогічної діяльності, і, зокрема, готовності фахівців до її виконання. Відповідно, на сьогоднішній день накопичено значний матеріал з проблеми готовності до педагогічної роботи. Так, Ю. Чапюк розглядає готовність до педагогічної діяльності як багатоаспектне утворення. Вона поєднує в собі усвідомлення соціальної відповідальності, намагання самостійно виконувати професійні завдання та на-

лежний рівень умінь і якостей, необхідних для педагогічної діяльності (знання з психології, використання новітніх технологій, високий рівень педагогічної майстерності тощо) (Чапек, 2015).

Під готовністю науково-педагогічного працівника до педагогічної діяльності Ю. Вербиненко розуміє фахову кваліфікацію та певну сукупність особистісних якостей і властивостей (Вербиненко, 2013).

Узагальнюючи означене, доходимо висновку, що готовність до певного виду діяльності розглядається з точки зору двох наукових підходів – особистісного і професійного. На нашу думку, досліджуване поняття не може розглядатися поза зв'язком із професіоналізмом фахівця. З одного боку, професійні якості суб'єкта діяльності розглядаються в контексті прояву психологічних особливостей особистості, необхідних для засвоєння спеціальних знань, умінь і навичок, що забезпечують необхідну ефективність професії. З іншого боку, вимоги, які висуваються до сучасної соціальної роботи (динамічність розвитку, системність і комплексність надання допомоги, її адресний характер та ін.) в цілому може бути досягнута тільки за рахунок високого рівня професіоналізму як у діяльності соціальних закладів і служб, так і окремого соціального працівника.

Ми вважаємо, що поняття готовності повинно досліджуватися з позиції комплексного підходу, і враховувати як особистісні, так і професійні якості фахівців соціальної роботи, що зумовлює наявність певного рівня професіоналізму.

Оскільки професійна соціальна робота включає дослідницький компонент, то готовність до НДД розглядається нами як одна із складових готовності до професійної діяльності, що відображається в її структурі й змістовому наповненні.

З позиції особистісного підходу поняття готовності розглядається як прояв індивідуально-особистісних якостей соціального працівника, обумовлених характером майбутньої дослідницької діяльності як компонент практики соціальної роботи. Спектр значених якостей повинен формуватися у процесі професійної підготовки фахівців.

Функціональний підхід до розуміння феномену готовності співвідносить його з певними тимчасовими характеристиками (попередня готовність, довготривала готовність). Говорячи про готовність до НДД як довготривалої, підкреслимо, що вона відбиває стійкість особистісних якостей, які не потрібно формувати щоразу в зв'язку з вирішенням нового дослідницького завдання, що постає перед фахівцем.

Зазначені наукові підходи лягли в основу тлумачення поняття готовності соціальних працівників до певного виду діяльності та визначення її структури у працях вітчизняних дослідників Т. Голубенко, Д. Данко, О. Карпенко, Р. Козубовського, О. Пожидаєвої та ін.

Інтегруючи описані підходи й беручи до уваги запропоноване нами визначення науково-дослідницької діяльності в соціальній роботі, під готовністю соціального працівника до НДД будемо розуміти цілісну систему його професійно-особистісних якостей, ґрунтовні теоретико-методологічні знання й дослідницькі вміння, активну особистісну позицію в процесі реалізації дослідницьких ролей, що виражається через позитивне і усвідомлене ставлення до науково-дослідницької діяльності як компоненту професіоналізму.

Для розробки структури готовності соціального працівника до НДД, а також її змістового наповнення необхідно здійснити аналіз вимог до його професійно-особистісних якостей. Їхній перелік будується

на основі кваліфікаційних характеристик та зафіксованих у освітніх програмах ЗВО, а також основних документах, що визнаються професійним співтовариством соціальних працівників різних країн: Міжнародній Декларації етичних принципів соціальної роботи, Міжнародних етичних стандартах соціальної роботи, етичному Кодексу Національної Асоціації соціальних працівників США, Етичному Кодексу соціальних працівників та ін.

У науковій літературі розглядається широкий спектр якостей, які повинні бути властиві соціальним працівникам, зокрема, фахова компетентність з широкого кола соціальних проблем, високий рівень загальної освіти й культури, володіння знаннями суміжних наукових сфер, доброта, любов до людей, щирість, доброзичливість, чуйність, милосердя, емпатія; комунікабельність, товариськість, уміння правильно зрозуміти людину, гнучкість, здатність підтримати іншого і стимулювати його на розвиток власних сил, організаційні здібності та ін.

Більшість науковців сходиться на думці, що готовність до діяльності охоплює мотиваційно-ціннісну та змістово-операційну сфери. Розглянемо їх більш детально.

У педагогічному словнику мотив розглядається як спонукальна причина дій і вчинків людини. Це динамічне явище, на яке впливають ті зрушення, які відбуваються у внутрішній структурі особистості, а також у зовнішніх обставинах її життєдіяльності (Ярмаченко, 2001). У контексті проблеми формування готовності соціальних працівників до НДД мотиви можна розглянути в декількох аспектах:

- як спонукання до науково-дослідницької діяльності, пов'язані із задоволенням потреби суб'єкта; сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, що викликає його активність і визначають спрямованість;
- спонукальний і визначальний вибір спрямованості діяльності, предмет, заради якого вона здійснюється;
- усвідомлювана причина, яка лежить в основі вибору дій і вчинків.

В основі науково-дослідницької діяльності, яка представляє собою специфічну форму пізнання, цілеспрямовану зміну і перетворення соціальної реальності лежать мотиви, які утворюють порівняно стійку мотиваційну сферу особистості. Оскільки ця діяльність полімотивована, то при моделюванні дидактичної системи формування готовності до неї майбутніх соціальних працівників необхідно визначити основні мотиви, що обумовлюють її виконання.

У якості таких мотивів виділяють особистісну захопленість, певні суспільні установки, інтерес до істини і творчості, потреба пізнання, бажання поглибити уявлення про дійсність, добитися суспільного визнання, слави, сприяти розвитку науки, відкрити нове для людства. Вони можуть трактуватися як мотиви зростання, оскільки пов'язані з пізнавальним і самоактуалізаційним компонентами, а також як мотиви досягнення, обумовлені зовнішніми факторами.

У процесі формування готовності майбутніх соціальних працівників до НДД варто враховувати, що його успішності сприяє перехід зовнішньої мотивації студентів у внутрішню. При такій умові акт отримання нового знання буде сприйматися майбутніми фахівцями як обов'язковий, як особистісно-значима діяльність, яка має визначальне значення не тільки в період навчання у ЗВО, але й протягом всієї професійної кар'єри.

Система цінностей соціальної роботи пов'язана з особливостями професійної діяльності в соціальній

сфері і здійснюється на чотирьох рівнях – метарівні, макрорівні, мезорівні і мікрорівні. Зазначені цінності утворюють певний світоглядний концепт професійної субкультури, де реалізуються переконання і ставлення, ідеали і прагнення, норми і практичні принципи взаємодії, етичні правила і професійні цінності.

Підкреслимо, що діяльність з формування мотиваційно-ціннісної сфери студентів повинна організовуватися з перших днів навчання у ЗВО. Для цього необхідно активно залучати їх до різних форм практико-орієнтованої діяльності, в тому числі, науково-дослідницької і волонтерської, надавати можливість вибору тематики досліджень відповідно до особистих інтересів і потреб, організувати добровільчу діяльність у різних закладах соціальної сфери, а також громадських організаціях соціальної спрямованості.

Змістово-операційну сферу готовності фахівців до певного виду діяльності представляють знання, розуміння, вміння та навички. Актуалізується проблема формування когнітивних здібностей особистості, які визначаються як здатність до сприйняття навчального матеріалу, наявність знань, необхідних для здійснення науково-дослідницької діяльності; здатність до наукового пізнання на основі наявних дослідницьких знань, дослідницького досвіду.

Так, І. Зимня розглядає когнітивні здібності соціальних працівників до НДД як результат цілеспрямованого вивчення ними змісту дослідницької діяльності (Зимня, 2004). Процес організації дослідницької діяльності у вищій школі представляє собою сукупність засвоєваних студентами дослідницьких дій, які виступають в якості предмета НДД, що реалізується на певному освітньому ступені.

У когнітивній сфері визначають шість категорій навчальних цілей: «знання», «розуміння», «застосування», «аналіз», «синтез», «оцінка». Зазначені знання та розуміння (загальні) становлять основу когнітивного компонента готовності фахівців до НДД. Однак відзначимо й спеціальні фахові знання, які, на нашу думку, необхідні для повноцінної реалізації науково-дослідницької діяльності:

- концептуальні – передбачають розуміння теоретичних основ професії соціальної роботи і науково-дослідницької діяльності, вміння аналізувати, синтезувати і формулювати соціальну проблему;
- аналітико-синтезичні – теоретичний аналіз процесів, які відбуваються в суспільстві, і здійснюють негативний вплив на людину; знання сутності наукових і соціальних явищ і фактів, уміння визначати факти кризового стану суспільства; уміння визначати шляхи вирішення проблеми та ін.
- методологічні – володіння знаннями про НДД і форми її реалізації; знання методологічних основ і методів науково-дослідницької діяльності;
- інтегративні – здатність пов'язати теорію і практику; розуміння соціальним працівником широкого культурного, економічного і соціального контексту, в рамках якого здійснюється професійна діяльність;
- адаптивні – вміння здійснювати передбачення на різних рівнях суспільного життя і бути готовим до будь-яких змін, визначальних для даного фаху.

У психолого-педагогічній літературі зазначається, що діяльність соціальних працівників передбачає застосування інноваційних механізмів вирішення соціальних проблем. При цьому, під інновацією розуміють процес створення, розповсюдження і використання практичних способів і засобів задоволення актуальних потреб суспільства в цілому і окремих його представників. У соціальній роботі інновації передбачають діяльність суб'єкта зі створення соці-

альних технологій, програм і проектів, а також їхню впровадження в практику роботи з різними категоріями клієнтів (Т. Шульга, Ю. Власова та ін.). Інновації виступають як важливий фактор економічного, соціального і культурного прогресу всіх сучасних суспільств; як засіб задоволення соціальних потреб; сприяють покращенню організації соціальної роботи, її ефективності і якості; підвищенню статусу професії (Л. Бондарчук, Є. Максименко).

Відповідно, інноваційні функції соціального працівника повинні виявлятися в творчому підході до соціальної діяльності, в пошуку нових більш якісних технологій соціального обслуговування, в узагальненні і впровадженні передового досвіду, в умінні застосовувати слабкі і сильні сторони діяльності соціального закладу чи служби та ін. Це зумовлює наявність у структурі готовності фахівця до НДД відповідних знань, умінь та навичок. Зокрема, володіння теоретико-методологічними і науково-методичними міждисциплінарними основами соціального проектування, прогнозування; вміння нестандартно вирішувати типові соціальні проблеми; володіння системою знань у сфері методів, технологій і оцінки якості виконання, реалізації проектних завдань, в галузі інструментарію соціального моніторингу результатів впровадження соціального проекту та ін.

В процесі реалізації НДД розвиваються інтелектуальні якості. Інтелектуальна активність – це властивість, яка відбиває процес взаємодії пізнавальних і мотиваційних чинників особистості. Формування когнітивної сфери передбачає підвищення рівня розвитку розумових дій, прийомів фіксації, обробки і аналізу інформації, розвиток гнучкості, мобільності, усвідомленості мислення, вміння бачити проблеми і протиріччя, знаходити способи вирішення завдань.

Значимим є усвідомлення майбутньої професійної діяльності: активність студентів у наукових дослідженнях залежить від того, як вони уявляють свою професію і чи вважають вони навички дослідницької роботи складовою компетентності фахівця.

Необхідною якістю дослідників є комунікабельність. Так, М. Монтень стверджував, що в «спілкуванні з людьми розум людський досягає виняткової ясності». Не важливо, коли відбувається обмін ідеями – під час приватних бесід чи наукових конференцій: «Вченим постійно потрібно говорити один з одним. Для стороннього спостерігача таке спілкування здається марною тратою часу, а насправді без нього просто не обійтись» (Монтень, 1992).

Визначальною якістю в процесі виконання НДД є самостійність. Так, вчена Т. Дьячек рекомендує студентам з початкових етапів наукового дослідження виявляти активну самостійність, вдаючись до допомоги керівника у вкрай складних випадках. До основних ознак самостійності вчений відносить: оригінальну ініціативність, винахідництво, новаторство, самостійність умовиводів, що передбачає відмову від традиційних поглядів та застосування прийомів критичного мислення (Дьячек, 2002).

Як відзначають дослідники, у формуванні інтелектуальних здібностей беруть участь не тільки пізнавальні, але й емоційні, вольові та рефлексивні процеси.

Здійснюючи науково-дослідницьку роботу, соціальний працівник не тільки пізнає об'єкти і предмети діяльності, але й виробляє певне ставлення до них і до умов праці, тобто починає займати певну позицію і переживати її як приємну або неприємну, що відображається на емоційному рівні. Емоційне ставлення, в свою чергу, стимулює або гальмує означену діяльність і визначає її продуктивність. Позитивне

ставлення до НДД зумовлює ступінь активності, сумлінності, самостійності суб'єкта діяльності. Соціалізація позитивних емоцій, до яких належать радість, інтерес, здивування, створює базу емоційних переживань, яка необхідна для розвитку особистості. У радості проявляється впевненість і особиста значимість, а це робить людину здатною долати труднощі; радість впливає на пізнавальні процеси. Інтерес – це почуття захопленості, цікавості; він мотивує пізнання, розвиток, творчу активність, тобто, з одного боку, належить до мотиваційної сфери особистості, а з іншого – включає в свою структуру емоційний компонент.

Як зауважують вітчизняні й зарубіжні дослідники, провідною якістю в процесі будь-якої діяльності є рефлексія. Наявність рефлексії в структурі готовності соціальних працівників до НДД визначається тим, що вона виступає механізмом розвитку інтелектуальних здібностей і детермінує її саморозвиток і самореалізацію. Зміст рефлексивної складової визначає стратегію поведінки фахівця в процесі науково-дослідницької діяльності. Рефлексія включає в себе самооцінку і самоаналіз власної діяльності як на продуктивному рівні, так і на емоційному. Вона сприяє виявленню умов для подальшого саморозвитку особистості.

Отже, вимоги до професійно-особистісних якостей соціальних працівників і їхньої науково-дослідницької діяльності, багато в чому подібні й передбачають:

- сформовану мотивацію та ціннісні орієнтири професійної діяльності;
- високий рівень розвитку інтелекту, здатність самостійно, творчо й критично мислити, генерувати продуктивні ідеї, уміло використовувати їх у практичній діяльності під час вирішення проблемних ситуацій, здатність діагностувати проблему, розробляти соціальні проекти, програми (що включає застосування дослідницького інструментарію), впроваджувати їх у життя;
- гнучку адаптацію до мінливої професійної ситуації, уміння самостійно здобувати необхідні знання, саморозвиватися й самовдосконалюватися;
- організованість, дисциплінованість, здатність управляти власною діяльністю, наявність рефлексивної позиції, самоконтроль.

Порівнюючи вимоги до професійно-особистіс-

них якостей соціального працівника й дослідника, відзначимо, що перші з них припускають більш високо розвинену емпатію, прагнення допомогти клієнту, терпіння. У той час як дослідницька діяльність визначає особливі вимоги на мотиваційну, інтелектуальну й волюву складові особистостей соціального працівника. Варто відзначити, що не існує таких професійно-особистісних якостей, які б були несумісні в цілісній індивідуальності соціального працівника. Навпаки, наявність дослідницьких якостей, потенційно закладених у системі його професійно-особистісних рис, при відповідній актуалізації забезпечує його компетентність, розширення пізнавального кругозору, посилення ефективності його діяльності. В цілому зазначене сприяє ефективному виконанню фахівцем професійних функцій, зокрема, здійснення науково-дослідницької діяльності.

Узагальнюючи вищевказане, ми визначаємо в структурі готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий компоненти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасних умовах готовність майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності є необхідним елементом і сутнісною характеристикою фахової соціальної роботи. Становлення освіченого, ініціативного фахівця з високим рівнем готовності до НДД є передумовою поступального розвитку професії, покликаною забезпечити соціальний захист різних груп населення. Готовність майбутнього соціального працівника до науково-дослідницької діяльності – це цілісна система професійно-особистісних якостей фахівця, ґрунтовні теоретико-методологічні знання й дослідницькі вміння, активна особистісна позиція в процесі реалізації дослідницьких ролей, що виражається через позитивне і усвідомлене ставлення до науково-дослідницької діяльності як компонента професіоналізму. У структурі готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий компоненти.

Перспективами подальших досліджень є визначення творчої складової в структурі готовності майбутнього фахівця соціальної роботи до науково-дослідницької діяльності.

Список використаної літератури

- Верби́ненко, Ю. Професійна готовність до педагогічної діяльності. *Професійна підготовка педагога в контексті європейських інтеграційних процесів: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету*. 2013. №1. С. 119–124.
- Дьячек Т.П. Подготовка социальных работников к исследовательской деятельности: теория и практика: монография. Тамбов: изд-во ТГУ, 2002. 167 с.
- Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Москва: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.
- Монтень М. Опыты. Москва: Голос, 1992. 384 с.
- Чапук Ю. Готовність до педагогічної діяльності як наукова проблема. *Педагогічний часопис Волині*. 2015. № 1. С. 26–30.
- Узнадзе Д.Н. Психология установки. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 416 с.
- Ярмаченко М.Д. Педагогічний словник. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.

References

- Chapiuk, Y. (2015). Hotovnist do pedahohichnoi diialnosti yak naukova problema [Readiness for Pedagogical Activity as a Scientific Problem]. *Pedagogical Bulletin of Volyn, 1*, 26–30. [in Ukrainian].
- Dyachek, T.P. (2002). *Podgotovka socialnyh rabotnikov k issledovatel'skoy deyatel'nosti: teoriya i praktika* [Training of social workers for research activities: theory and practice]. Tambov: TSU. [in Russian].
- Monten, M. (1992). *Opyty*. [Experiences]. Moscow: Golos. [in Russian].
- Uznadze, D.N. (2001). *Psihologiya ustanovki* [The Psychology of the Installation]. Saint Petersburg: Pyter. [in Russian].
- Verbynenko, Y. (2013). *Profesiina hotovnist do pedahohichnoi diialnosti* [Professional Readiness for Pedagogical Activity]. *Professional training of a teacher in the context of European integration processes: a collection of scientific works of the Drohobych State Pedagogical University, 1*, 119–124. [in Ukrainian].
- Yarmachenko, M. D. (2001). *Pedahohichniy slovnyk* [Pedagogical Dictionary]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
- Zimnyaya, I.A. (2004). *Klyuchevye kompetentnosti kak rezul'tativno-celevaya osnova kompetentnostnogo podhoda v*

obrazovani [Key Competencies as an Effective and Target Basis of a Competence-based Approach in Education]. Moscow: Research Center of Problems of the Quality of Training. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2019 р.

Повидайчик Оксана

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра соціології і соціальної роботи
ГВУЗ «Ужгородський національний університет»
г.Ужгород, Україна

Рюль Вікторія

кандидат соціологічних наук, доцент
кафедра соціології і соціальної роботи
ГВУЗ «Ужгородський національний університет»
г.Ужгород, Україна

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ БУДУЩИХ СОЦІАЛЬНИХ РАБОТНИКІВ К НАУЧНО-ІСЛЕДОВАТЕЛЬСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті досліджується проблема готовності майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. Встановлено, що в педагогічній теорії і практиці відсутні цілісні дослідження суттєвих характеристик і структури готовності соціальних працівників до виконання наукових досліджень. Метою статті є вивчення сутності і змістової структури готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності. Методи дослідження: аналіз наукової літератури, систематизація (для висвітлення ключових понять дослідження), узагальнення (з метою формування авторських висновків). Встановлено, що готовність майбутнього соціального працівника до науково-дослідницької діяльності – це цілісна система професійно-особистісних якостей спеціаліста, базові теоретико-методологічні знання і дослідницькі вміння, активна особистісна позиція в процесі реалізації дослідницьких ролей, виражається через позитивне і усвідомлене ставлення до науково-дослідницької діяльності як компонента професіоналізму. В структурі готовності соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності визначені мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і емоційно-вольовий компоненти.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність; готовність; структура; компоненти; професійна підготовка; соціальний працівник.

Povidaychik Oksana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

Ruhle Viktoria

Candidate of Sociological Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

THE PROBLEM OF READINESS OF FUTURE SOCIAL EMPLOYEES FOR THE SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITY

Abstract. The article examines the problem of the readiness of future social workers for research activities. It is established that in the pedagogical theory and practice there are no coherent researches of essential characteristics and structure of readiness of social workers for carrying out scientific researches. The purpose of the article is to study the essence and content structure of the readiness of social workers for scientific research activities. Methods of research used: analysis of scientific literature, systematization (for clarification of key concepts of research), generalization (in order to formulate author's conclusions). The scientific approaches to understanding the concept of readiness of a specialist to a certain type of activity - personal and functional are analyzed. It was established that the readiness of the future social worker for research activities is an integral system of professional and personal qualities of a specialist, a solid theoretical and methodological knowledge and research skills, an active personal position in the process of realization of research roles, which is expressed through a positive and conscious attitude to the scientific-research as a component of professionalism. The range of qualities that a social worker must possess: professional competence from a wide range of social problems, high level of general education and culture, knowledge of the related scientific fields, kindness, love for people, sincerity, kindness, sensitivity, mercy, empathy, sociability, flexibility, the ability to support the others and to stimulate them for the development of their own forces, organizational skills, etc. Motivational-value, cognitive, activity and emotional-volitional components are determined in the structure of readiness of social workers for research activities. The motivational-value component implies the presence of interest in SRA (scientific-research activity) in the process of solving professional problems, the desire to deepen scientific research knowledge, and the attitude towards the SRA (scientific-research activity) as a value. The cognitive component defines knowledge of the theory and methodology of scientific knowledge, interdisciplinary research methods. Activity component involves the formation of a number of research skills; emotional-volitional - a sense of intellectual satisfaction from SRA (scientific-research activity), emotional stability, persistence, responsibility, organization, ability to self-reflection.

Key words: scientific-research activity; readiness; structure; components; professional training; social worker.

Полонська Тамара Костянтинівна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
старший науковий співробітник відділу навчання іноземних мов
Інститут педагогіки НАПН України,

м.Київ, Україна

Polonska@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5717-1041>

РЕАЛІЗАЦІЯ НАСКРІЗНИХ ЗМІСТОВИХ ЛІНІЙ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Анотація. Актуальність обраної теми пов'язана з реалізацією компетентісного підходу в навчанні, який передбачає зміщення акценту з накопичення обсягу знань на формування практичних умінь і набуття необхідних життєвих компетентностей. Мета статті: з'ясувати сутність поняття «наскрізні змістові лінії» та розкрити особливості їх реалізації у процесі навчання іноземних мов учнів початкової школи на засадах компетентісного підходу. Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури, чинних нормативних документів тощо). Автором проаналізовано нові нормативні документи про початкову освіту, визначено сутність наскрізних змістових ліній в освітньому процесі в цілому та курсі іноземної мови початкової школи зокрема. У статті охарактеризовано чотири наскрізні змістові лінії в навчанні іноземних мов учнів 1–4 класів на засадах компетентісного підходу, співвіднесено їх із запропонованими у програмах темами та обов'язковими результатами навчання. Реалізація змістових ліній спрямована на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: компетентісний підхід; наскрізні змістові лінії; іноземні мови; початкова школа.

Вступ. Нині у світовій практиці ефективність освіти пов'язується з реалізацією компетентісного підходу, який спрямовує навчальний процес на формування не лише предметних, але й ключових компетентностей. Державний стандарт початкової освіти і типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти містять новітнє розуміння компетентісного підходу загалом і ключових компетентностей зокрема. Відповідно до цих документів вітчизняна школа потребує зміщення акцентів зі знаннєвого на компетентісний підхід до освіти, який передбачає передусім *вироблення і розвиток в учнів молодшого шкільного віку вмій діяти, застосовувати набутий ними досвід у різних життєвих і проблемних ситуаціях.*

Оновлення змісту навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти також пов'язується з компетентісним підходом, спрямуванням навчальної діяльності на вироблення в учнів необхідних життєвих компетентностей («life skills»), що в майбутньому дали б їм змогу вільно й комфортно почуватися в сучасному світовому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показав аналіз науково-методичної літератури, означену нами проблему найповніше висвітлено стосовно шкільних предметів природничо-математичного циклу. Що стосується іноземної мови, то є лише окремі публікації з характеристикою тієї чи іншої змістової лінії у процесі навчання студентів закладів вищої освіти, зокрема: комунікативної (С.П.Каричковська); соціокультурної (Ю.Г.Безгін, І.Б.Іванова). Аналіз наскрізних змістових ліній у нових програмах з іноземних мов для початкової школи знайшов своє відображення в публікаціях Т.К. Полонської (Полонська, 2018; Полонська, 2019). Але питання змісту цих ліній, способів їх реалізації та відображення в тематиці ситуативного спілкування ще ніким не досліджувалося.

Метою статті є з'ясування сутності поняття «наскрізні змістові лінії» та розкриття особливостей їх реалізації у процесі навчання іноземної мови учнів початкової школи на засадах компетентісного підходу. **Завдання дослідження:** на основі аналізу чинних типових освітніх програм для закладів за-

гальної середньої освіти (Іншомовна галузь. Іноземна мова) охарактеризувати наскрізні змістові лінії в курсі іноземної мови початкової школи, співвіднести їх із запропонованими у програмах темами та обов'язковими результатами навчання.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз наукової психолого-педагогічної, лінгвістичної та методичної літератури, чинних нормативних документів: стандартів, програм тощо); *експериментальні* (апробація теоретичних положень теми).

Виклад основного матеріалу. У документах Нової української школи запропоновано сучасні дефініції понять «компетентісний підхід», «компетентності», «ключові компетентності».

Зокрема, *компетентісний підхід* визначено як «місток, який поєднує школу з реальним світом і тими потребами, які ставить перед людиною життя». *Компетентність* трактується як «поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити діяльність у нових непередбачуваних умовах», а *ключові компетентності* як «ті, які кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, вияву активної громадянської позиції, соціального залучення та працевлаштування, і які здатні забезпечити життєвий успіх молоді у суспільстві знань» (Нова укр. школа..., 2016, с.10).

У навчанні іноземних мов компетентісний підхід проявляється насамперед у процесі комунікативної діяльності, коли учні не лише отримують певні знання, але й виконують систему навчальних дій, які забезпечують оволодіння цими знаннями у практичній діяльності.

Зміст іншомовної освіти представлено в мовно-літературній освітній галузі двох типових навчальних програм для закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), створених на основі нового Державного стандарту початкової освіти (Державний стандарт..., 2018). Утім ці програми мають як спільні, так і відмінні риси. Щоб з'ясувати, що єднає й різнить ці документи, розглянемо насамперед мету і завдання іншомовної освіти в початковій школі.

Наприклад, у програмі, підготовленій під керівництвом О.Я.Савченко, головна мета навчання іно-

земної мови в початковій школі полягає у *формуванні в учнів комунікативної компетентності*, що забезпечується лінгвістичним, мовленнєвим і соціокультурним досвідом, узгодженим з віковими можливостями молодших школярів (Типова освітня програма для закладів..., 2018). Ця мета дублює мету з попередніх програм.

Натомість, у програмі, підготовленій під керівництвом Р.М.Шияна, метою іншомовної освіти для загальної середньої освіти є *формування іншомовної комунікативної компетентності* для безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, що забезпечує розвиток інших ключових компетентностей і задоволення різних життєвих потреб дитини (Типова освітня програма початкової освіти, 2018).

Отже, спільним у визначенні мети в обох програмах є *формування в учнів іншомовної комунікативної компетентності*. Щодо другої половини речення, то у програмі, підготовленій під керівництвом О.Я.Савченко (*умовно перша програма*), ця мета досягається за допомогою складників комунікативної компетентності: лінгвістичної, мовленнєвої і *соціокультурної* компетентності (далі в тексті програми йтиметься про *соціолінгвістичну* компетентність). Програма, підготовлена під керівництвом Р.Б.Шияна (*умовно друга програма*), пропонує для формування іншомовної комунікативної компетентності здійснювати навчальну діяльність у межах змістових ліній, які забезпечують розвиток інших ключових компетентностей. Фактично змістові лінії є не що інше, як компоненти комунікативної компетентності. Оскільки сучасний розвиток вітчизняної шкільної іншомовної освіти характеризується впровадженням компетентнісного підходу до навчання на основі предметних і ключових компетентностей як результату навчання, то, на наш погляд, мета у другій програмі є більш конкретно й осучасненою.

У чинних навчальних програмах, на відміну від попередніх, сформульовано основні завдання іншомовної освіти, спрямовані на реалізацію головної мети навчання іноземних мов учнів початкової школи. Окреслені завдання, які фактично збігаються в обох програмах, передусім спрямовані на формування лінгвістичної та мовленнєвої компетентностей (*здійснювати спілкування..., розуміти на слух..., читати і розуміти... тощо*).

Але слід зазначити і наявність завдань, що відповідають вимогам Нової української школи та передбачають розвиток критичного і логічного мислення учнів, формування їхньої здатності до творчого самовираження, застосування отриманих знань у нестандартних і непередбачуваних життєвих ситуаціях, готовність вступати в іншомовне спілкування тощо. До таких завдань можна віднести:

- адекватно використовувати досвід, набутий під час вивчення рідної мови та інших навчальних предметів;
- критично оцінювати інформацію та використовувати її для різних потреб;
- висловлювати свої думки, почуття та ставлення;
- ефективно взаємодіяти з іншими усно, письмово та за допомогою засобів електронного спілкування.

Що стосується завдань, які містяться лише у другій програмі (а саме: 1) обирати й застосовувати доцільні комунікативні стратегії відповідно до різних потреб; 2) ефективно користуватися навчальними стратегіями для самостійного вивчення іноземних мов), то, на нашу думку, вони є важливими, але більше стосуються учнів базової і профільної школи, зокрема їхнього навчального досвіду до реалізації цих

завдань, тобто готовності до різних форм іншомовного спілкування.

Відповідно до мети та завдань іншомовної освіти в початковій школі у першій програмі виокремлено такі *складники комунікативної компетентності*: «Сприймання на слух», «Зорове сприймання», «Усна взаємодія», «Усне висловлювання», «Писемна взаємодія», «Писемне висловлювання», «Онлайн взаємодія». У другій програмі ці складники віднесено до змістових ліній, які окреслюють внутрішню структуру іншомовної освітньої галузі та систематизують її конкретні очікувані результати. Оскільки метою нашої публікації є наскрізні змістові лінії, розглянемо це питання детальніше.

На думку П.С.Лернера, поняття «*наскрізні змістові лінії*» є досить нечітким і навіть суперечливим. В одних випадках, із позицій «знаннєвого» підходу, ними визначають розділ (главу, фрагмент, модуль, кластер) предметного змісту навчального матеріалу, а в інших, із позицій компетентнісного підходу, розкривають змістові лінії як світоглядні, логіко-алгоритмічні, інформаційно-технологічні та моделюючі, котрі спрямовані на формування основ наукового світогляду, загальнонавчальних і загальнокультурних навичок роботи з інформацією, підготовку учнів до подальшої професійної діяльності, оволодіння інформаційними і телекомунікаційними технологіями. Учений припускає, що «змістові лінії» в ідеалі могли б служити підвищенню прозорості розуміння учнями змісту предметних і освітніх галузей, тобто зменшенню ступеня їхнього відчуження від особистісно орієнтованого знання (Лернер, 2010).

Щоб розібратися в сутності та призначенні наскрізних змістових ліній звернемося до робіт В.С.Ледньова, який сформулював принцип відображення освітніх галузей (навчальних предметів) у змісті загальної освіти (Леднев, 1991). Названий автором принцип «бінарного входження базових компонентів до структури освіти» полягає в тому, що кожна освітня галузь включається до змісту освіти двояко: по-перше, як окремий навчальний предмет і, по-друге, імпліцитно – як «наскрізні лінії» у змісті шкільної освіти в цілому. Наприклад, навчання української мови у школі здійснюється у вигляді мовленнєвої та іншої мовної діяльності на заняттях з усіх навчальних предметів. Поряд з цим у навчальному плані є й окремий шкільний предмет «Українська мова». Ідея «бінарного входження» працює як на міжпредметному, так і на внутрішньопредметному рівні. У середині змісту курсу вона реалізується за допомогою змістових ліній.

Слід зазначити, що жоден педагогічний чи методичний словник не містить дефініції поняття «змістова лінія» чи «наскрізна змістова лінія».

Відповідно до вимог Нової української школи наскрізні змістові лінії є засобом інтеграції ключових і предметних компетентностей, навчальних предметів і предметних циклів; їх необхідно враховувати при формуванні шкільного середовища. Мета наскрізних змістових ліній полягає в тому, щоб сконцентрувати увагу й зусилля вчителів-предметників, класних керівників, усього педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для учня й суспільства мети, увиразнити ключові компетентності. Інтегровані змістові лінії реалізуються під час вивчення певних розділів і тем через добір відповідної інформації, дидактичних матеріалів та використання різних методів навчання, реалізації проектів і досліджень» (Нова укр. школа..., 2016, с.10).

У першій навчальній програмі (О.Я.Савченко) вирізняє чотири наскрізні змістові лінії, яких немає у

другій програмі (Р.М.Шияна). Це, зокрема, такі **наскрізні змістові лінії** (НЗЛ): «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Доречно підкреслити, що наскрізні змістові лінії є новим структурним елементом у програмі з іноземних мов для початкової школи, реалізація яких передбачає формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння з різних предметів у реальних життєвих ситуаціях. Звичайно, роль іноземної мови як навчального предмета не є визначальною у формуванні зазначених наскрізних змістових ліній. Їх реалізація полягає у відповідному трактуванні навчального змісту тем, окреслених програмою, і не передбачає будь-якого його розширення чи поглиблення.

Розглянемо спрямованість зазначених змістових ліній на уроках іноземної мови та їх дотичність до тематики спілкування.

НЗЛ «**Екологічна безпека та сталий розвиток**» спрямована на формування в учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної грамотності, готовності брати участь у розв'язанні питань довкілля і розвитку суспільства. У процесі вивчення тем «Природа та навколишнє середовище», «Людина», «Відпочинок і дозвілля», «Подорож» в учнів формується поняття того, що людина є частиною природи, і що її існування безпосередньо залежить від природного середовища.

Реалізація НЗЛ «**Громадянська відповідальність**» сприяє формуванню свідомого громадянина й патріота своєї країни, основ відповідального ставлення до громади і суспільства. Вивчаючи теми «Людина», «Я, моя родина і друзі», «Школа та шкільне життя», «Відпочинок і дозвілля», «Природа та навколишнє середовище», учні більше дізнаються про власні права й обов'язки; про свою роль і місце в сучасному мультилінгвальному та полікультурному середовищі тощо. Ця лінія засвоюється в основному через колективну діяльність (дослідницька робота, робота у групі, проєкт тощо), що поєднує іноземну мову з іншими навчальними предметами і розвиває в учнів готовність до співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності і думок.

Формування здоров'язберезувальної ключової компетентності здійснюється в межах НЗЛ «**Здоров'я і безпека**», котра спрямована на формування учня як духовно, емоційно, соціально і фізично повноцінного громадянина суспільства, здатного вести здоровий

спосіб життя. Опрацьовуючи теми «Харчування», «Людина», «Помешкання», «Я, моя родина і друзі», «Відпочинок і дозвілля», «Подорож», учні глибоше знайомляться з базовими правилами безпечної поведінки та чинниками, що впливають на здоров'я людини; навчаються розрізняти здорову та шкідливу їжу; активно долучаються до облаштування безпечного для життя й навчання середовища. Крім цього, сама структура кожного уроку потребує реалізації цієї лінії: активні методи роботи (інсценування, рольові ігри), фізкультхвилинки, хвилини релаксації, зміна діяльності тощо.

Вивчення НЗЛ «**Підприємливість і фінансова грамотність**» передбачає забезпечення кращого розуміння учнями практичних аспектів фінансових питань і розвиток їхніх лідерських ініціатив. Навчання школярів раціонально використовувати кошти, заощаджувати, планувати витрати, виявляти ініціативу та відповідальність, проявляти обізнаність і своє ставлення до фінансових можливостей сучасних професій здійснюється під час оволодіння темами «Я, моя родина і друзі», «Свята і традиції», «Подорож», «Харчування».

Упровадження наскрізних змістових ліній має сприяти перебудові змісту навчання в такий спосіб, щоб отримані учнями знання, уміння й навички дозволили б їм успішно адаптуватися в новому соціальному й інформаційному середовищі та активно впливати на нього в інтересах збереження й подальшого розвитку суспільства та довкілля.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наскрізні змістові лінії, як і ключові компетентності, є спільними для всіх навчальних предметів і слугують засобом інтегрування навчального змісту. Ефективність обов'язкових результатів навчання, окреслених у межах кожної наскрізної змістової лінії, залежить не лише від її змісту, а також від використання на уроках інтерактивних форм і методів навчання (проєктні роботи, дидактичні та сюжетно-рольові ігри, інсценізації, моделювання, дискусії, ситуаційні завдання тощо). Інтегровані змістові лінії корелюються з окремими ключовими компетентностями і сприяють формуванню ціннісних і світоглядних орієнтацій учня/учениці, що визначають його/її поведінку в різних життєвих ситуаціях. Перспективу наших подальших наукових розвідок ми вбачаємо в дослідженні впливу ключових компетентностей, визначених у чинній навчальній програмі, на ефективність оволодіння іноземною мовою учнями початкової школи.

Список використаної літератури

- Державний стандарт початкової освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 15.09.2018).
- Леднев В.С. *Содержание образования: сущность, структура, перспективы*: научное издание. Москва: Высшая школа, 1991. 223 с.
- Лернер П.С. *Модели содержательных линий предметных и образовательных областей*. 15.02.2010 г. URL: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=1626&binn_rubrik_pl_articles=181 (дата звернення: 11.03.2019).
- Нова українська школа: основи стандарту освіти* / ред. кол.: Лілія Гриневич, Віктор Бриндза, Ніна Дементівська, Роман Шиян (координатор проєкту) та ін. Львів: Studio Wydawnicze VERSUM Lucyna Mynarska, 2016. 64 с.
- Полонська Т.К. Компетентнісні результати навчальних досягнень учнів молодшого шкільного віку з іноземної мови за новим державним стандартом початкової освіти. *Педагогічні обрії*. 2018. № 5-101. С. 18–24.
- Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти* / під кер. О.Я. Савченко: лист МОН від 20.08.2018 р. № 1/9-503. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 15.09.2018).
- Типова освітня програма початкової освіти* / під кер. Р.М. Шияна: лист МОН від 20.08.2018 р. № 1/9-503. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (дата звернення: 15.09.2018).
- Polonska T.K. Innovation in the Ukrainian primary school: student learning outcomes requirements for foreign language according to competency-based approach. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 1. С. 69–76.

References

- Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity*: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.02.2018 r. № 87. [State standard of primary education: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 21 February 2018 No. 87]. URL: <http://zakon.rada.gov>

ua/laws/show/87-2018-%D0%BF (last accessed: 15.09.2018) [in Ukrainian].

Hrynevych, L., et al. (Ed.). (2016). *Nova ukrainska shkola: osnovy standartu osvity*. [New Ukrainian school: fundamentals of standard in education]. Lviv Studio Wydawnicze VERSUM Lucyna Mynarska. [in Ukrainian].

Lednev, V.S. (1991). *Soderzhanie obrazovaniya: sushnost', struktura, perspektivy*: nauchnoe izdanie. [Content of education: essence, structure, perspectives]. Moskva: Vysshaya shkola. [in Russian].

Lerner, P.S. (2010). *Modeli soderzhatel'nykh liniy predmetnykh i obrazovatel'nykh oblastej* [Models of content lines of subject and educational spheres]. URL: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=1626&binn_rubrik_pl_articles=181 (last accessed: 11.03.2019) [in Russian].

Polonska, T.K. (2018). Kompetentnisni rezultaty navchalnykh dosiahnen uchniv molodshoho shkilnoho viku z inozemnoi movy za novym Derzhavnym standartom pochatkovoi osvity. [Competence outcomes of learning achievements for students of primary school age in a foreign language in accordance with the New State Standard of Primary Education]. *Pedahohichni obri.*, 5-101, 18–24 [in Ukrainian].

Polonska, T.K. (2019). Innovation in the Ukrainian primary school: student learning outcomes requirements for foreign language according to competency-based approach. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 1, 69–76 [in English].

Savchenko, O.Ya. (ed.). (2018). *Typova osvittia prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity*. [Typical educational program for institutions of general secondary education]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (last accessed: 15.09.2018) [in Ukrainian].

Shyian, R.M. (Ed.). (2018). *Typova osvittia prohrama pochatkovoi osvity* [Typical primary educational program]: URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> (last accessed: 15.09.2018) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 10.04.2019 р.

Полонская Тамара

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник
старший научный сотрудник отдела обучения иностранным языкам
Институт педагогики НАПН Украины,
г. Киев, Украина

РЕАЛИЗАЦИЯ СКВОЗНЫХ СОДЕРЖАТЕЛЬНЫХ ЛИНИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

Аннотация. Актуальность избранной темы связана с реализацией компетентностного подхода в обучении, который предусматривает смещение акцента с накопления объема знаний на формирование практических умений и приобретение необходимых жизненных компетентностей. Цель статьи: выяснить сущность понятия «сквозные содержательные линии» и раскрыть особенности их реализации в процессе обучения иностранным языкам учащихся начальной школы на основе компетентностного подхода. Методы исследования: теоретические (анализ научной психолого-педагогической, лингвистической и методической литературы, действующих нормативных документов: стандартов, программ и т.п. Автором проанализированы новые нормативные документы о начальном образовании, определена сущность сквозных содержательных линий в образовательном процессе в целом и в курсе иностранного языка начальной школы в частности. В статье охарактеризованы четыре сквозные содержательные линии в обучении иностранным языкам учащихся 1-4 классов на основе компетентностного подхода, которые соотношены с предложенными в программах темами и обязательными результатами обучения. Реализация этих линий направлена на формирование в учащихся способности применять знания и умения по различным предметам в реальных жизненных ситуациях.

Ключевые слова: компетентностный подход; сквозные содержательные линии; иностранные языки; начальная школа.

Polonska Tamara

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher
Department of Teaching Foreign Languages
Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

IMPLEMENTATION OF CROSS-CUTTING CONTENT LINES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS ON THE BASIS OF COMPETENCE-BASED APPROACH

Abstract. The relevance of the chosen topic is related to the implementation of the competence-based approach to education, which involves shifting the emphasis from the accumulation of knowledge to the formation of practical skills and the acquisition of necessary life skills (competences). The purpose of the article: to clarify the essence for the concept of «cross-cutting content lines» and to reveal the features of its implementation in the process of teaching foreign languages to primary school students on the basis of the competence-based approach. Research methods: theoretical (analysis of scientific psycho-pedagogical, linguistic and methodical literature, current regulatory documents: standards, programs, etc.). The author reveals the modern definitions of the concepts «competence-based approach», «competence», «key competences», which are proposed in the documents of the New Ukrainian School. She analyzes the new regulatory documents on primary education, in particular: State standard of primary education, Typical educational program for institutions of general secondary education, Typical primary educational program; determines the essence of cross-cutting content lines in the educational process in general and a foreign language course of primary school in particular. The article describes four cross-cutting content lines in teaching foreign languages to students of grades 1-4 on the basis of the competence-based approach: «Environmental Security and Sustainable Development», «Civil Responsibility», «Health and Safety», «Entrepreneurship and Financial Literacy»,

the implementation of which is aimed at forming the student's ability to apply knowledge and skills from different school subjects in real life situations. These lines are correlated with separate key competences and contribute to the formation of value and ideological orientations of the student, determining his/her behaviour in various life situations. Cross-cutting content lines in a foreign language course of primary school are also correlated with the topics proposed in the programs and compulsory learning outcomes.

Key words: competence-based approach; cross-cutting content lines; foreign languages; primary school.

УДК 378. 640.412

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.137-140

Попик Мар'яна Михайлівна

кандидат економічних наук, старший викладач
кафедра туристичної інфраструктури та сервісу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
mariana.popyk@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1693-7896>

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ: ДОСВІД ШВЕЙЦАРІЇ

Анотація. У статті досліджується досвід професійної підготовки фахівців сфери гостинності у вищій школі Швейцарії. Виявлено суперечності між необхідністю вдосконалення системи професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців сфери гостинності в Україні і недостатньою розробленістю наукових підходів та методичного забезпечення цього процесу. Метою статті є вивчення досвіду професійної підготовки фахівців сфери гостинності у вищій школі Швейцарії з метою адаптації кращих здобутків у вітчизняній освітній практиці. Методи дослідження: аналіз і синтез психолого-педагогічної літератури, освітніх програм – застосовувалися для з'ясування особливостей професійної підготовки фахівців сфери гостинності за рубежом; узагальнення – для формулювання авторських висновків. Встановлено, що освітні програми професійної підготовки майбутніх фахівців сфери гостинності постійно змінюються і адаптуються до сучасних умов, що забезпечує їхню актуальність. Вартими для впровадження у вітчизняній освітній практиці визначено такі аспекти, як: наявність широкого спектру освітніх програм, інтеграція теоретичного і практичного навчання, обов'язкове тривале щорічне стажування на базі провідних готелів (в тому числі, зарубіжних), навчання англійською мовою, розвиток особистісних якостей майбутніх фахівців, необхідних для успішної реалізації професійних функцій та ін.

Ключові слова: професійна підготовка; освітня програма; фахівці сфери гостинності; досвід Швейцарії; практика; стажування.

Вступ. В сучасних умовах сфера гостинності стає все більш інноваційною та високотехнологічною, що зумовлює потребу в добре освічених, комунікабельних, професійно підготовлених фахівцях. У галузь готельно-ресторанного бізнесу впроваджуються ідеї, підходи, пріоритети управлінської діяльності, які функціонують в інших секторах економіки, зокрема, регулярна оцінка або ефективні методи комунікації. Актуальність проблеми кадрового забезпечення підкреслюється потребою реформування системи професійної підготовки фахівців сфери гостинності. Разом з тим очевидною є суперечність між необхідністю багатоаспектного вдосконалення сучасної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів сфери гостинності і недостатньою розробленістю наукових підходів і методичного забезпечення цього процесу. У зв'язку з цим актуальним стає вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців готельно-ресторанної галузі. Практичний інтерес становить вивчення освітньої практики Швейцарії, оскільки ця країна має значний довід професійної підготовки фахівців сфери гостинності у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерельної бази засвідчує наявність глибокого інтересу науковців до проблеми професійної підготовки фахівців сфери гостинності (М. Бабешко, Ю. Безрученков, А. Віндюк, Н. Зубар, О. Машкова, Л. Хаєт та ін.). Проте у вітчизняній педагогічній літературі відсутні цілісні дослідження, присвячені професійній підготовці фахівців готельно-ресторанної справи у зарубіжній вищій школі, хоч окремі аспекти висвітлені в працях В. Антоненко, Т. Голікової, А. Корніяки, І. Кучеренко, М. Лайко, Н. Масюк, А. Пізама та ін.

Метою даної статті є вивчення досвіду професійної підготовки фахівців сфери гостинності у вищій школі Швейцарії з метою адаптації кращих здобутків у вітчизняній освітній практиці. **Завдання дослідження:** проаналізувати досвід професійної підготовки фахівців сфери гостинності у школах Швейцарії; виявити окремі ідеї, які можуть бути

впроваджені у вітчизняному освітньому просторі.

Методи дослідження: аналіз і синтез психолого-педагогічної літератури, освітніх програм – застосовувалися для з'ясування особливостей професійної підготовки фахівців сфери гостинності за рубежом; узагальнення – для формулювання авторських висновків.

Виклад основного матеріалу. Формування сучасних національних та міжнародних мереж готельно-ресторанних послуг формує потребу в кваліфікованому персоналі з відповідною професійною освітою, досвідом роботи, знанням іноземних мов тощо. На сьогоднішній день вища освіта Швейцарії асоціюється зі спеціальністю «Готельний бізнес». Саме в цю країну приїжджають студенти з усього світу вивчати закони індустрії гостинності. Швейцарія – це країна, яка вперше розробила і впровадила модель професійної підготовки фахівців сфери гостинності, а її школи готельного та туристичного бізнесу вважаються еталонними. Багато років у Швейцарії готують готельних управлінців, а найбільш відомими освітніми закладами є: Школа готельного менеджменту Люзанні (The Ecole Hoteliere de Lausanne), Міжнародна школа готельного менеджменту Ле Рош (Les Roches International School of Hotel Management), Інститут вищої освіти Гліон (Glion Institute of Higher Education), Швейцарська школа готельного менеджменту (Swiss Hotel Management School) та ін. (Pizam, 2010).

Чисельність студентів, які навчаються готельному менеджменту, івент-менеджменту, міжнародному бізнесу в галузі гостинності з кожним роком зростає. Це зумовлено тим, що кваліфікація за певною спеціальністю, здобута в університетах Швейцарії є фундаментальною базою для успішної кар'єри в динамічній індустрії гостинності, а диплом – перепусткою в міжнародний готельно-ресторанний і туристичний бізнес.

У Швейцарії всі школи готельного та туристичного менеджменту є приватними. Для їхнього відкриття і подальшого функціонування не вимагається спеціального дозволу урядових структур чи акреди-

тації: власник (керівник закладу) визначає вимоги до освітніх програм, рівня і якості викладання в школі. Але якщо школа прагне мати визнання в суспільстві і хорошу репутацію, необхідно акредитувати свою діяльність. Перевірку і акредитацію шкіл здійснюють федеральні або кантональні державні комісії за відповідним спрямуванням, державні або приватні університети, а також швейцарські або міжнародні професійні організації, наприклад Міжнародна управлінська асоціація готелів та закладів харчування (HCIMA – Hotel and Catering International Management Association), Європейський фонд акредитації програм професійної підготовки фахівців готелів (EFAH – European Foundation for the Accreditation of Hotel School Programmes) та ін.

Зауважимо, що більшість топ-менеджерів, які працюють у світовій готельній індустрії – це випускники швейцарських бізнес-шкіл. Після їхнього закінчення випускник відразу може претендувати на посаду помічника менеджера в сфері гостинності. Студенти зазначених шкіл отримують ґрунтовну професійну підготовку, яка передбачає вивчення загальних теоретичних дисциплін: маркетингу, бухгалтерського обліку, комп'ютерних наук, туризму, економіки, менеджменту. Обов'язково вивчається одна або дві іноземні мови. Оскільки офіційною мовою гостинності та туризму визнана англійська мова, то на ній ведеться навчання майже в усіх спеціалізованих закладах Швейцарії.

Особливістю професійної підготовки фахівців сфери гостинності у вищій школі Швейцарії є тісний зв'язок теорії і практики. Майже у всіх школах навчальний рік складається з теоретичного навчання протягом одного семестру і обов'язкового стажування, яке триває півроку у готелях (в тому числі, за рубежом).

Школи готельного бізнесу Швейцарії пропонують освітні програми, які мають різну тривалість навчання з присудженням відповідних освітніх ступенів.

Освітня програма, яка триває 1 рік (неповна середня освіта) – 5 місяців триває теоретичний курс і 4-6 місяців – оплачуване стажування в готелях Швейцарії чи за рубежом. По її завершенню видається Професійний Сертифікат.

Дворічна освітня програма (неповна середня освіта) передбачає навчання за схемою однорічної програми протягом двох років (кожного року п'ятимісячний теоретичний курс і піврічне стажування). Після завершення програми студенти отримують диплом з курсу «Оперативне управління готельним господарством» (Swiss Diploma in Hotel Management).

Освітня програма тривалістю 2,5 роки (спеціальна освіта) – після її завершення студенти отримують диплом вищого ступеня з курсу «Міжнародне управління готельним і туристичним господарством» (Swiss Higher Diploma in Hotel Management).

Освітня програма тривалістю 3 роки (повна спеціальна освіта). Перші два роки студенти навчаються за схемою дворічної програми, а 3-й рік – 5 місяців теоретичне навчання і 6 місяців – написання дипломної роботи. По завершенню програми випускники отримують ступінь бакалавра і диплом за спеціальністю «Управління готельно-ресторанним і туристичним господарством».

Післядипломна спеціальна освіта з курсу «Управління готельно-ресторанним і туристичним господарством» (триває 1 рік) – навчання відбувається за схемою однорічної освітньої програми з присвоєнням випускникам ступеня магістра управління

готельно-туристичним господарством (Кучеренко, 2016).

Незважаючи на те, що швейцарська освіта у сфері готельного бізнесу та туризму високо цінується роботодавцями в усьому світі, багато шкіл намагаються дати своїм студентам додаткові можливості, зокрема, здобути ступінь бакалавра чи магістра закордонного університету (наприклад, диплом британського або американського університету можна отримати, не покидаючи Швейцарію).

Перший заклад професійної підготовки фахівців сфери гостинності в Швейцарії – Школа готельного менеджменту Лозанни (The Ecole hoteliere de Lausanne (EHL)) – була відкрита понад сто років тому (в 1893 році). Її засновником є швейцарець Ж. Чумі, а сама школа вважається одним з найвідоміших і популярних закладів готельного менеджменту в світі. Місія школи – надати відповідну освіту тим студентам, які прагнуть побудувати кар'єру в міжнародній індустрії туризму. Будучи першою школою гостинності в світі, вона залишається лідером у галузі підготовки фахівців готельного господарства до сьогоднішнього дня. Цей заклад пропонує найефективнішу модель фахової підготовки в сфері менеджменту гостинності.

У процесі професійної діяльності Ж. Чумі переконався, що успіх у бізнесі гостинності вимагає не тільки технічних, управлінських і комунікативних навичок, а й певного типу особистості – відкритої, енергійної, дипломатичної, підприємницької, невимушеної в різних ситуаціях. У той час коли технологія управління, практичним навичкам та іноземним мовам можна навчитися, то зазначеними особистісними якостями важко оволодіти в аудиторії. Тому, складовою частиною навчання в школі Лозанни є розвиток лідерських якостей особистості, з одного боку, і навчання злагоджено працювати з оточуючими, будучи частиною команди – з іншого. Атмосфера міста Лозанна дає можливість студентам відчути багаті традиції професії: значна кількість культур і мов, здатність цінувати якість, увага до дрібниць і добре розвинене почуття правильно виконаної роботи. Випускники школи характеризуються тим, що володіють всіма зазначеними якостями, що забезпечує багатством з них кар'єрне зростання в професії.

Подібно до інших закладів освіти, що пропонують програми в сфері управління гостинністю, школа Лозанни висуває високі вимоги до результатів навчання. Вважається, що для досягнення успіху в індустрії гостинності студенту потрібні не тільки навички управління, а й ґрунтовні знання практичних аспектів функціонування цієї сфери. У Школі готельного менеджменту Лозанни пропагується філософія балансу академічних знань і професійної підготовки на робочому місці, яка є основою формування освітніх програм та широкого вибору навчальних дисциплін. Зокрема, повна освітня програма підготовки менеджерів гостинності (Broad-based Curriculum) містить такі навчальні дисципліни, як: бухгалтерський облік та фінанси, маркетинг, економіка, інформаційні технології, гуманітарні науки, стратегічне планування, кулінарне мистецтво, приготування страв та напоїв, обслуговування. У межах цих курсів студенти мають можливість відточувати свої вміння і навички в складі студентських команд на базі ресторанів і готелів. Підготовка студентів за системою «теоретичне навчання-практика» передбачає, що після закінчення школи її випускники можуть приступити до роботи і стати ефективними членами команди управління. Авторитет школи настільки значний, що провідні готелі світу дозволяють студентам проходити практику в реальних умовах роботи з клієнтами закладу. Школа на-

дає студентам не тільки необхідні знання та навички, а й уміння працювати в інтенсивному режимі, розвивати і вдосконалювати себе, спілкуватися з людьми різних національностей (Корніяка, Голікова, 2013).

Однією з особливостей навчання в школі Лозанни є проведення кар'єрних форумів за участю представників міжнародних мереж готелів, курортів, круїзних та авіакомпаній, які знайомлять студентів із специфікою своєї діяльності, надають можливість стажуватися, а також знайти постійну роботу після закінчення навчання.

Освітні програми школи готельного менеджменту Лозанни спрямовані на забезпечення студентів певним інструментарієм успішного управління в сфері гостинності та високим ступенем професійної гнучкості. Зокрема, інтеграція академічних дисциплін і практичних занять передбачає підготовку студентів до діяльності в будь-якій галузі індустрії гостинності. Озброєні знаннями бізнесу, теорією виробництва і послуг, випускники школи мають можливість управляти різними підприємствами як індустрії гостинності, так і інших сфер економіки.

Значною мірою успіх у галузі гостинності залежить від ефективності роботи і мотивації персоналу. Саме тому в школі вчать таким важливим складовим особистості, як лідерство і робота в команді. Відповідно, значна частина навчальної діяльності і практики відбувається в групі. Робота на кухні, розвиток навичок обслуговування, аудиторні заняття, вправи з менеджменту – все передбачає групову роботу. Така ж політика проводиться по відношенню до численних позааудиторних заходів: від командних спортивних змагань до студентських вечорів, які регулярно організовується кожного семестру. Вважається, що працюючи в команді, студенти на власному досвіді пізнають два найбільш принципові аспекти роботи з людьми: прийняття відповідальності і в якості лідера здійснювати правильний розподіл обов'язків між

членами групи.

Також варто відзначити, що студенти вибирають певну освітню програму, навчання за якою відбувається англійською або французькою мовами. Якщо навчання ведеться англійською мовою, паралельно можна вдосконалювати будь-другу мову і обов'язково вивчати французьку, оскільки школа розташована у франкомовній частині Швейцарії.

Відмінною рисою бізнес-школи Лозанни є її інтернаціоналізація. Тут навчаються представники понад 60 країн світу. Незважаючи на інтенсивність навчальної програми, студенти знаходять час для занять різними видами спорту, розважальних програм та екскурсійних поїздок у різні європейські міста.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Індустрія гостинності стрімко розвивається, що зумовлює потребу у висококваліфікованих фахівцях, зокрема, менеджерів середньої і вищої ланки. Світовим лідером у галузі професійної підготовки спеціалістів готельно-ресторанного бізнесу є вища школа Швейцарії. Більшість шкіл цієї країни спрямовані на практичну підготовку: тривале стажування є невід'ємною складовою навчального процесу. Освітні програми постійно змінюються і адаптуються до сучасних умов, що забезпечує їхню актуальність. Вартими для впровадження у вітчизняній освітній практиці вважаємо такі аспекти, як: наявність широкого спектру освітніх програм, інтеграція теоретичного і практичного навчання, обов'язкове тривале щорічне стажування на базі провідних готелів (в тому числі, зарубіжних), навчання англійською мовою, розвиток особистісних якостей майбутніх фахівців, необхідних для успішної реалізації професійних функцій та ін.

Перспективами подальших досліджень є розробка і впровадження системи професійної підготовки майбутніх фахівців сфери гостинності та педагогічних умов її ефективної реалізації.

Список використаної літератури

- Корніяка А.О., Голікова Т.П. Шляхи вдосконалення системи навчання у сфері гостинності. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 4 (60). С. 34–38.
- Кучеренко И.М. Современные возможности и требования к подготовке специалистов в сфере гостиничного и ресторанного менеджмента за рубежом. *Научный вестник ЮИМ. История и педагогика*. 2016. Вып.3. С. 66–69.
- Pizam A. *International Encyclopedia of Hospitality Management*, 2nd Ed. Oxford: Elsevier LTD, 2010. 711 p.

References

- Korniyaka, A., Holikova, T. (2013). Shlyakhy vdoskonalennia systemy navchannia u sferi hostynnosti [Ways of improving of the education system in the sphere of hospitality]. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 4 (60), 34–38. [in Ukrainian].
- Kucherenko, I. (2016). Sovremennyye vozmojnosti i trebovaniya k podgotovke spetsialistov v sfere gostinichnogo i restorannogo menedjmenta za rubejom. [Modern opportunities and requirements for preparation of specialists in the sphere of hotel and restaurant management abroad]. *Scientific Bulletin SIM. History and Pedagogy*, 3, 66–69. [in Russian].
- Pizam, A. (2010). *International Encyclopedia of Hospitality Management*, 2nd Ed. Oxford: Elsevier LTD.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 20.04.2019 р.

Попик Марьяна

кандидат экономических наук, старший преподаватель
кафедра туристической инфраструктуры и сервиса
ДВНЗ «Ужгородский национальный университет»
г. Ужгород, Украина

ПРОФЕСИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ ОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ДЕЛА: ОПЫТ ШВЕЙЦАРИИ

Аннотация. В статье исследуется опыт профессиональной подготовки специалистов сферы гостеприимства в высшей школе Швейцарии. Выявлены противоречия между необходимостью совершенствования системы профессиональной подготовки, переподготовки и повышения квалификации специалистов сферы гостеприимства в Украине и недостаточной разработанностью научных подходов и методического обеспечения этого процесса. Целью статьи является изучение опыта профессиональной подготовки специалистов в сфере гостеприимства в высшей школе Швейцарии с целью адаптации лучших достижений в отечественной образо-

вательної практиці. Методи дослідження: аналіз і синтез психолого-педагогічної літератури, освітніх програм – застосовувалися для вивчення особливостей професійної підготовки спеціалістів в сфері гостеприємства за кордоном; узагальнення – для формулювання авторських висновків. Встановлено, що освітні програми професійної підготовки майбутніх спеціалістів сфери гостеприємства постійно змінюються і адаптуються до сучасних умов, забезпечуючи їх актуальність. Достойними для впровадження в вітчизняній освітній практиці визначені такі аспекти, як: наявність широкого спектра освітніх програм, інтеграція теоретичного і практичного навчання, обов'язкова тривала щорічна стажировка на базі провідних готелів (в тому числі, зарубіжних), навчання на англійській мові, розвиток особистісних якостей майбутніх спеціалістів, необхідних для успішної реалізації професійних функцій і др.

Ключові слова: професійна підготовка; освітня програма; спеціалісти сфери гостеприємства; досвід Швейцарії; практика; стажировка.

Popyk Mariana

Candidate of Economic Sciences, PhD, Senior Lecturer
Department of Tourism Infrastructure and Service
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SPHERE OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS: EXPERIENCE OF SWITZERLAND

Abstract. The article examines the experience of professional preparation of specialists in the sphere of hospitality industry in the high school of Switzerland. There is revealed a discrepancy between the need to improve the system of professional training, retraining and advanced training of specialists in the hospitality sphere in Ukraine and the lack of developed scientific approaches and methodical provisions of this process, which has led to the study of foreign experience of the professional training of specialists in the hotel and restaurant industry. The purpose of the article is to study the experience of professional training of specialists in the sphere of hotel and restaurant business in the Swiss Higher Education in order to adapt the best achievements into the domestic educational practice. Methods of the research: analysis and synthesis of psychological and pedagogical literature, as well as educational programs (were used to clarify the peculiarities of professional preparation of specialists in the sphere of hospitality abroad); generalization (for the formulation of author's conclusions). It has been established that the educational programmes of professional training of future specialists in the sphere of hospitality are constantly changing and adapting to the modern conditions that ensure their relevance. Schools of Hotel Business in Switzerland offer programs that have different training periods with appropriate educational degrees awarded. The peculiarity of professional preparation is the close connection between theory and practice, development of the ability to work in the intensive mode, improvement of acquired knowledge, communication with people of different nationalities. Leading in the educational process is the group work. The following aspects are determined to be implemented into the domestic educational practice: the availability of a wide range of educational programs, integration of theoretical and practical training, compulsory long-term internships on the base of leading hotels (including foreign ones), teaching in English, development of personal qualities of future specialists necessary for the successful implementation of professional functions, etc.

Key words: professional training; educational programme; specialists in the hospitality sphere; experience of Switzerland; practice; internship.

УДК 351.84:364.075:005.1
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.141-145

Попович Анна Михайлівна
кандидат соціологічних наук, доцент
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
anna.popovych@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9106-922X>

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЮ ЗАКАРПАТТЯ

Анотація. У статті розглядається стан надання соціальних послуг населенню Закарпаття в контексті сучасних загальнонаціональних тенденцій. Не зважаючи на загальну увагу до реформування цієї сфери, на регіональному рівні вона не була предметом спеціальних досліджень. Мета дослідження: з'ясувати особливості надання соціальних послуг населенню Закарпаття в період трансформації. Завдання: простежити динаміку реформування соціальних послуг, охарактеризувати сучасний стан їх надання на регіональному рівні, визначити найближчі перспективи. Методи дослідження: теоретичний аналіз, систематизація, узагальнення. Встановлено, що розпочатий у 2001 році процес реформування системи соціальних послуг не завершений, що спричиняє явище подвійної інституціоналізації у цій сфері. Представлена узагальнена інформація про ключових надавачів, найбільш чисельні категорії отримувачів соціальних послуг та популярні соціальні послуги, актуальні проблеми та найближчі перспективи їх надання на регіональному рівні.

Ключові слова: соціальні послуги; реформування; подвійна інституціоналізація.

Вступ. Розвиток регіональної системи соціальних послуг населенню відбувається у руслі загальнонаціональних тенденцій трансформації фінансових, нормативно-правових, організаційних механізмів державного управління цією сферою.

На напрямки і зміст діяльності органів соціального захисту населення впливають також виникнення нових соціальних проблем поряд із загостренням «традиційних». Вимушена внутрішня міграція, інвалідизація, сирітство, раптова бідність як наслідки бойових дій на Сході України продовжують змінювати соціальну структуру населення країни й області. У Закарпатській області на початок 2018 року були виявлені та перебували на обліку у зв'язку зі складними життєвими обставинами і потребували надання соціальних послуг 20848 осіб, що складає 1,65 відсотків населення (у 2017 році – 19450) (Соціальний захист населення України ..., 2018). Про актуальність питань соціального захисту населення на регіональному рівні свідчать звернення громадян, зафіксовані у Закарпатській обласній державній адміністрації (далі – ОДА). З питань соціального захисту зареєстровано 3201 звернення, що становить 76,1 відсотків від загальної кількості питань (Інформація про підсумки роботи ..., 2018).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на загальну увагу до тривалого процесу реформування системи соціальних послуг в Україні, на регіональному рівні вона не була предметом спеціальних досліджень. Тому джерельною базою публікації є національне законодавство України, результати державних статистичних спостережень та дані регіональної адміністративної звітності.

Метою статті є з'ясування особливостей надання соціальних послуг населенню Закарпаття в період трансформації. **Завдання дослідження:** простежити динаміку реформування соціальних послуг, охарак-

теризувати сучасний стан їх надання на регіональному рівні, визначити найближчі перспективи.

Методи дослідження: аналіз нормативно-правових документів, які регулюють надання соціальних послуг (для встановлення динаміки їх реформування); аналіз, систематизація та узагальнення статистичних даних (для виявлення стану надання соціальних послуг населенню Закарпаття, визначення перспектив цього процесу, формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. Соціальна політика, яка проводиться в останні роки в Україні, визначає особливості формування системи надання соціальних послуг на регіональному рівні. Ключовим є той факт, що ця складова соціального захисту населення перебуває у стані реформування достатньо тривалий час. Основні напрями процесу були сформульовані у 2001 році у «Стратегії подолання бідності». Увага зосереджувалася на адресності державної соціальної допомоги; заміні окремих соціальних пільг на соціальні послуги; формуванні соціального замовлення; передачі органам місцевого самоврядування повноважень щодо планування, фінансування та організації надання соціальних послуг. Тією чи іншою мірою ці напрями були відображені і в наступних стратегічних документах. Той факт, що в останньому документі, розрахованому до 2022 року (Про Стратегію розвитку системи ..., 2016), вони повторюються, свідчить, що досягнути запланованого за усі ці роки не вдалося.

Дані хронологічної шкали (рис.1) вказують, що ті чи інші зміни до програмних документів щодо надання соціальних послуг населенню вносяться кожні 3-4 роки. Такий процес зумовлює нестабільність цієї сфери, створює ситуацію невизначеності як для отримувачів, так і для надавачів соціальних послуг різного підпорядкування та форм власності.

Рис. 1. Ключові етапи реформування системи соціальних послуг в Україні.

На сьогодні надання соціальних послуг в області здійснюють переважно державні і комунальні заклади. Основна роль традиційно належить мережі закладів та установ, підпорядкованих Департаменту соціального захисту населення Закарпатської ОДА. Вона включає 18 територіальних центрів соціального обслуговування (районних, міських); геріатричний пансіонат; 3 психоневрологічні інтернати; 3 дитячі будинки-інтернати; соціально-реабілітаційний (абілітаційний) центр для осіб з інвалідністю; обласний центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю; сектор обліку та нічне перебування бездомних осіб. Значний перелік соціальних послуг надають Служба у справах дітей Закарпатської ОДА, Закарпатський обласний Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Пенсійний фонд Закарпатської області, Закарпатський обласний центр зайнятості, неурядові організації.

Аналізуючи наведену вище організаційну структуру надання соціальних послуг, варто брати до уваги, що нині значні повноваження у цій сфері поступово делегуються на рівень об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ). В області цей процес затримується (створено 6 ОТГ, прогнозується біля 53). Децентралізація управління й передання повноважень від районного рівня на рівень ОТГ потребуватиме впровадження нової моделі адміністрування соціальних послуг, яка передбачає: створення управлінських підрозділів з питань соціального захисту населення, введення посад фахівців із соціальної роботи, відкриття центрів надання адміністративних послуг та віддалених робочих місць у старостатах, створення служб у справах дітей в ОТГ тощо (Про деякі питання діяльності ...). Поки-що подібні заходи на рівні області залишаються перспективою. На кінець 2018 року до штатного розпису шести створених у Закарпатті ОТГ посади фахівців із соціальної роботи не введено.

Певні зрушення у цьому напрямку прослідковуються лише у діяльності Пенсійного фонду. У його структурі функціонує 26 віддалених робочих місць, обладнаних поза межами територіальних управлінь

(5 з яких – в об'єднаних територіальних громадах), де здійснюється обслуговування громадян. Завдяки цьому у 2018 році послуги отримали 5175 громадян (за 2017 рік – 921 громадянин). Консультації та роз'яснення у приймальнях громадян, що працюють за принципом «єдиного вікна», протягом 2018 року отримали 230,6 тис. осіб (Підсумки діяльності органів ... 2018).

Ймовірно, що фінансування громадами такої форми догляду за людьми похилого віку, як будинки сімейного типу, які б враховували фізичні особливості клієнтів і були максимально пристосовані для комфортного проживання та сприяли підтриманню навичок самообслуговування, може бути ускладненим. Проте співпраця з неурядовими організаціями та приватним капіталом робить перспективним створення будинків компактного (для 12–15 осіб) і тимчасового проживання (наприклад, на зимовий період для 10–15 осіб). Завдяки діяльності релігійних громад та міжнародних фондів в області вже діє п'ять таких будинків.

Можна зробити припущення, що створені в регіоні ОТГ застосовуватимуть уже наявний в Україні досвід співпраці, передбачений Законом України «Про співробітництво територіальних громад»: делегування виконання завдань із переданням відповідних ресурсів; реалізація спільних проектів; спільне фінансування підприємств, установ та організацій комунальної форми власності; утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій; утворення спільного органу управління (Про співробітництво територіальних громад ..., 2014).

Оскільки обсяг даної публікації не дозволяє здійснити аналіз усієї системи соціальних послуг на регіональному рівні, зосередимо увагу насамперед на діяльності органів соціального захисту населення (без врахування мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей, центрів зайнятості). Основні показники їх роботи в 2018 році показують, що серед користувачів соціальних послуг найбільш чисельними є категорії громадян похилого віку та осіб із інвалідністю (рис.2).

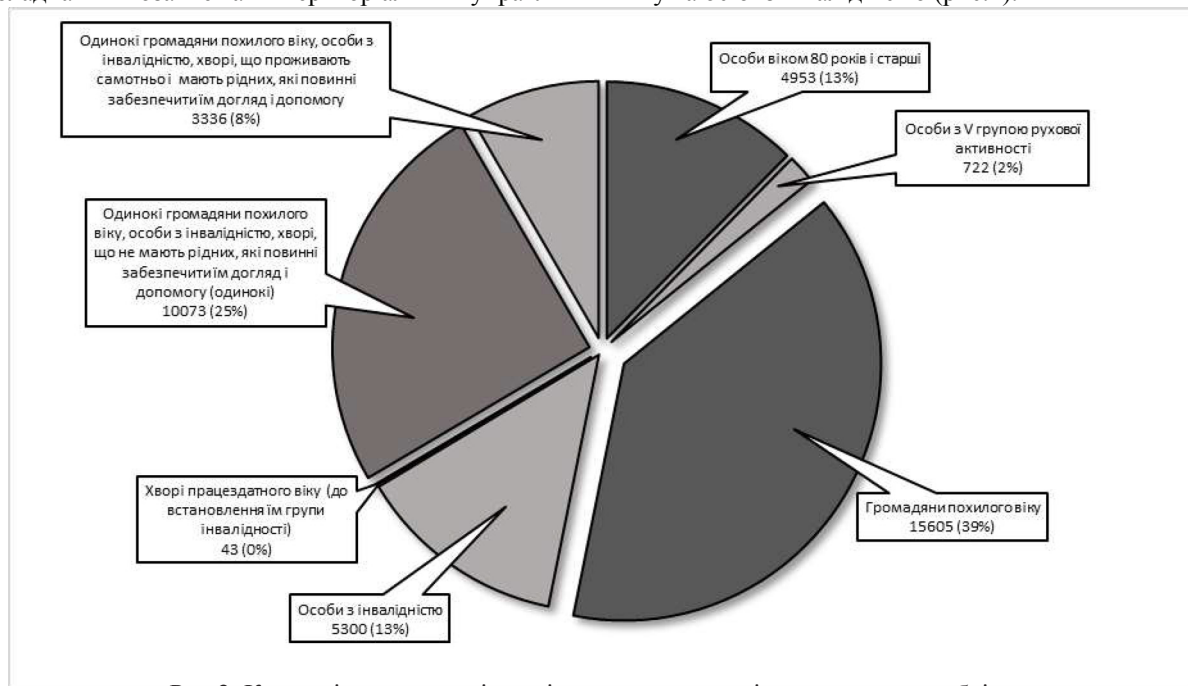

Рис.2. Категорії користувачів соціальних послуг, які знаходяться на обліку в органах соціального захисту населення Закарпатської області.

Джерело: побудовано за даними Департаменту соціального захисту населення Закарпатської ОДА (Основні показники роботи органів ..., 2018).

На сьогодні головним суб'єктом з надання соціальних послуг для цих категорій виступають 18 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг). У свій час вони стали альтернативою інтернатним установам для похилого віку та самотніх непрацездатних громадян. Крім базових соціальних послуг: догляду вдома і в умовах тимчасового та денного перебування, ці заклади надають послуги соціально-побутової адаптації, соціально-медичної та натуральної допомоги. У 2018 році вони обслуговували 17792 особи (85 відсотків

охоплення від потреби).

Найбільшою популярністю користуються відділення соціальної допомоги вдома (рис. 3). Варто звернути увагу, що 79,4 відсотків отримувачів цієї послуги проживають у сільській місцевості. Такий показник не дивує, оскільки 63 відсотки населення Закарпаття проживає у сільській місцевості. Проте, це може бути непрямим свідченням послаблення сімейних зв'язків. В умовах адміністративної реформи ця категорія осіб вимагатиме нових рішень на рівні ОТГ.

Рис. 3. Соціальні послуги залежно від місця надання.

Джерело: побудовано за даними Департаменту соціального захисту населення Закарпатської ОДА (Основні показники роботи органів ..., 2018).

Показовим є той факт, що 325 громадян скористалися соціальними послугами за плату: догляду вдома (209) і стаціонарного догляду (116). Існування попиту на такий вид соціальних послуг створює можливість для формування нових пропозицій з боку їх надавачів. Адаже на сьогодні у терцентрах області відсутні спеціалізовані відділення (відділення паліативного догляду вдома, відділення соціальної допомоги). Не запроваджені такі інноваційні соціальні послуги, як підтримане проживання, посередництво, кризове та екстрене втручання, представництво інтересів. Окрім цього, Закарпаття належить до числа семи областей (Вінницька, Волинська, Запорізька, Луганська, Тернопільська, Херсонська та Чернігівська), у яких відсутні заклади соціального захисту для бездомних осіб. Функціонує тільки один сектор обліку та нічного перебування у складі комунальної установи. Розгорнута робота по реорганізації психоневрологічних інтернатних установ системи соціального захисту населення та запровадження інноваційних форм догляду за підопічними.

Згадані вище та інші інноваційні соціальні послуги населенню лише передбачені в програмі діяльності департаменту соціального захисту населення Закарпатської обласної державної адміністрації на період до 2022 року (Про обласний план заходів з реалізації ..., 2018). З огляду на основні категорії клієнтів запланований розвиток мобільних служб надання паліативної допомоги та сестринського догляду вдома за громадянами похилого віку, послуги «перепочинок сім'ї» (довготривалий та паліативний

догляд громадян похилого віку); сімейних форм догляду за громадянами похилого віку (приймальна сім'я, опікунська сім'я, патронатна сім'я) тощо.

Висновки. На загальнонаціональному й регіональному рівнях продовжується тривалий процес реформування системи соціальних послуг. Її постійна динаміка не дозволяє представити цілісну й завершену картину, проте показує декілька ключових аспектів. По-перше, прослідковується явище подвійної інституціоналізації: співіснування традиційної та початків нової моделі надання соціальних послуг. За такої ситуації діюча регіональна система соціальних послуг залишається фрагментарною.

По-друге, реформування адміністративно-територіального устрою області вноситиме свої корективи до системи надання соціальних послуг. Більшість питань соціального захисту населення поступово переходитиме у площину відповідальності об'єднаних територіальних громад. Тому впровадження нової моделі адміністрування надання соціальних послуг залишається перспективою найближчих років. Це стосується й впровадження нових видів соціальних послуг та розширення кола їх надавачів. Проте на рівні ОТГ існує виклик усвідомлення власної суб'єктності у цій сфері, визначення об'єктивних пріоритетів фінансування локальних систем соціальних послуг населенню.

По-третє, регіональні потреби в різних механізмах підтримки громадян, які опиняються у складних життєвих обставинах, зумовлюють необхідність впровадження нових видів соціальних послуг, роз-

ширення кола й об'єднання зусиль їх надавачів.

Дана наукова розробка показує доцільність спеціальних досліджень у більш широкому контексті: співвідношення попиту і пропозицій на ринку соціальних послуг, практики впровадження державних

стандартів надання соціальних послуг, ефективності нової моделі фінансування надавачів соціальних послуг (соціального замовлення), надання соціальних послуг на рівні новостворених об'єднаних територіальних громад.

Список використаної літератури

Інформація про підсумки роботи зі зверненнями громадян, що надійшли до Закарпатської облдержадміністрації у 2018 році. URL: <https://carpathia.gov.ua/storinka/informaciya-pro-pidsumky-roboty-zi-zvernennamy-gromadyan-shcho-nadiyshly-do-0> (дата звернення: 22.04.2019).

Основні показники роботи органів соціального захисту населення Закарпатської області в 2018 році: статистичний бюлетень. URL: <http://www.zaksoc.gov.ua/index.php?view=article&id=614:-2019&format=pdf> (дата звернення: 5.04.2019).

Підсумки діяльності органів Пенсійного фонду Закарпатської області у 2018 році. URL: <https://www.pfu.gov.ua/zk/91558-pidsumky-diyalnosti-organiv-pensijnogo-fondu-zakarpatskoyi-oblasti-u-2018-rotsi-2/> (дата звернення: 5.04.2019).

Про деякі питання діяльності об'єднаної ТГ щодо виконання послуг із соціальної підтримки населенню: наказ Мінсоцполітики від 21.06.2016 №1030. URL: http://ccc-tck.org.ua/storage/cso_cc/1.12.pdf (дата звернення: 17.02.2019).

Про обласний план заходів з реалізації Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року: розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації 17.12.2018 Ужгород №840. URL: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/upload/181217_0840.pdf (дата звернення: 28.03.2019).

Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>. (дата звернення: 10.04.2019).

Про Стратегію розвитку ситеми соціальних послуг в Україні на період до 2022 року: проєкт розпорядження КМУ. URL: <https://bureau.in.ua/downloads/news/2016-04-08/STRATEGYA-ROZVYTKU-SYSTEMY-SOTSIALNYH-POSLUG.pdf> (дата звернення: 10.04.2019).

Соціальний захист населення України: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_szn_2017.pdf (дата звернення: 21.11.2018).

References

Informatsiya pro pidsumky roboty zi zvernennamy hromadyan, shcho nadiyshly do Zakarpatskoyi obldzhadministratsiyi u 2018 rotsi [Information on the results of the work with the appeals of citizens submitted to the Transcarpathian Regional State Administration in 2018]. Retrieved from <https://carpathia.gov.ua/storinka/informaciya-pro-pidsumky-roboty-zi-zvernennamy-gromadyan-shcho-nadiyshly-do-0> (last accessed: 22.04.2019).

Osnovni pokaznyky roboty orhaniv sotsialnoho zakhystu naseleण्या Zakarpatskoyi oblasti v 2018 rotsi: statystychnyy byuletень [Main indicators of the work of the bodies of population social protection of Transcarpathian region in 2018: statistical bulletin]. Retrieved from <http://www.zaksoc.gov.ua/index.php?view=article&id=614:-2019&format=pdf> (last accessed: 5.04.2019).

Pidsumky diyalnosti orhaniv Pensijnogo fondu Zakarpatskoyi oblasti u 2018 rotsi [Results of the activities of the Pension Fund of Transcarpathian Oblast bodies in 2018]. Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/zk/91558-pidsumky-diyalnosti-organiv-pensijnogo-fondu-zakarpatskoyi-oblasti-u-2018-rotsi-2/> (last accessed: 5.04.2019).

Pro deyaki pytannya diyalnosti obyednanoyi TH shchodo vykonannya posluh iz sotsialnoyi pidtrymky naseleण्या: nakaz Minsotspolityky vid 21.06.2016 №1030 [On some issues of the joint territorial community activity in relation to implementation of social support services to the population: the Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated June 21, 2016, No. 1030]. Retrieved from http://ccc-tck.org.ua/storage/cso_cc/1.12.pdf (last accessed: 17.02.2019).

Pro oblasnyy plan zakhodiv z realizatsiyi Stratehiyi derzhavnoyi polityky z pytan zdorovoho ta aktyvnoho dovholytta naseleण्या na period do 2022 roku: rozporjadzhennya holovy Zakarpatskoyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi 17.12.2018 Uzhhorod №840 [On the regional plan of measures for implementation of the Strategy of the state policy on healthy and active longevity of the population for the period up to 2022: the order of the chairman of the Transcarpathian Regional State Administration on December 17, 2018, Uzhgorod, No 840]. Retrieved from https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/upload/181217_0840.pdf (last accessed: 28.03.2019).

Pro spivrobotnytstvo terytorial'nykh hromad: Zakon Ukrayiny vid 17.06.2014 r. № 1508-VII [On Cooperation of Territorial Communities: Law of Ukraine dated June 17, 2014, No. 1508-VII]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>. (last accessed: 10.04.2019).

Pro Stratehiyu rozvytku sytemy sotsialnykh posluh v Ukrayini na period do 2022 roku: proekt rozporjadzhennya KMU [About the Strategy for the Development of the System of Social Services in Ukraine for the period up to 2022: a draft directive of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Retrieved from <https://bureau.in.ua/downloads/news/2016-04-08/STRATEGYA-ROZVYTKU-SYSTEMY-SOTSIALNYH-POSLUG.pdf> (last accessed: 10.04.2019).

Sotsialnyy zakhyst naseleण्या Ukrayiny: statystychnyy zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Kyiv, 2018 [Social protection of the population of Ukraine: statistical collection / State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2018]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_szn_2017.pdf (last accessed: 21.11.2018).

Стаття надійшла до редакції 01.05.2019 р.

Стаття прийнята до друку 06.05.2019 р.

Попович Анна

кандидат социологических наук, доцент
кафедра социологии и социальной работы
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
г. Ужгород, Украина

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНИХ УСЛУГ НАСЕЛЕННЮ ЗАКАРПАТТЯ

Анотація. В статті розглядається стан надання соціальних послуг населенню Закарпаття в контексті общенациональних тенденцій. Незважаючи на всеобщее внимание к реформированию этой сферы, на региональном уровне она не была предметом специальных исследований. Цель: выявить особенности современного состояния предоставления социальных услуг населению Закарпаття. Задания: проследить динамику реформирования социальных услуг, охарактеризовать современное состояние их предоставления на региональном уровне, определить ближайшие перспективы. Методы: теоретический анализ, систематизация,

обобщение. Установлено, что начатый в 2001 году процесс реформирования системы социальных услуг не завершен, что вызывает явление двойной институционализации в этой сфере. Представлена обобщенная информация о ключевых поставщиках, категориях получателей социальных услуг, наиболее популярных социальных услугах, а также актуальных проблемах и ближайших перспективах их предоставления на региональном уровне.

Ключевые слова: социальные услуги; реформирование; двойная институционализация.

Popovych Anna

Candidate of Sociological Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF SOCIAL SERVICES PROVIDED TO THE TRANSCARPATHIAN POPULATION

Abstract. The article deals with the current state of provision of social services in Transcarpathia in the context of contemporary national trends. Aim: To note the current state of providing social services to the population of Transcarpathia. Objective: to conduct a dynamic reform of social services, to determine the current state of their provision at the regional level, to identify nearest prospects. Methods used: theoretical analysis, systematization, generalization. It was established that the process of reforming the social services system started in 2001 will not be completed, which will lead to deterioration of the situation in this area. It is revealed that social services in the region are provided by an extensive network of social service providers of state and communal ownership forms. Among the clients, the most numerous are the categories of elderly people and persons with disabilities. The main subjects for providing social services are territorial centers of social services (provision of social services). They provide basic social services: home care and temporary and day-to-day care, as well as services for social adaptation, social and medical assistance and natural assistance. The department of social assistance at home is popular, there is a demand for paid social services (home care and in-patient care). General information is provided on the lack of services (palliative care at home, supported accommodation, mediation, crisis and emergency intervention, representation of interests), which are only provided for in the program of the Department of Social Protection of the population of the Transcarpathian Regional State Administration for the period up to 2022. The issue of the gradual delegation of powers to provide social services to the level of united territorial communities in connection with administrative reform has been addressed. In this process, the Transcarpathian region occupies the last place. It is assumed that the existing experience of cooperation in Ukraine, as foreseen by the Law of Ukraine «On Cooperation of Territorial Communities», will be implemented in the united territorial communities of the region.

Key words: social services; reforming; double institutionalization.

УДК 371.134 (71+73)
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.146-150

Пришляк Оксана Юрївна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра іноземних мов

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна
pryshlyak_o@yahoo.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3108-502X>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ДО РОБОТИ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Мета статті: обґрунтування системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Використані методи дослідження: проблемно-цільовий аналіз наукової літератури. У статті: здійснено аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій у контексті необхідності формування їх здатності до професійної діяльності у полікультурному середовищі; схарактеризовано специфіку діяльності фахівців соціономічних професій; окреслено провідні функції, які реалізують в процесі професійної діяльності фахівців соціономічних професій (освітньо-виховну; моніторингу соціальних і міжособистісних проблем осіб/груп/громади; експертизи соціальних і міжособистісних проблем; соціальної підтримки окремих осіб і соціальних груп; соціального захисту окремих осіб/груп/громади; сприяння у гармонізації та гуманізації суспільних і міжособистісних відносин). Виокремлено та схарактеризовано загальні професійні уміння фахівців соціономічних професій (аналітичні, проєктивні, прогностичні, комунікативні, організаторські). Схарактеризовано систему формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Розкрито основні компоненти системи (концептуально-цільовий, структурно-змістовий, технологічно-процесуальний і моніторингово-коригувальний); схарактеризовано їх змістове наповнення.

Ключові слова: фахівці соціономічних професій; особливості діяльності фахівців соціономічних професій; міжкультурна компетентність; система формування міжкультурної компетентності.

Вступ. Соціально-економічні зміни, наростання глобалізаційних та міграційних процесів актуалізують необхідність модернізації освіти. Цю проблему усвідомлюють у переважній більшості розвинутих країн світу, свідченням чому є розробка і впровадження загальнонаціональних освітніх програм і проєктів: «Освіта Америки XXI століття», «Національний навчальний план» (Велика Британія), «Освіта двотисячного року» (ФРН), «Освіта майбутнього» (Франція), «Модель освіти XXI століття» (Японія). У доповіді міжнародної комісії ЮНЕСКО, присвяченій проблемам розвитку освіти, її стратегічним завданням визначено впорядкування культурних і освітніх відносин між народами та етносами, гуманізація стосунків між людьми, розвиток толерантного ставлення до інших культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки проблема підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій знайшла своє висвітлення у наукових доробках багатьох дослідників: О.Білої (2014) (підготовка фахівців соціономічних професій до проєктування професійної діяльності), Т.Браніцької (2018) (технологія формування конфліктологічної культури), Л.Буркової (2011) (застосування інноваційних технологій у професійній підготовці), В.Корнєшук (2010) (формування професійної надійності), О.Тюпті (1999) (формування психологічної готовності до соціономічної професійної діяльності) та інших.

Метою статті є обґрунтування системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Для вирішення окресленої мети використано **методи дослідження:** проблемно-цільовий аналіз наукової літератури, моделювання системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери.

Виклад основного матеріалу. В умовах полікультурності сучасного світу в цілому і українського суспільства, зокрема, поряд із завданнями формування професійної компетентності майбутніх фахівців особливої актуальності набуває формування їх по-

лікультурної компетентності як умови успішної професійної діяльності.

До соціономічних професій відносять професії, предметом діяльності яких є налагодження соціального порозуміння в суспільстві, гармонізація суспільних і міжособистісних відносин шляхом реалізації специфічної для кожної спеціальності професійної діяльності. На думку Т. Браніцької «важливою характеристикою цієї групи професій є спілкування, необхідне для здійснення ділових безпосередніх або опосередкованих контактів людини з іншими людьми. Специфіка соціономічних професій полягає в тому, що в них людина або спільність людей існує не як соціальне середовище, умова діяльності, а як об'єкт і предмет діяльності» (Браніцька 2018).

Відповідно, предметом професійної діяльності фахівців соціономічних професій є міжособистісні відносини і взаємодії, які дозволяють розв'язувати соціальні та міжособистісні проблеми клієнтів. Розв'язання означених проблем вимагає здатності до роботи у полікультурному середовищі.

Ми поділяємо наукову позицію В. Корнєшук стосовно того, що особливості професійної діяльності в соціономічній сфері у значній мірі зумовлені тим, чи фахівець виконує професійні функції в типових чи нетипових ситуаціях. Так, на думку дослідниці, для типової ситуації професійної діяльності «характерні: прийняття рішень в умовах достатку часу й несуперечливості інформації; стереотипна поведінка і як наслідок, відсутність ризику щодо результатів прийнятих рішень; емоційно усталене тло діяльності. Нетипова ситуація... характеризується несподіваністю, дефіцитом часу та інформації на прийняття рішення, емоційною напруженістю. Вона супроводжується ризиком, призводить до зміни стереотипу діяльності, впливає на її результати та за відсутності спеціальної підготовки знижує її ефективність і надійність» (Корнєшук, 2010).

На основі узагальнень результатів наукових пошуків дослідників (Біла, 2014; Браніцька, 2018; Корнєшук, 2010) і власних доробків, нами окреслено провідні функції, які реалізують в процесі професійної

діяльності фахівці соціономічних професій: освіти і виховання; моніторингу соціальних і міжособистісних проблем осіб/груп/громади; соціальної, психологічної, юридичної підтримки окремих і захисту окремих осіб/груп/громад; сприяння у формуванні в суспільстві гуманістично спрямованої, толерантної системи відносин тощо.

Виходячи із зазначеного, нами здійснено спробу виділити загальні професійні уміння фахівців соціономічних професій, до яких ми відносимо: аналітичні, проєктивні, прогностичні, комунікативні, організаторські та інші.

Ми поділяємо наукову позицію дослідників стосовно складності прогнозування успішності професійної діяльності фахівців соціономічних професій, оскільки процес взаємодії між фахівцем і клієнтом (клієнтами) носить творчий характер і часто на результат впливають різноманітні, інколи цілком непередбачувані, чинники. Така особливість підвищує вимоги до компетентності фахівця та його професійно-зумовлених особистісних якостей.

Беззаперечним є факт, що ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери і формування їх міжкультурної компетентності в значній мірі залежить від теоретично обґрунтованого системного бачення цих процесів.

Зазначимо, що поняття «система» у науковій літературі визначається як: сукупність прямо чи опосередковано взаємопов'язаних між собою елементів, що утворюють певну єдність, цілісність. Характерною ознакою педагогічних систем є цілеспрямований спеціально організований вплив на особистість з допомогою спеціальних технологій (підбору змісту, форм, методів, засобів, оптимального використання людського потенціалу). До основних характеристик педагогічних систем дослідники відносять: цілісність, сталість, самоорганізованість, наявність структурних компонентів, їх ієрархічну підпорядкованість, динамічність, здатність системи до зміни шляхів розвитку за умови перебудови її структурних елементів та соціального оточення (Докучаєва, 2007; Слозанська, 2018). У структурі педагогічних систем дослідники виокремлюють такі основні *компоненти*: мету, суб'єкт, об'єкт, суб'єктно-об'єктні відносини, технології (зміст, форми, методи, засоби, ресурси, людський потенціал) та результат функціонування.

Система професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій є педагогічною системою і характеризується такими провідними ознаками: вона слугує підставою для теоретичного осмислення і проєктування професійної підготовки фахівців; включає сукупність взаємозв'язаних між собою елементів, передбачає підбір відповідних технологій (змісту, форм, методів, засобів, ресурсів, людського потенціалу, необхідних для здійснення організованого цілеспрямованого впливу на формування конкретних професійно-необхідних якостей (у конкретному випадку – міжкультурної компетентності) фахівців соціономічних професій.

Систему формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій ми розуміємо як підсистему цілісної педагогічної системи їх професійної підготовки, що реалізується в усіх видах діяльності у ЗВО (навчальній, практичній, науково-дослідницькій, виховній, самоосвітній, культурно-дозвілєвій, волонтерській) і спрямована на формування здатності до професійної діяльності та самореалізації у полікультурному середовищі.

На основі аналізу основних підходів до розуміння суті педагогічної системи, її структурних компонентів та їх характеристик нами спроектовано систему

формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, у структурі якої виокремлено блоки, зміст яких розкрито нижче.

Концептуально-цільовий блок системи передбачає визначення мети, завдань, наукових підходів та принципів, що лежать в основі формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій, а також характеристику провідних суб'єктів означеного процесу.

Метою означеної системи є засвоєння комплексу знань, умінь і навичок професійної діяльності у полікультурному середовищі (стандарт полікультурної компетентції), а також сприяння виникненню особистісно-психологічного новоутворення професійного спрямування з інтересів, потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій, особистісних властивостей. Зазначимо, що визначена мета зумовлена сучасними вимогами, які диктує полікультурне суспільство до фахівців соціономічних професій та підтверджена міжнародними та вітчизняними підходами і документами, в яких відображено сучасні вимоги до відповідних фахівців.

Для досягнення означеної мети логічно окреслюється необхідність вирішення таких завдань: визначити структурні компоненти міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій та врахувати їх у процесі проєктування системи; розробити змістово-технологічне та навчально-методичне забезпечення; обґрунтувати умови, за яких означена система функціонуватиме ефективно; здійснити підбір та апробацію інструментарію для моніторингу та діагностики рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій.

Зазначимо, що окреслена мета має бути зрозумілою і прийнятною для всіх учасників досліджуваного процесу, адже її розуміння і сприйняття мотивує, актуалізує, наповнює змістом активність суб'єктів діяльності, надає різним видам їх діяльності більш глибокого сенсу, сприяє розумінню їх місії та відповідальності (Слозанська, 2018). Безпосередніми учасниками означеного процесу виступають студенти, викладачі, тьютори, супервізори, методисти з практики, адміністратори факультетів, служб, установ та організацій, студентського колективу, які перебувають у суб'єктно-суб'єктних зв'язках і мають двосторонній вплив на процес формування майбутніх фахівців соціономічних професій в цілому та їх міжкультурної компетентності, зокрема.

Досягненню мети і виконанню поставлених завдань сприяє використання таких наукових підходів: гуманістичного, системного, діяльнісного, компетентнісного, культурологічного, полікультурного, аксіологічного та акмеологічного.

З урахуванням результатів досліджень Р. Вайноли (2009), В. Поліщук (2006), Н. Карабусь (2017), Г. Слозанської (2018) та інших, нами визначено основні принципи успішності функціонування системи формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: цілісності, гуманістичного спрямування, наступності, послідовності, неперервності, інтеграції, оптимізації, динамізму, опори на життєвий досвід студентів, студентоцентризму, активності, креативності, оптимального поєднання класичних та інноваційних форм і методів роботи, міждисциплінарності, соціальної відповідальності, професійної спрямованості, зв'язку теорії з практикою. Систему формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій розглядаємо як взаємозалежну структуру функціональних компонентів: концептуально-цільового, структурно-змістового, технологічного та мо-

ніторингово-коригувального. Вважаємо за доцільне коротко розкрити зміст кожного з них.

Структурно-змістовий блок розкриває зміст структурних компонентів міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери. Означений блок розроблений системи відображає мотиви, цінності, знання, уміння, навички полікультурної спрямованості; набуті особистісно-психологічні якості та властивості, котрі мають засвоїти і сформувати майбутні фахівці соціономічних професій для ефективної професійної діяльності в полікультурному середовищі. Саме на формування зазначених структурних компонентів міжкультурної компетентності майбутнього фахівця спрямовується програмно-змістове і навчально-методичне забезпечення системи.

Технологічно-процесуальний блок формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій розкриває логіку розробки й апробації програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення процесу формування міжкультурної компетентності з урахуванням особливостей діяльності майбутніх фахівців соціономічних професій у полікультурному середовищі, логіки їх професійної підготовки. Вважаємо, що технологію формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій доцільно представити як сукупність взаємопов'язаних етапів: мотиваційно-світоглядного, когнітивно-формуального, діяльнісно-креативного і рефлексивно-коректувального.

Виходячи із актуальності проблеми формування міжкультурної компетентності автор цього матеріалу розробила і здійснює апробацію спецкурсу «Міжкультурна компетентність: міжкультурна комунікація». На наш погляд, формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій має здійснюватися в органічній єдності у процесі вивчення як загальноосвітніх так і професійно спрямованих навчальних предметів. При цьому особлива увага приділяється аспектам оптимального поєднання класичних та інтерактивних методів навчання, що дає можливість створювати ситуації активної діяльності та взаємодії всіх учасників навчального процесу. Як свідчить аналіз практики, позитивний результат дає використання таких методів як: діалог, модуляція, нетворкінг, синтез думок, проєкти, моделювання професійних ситуацій, аналіз ситуацій (case-метод), створення портфоліо, обговорення проблем міжкультурного характеру у групі або на сторінці в соціальних мережах, метод мозкового штурму, метод дискусії (метод прес, «обери позицію», «зміни позицію», неперервна шкала думок,

дебати).

Невід'ємним компонентом формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій є організація їх практичної підготовки у полікультурному соціумі, де створюється оптимальне середовище для апробації теоретичних знань, отриманих під час опанування загальноосвітніх та професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, спецкурсу та здобуття досвіду, вироблення практичних навичок, стилю поведінки, спілкування, особистісних якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності в умовах полікультурності.

Важливу роль у формуванні особистості міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій також відіграє їх залучення до науково-дослідницької, волонтерської і проєктної діяльності.

Основними мотивами залучення студентів до науково-дослідницької діяльності є: прагнення до самопізнання і саморозвитку, самостійного пошуку нового матеріалу, пошуку альтернативних засобів і способів вирішення професійних проблем; інтерес до проведення досліджень; можливість командної роботи з педагогами та іншими студентами в процесі дослідження.

Виокремлення *моніторингово-корегувального блоку* системи формування міжкультурної компетентності зумовлене необхідністю моніторингу динаміки досліджуваного процесу, а, за необхідності, оперативного втручання і корекції.

Моніторинг і корекція процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій здійснюється за критеріями та показниками, які дозволяють підтвердити відповідність отриманого результату завданням дослідження, його меті, проаналізувати ефективність системи формування міжкультурної компетентності.

Висновок. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій доцільно розглядати як підсистему цілісної педагогічної системи їх професійної підготовки. Систему формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій при цьому розглядаємо як взаємозалежну структуру функціональних компонентів (концептуально-цільового, структурно-змістового, технологічного та моніторингово-коригувального), що реалізується в усіх видах діяльності у ЗВО (навчальній, практичній, науково-дослідницькій, виховній, самоосвітній, культурно-дозвілєвій, волонтерській) і спрямована на формування здатності майбутніх фахівців до професійної діяльності та самореалізації у полікультурному середовищі.

Список використаної літератури

- Біла О.О. *Теорія і методика підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери до проєктування професійної діяльності*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2014. 560 с.
- Браніцька Т.Р. *Конфліктологічна культура фахівців соціономічних професій: технологія формування*: монографія. Вінниця: Нілан ЛТД, 2018. 460 с.
- Буркова Л. В. *Теоретико-методологічні засади застосування інноваційних технологій у підготовці фахівців соціономічних професій у вищій школі*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2011. 584 с.
- Вайнола Р.Х. *Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки*: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Нац пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2009. 44 с.
- Докучаєва В. В. *Теоретико-методологічні засади проєктування інноваційних педагогічних систем*: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2007. 481 с.
- Карабусь Н.Д. *Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх соціальних педагогів до сталого розвитку соціальних груп*: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2017. 549 с.
- Корнєшук В.В. *Теорія і практика формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності*: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2010. 44 с.
- Поліщук В.А. *Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2006. 454 с.

- Слозанська Г. І. *Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи*: монографія; за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В.А.Поліщук. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018, 382 с.
- Тюптя О. В. *Формування психологічної готовності до соціономічної професійної діяльності*: автор. дис... канд. псих. наук: 19.00.01. Київ, 1999. 21с.
- Alred G., Byram M. Becoming an Intercultural Mediator: A Longitudinal Study of Residence Abroad. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 2010. Vol.23. No.5. 339-352.
- Banks J.A. *Multicultural Education: Foundations, Curriculum and Teaching*. Washington: University of Washington. 2006. 384 p.
- Deardorff D.K. *Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization*. The Journal of Studies in International Education. 2006. Vol. 10, No.3, 241-266.
- Sleeter C. *Multicultural Education Critical Pedagogy and the Politics of Difference*. Albany: SUNY Press, 1995. 465 p.

References

- Alred, G., Byram, M. (2010). Becoming an Intercultural Mediator: A Longitudinal Study of Residence Abroad. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 23(5), 339–352.
- Banks, J.A. (2006). *Multicultural Education: Foundations, Curriculum and Teaching*. Washington: University of Washington.
- Bila O.O. (2014). Теорія і методика підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери до проєктування професійної діяльності [Theory and methodology of preparing future specialists of the socio-economic sphere for the design of professional activities]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. Mykhayla Kotsyubynskoho State pedagogical University, Vinnytsia. [in Ukrainian].
- Branitska, T.R. (2018). *Konfliktolohichna kultura fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii: tekhnolohiia formuvannia* [Conflictological culture of specialists in socio-occupational professions: technology of formation]. Vinnytsia: Nilan Ltd. [in Ukrainian].
- Burkova, L.V. (2011). *Teoretyko-metodolohichni zasady zastosuvannia innovatsiynykh tekhnolohii u pidhotovtsi fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii u vyshchoyi shkoly* [Theoretical and methodological principles of application of innovative technologies in preparation of specialists of socio-occupational professions in high school]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. Institute of Pedagogics of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv. [in Ukrainian].
- Deardorff, D.K. (2006). Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization. *The Journal of Studies in International Education*, 10 (3), 241–266
- Dokuchaieva, V.V. (2007). *Teoretyko-metodolohichni zasady proektuvannia innovatsiynykh pedahohichnykh system* [Theoretical and methodological principles of designing innovative pedagogical systems]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. Luhansk T.Shevchenko National University, Luhansk. [in Ukrainian].
- Karabus, N.D. (2017). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pedahohiv do staloho rozvytku sotsialnykh hrup* [Theoretical and methodological principles of training future social educators for the sustainable development of social groups]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. H.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv. [in Ukrainian].
- Korneshchuk V.V. (2010). *Teoriia i praktyka formuvannia profesiinoi nadiinosti maibutnykh spetsialistiv sotsionomichnoi sfery diialnosti* [Theory and practice of forming the professional reliability of future specialists in the socio-economic sphere of activity]. *Extended abstract of Doctoral thesis*. Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushinsky, Odesa. [in Ukrainian].
- Polishchuk, V.A. (2006). *Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky sotsialnykh pedahohiv v umovakh neperervnoi osvity* [Theory and methodology of vocational training of social pedagogues in the conditions of continuous education]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. V.Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil. [in Ukrainian].
- Sleeter, C. (1995). *Multicultural Education Critical Pedagogy and the Politics of Difference*. Albany: SUNY Press. [in English].
- Slozanska, H.I. (2018). *Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody* [Social work in a territorial community: theories, models and methods]. Ternopil: Osadtsa Yu.V. [in Ukrainian].
- Tiuptia, O.V. (1999). *Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti do sotsionomichnoi profesiinoi diialnosti* [Formation of psychological readiness for sociological professional activity]. *Extended abstract of Candidat's thesis*. Kyiv T.Shevchenko National University, Kyiv. [in Ukrainian].
- Vainola, R.Kh. (2009). *Pedahohichni zasady osobystisnoho rozvytku maibutnoho sotsialnoho pedahoha v protsesi profesiinoi pidhotovky* [Pedagogical bases of personal development of the future social pedagogue in the process of professional training]. *Unpublished Doctoral Dissertation*. M.Drahomanov National Pedagogical University Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.03.2019 р.
Стаття прийнята до друку 05.04.2019 р.

Пришляк Оксана

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра иностранных языков

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, г.Тернополь,
Украина

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИОНОМИЧЕСКИХ ПРОФЕССИЙ К РАБОТЕ В ПОЛИКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация. Целью статьи является обоснование системы формирования межкультурной компетентности будущих специалистов социономических профессий. Используются методы исследования: проблемно-целевой анализ научной литературы. Осуществлен анализ проблемы профессиональной подготовки будущих специалистов социономических профессий в контексте необходимости формирования их способности к профессиональной деятельности в поликультурной среде. Охарактеризована специфика деятельности специалистов социономических профессий; обозначены ведущие функции, которые реализуют в процессе профессиональной деятельности специалисты социономических профессий (образовательно-воспитательная; мониторинга социальных и межличностных проблем лиц/групп/общины; экспертизы социальных и межличностных проблем; социальной поддержки отдельных лиц и социальных групп; социальной защиты отдельных лиц/групп / общины, содействия в гармонизации и гуманизации общественных и межличностных отношений). Очерчены и охарактеризованы общие профессиональные умения специалистов социономических профессий (аналитические, прогностические, коммуникативные, организаторские). Обоснована необходимость и

целесообразность системного подхода к профессиональной подготовке будущих специалистов социэкономических профессий с учетом специфики их профессиональной деятельности. Охарактеризована система формирования межкультурной компетентности будущих специалистов социэкономических профессий. Раскрыты основные компоненты системы (концептуально-целевой, структурно-содержательный, технологически-процессуальный и мониторингово-корректирующий) охарактеризовано их содержательное наполнение.

Ключевые слова: специалисты социэкономических профессий; особенности деятельности специалистов социэкономических профессий; межкультурная компетентность; система формирования межкультурной компетентности.

Pryshlyak Oksana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Department of Foreign Languages

Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University Ternopil
Ternopil, Ukraine

PECULIARITIES OF TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS TO WORK IN THE INTERCULTURAL ENVIRONMENT

Abstract. The purpose of this paper is to substantiate the system of formation of intercultural competence of future specialists of sociэconomic professions. Methods used: problem-target analysis of scientific literature, modeling of the system of formation of intercultural competence of future specialists of the sociэconomic sphere. The author: analysed the problem of professional training of future specialists of sociэconomic professions in the context of the necessity of forming their ability to work in the intercultural environment; characterised the specifics of the activities of specialists of sociэconomic professions; outlined the leading functions that specialists carry out in the process of professional activity (educational, monitoring of social and interpersonal problems of individuals / groups / communities, expert examination of social and interpersonal problems, social support of individuals and social groups, social protection of individuals / groups / community, assistance in the harmonisation and humanisation of social and interpersonal relations). The general professional skills of specialists of sociэconomic professions (analytical, projective, forecasting, communicative, organizational) are distinguished and characterised. The necessity and expediency of a systematic approach to the training of future specialists of sociэconomic professions based on the specifics of their professional activities is substantiated. The system of formation of intercultural competence of future specialists of sociэconomic professions is characterized. The main components of the system (conceptual-target, structural-content, technological and procedural and monitoring-corrective) are revealed; their content is described. Monitoring and correction of the process of formation of intercultural competence of future specialists of sociэconomic professions is carried out according to criteria and indicators that allow to confirm the correspondence of the obtained result with the research objectives, its purpose, to analyse the effectiveness of the system of formation of intercultural competence.

Key words: sociэconomic professions specialists; peculiarities of activity of sociэconomic professions specialists; intercultural competence; system of intercultural competence formation.

УДК 37.013.42

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.151-155

Рижанова Алла Олександрівна

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна
allaar@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3332-9748>

ПОЛІТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація: Актуальність політичного виховання студентів у вітчизняних закладах вищої освіти полягає в компенсації недоліків цього виховання в родині, у набутті цією молоддю політичної культури, яка стане і її своєрідним соціальним захистом, і умовою громадянської стабільності та, водночас, забезпечить суспільну динаміку правовими, а не революційними засобами. Метою публікації є: виявлення причин гальмування політичного виховання українських студентів, проаналізувавши провідні законодавчі документи щодо освіти; обґрунтування соціально-педагогічної сутності цього виховання, порівнюючи поняття «соціальне виховання» та «політичне виховання»; доведення ефективності соціально-педагогічного підходу до політичного виховання вітчизняних студентів у період демократизації суспільства. Методи дослідження: аналіз провідних законодавчих документів щодо освіти, термінологічний аналіз понять «соціальне виховання» та «політичне виховання», «громадянське виховання», їх систематизація, узагальнення. Демократична сутність соціальної педагогіки забезпечує трактування «політичного виховання» як цілеспрямованого процесу створення сприятливих умов політичного розвитку студентів, який є частиною їх соціального, а конкретно – громадянського вдосконалення. Метою політичного виховання студентів, з соціально-педагогічного погляду, є сприяння сходженню ними від політичної грамотності через політичну компетентність до політичної культури (ціннісне ставлення до політичного буття, політична суб'єктність, політична творчість, критичне сприйняття політичної інформації, політичне співробітництво, позитивна політична комунікація тощо). Соціально-педагогічний підхід до політичного виховання реалізується не лише через безпосередню роботу зі студентами, стимулюючи їх політичне самовиховання, але й опосередковано через соціальне середовище, як ЗВО, так і залучаючи різноманітні соціальні інститути та заклади: молодіжну субкультуру, ЗМК, заклади культури та мистецтва, правоохоронні органи, віртуальні соціальні мережі тощо.

Ключові слова: соціальна педагогіка; студентська молодь; політичне виховання; заклад вищої освіти.

Вступ. Політичне виховання студентської молоді нині не є, на жаль, пріоритетним напрямом її соціального розвитку в закладах вищої освіти (ЗВО) Україні. Як наслідок, зростають аполітичність студентів (відмова від участі у виборах), нездатність вирішувати соціальні проблеми через політичні механізми (масовий від'їзд випускників за кордон), а не сформованість політичної свідомості, норм цивілізованої політичної поведінки, відсутність політичної толерантності призводять до маніпулювання здобувачами вищої освіти різноманітними політичними партіями, громадськими організаціями, до використання молоді для задоволення інтересів інших. Родина не готова до сучасної політичної соціалізації цієї молоді, оскільки формування батьків у цьому аспекті відбувалося в умовах авторитарної однопартійної політичної системи, отже, саме у закладах вищої освіти політичне виховання майбутньої інтелектуальної еліти країни стає її соціальним захистом і умовою громадянської стабільності та, водночас, суспільної динаміки правовими, а не революційними засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Законодавство України щодо освіти (Про освіту, 2017), вищої освіти (Про вищу освіту, 2014) однозначно підкреслює відокремленість другого інституту соціалізації від політики та політичних організацій, оскільки принципом держави є незалежність здобуття вищої освіти від політичних партій та їх невтручання в освітній процес, проте демократичність суспільства вимагає, щоб інформація щодо політичних питань в закладах освіти була «різнобічною та збалансованою». Крім того, у закладах освіти «забороняється створення осередків політичних партій, функціонування політичних об'єднань, забороняється залучати здобувачів освіти до участі в заходах, організованих політичними партіями, крім заходів, передбачених освітньою програмою» (Про

освіту, 2017; Про вищу освіту, 2014). Слід зауважити, що в зазначених законах автори уникають визначення терміну «виховання», тому відсутнє і «політичне виховання». Зрозуміло, що різноманітні проблеми виховання детальніше розглядаються у відповідних концепціях. Наприклад, у Концепції національного виховання студентської молоді серед змісту напряму громадянсько-правового виховання зазначено, зокрема, «формування політичної культури особистості» (Концепція, 2009). У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді у преамбулі йдеться про формування нового українця, виховання суб'єкта громадянського суспільства, що діє на основі національних та європейських цінностей, який зокрема «бере участь у громадянсько-політичному житті країни» (Концепція, 2015).

Проблема політичного виховання, безумовно, є педагогічною проблемою, проте ширше досліджується в політології: В. Загривенко, М. Михальченко, О. Шуба та інші. Наприклад, М. Михальченко у політологічному словнику трактує його як «систематичний вплив на свідомість, волю і поведінку людей з метою сформувати їх політичну позицію, *ідеали*, *цілі*» (Михальченко, 2005), що, на наш погляд, підкреслює авторитарний підхід до виховання. До того ж, тут політична соціалізація розглядається складником політичного виховання. Схоже, проте з додаванням соціологічного аспекту, визначають цей термін В. Загривенко та О. Шуба у Енциклопедії сучасної України: "процес систематичного цілеспрямованого впливу на різні групи населення з метою формування політичної свідомості, культури, *цінностей*, *установок*, уявлень, *переконань*, моделей політичної поведінки, що виявляється у безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу та забезпеченні відтворення політичного життя суспільства. Впливає на формування політичних відносин в суспільстві»

(Загривенко & Шуба, 2005). Найближчим до нашого є таке розуміння: «окремим випадком політичної соціалізації є політичне виховання – процес цілеспрямованого та систематичного впливу на політичну свідомість та політичну поведінку громадян з метою формування в них певних політичних якостей» (Політичне виховання). Тут правильно зазначається співвідношення соціалізації та виховання, відсутнє зазіхання на політичні цінності, переконання, однак зауваження викликає досить авторитарний «вплив», притаманний всім попереднім трактуванням.

Ефективний досвід політичного виховання в закладах середньої освіти зі старшокласниками розкривають Л. Боїн та І. Каракаш. Автори не лише детально висвітлюють критерії та показники політичної вихованості старшокласників, але й наводять модель цього виховання в ліцеї із застосуванням інформаційно-комунікативних технологій, зокрема Інтернет-клубу «Homo-Politika», Інтернет-газети «Погляд», електронного голосування тощо. Слід зазначити, що для цієї моделі притаманний соціально-педагогічний підхід, оскільки метою є створення сприятливого освітньо-діяльного простору для виховання політичної культури школярів засобами ІКТ, залучаються засоби масової інформації, неформальні об'єднання, представники місцевої влади, громадських організацій, поліції, основна робота організовується через учнівське самоврядування (Каракаш & Боїн, 2013). Ця модель та досвід її реалізації заслуговують поширення в закладах середньої освіти, щоб бути підґрунтям політичного виховання у вишах.

Проте політичне виховання студентської молоді досліджено недостатньо.

Метою статті є обґрунтування соціально-педагогічного підходу до політичного виховання студентської молоді в сучасних закладах вищої освіти України. **Завдання дослідження:** виявлення причин гальмування політичного виховання українських студентів; обґрунтування соціально-педагогічної сутності цього виховання; доведення ефективності соціально-педагогічного підходу до політичного виховання вітчизняних студентів у період демократизації суспільства.

Методи дослідження: аналіз провідних законодавчих документів щодо освіти, термінологічний аналіз понять «соціальне виховання» та «політичне виховання», «громадянське виховання», їх систематизація, узагальнення власного досвіду проректора з науково-педагогічної та виховної роботи в ЗВО, екстраполяція соціально-педагогічного підходу на політичне виховання.

Виклад основного матеріалу. *Причини гальмування політичного виховання вітчизняних студентів.* Результатом аналізу правових документів в галузі освіти стало враження, що у законодавстві віддзеркалюється не повне усвідомлення значення політичного виховання на державному рівні або страх щодо нього, як це було з «національним вихованням» за радянських часів. На наш погляд, недооцінка політичного виховання студентської молоді (люди віком від 17-18 до 35 років, які навчаються у ЗВО) пов'язана з отожденням його з обранням молоддю певних політичних цінностей, на разі, про це свідчать і визначення терміну політологами, а оскільки авторитарність системи вищої освіти ще не повністю залишилася в радянському минулому, то зростає занепокоєння, що «обрання» може перетворитися на «примусшення» здобувачів освіти до конкретних політичних цінностей. Дійсно, «виховання-маніпулювання», притаманне авторитарній педагогіці минулого, відзначилося нав'язуванням

марксистсько-ленінської ідеології (одних політичних цінностей) «всім» понад сімдесят років. Але в сучасній Україні це означає, що треба не уникати виховання взагалі, зокрема політичного (оскільки культурні людина та суспільство не існують поза системою цінностей, яка генетично не передається, формуючись в процесі соціалізації), а відмовившись від тоталітарного політичного виховання активізувати його трансформацію на демократичних засадах. Тобто першочергового педагогічного значення нині набуває завдання переорієнтації фахівців та вдосконалення процесу виховання на політичне самовизначення студентської молоді в умовах плюралізму політичних цінностей у суспільстві. Замовчення, уникнення, відмова від цих внутрішньо педагогічних завдань призводить до збільшення зони стихійності в процесі політичної соціалізації студентської молоді, її незахищеності від маніпулювання різноманітними політичними партіями, громадськими організаціями, які намагаються вирішити власні соціальні проблеми за рахунок молоді. Ця незахищеність студентської молоді зумовлена відсутністю традицій політичного самовизначення в суспільстві, нездатністю більшості родин прищепити політичну культуру дітям (дідуся-бабусі не мають демократичного політичного досвіду, а татусі-мамусі переважно турбуються про виживання родини), українська школа часто-густо уникає цього виду виховання, хоча і за рідким щасливим виключенням (Каракаш & Боїн, 2013). Отже, від якості демократичного політичного виховання в ЗВО залежить активно-відповідальна участь у політичному житті країни студентської молоді, яка невдовзі визначатиме перспективи розвитку України.

Соціально-педагогічна сутність політичного виховання. Як відомо, соціальна педагогіка існує лише в демократичному суспільстві, в якому цінується індивідуальність, але спрямована ця галузь педагогіки на дослідження соціального виховання. Соціокультурне значення соціальної педагогіки полягає в урівноваженні «індивідуальності» «соціальністю» виховними засобами, щоб індивідуальність не перетворилася на звичайний егоїзм. Проте від якості «соціальності» індивіда залежить як надійність захисту його «екзистенційного Я», так і самореалізація індивідуальності в соціумі. Тому, з соціально-педагогічного погляду, політичне виховання є частиною соціального (цілеспрямоване створення сприятливих умов для розвитку соціальності соціальних суб'єктів у всіх сферах соціуму). Політичний складник означає педагогічне сприяння людині (групі, суспільству) в усвідомленні нею: власної соціальної специфіки, що визначає її належність до реальної або бажаної соціальної групи; соціальних потреб, бажань, ідей, цінностей цієї групи; правових засобів їх реалізації (в умовах різновекторної спрямованості інших соціальних груп), зокрема і через оволодіння владою в соціумі. Зрозуміло, що підґрунтям політичного виховання є правове (сприяння засвоєнню «писаних» правила поведінки в даному соціумі та системи заохочення – покарання за їх, відповідно, реалізацію і порушення). Громадянське виховання є вищим рівнем соціального виховання в індустріальній країні, воно «покликане» долати політичний егоїзм різних соціальних груп (релігійних, етнічних, професійних, за ознаками заможності, здоров'я тощо) заради цілісності та загального благополуччя суспільства. Проте саме політична ідентифікація соціальних груп, зокрема студентства, позитивний досвід її самореалізації уможливають *змістову* (активно-відповідальну) громадянську ідентифікацію, забезпечать динаміку демократичного суспільства.

Соціально-педагогічний підхід до політичного виховання студентів покликаний запобігти маніпуляції політичною свідомістю цієї найпрогресивнішої групи молоді. *За змістом.* Безумовно, за демократичних часів право вибору політичних цінностей належить лише студентам (як і представникам будь-яких соціальних груп). Проте соціально особливістю студентської молоді є майбутній «тягар» відповідальності за внутрішньополітичну гармонію в країні та зовнішньополітичну – регіонально-глобальну. Метою політичного виховання студентів, з соціально-педагогічного погляду, є цілеспрямоване сприяння розвитку їх *політичної соціальності* (від політичної грамотності через політичну компетентність до політичної культури): ціннісне ставлення до політичного буття; усвідомлення своєї політичної суб'єктності та власної політичної позиції; вдосконалення навичок цивілізованого її відстоювання в соціумі; вміння розбиратися в плюралізмі політичних напрямів (виявляти їх ідеологічну сутність), критично оцінювати політичну інформацію; оволодіння політичною креативністю, колаборацією, комунікацією. Серед завдань політичного виховання є цілеспрямоване створення сприятливих умов для усвідомлення студентами: 1) тотальна рівність людей неможлива, кожна соціальна група має свої потреби, інтереси, ідеологію, реалізація яких супроводжується конфліктами, отже, соціальні проблеми мають об'єктивний характер, є результатом складних суспільних процесів; 2) політична діяльність пов'язана з просуванням у країні інтересів різних соціальних груп, її верхівкою є боротьба за владу, яка і забезпечує реалізацію цінностей тієї соціальної групи, яка перемогла; 3) ніхто, крім самих людей не зацікавлений у реалізації в суспільстві інтересів їх соціальної групи, тобто оволодіння демократичними політичними технологіями та політичною культурою забезпечують вдосконалення суспільства відповідно інтересів благополуччя власної соціальної групи, проте аполітичність призводить до політичного рабства від інших; 4) абсолютизація інтересів однієї соціальної групи призводить до їх заперечення в політичному житті, зважання на інтереси інших та взаємопідтримка стає підвалинами суспільної стабільності та комфортного існування більшості населення; 5) політичні конфлікти (зіткнення інтересів та потреб різних соціальних груп) мають вирішуватися через політичну співпрацю та творчість, що не руйнує стосунки між різними соціальними групами, а виводить їх на вищий рівень соціального розвитку, забезпечуючи суспільну динаміку. *За методом.* Соціально-педагогічний підхід до політичного виховання студентів реалізовується не лише через безпосередню роботу зі здобувачами вищої освіти, стимулюючи їх політичне самовиховання, але й опосередковано через соціальне середовище, залучаючи різноманітні соціальні інститути та заклади: родину, молодіжну субкультуру, ЗМК, заклади культури та

мистецтва, правоохоронні органи, віртуальні соціальні мережі тощо. Провідним та найефективнішим методом на внутрішньому рівні ЗВО – це участь у *реальному* студентському самоврядуванні. Як правило, самостійна активність студентських рад, парламентів тощо ефективна в організації власного дозвілля. Проте саме студенти мають бути «політично» зацікавлені в об'єднанні зусиль всіх структурних компонентів освітньо-культурного середовища ЗВО на вдосконалення професійної вищої освіти відповідно «викликів» інформаційної цивілізації людства, оскільки саме через професійну діяльність людина найглибше соціально самореалізується в суспільстві. Від професійної якості залежить: руйнуватиме або вдосконалюватиме студент у майбутньому суспільство, а разом з ним і себе. На зовнішньому рівні ЗВО через волонтерську, громадську діяльність студенти усвідомлюють потреби інших соціальних груп, докладають зусиль до між групової (з людьми похилого віку, з невиліковно хворими, з дітьми-сиротами тощо) комунікації, колаборації, через створення креативної соціальної реклами навчаються доводити до суспільства потреби соціально незахищених груп та шляхи їх вирішення.

Висновки. Причина гальмування політичного виховання в ЗВО – страх політичного зомбування студентської молоді. Демократична сутність соціальної педагогіки забезпечує трактування «політичного виховання» як цілеспрямованого процесу створення сприятливих умов (замість «впливу») політичного розвитку студентів, набуття ними політичної соціальності (від політичної грамотності через політичну компетентність до політичної культури), яка є складовою соціального вдосконалення людини. Демократичне політичне виховання студентів не нав'язує певні політичні цінності молоді, а стимулює соціально-виховними засобами ціннісне ставлення до політичного буття, до усвідомлення власної належності студента до певної соціальної групи, самоідентифікації з її політичними цінностями, до їх реалізації в соціумі правовими шляхами, до критичного мислення в політичній сфері, до політичної креативності та політичної колаборації (як основи подолання політичного егоїзму соціальної групи заради громадянської цілісності). Соціально-педагогічний підхід до політичного виховання в ЗВО цілеспрямований на гармонізацію внутрішніх та зовнішніх умов (зміцнення позитивних і мінімізація негативних) набуття студентами політичної соціальності, на сприяння їх політичному самовихованню.

Перспективи подальших досліджень даної проблеми пов'язані з обґрунтуванням соціально-педагогічних теоретико-методологічних засад політичного виховання в ЗВО студентської молоді в демократичній Україні та розробкою відповідної моделі діяльності, зважаючи на прискорену динаміку інформаційного суспільства.

Список використаної літератури

- Загривенко В.Б., Шуба О.В. Виховання політичне. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua> (дата звернення 13.04.2019).
- Каракаш І., Боїн Л. Виховання демократичної політичної культури старшокласників як прояву культури демократизму особистості у політичній сфері життя громадянського суспільства. *Рідна школа*. № 13. С.31-37.
- Концепція національного виховання студентської молоді: затв. Колегією МОН України від 25.06.2009 №7/2-4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 13.04.2019).
- Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: наказ МОН України від 16.06.2015 №641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення 13.04.2019).
- Михальченко М. Виховання політичне. *Політологічний словник* / за ред. М.Ф.Головатого, О.В.Антонюка. К.: МАУП, 2005. – С.100–101
- Політичне виховання. *Політична культура*. URL: <http://www.bur.com.ua> (дата звернення 13.04.2019).
- Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII. *Урядовий кур'єр*. 2014. 13 серп. (№21).
- Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2017. 6 верес.

References

- Karakash, I., & Boin, L. (2013). Vykhovannia demokratychnoi politychnoi kultury starshoklasnykiv yak proiavu kultury demokratyzmu osobystosti u politychnii sferi zhyttia hromadianskoho suspilstva. [Education of a democratic political culture of senior pupils as a manifestation of individual democracy's culture in the civil society life's political sphere]. *Ridna shkola*, 13, 31-37. [in Ukrainian].
- Kontsepsiia natsionalnoho vykhovannia studentskoi molodi: zatv. Kolehiieiu MON Ukrainy №7/2-4. (2009, June 25) [The national education concept of youth student]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua>. (last accessed 13.04.2019). [in Ukrainian].
- Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi: nakaz MON Ukrainy №641. (2015, June 16). [The national and patriotic education concept of children and youth]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua>. (last accessed: 13.04.2019). [in Ukrainian].
- Mykhalchenko, M. (2005). Vykhovannia politychne [Political education]. In M.F.Holovatyi, O.V.Antonyuk (eds.). (pp.100–101). Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].
- Politychne vykhovannia. Politychna kultura [Political education. Political culture]. Retrieved from <https://subject.com.ua>. (last accessed: 13.04.2019). [in Ukrainian].
- The law of Ukraine about the education № 2145-VIII. (2017, September 05). *Uriadovyi kurier*. [in Ukrainian].
- The law of Ukraine about the higher education №1556-VII. (2014, July 01). *Uriadovyi kurier*. [in Ukrainian].
- Zahryvenko, V.B., & Shuba, O.V. Vykhovannia politychne. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Political education. Encyclopedia of Modern Ukraine]. Retrieved from <https://esu.com.ua> (last accessed: 13.04.2019). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 22.04.2019 р.

Рыжанова Алла

доктор педагогических наук, профессор
заведующий кафедры социальной педагогики
Харьковской государственной академии культуры
г. Харьков, Украина

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ: СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация. Актуальность политического воспитания студентов в отечественных высших учебных заведениях состоит в компенсации недостатков этого воспитания в семье, в овладении этой молодежью политической культурой, которая станет и её своеобразной социальной защитой, и условием гражданской стабильности и, одновременно, обеспечит общественную динамику правовыми, а не революционными средствами. Цель публикации – выявление причин торможения политического воспитания украинских студентов, проанализировав ведущие законодательные документы относительно образования; обоснование социально-педагогической сущности этого воспитания, сравнивая понятия «социальное воспитание» и «политическое воспитание»; доказательство эффективности социально-педагогического подхода к политическому воспитанию студентов в период демократизации общества. Целью политического воспитания студентов, с социально-педагогической точки зрения, является благоприятствование их восхождению от политической грамотности через политическую компетентность к политической культуре (ценностное отношение к политическому бытию, политическая субъектность, политическое творчество, критическое восприятие политической информации, политическое сотрудничество, позитивная политическая коммуникация и т.д.). Социально-педагогический подход к политическому воспитанию реализуется не только через непосредственную работу со студентами, стимулируя их к политическому самовоспитанию, но и опосредовано через социальную среду, как ВУЗа, так и привлекая разнообразные социальные институты и учреждения: молодежную субкультуру, СМК, учреждения культуры и искусства, правоохранительные органы, виртуальные социальные сети и т.д.

Ключевые слова: социальная педагогика; студенческая молодежь; политическое воспитание; высшее учебное заведение.

Ryzhanova Alla

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of the Social Pedagogy Department
Kharkiv State Academy of Culture
Kharkiv, Ukraine

POLITICAL EDUCATION OF STUDENTS: THE SOCIAL-PEDAGOGICAL ASPECT

Abstract: The relevance of students' political education at national higher education institutions lies in compensating the flaws of this kind of education within a family, in gaining by these young people the political culture that will become their special social protection, and a condition for civil stability, while, simultaneously, providing the social dynamism with legal, not revolutionary means. The aim of this paper is to discover the reasons that slow down the political education of Ukrainian students by analyzing the leading legislative documents regarding education; to justify the social-pedagogical nature of this education by comparing the concept «social education» with «political education»; to prove the effectiveness of the social-pedagogical approach to political education of nation's students during the period of society democratization, its decentralization. After analyzing the laws of Ukraine «On education», «On higher education», the Concepts of national education of student youth and national-patriotic education of children and youth, we have reached a conclusion that they reflect the lack of understanding of the meaning of political education on the state level, or a fear of one, just like it was with «national education» during soviet times. Fear of political education is tied to matching it, as we believe, with youth choosing certain political values, and because the authoritativeness of the higher education system is still not completely out of the soviet past, «choosing» may turn to «coercing» the higher education recipients to follow certain political values. This is facilitated

by the definition of this term by political scientists as well. The democratic nature of social pedagogy ensures its representation as a purposeful process of creating favorable conditions for students' political development, which is part of their social, particularly civil, development. The aim of political education of students, from the social-pedagogical point of view, is to promote their growth from political literacy through political competence to political culture (value-based approach to political being, political subjectness, political creativity, critical perception of political information, political cooperation, positive political communication etc.). The social-pedagogical approach to political education is realized not only through immediate work with higher education recipients, stimulating their political self-education, but also through mediums of social environment, like HEI, as well as through including various social institutions and establishments: the youth's subculture, means of mass communication, culture and art establishments, law enforcement authorities, virtual social networks etc.

Keywords: social pedagogy; student youth; political education; higher education institution.

Rozman Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Philological Disciplines and Social Communications
Mukachevo State University
Mukachevo, Ukraine
rozmanii@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4951-0074>

PROBLEMS OF PERIODISATION OF PEDAGOGICAL BIOGRAPHY

Abstract. The purpose of the article is the productive interpretation of periodization as an instrument of knowledge, which helps to study the process of transformation of the original image of a particular object. To reveal the principles of periodization of biography, we used the method of analysis and synthesis, comparison, systematization and classification of the positions of pedagogical scientific sources of literature and the development of the problem under study. The very correct definition of the periodization of a certain branch of science gives the possibility to objectively formulate the purpose, ways of research and find out the significance and effectiveness of the hypothesis under research. It is noted that the investigated scientific aspect concerns the actual compulsory component of historical pedagogical and biographical research like periodization. Proceeding from the analysis of various scientific reflections of this phenomenon, we consider as adequate and interesting some allegorical consideration of periodization as a «basic design» of a certain scheme (skeleton, skeleton)), on which «the multiplicity of events» occurs as the results of cognitive activity in the form of «facts-knowledge». It is proved that in aggregate they give a certain image of the investigated phenomenon, which acts as an object of periodization – the object of knowledge. The emphasis is on the contemporary rapid take-off of biographical research and publications, and the growth of general interest in biographical knowledge. The fact that a person is studied in all the multidimensional, diverse interests and manifestations, in internal contradictions, often in the split of political, national, cultural self-determination, in the evolution of views and beliefs. It is emphasized that it is necessary to remember that in the Ukrainian past, there were a lot of extraordinary personalities among teachers in the pedagogical environment, whose fate and creative achievements have not been sufficiently studied. The focus is on the need to study factual materials of individuals of various political and linguistic and cultural orientations with specific world outlook, habits, circles of communication who helped and continue to help the development of pedagogical biography.

Key words: biography; periodization; tendency of development; methodological foundations.

Formulation of the problem. The study of the definition of periodization of biography helps to understand the structural features of science, the genesis and the evolution of its ideas, concepts, methods, trends of development; facilitates the identification of its internal laws, provides scientific generalization. The pedagogical periodization of education in different countries provides a holistic view of contemporary educational problems and possible ways of their solution. The question of the periodization of the development of any phenomenon is one of the key issues in science indeed, as A. Sohumlinskaya notes, a clear periodization allows to understand the structural features of science, the genesis and the evolution of its ideas, concepts, methods, trends of development; facilitates the identification of its internal laws, gives the possibility of scientific generalization (Sukhomlinskaya, 2002). An overview of scientific and pedagogical sources shows that the problem of periodization of pedagogy as a science has been reflected in scientific works. An overview of scientific and pedagogical sources shows that the problem of periodization of pedagogy as a science has been reflected in researches as domestic (N.Dichek, V.Popyk, I.Strazhnikova, A.Stepanenko, B.Stuparyk, O.Sukhomlynska, M.Yevtukh, T.Zavhorodnya,) and foreign (S.Rubinstein, K.Rogers, Shovgi Ramiz-ogly, J.Dewey) specialists.

Analysis of the recent researches and publications.

This problem is determined by the rewards of Ukrainian and foreign scholars: S.Goncharenko;; I.Kovalchenko; O.Kraevsky; G.Kuzminko; A.Novikov; V.Sydorenko; S.Sysoyev; Tsekhmistrova, V.Zagvyazinsky et al. Its solution through the prism of scientific discourse of the development of a separate classification of methods for research of pedagogical personnel and identification of their cognitive potential. Olga Sukhomlynska considers it like one of the main scientific problems of

the humanitarian sphere, because from the fact that the periodization is taken as the basis of the period, which context is invested in one or another period, acting as its driving force, the deployment of a common research field is taking place.

Identification of previously unsettled parts of the problem. Periodization should not be idealized as an instrument and a means of scientific and cognitive activity, since each type of comparison and systematization suffers from a certain one-sidedness, a divergence with reality, and therefore often simplifies and «aggravate» reality. In order to minimize these disadvantages and increase the scientific and heuristic efficiency of this method, it is appropriate to take into account certain general methodological rules and procedures, including those developed in historical science (Sukhomlynska, 2002) in developing the periodization of the life path (biography). First, when determining the same taxonomic units - periods, stages, etc., the same criteria should be followed. Biographers often ignore this requirement, determining the periods of life of the person for arbitrary, non-consistent criteria, for example, then over time, by training, then by events of personal or professional life, then on milestones of creativity, etc. This leads to eclectic periodizations, which lose their scientific expediency and value. Secondly, when multilevel periodizations are created, certain stages, phases, etc., determined on the basis of shredding of separate periods, are less taxonomically important, different criteria for their selection is used.

The purpose of the article is to characterize the main stages of the periodization of pedagogical biography as a science. Although among scholars there is a debate on the definition of periods of development of science, research requires that all objective components of periodization be taken into account. It is indicated on the mutual influence of periodization and research methods

of the given topic.

To reveal the principles of periodization of biography, we used **the method** of analysis and synthesis, comparison, systematization and classification of the positions of pedagogical scientific sources of literature and the development of the problem under study.

Presenting main material. Sustainable and productive is the interpretation of periodization as an instrument of knowledge, which helps to study the process of transformation of the original image of a particular object. Speaking as a result and generalization of the study and as a form of its synthetic type, periodization reflects the logic of the development of the object of knowledge, therefore, becomes an effective «formula» and methodological tool of cognitive activity of the scientist. This requires taking into account the following components of periodization, such as: a) object – is a phenomenon-process, which is considered in its development and through division at certain intervals of time; b) the subject - is an interval of time that reflects the specificity of the course of historical time and is expressed in the relevant categories «period», «stage», «phase», «cycle», «stage», «century», «day», etc.; c) attribution, that is, the nomination of a certain time interval on the defining features of the research object (Volikova, 2015).

Other contours of the periodization problem can be argued that in the study of pedagogical biography, it can have three main varieties: a) the general periodization of the historical process that determines the background, the factors of the formation of the person and gives reference for the periodization of its life; b) periodization of the way of life of the figure; c) periodization of individual components of a biography (professional or creative activity, etc.). These varieties can be developed individually or in interdependence or as subordinate. The correct application of the methodological foundations of these and other historical methods, avoids the various manifestations of dichotomy (Greek «half» and «divide», in this case, refers to the wrongfulness of division) in pedagogical and biographical research. In particular, when determining the periodization and the general processes of the development of a life path, it is impossible to mix the different values of the group of taxonomic units: «period», «phase», «phase», «cycle», «stage», which denote particular specific segments of time and «century», «decade», «historical moment», «milestone», «day», etc., relating to common chronological boundaries or symbolic symbolic, often abstract, temporal processes and phenomena (Kuzmenko & Otiutskyi, 2014).

The method of system-dynamic analysis aims at studying the trends and mechanisms of change and analysis of the laws of the development of the biography-system through the identified optimal criteria for these processes. Since sociocultural values, notions, norms of social behavior are sign-symbolic consolidation, for the study of cultural-historical determinism of pedagogical personnel, the methods of analysis of symbolic systems that are found in the arsenal of semiotics are of great importance. Thanks to the existence of sign systems there is a transfer of experience (educational, educational, scientific) and socio-cultural interaction in society, thus, abandoning the postmodernist approach to the interpretation of language as a self-sufficient system, the historian of pedagogy can actively use the achievements of this scientific branch for the analysis of texts as a product and reflection of social reality (Sydorenko & Dmytrenko, 2000).

In contrast to historical methods, which are quite clearly systematized in historical science, the partial

group or marginal methods collected in the next group have an interdisciplinary character, and are used in various sciences to solve their inherent tasks. Their application in pedagogical biographies also has its own specifics that require separate consideration.

An important tool of historical and pedagogical research is content analysis (English content analysis) – a quantitative and qualitative method, which is marked by strict observance of its procedures and a high level of objectivity of the results obtained. Its complex content essence and possibilities of use are widely reflected in the scientific literature (Goncharenko, 2008). Quantifying processing of the text (which is understood by any source of information) ensures its well-considered interpretation, and therefore the subject of content analysis can be both problems of social reality, which are found or, conversely, are hidden in documents, and internal patterns of the object of study in particular, and pedagogical personalities (Kovalchenko, 2003).

The second aspect is research and biographical. Although modern scholars do not focus on the possibilities of using content analysis in the study of historical figures, this vector has interesting experience and significant cognitive capabilities. In particular, back in the 1940's and 1950's, American scientists tested this method to determine the peculiarities of the psychological structure of prominent figures on the basis of an analysis of a set of documents (personal letters, notes, diaries, etc.). On the basis of quantitative analysis of published biographies, qualitative changes of social values were determined, therefore this practice can be actualized also in pedagogical biography in modern conditions (Novikov, 2006).

It may be quite productive to use content analysis to study the way of life and especially the scientific creativity of the person. Unlike other ways of studying the text, it allows you to immerse themselves in its content and social context, presenting the document at the same time as manifestation and as an assessment of its creative life. By translating the qualitative information into the language of the account (a set of certain units, elements, in particular in the form of semantic concepts, etc.), the biographer can obtain a clear, unbiased understanding of the novelty, originality, scientific significance of the creative work of the scientist-teacher. In demand is the possibility of content analysis for the adequate retransmission of ideas in the language of modern pedagogical science, through its terminology system.

Implementation of the systemic principle of studying a biography facilitates the use of a number of special tools of structural and functional analysis of social processes and phenomena that have received a substantive study in philosophy, sociology, historical science (Kuzmenko & Otiutskyi, 2014).

The study of periodization of pedagogical biography is closely intertwined with the methods of its study. In particular, the method of systematic structural analysis involves sequential procedures for identifying the composition of the biography as a separate system, clarifying the relationship between its parts, elements, determining the degree of complexity of this system and its comparison with other biographies-systems on the basis of isomorphy, ie, features, similar in properties, forms. It is organically combined with the method of structural-functional analysis, which provides consideration of the interaction of the components of the biography-system from the standpoint of their role in preservation and self-reproduction by identifying the main and secondary functions implemented as part of the whole, given the nature and mechanisms of their regulation, neutralization, etc.

In the arsenal of instruments of scientific knowledge, an important place belongs to the method of analysis of the knowledge system (Novikov, 2006), which is almost not used in modern historical and pedagogical science. By providing a systematic comprehensive approach to assessing the creative work of the teacher as a system, concept, set of individual ideas and views, etc., he, in combination with other tools of system analysis, on the one hand, allows to determine their autonomy, originality, productivity as «in general», so and in the content of individual components, etc. With these methods, the method of discourse analysis is organically combined, which contributes to the analysis and comparison of the ideas of individual teachers in a broad socio-cultural context. In technological terms, he synthesizes a number of techniques and techniques for the interpretation of various texts, views, statements, and other products of speech activity carried out in certain cultural and historical conditions (Sysoeva & Krystopchuk, 2013). Compared to arbitrary, often intuitive, abstract comparisons, this tool provides clear system benchmarks, criteria that allow logically to integrate various aspects, subjective and objective factors for the formulation of scientifically based comparisons, analogies, judgments, conclusions.

The problem of using sociological and mathematical methods in pedagogical biography is quite complicated. The opinion of the scholars, allegedly, that empirical

methods are completely excluded from the tools of historical and pedagogical science (Sidorenko & Dmytrenko, 2000), are debatable, and the study of pedagogical personalities in historical retrospect is unlawful. This is primarily about the sociological and mathematical methods tested by the pedagogical science, the essence and the technology of use of which in this plane are comprehensively torn in the literature (Novikov, 2006; Sysoeva & Krystopchuk, 2013).

Conclusions and perspectives for further research. Based on the analyzed approaches to determining the significance of the periodization of biography of Ukraine as a whole and pedagogical education in particular, one can conclude about certain features and expediency of using the periodization of pedagogical biography. Implementation of the systemic principle of studying a biography helps to apply a number of special tools of structural and functional analysis of social processes and phenomena that have received a substantive study in philosophy, sociology, and historical science. Combining successful and expedient research methods, despite the objectively-temporal impossibility of direct contact between the biographer and the person under investigation, information on livelihoods among members of the city or village communities, family, colleagues and associates can be successfully applied through the introduction of differentiated approaches to the study of a single individual.

Список використаної літератури

- Волікова М. Проблема періодизації та освоєння науково-публіцистичної спадщини А.Макаренка і контексті інноваційного розвитку освіти. *Людознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 2015. Вип. 31. С.89–97.
- Гончаренко С. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес: від репродуктивної педагогіки до педагогіки творчо-креативної. *Педагогічна освіта і освіта дорослих Європейський вимір: збірник наукових праць*. Київ-Хмельницький: ІПО І ОД, 2008. С. 41– 65.
- Дьюї Дж. Демократія і освіта / пер. з англ. М.Василечко. Львів: Кальварія, 2003. 84 с.
- Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2011. 192 с.
- Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. 2-е изд., доп. М.: Наука, 2003. 486 с. URL: [http:// www.pseudology.org/History/ Kovalchenko Metody Istor Issledovaniya 2.pdf](http://www.pseudology.org/History/KovalchenkoMetodyIstorIssledovaniya2.pdf) (дата звернення: 16.12.2017)
- Кузьменко Г.Н., Отюцкий Г.П. Философия и методология науки : учебник для магистратуры. М.: Издательство Юрайт, 2014. 450 с.
- Новиков А.М. Методология образования. Издание второе. М.: Издательство «Эгвес», 2006. 488 с.
- Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основы научных исследований: навч. посіб. К.: РННЦ «ДІНІТ», 2000. 259 с.
- Сисоева С.О., Кристопчук Т.Е. Методология научно-педагогических исследований: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
- Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру. *Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. Частина 1*. Х.: ОВС, 2002. С.37–54.

References

- Diui, J. (2003). *Demokratiia i osvita* [Democracy and education]. Lviv: Kalvariia. [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. (2008). Metodolohichni osoblyvosti naukovykh pohliadiv na pedahohichnyi protses: vid reproduktyvnoi pedahohiky do pedahohiky tvorcho-kreatyvnoi [Methodological peculiarities of scientific views on the pedagogical process: from reproductive pedagogy to pedagogy of creativity-creativity]. *Pedagogical education and adult education European dimension: a collection of scientific works* (pp.41–65). Kiev-Khmelnitsky: IPO I OD. [in Ukrainian].
- Kovalchenko, Y.D. (2003). *Metody ystorycheskoho yssledovaniya* [Methods of historical research] (2nd ed.). URL: [http:// www.pseudology.org/History/ Kovalchenko Metody Istor Issledovaniya 2.pdf](http://www.pseudology.org/History/KovalchenkoMetodyIstorIssledovaniya2.pdf) (last accessed: 16.12.2017). [in Russian].
- Kuzmenko, H.N., & Otiutskyi, H.P. (2014). *Fylosofyia y metodolohyia nauky* [Philosophy and methodology of science]. Moscow: Yurayt. [in Russian].
- Novykov, A.M. (2006). *Metodolohyia obrazovaniya* [Methodology of education] (2nd ed.). Moscow: Yegves. [in Russian].
- Sukhomlynska, O.V. (2002). Periodyzatsiia pedahohichnoi dumky v Ukraini: kroky do novoho vymiru [Periodization of Pedagogical Thought in Ukraine: Steps to a New Dimension]. *Scientific works collection on the 10th anniversary of the APS of Ukraine* (P.1, pp. 37-54). Kharkiv: OVS. [in Ukrainian].
- Sydorenko, V.K., & Dmytrenko, P.V. (2009). *Osnovy naukovykh doslidzhen* [Basics of the scientific research]. Kiev: DINIT. [in Ukrainian].
- Sysoieva, S.O., & Krystopchuk, T.Ye. (2013). *Metodolohyia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen* [Methodology of scientific and pedagogical researches]. Rivne: Volynski oberehy. [in Ukrainian].
- Volikova, M. (2015). Problema periodyzatsii ta osvoiennia naukovo-publitsystychnoi spadshchyny A.Makarenka i konteksti innovatsiinoho rozvytku osvity [The problem of periodization and development of scientific and journalistic heritage A.Makarenko and the context of innovative development of education]. *Human studies studios. Series «Pedagogy»*, 31, 89-97. [in Ukrainian].
- Zahvazynskiy, V.Y. (2011). *Teoryia obucheniya: sovremennaia ynterpretatsy* [Teaching Theory: modern Interpretation]. Moscow: Academia. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019 р.
Стаття прийнята до друку 25.03.2019 р.

Розман Ирина

кандидат педагогических наук, доцент
доцент филологических дисциплин и социальных коммуникаций
Мукачевский государственный университет
г.Мукачево, Украина

ПРОБЛЕМЫ ПЕРИОДИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ БИОГРАФИСТИКИ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы продуктивного толкования периодизации как инструмента познания, который способствует изучению процесса трансформации первоначального образа определенного объекта. Именно корректное определение периодизации определенной области науки дает возможность объективно формулировать цель, пути исследования, выяснить значение и результативность исследуемой гипотезы. Именно такой научный аспект касается фактического и обязательного компонента историко-педагогического и биографического исследования как периодизация. Исходя из анализа различных научных рефлексий этого феномена, адекватным и интересным считается несколько аллегорическое изучение периодизации как «базовой конструкции» «определенной схемы (скелета)», на которую «наносится множественность событий» как результат познавательной деятельности в виде «фактов-знаний». В совокупности они дают определенный образ исследуемого явления, который выступает как объект периодизации – объект познания. Обращено внимание на современный стремительный взлет биографических исследований, публикаций и роста общего интереса к биографическому наследию. Доказано тот факт, что личность изучается во всей многоплановости, разносторонности интересов и проявлений; во внутренних противоречиях и часто в раздвоенности политического, национального, культурного самоопределения; в эволюции взглядов и убеждений. Отмечена необходимость исследования фактических материалов лицами различных политических и социокультурных направлений, которые по своим взглядам, привычкам, кругу общения помогали развитию педагогической биографистики.

Ключевые слова: биографистика; периодизация; тенденция развития; методологические приемы.

Розман Ирина Іллівна

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри філологічних дисциплін і соціальних комунікацій
Мукачівський державний університет
м.Мукачево, Україна

ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

Анотація. Метою статті є охарактеризувати основні етапи періодизації педагогічної біографістики як науки. Для виявлення принципів періодизації біографістики ми використали метод аналізу та синтезу, порівняння, систематизації та класифікації позицій педагогічних наукових джерел літератури. У статті розглядаються питання стосовно продуктивного тлумачення періодизації як інструменту пізнання, що сприяє вивченню процесу трансформації первісного образу певного об'єкта. Коректне визначення періодизації певної галузі науки дає можливість об'єктивно формулювати мету, шляхи дослідження та з'ясувати значення і результативність досліджуваної гіпотези. Такий науковий аспект стосується фактичного обов'язкового компонента історико-педагогічного і біографічного дослідження як періодизація. Виходячи з аналізу різних наукових рефлексій цього феномену, адекватним і цікавим вважаємо дещо алегоричний розгляд періодизації як «базової конструкції» «певної схеми (кістяка, скелета)», на яку «наноситься множинність подій» як результат пізнавальної діяльності у вигляді «фактів-знань». У сукупності вони дають певний образ досліджуваного явища, що виступає як об'єкт періодизації – об'єкт пізнання. Закцентована увага на сучасний стрімкий зліт біографічних досліджень і публікацій, зростання загального інтересу до біографічного знання. Доведено той факт, що особа вивчається у всій багатоплановості, різнобічності інтересів і виявів; у внутрішніх суперечностях, часто у роздвоеності політичного, національного, культурного самовизначення, у еволюції поглядів і переконань. Наголошено на необхідності дослідження фактичних матеріалів, про те, що особи різних політичних і соціокультурних поглядів залишалися саме тими, які за глибинними рисами світогляду, звичками, колом спілкування допомагали і допомагають розвитку педагогічної біографістики.

Ключові слова: біографістика; періодизація; тенденція розвитку; методологічні засади.

УДК 364.62:364.042

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.160-164

Романовська Людмила Іванівна
 доктор педагогічних наук, професор
 кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки
 Хмельницький національний університет
 м.Хмельницький, Україна
 lroman@online.ua
 ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7547-4575>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МАТЕРИНСТВА ТА ДИТИНСТВА

Анотація. Стаття актуалізує вивчення зарубіжного досвіду соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства в умовах недосконалості правової бази системи соціального захисту материнства та дитинства в Україні, пошуку нових шляхів та механізмів підтримки даних цільових груп. Мета статті полягає в аналізі позитивного досвіду соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства у Франції, скандинавських країнах (Швеції, Данії, Фінляндії, Норвегії), США з метою його запозичення та адаптації у вітчизняних умовах. Для досягнення поставленої мети використовувались такі методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної, правової літератури, міжнародних та національних нормативно-правових актів, інформаційних джерел з проблеми дослідження, метод синтезу й узагальнення. Аналіз зарубіжного досвіду соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства дозволяє стверджувати, що у світовій практиці відсутній єдиний підхід до здійснення соціального захисту дітей та жінок-матерів, що зумовлено особливостями національного законодавства, менталітету, суспільними цінностями.

Ключові слова: материнство; дитинство; соціально-правова підтримка; соціально-педагогічна підтримка; зарубіжний досвід.

Вступ. Соціальний захист материнства і дитинства є однією з основних форм соціальної підтримки населення в більшості країн світу й являє собою систему різноманітних заходів, спрямованих на охорону здоров'я матері та дитини, мотивацію до материнства, захист прав матерів, формування установок усвідомленого батьківства, створення найбільш сприятливих умов для виховання дітей, їхнього гармонійного розвитку.

Підтримка материнства і дитинства є предметом особливої уваги з боку держави, оскільки саме через турботу про здоров'я та добробут жінок і дітей здійснюється сприяння приросту населення країни, покращення репродуктивного здоров'я громадян, що, в свою чергу, дозволяє протистояти демографічній кризі та загрозі депопуляції, які для України є на часі більше, ніж будь-коли. Недосконалість правової бази системи соціального захисту материнства та дитинства в Україні, пошук нових шляхів та механізмів підтримки материнства та дитинства актуалізує необхідність оптимізації законодавства та вивчення відповідного зарубіжного досвіду, який може стати корисним у вітчизняних умовах через подальше його осмислення та відповідну адаптацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри певні розходження у визначеннях, вже певною мірою сформоване уніфіковане уявлення про завдання та зміст соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки. Дефінітивно-понятійну сутність поняття «соціально-педагогічна підтримка» розкрито у працях О.Безпалько, В.Стинської, Н.Чернухи. Так, соціально-педагогічну підтримку О.Безпалько визначає як «надання допомоги особистості у процесі соціалізації з метою розкриття та розвитку її можливостей» (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012). В.Стинська акцентує увагу на правовому аспекті соціально-педагогічної підтримки материнства і дитинства, аналізуючи нормативно-правову базу з проблеми дослідження (Стинська, 2015). Н.Чернуха підходить до розкриття сутності соціально-педагогічної підтримки через осмислення співвідносності категорій «соціально-педагогічна підтримка» і «соціально-педагогічна діяльність» (Чернуха, 2012).

Зміст соціально-педагогічної та соціально-пра-

вової підтримки материнства та дитинства є предметом наукових досліджень Г.Коротун, І.Макаренко, Ж.Петрочко, В.Тесленко, Т.Янченко. У працях цих учених проаналізовано основні системи соціальної політики захисту материнства й стимулювання народжуваності, розкрито роль державних та недержавних інституцій у підтримці матерів та дітей, обґрунтоване необхідність зміни підходів до системи соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства в Україні.

Окремі аспекти зарубіжної практики соціальної підтримки материнства представлено у дослідженні М.Залати, яка акцентує увагу на досвіді європейських та північноамериканських країн у сфері захисту материнства і стимулювання народжуваності (Залата, 2014).

Попри вищезазначене, вивчення позитивних здобутків зарубіжних країн у сфері соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства потребує подальшого поглибленого аналізу.

Мета статті – проаналізувати зарубіжний досвід соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства з метою його подальшого творчого запозичення у вітчизняних умовах.

Для досягнення поставленої мети використовувались такі **методи дослідження:** аналіз психолого-педагогічної, правової, літератури, міжнародних та національних нормативно-правових актів, інформаційних джерел з проблеми дослідження, метод синтезу й узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз зарубіжного досвіду соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства і дитинства вимагає розуміння змістовної сутності зазначених понять. Можемо стверджувати, що «соціально-педагогічна підтримка орієнтована на створення умов для подолання індивідом труднощів у інтелектуальному, моральному, емоційно-вольовому, психологічному розвитку, визначення інтересів і потреб, шляхів подолання проблеми, що допомагає досягти бажаних результатів у різних сферах життєдіяльності» (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012).

Соціально-правова підтримка є складним нормотворчим і правозастосувальним процесом, що включає в себе не тільки розробку та оприлюднення нормативних правових актів (кодексів, законів, указів, постанов тощо), а й виконання політичних, економічних, соціальних і юридичних заходів, реалізацію діяльності державних і недержавних органів, організацій і об'єднань, санкціонованих і не заборонених законами і підзаконними актами, які використовуються з метою реалізації, відновлення та захисту прав, свобод та інтересів дітей, сімей (Варьвдин, 2005).

Правові основи соціальної підтримки материнства та дитинства в Україні та за кордоном ґрунтуються на нормах міжнародно-правових актів. Зокрема, Конвенція № 183 Міжнародної організації праці «Про перегляд Конвенції 1952 року про охорону материнства» в якості основних елементів успішної організації системи охорони материнства визначає: право на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю не менше 14 тижнів; грошову допомогу жінкам, відсутнім на роботі у зв'язку з відпусткою по вагітності та пологах, на рівні не менше двох третин від попередніх заробітків жінки; право на перерви для годування грудьми й інші види підтримки, що надається матерям; захист від дискримінації та звільнення, а також гарантоване право на повернення до трудової діяльності після закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами (Шавалеева, 2016).

Розвиток міжнародної співпраці у напрямку підтримки дитинства пов'язаний з діяльністю Міжнародної організації з підтримання миру і безпеки на Землі. За сприяння ООН було прийнято Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, де йдеться про право сім'ї на захист з боку суспільства і держави; розроблені та прийняті Декларація прав дитини, Конвенція ООН про права дитини, Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей. Ці правові акти являють собою міжнародні стандарти, на яких базується сучасна міжнародна практика у сфері соціального захисту дитинства (Зарубежный опыт социальной защиты детства, 2019).

У другій половині ХХ ст. проблема соціального захисту дітей та жінок набуває актуальності у багатьох країнах світу. Кожна держава розробляє власну систему соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства, опираючись на міжнародне та вітчизняне законодавство.

Добре розвинена система соціальної підтримки материнства та дитинства, яка ґрунтується на давніх традиціях здійснення підтримки сімей з дітьми, існує у **Франції**. Окрім того, Франція стала другою країною в Європі, яка ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини.

Проблема захисту дитинства і материнства має велике значення для політичного та економічного життя сучасної Франції. Зокрема, в тексті доповіді ЮНІСЕФ від 2010 р., присвяченого проблемі прав дитини у Франції, зазначається, що приблизно 2 млн. неповнолітніх живуть за межею бідності, близько 15 тис. дітей не мають постійного місця проживання, за різними оцінками, від 20 до 40 тис. дітей з фізичними вадами позбавлені доступу до шкільної освіти (Права детей: французский подход, 2019). Очевидно, що перед країною постає необхідність сприяння подальшим позитивним перетворенням в даній сфері, що дозволить забезпечити якісний захист дитинства і материнства.

Французька держава бачить серед своїх основних пріоритетів підтримку жінок у період вагітності, що дозволить забезпечити більшу свободу для майбутньої матері в балансі між сімейним і професійним життям. Серед конкретних інструментів, реалізованих у Франції в даному напрямку, необхідно відзначити виплати, починаючи з сьомого місяця вагітності. Отримувачами даної допомоги є близько 85% сімей. Також у Франції функціонують неурядові організації, які підтримують вагітних жінок шляхом створення різноманітних програм, котрі включають проведення занять та курсів для вагітних з метою зменшення кількості абортів, відмов від дитини та безвідповідального батьківства (La Fondation Mustela, Fondation accueillir la vie та інші) (Коротчаєва & Canira, 2018).

Не залишається поза увагою французької системи соціального захисту також і проблема доступу дітей до системи шкільної освіти. Наприклад, діти у віці від 6 до 18 років отримують право на допомогу з нагоди початку навчального року. Обсяг цієї допомоги визначається декількома факторами: сім'я має довести, що вона знаходиться в складному матеріальному становищі і потребує допомоги держави; на розмір допомоги впливає також і вік дитини.

Французька держава надає батькам можливість бути гнучкими в питанні вибору способу догляду за дитиною. Так у Франції існує механізм компенсації витрат, пов'язаних із залученням няні. Сім'ї з прийомними дітьми також мають право на отримання різних виплат з бюджету. У випадку, якщо один з батьків приймає рішення тимчасово призупинити свою професійну діяльність, він отримує право на щомісячну компенсацію.

Система соціальної підтримки материнства та дитинства у **скандинавських країнах (Швеції, Данії, Фінляндії, Норвегії)** характеризується універсальним характером, наявністю широкого переліку виплат сім'ям із дітьми, розвинутою мережею закладів безкоштовної медичної допомоги та опіки. Усі заходи із соціальної підтримки дітей, жінок та сімей здійснюються з огляду на демографічну кризу й необхідність стимулювання народжуваності. Зокрема у Швеції приділяють велику увагу підтримці жінок у період вагітності та перебування у відпустці по догляду за дитиною. Особливістю шведської системи соціально-педагогічної підтримки є активне залучення чоловіків у процес догляду та виховання дитини.

Існування системи закладів з догляду за дітьми дає змогу жінкам поєднувати роботу чи навчання з материнством. Догляд за дітьми віком до 12 років забезпечується мережею спеціальних центрів догляду, які охоплюють своїми послугами 75% дітей відповідного віку. На підтримку материнства та дитинства спрямовані здоров'язбережувальні й освітні заходи: матері та діти мають безкоштовний доступ до медичної допомоги, спеціальні консультативні центри здійснюють просвітницьку діяльність серед молоді з питань міжстатевих стосунків, завдяки чому у Швеції утримується надзвичайно низький рівень абортів – всього 7 абортів на 100 пологів при показнику 70 абортів на 100 пологів в Україні (Залата, 2014).

На відміну від інших розвинених країн, у **США** пріоритетна відповідальність за особисте благополуччя покладається на самих громадян, а не на соціальні інституції. На соціальну підтримку держави можуть розраховувати лише найбільш уразливі категорії населення: самотні матері, малозабезпечені та неблагополучні сім'ї з дітьми, люди з інвалідністю, представники етнічних меншин. Відповідно, система соціального захисту материнства та дитинства

у США може бути охарактеризована як така, в якій відсутня універсальна соціальна програма підтримки, що охоплює всі категорії населення, натомість діє чітка адресна підтримка. Відсутність єдиного вектора соціальної підтримки дитинства у США зумовлена ще й тим, що країна не ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини, чим зберегла особливий, притаманний лише США характер соціального захисту дітей, де превалюють недержавні форми підтримки над державними.

За різними даними, в США діють не менше 100 програм допомоги сім'ям з дітьми та окремо дітям в масштабах всієї країни, штатів і громад. Завдання цих програм – повна або часткова компенсація витрат на задоволення мінімально необхідних потреб сімей. Умовами для надання допомоги є дохід, нижчий певного рівня; відсутність або безробіття одного з батьків. Допомога надається в грошовій (виплати та податкові пільги) та натуральній (послуги і товари) формах. Пріоритет віддається натуральним видам допомоги, щоб уникнути використання виплат не за прямим призначенням.

Програми соціальної підтримки дітей, матерів та сімей групують за напрямками:

1) програми підтримки доходів та забезпечення продуктами: тимчасова допомога нужденним сім'ям – ТДНС (охоплені цією програмою сім'ї з дітьми автоматично отримують право на отримання інших видів соціальної допомоги без перевірки доходів), податкові пільги; продовольчі талони, безкоштовні та пільгові шкільні обіди та сніданки, спеціальне додаткове харчування для жінок з дітьми до 5 років, харчування дітей у денних дитячих центрах;

2) програми надання медичної допомоги та здійснення медичного забезпечення: Медікейд; Державне медичне страхування дітей (ДМСД), за якою з федерального бюджету штатам виділяють додаткові кошти для надання медичної допомоги дітям з сімей із низькими доходами, які не охоплені програмою Медікейд; центри медичного обслуговування. Основною програмою соціальної підтримки материнства та дитинства у сфері охорони здоров'я є Медікейд, яка раніше була доповненням федеральних програм допомоги малозабезпеченим одиноким матерям з дітьми, інвалідам та людям похилого віку. Зараз обов'язковому включенню в програму Медікейд підлягають одержувачі ТДНС, діти до 6 років і вагітні жінки в сім'ях із доходами до 133% федеральної межі бідності (ім надають медичні послуги, пов'язані з вагітністю, пологами та доглядом в післяпологовий період), деякі інші категорії. Штати на свій розсуд можуть додатково включати в Медікейд вагітних жінок і немовлят до 1 року в сім'ях з доходами до 185% межі бідності; дітей до 21 років, не охоплених ТДНС; незастрахованих або бідних жінок з онкологічними захворюваннями; громадян, які потребують медичної допомоги, якщо вони мають доходи вищі межі бідності, але через великі витрати на лікування можуть опуститися нижче неї;

3) програми надання освітніх послуг: сприяння в отриманні освіти та професійної підготовки, Хедстарт – програма компенсаторного навчання, спрямована на підвищення академічної успішності та розвиток інтелектуальних здібностей учнів з мало-

забезпечених та сімей національних меншин;

4) програми надання соціальних послуг: забезпечення догляду за дітьми отримувачів ТДНС, сприяння усиновленню дітей і допомога прийомним сім'ям, допомога бездоглядним дітям, правова і психологічна допомога підліткам, допомога дітям-жертвам злочинів і сімейного насильства, розшук батьків, які ухиляються від сплати аліментів (Войтенкова, 2007).

Для підтримки жінок у США існує понад 4 тисячі центрів допомоги, яка включає юридичну, медичну, соціальну та психологічну складову. Суб'єктами надання послуг вагітним жінкам виступають в основному релігійні та громадські організації. Так однією з програм підтримки вагітних є національна програма WIC, мета якої – надання жінкам і дітям з низьким матеріальним статком здорового харчування і послуг, які включають консультації, підтримку грудного вигодовування, надання корисних медичних порад і контактної інформації, яка допоможе підтримати здоров'я сім'ї (Коротасєва & Сапіга, 2018).

На законодавчому рівні закріплені обов'язок роботодавців надавати працюючим жінкам у зв'язку з народженням дитини декретну відпустку терміном 12 тижнів зі збереженням місця роботи. Жінки мають право на оплачувану декретну відпустку до пологів, що доповнюється щорічною відпусткою і відпусткою без збереження заробітної плати. Працівниці держустанов мають повне медичне страхування на період до і після пологів. Однак в США так і не були введені універсальні допомоги багатодітним сім'ям – сім'ям з дітьми надаються податкові пільги: стандартні податкові відрахування, податковий кредит на дитину, податковий кредит на оплату послуг догляду за дітьми, кредит на усиновлення. Такі особливості системи соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства у США дозволяють говорити про американську модель соціальної підтримки як менш досконалу, порівняно із європейськими.

Висновки. Соціально-правова та соціально-педагогічна підтримка материнства та дитинства в Україні передбачає забезпечення належного рівня життя дитини та задоволення її життєвих потреб, підтримку фізичного та психічного здоров'я, створення безпечного побутового, економічного, соціального середовища та умов для самореалізації та саморозвитку, надання відповідних соціальних гарантій жінкам-матерям, захист їхніх прав, надання матеріальної, соціальної, психологічної, педагогічної підтримки. Аналіз зарубіжного досвіду соціально-правової та соціально-педагогічної підтримки материнства та дитинства дозволяє стверджувати, що у світовій практиці відсутній єдиний підхід до здійснення соціального захисту дітей та жінок-матерів, що зумовлено особливостями національного законодавства, менталітету, суспільними цінностями. Попри це об'єктом соціального захисту незалежно від усталеної в країні моделі соціальної підтримки залишаються малозабезпечені сім'ї з дітьми, самотні матері, неповні сім'ї. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень вважаємо поглиблений аналіз найбільш успішних зарубіжних програм соціальної підтримки материнства та дитинства, які можуть бути адаптовані у вітчизняних умовах.

Список використаної літератури

- Варьвдин В.А., Клемантович И.П. *Управление системой социальной защиты детства*: учеб. пособие для студ. вузов. Москва: Педагогическое общество России, 2005. 192 с.
- Войтенкова Г.Ф., Лебедева Е.В. Социальная поддержка семей с детьми в США. *Народонаселение*. 2007. №4. С. 94–106.
- Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* / [за заг. ред. проф. І.Д. Звереві]. Київ, Сімферополь: Універсам, 2012. 536 с.
- Залата М.Г. Соціальна політика захисту материнства: зарубіжний досвід. *Серія: Право*. 2014. № 2 (44). С. 119–123.
- Зарубежный опыт социальной защиты детства [Електронний ресурс]. URL: <https://center-yf.ru/data/stat/zarubezhnyuy-opyt-socialnoy-zashchity-detstva.php> (дата звернення: 18.02.2019)
- Коротасєва А.А., Сапіга С.В. Стан соціально-педагогічної підтримки вагітних жінок в Україні та закордоном. *Вісник*

ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2018. № 8 (322). С. 219–226.

Права детей: французский подход [Електронний ресурс]. URL: <http://thewallmagazine.ru/rights-of-the-child-french-approach/> (дата звернення: 31.01.2019)

Стинська В. Соціально-педагогічна підтримка материнства в сучасній Україні: правовий аспект. *Обрії*. 2015. № 1. С. 44–47.

Чернуха Н.М. Категорія соціально-педагогічної підтримки: теорія і практика. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. № 6. С. 179–182.

Шавалеева Ч.М. Социальная защита материнства и детства в странах Европы. *Вестник экономики, права и социологии*. 2016. № 3. С. 87–91.

References

Chernukha, N.M. (2012). Kategoria sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky: teoriia i praktyka [Category of social-pedagogical support: theory and practice]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnologii Universytetu «Ukraina»*, 6, 179–182. [in Ukrainian].

Korotaiyeva, A.A., & Sapiha, S.V. (2018). Stan sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky vahitnykh zhinok v Ukraini ta zakordonom [Status of social-pedagogical support for pregnant women in Ukraine and abroad]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*, 8(322), 219–226. [in Ukrainian].

Prava detei: frantsuzskiy pokhod. URL: <http://thewallmagazine.ru/rights-of-the-child-french-approach> (last accessed: 11.02.2019). [in Russian].

Shavaleeva, Ch.M. (2016). Sotsyalnaia zashchita materynstva i detstva v stranakh Evropy [Social protection of motherhood and childhood in European countries]. *Vestnyk ekonomiki, prava i sotsyolohii*, 3, 87–91. [in Russian].

Stynska, V. (2015). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka materynstva v suchasni Ukraini: pravovy aspekt [Social-pedagogical support of motherhood in modern Ukraine: legal aspect]. *Obrii*, 1, 44–47. [in Ukrainian].

Varyvdin, V.A., Klemantovych, Y.P. (2005). *Upravlenye sistemoi sotsyalnoi zashchity detstva* [Management of child welfare system]. Moscow: Pedagogicheskoe Obshchestvo Rossii [in Russian].

Voitenkova, H.F., & Lebedeva, E.V. (2007). Sotsyalnaia podderzhka semei s detmy v SShA [Social support for families with children in the US]. *Populations*, 4, 94–106. [in Russian].

Zalata, M.H. (2014.) Sotsialna polityka zakhystu materynstva: zarubizhnyi dosvid [Social policy for maternity protection: foreign experience]. *Series: right*, 2 (44), 119–123. [in Ukrainian].

Zarubezhnyi opyt sotsyalnoi zashchity detstva. URL: <https://center-yf.ru/data/stat/zarubezhnyy-opyt-socialnoy-zashchity-detstva.php> (last accessed: 02.03.2019). [in Russian].

Zvierieva, I.D. (Ed.) (2012). *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery*. Kyiv, Simferopol: Universam. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.03.2019 р.

Стаття прийнята до друку 04.04.2019 р.

Романовская Людмила

доктор педагогических наук, профессор
кафедра социальной работы и социальной педагогики
Хмельницкий национальный университет
г.Хмельницкий, Украина

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ И СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ МАТЕРИНСТВА И ДЕТСТВА

Аннотация. Статья актуализирует изучение зарубежного опыта социально-правовой и социально-педагогической поддержки материнства и детства в условиях несовершенства правовой базы системы социальной защиты материнства и детства в Украине, поиска новых путей и механизмов поддержки данных целевых групп. Цель статьи заключается в анализе положительного опыта социально-правовой и социально-педагогической поддержки материнства и детства во Франции, скандинавских странах (Швеции, Дании, Финляндии, Норвегии), США с целью его осмысления, заимствования и адаптации в отечественных условиях. Для достижения поставленной цели использовались следующие методы исследования: анализ психолого-педагогической, правовой литературы, международных и национальных нормативно-правовых актов, информационных источников по проблеме исследования, метод синтеза и обобщения. Анализ зарубежного опыта социально-правовой и социально-педагогической поддержки материнства и детства позволяет утверждать, что в мировой практике отсутствует единый подход к осуществлению социальной защиты детей и женщин-матерей, что обусловлено особенностями национального законодательства, менталитета, общественными ценностями.

Ключевые слова: материнство; детство; социально-правовая поддержка; социально-педагогическая поддержка; зарубежный опыт.

Romanovska Ludmyla

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of Social Work and Social Pedagogy
Khmelnytsky National University
Khmelnytsky, Ukraine

FOREIGN EXPERIENCE OF SOCIAL-LEGAL AND SOCIAL-PEDAGOGICAL SUPPORT FOR MOTHERHOOD AND CHILDHOOD

Abstract. The article actualizes the study of foreign experience of socio-legal and socio-pedagogical support of motherhood and childhood in the context of the imperfect legal framework of the system of social protection of motherhood and childhood in Ukraine, the search for new ways and mechanisms for supporting the data of target groups. The purpose of the article is to analyze the positive experience of social-legal and socio-pedagogical support of motherhood and childhood in France, the Scandinavian countries, USA for the purpose of its comprehension,

borrowing and adaptation in national conditions. The following research methods were used to achieve this goal: the analysis of psychological, pedagogical, legal literature, international and national normative legal acts, information sources on the research problem, the method of synthesis and generalization. The essence of the concepts of «socio-legal support» and «social-pedagogical support» is revealed. It is stated that the problem of social protection of children and women is becoming urgent in most of the countries of the world in the second half of the XX century. A review of international normative documents aimed at supporting motherhood and childhood (Universal Declaration of Human Rights, International Covenant on Civil and Political Rights, the Declaration of Rights of the Child, the UN Convention on the Rights of the Child, the Beijing Rules, the World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children). It is noted that each state develops its own system of socio-legal and socio-pedagogical support for motherhood and childhood, drawing on international and national legislation. The cross-border experience of socio-legal and socio-pedagogical support for motherhood and childhood suggests that in world practice there is no single approach to the implementation of social protection of children and mothers due to the peculiarities of national legislation, mentality, and social values.

Key words: motherhood; childhood; social and legal support; social-pedagogical support; foreign experience.

УДК 37.378:614.08

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.165-168

Семенець Лариса Миколаївна

кандидат педагогічних наук

кафедра фізики та охорони праці

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

Larisa.Semenets@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2957-0504>

Васильєва Регіна Юхимівна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра фізики та охорони праці

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

regvasil@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8190-0048>

КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ: ЗМІСТОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. Виконання традиційних завдань щодо формування базових професійних компетенцій студентів неможливе без ефективного розвитку їхніх компетенцій із безпеки життєдіяльності. Насправді розв'язання таких завдань необхідно поєднувати зі всебічною професійною соціалізацією студентів, формуванням наукового світогляду. Метою представленої роботи є висвітлення змістових аспектів компетенцій студентів закладів вищої освіти з безпеки життєдіяльності. Для її досягнення застосовано методи змістово-теоретичного й структурно-системного аналізу (при висвітленні базових понять), узагальнення й систематизації (у висновках до роботи). У статті зроблено змістово-теоретичний аналіз понять «компетенція», «компетентність», досліджено їх структурні компоненти, а також встановлено системотвірні зв'язки. Послугуючись логікою сходження від загального (абстрактного) до конкретного (часткового), розкрито зміст компетенцій студентів закладів вищої освіти з безпеки життєдіяльності. Виокремлено змістові характеристики компетенцій студентів із безпеки життєдіяльності за видами їхньої діяльності, потому окреслено відповідні базові компетенції, які необхідно формувати в процесі фахової підготовки. За результатами змістового теоретичного узагальнення зроблено висновок про те, що феноменологічні характеристики компетенцій студентів із безпеки життєдіяльності тісно пов'язані з індивідуально-психологічними вимірами та якостями особистості.

Ключові слова: зміст компетенцій; компетентність; студенти закладів вищої освіти; безпека життєдіяльності.

Вступ. З огляду на сучасну концепцію розвитку освіти України виконання традиційних завдань формування базових професійних компетенцій (знань, умінь і навичок) неможливе без ефективного розвитку компетенцій з безпеки життєдіяльності. Насправді розв'язання таких завдань необхідно поєднувати зі всебічною професійною соціалізацією студентів, формуванням наукового світогляду. Варто погодитися, що одним із основних засобів формування професійної компетентності та світогляду майбутніх спеціалістів є зміст навчання, який визначається метою й завданнями освіти на певному етапі розвитку суспільства та є підґрунтям розвитку професійної компетентності – бази професійного здоров'я і ціннісного ставлення до природи (Чугуй, 2010).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки студентів закладів вищої освіти до безпечної життєдіяльності студіюється як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Задля її вирішення упорядковано навчальні програми дисциплін, з-поміж яких виокремимо такі, як «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист». Згідно з компетентнісним підходом до їх завдань віднесено формування компетенцій студентів із безпеки життєдіяльності, на основі яких встановлено зміст і структуру навчальних дисциплін. Так типовою навчальною програмою нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» передбачено формування в студентів здатності розв'язувати професійні завдання, пов'язані зі забезпеченням життя, здоров'я й працездатності під час роботи, а також розвиток у них загальнокультурних і професійних компетентностей.

Відаючи належне авторським визначенням ключових понять «компетенція» і «компетентність», зазначимо, що перше з них розкривається через сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів, а друге співвідноситься з володінням людиною відповідною компетенцією, яка включає особистісне ставлення людини до неї й предмета діяльності» (Мазнев, 2006). У роботах обґрунтовується, що поняття «компетенції» пов'язане зі змістом сфери діяльності, а «компетентність» завжди стосується особи, характеризує її здатність якісно виконувати певну роботу» (Головань, 2011). Поділяємо думку, що компетентність – це інтегрована характеристика якості особистості як суб'єкта діяльності в певній галузі (сфері виробництва). Натомість компетенції – це змістові та нормативно-функціональні характеристики діяльності суб'єкта, що окреслюють коло його повноважень, встановлюють нормативні функції в соціумі. (Семенець, 2018). Однак питання змісту та специфіки формування компетенцій з безпеки життєдіяльності студентів закладів вищої освіти дотепер залишається актуальним.

Мета статті полягає в з'ясуванні змістових характеристик компетенцій студентів закладів вищої освіти з безпеки життєдіяльності.

Методи дослідження – змістово-теоретичний і структурно-системний аналіз (аналіз наукової літератури, нормативних документів, які регламентують формування компетенцій з безпеки життєдіяльності; при висвітленні базових понять); узагальнення й систематизації (формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. У навколишньому

середовищі на рівень життя організмів, у тому числі людей, негативно впливають радіаційне, хімічне, теплове, електромагнітне та інші види забруднень. Це відображається на їхньому здоров'ї, а також тривалості життя. Тому безпека людини – сутність людського життя та сфери її діяльності. Водночас, безпека – це збалансований стан людини, соціуму, держави. Сутність основ безпеки дає змогу розширити психологічне поле самозахисту особистості й, зокрема, розвинути в ній здатність піклуватися про себе, задовольняти свої потреби та одержувати задоволення від життя.

Проблеми безпеки постають перед усіма щоденно, оскільки, включаючись у трудову, навчальну, суспільну чи іншу діяльність, ми маємо знати й передбачати можливі негативні результати своїх дій відносно середовища існування. Тут варто зазначити, що «безпека – потреба окремої людини й суспільних груп, а також їхня найважливіша мета» (Кожневський, 2007).

Змістовий аналіз курсу безпеки життєдіяльності дає змогу стверджувати, що зміст безпеки життєдіяльності – це система наукових компетенцій, оволодіння якими забезпечить всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей майбутніх спеціалістів, формування їхнього світогляду, моралі та поведінки, підготовку до безпечного суспільного життя, зокрема, і виробничої діяльності. Він включає в себе чотири компоненти: досвід пізнавальної діяльності (знання), досвід виконання відомих способів діяльності (уміння діяти за зразком), досвід творчої діяльності (прийняття нестандартних рішень у нових ситуаціях), досвід ціннісного ставлення до природи (Клеценко, 2015). Окреслені компоненти утворюють цілісну єдність і дозволяють сформувати в студентів системні знання про безпеку життєдіяльності, забезпечити їхню готовність до кваліфікованого розв'язування компетентнісних задач із безпечної поведінки.

За дидактично вираженого управління навчальною діяльністю студентів досягається формування низки компетенцій, що належать до категорії загальнокультурних, а саме:

- культури безпеки й ризик-орієнтованого мислення, за якого питання безпеки, захисту й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності людини;
- знань про сучасні проблеми й головні завдання безпеки життєдіяльності;
- умінь визначати коло обов'язків у професійній діяльності, що враховують ризики виникнення небезпек, можуть спричинити надзвичайні ситуації (НС) та призвести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання;
- умінь оцінювати середовище перебування щодо особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства;
- здатності робити моніторинг небезпечних ситуацій та обґрунтовувати головні підходи й засоби збереження життя, здоров'я та захисту працівників в умовах загрози й виникнення небезпечних і надзвичайних ситуацій;
- здатності приймати рішення щодо безпеки в межах своїх повноважень.

Важливу роль у підготовці студентів закладів вищої освіти відіграють професійні компетенції за видами діяльності. Так у організаційно-управлінській діяльності виокремлюють:

- здатність орієнтуватися в основних нормативно-правових актах у сфері забезпечення безпеки;
- знання організаційно-правових заходів щодо забезпечення безпечної життєдіяльності та вміння

обґрунтувати й забезпечити виконання необхідних заходів із колективної та особистої безпеки;

– уміння забезпечити координацію зусиль виробничого колективу в попередженні виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків;

Виробничо-технологічна діяльність передбачає:

– спроможність орієнтуватися в основних методах і системах забезпечення техногенної безпеки, обґрунтовано вибирати відомі пристрої, системи та методи захисту людини й природного середовища від небезпек;

– уміння оцінювати сталість функціонування об'єкта господарювання в умовах НС та обґрунтувати заходи щодо її підвищення;

– уміння обґрунтувати та забезпечити виконання комплексу робіт на об'єкті з попередження виникнення НС, локалізації та ліквідації їх наслідків (Кобиланський та ін., 2014).

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що компетенції студентів із безпеки життєдіяльності – це змістові й нормативно-функціональні характеристики їх безпечної поведінки, що мають загальнокультурну й професійну спрямованість, реалізуються в організаційно-управлінській і виробничо-технологічній діяльності. Окреслені компетенції включають знання, уміння й навички як системотвірні компоненти готовності діяти в нестандартних надзвичайних ситуаціях.

Саме такий зміст компетенцій студентів включає систематичний курс із основ охорони праці та безпеки життєдіяльності. Змістом їх навчальної діяльності слугують компетентнісні задачі, що розв'язуються в процесі вивчення тем «Пожежна безпека», «Радіаційна безпека», «Небезпеки природного та техногенного походження». Тут досягається формування способів дій студентів під час пожежі, забезпечується оволодіння ними основними засобами їх гасіння, моделюються безпечні алгоритми поведінки під час надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру. Зміст навчальної діяльності студентів складають компетентнісні задачі на визначення ризику, міри безпечності перебування в приміщенні за наявності хімічних речовин, потому за результатами розв'язування задач на визначення рівня радіації здійснюється оцінка радіаційної ситуації на місцевості.

Розкритий зміст освіти окрім формування компетенцій студентів із безпеки життєдіяльності забезпечує розвиток індивідуально-психологічних характеристик якості особистості, з-поміж яких:

- цілісність і повнота уявлення про безпеку життєдіяльності, усвідомлення пріоритетності й важливості забезпечення безпеки у всіх сферах діяльності;
- відповідальне та неупереджене ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, турботливе ставлення до навколишнього середовища;
- здатність передбачати можливі небезпеки, уміння ідентифікувати небезпеки та оцінювати ризики в професійній діяльності;
- готовність до використання запобіжних дій і впровадження заходів щодо усунення небезпек та загроз;
- здатність і бажання зберігати життя та здоров'я в несприятливих і загрозованих для життя умовах;
- уміння успішно витримувати моральні й фізичні навантаження, зберігаючи при цьому психологічну стабільність в умовах надзвичайних ситуацій та небезпек (Поліщук, 2016).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що компетенції студентів із безпеки життєдіяльності – це змісто-

ві й нормативно-функціональні характеристики їх безпечної поведінки, що мають загальнокультурну й професійну спрямованість, реалізуються в організаційно-управлінській і виробничо-технологічній діяльності. Їх формування забезпечується в процесі систематичного курсу «Основи охорони праці та безпека життєдіяльності», де зміст навчальної діяльності складають компетентнісні задачі з небезпек

природного, техногенного походження, пожежної та радіаційної безпеки. З'ясовано, що розкритий зміст освіти забезпечує формування компетенцій студентів із безпеки життєдіяльності, так і розвиток індивідуально-психологічних характеристик якості особистості. Подальші наші роботи будуть присвячені змісту, структурі, топології компетентнісних задач із безпеки життєдіяльності.

Список використаної літератури

- Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2011. № 8. С. 224-233.
- Клеценко Л. В. Особливості формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів при вивченні «безпеки життєдіяльності». *«ScienceRise». Педагогічна освіта*, 2015. № 9 (5). С. 52-55.
- Кобилянський О. В., Дембіцька С. В., Кобилянська І. М. *Теоретичні засади формування компетенцій з безпеки життєдіяльності у студентів економічних спеціальностей*: [монографія]. Вінниця: ВНТУ, 2014. 264 с.
- Кожневський Л. Ф. Секьюритология как научная дисциплина. Київ–Дніпропетровськ, 2007. С. 401-412.
- Мазнев О. В. Педагогічна компетентність викладача ВНЗ в умовах кредитно-модульної системи навчання. *Дидактика математики: проблеми і дослідження: міжнародний збірник наукових робіт*. Донецьк: Фірма ТЕАН, 2006. Вип. 25. С. 185.
- Поліщук О. В., Репінський С. В., Слабкий А. В. Формування компетенцій з безпеки життєдіяльності в студентів вищих навчальних закладів. *Педагогіка безпеки*, 2016. № 1. С. 72-80.
- Семенець С. П. Тривимірні структури зовнішнього та внутрішнього проявів компетентності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2018. Випуск 2 (43). С. 250-254.
- Чугуй Л. В. Аксиологічні засади формування змісту безпеки життєдіяльності як превентивний проект збереження професійного здоров'я майбутніх аграріїв. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2010. № 1 (3). С. 463-471.

References

- Chuguy, L. V. (2010). Aksiologichni zasady formuvannya zmistu bezpeky zhyttiediialnosti yak preventyvnyi proekt zberezhenня profesiinoho zdorovia maibutnix ahrariiv [Axiological principles of formation the content of safety as a preventive project saving the professional health by future agrarians.]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 1 (3), 463-471. [in Ukrainian].
- Golovan', M. S. (2011). Kompetenciya ta kompetentnist': porivnyal'ny'j analiz ponyat' [Competence and competence: comparative analysis of concepts]. *Pedagogichni nauky: teoriya, istoriya, innovacijni tekhnologiyi*, 8, 224-233. [in Ukrainian].
- Kletsenko, L. V. (2015). Osoblyvosti formuvannya profesiinoi kompetentnosti maibutnix spetsialistiv pry vyvchenni «bezpeky zhyttiediialnosti» [Features of formation of professional competence of future specialists in the study of «safety of life». *ScienceRise: Pedagogical education*, 9 (5). [in Ukrainian].
- Kobyljanskyi, O. V., Dembitska, S. V., Kobyljanska, I. M. (2014). *Teoretychni zasady formuvannya kompetentsii z bezpeky zhyttiediialnosti u studentiv ekonomichnykh spetsialnostei* [Theoretical principles of forming competences for life safety in students of economic specialties]. Vinnytsia: VNTU. [in Ukrainian].
- Kozhenevskiy, L. F. (2007). *Sekyuritologiya kak nauchnaya distsiplina* [Securitology as a scientific discipline]. Kiyiv-Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
- Mazniev, O. V. (2006). Pedagogichna kompetentnist vykladacha VNZ v umovakh kredytno-modudnoi systemy navchannia [Pedagogical competence of a teacher of higher educational institutions in conditions of credit-modular system of training]. *Dydaktyka matematyky: problemy i doslidzhennia*, 25. [in Ukrainian].
- Polishchuk, O. V., Repinskyi, S. V., Slabkyi, A. V. (2016). Formuvannya kompetentsii z bezpeky zhyttiediialnosti v studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Formation of competences for life safety in students of higher educational institutions]. *Pedahohika bezpeky* [Security pedagogy], 1. [in Ukrainian].
- Semenets, S. P. (2018). Tryvymirni struktury zovnishnoho ta vnutrishnoho proiaviv kompetentnosti [Three-dimensional structures of external and internal manifestations of competence]. *Scientific Bulletin of uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 2 (43), 250-254. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 10.04.2019 р.

Семенець Лариса

кандидат педагогічних наук
кафедра фізики та охорони праці
Житомирський державний університет імені Івана Франка
г. Житомир, Україна

Васильєва Регіна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра фізики та охорони праці
Житомирський державний університет імені Івана Франка
г. Житомир, Україна

КОМПЕТЕНЦІЙ СТУДЕНТОВ ВИСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ПО БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ: СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация. Выполнения традиционных задач по формированию базовых профессиональных компетенций студентов невозможно без эффективного развития их компетенций по безопасности жизнедеятельности. На самом деле решение таких задач необходимо сочетать со всесторонней профессиональной социализацией студентов, формированием научного мировоззрения. Целью представленной работы является рассмотрение содержательных аспектов компетенций студентов учреждений высшего образования по безопасности жизне-

деятельности. Для ее достижения применены методы содержательно-теоретического и структурно-системного анализа (при анализе базовых понятий), обобщения и систематизации (в выводах к работе). В статье проведен содержательно-теоретический анализ понятий «компетенция», «компетентность», исследованы их структурные компоненты, а также установлено системообразующих связей. Пользуясь логикой восхождения от общего (абстрактного) к конкретному (частичного), раскрыто содержание компетенций студентов учреждений высшего образования по безопасности жизнедеятельности. Выделены содержательные характеристики компетенций студентов безопасности жизнедеятельности по видам их деятельности, обозначены соответствующие базовые компетенции, которые необходимо формировать в процессе профессиональной подготовки. По результатам содержательного теоретического обобщения сделан вывод о том, что формирование компетенций студентов безопасности жизнедеятельности должно предусматривать развитие психолого-индивидуальных характеристик и качеств личности.

Ключевые слова: содержание компетенций; компетентность; студенты учреждений высшего образования; безопасность жизнедеятельности.

Semenets Larysa

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D.
Department of Physics and Occupational Safety
Ivan Franko State University of Zhytomyr
Zhytomyr, Ukraine

Vasylieva Rehina

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D, Associate Professor
Department of Physics and Occupational Safety
Ivan Franko State University of Zhytomyr
Zhytomyr, Ukraine

**COMPETENCES OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN VITAL ACTIVITY:
CONTENT ASPECT**

Abstract. Performing of traditional tasks regarding the formation of basic professional competences of students is impossible without effective development of their competences in vital activity safety. While solving such tasks it is necessary to combine thorough professional socialization of students, formation of scientific view. The goal of the work is to enlighten context aspects of competences of students of higher education institutions vital activity safety. To achieve it, we applied methods of content-theoretical and structure-systemic analysis, generalization and systematization. The article developed context-theoretical analysis of notions «competence», «competency», researched their structural components, and established system-formation connections. By the descendance logic from general to specific, we developed the content of competences of students of higher education institutions in vital activity safety. This individualized context characteristics of competences of students in vital activity safety by the types of their activity, and on the basis of that highlighted certain basic competences, which are necessary to form during training in specialty. During the course «Basics of Occupational Safety and Vital Activity Safety» in is possible to efficiently solve tasks in formation of health-preserving competence of students. By the results of context theoretical generalization, we concluded that the formation of competences of students in vital activity safety has to presume the development of psychological and individual characteristics and qualities of personality. The author's definition of the concept of «competences of students in vital activity safety» has been formed as meaningful and normative functional characteristics of student's safe behavior that have a general cultural and professional orientation, and are implemented in organizational management and technological production activities. Their formation is provided by during the systematic course of «Basics of Occupational Safety and Vital Activity Safety», where the content of training activities contains the competence issues of the natural and man-made origin hazards, fire safety.

Key words: content of competencies; competency; students of higher educational institutions; vital activity safety.

УДК 37.015.311:37.016:512-053.6
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.169-173

Семенець Сергій Петрович

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри математичного аналізу
Житомирський державний університет імені І. Франка
м. Житомир, Україна
Sergij.Semenets@zu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2733-0539>

Чугунова Олена Василівна

аспірант
кафедра математичного аналізу
Житомирський державний університет імені І. Франка
м. Житомир, Україна
olenachg@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6868-6297>

РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У НАВЧАННІ АЛГЕБРИ І ПОЧАТКІВ АНАЛІЗУ: РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАДАЧНОГО ПІДХОДУ

Анотація. У статті зроблено теоретичний аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури в контексті специфіки реалізації задачного підходу в навчанні старшокласників алгебри і початків аналізу. Наразі недостатньо вивченою залишається проблема розвитку математичних здібностей як індивідуально-психологічних утворень особистості та водночас основи розвитку відповідної компетентності. Дотепер мало дослідженими залишаються питання методично виваженого застосування задачного підходу до розвитку математичних здібностей старшокласників. Метою представлено дослідження є висвітлення наукових засад реалізації задачного підходу до розвитку математичних здібностей старшокласників, окреслення теоретичних аспектів його впровадження в процесі вивчення ними алгебри і початків аналізу. Було використано методи теоретичного аналізу (проблеми задачного підходу до розвитку математичних здібностей старшокласників), структурно-системного аналізу (для побудови задачної системи та встановлення кореляційних зв'язків між компонентами), структурно-дидактичного аналізу (змісту алгебри і початків аналізу в контексті порушеної проблеми), змістово-теоретичного узагальнення (у формулюванні висновків). За результатами проведеного дослідження виділено такі типи задач: математичні, задачі в структурі навчально-математичної діяльності, компетентнісні задачі з математики. Обґрунтовано, що саме така задачна система активізує навчально-математичну діяльність старшокласників, забезпечує розвиток у них системотвірного, кодувально-формалізованого, когнітивно-узагальнювального та мнемічно-узагальнювального компонентів математичних здібностей.

Ключові слова: задачний підхід; навчально-математична діяльність; математичні здібності старшокласників; навчання алгебри і початків аналізу.

Вступ. У Концепції Нової української школи ключовою є ідея компетентнісного підходу до навчання, що передбачає формування системи знань, навичок, умінь, досвіду, здібностей і ставлень особистості. Так у математичній освіті зроблено акцент на формуванні та розвитку інтегрованої характеристики якості особистості, якою слугує математична компетентність. Обґрунтовується думка про те, що математична компетентність забезпечує пізнання навколишнього світу методами й засобами математики, вона передбачає застосування математичних знань у реальному житті та, водночас, є важливим складником готовності до подальшої освітньої й професійної діяльності. Однак дотепер у педагогічній теорії і практиці недостатньо вивченою залишається проблема розвитку математичних здібностей старшокласників як основи особистісного виміру математичної компетентності. Наразі актуальним залишається питання методично виваженого застосування задачного підходу до розвитку індивідуально-психологічних утворень старшокласників – їхніх математичних здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку здібностей особистості в навчальній діяльності, питанням сензитивності шкільного вікового періоду присвячені дослідження психологів, з-поміж яких В. В. Давидов, О. К. Дусавицький, З. І. Калмикова, В. О. Моляко, О. Л. Музика, Ж. Піаже, Б. М. Теплов, Ю. М. Швалб та інші. Зміст, структура і типологія математичних здібностей школярів, методичні аспекти їх розвитку студіюються в робо-

тах В. А. Крутецького, М. П. Пихтаря, С. П. Семенця, С. О. Скворцової, З. І. Слепкань, О. С. Чашечникової та інших. Теорії задач та її застосуванню в умовах навчальної діяльності присвячені роботи Г. О. Балла, М. І. Бурди, М. Я. Ігнатенка, Ю. М. Колягіна, І. В. Малафіїка, Є. І. Машбиця, та інших.

Мета: з огляду на зміст, структуру і типологію математичних здібностей школярів розкрити теоретичні засади реалізації задачного підходу в процесі вивчення старшокласниками алгебри і початків аналізу. **Завдання:** проаналізувати психолого-педагогічну та навчально-методичну літературу з порушеної проблеми, розкрити зміст задачного підходу в навчанні математики; побудувати задачну систему розвитку математичних здібностей старшокласників у навчанні алгебри і початків аналізу; розкрити зв'язок структурних компонентів математичних здібностей старшокласників з типами задач у навчанні алгебри і початків аналізу.

Методи дослідження: теоретичний аналіз (проблеми задачного підходу до розвитку математичних здібностей старшокласників), структурно-системний аналіз (для побудови задачної системи та встановлення кореляцій між компонентами), структурно-дидактичний аналіз (змісту алгебри і початків аналізу в контексті порушеної проблеми), змістово-теоретичне узагальнення (у формулюванні висновків).

Виклад основного матеріалу. Зміст навчання старшокласників алгебри і початків аналізу містить два крупні блоки: теоретичний матеріал і задачі. За-

провадження компетентнісного підходу передбачає, що саме задачі мають відігравати засадничу та системотвірну роль. Тут одним із концептуальних положень є твердження про те, що навчально-математична діяльність старшокласників представляється у формі цілісної задачної системи. Теоретичний аналіз порушеної проблеми привів до висновку, що під задачним підходом розуміється навчальна діяльність, в основу якої покладено задачну структуру, компонентом якої є навчальна задача, яка, з одного боку, спрямована на зовнішній об'єкт, а з іншого – містить неявно виражені вимоги до суб'єкта, який її розв'язує (Лов'янова & Слюсаренко, 2010).

Погоджуючись з таким визначенням, зазначимо, що будь-яка діяльність має задачну структуру, а тому задачний підхід, на нашу думку, репрезентує сукупність універсальних способів планування, організації, розвитку та діагностики діяльності суб'єкта, у якій системно поєднуються зовнішні прояви (способи дій у процесі розв'язування задач, усне та писемне мовлення, відповідь на поставлене питання) та внутрішні її прояви (потреби, мотиви, цінності, пам'ять, мислення, самоконтроль, самооцінка та здібності). З огляду на таке формулювання *задачний підхід у навчанні математики – це сукупність способів планування, організації, розвитку і діагностики навчально-математичної діяльності суб'єкта, що системно поєднує її зовнішні прояви (способи дій у процесі розв'язування задач з математики, математичне моделювання, усне і писемне математичне мовлення, формулювання відповіді) та внутрішні прояви (мотиви навчання математики, ціннісні до неї ставлення, математичну пам'ять, математичне мислення, самоконтроль і самооцінку оволодіння матеріалом математики, математичні здібності)*.

Реалізуючи задачний підхід до навчання старшокласників алгебри і початків аналізу, виокремлюємо такі три типи задач: математичні задачі; задачі в структурі навчально-математичної діяльності; компетентнісні задачі з математики.

Під математичними задачами будемо розуміти – задачі, умова й вимога яких стосується математичних об'єктів і які розв'язуються усіма засобами математики (Тарасенкова & Лов'янова, 2015).

Загальновідомою класифікаційною основою математичних задач є зміст вимоги в їх структурі. Тому в теорії навчання математики класифікують чотири різновиди задач: на обчислення (потрібно знайти число або множину чисел), на побудову (задачі на побудову графіків, фігур тощо), на доведення (потрібно довести сформульоване твердження) та задачі на дослідження (потрібно дослідити що-небудь) (Слепкань, 2006). Відповідно до чинної навчальної програми з математики для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів основними змістовними лініями є: функціональна; рівняння і нерівності; елементи комбінаторики; початки теорії ймовірностей та елементи математичної статистики. Значне місце займають задачі на обчислення та спрощення трансцендентних виразів, а також задачі, що передбачають тотожні перетворення тригонометричних, степеневих та логарифмічних виразів.

У представленому дослідженні засадничим є положення про те, що здібності, в тому числі й математичні, формуються і розвиваються в процесі спеціально організованої діяльності, у структурі якої ключову роль відіграють позитивна (внутрішня) мотивація та інтерес. Погоджуємося, що в навчанні математики має реалізовуватися такий розвивальний триплет: *інтерес до математики <=> навчально-математична діяльність <=> математичні здібності*.

Підтримуємо ідею про те, що навчально-математична діяльність має задачну структуру, яка конструюється згідно з принципом розвивальної наступності. Отож навчання математики має бути організоване так, що кожен наступний тип задач відрізняється від попереднього вищим рівнем змістового теоретичного узагальнення. Втілення такої ідеї дозволило виокремити *базові, навчальні, навчально-теоретичні та навчально-дослідницькі задачі з математики* (Семенець, 2015).

Вивчення ключових тем з алгебри і початків аналізу, на нашу думку, варто розпочинати з формулювання та розв'язування *базових задач*. Тут йдеться про прикладні задачі, за результатами розв'язування яких створюються математичні моделі, виокремлюються вихідні відношення, що реалізуються в багатьох часткових випадках. Такі задачі відносно до задач першого рівня змістово-теоретичного узагальнення, вони є фундаментом для введення (формулювання) нового математичного поняття та розв'язування математичних задач.

Другий рівень змістово-теоретичного узагальнення займають *навчальні задачі з алгебри і початків аналізу*. Результатом розв'язування навчальних задач є створення узагальненого способу дій (навчальної моделі), що реалізується в процесі розв'язування типових математичних задач. Тому навчальна задача з алгебри і початків аналізу передбачає узагальнення типових задач курсу, конструювання способу (методу) їх розв'язування, в якому чільне місце займають навчальні дії самоконтролю і самооцінки.

На третьому рівні змістово-теоретичного узагальнення задачної системи виділяємо *навчально-теоретичні задачі з алгебри і початків аналізу*. Тут формуються узагальнені способи дій під час вивчення змістових ліній, оволодіння старшокласниками загально-математичними методами (математичного моделювання, векторним, координатним, математичної індукції, границь, диференціального та інтегрального числення), а також спеціальними методами алгебри (розкладання на множники, заміни, інтервалів, рівносильних перетворень, графічним, функціональним та ін.).

Четвертий рівень задачної системи займають *навчально-дослідницькі задачі з алгебри і початків аналізу*, які, окрім рівня змістового-теоретичного узагальнення, різняться мірою новизни одержаного продукту. Розв'язуючи такі задачі, учні виконують дослідницькі кроки, отримують нові знання та формують об'єктивно нові способи діяльності. Навчально-дослідницькі задачі з алгебри і початків аналізу розв'язують, як правило, математично обдаровані старшокласники в рамках математичних конкурсів, зокрема, конкурсів-захистів учнівських робіт Малої академії наук.

У такий спосіб побудована задачна система навчання алгебри і початків аналізу цілком відповідає одній із ключових феноменологічних характеристик математичних здібностей – здібності узагальнювати зміст математики. Організована у формі задачної системи навчально-математична діяльність актуалізує такі структурні компоненти математичних здібностей:

- *системотвірний* (математична спрямованість розуму як особистісна характеристика, що виявляється в структурно-математичному мисленні, інтересі до побудови, дослідження й реалізації математичних моделей);
- *кодувально-формалізований* (здібності до формалізації в процесі встановлення математичної структури теоретичного й практичного матеріалу,

Рис.1. Кореляційні зв'язки структурних компонентів математичних здібностей з типами задач в навчанні алгебри і початків аналізу

створення й дослідження знако-символьних інтерпретацій задачних ситуацій);

- *когнітивно-узагальнювальний* (здібності до змістового узагальнення математичного матеріалу на декількох рівнях, знаходження альтернативних (варіативних) та раціональних розв'язків, мисленнєвого (інтуїтивного) «схоплення» формальної структури (алгоритму) на основі часткового випадку);
- *мнемічно-узагальнювальний* (запам'ятовування математичного матеріалу на різних рівнях теоретичного узагальнення: пам'ять на типові відношення (формули), загальні схеми міркувань (алгоритми), структуру методів і способів розв'язування задач (доведення і дослідження) (Семенець, 2015).

Кореляційні зв'язки між структурними компонентами математичних здібностей, типами задач та змістом навчання алгебри і початків аналізу подано на рисунку 1.

Інший тип задач, який ми виокремлюємо – *це компетентнісні задачі з алгебри і початків аналізу*. Дослідниця М. В. Дубова розглядає компетентнісні задачі як форму організації навчального матеріалу, змодельовану у вигляді квазі-життєвої ситуації, що

покликана формувати предметні, міжпредметні і ключові компетентності учнів (Дубова, 2011).

Поділяємо думку О. Г. Кузьмінської та Н. В. Морзе про те, що компетентнісні задачі сприяють інтелектуальній активності і самостійності як у процесі розв'язування, так і оцінювання (самооцінювання, взаємооцінювання) інтелектуального завдання, вони слугують здатності до цілепокладання, оцінювання, ефективної дії та рефлексії (Кузьмінська & Морзе, 2008). Саме такі задачі є умовою, засобом і водночас результатом формування математичних компетентностей старшокласників. Тут варто зазначити, що ефективність цього процесу зумовлена рівнем розвитку математичних здібностей, а з іншого боку, розв'язування компетентнісних задач з алгебри і початків аналізу слугує розвитку математичних здібностей старшокласників. На нашу думку, місце таких задач у представленій задачній системі навчання алгебри і початків аналізу має визначатися відповідно до принципу розвивальної наступності та співвідноситися з базовими, навчальними, навчально-теоретичними і навчально-дослідницькими задачами. У процесі їх розв'язування мають системно поєднуватися зовнішні прояви компетентності (способи дій у про-

цесі розв'язування задач, усне й писемне мовлення, альтернативність розв'язань, відповідь на поставлене питання) та внутрішні її прояви (мотиви, цінності, пам'ять, мислення, самооцінка та математичні здібності).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати досліджень, зазначимо, що задачний підхід у навчанні математики – це сукупність способів планування, організації, розвитку і діагностики навчально-математичної діяльності суб'єкта, що системно поєднує зовнішні і внутрішні її прояви. У зовнішньому прояві превалюють способи дій у процесі розв'язування задач з математики, математичне моделювання, усне і писемне математичне мовлення, формулювання відповіді, тоді як внутрішній її прояв репрезентують мотиви навчання

математики, ціннісні до неї ставлення, пам'ять, мислення, самооцінка та математичні здібності. Задачна система розвитку математичних здібностей старшокласників у навчанні алгебри і початків аналізу будується за принципом розвивальної наступності, вона представлена математичними задачами, задачами в структурі навчально-математичної діяльності, компетентнісними задачами. За результатами структурно-системного аналізу встановлено кореляційні зв'язки між структурними компонентами математичних здібностей старшокласників і типами задач в навчанні алгебри і початків аналізу.

До перспектив подальших досліджень відносимо вчення про зони найближчого математичного розвитку старшокласників у навчанні алгебри і початків аналізу.

Список використаної літератури

Дубова М. В., Маслова С. В. Целевой и содержательный аспект понятия «компетентностная задача». *Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева*. 2011. № 8. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/tselevoi-i-soderzhatelnyyaspekt-ponyatiya-kompetentnostnaya-zadacha> (дата звернення: 16.10.2018).

Лов'янова І. В., Слюсаренко М. А. Задачний підхід до вивчення рівнянь математичної фізики як засіб підвищення якості знань студентів. *Теорія та методика навчання математики, фізики, інформатики*: збірник наукових праць: в 3 т. Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2010. Т.2: Теорія та методика навчання фізики. 392 с.

Морзе Н. В., Кузьмінська О. Г. Компетентнісні задачі з інформатики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія №2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: збірник наукових праць. Редрада. №6(13). 2008. URL: http://www.ii.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/13/03.pdf. (дата звернення: 20.10.2018).

Семенец С. П. *Методологія і теорія розвивального навчання математики*: монографія. Житомир: О.О.Євенок, 2015. 236 с.

Слепкань З. І. *Методика навчання математики*: підручник. Київ: Вища школа, 2006. 582 с.

Тарасенкова Н. А., Лов'янова І. В. Задачний підхід до професійно спрямованого навчання математики у профільній школі. *Проблеми математичної освіти. (ІМО-2015)*. 2015 URL: <https://drive.google.com/file/d/0B37CUSP7hGgIOEVsOHBRy0owRmc/view> (дата звернення: 17.10.2018).

References

Dubova, M.V., & Maslova S.V. (2011). *Tselevoi y soderzhatelnyi aspekt ponyatiya «kompetentnostnaia zadacha»* [Targeted and informative aspect of the concept of «competence task»]. *Vestnik Volzhskogo unyversyteta im. V. N. Tatyshcheva*. 8. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/tselevoi-i-soderzhatelnyyaspekt-ponyatiya-kompetentnostnaya-zadacha> (last accessed: 16.10.2018). [in Russian].

Lovianova, I.V., & Sliusarenko, M.A. (2010). *Zadachnyi pidkhd do vyvchennia rivnian matematychnoi fizyky yak zasib pidvyshchennia yakosti znan studentiv* [Target approach to the study of equations of mathematical physics as a means to improve the quality of knowledge of students]. *Teoriia ta metodyka navchannia matematyky, fizyky, informatyky*. Volume 2: *Teoriia ta metodyka navchannia fizyky*. Kryviy Rih: NMetAU Publishing Department [in Ukrainian].

Morze, N.V., & Kuzminska, O.H. (2008). *Kompetentnisni zadachi z informatyky* [Competency tasks in computer science]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriya 2. Komp'uterno-orientovani systemy navchannia: zbirnyk naukovykh prats*, 6 (13). URL: http://www.ii.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/13/03.pdf (last accessed: 20.10.2018). [in Ukrainian].

Semenets, S.P. (2015). *Metodolohiia i teoriia rozvyvalnoho navchannia matematyky*: monohrafiia [Methodology and theory of developmental mathematics education]. Zhytomir: O.O.Yevenok [in Ukrainian].

Slepkan, Z.I. (2006). *Metodyka navchannia matematyky* [Methodology of teaching mathematics]. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].

Tarasenkova, N.A., Lovianova, I.V. (2015). *Zadachnyi pidkhd do profesiino spriamovanoho navchannia matematyky u profilnii shkoli* [Target approach to professionally directed mathematics education in profile school]. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B37CUSP7hGgIOEVsOHBRy0owRmc/view> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.03.2019 р.

Стаття прийнята до друку 25.03.2019 р.

Семенец Сергей

доктор педагогических наук, профессор
профессор кафедры математического анализа
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко
г. Житомир, Украина

Чугунова Елена Васильевна

аспирант
кафедра математического анализа,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко
г. Житомир, Украина

РАЗВИТИЕ МАТЕМАТИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТАРШЕКЛАСНИКОВ В ОБУЧЕНИИ АЛГЕБРЕ И НАЧАЛАМ АНАЛИЗА: РЕАЛИЗАЦИЯ ЗАДАЧНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В статье сделан теоретический анализ психолого-педагогической и научно-методической литературы в контексте специфики реализации задачного подхода в обучении старшекласников алгебре и началам анализа. Целью представленного исследования является освещение научных основ реализации задачного подхода к развитию математических способностей старшекласников. Были использованы методы

теоретического анализа (проблемы задачного подхода в обучении и развитии математических способностей старшеклассников), структурно-системного анализа (при построении задачной системы и установлении корреляционных связей между компонентами), структурно-дидактического анализа (содержания алгебры и начал анализа в контексте затронутой проблемы), содержательно-теоретического обобщения (при формулировке выводов). По результатам проведенного исследования выделены следующие типы задач: математические, задачи в структуре учебно-математической деятельности, компетентностные задачи по математике. Обосновано, что такая задачная система активизирует учебно-математическую деятельность старшеклассников, обеспечивает развитие у них системообразующего, кодировочно-формализованного, когнитивно-обобщающего и мнемически-обобщающего компонентов математических способностей.

Ключевые слова: задачный подход; учебно-математическая деятельность; математические способности старшеклассников; обучение алгебре и началам анализа.

Semenets Sergiy

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Department of Mathematical Analysis

Zhytomyr State University named after Ivan Franko

Zhytomyr, Ukraine

Chugunova Olena Vasylivna

PhD Student

Department of Mathematical Analysis

Zhytomyr State University named after Ivan Franko

Zhytomyr, Ukraine

DEVELOPMENT OF MATHEMATICAL ABILITIES OF SENIOR PUPILS IN TEACHING ALGEBRA AND BEGINNING ANALYSIS: REALIZATION OF THE TASK APPROACH

Abstract. The article deals with the theoretical analysis of psychological and pedagogical and scientific-methodical literature in the context of the peculiarities of the implementation of the problem-oriented approach in the study of algebra and the principles of analysis. At present, it is still not studied the problem of developing mathematical abilities of senior pupils as individually psychological entities of a person and at the same time the bases of development of the corresponding competence. The questions of methodically balanced application of the task-oriented approach to the development of mathematical abilities of senior pupils have not been studied until now. The purpose of this research is to highlight the scientific principles of the realization of a problem-oriented approach to the development of mathematical abilities of senior pupils, outline the theoretical aspects of its implementation in the process of studying algebra and the principles of analysis. In order to achieve the goal, are used such methods as theoretical analysis (problems of the task-oriented approach in teaching and development of mathematical abilities of senior pupils), structural-system analysis (in the construction of a task system and the establishment of correlation links between components), structurally-didactic analysis (the content of algebra and the principles of analysis in the context of the raised issue), the content-theoretical generalization (in the formulation of conclusions). According to the results of the research were identified such types of problems as mathematical, problems in the structure of educational and mathematical activity and competency mathematical problems. It is substantiated that such problem system activates the teaching and mathematical activity of senior pupils, and provides them with the development of their system-oriented, coded-formalized, cognitive-generalization and mnemonic-generalization components of mathematical abilities.

Key words: task approach; educational and mathematical activities; mathematical abilities of high school students; teaching algebra and the beginnings of analysis.

УДК 37.013.42-051:005.336.2]:378
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.174-178

Сидорук Ірина Ігорівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
м.Луцьк, Україна
sudoryk_ira@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3029-3142>

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА»

Анотація. У поданій статті обґрунтовано актуальність проблеми формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти. Мета статті полягає в здійсненні дефініційного аналізу понять «соціальна компетентність», «соціальна компетентність студента», «соціальна компетентність студента» (в контексті підготовки фахівців соціономічних професій), «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника». Провідними методами обрано: аналіз і синтез наукової літератури; змістовно-порівняльний аналіз, систематизація наукової літератури, зіставно-порівняльний та дефініційний аналіз; метод теоретичного узагальнення. На підставі узагальнення аналітичного огляду понять «соціальна компетентність», «соціальна компетентність студента», «соціальна компетентність студента» (в контексті підготовки фахівців соціономічних професій), «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника», визначено їх співвідношення та сутнісні характеристики, представлено авторську інтерпретацію поняття «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника».

Ключові слова: соціальний працівник; соціальна компетентність особистості; соціальна компетентність студента; соціальна компетентність майбутнього соціального працівника; заклад вищої освіти.

Вступ. У сучасних умовах соціально-економічних перетворень, кардинальних змін відносин у системі «індивід-соціум», суспільних ціннісних орієнтирів, норм та правил, соціальної невизначеності та суперечливості, важливими характеристиками особистості та діяльності соціального працівника, соціального педагога, виступають не стільки спеціальні знання, володіння інформацією, технологіями, скільки загальнокультурна компетентність та, не менш важлива її складова, – соціальна компетентність як інтегральна якість підготовки майбутнього соціального працівника, який забезпечує активний вплив на міжособистісні відносини в соціумі. Соціальна компетентність фахівця здатна забезпечити вихід за межі нормативної діяльності, створення, трансляцію та передачу цінностей, обумовити особистісний розвиток клієнта. Вона передбачає вміння співпрацювати, контактувати, брати соціальну відповідальність за наслідки своїх вчинків, взаємодію з суб'єктами професійної діяльності, соціальним середовищем, готовність до змін, до самовизначення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукових джерел та практичного досвіду закладів вищої освіти, які готують фахівців за спеціальністю 231 «Соціальна робота», показує, що стан розробленості проблеми формування соціальної компетентності студентів цієї галузі знань є недостатнім. Аналіз дисертаційних робіт та наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів дозволив виділити наступні аспекти досліджуваної проблеми: формування соціальної компетентності фахівців з соціальної роботи в процесі навчання у вузі (Є. Муніц); формування соціально-психологічної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи (О. Мінкіна); формування соціально-перцептивної компетентності соціальних педагогів в процесі навчання у вузі (А. Фатихова); становлення соціально-психологічної компетентності фахівця з соціальної роботи в процесі навчання у вузі (А. Рибаківа); соціально-педагогічна компетентність спеціаліста соціальної сфери (С. Серякова, О. Леванова, Т. Пушкарьова, Я. Баскакова); соціальна компетентність майбутнього соціального педагога (О. Гомонюк).

Метою статті є здійснення дефініційного аналізу

понять «соціальна компетентність», «соціальна компетентність студента», «соціальна компетентність студента» (в контексті підготовки фахівців соціономічних професій), «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника».

Завдання дослідження: на підставі узагальнення аналітичного огляду понять «соціальна компетентність», «соціальна компетентність студента», «соціальна компетентність студента» (в контексті підготовки фахівців соціономічних професій), «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника», визначити їх співвідношення та сутнісні характеристики.

Методи дослідження: аналіз і синтез наукової літератури (для з'ясування ключових понять дослідження та провідних напрямів); аналіз, порівняння та систематизація наукової літератури для з'ясування сутнісних характеристик феномену «соціальна компетентність» та родових похідних понять, їх зіставно-порівняльний та дефініційний аналіз; метод теоретичного узагальнення (для формулювання підсумкових положень та висновків).

Виклад основного матеріалу. Дефініційний аналіз базових термінів «компетенція» (competence) та «компетентність» (competency) (розкриття їх змісту, істотних ознак для з'ясування їх властивостей, розмежування цих суміжних понять) засвідчив гетерогенність у їх трактуванні в контексті їх змісту та структури, визначення диференціації та співвідношень, що, в свою чергу, зумовлює неоднозначність визначення феномену «соціальна компетентність» та родових похідних. Логіку визначення сутності дефініції «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» вибудуємо шляхом аналізу понять «соціальна компетентність особистості» – «соціальна компетентність студента» – «соціальна компетентність студента» (в контексті підготовки фахівців певного профілю) – «соціальна компетентність майбутнього соціального працівника» (в контексті підготовки майбутнього соціального працівника / соціального педагога).

Здійснений аналіз досліджень СК дав змогу виявити такі потрактування означеного явища: інтегральна характеристика особистості (Т. Ашурова,

Д. Єгоров, Г. Селевко); інтегративна якість особистості (О. Борисенко, В. Масленнікова, Н. Лупанова, В. Цветков); інтегративне особистісне утворення (Н. Калініна, В. Шахрай); здатність особистості (М. Докторович, В. Козачок, Š. Magelinskaitė, A. Keralaitė, V. Legkauskas, K Rubin, L. Rose-Krasnor, Ю. Тюменева, С. Нікітіна та С. Рачева).

Соціальну компетентність особистості науковці розглядають: з позицій суб'єктності (О. Борисенко, Т. Василюк, В. Масленнікова, В. Шахрай, Д. Єгоров, В. Куніцина); в контексті процесу соціалізації особистості (Т. Ашурова, З. Саралієва, С. Краснокутська, С. Учурова, Шахрай, В. Байденко); в контексті взаємодії (Н. Белоцерковець, Т. Василюк, М. Гончарова-Горянська, М. Докторович, М. Лук'янова, Н. Лупанова, Н. Павлик, Г. Селевко, В. Шахрай, Š. Magelinskaitė, A. Keralaitė, V. Legkauskas, K Rubin, L. Rose-Krasnor); з позиції теорії соціальних ролей, які людина виконує протягом життя (В. Шахрай, М. Докторович, С. Краснокутська, Н. Белоцерковець, В. Цветков); відзначаючи домінування комунікативної складової компетентності (А. Ашанін, Н. Павлик). З позиції діяльнісного аспекту розглядають соціальну компетентність О. Борисенко, М. Гончарова-Горянська, М. Лукичева, В. Масленнікова та ін.

Соціальну компетентність науковці трактують через наявність в особистості: системи особистісних психологічних здібностей (Т. Василюк); особистісних якостей (Н. Калініна, М. Лук'янова); мотивації (Н. Калініна); цінностей (Т. Василюк, В. Шахрай, В. Масленнікова, Н. Калініна); системи знань про соціальну дійсність і себе (М. Гончарова-Горянська, U. Kanning, В. Шахрай, В. Масленнікова, Н. Калініна); системи складних соціальних умінь і навичок (М. Гончарова-Горянська, U. Kanning, В. Шахрай, В. Масленнікова, Н. Калініна); досвіду (В. Шахрай); соціальної творчості (В. Шахрай); переконань, поглядів, ставлень, мотивів, установок (М. Лук'янова).

Аналіз спеціальної літератури дозволяє зробити такі висновки: представлені визначення є полісемантичними, не є взаємовиключними, а є взаємодоповнюючими; СК українськими та російськими ученими розглядається переважно з позиції макросоціального підходу, тобто ефективної дії, взаємодії у ширшому соціальному просторі, хоча власні наукові дослідження та погляди науковців звертають увагу на те, що зарубіжні учені розглядають соціальну компетентність переважно з позиції мікросоціального підходу, фокусуючи увагу на комунікативних здібностях особистості.

Нам близька думка О. Король (2013), що «існуюча контекстуальна різноманітність змісту поняття «соціальна компетентність» є природною, але вона не дає змоги продуктивно використовувати досягнення різних наукових підходів у рамках одного проблемного поля й, що особливо важливо, перешкоджає подальшому розвитку теоретичних уявлень із цього питання. Шлях до вироблення єдиного теоретичного контексту проходить, з одного боку, через системний аналіз наявних у науці підходів, а з іншого – через поглиблене теоретичне розроблення проблеми. Більшість спроб вивчення СК відрізняється в основному педагогічною редукацією та не включенням у контур дослідження всієї складності, багатомірності та неоднозначності її трактування. Таким чином, на більшості рівнів наукового дослідження залишається не вирішеною проблема вивчення змісту та форм прояву соціальної компетентності особистості.

Наша позиція стосовно вивчення СК ґрунтується на тому, що цей феномен визначається в термінах міжособистісних відносин, самостійності та групової ідентичності, розвитку громадянства.

Особливо актуальною є проблема формування та розвитку СК у студентському віці. Соціальна компетентність є тим індикатором, який дозволяє визначити готовність студентської молоді до активної участі в житті суспільства та формування професійно-значимих особистісних якостей, тобто соціальної компетентності та професіоналізму (Скиба, 2016).

Студентський вік – найважливіший період розвитку самосвідомості і зрілої самооцінки. Феноменально це виявляється в усвідомленні своєї індивідуальності, неповторності, мотивів поведінки і діяльності. Цей вік є сенситивним для формування та розвитку саме СК, що пояснюється двома причинами: по-перше, суб'єктивним відчуттям необхідності такої компетентності й усвідомленням залежності успіху подальшої діяльності від рівня її розвитку, по-друге, контекстним характером навчання у вищому навчальному закладі (Жуков та ін., 1990).

Про необхідність розвитку та формування СК у майбутніх фахівців шляхом спеціальної підготовки з метою забезпечення їх особистісно-професійної самореалізації зазначають Н. Борбич, Н. Гарашкіна, Ю. Слесарев та ін., визначаючи соціальну компетентність як результат професійної підготовки випускника закладу вищої освіти. Ми поділяємо думку Н. Гарашкіної (2003), що становлення СК особистості неможливо поза формуванням її як фахівця-професіонала, де основою розвитку СК є теорія і практика безперервної освіти.

Дотримуючись логіки нашого наукового пошуку, дослідимо основні концептуальні підходи до трактування дефініцій «соціальна компетентність студента» та «соціальна компетентність студента» (в контексті підготовки фахівців певного профілю) у працях вітчизняних та закордонних науковців.

Соціальна компетентність студентів розглядається як: характеристика особистості (Н. Бейліна, А. Демчук, Т. Василюк, І. Зарубінська, Н. Сівак, Р. Скірко, І. Шпичко); якість особистості (О. Борисенко, Н. Ляхова); готовність особистості майбутнього спеціаліста (О. Колобова); якісна характеристика процесу соціалізації (С. Краснокутська); інтегративне утворення (В. Недорезова); інтегрована категорія, інтегрована здатність особистості (Ю. Слесарев); інтегральна професійно-особистісна характеристика (Л. Єременко); інтегральне особистісне утворення (С. Бахтеєва); інтегративна властивість особистості (Н. Лавська) тощо.

До структури СК науковці включають: знання про соціальні сітки, норми реципрокності (взаємності); ціннісно-сміслові розуміння соціальної дійсності (А. Демчук, Н. Лавська); уміння, навички (О. Колобова, С. Краснокутська, В. Недорезова, А. Новікова, Ю. Слесарев, І. Зарубінська, Р. Скірко, І. Шпичко); здатності (С. Краснокутська, Т. Василюк), знання (С. Краснокутська, В. Недорезова, А. Новікова, Ю. Слесарев, Т. Василюк, І. Зарубінська, Р. Скірко, І. Шпичко); мотиви, ціннісні орієнтації (В. Недорезова, Ю. Слесарев, Н. Сівак, Р. Скірко); емоційно-ціннісні орієнтації (І. Зарубінська); способи діяльності (А. Новікова); соціально-значимі якості, характеристики особистості (А. Новікова, Т. Василюк, І. Зарубінська, Р. Скірко, І. Шпичко); суб'єктивні властивості особистості (Л. Єременко, Н. Ляхова), переживання, переконання (І. Зарубінська).

У трактуванні поняття «соціальна компетентність студента» увагу учених сфокусовано на: адаптації в сучасному суспільстві (Н. Бейліна, Т. Василюк); виконанні різноманітних соціальних ролей (Н. Бейліна, С. Краснокутська, І. Зарубінська); здатності при-

ймати самостійно рішення (Т. Василюк, І. Шпичко); можливості активно взаємодіяти із соціумом (І. Зарубінська, І. Шпичко); здійсненні життєдіяльності в соціумі, на основі гармонійного та ефективного поєднання своєї власної позиції та інтересів з позиціями та інтересами інших членів суспільства (Н. Бейліна, І. Шпичко); досягненні соціально-значимих цілей і вирішенні соціальних проблем (В. Недорезова).

Дефініційний аналіз поняття «соціальна компетентність студента», «соціальна компетентність студента» (в контексті підготовки фахівців соціономічних професій) показав, що воно ґрунтується на більш ширшому визначенні «соціальна компетентність», проте, разом з тим, доповнюється та набуває дещо іншого семантичного значення за рахунок включення таких важливих аспектів, що характеризують якісно новий рівень цього феномену як: можливість успішно виконувати соціальну роль студента (О. Борисенко); здатність до гнучкої адаптації в змінних умовах соціально-професійного середовища вищого педагогічного навчального закладу (Н. Сівак), готовність особистості майбутнього спеціаліста до затребуваної та професійно компетентної дії (вирішення соціально-професійних задач) (О. Колобова); сукупність спеціальних знань, вмінь, навичок, способів діяльності, а також соціально-значимих якостей та характеристик особистості, необхідних для організації якісної продуктивної професійно-суспільної та особистісної життєдіяльності (А. Новікова); здатність прогнозувати та продуктивно взаємодіяти з професійним та соціальним середовищем (Ю. Слесарев); готовність творчо вирішувати професійні завдання (Н. Борбич); теоретична та практична готовність до виконання професійних психологічних функцій (Л. Єременко); змога ефективно виконувати соціальні функції в межах компетенції практичного психолога (Р. Скірко); можливість ефективно вибудовувати свою професійну поведінку у взаємодії з суб'єктами освітнього процесу спеціальної освіти у відповідності з прийнятими соціальними нормами (Н. Лавська). Різні погляди на СК залежать від галузі науки, з погляду якої вона розглядається. Так, педагоги роблять акцент на об'єкті професійної діяльності – дитині, на взаємодії з суб'єктами освітнього процесу, ціннісним розумінням соціальної дійсності та відповідальності; психологи – на властивостях особистості, психологічних особливостях індивіда, соціологи підкреслюють можливість впливу на широкий соціум.

Найбільшого значення СК набуває в процесі становлення майбутніх соціальних працівників. Це зумовлено тим, що набуття професіоналізму, результативності та ефективності професійної діяльності цих фахівців залежить від вміння сприймати іншу людину такою, якою вона є, від уміння взаємодіяти з людьми та продуктивно працювати в команді, уміння вирішувати конфлікти та проблеми, навичок конструктивної взаємодії, комунікативної толерантності, організаторських умінь, здатності до ролівої гнучкості тощо. А відтак, соціальна компетентність – необхідна умова для розвитку професіоналізму і покращення якості сфери послуг соціальних працівників, фахівців з соціальної роботи.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема формування СК майбутніх соціальних працівників не знайшла достатнього висвітлення, оскільки кількість робіт, присвячених цій проблемі, – обмежена. Дефініційний аналіз поняття «соціальна компетентність» (в контексті підготовки майбутнього соціального працівника / соціального педагога) у працях науковців засвідчив, що СК розглядається в контексті соціально-психологічної, соціально-педагогічної,

соціально-перцептивної компетентностей.

Соціальну компетентність в контексті професіоналізації розглядають Є. Муниц (як розвиток соціально значимих і професійно важливих якостей та їх інтеграцію), Я. Баскакова, О. Леванова, Т. Пушкарьова, С. Серякова (формування досвіду професійно-орієнтованої діяльності, мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності, а також розвиток професійно значимих якостей, таких як емпатія, флексибільність, толерантність, готовність до діалогу, співпраці), А. Рибаківа (як здатність фахівця ефективно здійснювати професійну діяльність та спілкування), А. Фатихова (як особистісне утворення, що розвивається в процесі професіоналізації).

О. Мін'кіна (2005), спираючись на діяльнісний підхід, трактує соціально-психологічну компетентність фахівця з соціальної роботи як «інтегративне особистісно-діяльнісне новоутворення, що характеризує кінцеву ціль здійснення соціально-психологічної складової його професійної підготовки на конкретному етапі навчання і дозволяє самостійно та успішно виконувати задачі професійної діяльності, що вимагають наявності даного типу компетентності». У даному визначенні стрижнем виступає професійна підготовка та як її результат – успішне виконання задач професійної діяльності.

На об'єкті діяльності акцентує увагу А. Фатихова (2005), трактуючи соціально-перцептивну компетентність соціального педагога як «складне особистісне утворення, ... , що зумовлює уявлення в його свідомості особистісних рис, особливостей поведінки, емоційного стану дитини, а також здатність педагога особливим чином структурувати ці знання, адекватно розуміти та приймати особистість дитини з ціллю його розвитку.

О. Гомонюк (2013) трактує СК майбутнього соціального педагога з позиції мікросоціального підходу: це «набута здатність особистості гнучко орієнтуватися в постійно змінюваних соціальних умовах та ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем». Таке визначення СК, на нашу думку, є загальним, таким що можна застосувати до будь-якої особистості, яка живе та функціонує в соціумі, незалежно від віку, статусу, професії. На когнітивний, гуманістичний, аксіологічний, діяльнісний, суб'єктний аспекти СК звертають увагу у трактуванні даного феномену Я. Баскакова, О. Леванова, Є. Муниц, Т. Пушкарьова, С. Серякова та ін.

З огляду на важливість досягнення мети професійної підготовки й підвищення кваліфікації в нових соціокультурних умовах, нерозробленість проблеми розвитку СК майбутніх соціальних працівників, ґрунтуючись на розкритих вище теоретичних положеннях, можемо припустити, що соціальна компетентність майбутнього соціального працівника – це набуте інтегроване особистісне утворення, сукупність соціальних знань, умінь, навичок, досвіду, мотивів діяльності, цінностей і особистісних якостей, зокрема професійно значущих, та здібностей, які дають змогу майбутньому фахівцю ефективно взаємодіяти з соціумом, встановлювати контакти з різними соціальними групами, продуктивно виконувати соціальні ролі, функції в межах компетенції соціального працівника та в головних сферах діяльності людини.

Отже, викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Представлені в науковій літературі визначення СК є полісемантичними, не є взаємовиключними, а є взаємодоповнюючими. Ученими СК розглядається з позиції макросоціального та мікросоціального підходів. Становлення СК особистості неможливо поза формуванням її як фахівця-профе-

сіонала, де основою розвитку СК є теорія і практика безперервної освіти. Дефініційний аналіз поняття «соціальна компетентність студента», «соціальна компетентність студента» (в контексті підготовки фахівців соціально-педагогічних професій) показав, що воно ґрунтується на більш ширшому визначенні «соціальна компетентність», проте, разом з тим, доповнюється та набуває дещо іншого семантичного значення за рахунок включення важливих аспектів, що характеризують якісно новий рівень цього феномену. Найбільшого значення СК набуває в процесі ста-

новлення майбутніх соціальних працівників. Вона є необхідною умовою для розвитку професіоналізму і покращення якості сфери послуг соціальних працівників, фахівців з соціальної роботи. Таким чином, зміст СК ускладнюється, збагачується в міру освоєння особистістю нових ролей (студента, фахівця), зокрема професійною складовою в умовах навчання в закладі вищої освіти та набуває якісно нового змісту. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні структури соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Список використаної літератури

- Гарашкина Н.В. Диагностика профессиональной компетентности. *Социальная педагогика*. 2003. № 4. С. 82.
 Гомонюк О. Ключові компетентності соціального педагога. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 1. С. 135–142.
 Жуков Ю.М., Петровская Л.А., Растянный П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении [Специальный практикум по социальной психологии]. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1990. С. 27.
 Король О. Ф. Соціальна компетентність у контексті державної діяльності державної служби: парадигма дефініцій. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2013. Вип. 15. С. 170–175.
 Минкина О. В. Формирование социально-психологической компетентности будущих специалистов социальной работы: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Ставрополь, 2005. 195 с.
 Скиба Д. Ю. Структура соціальної компетентності студентської молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 133. С. 195–198.
 Фатыхова А.Л. Формирование социально-перцептивной компетентности социальных педагогов в процессе обучения в вузе: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, 13.00.08. Москва, 2005. 332 с.

References

- Fatyhova A.L. (2005). *Formirovanie social'no-perceptivnoj kompetentnosti socialnyh pedagogov v processe obucheniya v vuze* [Formation of social-perceptual competence of social teachers in the process of learning in high school] (Unpublished Candidate's Dissertation). Sterlotamaksaya State pedagogical Academy, Moscow. [in Russian].
 Harashkina, N. V. (2003). Dyahnostyka professyonalnoi kompetentnosti [Diagnosis of professional competence]. *Social pedagogy*, 4, 82. [in Russian].
 Homoniuk, O. (2013). Kliuchovi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha [Key competencies of the social teacher]. *Pedagogy and psychology of vocational education*, 1, 135–142. [in Ukrainian].
 Korol, O. F. (2013). Sotsialna kompetentnist u konteksti profesiinnoi diialnosti derzhavnoi sluzhby: paradyhma definitsii [Social competence in the context of professional activity of the civil service: a definition paradigm]. *Legal Bulletin of the University «KROK»*, 15, 170–175. [in Ukrainian].
 Minkina, O. V. (2005). *Formirovanie social'no-psihologicheskoy kompetentnosti budushchih specialistov socialnoj raboty* [Formation of socio-psychological competence of future social work professionals] (Unpublished Candidate's Dissertation). Stavropol. [in Russian].
 Skyba, D.Yu. (2016). Struktura sotsialnoi kompetentnosti studentskoi molodi [Structure of social competence of the student youth]. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 133, 195–198. [in Ukrainian].
 Zhukov, Yu.M., Petrovskaya, L.A. & Rastyannikov, P.V. (1990). *Diagnostika i razvitie kompetentnosti v obshchenii* [Diagnostics and development of competency in communication]. Moscow: Izd-vo Moskovskogo un-ta. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 12.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 18.04.2019 р.

Сидорук Ирина

кандидат педагогических наук, доцент,
 докторант кафедры социальной работы и педагогики высшей школы
 Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки г. Луцк, Украина

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «СОЦИАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩЕГО СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА»

Аннотация. В данной статье обоснована актуальность проблемы формирования социальной компетентности будущих социальных работников в условиях учреждения высшего образования. Цель статьи заключается в осуществлении дефиниционного анализа понятий «социальная компетентность», «социальная компетентность студента», «социальная компетентность студента» (в контексте подготовки специалистов социологических профессий), «социальная компетентность будущего социального работника». Ведущими методами избраны: анализ и синтез научной литературы; содержательно-сравнительный анализ, систематизация научной литературы, сопоставимо-сравнительный и дефиниционный анализ; метод теоретического обобщения. На основании обобщения аналитического обзора понятий «социальная компетентность», «социальная компетентность студента», «социальная компетентность студента» (в контексте подготовки специалистов социологических профессий), «социальная компетентность будущего социального работника», определены их соотношения и существенные характеристики, представлена авторская интерпретация понятия «социальная компетентность будущего социального работника».

Ключевые слова: социальный работник; социальная компетентность личности; социальная компетентность студента; социальная компетентность будущего социального работника; университет.

Sydoruk Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Doctoral Student at the Department of Social Work and Higher School
Lesya Ukrainka Eastern European National University
Lutsk, Ukraine

DEFINING THE CONTENT OF THE CONCEPT «SOCIAL COMPETENCE OF A FUTURE SOCIAL WORKER»

Abstract. The article substantiates the urgency of the problem of formation of social competence of future social workers in the conditions of a higher education institution. The purpose of this paper is to analyse the concepts of «social competence», «social competence of the student», «social competence of the student» (in the context of training specialists of different professions), «social competence of the future social worker». Main methods of research used: analysis and synthesis of scientific literature (for the clarification of the key concepts of research and leading directions); content-comparative analysis, systematisation of scientific literature to find out the essential characteristics of the phenomenon of «social competence» and generic derivative concepts, their comparative-comparative and definitions analysis; method of theoretical generalization (for the formulation of the final provisions and conclusions). On the basis of a generalisation of the analytical review of the concepts of «social competence», «social competence of the student», «social competence of the student» (in the context of training specialists of sociological occupations), «social competence of the future social worker», their correlation and intrinsic characteristics are defined, the author's interpretation of the concept «social competence of the future social worker». It has been established that the content of social competence is complicated, enriched as the person develops new roles (student, specialist), in particular, a professional component in terms of studying at a higher education institution and acquires qualitatively new content. It is a prerequisite for the development of professionalism and the improvement of the quality of services provided by social workers.

Key words: social worker; social competence of an individual; social competence of a student; social competence of a future social worker; institution of higher education.

УДК 37.014.52

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.179-184

Товканець Ганна Василівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри, кафедра теорії та методики початкової освіти
Мукачівський державний університет
м.Мукачево, Україна
tovkanec2017@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6191-9569>

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СОЦІУМІ

Анотація. В статті розглядається проблема духовно-морального виховання як умови успішної самореалізації особистості в соціумі. Методи дослідження: системного аналізу; моніторинг зацікавленості питаннями культури як показника рівня духовно-морального розвитку учнів молодшого шкільного; метод проєкції; узагальнення. Визначено концептуальні підходи до організації освітнього процесу в контексті духовно-морального виховання учнів. Подано результати моніторингу щодо зацікавленості учнями питаннями культури країни, культури людини. Зроблено висновок, що в умовах загальноосвітньої школи варто більше уваги звертати на формування потреб здійснювати вчинки, які були б людськими етичними умовами життя іншої людини, а не тільки створювати речові, матеріальні умови для неї та спонукати до здійснення духовно-моральних вчинків стосовно іншої людини, формувати внутрішні умови духовно-моральної поведінки, що забезпечить успішну самореалізацію особистості в соціумі.

Ключові слова: духовно-моральне виховання; загальноосвітня школа; формування світоглядних позицій; учні молодшого шкільного віку.

Актуальність дослідження. Наростання духовної кризи в даний час, яка охопила більшість країн на всіх континентах, виражається у втраті системи загальнолюдських цінностей. Якщо не протистояти цьому явищу, то це може з часом привести світову спільноту до гуманітарної катастрофи – втрати життєздатності людської спільноти. Несприятливі явища в суспільстві висувають нові вимоги до виховання і розвитку особистості дитини, трансформування її поглядів на навколишню дійсність, зміни її ставлення до людей, себе і власної діяльності. Зростає необхідність в стабільному розвитку громадянського суспільства, утвердженні та збереженні соціально-політичних аспектів, що характеризують громадянське суспільство, а саме: прагнення до певних ідеалів, активність і участь в суспільному та політичному житті держави (Малинин, 2016) Цілком очевидно, що школа завжди була, є і буде навчально-виховним закладом, відповідальним не тільки за навчання дітей, а й за становлення особистості дитини, за формування національно-культурної ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку духовно-моральних цінностей українського народу; впровадження навчальних дисциплін духовно-морального спрямування як основи формування особистості та підґрунтя для морального і патріотичного виховання (Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей, 2015; Сіданіч, 2012).

Місія школи – соціально значуща мета, яка полягає в підготовці молодого покоління до життя і успішної самореалізації в суспільстві, соціалізації особистості, трансляції культурної спадщини. Вчені відзначають, що на концептуальному рівні і в повсякденній практиці школа спирається на традиційні гуманістичні цінності і на образ всебічно розвиненої особистості, людини, яка володіє широким кругозором, різноманітними навичками й інтересами, що мають глибокі історико-культурні підстави (Дудина, 2016; Сіданіч, 2012).

На сучасному етапі розвитку освіти дана мета реалізується в умовах пов'язаних зі соціально-структурними змінами в суспільстві, посиленням елітарності освіти, модифікацією соціально-професійної структури суспільства, полікультурного середовища, що актуалізує цілий ряд завдань, які вирішуються школою як педагогічною системою на рівні адміні-

страції, соціального партнерства, вчителів, учнів і батьків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток проблеми морально-духовного виховання й ціннісних орієнтацій відображено в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема, І.Беха, С.Гончаренка, О.Канарової, І.Ковровського, В.Кременя, Ю.Мальованого, Т.Саннікової, Г.Сотської, Т.Тхоржевської, Н.Філіпчук та інших. Теоретичну основу дослідження склали роботи В.Вахтерова, Л.Виготського, П.Каптерева, П.Лесгафта, М. Пирогова, В.Сухомлинського, К.Ушинського та інших.

Аналізуючи змістове наповнення поняття «духовність», відомі українські вчені С.Гончаренко та Ю.Мальований у цілісній концепції «Гуманізація і гуманітаризація освіти» зазначають, що «духовність у сучасному світі – це далеко не релігійність, це наукові знання, вміння розібратися в світі, в якому ми живемо. ...Вона передусім є індивідуально-особистісною категорією. Духовність належить людині, вона завжди персоніфікована, хоча і «дозволяє» собі виступати і в суспільних формах» (Гончаренко, 2001, с.4).

Багато вчених вирішують питання виховання розвитку особистості засобами залучення зарубіжних концепцій, орієнтованих на розширення коучингової роботи, введення трансформаційного навчання і т.д. (Sedova-Hotaling, 2012; Товканець, 2017a). Ми дотримуємося концепції, в якій освіта зі способу навчання і освіти індивіда має перерости в спосіб розвитку його загальнокультурного потенціалу, формування в ньому образу світу, людини в цьому світі і людяності в собі самому, яка немислима без духовності. При цьому виховання духовності, громадянськості, патріотизму неможливе, якщо зміст освіти в школі не буде відображати українську культуру і спиратися на місцеві традиції народного життя.

Мета статті: розкрити особливості системи духовно-морального виховання учнів молодшого шкільного віку в умовах загальноосвітньої школи.

Методи дослідження: системного аналізу – з метою вивчення основних наукових підходів до проблеми духовно-морального виховання та положень щодо концептуальних засад організації освітнього

процесу в контексті духовно-морального виховання учнів; моніторинг зацікавленості питаннями культури як показника рівня духовно-морального розвитку учнів молодшого шкільного; метод проєкції – для визначення перспектив діяльності освітньої установи в контексті духовно-морального для розвитку учнів; узагальнення – для формулювання висновків.

Виклад основного матеріалу. Концептуальними засадами організації освітнього процесу в контексті духовно-морального виховання учнів, на нашу думку, є наступні:

– реалізації освітнього процесу базується на вихованні в учнів прихильності до загальнолюдських цінностей, які є найбільш загальними, універсальними, що виражають інтереси всього людського співтовариства. Вони притаманні життєдіяльності людей різних історичних епох, соціально економічних укладів і в цій якості виступають імперативом збереження і розвитку людської цивілізації. Це моральні вимоги, пов'язані з ідеалами гуманізму, справедливості і гідності особистості (Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Основи християнської етики, 2010);

– основою педагогічної діяльності учасників освітнього процесу є знання вікових психологічних особливостей учнів, розуміння механізмів активної розумової діяльності, поведінкових моделей і реакцій. Педагогічна діяльність спрямована на розкриття здібностей кожного учня, включення в процес осмислення себе і свого місця в суспільстві, формування активної громадянської позиції, виховання особистості, здатної приймати рішення в ситуаціях морального вибору і нести відповідальність за ці рішення перед собою, суспільством, державою. У зв'язку з цим розвиток екзистенціальної сфери, яка виконує функцію відбору ідей і ціннісних орієнтацій, визначається як «вибір» особистістю однієї з незліченних можливостей своїх поведінкових актів, через які людина впродовж усього життя досягає свою сутність і характеризується умінням людини управляти своїми фізичними і психічними станами, умінням утримувати їх на належному рівні, гармонією почуттів і вчинків, слова і справи, і є важливим виховним завданням (Товканець, 2017);

– формування в процесі виховання і навчання міцних світоглядних позицій і морально-етичних переконань, які передбачають ерудованість в різних галузях знань, перш за все в галузі гуманітарних наук, які вивчають людину в різних його проявах, що дозволяє привести до позитивного трансформування поглядів учнів на навколишню дійсність, зміни ставлення до оточуючих людей і себе. Рішення даних завдань здійснюється на основі вивчення національної культури, традицій духовно-морального становлення особистості. Створення подібних умов сприяє зміцненню почуття причетності громадян до великої історії і культури, забезпечує спадкоємність поколінь, виховання громадянина, який любить свою Батьківщину і родину, що має активну життєву позицію (Sedova-Hotaling, 2012; Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Основи християнської етики, 2010);

– спрямованість на розвиток готовності і здатності до духовного розвитку, морального самовдосконалення, самооцінки, розуміння сенсу свого життя, індивідуально-відповідальної поведінки; здатність до реалізації творчого потенціалу в духовній і предметно-продуктивній діяльності забезпечується за допомогою розвитку ціннісного ставлення до людей, спілкування, сім'ї, культури та релігії свого народу. Відзначимо, що поняття «ставлення до людей» тісно

пов'язане з міжособистісними відносинами, які виникають і складаються на основі визначених почуттів, які народжуються у людей по відношенню один до одного (Товканець, 2017а). Почуття можуть бути як позитивними - солідарність, згода, зняття напруги, так і негативними - демонстрація антагонізму, незгоди, створення напруги. І в зв'язку з цим виникає необхідність освоєння учнями форм суспільної поведінки, що відображають гуманістичну спрямованість його особистості;

– спілкування як цінність розглядаємо як складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що формується на основі потреби спільної діяльності і включає в себе три основні функції - комунікацію (обмін інформацією), інтеракцію (обмін діями) і соціальну перцепцію (сприйняття і розуміння партнера); сім'я – культивована в суспільстві сукупність уявлень, що впливають на вибір цілей, способів організації життєдіяльності і взаємодії між родичами, пов'язаними тісними сімейними відносинами. Традиційними сімейними цінностями прийнято вважати любов і довіру, повагу і взаєморозуміння, підтримку і турботу, чесність і щирість між членами сім'ї; «дозвілля» – вільний час, призначений для рекреаційної, відновлювальної діяльності людини на її власний розсуд.

Викладені концептуальні положення є орієнтиром для створення моделі системи духовно-морального виховання в освітньому закладі, яка включає наступні компоненти: мету, завдання, концептуальні засади, методологічні підходи, навчально-виховний процес. Дана модель відображає системність і логіку виховної роботи, що дозволяє ефективно надавати допомогу дитині на шляху її зростання від соціального індивіда до духовної і високomorальної особистості. Системоутворюючим чинником будь-якої організації прийнято вважати результат, зміст якого формується у вигляді певної «моделі розумової проєкції» як цілі діяльності, що є регулюючим чинником, на основі якого відбувається «взаємодія» всіх компонентів системи, спрямованих на досягнення необхідного результату.

Мета відображає ключовий напрям навчально-виховної роботи навчального закладу – формування гуманістично спрямованої особистості учнів, під яким розуміється людина, що розрізняє добро і зло, володіє високим рівнем духовно-морального розвитку, який проявляється в самовідданому служінні на благо Батьківщини і її громадян. Системний підхід до аналізу представлених досліджень обумовлює розгляд базових понять, виявлення існуючих взаємозв'язків. На основі системного підходу всі компоненти освітнього середовища освітньої організації проєктуються і реалізуються в контексті ідей духовно-морального виховання особистості. Особистісно-діяльнісний підхід передбачає спрямованість навчання на розвиток властивостей, характерних для творчого індивіда. Це вміння міркувати, вибудовувати, проєктувати й ін. (Товканець, 2017b; Ушинський, 1954).

Культурологічний підхід полягає у визнанні пріоритету культури в освітньому процесі, де в процесі виховання і навчання виробляється поведінка з урахуванням національних і громадянських зразків поведінки. Учень не просто вивчає культуру, а проживає її як специфічне культурне середовище і продовжує розвивати, збагачуючи знання, формуючи психологічні образи (Малинин, 2016). Змістовний компонент моделі включає наповнення базових і варіативних дисциплін і розробку навчально-методичного оснащення навчально-виховного процесу, відбір навчальної та методичної літератури на осно-

ві ідей духовно-морального розвитку особистості. Основою реалізації ідей духовно-морального виховання в контексті залучення до національної культури і духовних цінностей учні молодшого шкільного віку є предмети мовно-літературного та етико-естетичного спрямування.

Відбір змісту і дотримання логіки подачі матеріалу дозволяє гармонійно розвивати когнітивну, аксіологічну, емоційно-вольову, діяльну сфери особистості. Найбільш доцільною у цьому контексті є така послідовність пізнавального процесу: актуалізація знань учнів, введення етичних понять; осмислення цих понять через практикум (виховні ситуації, художні тексти, життєві приклади тощо); самостійне осмислення та узагальнення моральних правил, етичних норм; закріплення набутих знань у практичній діяльності (розв'язання ситуативних завдань, морально-етичних колізій, участь у діагностичних методиках, тренінгах, виконання творчих, проектних завдань, використання методу самооцінки тощо).

Специфікою створення освітнього простору школи є розвиток особистості всіх суб'єктів освітнього процесу. Так, розвиток особистості вчителя в душі традиційних культурних цінностей є основною умовою реалізації завдань духовно-морального виховання учнів в школі, оскільки «особистість учителя, як вважав К.Ушинський, – це плідний промінь сонця для молодої душі, який нічим замінити неможливо». Вчений сформулював теоретичні засади етико-педагогічної позиції вчителя: надзвичайна енергія та сумлінне виконання своєї справи; пізнання потреб учня, вміння «зазирнути в його душу»; розвиток педагогічної майстерності, педагогічного такту; активна громадянська позиція, участь у суспільних справах; постійне самовдосконалення: «Вічне дитинство душі є найглибша основа справжнього самовиховання людини і виховання дітей» (Ушинський, 1954, с.57).

У сучасних соціокультурних умовах суспільство виділяє якісно нові вимоги до педагога, рівня його освіти, професіоналізму, ціннісних орієнтацій, духовно-моральної і комунікативної культури, які стають невід'ємною частиною його життєдіяльності. Ефективність педагогічної діяльності колективу підтверджується відгуками з боку учнів і батьків, громадськості органів громадського самоврядування і державного управління (Sedova-Hotaling, 2012; Товканець 2017а, с.88).

Процес формування гуманістично спрямованої особистості передбачає створення певних умов в освітньому процесі. До таких умов можуть бути віднесені: адміністративно-організаційні, педагогічні, психологічні, технічні. До адміністративно-організаційних умов можна віднести такі форми організації духовно-морального виховання, як здійснення соціального партнерства, а також делегування функцій між учасниками освітнього процесу, включаючи всі структурні підрозділи школи і органи управління: департамент освіти адміністрації міста, директор школи, заступники директора школи, наглядова рада, загальні збори працівників, педагогічна рада, рада батьків, рада учнів, науково-методична рада, методичні об'єднання вчителів. Психологічні умови передбачають створення на заняттях, присвячених вивченню основ культури, атмосфери довіри, відкритості, позитивного настрою за допомогою встановлення між педагогом і учнями суб'єкт-суб'єктних відносин. Технічні умови передбачають оснащення освітньої діяльності технічними засобами навчання (інтерактивні дошки, комп'ютери, магнітофони, диктофони, телевізори, проектори, кінокамери, фотоапарати та ін.).

Ще одним важливим компонентом системи є форми організації навчально-виховної роботи з учнями, які здійснюють ряд важливих функцій. До них відносяться: навчально-освітня – створення найкращих умов для передачі навчального матеріалу і його освоєння ними; виховна – послідовне введення учнів у різноманітні види діяльності, формування позитивних якостей особистості; розвиваюча – послідовне ускладнення змісту навчально-виховних занять в сукупності з активними методами подачі навчального матеріалу; психологічна – вироблення, виходячи з індивідуальних особливостей психіки дитини певного діяльносного біоритму; стимулююча – мобілізація учнів на активне засвоєння навчального матеріалу; організаційна – чітка організація методичної подачі навчального матеріалу, строгий відбір допоміжних засобів навчання; інтегруючо-диференційна – колективна і індивідуальна діяльність дітей, обмін інформацією, індивідуальний і диференційований підхід до учнів; систематизуюча і структуризуюча – розбивка всього навчального матеріалу по темах, годинах і формах організації; доповнююча і координуюча функція.

Для досягнення найкращих результатів в освітній роботі необхідною умовою є реалізація принципу єдності навчання і виховання, який передбачає оптимальний підбір методів, прийомів і технологій, що становлять основу освітньої діяльності, а також принципу метапредметної інтеграції змісту, мотиваційно-творчої активності учнів. До таких методів ми можемо віднести: монологічний; показовий; діалогічний; евристичний; дослідницько-пошуковий; алгоритмічний; програмований; метод занурення тощо. Важливо, щоб на заняттях впроваджувалися активні та інтерактивні методи і форм проведення занять, оскільки їх сукупність утворює певний вид занять, на яких здійснюється активне навчання. Методи наповнюють форми конкретним змістом, а форми впливають на якість методів. Якщо на заняттях певної форми використовуються активні методи, можна домогтися значної активізації освітнього процесу, зростання його ефективності. В цьому випадку сама форма занять набуває активного характеру. Разом з тим використання активних та інтерактивних освітніх технологій розвиває критичне мислення і вміння давати оцінку складним суспільно-громадянським процесам і приймати раціональні рішення (Товканець, 2017б, с. 243).

Вміле поєднання педагогом вищезазначених методів дозволяє: виявити школярам в навчальному матеріалі провідну світоглядну ідею; вчителю чітко вирізнити значущі якості особистості, які підлягають формуванню в процесі освоєння дітьми того чи іншого навчального курсу; підібрати необхідну сукупність фактів і прикладів, що забезпечують досягнення виховних цілей; встановити спадкоємний зв'язок між виховними цілями даного, попереднього і подальшого курсів; встановити органічний зв'язок навчального матеріалу з життям; широко використовувати засоби наочності й ІКТ для виховання в учнів інтересу до знань; формувати в учнів позитивне ставлення до навчальної діяльності; виховувати на уроці культуру розумової праці; формувати колективні взаємини між учнями. Всі ці форми і методи дозволяють ефективно і плідно вирішувати завдання, спрямовані на реалізацію мети виховання, відтворювати національні традиції, здійснювати профілактику асоціальної поведінки учнів, протидіяти проникненню негативних соціальних явищ в середовище підлітків і молоді. Відзначимо, що перед будь-яким освітнім закладом, який передбачає організацію якіс-

ного управління освітньою діяльністю, закономірно встають два питання - вибір критеріїв, спираючись на які можна ефективно управляти цим процесом, і вибір діагностичного інструментарію, за допомогою якого можна робити висновки про рівень духовно-морального розвитку особистості дитини.

Нами проведено моніторинг зацікавленості питаннями культури як показника рівня духовно-морального розвитку учнів молодшого шкільного віку серед учнів шкіл м. Мукачева і Мукачівського району (4-і – 5-і класи), що спирався на вивчення відповідей на запитання анкет (Табл.1).

Таблиця 1.

Результати дослідження зацікавленості питаннями культури країни, культури людини учнями 4-их і 5-их класів

Питання анкети	Варіанти відповідей	2017/2018		2018/2019	
		4-ий кл.		5-ий кл.	
Чи подобаються тобі уроки, на яких ти отримуєш знання про культуру країни, культуру людини	так	63	97%	64	97%
	ні	2	3%	2	3%
Що тобі найбільше подобається?	Слухати вчителя	59	90%	59	90%
	Вивчати підручник	22	34%	15	23%
	Дивитися фільми	62	95%	62	95%
	Відповідати на питання	20	30%	19	29%
Чи все ти розумієш із поданого матеріалу на уроках стосовно культури країни, культури людини?	Все зрозуміло	41	63%	44	66%
	Незрозуміло, але вчителі пояснюють	23	35%	22	34%
	Зовсім незрозуміло	1	2%	0	0%
Що для тебе є важливим на уроках?	Отримувати нові знання, дізнаватися більше про культуру нашої країни й інших країн	32	49%	42	64%
	Вивчати культуру спілкування між людьми	27	40%	27	40%
	На уроці можна говорити відкрито про духовні цінності	20	30%	16	24%
Чи бажаєш ти піти на екскурсію до музею?	Так	55	85%	60	91%
	Ні	10	15%	5	9%
Чи цікавить тебе інформація про про культуру країн, культуру людини, яка подається в електронних засобах інформації (Google, Вікіпедія та інш.)	Так	60	92%	62	93%
	Ні	5	8%	4	7%
Чи маєш бажання брати участь у конкурсах олімпіадах з історії, етики, української мови?	Так	48	74%	31	47%
	Ні	17	26%	35	53%
Чи хочеш, щоб у подальшому в школі вивчалися додаткові предмети, на яких можна отримати додаткові знання про культуру країни, культуру людини	Так	58	89%	58	88%
	Ні	7	11%	8	12%
Середнє значення коефіцієнту зацікавленості учнів духовною культурою як показник духовно-морального розвитку		48%		45%	

В загальному, результати нашого анкетування засвідчують готовність загальноосвітньої школи ефективно забезпечувати формування у вихованців духовної, моральної, громадянської безпеки особистості, успішну соціалізацію та професійне самовизначення учнів, що в кінцевому підсумку сприяє підвищенню у молоді громадянської відповідальності за долю країни, підвищенню рівня консолідації суспільства для вирішення задач забезпечення національної безпеки та сталого розвитку.

Водночас викликає певну занепокоєність, що зацікавленість питаннями культури країни, культури людини учнями 5-их класів (45%) є дещо нижчою, ніж рік тому назад, у 4-му класі (48%). Зокрема, менше учнів у 5 класі зацікавлені роботою з підручником, більша кількість учнів не хочуть на уроках говорити відкрито про духовні цінності і не мають бажання брати участь у конкурсах олімпіадах з історії, етики, української мови тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Характерною ознакою успішного духовно-морального розвитку особистості можна вважати розширення її свідомості, що передбачає трансформацію домінуючих потреб і цінностей людини в напрямі від нижчих до вищих. В умовах загальноосвітньої школи варто більше уваги звертати на формування потреб, за С. Рубінштейном, «здійснювати вчинки, які були б людськими етичними умовами життя іншої людини, а не тільки створювати речові, матеріальні умови для неї» та спонукати до здійснення духовно-моральних вчинків стосовно іншої людини, формувати внутрішні умови духовно-моральної поведінки, що забезпечить успішну самореалізацію особистості в соціумі. *Перспективи подальших досліджень* в контексті духовно-морального виховання вбачаємо у визначенні ціннісних орієнтацій як форми відображення особистісного духовного світу людини

Список використаної літератури

- Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. К.: Академвидав, 2012. 256 с.
- Гончаренко С.У. Мальований Ю.І. Гуманізація і гуманітаризація освіти. *Шлях освіти*. №3. 2001. С. 2–8.
- Дудина Е.А. Миссия, видение и ценности современной школы. *Молодой ученый*. 2014. №19. С. 528–530.
- Малинин В.А., Мухина Т.Г., Сорокоумова С.Н., Лебедева О.В. Духовно-нравственное развитие личности на основе гуманистических ценностей *Инициативы XXI века*. 2016. №1. С.66–72.
- Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Основи християнської етики. 1–11 класи. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. 160 с.
- Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 — 2020 роки: Указ Президента України №580/2015 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494> (дата звернення: 19.02.2019).
- Сіданіч І. Л., Кислашко О. П. Духовно-моральне виховання дітей в історії педагогіки та вітчизняної школи: монографія. К.: Дорадо-Друк, 2012. 496 с.
- Товканець Г.В. (а) Наукові підходи до формування педагогічної культури майбутнього вчителя. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. Мукачево: Вид-во МДУ, 2017. Випуск 1 (5). С. 87 - 92.
- Товканець Г.В. (б) Сучасні траєкторії розвитку педагогічної освіти / Науковий вісник Ужгородського університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Випуск 2 (42). С. 241 – 245.
- Ушинський К.Д. Праця в її психічному та виховному значенні. Твори: В 6-ти т. К., 1954. Т.1., с. 50–64.
- Sedova-Hotaling E., DLI, Monterey CA, Soboleva V. Transformative learning: from theory 20 to practice. *Cross-Cultural Studies: Education and Science*. 2016. III, November. P.20-26.

References

- Bekh, I.D. (2012). *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku* [Personality in the space of spiritual development]. Kyiv: Akademyvdyav. [in Ukrainian].
- Honcharenko, S.U., & Malovanyi, Yu.I. (2001). Humanizatsiia i humanitaryzatsiia osvity. [Humanization and humanization of education]. *Shliakh osvity*. 3. 2–8. [in Ukrainian].
- Dudina, E.A. (2014). Missiya, videnie i tsennosti sovremennoy shkoly [The mission, vision and values of modern school]. *Molodoy uchenyy*, 19, 528–530. [in Ukrainian].
- Malinin, V.A., Muhina, T.G., Sorokoumova, S.N., & Lebedeva, O.V. (2016). Duhovno-nravstvennoe razvitie lichnosti na osnove gumanisticheskikh tsennostey [Spiritual and moral development of personality based on humanistic values] *Initsiatyvi XXI veka*, 1, 66–72.
- Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: Osnovy khrystyianskoi etyky. (2010) 1–11 klasy* [Curriculum for General Education Institutions: The Basics of Christian Ethics. Grades 1–11.]. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». [in Ukrainian].
- Pro Stratehiu natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2016–2020 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy №580/2015 [About the Strategy of National Patriotic Education of Children and Youth for 2016–2020: Presidential Decree №580 / 2015] URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494> (last accessed: 19.02.2019).
- Sedova-Hotaling, E., DLI, Monterey, C.A., Soboleva, V. (2016). Transformative learning: from theory 20 to practice. *Cross-Cultural Studies: Education and Science*, III, November, 20–26.
- Sidanich, I.L., & Kyslashko, O.P. (2012). *Dukhovno-moralne vykhovannia ditei v istorii pedahohiky ta vitchyznianoї shkoly* [Spiritual and moral upbringing of children in the history of pedagogy and the national school]. Kyiv: Doraдо-Druk. [in Ukrainian].
- Tovkanets, H.V. (2017 a) Naukovi pidkhody do formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia [Scientific approaches to the formation of the pedagogical culture of the future teacher.]. *Bulletin of Mukachevo State University. Series: Pedagogy and Psychology*. 1(5), 87–92. [in Ukrainian].
- Tovkanets H. V. (2017b) Cuchasni traiektorii rozvytku pedahohichnoi osvity [Modern trajectories of pedagogical education Modern trajectories of pedagogical education]. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 2 (42), 241–245. [in Ukrainian].
- Ushynskiy, K.D. (1954). *Pratsia v yii psykhhichnomu ta vykhovnomu znachenni* [Work in her mental and educational sense]. In 6 volumes. Vol. 1. (pp.50–64). Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 19.04.2019 р.

Товканець Анна

доктор педагогических наук, профессор
заведующий кафедрой, кафедра теории и методики начального образования
Мукачевский государственный университет
г.Мукачево, Украина

ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК УСЛОВИЕ УСПЕШНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В СОЦИУМЕ

Аннотация. В статье рассматривается проблема духовно-нравственного воспитания как условия успешной самореализации личности в социуме. Методы исследования: системного анализа; мониторинг заинтересованности вопросами культуры как показателя уровня духовно-нравственного развития учащихся младшего школьного; метод проекции; обобщения. Определены концептуальные подходы к организации образовательного процесса в контексте духовно-нравственного воспитания учащихся. Представлены результаты мониторинга заинтересованности учениками вопросами культуры страны, культуры человека. Сделан вывод, что в условиях общеобразовательной школы стоит больше внимания обращать на формирование потребностей совершать поступки, которые были бы человеческими этическими условиями жизни другого человека, а не только создавать вещественные, материальные условия для нее и побудить к совершению духовно-нравственных поступков по отношению к другому человеку, формировать внутренние условия духовно-нравственного поведения, что обеспечит успешную самореализацию личности в социуме.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание; общеобразовательная школа; формирования мировоззренческих позиций; ученики младшего школьного возраста.

Tovkanets Anna
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of Department of Theory and Methodology of Primary Education
Mukachevo State University
Mukachevo, Ukraine

SPIRITUAL-MORAL EDUCATION AS A CONDITION FOR SUCCESSFUL SELF-REALISATION OF PERSONALITY IN SOCIETY

Abstract. The article deals with the problem of spiritual and moral upbringing as the conditions for successful self-realization of the individual in society. Methods of research: system analysis; monitoring of interest in the issues of culture; projection; generalisation. It was emphasized that the school has always been and will be an educational institution that is responsible not only for the education of children, but also for the formation of the child's personality, for the formation of national-cultural identity, national-patriotic worldview, preservation and development of the spiritual and moral values of the Ukrainian people; the introduction of educational disciplines of spiritual and moral orientation as the basis for the formation of the individual and the basis for moral and patriotic education. The conceptual approaches to the organization of educational process in the context of the spiritual and moral education of the students, which are in the upbringing of students in the attachment to universal values are determined, taking into account age-related psychological peculiarities of students, mechanisms of active mental activity, behavioral models and reactions, in the formation of strong world-view positions and morally – ethical beliefs that involve erudition in various fields of knowledge, especially in the field of humanities, which study a person in his various manifestations, which it leads to a positive transformation of students' perceptions of the surrounding reality, changes in attitudes towards others and themselves, in the focus on the development of readiness and ability to spiritual development, moral self-improvement, self-esteem, understanding of the meaning of his/her life, individually responsible behavior. The results of monitoring are presented regarding the students' interest in the culture of the country, human culture.

Key words: spiritual and moral education; general education school; formation of outlook positions; pupils of elementary school age.

УДК: 364-43:378.046.4

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.185-191

Федорець Василь Миколайович

кандидат медичних наук

Комунальний вищий навчальний заклад «Вінницька академія неперервної освіти», м. Вінниця, Україна

Інститут вищої освіти НАПН України, м.Київ, Україна

bruney333@yahoo.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9936-3458>

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Метою нашого дослідження була концептуалізація соціально-антропологічної моделі розвитку здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти на основі інтегративного використання цілісних, аксіологічних, антропологічних, феноменологічних, культурологічних і соціологічних підходів та візій. Методи дослідження: філософсько-світоглядний, антропологічний, культурологічний, екзистенційний, аксіоматичний, ціннісний, герменевтичний, трансферу знань. На основі трансферу знань та ідей педагогічної інтеграції застосовані були також підходи, характерні для валеології та медицини. В статті концептуалізується соціально-антропологічна модель здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника. Вказана модель розроблена співвідносно до запитів практики та сучасних тенденцій європеїзації і гуманізації української освіти. Здоров'язбережувальна компетентність в рамках даної моделі розглядається як інтегративна особистісно-професійна здатність в якій на основі здоров'я орієнтованих інтенцій актуалізується особистісний, інтелектуальний, культурний та професійний потенціали фахівця. Дана компетентність представляється також як особливий антропологічно-ціннісний і соціокультурний феномен сформований шляхом використання системи антропопрактик (соціальних, культурних, антропологічних та психологічних) розроблених і інтегрованих в одну цілісність на основі антропологічних, ціннісних і гуманістичних уявлень про людину. Антропологічні, соціальні і культурологічні інтенції закладені в основу вказаної моделі здоров'язбережувальної компетентності відображені в її структурі яка представлена чотирма компонентами (складовими, компетенціями): когнітивним, діяльним, особистісним та соціально-антропологічним. Актуальними складовими когнітивного компоненту є здоров'язбережувальне мислення, а також ціннісні, феноменологічно і практично спрямовані знання, та здатність фахівця до здоров'я орієнтованих інтерпретацій феномену людини та певних ситуацій.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність соціального працівника; післядипломна освіта; антропологізація; європеїзація соціальний працівник.

Вступ. Соціальна робота, в проблемному полі якої містяться соціально-психологічні і соціально-організаційні питання збереження здоров'я, є одним з пріоритетних напрямів розбудови нового українського європоцентричного суспільства і співвідносного розкриття потенціалів, як соціуму, так і особистості. Актуальність проблематики збереження здоров'я в рамках соціальної роботи, обумовлена наскрізністю, антропологічно-ціннісним (Федорець, 2018), соціальним і культурним характером питань здоров'язбереження. Враховуючи системні виклики сучасності, антропологічну (Назаретян, 2004) і екологічну кризу, міжкультурні взаємодії і конфлікти, міграційні потоки, війну на Сході України та наявність цілого спектру соціальних хвороб, проблематика удосконалення здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти нами представляється як значима.

Безумовно, соціальному працівнику потрібно володіти спеціальними медичними технологіями, але разом з тим, він повинен мати достатні для його професійної діяльності уявлення і знання про соціально значимі патології (ВІЛ/СНІД, туберкульоз, наркоманію, алкоголізм та ін.) для того, щоб засобами соціального, організаційного і соціально-психологічного впливу проводити їх профілактику і корекцію. Важливим також є те, що певні соціальні феномени, як і патології, можуть мати взаємну детермінацію. Згадаємо класичні дослідження Е. Дюркгейма (1994), який визначив зв'язок суїцидної поведінки з соціальним феноменом аномії. Тому, в рамках професійної діяльності, соціальний працівник може мати справу з трансформованими в соціальні феномени тілесними і психологічними проблемами особистості чи навіть цілої групи. В данному аспекті необхідно зазначити,

що удосконалення здоров'язбережувальної компетентності є актуальним також у зв'язку з необхідністю реалізації визначених державною освітньою політикою, ідей здорового способу життя та імплементації ідеології інклюзії, як на різних рівнях освіти так і в соціокультурному бутті.

Таким чином, на основі вище представленої проблематизації, нами визначається як актуальна, проблема необхідності розробки моделі удосконалення здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти на засадах європейських цінностей (Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей», 2016) і візій. Актуальним є урахування в процесі формування вказаної моделі аксіологічного і екзистенційного вимірів буття та методологічно значимих тенденцій трансдисциплінарності (Nicolescu, 2007) та здоров'я орієнтованої культурної специфіки і природи людини. Концептуалізація вказаної моделі здоров'язбережувальної компетентності нами проводиться на основі антропологічно-ціннісної рефлексії досвіду підвищення кваліфікації соціальних працівників та гуманістичних ідей «Нової української школи» (Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей», 2016). Необхідно відзначити, що саме в умовах післядипломної освіти у всій онтологічній глибині розкривається необхідність урахування практично орієнтованих питань збереження здоров'я як культурної і соціальної практики, та з актуалізацією фонових (контекстуальних) гуманітаних аспектів.

Наприклад, важливим аспектом даної проблематики є врахування соціальної значимості міфів про здоров'я, які, маючи значне поширення, разом з тим, не є відповідними природі людини, і тому їх практично орієнтоване осмислення і наступне викорис-

танням нерідко приносить шкоду здоров'ю. Як приклад згадаємо «Міф про користь холоду», який часто предстаеться як Панацея (в розумінні ліки від всіх хвороб) у вигляді необхідності постійного загартовування низькими температурами. Реальним результатом такого зміцнення здоров'я може бути порушення репродуктивної функції, туберкульоз, інвалідизуючі хвороби сполучної тканини, холодова алергія та інші патології. Тому виникає проблема розкриття феномену здоров'я співвідносно до соціальних і культурних контекстів, міфів, стереотипів, та установок, а також урахування системних, феноменологічних, ціннісних та цілісних розуміннь людини.

В науковій літературі соціально-гуманітарного спрямування проблематика удосконалення здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти з інтегративним використанням антропологічних, феноменологічних, холистичних, культурологічних і соціологічних підходів та візій висвітлена не достатньо, що разом із значимістю даного проблемного напрямку для збереження здоров'я населення репрезентує її як актуальну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування здоров'язбережувальної і близької до неї за змістом і метою валеологічної компетентностей та готовності до збереження здоров'я розглядається в роботах багатьох дослідників. Дана проблема формування здоров'язбережувальної компетентності у соціальних працівників і педагогів висвітлена в роботах Т. Веретенко та М. Лехолетова (2017), Е. Васяги (2013).

Досить детально концепція формування здоров'язбережувальної компетентності розроблена для вчителів фізичної культури, що висвітлено в дослідженнях О. Безкопильного, С. Гаркуші, С. Кодимського, О. Литвиненко, Д. Вороніна, Н. Мацоли, Б. Максимчука І. Мамакіної, А. Матусевич, Є. Сливки і О. Шини та ін. В даному спрямуванні цікавим і значимим для теорії і практики збереження здоров'я є робота О. Антонової та Н. Поліщук (2016).

Актуальним для нашого дослідження когнітивним феноменом є концепт здоров'яорієнтованого мислення, сформований І. Платоною. В рамках даного концепту акцентується увага фахівця на здоровому способі життя. Близькою до вказаного концепту І. Платонової є наша розробка здоров'язбережувального мислення, в якій професійно-когнітивний акцент зміщується в бік феноменологічних і специфічних уявлень про здоров'я, розроблених на основі медичних традицій (клінічного мислення).

В нашому дослідженні використані ідеї філософської і педагогічної антропології, які репрезентуються в класичних роботах М.Шелера, В.Кременя, Г.Здарзили, Й. Дерболава, М.Лангевельда.

Метою нашого дослідження була концептуалізація соціально-антропологічної моделі розвитку здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти на основі інтегративного використання цілісних, аксіологічних, антропологічних, феноменологічних, культурологічних і соціологічних підходів та візій.

Завдання дослідження.

1. Розкрити методологічні та світоглядні передумови розробки соціально-антропологічної моделі розвитку здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника в умовах післядипломної освіти.

2. Розробити соціально-антропологічну модель розвитку здоров'язбережувальної компетентності

соціального працівника та розкрити основні її методологічні аспекти і практичну значимість

3. Висвітлити специфіку структури вказаної моделі, охарактеризувавши системоорганізуючі та значимі особливості її компонентів (когнітивного, особистісного, діяльнісного, соціально-антропологічного).

Методи дослідження: філософсько-світоглядний, антропологічний, культурологічний, екзистенційний, аксіоматичний, ціннісний, герменевтичний, трансферу знань. На основі трансферу знань та ідей педагогічної інтеграції застосовані були також підходи, характерні для валеології та медицини.

Виклад основного матеріалу. Традиційно розробка моделі будь-якої компетентності реалізується на основі аксіоматичного підходу та співвідносно з урахуванням наявних потреб і запитів до відповідної діяльності. Тому, в повній мірі враховуючи вказані методологічні традиції, ми в процесі розробки нашої педагогічної системи застосовуємо також системно, феноменологічно, антропологічно, ціннісно, соціокультурно і холистично орієнтовані візії, осмислення та інтерпретації феномену здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника. Окрім того, в своїх методологічних пошуках ми, керуючись культурно-освітніми ідеями професіоналізації, технологізації, аксіологізації, екзистенціалізації та антропологізації (Аносов, 2004; Федорєць, 2018; Bollnow, 1971), актуалізуємо необхідність врахування специфіки самої здоров'язбережувальної компетентності як такої, що спрямована на розуміння і «роботу» фахівця в режимі реального часу (за принципом – «Зараз і тепер»). Вказана здоров'язбережувальна діяльність має інтегративний характер. Вона є спрямованою на вирішення вітальних, екзистенційних і соціальних проблем особистості та опирається на уявлення про системоорганізуючі та провідні аспекти професійної діяльності і професійної компетентності соціального працівника.

На основі зазначених візій ми розуміємо здоров'язбережувальну компетентність соціального працівника як складний, системний, антропологічний, професійний, особистісний, соціальний та культурний феномен спрямований на збереження здоров'я як особистості, так і певних груп та соціуму загалом. Отже актуальними аспектами наших уявлень про специфіку здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника є розуміння її, як особливого феномену, в рамках розгляду якого визначається значимість не тільки особистісно-професійного але й соціально-антропологічного вимірів. Такі методологічні візії обумовлені також ціннісно орієнтованими розуміннями здоров'я як соціального, антропологічного і культурного феномену. Тому для ефективних впливів (тобто для здоров'язбереження) на вказаний феномен (здоров'я) коректним, необхідним і співвідносним буде використання професійної системи соціально та культурно орієнтованих дій, які, перш за все, можуть бути реалізовані шляхом розвитку здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника.

Таким чином, на основі представлених вище світоглядно-методологічних осмислень та інтерпретацій, ми формуємо концепт соціально-антропологічної моделі здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника. В рамках вказаної моделі, збереження здоров'я представляється як цілісна система практик (соціальних, культурних, антропологічних та психологічних), розроблених і інтегрованих в одну цілісність на основі європоцентрично орієнтованих ідей антропологізації, аксіологізації,

гуманізації, трансферу і фундаменталізації знань та соціальної, культуро відповідної і життєтворчої спрямованості діяльності. В структурі даної моделі здоров'язбережувальної компетентності ми виділяємо такі чотири компоненти (складові, компетенції): *когнітивний, діяльнісний, особистісний та соціально-антропологічний*.

Тезисно розкриємо зміст, структуру та особливості кожного із представлених компонентів. Когнітивний компонент здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника нами формується як складна особистісна професійна інтелектуальна система, яка складається як з комплексу специфічних здоров'яорієнтованих уявлень і знань, так і з відповідних розуміннь, інтерпретацій, візій, когнітивно-ціннісних рефлексій, здоров'язбережувального мислення, алгоритмів, стереотипів, здоров'язбережувальних інтенцій (спрямувань), когнітивних установок та антиципації. Коротко охарактеризуємо деякі із зазначених складових когнітивного компоненту.

Розуміння (здоров'язбережувальні) нами виділяється відповідно до парадигми педагогічної герменевтики і представляється як інтелектуальна якість, яка спрямована на ефективне здоров'я, орієнтоване ментальне сприйняття професійних ситуацій і феноменів що є наявними в роботі соціального працівника на основі ідей здоров'язбереження та практичного використання спеціальних знань про людину. Тобто розуміння формується, перш за все, на основі фундаментальних, феноменологічних, антропологічних (Аносов, 2014; Федорець, 2018; Bollnow, 1971), і практично орієнтованих знань про людину, суспільство і культуру. Наприклад, як якщо соціальних працівник спостерігає надлишкову опіку (гіперопіку) над дитиною, яка переважно здійснюється бабусею і часто містить систему абсурдних та дивакуватих обмежень і дій, то відповідно до сучасних уявлень про соціальні і психологічні умови невротизації, можна очікувати у вказаній дитини появу передневротичного стану, а згодом неврозу та девіантної, агресивної, дезадаптивної поведінки.

Інтерпретації (здоров'язбережувальні) також як і розуміння актуалізуються нами в рамках ідеології герменевтичного підходу. Відповідно інтерпретації, як і розуміння, формуються на основі фундаментальних і феноменологічних знань про людину. Вони є спрямованими на варіативне орієнтоване, ситуаційне, антропологічне (Аносов, 2014; Федорець, 2018; Bollnow, 1971), вітальне та ціннісне осмислення певного професійного феномену на основі множинного і багатомірного розуміння відповідної проблематики, самої людини і соціального та культурного контекстів. Наприклад, наявність виразної бабусиної гіперопіки може розглядатися варіативно і відповідно визначати особливості соціальної роботи. Серед вказаних варіантів інтерпретацій феномену гіперопіки ми можемо виділити наступні: вона (гіперопіка) є проявом особистісних проблем і сімейних традицій; гіперопіка представляється як компенсаторна реакція бабусі на недостатню увагу матері до дитини; гіперопіка є проявом (індикатором), який сигналізує про приховані тілесні і / чи психологічні та соціальні проблеми дитини, а також розкривають феноменологію станів перед хворобою (преморбідних). Зазначені можливі інтерпретації феномену «бабусиної гіперопіки» визначають необхідність сумісної роботи (взаємодії) соціального працівника, лікаря, психолога чи юриста, та є феноменологічно визначеною умовою гуманного і уважного ставлення до відповідної сім'ї та її проблем.

Візії, спрямовані на збереження здоров'я, нами

представляються як значимі системні ментальні інструменти пізнання, які визначають можливості для швидкого і ефективного сприйняття і розуміння проблемних ситуацій, ідей, феноменів на основі існуючих уявлень, фундаментальних і практичних знань, цінностей, установок, досвідів, практик. Наприклад, на основі знань про те, що наркоманія одночасно є як важкою хворобою так і соціальною проблемою, в соціального працівника будуть формуватися відповідні візії. В таких баченнях інтегративно і одночасно цілісно наявним буде формування розуміння цього патологічного феномену не як шкідливої звички, а перш за все, як хвороби, а також як «можлих» і нетрадиційних спроб самопізнання, набуття екзистенційного і містичного досвідів. Соціальний працівник таким чином буде бачити наркомана і як людину і як складну систему проблем та патологічних феноменів, для вирішення яких необхідно застосувати комплекс заходів соціального, психологічного, медичного та психологічного впливів. Вказані візії апріорі «розсівають» чи виключають міфологізовані уявлення, що на особу, в якій є наявною наркоманія, можна вплинути заходами, методичками, тренінгами. Зазначені впливи будуть подібні на тренінг по боротьбі з грипом, чи наївні і дивакуваті спроби дітей у Північній Кореї збільшити свій ріст шляхом відповідного «соціалістичного змагання».

Здоров'язбережувальне мислення соціального педагога є центральним професійно специфічним і системоорганізуючим ментальним феноменом в когнітивному компоненті даної компетентності. Специфікою здоров'язбережувального мислення є те, що воно формується на основі системних, антропологічних (Аносов, 2014; Федорець, 2018; Bollnow, 1971), медико-гігієнічних (Федорець, 2018), трансдисциплінарних (Nicolescu, 2017) і ціннісно орієнтованих знань, інтелектуальних досвідів, практик. Актуальною складовою вказаного мислення є здатність до інтерпретацій антропологічних, соціальних і культурних феноменів, а також профілактичне і корекційне спрямування.

Наприклад, знаючи феноменологію соціально-психологічного механізму індукції шляхом якого поширюється алкоголізм, наркоманія, девіантна поведінка та інші типові соціально-психологічні проблеми, соціальний працівник не буде наївно вважати, що алкоголік, наркоман чи асоціальна особа, які знаходяться в певному колективі (перш за все дитячому), будуть впливати на оточуючих нейтрально. Насправді буде відбуватися передача асоціальних установок, образів, стереотипів до осіб в яких такі проблеми відсутні. Про механізм індукції народна мудрість говорить: «З ким поведешся – того й наберешся».

Таким чином, здоров'язбережувальне мислення соціального педагога формується на основі професійно орієнтованих уявлень, знань і осмислень специфічних антропологічних феноменів, як в нормі, так і в патології. В даному контексті актуальними дисциплінарними напрямками, які сприяють формуванню вказаного (здоров'язбережувального) мислення, є розроблені нами «Патопедагогіка» та «Терапія здоров'я». В рамках зазначених напрямків розглядаються специфічні феномени (антропологічні, соціальні, психологічні, ціннісні, патологічні тощо) з метою включення знань про них в професійний інтелектуальний потенціал соціального педагога. Вказані напрями розроблені на основі ідей фундаменталізації (Субетто, 2010), трансдисциплінарності (Nicolescu, 2007) та з використанням педагогічної інтеграції та антропологізації.

Розглянемо приклад з напрямку «Патопедагогіка»

(Федорець, 2018). Однією з причин девіантної поведінки, хімічних залежностей і патологій характеру є черепно-мозкові травми, включаючи постійні (в розумінні «хронічні»), хоча і незначні за інтенсивністю струси мозку (Powell, 2001). Вказаний феномен говорить про те, що заняття боксом, єдиноборствами не є однозначно тільки корисними. Відповідно особи, які мають «досвід» зазначених порушень, апріорі потрапляють до групи ризику асоціальної і девіантної поведінки. Проаналізуємо, скільки спортсменів внаслідок систематичних занять зазначеними видами спорту, окрім спортивних досягнень набули ще й порушення здоров'я нервової (Powell, 2001) та патологій інших систем (Gottschalk, 2011) а також «паралельно» здобули «фах» рекетера та / і дебошира. Такі процеси відбуваються внаслідок «спрощення» інтелектуальної діяльності та системних порушень потребно-мотиваційної і ціннісно-сміслової сфери під впливом постійних черепно-мозкових травм.

Представимо приклад з розробленого нами дисциплінарного напрямку «Терапія здоров'я» (Федорець, 2018), який спрямований, перш за все, на безпосереднє практично орієнтоване використання знань феноменології людини, як в нормі так і в патології, в педагогічних, соціально-педагогічних практиках збереження здоров'я. В сім'ї чи в колективі, особливо при виконанні сумісної роботи, можуть формуватися темпоральні (часові) передумови виникнення міжособистісних конфліктів, в основі яких буде лежати різний темперамент та специфічна темпоральність осіб. Тому активна сумісна діяльність холерика і флегматика апріорі сформує передумову конфлікту.

Інший приклад. Порушення механізму атакмент (ефективної взаємодії в системі «мама – дитина», а в ширшому розумінні стійких емоційних і вітально та особистісно значимих зв'язків соціальної та психологічної природи), є передумовою формування системних порушень не тільки психологічного і соціального здоров'я, але й тілесного, та представляє значний ризик для соціальної дезадаптації. З позицій антропології, механізм атакмент є біологічно і онтогенетично детермінованою передумовою формування первинних соціальних зв'язків.

Особистісний компонент здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника нами формується на основі здоров'яорієнтованої актуалізації цілепокладання, мотивації, ціннісно-сміслової та емоційної і вольової сфери і співвідносного розкриття екзистенції та застосування екзистенційного досвіду в професійній діяльності. Провідними особистісно-психологічними якостями фахівця, необхідними для збереження здоров'я, нами визначаються: милосердя, співчуття, сердечність, людяність, доброта, турбота, відповідальність, увага, уважність, спостережливість, розвинута емпатія і емоційний інтелект, а також добре та толерантне ставлення до людей.

Діяльнісний компонент здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника нами представляється як інтегративна здатність фахівця спрямовувати і активно використовувати свою професійну діяльність на збереження здоров'я населення. В рамках діяльнісного компоненту ми визначаємо необхідність розвитку відповідних інтенцій, установок, вмінь, навичок і здатностей соціального працівника до розвитку здорового способу життя та турботи про себе серед населення, а також до профілактики, а в певних випадках і до корекції, за допомогою соціальних, соціально-організаційних, соціально-психологічних і соціально-педагогічних впливів, стратегій, методів, підходів і технологій порушень

поведінки та хвороб різної природи, але перш за все, соціально значимих. До вказаних соціально значимих порушень ми відносимо наступні: наркоманію, токсикоманію, алкоголізм, комп'ютерну залежність, порушення особистості (перш за все асоціальне), порушення звичок (клептоманія, патологічний потяг до азартних ігор), порушення потягів, порушення атакменту, а також девіантну, асоціальну, гомоцидну, кримінальну, суїцидну, залежну поведінку.

Важливим, але менш значимим здоров'язбережувальним напрямом в роботі соціального працівника є профілактика статистично значимих і небезпечних порушень тілесного здоров'я. Серед патологій тілесного здоров'я актуальними є профілактика ВІЛ/СНІДу, венеричних хвороб, туберкульозу, ішемічної хвороби серця, гіпертонічної, неінфекційних хвороб, а також неврозу, передневротичного стану та ін.

Соціально-антропологічний компонент здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника нами визначається як наявність у нього здатності до ефективних, соціально і психологічно спрямованих здоров'язбережувальних та гармонізуючих осмислень, рефлексій і впливів, які здійснюються на основі антропологічно-ціннісних (Аносов, 2014; Федорець, 2018; Bollnow, 1971), духовних, соціально-психологічних та культурологічних знань, в яких розкривається феноменологія людини. Тобто цей компонент актуалізує увагу фахівця на антропологічній природі людини, яка в повній мірі розкривається в культурі і в соціальному бутті. Тому соціально-антропологічний компонент розглядається не тільки як суто особистісно-професійне явище, а також і як соціокультурний феномен, та розуміється як культурно і антропологічно орієнтований. Таким чином здоров'язбережувальна компетентність, завдяки соціально-антропологічному компоненту, розкривається в форматах соціального буття, взаємодії і комунікації. Вона є одним із актуальних складових професійного буття і реалізації фахівця в культурному середовищі – тобто розглядається з онтологічних позицій. Уточнюючи цей компонент, можна було-би визначити його і як «діяльнісно-ціннісно-комунікативний», «культурно-комунікативний», «антропокультурно-ціннісний», «інтерсуб'єктивно-ціннісний», «онтологічно-ціннісний» тощо.

Висновки

1. Співвідносно до запитів практики та сучасних тенденцій європеїзації і гуманізації української освіти, а також використовуючи ідеї антропологізації, трансдисциплінарності, феноменологізації, фундаменталізації і трансферу знань, які розкривають феномен людини в форматі цілісності, унікальності і автентичності, ми формуємо соціально-антропологічну модель здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника. Здоров'язбережувальна компетентність, в рамках даної моделі, розглядається як інтегративна особистісно-професійна здатність, в якій на основі здоров'я орієнтованих інтенцій актуалізується особистісний, інтелектуальний, культурний та професійний потенціали фахівця, а також представляється як особливий антропологічно-ціннісний і соціокультурний феномен, сформований шляхом використання системи антропопрактик (соціальних, культурних, антропологічних та психологічних), розроблених і інтегрованих в одну цілісність на основі антропологічних, ціннісних і гуманістичних уявлень про людину. Актуальним людиномірним аспектом соціально-антропологічної моделі здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника є використання гуманістичної ідеології

та інтелектуального потенціалу концепції «Нової української школи».

2. Антропологічні, соціальні і культурологічні інтенції, закладені в основу вказаної моделі здоров'язбережувальної компетентності, відображені в її структурі, яка представлена чотирма компонентами (складовими, компетенціями): когнітивним, діяльним, особистісним та соціально-антропологічним.

3. Актуальними складовими когнітивного компоненту є здоров'язбережувальне мислення, а також ціннісні, феноменологічно і практично спрямовані знання, та здатність фахівця до здоров'яорієнтованих інтерпретацій феномену людини та певних ситуацій. Особливістю соціально-антропологічного компоненту є розкриття здоров'язбережувальної компетентності у вимірах соціальної і культурної онтології. В рамках даного компоненту здоров'язбережувальна компетентність представляється процесуально, онтологічно, динамічно і соціально орієнтовано. Ком-

петентність, таким чином, конструюється не тільки як особистісно-професійний, але і як онтологічний та соціокультурний феномен.

4. Використання соціально-антропологічної моделі здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника при підвищенні кваліфікації фахівців в умовах післядипломної освіти є ефективним. В основі розробки даної моделі та в специфіці її технологічної орієнтації лежать запити практики, осмислення та інтерпретація досвідів, які в умовах післядипломної освіти розкриваються шляхом антропологічно-ціннісної рефлексії професійної діяльності соціального працівника.

Перспективи подальших досліджень. Планується надалі детально розкрити змістовний аспект здоров'язбережувальної компетентності соціального працівника, а також представити основні ідеї, візії, особливості і напрями методичної роботи спрямованої на удосконалення вказаної компетентності в умовах післядипломної освіти.

Список використаної літератури

- Аносов І. П. Антропологізм як чинник гуманізації освіти (теоретико-концептуальні основи) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2004. 441 с.
- Антонова О. Є., Поліщук Н. М. Підготовка вчителя до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 248 с.
- Васяня Е. И. Формирование здоровьесберегающей компетентности в процессе подготовки специалистов социальной работы в ВУЗе // Вестник Брянского государственного университета. 2013. № 1. С. 84–88.
- Веретенко Т., Лехолетова М. Змістові характеристики здоров'язбережувальної компетентності майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017. № 2 (66). С.20–40.
- Дюркгейм Э. Самоубийство: социолог. этюд: [пер. с фр.] / под ред. В.А.Базарова. Москва : Мысль, 1994. 399 с.
- Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» [Електронний ресурс]. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>. (дата звернення: 24.04.2019).
- Назаретян А. П. Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории : (синергетика – психология – прогнозирование): пособие для вузов. 2-е изд. Москва : Мир, 2004. 367 с.
- Субетто А. И. Теория фундаментализации образования и универсальные компетенции (ноосферная парадигма универсализма) : науч. моногр. трилогия. Санкт-Петербург : Астеріон, 2010. 556 с.
- Федорець В.М. Концептуалізація дисциплінарно-методологічної матриці розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки, 2018. Вип. 4 (95). С.220–229.
- Федорець В. М. Розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури: патопедагогічний аспект // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. / НАПН України ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти»; голов. ред.. В.В.Олійник ; редкол.: О.Л.Андрієва [та ін.]. Київ: Атопол. Груп, 2017. Випуск 6 (35). С.198–220.
- Bollnow O. F. Pädagogik in anthropologischer Sicht. Tokyo: Tamagawa University Press, 1971. 80 p.
- Gottschalk A. W., Andrish J. T. Epidemiology of sports injury in pediatric athletes. Sports Medicine And Arthroscopy Review. 2011. Vol. 19, Iss. 1. P.2–6.
- Powell J. Cerebral concussions: causes, effects, and risks in sports. Journal of Athletic Training. 2001. Vol. 36, Iss. 3. P. 307–311.
- Nicolescu Basarab Transdisciplinarity: Talks with Russ Volckmann. Integral Review. 2007. Iss. 4. P.73–90.

References

- Anosov, I. P. (2004). *Antropologizm yak chynnyk humanizatsii osvity (teoretyko-kontseptualni osnovy)* [Anthropologism as a factor in the humanization of education (theoretical and conceptual foundations)] (Unpublished Doctoral Dissertation). National Pedagogical University named after M.P.Drahomanov, Kyiv. [in Ukrainian]
- Antonova, O. Ye., Polishchuk, N. M. (2016). *Pidhotovka vchytelia do rozvytku zdorov'iazberezhualnoi kompetentnosti uchniv* [Teacher training for the development of healthcare-saving competence of students]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].
- Bollnow, O. F. (1971). *Pädagogik in anthropologischer Sicht*. Tokyo: Tamagawa University Press.
- Diurkheim, E. (1994). *Samoubyystvo: sotsyolohicheskyy etiud* [Suicide: a sociological etude]. Moskva: Misl. [in Russian].
- Gottschalk, A. W., Andrish, J. T. (2001). Epidemiology of sports injury in pediatric athletes. *Sports Medicine And Arthroscopy Review*, 19(1), 2–6.
- Fedorets, V. M. (2017). *Rozvytok zdorov'iazberezhualnoi kompetentnosti vchytelia fizychnoi kultury : patopedagogichnyi aspekt* [Development of the health of preserving competence of the teacher of physical culture: the patho-pedagogical aspect]. *Visnyk pisladyplomnoi osvity*, 6 (35), 198–220. [in Ukrainian].
- Fedorets, V. M. (2018). *Kontseptualizatsiia dystsyplinarno-metodolohichnoi matrytsi rozvytku zdorov'iazberezhualnoi kompetentnosti vchytelia fizychnoi kultury v umovakh pisladyplomnoi osvity* [Conceptualization of the discipline-methodological matrix of the development of the health of preserving competence of the teacher of physical culture in the conditions of postgraduate education]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 4 (95), 220–229. [in Ukrainian].
- Kontseptsiia «Nova shkola. Prostir osvitynih mozhlyvostei»* [Concept "New School. Educational opportunities space"]. (2016). Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>. (last accessed: 24.04.2019). [in Ukrainian].
- Nazaretian, A. P. (2004). *Tsyvylizatsyonnye kryzysy v kontekste Unyversalnoi ystoriy: (synerhetyka – psykhohohyia – prohnozyrovanye)* [Civilizational crises in the context of the Universal history: (synergetics - psychology - forecasting)]. 2-nd ed. Moscow: Myr. [in Russian].
- Nicolescu, B. (2007). Transdisciplinarity: Talks with Russ Volckmann. *Integral Review*, 4, 73–90.
- Powell, J. (2001). Cerebral concussions: causes, effects, and risks in sports. *Journal of Athletic Training*, 36(3), 307–311.
- Subetto, A. Y. (2010). *Teoriya fundamentalizatsyy obrazovaniya y unyversalnye kompetentsyy (noosfernaia paradyhma unyversalizma)* [The theory of fundamentalization of education and universal competence (the noosphere paradigm of universalism)]. Sankt-Peterburh: Asteryon. [in Russian].

Vasiata, E. Y. (2013). Formyrovanye zdorovesberehaiashchei kompetentnosti v protsesse podhotovky spetsyalystov sotsyalnoi raboty v VUZe [Formation of health-saving competence in the process of training social work professionals in the university]. *Vestnyk Brianskoho hosudarstvennogo unyversyteta*, 1, 84–88. [in Russian].

Veretenko, T., Lekholetova, M. (2017). Zmistovi kharakterystyky zdorov'iazberezhivalnoi kompetentnosti maibutnykh sotsialnykh pedahohiv i sotsialnykh pratsivnykiv [Substantive characteristics of the health of preserving competence of future social educators and social workers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 2 (66), 20–40. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 24.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 30.04.2019 р.

Федорец Василий

кандидат медицинских наук

КВУЗ «Винницкая академия непрерывного образования», г.Винница

Институт высшего образования АПН Украины, г.Киев

Украина

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗДОРОВЬЕЗБЕРЕГАЮЩЕЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА В УСЛОВИЯХ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Целью нашего исследования была концептуализация социально-антропологической модели развития здоровьезбережувальной компетентности социального работника в условиях последиplomного образования на основе интегративного использованием целостных, аксиологических, антропологических, феноменологических, культурологических и социологических подходов и видений. Методы исследования: философско-мировозренческий, антропологический, культурологический, экзистенциальный, аксиоматический, ценностный, герменевтический, трансфера знаний. На основе трансфера знаний и идей педагогической интеграции применены были также подходы, характерные для валеологии и медицины. В статье концептуализируется социально-антропологическая модель здоровьезбережувальной компетентности социального работника. Указанная модель разработана сообразно запросам практики и современных тенденций европеизации и гуманизации украинского образования. Здоровьезбережувальна компетентность в рамках данной модели рассматривается как интегративная личностно-профессиональная способность в которой на основе здоровья ориентированных интенций актуализируется личностный, интеллектуальный, культурный и профессиональный потенциалы специалиста. Данная компетентность представляется также как особый антропологически-ценностный и социокультурный феномен сформирован путем использования системы антропопрактик (социальных, культурных, антропологических и психологических) разработанных и интегрированных в одну целостность на основе антропологических, ценностных и гуманистических представлений о человеке. Антропологические, социальные и культурологические интенции заложены в основу указанной модели здоровьезбережувальной компетентности отражены в ее структуре которая представлена четырьмя компонентами (составляющими, компетенциями): когнитивным, деятельностного, личностным и социально-антропологическим. Актуальными составляющими когнитивного компонента являются здоровьезбережувальне мышления, а также ценностные, феноменологически и практически направленные знания, и способность специалиста к здоровьяориентованих интерпретаций феномена человека и определенных ситуаций.

Ключевые слова: здоровьезберегающая компетентность социального работника; последиplomное образование; антропологизация; европеизация; социальный работник.

Fedorets Vasyl

Candidate of Medical Sciences

Department of Psychological-Pedagogical Education and Social Sciences

Communal Higher Educational Institution «Vinnytsia Academy of Continuing Education», Vinnytsa, Ukraine

Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

METHODOLOGICAL ASPECTS OF IMPROVING THE HEALTH PRESERVING COMPETENCE OF A SOCIAL WORKER IN CONDITIONS OF POST-GRADUATE EDUCATION

Abstract. The article conceptualizes the *social-anthropological model of the health preserving competence of a social worker*. The stated model is developed in accordance with modern tendencies of anthropologisation, European orientation and humanization of the Ukrainian education and the human-centric ideology of the «New Ukrainian School». The basis for the development of the given model as well as the specifics of its technological orientation is the practical demand, the perception and interpretation of experiences, which in conditions of postgraduate education are disclosed through anthropological-value reflection on the professional activity of a social worker. Within the framework of this model, the health preserving competence is studied as an integrative personal-professional skill, which actualizes the personal, intellectual, cultural and professional potential of a specialist through health oriented intentions. This competence is also presented as a particular anthropological-value and sociocultural phenomenon, which is formed through the application of a system of anthropological practices (social, cultural, anthropological and psychological) that were developed and integrated into one unity on the basis of the anthropological, value and humanistic understanding of a person. Anthropological, social and cultural intentions, which are taken as the basis for the stated model of the health preserving competence are reflected in its structure, which is presented by four components (parts, competences): *cognitive, active, personal and social-anthropological*. The relevant components of the cognitive component are the health preserving way of thinking as well as value, phenomenology and practice oriented knowledge and the ability of a specialist to provide health oriented interpretations of the phenomenon of a person as of certain situations. The peculiarity of the socio-anthropological component is the disclosure of the health preserving competence in the context of social and cultural ontology. Within the framework of this component, the health preserving competence is presented as process, ontology, dynamics and society oriented. The important

components of the personal component include the actualization and development of empathy, care, responsibility, cordiality, kindness, anticipation, compassion. Thus, the competence is constructed not only as a personal-professional but also as an ontological and sociocultural phenomenon. The application of the social-anthropological model of the health preserving competence of a social worker in the course of post-graduate training proves to be efficient.

Key words: health preserving competence of a social worker, post-graduate education, anthropologization, European orientation, humanization, pedagogics, social work, social worker

УДК 378.6:615-051

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.192-197

Хмеляр Інеса Макарівна

кандидат педагогічних наук

керівник навчально-методичного відділу

Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія»

м.Рівне, Україна

hmeliar@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5161-6716>

Бурбан Оксана Іванівна

викладач фармацевтичних дисциплін

Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія»

м.Рівне, Україна

ksenijaburban@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2876-1314>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування професійної компетентності майбутнього фармацевтичного працівника в умовах інтеграційного освітнього середовища, яке спрямовує на комплексне науково-предметне сприйняття фахового знання, орієнтує на подальшу багатовекторну фахову діяльність медичних працівників, пов'язану з реалізацією умінь і навичок, що визначають ефективність діагностувальної, профілактичної, лікувальної й доказової медицини. Розв'язання окресленого питання актуалізує суспільна значущість і складність професії фармацевта, яка вимагає високого рівня професійної підготовки студентів, опанування ними навичками і відповідними методами фармацевтичної діяльності. Дослідження проводилося з використанням теоретичних (аналіз психолого-педагогічної) й емпіричних (спостереження над навчальним процесом і вивчення педагогічного досвіду задля дослідження специфіки викладання курсу блоку спеціальної науково-предметної підготовки фармацевтичних працівників). У статті представлено педагогічний підхід формування професійної компетентності (ПК) майбутнього фармацевтичного працівника на заняттях з фармакології. Обґрунтовано етапи формування ПК. З'ясовано, що застосування інтеграції передбачає створення викладачем спеціального освітнього середовища, що забезпечує досягнення професійної компетентності студентів під час процесу їх навчання. Доведено, що реалізація інтеграційного підходу у професійній освіті сприятиме підготовці кваліфікованого спеціаліста, який вільно володіє своєю професією, здатного ефективно працювати на рівні світових і європейських стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

Ключові слова: професійна компетентність; фармакологія; інтеграція; принципи навчання.

Вступ. Реформування вищої освіти в Україні та поступова інтеграція в європейську спільноту суттєво підвищили вимоги до якості професійної підготовки спеціалістів. У галузі фармацевтичної освіти нарізла потреба у висококваліфікованих, компетентних спеціалістах, що володіють суміжними спеціальностями, здатні до самостійних дій, осмисленого аналізу та корекції своєї діяльності, самоосвіти та самовдосконалення (Бобрук, 2012; Вища освіта, 2006; Дичківська, 2004; Романишина, 2011). Тому підготовка фармацевтичного працівника у навчальних закладах спрямована на формування в студентів не тільки певної сукупності знань, умінь та навичок, але і здатності до саморозвитку й самовдосконалення. Під час організації освітнього процесу в медичних навчальних закладах необхідно враховувати прогнози необхідних послуг фармацевтів майбутнього. Саме тому підготовка фахівців у галузі 226 Фармація нині вимагає не лише впровадження нових підходів до організації освітнього процесу, пов'язаних насамперед із розвитком науки, але й вдумливого аналізу та використання знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійної компетентності майбутнього фармацевтичного працівника знайшла відображення в наукових дослідженнях В.Бобрука, Б.Громовика, І.Дичківської, Л.Кайдолова, Н.Ничкало, Дж.Равена, А.Хуторського, які визнали критерії й рівні сформованості професійної компетентності, визначили кореляції професійної і предметних компетенцій медичного працівника. Про

роль компетентнісного підходу у формуванні компетентностей здобувачів освіти висвітлено у роботах Н.Бібік, В.Кременя, В.Лугового, О.Пометун (охарактеризовано наукові засади компетентнісного підходу в контексті сучасного освітнього дискурсу; визначено фактори впливу науково-предметної підготовки майбутнього спеціаліста; розкрито дидактичні й організаційні засади створення компетентнісно-орієнтованого середовища).

Науковцями досліджені поняття «компетентність», «професійна компетентність», «компетентнісний підхід», «інтеграція». Значна кількість досліджень (Вища освіта, 2006; Дичківська, 2004; Романишина, 2011) спрямована на реалізацію в освітній процес навчальних закладів запропонованих підходів, що підвищують якість підготовки майбутнього працівника фармацевтичної галузі. Науковці (Громовик, 2011; Громовик & Горілик, 2011; Громовик & Унгурян, 2013) акцентують увагу на тому, що компетентнісний підхід до професійної освіти сприяє включенню студента в активну діяльність, що сприяє реалізації його потенціалу у ході теоретичного навчання й навчальної діяльності на практиці.

Мета статті – проаналізувати наукові джерела з питань формування професійної компетентності майбутніх фармацевтичних працівників в умовах реалізації міжпредметної інтеграції.

Завдання: визначити особливості формування професійної компетентності майбутніх фармацевтів; здійснити аналіз та визначення сутності, взаємозв'язку і взаємозумовленості інтеграції на за-

няттях фармакології.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз психолого-педагогічної), емпіричні (спостереження над навчальним процесом і вивчення педагогічного досвіду задля дослідження специфіки викладання курсу блоку спеціальної науково-предметної підготовки фармацевтичних працівників у КЗВО «Рівненська медична академія»).

Для визначення пріоритетних мотивів вибору професії та з метою удосконалення системи підготовки висококваліфікованого фармацевтичного працівника ми провели анкетування студентів. У маркетинговому дослідженні взяли участь студенти II та III курсів денної (вступ після 11 класу за результатами ЗНО) та вечірньої (вступ за результатами внутрішнього іспиту на основі молодшого спеціаліста) форм навчання КЗВО «Рівненська медична академія». Анкетування відбулось 2017-2018 навчального року.

Аналіз анкетування дозволив визначити пріоритетні позиції вибору професії. Зокрема, *комфортні умови праці* обрали 36,3% опитаних, серед студентів денної форми навчання 24,2% осіб; *бажання допомогти людям* – 36,5% денна форма навчання, 23,3% вечірня форма навчання; *мрія дитинства* – денна форма навчання – 47,4% та 15,5% вечірня форма навчання; *висока оплата праці* – 65,6% вечірня форма навчання та 35,6% денна; *престиж спеціальності* відзначили 25,8% (денна) і 12,1% (вечірня) респондентів; *продовження династії фармацевтів* 3,8% (денна) 2,1% (вечірня); *наполягання батьків* 8,5% (денна) і 2,4% (вечірня); *здобуття вищої освіти в будь-якому вищому навчальному закладі* 2,5% (денна) і 1,4% (вечірня); *можливість створення власного бізнесу* 18,5% (денна) і 6,4% (вечірня). Аналіз анкетування засвідчив, що найбільший вплив на вибір професії мають фактори на користь задоволення власних потреб, тому під час організації освітнього процесу важливими чинниками формування відповідальних, відданих своїй справі, висококомпетентних фармацевтичних працівників є пошук і впровадження нових форм і методів роботи зі студентами на основі міжпредметної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку фармацевтичної освіти основною метою є підготовка висококваліфікованих фахівців, конкурентних на ринку праці. Зокрема, у посадовій інструкції фармацевтичного працівника відображено прийнятій у 1997 р. Радою Міжнародної фармацевтичної федерації Етичний кодекс фармацевтів. У документі вказано, що професійна етика фармацевтичного працівника ґрунтується на принципах законності, професіоналізму та компетентності, об'єктивності та чесності, партнерства та незалежності, гуманності, конфіденційності та індивідуального підходу до кожного пацієнта (Бобрук, 2012; Вища освіта, 2006; Дичківська, 2004; Романишина та ін., 2011).

Майбутня професійна діяльність фармацевтичного працівника зорієнтована на: 1) контроль за прийомом і раціональним застосуванням лікарських препаратів хворими; 2) проводити заходи щодо організації лікарського забезпечення населення; 3) бере участь в прийманні товару, його розподілі по місцях зберігання, забезпечує умови зберігання лікарських засобів і виробів медичного призначення відповідно до їх фізико-хімічних властивостей і діючих правил зберігання; 4) здійснює відпуск виготовлених в аптеці і готових лікарських засобів і виробів медичного призначення; визначає правильність оформлення рецептів / вимог / (відповідність прописаних доз віку хворого, сумісність інгредієнтів) на різні лікарські засоби, в т.ч. отруйні та сильнодіючі, з урахуванням

існуючих вимог щодо їх відпуску; 5) дотримується морально-правові норми професійного спілкування; здійснює раціональну організацію праці; проводить санітарно-освітню та інформаційну роботу серед населення про лікарські засоби і вироби медичного призначення, їх застосуванні і зберіганні в домашніх умовах; 6) надає долікарську допомогу при невідкладних станах (Громовик, 2011; Громовик & Унгурян, 2013; Хмеляр, 2012).

Формування професійної компетентності майбутніх фармацевтів безпосередньо залежить від усвідомлення студентами навчального матеріалу, детального розуміння майбутньої професійної діяльності. Усвідомлення сутності майбутньої професії студентами дозволяє розглянути процес формування професійних компетентностей як комплекс певних послідовних етапів, на кожному з яких розв'язуються поставлені завдання, визначається характер навчальної діяльності, формуються уміння та навички: 1) мотиваційний (проведення вхідного діагностування з метою виявлення рівня знань, вмінь та навичок з попередніх навчальних дисциплін; формування мотиву до поглиблення знань); 2) практичний (власне формування відповідних професійних компетентностей при застосуванні активних форм та методів проведення занять, розбір клініко-ситуаційних задач); 3) підсумковий (моніторинг рівня сформованості професійних компетентностей, з можливістю корекції) (Громовик, 2011; Громовик & Горілик, 2011; Громовик & Унгурян, 2013).

Процес формування професійних компетентностей подаємо у вигляді схеми (Рис. 1.).

Фармакологія – медична наука, що вивчає дію лікарських речовин на організм; є фундаментальною наукою про ліки, що пов'язує фармацевтичні та клінічні дисципліни, необхідні в майбутній професійній діяльності фармацевтичного працівника. Мета вивчення дисципліни – на основі глибоких наукових знань сформувати теоретичні знання та практичні навички щодо засвоєння основних питань із фармакології, фармакомаркетингу, фармакодинаміки, фармакокінетики та фармакобезпеки ліків. Основними завданням навчальної дисципліни є вивчення: систематизації лікарських засобів за фармакологічними групами та особливостями їх раціонального застосування; рекомендації й обґрунтування найбільш раціональних замінників препаратів у разі їх відсутності в аптеці для подальшого їх використання у практичній діяльності; питань комбінування та взаємодії лікарських засобів з урахуванням фармакологічної сумісності; специфіки роботи з міжнародною та торговельною номенклатурою лікарських засобів (Громовик, 2011; Громовик & Горілик, 2012; Громовик & Унгурян, 2013).

В умовах міждисциплінарної інтеграції у вищих навчальних медичних закладах вивчення дисципліни «Фармакологія» передбачає тісні зв'язки з іншими навчальними курсами: «Медична біологія», «Біоорганічна та біологічна хімія», «Мікробіологія», «Загальна та неорганічна хімія», «Фармацевтична хімія»; закладає основи вивчення студентами клінічних дисциплін, що передбачає інтеграцію з цими дисциплінами та формування вмінь застосування знань з фармакології в процесі подальшого навчання і у професійній діяльності. Значна частина досліджень у фармакології вимагає новітніх технологій при аналізі клінічних випробувань нових лікарських засобів. Особлива увага повинна бути звернена на використання сучасних інформаційних систем, що дозволяють здійснювати постійний контакт між фармацевтичними фірмами, лікувальними установами та навчальними медичними закладами (Бобрук,

Рис. 1. Схема етапів формування професійних компетентностей

2012; Громовик & Горілик, 2012).

Головна мета організації освітнього процесу на основі інтеграції – створення викладачем спеціального освітнього середовища, що забезпечує досягнення професійної компетентності студентів під час процесу їх навчання. Тому під час організації навчальної діяльності студентів доцільно дотримуватись таких *принципів навчання: цілісності*, що забезпечує взаємозв'язок цілей, методів, засобів, форм, умов навчання; *відповідності майбутній професійній діяльності*, тобто уміння, навички, що формуються в межах вивчення дисципліни, мають бути підпорядковані змісту та характеру професійних завдань зі сфери діяльності майбутнього фармацевтичного фахівця; *науковості*, що передбачає побудову стійких зв'язків змісту навчання із сучасними досягненнями в науці; *студентоцентрованого навчання*, що передбачає врахування індивідуальних потреб, інтересів і можливостей студентів; *діялісного підходу* до навчання, розробка завдань, орієнтованих на самостійну навчальну діяльність студента, де викладач – консультант, організатор діяльності студента; *інноваційності* використання сучасних педагогічних й інформаційних технологій; *моніторингу та діагностики*, забезпечення оцінювання та самооцінювання рівня навчальних досягнень.

Фармакологія – навчальна дисципліна, що посідає особливе місце у формуванні професійної компетентності студента-фармацевта. Вивчаючи лікарські засоби, студент повинен уміти аналізувати хіміко-біохімічні механізми дії на функцію органів і систем із метою їх нормалізації. Розуміння цих складних процесів потребує знань з анатомії та фізіології людини, біофізики, хімічних дисциплін, латинської мови, мікробіології. Викладання фармацевтичних дисциплін з урахуванням міждисциплінарної інтеграції проводиться відповідно до визначеної інтегративної моделі викладання базових дисциплін фармакології у професійній діяльності майбутніх медичних працівників (*латинська мова*: базові лексико-семантичні структури латинської мови; профе-

сійна лексика, що стосується спеціальності фармацевта та провізора; іншомовний вокабуляр та правила виписування рецептів; форми та види ліків, групи та джерела вітамінів латинською мовою; *біоорганічна хімія*: фізичні та хімічні властивості органічних сполук; застосування в медицині та фармації окремих представників – органічних речовин; *мікробіологія*: бактеріологічний контроль режиму аптек та мікробіологічної чистоти – лікарських засобів; учення про інфекцію та імунітет, специфічну імунoproфілактику та – імунотерапію інфекційних хвороб; учення про алергію; антибіотики, їх класифікацію, побічну дію, резистентність – мікроорганізмів до них; характеристику патогенних коків, збудників кишкових інфекцій, – мікобактерій туберкульозу, збудника ВІЛ-інфекції/СНІДу; *фармацевтична хімія*: склад, будову, властивості, добування, застосування основних лікарських препаратів органічного та неорганічного походження, а саме насичених, ненасичених і ароматичних вуглеводнів, спиртів, фенолів, карбонільних сполук, карбонових кислот та їх похідних, амінів, гетероциклічних сполук, амінокислот; *анатомія та фізіологія людини*: причини, механізми й закономірності змін фізіологічних процесів, компенсаторних механізмів порушень; взаємодії між органами й функціональними системами при розвитку передпатологічних і патологічних станів; шляхи запобігання впливу негативних факторів середовища на спадковість людини; *фармакогнозія*: хімічний склад лікарських рослин з огляду вмісту основних діючих та супутних речовин; основні фактори впливу на взаємодію біологічно активних речовин у складі лікарських рослин та організму; характеристику лікарських рослин як засобів впливу на фізіологічний стан організму; сучасний стан ресурсів лікарських рослин на Україні та заходи ресурсозбереження.

Значні можливості щодо опанування професійними компетентностями надають клініко-ситуаційні завдання, які сприяють усвідомленню студентом важливості знань з попередньо-забезпечувальних і тих, що забезпечуються навчальними дисциплінами.

Оцінювання сформованості вміннями приймати рішення і нести за них відповідальність.

Завдання Умова: До Вас звернувся хворий зі скаргою на якість ранітидину, який, на його думку, перестав діяти. У бесіді було з'ясовано, що хворий для посилення ефекту додатково почав застосовувати альмагель. Два препарати він застосовував одночасно. **Завдання для студента:** 1. Чому знизився ефект ранітидину? 2. Як правильно комбінувати прийом антацидів з основними противиражковими засобами? 3. Вказати механізм дії ранітидину і його основні побічні ефекти?

Оцінювання сформованості комунікативних умінь.

Завдання Мета: визначити рівень сформованості комунікативних умінь (ведення коректного діалогу, аргументоване пояснення своїх позицій). Умова: Відвідувач аптеки надав провізору список ЛЗ, які йому потрібно придбати: Аугментин BD, табл. 625 мг, № 14; Бронхипрет® краплі для внутр. застос., фл. 100 мл; Сорбекс® (вугілля активоване) капс. 0,25 г, № 20; Кофеїн-бензоат натрію, розч. д/ін. 10% – 1 мл, ампл. № 10; Метіндол (індометацин) мазь 5%, 30г Солпадеїн табл. № 24; Діазепам розчин д/ін'єкцій по 2 мл (5 мг/мл) в ампл., № 10. **Завдання для студента:** 1. Назвіть критерії, що висуваються до препаратів безрецептурного відпуску та оберіть з вказаного переліку ЛЗ, які можуть бути відпущені без рецепта. Поясніть це відвідувачу аптеки. 2. Поясніть спосіб застосування безрецептурних ЛЗ. 3. Попередьте його про можливі побічні ефекти ЛЗ.

Оцінювання сформованості аналітичних умінь

Завдання. Мета: вивчити рівень сформованості аналітичних умінь (визначити рівень умінь щодо аналізу, узагальнення та систематизації даних, здатності робити умовиводи). Умова: ознайомтеся з поданими клінічними ситуаціями. 1. При сильному болю хворому введено підшкіру розчин лікарської речовини. Через годину з'явилась сонливість, згодом – поверхневий сон. Через дві години з'явилась різка блідість, загальна слабкість, ціаноз, втрата свідомості. Пульс частий, слабого наповнення. При огляді: зіниці значно звужені, дихання нерівномірне, переривчасте (Чейн-Стокса), колінні рефлекси збережені.

2. Лікар, якого викликали до п'ятирічної дитини, застав її у такому стані: сильне рухове збудження, хриплий голос; зіниці розширені, на світло не реагують. Шкіра червона, суха, гаряча, пульс дуже частий. Дихання часте. Блювання і проносу немає. Усі симптоми виникли після того, як дитина з'їла насіння одного бур'яну.

3. Хворий повертався з поліклініки, де йому була проведена чергова ін'єкція. По дорозі відчув різку слабкість, з'явилось відчуття голоду, пітливість і неспокій. Удома стан хворого погіршився. Викликали лікаря, який при огляді виявив втрату свідомості і судоми. Шкіра хворого волога, обличчя бліде. **Завдання для студента:** 1. Пояснити симптоми отруєння. Віддиференціювати вид речовин, які викликають по-

дібні симптоми. 2. Призначити заходи першої допомоги і лікування. 3. Дайте відповіді на запропоновані до клінічних ситуацій запитання. 4. Оцініть свою гіпотезу як правильну або хибну, спираючися на текстову інформацію.

Реалізація міжпредметної інтеграції освітньої діяльності – один із необхідних дидактичних засобів формування в студентів професійних знань і навичок. Навчальний матеріал, усвідомлений під час вивчення базових дисциплін, не повинен дублюватися, а використовуватись для мотивації та актуалізації навчальної діяльності, опорних знань, умінь і навичок студентів, обґрунтування, з'ясування сутності процесів, моделювання ситуацій майбутньої професійної діяльності. Використовуючи навчальний матеріал з інших дисциплін, необхідно дотримуватися єдності у визначеннях наукових понять, законів, положень, застосовувати аналогічну систему різних величин та одиниць вимірювання (Інтеграція, 2010; Лисаченко, 2012; Освітні інновації, 2005).

У зв'язку з прогресуючим розвитком системного підходу до розуміння природи організму людини, шляхів діагностики і лікування значно зросли вимоги до ефективності міждисциплінарної інтеграції. На сучасному етапі перед медико-фармацевтичною освітою ставляться високі вимоги до викладання базових дисциплін. Професійна спрямованість навчання сприяє усвідомленню студентами важливості знань для успішного оволодіння професією. Реалізація інтеграційного підходу у професійній освіті сприятиме досягненню головної мети – підготовки кваліфікованого спеціаліста, який вільно володіє своєю професією, здатного ефективно працювати на рівні світових і європейських стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

Висновки та перспективи подальших розробок.

1. Застосування міжпредметної інтеграції при викладанні фармацевтичних дисциплін економить час на нераціональні витрати часу та сприяє найкращому і більш міцному засвоєнню навчального матеріалу, необхідного студентам в подальшій практичній діяльності. 2. Застосування клініко-ситуаційних задач підвищує пізнавальну активність студентів, розуміння вагомості базових дисциплін, сприяє розвитку самоосвітньої діяльності студентів, залученню до науково-дослідної діяльності. 3. Застосування міжпредметної інтеграції підготовки фармацевтичного працівника сприяє розвитку професійної компетентності студентів. 4. Фармакологія як навчальна дисципліна ґрунтується на вивченні студентами базових дисциплін та сприяє застосуванню знань із фармакології в процесі подальшого вивчення фармацевтичних дисциплін і в майбутній професійній діяльності. **Перспективи подальших досліджень передбачають** визначення комплексу педагогічних умов формування професійної компетентності майбутнього фармацевта, експериментальної їх перевірки та обґрунтування результатів.

Список використаної літератури

Бобрук В.П. Педагогічні аспекти викладання фармакології та організації економіки фармації із залученням інтегрованого підходу. *Вісник ВНМУ ім. М.І. Пирогова*, 2012. Т. 16. № 2. С. 460–463.
 Вища освіта. Болонський процес : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів] / авт. кол. М.Ф. Дмитриченко, Б.І. Хорошун, О.М. Язвівська, В.Д. Данчук. Київ : Основи, 2006. 440 с.
 Громовик Б.П., Унгурян, Л.М. Фармацевтична логістика: фокус на допомозі пацієнту: монографія. Львів : РАСТР-7, 2013. 212 с.
 Громовик Б.П., Горілік А.В. Неперервна фармацевтична освіта в Україні: науково-методичні аспекти управлінсько-економічної підготовки: монографія Львів : РАСТР-7, 2012. 166 с.
 Громовик Б.П. Дисципліни організаційно-економічного спрямування в системі неперервної фармацевтичної освіти. *Провізор*. 2011. № 3. С. 12–14.
 Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
 Інтеграція навчального процесу у вищих медичних закладах / авт. кол. М.М. Багрій, Н.М. Воронич-Семченко, О.Г.

Попадинець [та ін.]. *Вісник проблем біології і медицини*. 2010. Вип. 3. С. 209–211.

Лисаченко О.Д. Роль міждисциплінарної інтеграції у формуванні клінічного мислення студента. *Вісник проблем біології і медицини*. 2012. Вип.3, т.2 (95). С. 133–135.

Освітні інновації в Національному фармацевтичному університеті: навч-метод. посіб. / авт. кол. В.П. Черних, Л.Г. Кайдалова, В.М. Толочко, Т.Ю. Вахрушева. Харків : Вид-во НФаУ, 2005. 248 с.

Романишина Л.М., Хмеляр І.М., Лукашук М.М. Формування ключових компетентностей майбутніх фахівців у процесі навчання в медичному коледжі. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2011. № 2. С. 73–80.

Хмеляр І. М. Дослідницький підхід до організації навчально-виховного процесу в коледжі – умова саморозвитку студента. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. Чернівці: Рута, 2012. Вип. 619. С.165–173.

References

Bagrij, M.M., Voronych-Semchenko, N.M., & Popadynecz, O.G. (2010). Integraciya navchalnogo procesu u vyshhyx medychnyx zakladax [Integration of the educational process in higher medical institutions]. *Bulletin of Biology and Medicine*, 3, 209–211. [in Ukrainian].

Bobruk, V.P. (2012) Pedagogichni aspekty vykladannya farmakologiyi ta organizaciyi ekonomiky farmaciyi iz zaluchennyam integrovanogo pidxodu [Pedagogical aspects of teaching pharmacology and economics of pharmacy with an integrated approach]. *Herald of the Vinnitsa National Medical University named after M.I. Pirogov*, 2(16), 460–463 [in Ukrainian].

Chernykh, V.P., Kajdalova, L.G., Tolochko, V.M., & Vaxrusheva T.Yu. (2005). *Osvitni innovaciyi v Nacionalnomu farmacevtychnomu universyteti* [Educational Innovations at the National Pharmaceutical University]. Xarkiv: Vyd-vo NFaU. [in Ukrainian].

Dmytrychenko, M.F., Xoroshun, B.I., Yazvivska, O.M., & Danchuk, V.D. (2006). *Vyshha osvita. Bolonskyj proces* [Higher Education. Bologna process]. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].

Dychkivska, I.M. (2004). *Innovacijni pedagogichni tehnologiyi* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].

Gromovyk, B.P., & Unguryan, L.M. (2013). *Farmacevtychna logistyka: fokus na dopomozi paciyentu* [Pharmaceutical logistics: the focus is on helping the patient]: monograph. L'viv : RASTR-7. [in Ukrainian].

Gromovyk, B.P., & Gorilyk, A.V. (2012). *Neperervna farmacevtychna osvita v Ukrayini: nauково-методичні аспекти управління економічного підготовки* [Continuous Pharmaceutical Education in Ukraine: Scientific and Methodical Aspects of Management and Economic Preparation]. L'viv: RASTR-7. [in Ukrainian].

Gromovyk, B.P. (2011). *Dyscypliny organizacijno-ekonomichnogo spryamuvannya v systemi neperervnoyi farmacevtychnoyi osvity* [Disciplines of organizational and economic direction in the system of continuous pharmaceutical education]. *Provizor*, 3, 12–14. [in Ukrainian].

Khmelyar, I.M. (2012) *Doslidnyckyj pidxid do organizaciyi navchal'no-vykhovnogo procesu v koledzhi – umova samorozvytku studenta* [The research approach to the organization of the educational process in college is a condition for self-development of a student]. *Scientific Herald of Chernivtsi University. Pedagogy and psychology*, 619, 165–173 [in Ukrainian].

Lysachenko, O.D., (2012) *Rol mizhdyscyplinarnoyi integraciyi u formuvanni klinichnogo myslennya studenta* [The role of interdisciplinary integration in the formation of student's clinical thinking]. *Bulletin of Biology and Medicine*, 3(2) (95), 133–135. [in Ukrainian].

Romanyshyna L.M., Khmelyar I.M., & Lukashuk M.M. (2011). *Formuvannya klyuchovykh kompetentnostej majbutnikh fakhivciv u procesi navchannya v medychnomu koledzhi* [Formation of key competencies of future specialists in the process of studying at a medical college]. *Scientific Notes. Series: Pedagogy*, 2, 73–80. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 10.04.2019 р.

Хмеляр Инесса

кандидат педагогических наук
руководитель учебно-методического отдела
Коммунальное заведение высшего образования
«Ровенская медицинская академия»
г.Ровно, Украина

Бурбан Оксана

Преподаватель фармацевтических дисциплин
Коммунальное заведение высшего образования
«Ровенская медицинская академия»
г.Ровно, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ МЕЖПРЕДМТНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования профессиональной компетентности будущего фармацевтического работника в условиях интеграционной образовательной среды, способствует комплексному научно-предметному восприятию профессионального знания, ориентирует на дальнейшее многовекторную профессиональную деятельность медицинских работников, связанную с реализацией умений и навыков, определяющих эффективность диагностической, профилактической, лечебной и доказательной медицины. Рассмотрение данного вопроса актуализирует общественная значимость и сложность профессии фармацевта, которая требует высокого уровня профессиональной подготовки студентов, овладение ими навыками и соответствующими методами фармацевтической деятельности. Исследование проводилось с использованием теоретических (анализ психолого-педагогической) и эмпирических (наблюдение за учебным процессом и изучение педагогического опыта для исследования специфики преподавания курса блока специальной научно-предметной подготовки фармацевтических работников). В статье представлен педагогический подход формирования профессиональной компетентности (ПК) будущего фармацевтического работника на занятиях по фармакологии. Обоснованы этапы формирования ПК. Определено, что применение интеграции предусматривает создание преподавателем специальной образовательной среды, обеспечивающей достижение

професійної компетентності студентів в процесі їх навчання. Доказано, що реалізація інтеграційного підходу в професійному освітньому процесі буде сприяти підготовці кваліфікованого спеціаліста, який вільно володіє своєю професією, може ефективно працювати на рівні міжнародних і європейських стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності.

Ключевые слова: професійна компетентність; фармакологія; інтеграція; принципи навчання.

Khmeliar Inessa

Candidate of Pedagogical Sciences
Head of the Educational and Methodical Department
Rivne Medical Academy, Rivne, Ukraine

Burban Oksana

Teacher of Pharmaceutical Disciplines
Educational and Methodical Department
Rivne Medical Academy, Rivne, Ukraine

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PHARMACEUTICAL WORKERS UNDER THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY INTEGRATION

Abstract. The public importance and complexity of the profession of pharmacist requires a high level of professional training of students, their developed skills and appropriate methods of pharmaceutical activity. The study allows to consider the problem of formation of professional competence of the future pharmaceutical worker under the conditions of educational environment integration, which is directed on the comprehensive scientific and subject perception of professional knowledge, is focused on the further multi-vector professional activity of medical workers, is connected with the implementation of skills that determine the effectiveness of diagnostic, preventive, curative and evidence-based medicine. The solution of the above problem actualizes the social significance and complexity of the profession of a pharmacist, which requires a high level of professional training of students, their skills improvement and appropriate methods of pharmaceutical activity. The research was conducted using theoretical (analysis of psychological and pedagogical scientific sources) and empirical (observation of the educational process and the study of pedagogical experience in order to study the specific teaching of the course unit devoted to special scientific and subject trainings of pharmaceutical workers). The article presents the pedagogical approach to forming the professional competence (PC) of a future pharmaceutical worker at pharmacology lessons. The stages of formation of the PC are substantiated. The analysis of scientific and pedagogical works has shown that the application of integration involves the creation of a special educational environment by a teacher, which ensures the achievement of professional competence of the students during the process of their training. This is supported by the following principles of learning: integrity, compliance, scholarship, student-centered learning, activity approach, innovation, monitoring and diagnosis. The analysis of the conducted questionnaires of the students made it possible to determine the priority positions of the choice of the profession. The greatest influence on the choice of profession had the factors in favor of their own needs. One of the pedagogical conditions for the formation of a pharmacist's PC is the integration approach to the organization of the educational process. Therefore, teaching of pharmaceutical disciplines takes into account interdisciplinary integration in accordance with the scheme: basic disciplines (provisioning) - pharmacology - professional activity. Implementation of the integration approach in professional education will contribute to the achievement of the main goal: training a qualified specialist, a professional capable to work effectively taking into account worldwide and European standards, ready for constant professional growth, social and professional mobility.

Key words: professional competence; pharmacology; integration; principles of training.

УДК 316.6 (0758)

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.198-203

Чайка Ірина Юрївна

доктор філософських наук, доцент
професор кафедри соціальної філософії та управління
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна
proforientksfu@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2315-7724>

Хакімова Мата Русланівна

магістрант спеціальності «Соціальна робота»
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна
khakimova.mat@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Анотація. Метою статті є визначення особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в недержавних організаціях соціальної сфери України. Методи дослідження включають теоретичний аналіз системи соціальної роботи з людьми похилого віку в недержавних організаціях соціальної сфери, а також анкетування людей похилого віку – клієнтів Міжнародного благодійного фонду «Карітас» (м. Дніпро) з використанням методики оцінки якості соціальних послуг споживачами. Основною метою недержавних організацій, що опікуються літніми людьми в Україні, є покращення якості життя та захист їхніх прав і інтересів. Недержавні організації займаються створенням умов для підтримки достойного способу життя літніх людей, завдяки подоланню як об'єктивних негативних факторів (нестача матеріальних ресурсів, проблеми зі здоров'ям), так і суб'єктивних (відчуття самотності, негативні думки). В таких організаціях надається соціальна допомога, гуманітарна допомога, психологічне консультування, соціальне консультування, правова підтримка. Яскравим прикладом є діяльність Міжнародного благодійного фонду «Карітас», в якому організована високоефективна фахова соціальна робота з людьми похилого віку, про що свідчать результати проведеного анкетування.

Ключові слова: недержавні організації соціальної сфери; особи похилого віку; соціальна робота; соціальна послуга.

Вступ. З кожним роком у структурі населення Землі зростає частка людей похилого віку. В Україні кожен п'ятий громадянин – це особа похилого віку. Така ситуація пов'язана перш за все із особливостями демографічної структури українського суспільства, що характеризується низьким рівнем народжуваності. Подібні тенденції є характерними і для розвинених країн Заходу, в яких поглиблюються ще й завдяки тій обставині, що тривалість життя людей збільшилася на 20 років. Крім того в сучасній Україні постійно зростає рівень зовнішньої міграції, до якої переважно залучається молодь. В результаті в місцях прибуття населення «молодшає», а в місцях вибуття «старіє». Сьогодні вік кожного десятого жителя Землі перевищує 60 років, і суспільство повинно враховувати потреби цих людей.

В Україні на сьогодні існують державні та недержавні організації, що опікуються проблемами людей похилого віку. Система державних організацій включає територіальні центри з обслуговування самотніх непрацездатних громадян похилого віку та інвалідів; будинки-інтернати – медичні установи загального типу для постійного проживання громадян похилого віку, ветеранів війни та праці; геріатричні пансіонати для проживання осіб з вираженими віковими порушеннями психіки; пансіонати для ветеранів війни та праці, денні центри, а також спеціалізовані установи, що забезпечують соціальне обслуговування вдома. Разом з тим в Україні спостерігаються тенденції збільшення впливу інститутів громадянського суспільства у всіх царинах суспільного життя. Соціальна сфера не є виключенням. Саме тому соціальна робота з особами похилого віку сьогодні реалізується і в недержавних закладах, що мають різні організаційні форми, зокрема, громадські організації та благодійні фонди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спе-

цифіка соціальної роботи з людьми похилого віку знайшла своє відображення в роботах багатьох науковців, які досліджували цю проблему, як в рамках спеціальних студій технологій соціальної роботи з літніми людьми, так і в межах загальних робіт з соціальної роботи з різними групами клієнтів.

В роботах Є.І.Холостової акцент зроблено на аналізі феномену похилого віку як соціальної проблеми, специфіки життєдіяльності літніх людей, відносно, що формуються у цієї категорії осіб з родиною, близьким оточенням, розглядаються особливості їхнього соціального статусу (Холостова, 2003).

Досліджуючи когорту людей похилого віку В.М.Шахрай зазначає, що для неї є характерними риси соціальної спільності, яка має свої особливості і переконавання, які визначаються досвідом, і обумовлюють специфіку участі у суспільному житті. Ці фактори визначають принципи, на яких має ґрунтуватися соціальна робота з літніми людьми (Шахрай, 2006).

Л.Т.Тюптя та І.Б.Іванова звертають увагу на суспільні стереотипи відносно літніх людей. Важливим є аналіз підготовки особи до переходу в статус особи похилого віку і прийняття нею цього статусу (Тюптя & Іванова, 2008).

І.Д.Зверева виокремлює принципи соціальної роботи з людьми похилого віку і аналізує її рівні. Серед головних принципів виділяється принцип «соціальної самодіяльності», залучення до якої передбачає розроблення спеціальних програм (Зверева, 2006).

В роботі А.І.Капської зазначаються напрями та завдання соціальної роботи з літніми людьми. Серед найбільш серйозних проблем людей похилого віку виокремлюється проблема самотності. Автор акцентує увагу на інституціональних аспектах соціального захисту людей похилого віку (Капська, 2004).

Проблему старіння як соціальний феномен ХХ ст.

досліджує також І.Г.Зайнишев. Дослідник розглядає систему державної соціальної політики щодо людей похилого віку, а також специфіку функціонування закладів соціального обслуговування для літніх людей (Технология социальной работы, 2002).

Метою статті є визначення особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в недержавних організаціях соціальної сфери України. Завдання дослідження полягатимуть у дослідженні системи соціальної роботи з людьми похилого віку в недержавних організаціях соціальної сфери, а також у оцінці ефективності соціальної роботи з людьми похилого віку в недержавних організаціях (на прикладі Міжнародного благодійного фонду «Карітас», м.Дніпро).

Методи дослідження включають теоретичний аналіз системи соціальної роботи з людьми похилого віку в недержавних організаціях соціальної сфери, а також анкетування людей похилого віку – клієнтів Міжнародного благодійного фонду «Карітас» (м.Дніпро) з використанням методики оцінки якості соціальних послуг споживачами.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до законодавства України (ЗУ Про соціальні послуги, 2003) надавати соціальні послуги можуть не лише державні, а й недержавні організації. До недержавних надавачів соціальних послуг Закон відносить «громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг».

Перевагами недержавних організацій є те, що, функціонуючи, переважно, на локальному рівні, вони мають можливість швидко реагувати на потреби конкретної громади, реалізуючи інтереси її вразливих груп. Користуючись великою довірою громадян, недержавні організації ефективно застосовують весь перелік своїх ресурсів, включаючи волонтерські послуги, які надаються ініціативними та активними співробітниками. Перевагою недержавних організацій є також можливість залучення матеріальних та грошових ресурсів з різних джерел, включаючи пожертви, гранти, членські внески, доходи від соціального підприємництва, кошти фізичних та юридичних осіб, що оплачують їхні послуги. Це відрізняє їх від державних організацій соціальної сфери, які переважно можуть розраховувати лише на бюджетне фінансування.

Недержавні організації соціальної сфери надають послуги, пов'язані як з постійним перебуванням та доглядом за людьми похилого віку (наприклад, будинки для пристарілих «Тепло улюблених» (м.Київ), «Милий дім» (м.Рівне), «Дім Надія» (м.Львів), тощо), так і ті, що включені до програм, які спрямовані на психологічну допомогу, соціальну адаптацію, консультування літніх людей (перш за все тут варто згадати програми Міжнародного благодійного фонду «Карітас», громадської організації «Країна вільних людей»).

Серед проектів, які створені недержавними організаціями задля підтримки людей похилого віку, варто згадати проект «Домашня опіка у буферній зоні» (Міжнародний благодійний фонд «Карітас»), орієнтований на соціальну допомогу самотнім літнім людям та паліативним хворим, які потребують підтримки, перебуваючи на територіях, підконтрольних Українському Уряду, які межують з зоною проведення Операції об'єднаних сил. Також важливим є проект «Психологічно-соціальна допомога людям похилого віку» громадської організації «Країна вільних людей» за фінансової підтримки німецької організації-донора «Brot für die Welt» («Хліб для світу»), що спрямований на психологічну та соціальну допомо-

гу людям, які не мають близьких та родичів, мають проблеми із здоров'ям, самотнім людям похилого віку. Передбачається надання допомоги в домашніх справах (прибирання, приготування їжі, закупка ліків). При необхідності вирішуються різні побутові питання, надається допомога в оформленні субсидії, отриманні гуманітарної допомоги.

Міжнародний благодійний фонд «Карітас» здійснює соціальну допомогу людям похилого віку не лише у буферній зоні, а й через мережу центрів Домашньої опіки по всій Україні. Працівники «Домашньої опіки» забезпечують потребуючих широким спектром послуг – догляд за тілом, медичні послуги, ведення домашнього господарства, психологічне консультування.

Соціальні послуги літнім людям в Міжнародному благодійному фонді «Карітас» надаються не лише на дому. Спеціалісти Фонду в регіональних відділеннях здійснюють:

- психологічне консультування (психолог працює з особами похилого віку, надаючи соціально-психологічну допомогу, проводячи тренінги, спрямовані на вирішення особистісних проблем клієнтів);
- соціальне консультування (надання соціальної, інформаційної, психологічної підтримки, правової та матеріальної допомоги, консультування по догляду за хворими);
- надання гуманітарної допомоги.

З метою оцінки ефективності надання соціальних послуг особам похилого віку в Міжнародному благодійному фонді «Карітас» (м. Дніпро) було проведено соціологічне дослідження на тему: «Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в Міжнародному благодійному фонді «Карітас».

У якості методологічної підстави дослідження була використана система критеріїв якості надання соціальних послуг, розроблена Ю.О.Приймак (Приймак, 2017). Критерії якості надання соціальних послуг – це ті показники, які є підставою для встановлення норм (стандартів) надання соціальних послуг і за якими можна визначити, наскільки при наданні конкретної послуги є задоволеними потреби та інтереси клієнта, і наскільки адекватною і професійною є діяльність закладів сфери соціальної роботи.

Сукупність критеріїв оцінки якості досліджуваного типу послуг можна поділити на три групи: 1) критерії, що пов'язані з показниками ефективності діяльності закладу сфери соціальної роботи або обслуговування; 2) критерії, що окреслюють параметри якості діяльності соціального працівника, як безпосереднього суб'єкта надання соціальної послуги; 3) критерії якості задоволення потреб клієнта, шляхом замовленої та отриманої останнім соціальної послуги.

Зупинимось більш детально на характеристиці третьої групи критеріїв.

Відкритість як елемент останньої, вказує на те, що клієнти повинні знати, як відбувається надання соціальних послуг, хто несе відповідальність за надані послуги та як можна виправити ситуацію у випадку неправильних дій. Задоволення потреб клієнтів (відповідність) акцентує увагу на гарантії надання послуг, що відповідають конкретним запитам. Доступність – клієнти повинні мати доступ до закладів сфери соціального обслуговування в зручний час, а вся необхідна для отримання послуги інформація повинна надаватися простою та зрозумілою мовою. Своєчасність надання соціальних послуг – є відображенням норми часу, відведеної на обслуговування отримувача послуг, задоволення його потреби, ство-

рення умов досягнення мети. Близьким до попереднього є критерій обсягу й періодичності надання соціальної послуги, що є характеристикою кількості повторень обслуговування одного споживача за чітко визначений час. Значний вплив на оцінку якості соціальної послуги має критерій наявності або безперервності її отримання.

Всі ці критерії були відображені в інструментарії нашого дослідження. Анкета соціологічного дослідження складається з дванадцяти питань.

В опитуванні брали участь вісім осіб: шість жінок і двоє чоловіків, які є учасниками Клубу «Сеньйори

та сеньйорити 50+». В рамках діяльності Клубу його учасники беруть участь у Групі психологічної допомоги, творчих майстер-класах, волонтерській діяльності, з користю проводять вільний час.

50% людей похилого віку, які беруть участь у заходах, організованих благодійним фондом «Карітас», особи у віці 61–70 років, 20% – особи, яким виповнилося 71 – 80 років, та 10% – особи віком 50–60 років.

Питання: Як ви дізналися про можливість брати участь у заходах, організованих Міжнародним благодійним фондом «Карітас»? (див. табл. 1).

Таблиця 1.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	від родичів чи знайомих	90
2.	із засобів масової інформації	10
3.	представники Міжнародного благодійного фонду «Карітас» самі запропонували мені участь у таких заходах	0
	Всього	100

Питання: Чи знаєте ви імена, прізвища, посади співробітників Міжнародного благодійного фонду «Карітас», які проводять заходи, у яких ви берете участь (див. табл. 2)?

Таблиця 2.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	Так, знаю	100
2.	Ні, не знаю	0
	Всього	100

Питання: Чи задовольняють вас умови, в яких проводяться заходи, у яких ви берете участь (див. табл. 3)?

Таблиця 3.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	Задовольняють повністю	100
2.	Задовольняють частково	0
3.	Не задовольняють	0
	Всього	100

Питання: Чи задоволені Ви компетентністю (професійною грамотністю) співробітників Міжнародного благодійного фонду «Карітас», які проводять заходи, у яких ви берете участь (див. табл. 4)?

Таблиця 4.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	Задовольняють повністю	100
2.	Задовольняють частково	0
3.	Не задовольняють	0
	Всього	100

Питання: Чи вважаєте ви, що співробітники Міжнародного благодійного фонду «Карітас» ввічливі та доброзичливі (див. табл. 5)?

Таблиця 5.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	Так, вважаю	100
2.	Ні, не вважаю	0
	Всього	100

Питання: Чи знаєте ви контактні дані (наприклад, номер телефона, адресу електронної пошти) керівної особи Міжнародного благодійного фонду «Карітас», до якої ви можете звернутися у випадку вашої невдоволеності організацією заходів, у яких ви берете участь (див. табл. 6)?

Таблиця 6.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	Так, знаю	100
2.	Ні, не знаю	0
	Всього	100

Питання: Чи надав вам співробітник Міжнародного благодійного фонду «Карітас» інформацію, необхідну для участі у заходах, простою та зрозумілою мовою (див. табл. 7)?

Таблиця 7.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	Так, надав	100
2.	Ні, не надав	0
	Всього	100

Питання: Чи відводять працівники Міжнародного благодійного фонду «Карітас» достатньо часу для проведення заходів, у яких ви берете участь, щоб ви були задоволені їхнім результатом (див. табл. 8)?

Таблиця 8.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	Так, відводять	100
2.	Іноді часу вистачає, а іноді ні	0
3.	Ні, не відводять	0
	Всього	100

Питання: Чи існує графік проведення заходів Міжнародного благодійного фонду «Карітас», у яких ви берете участь (див. табл. 9)?

Таблиця 9.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	Так, існує	100
2.	Ні, не існує	0
3.	Я не маю такої інформації	0
	Всього	100

Питання: Чи дотримуються співробітники Міжнародного благодійного фонду «Карітас» цього графіку (див. табл. 10)?

Таблиця 10.

№	Варіанти відповідей	Відсотки
1.	Так, дотримуються	100
2.	Дотримуються час від часу	0
3.	Ні, не дотримуються	0
	Всього	100

Отже, майже всі літні люди дізналися про можливість брати участь у заходах, організованих Міжнародним благодійним фондом «Карітас», від родичів, друзів, знайомих (90%), решта 10% отримала інформацію із засобів масової інформації. Люди похилого віку проінформовані щодо благодійної організації, всі без винятку знають контактні дані (номер телефону, адресу електронної пошти) керівної особи, а також знають імена, прізвища, посади співробітників благодійного фонду «Карітас», їм відома інформація про різні заходи, в яких вони можуть брати участь. Взагалі існує спеціальний графік проведення заходів, у яких активно беруть участь люди похилого віку. Всі опитані респонденти повністю задоволені умовами, в яких проводяться заходи.

Учасники соціологічного дослідження одночасно зазначили, що співробітники Міжнародного благодійного фонду «Карітас» ввічливі, доброзичливі та компетентні.

Висновки. Основною метою недержавних організацій, що здійснюють соціальну роботу з особами похилого віку в Україні, є покращення якості життя та захист прав і інтересів цієї категорії громадян. Недержавні організації займаються створенням умов для підтримки достойного способу життя літніх людей, завдяки подоланню як об'єктивних негативних факторів (нестача матеріальних ресурсів, проблеми

зі здоров'ям), так і суб'єктивних (відчуття самотності, негативні думки). Недержавні організації, функціонуючи, переважно, на локальному рівні, мають можливість швидко реагувати на потреби конкретної громади, реалізуючи інтереси її вразливих груп. Користуючись великою довірою громадян, недержавні організації ефективно застосовують весь перелік своїх ресурсів, включаючи волонтерські послуги, які надаються ініціативними та активними співробітниками. Перевагами недержавних організацій є також можливість залучення матеріальних та грошових ресурсів з різних джерел, включаючи пожертви, гранти, членські внески, доходи від соціального підприємства, кошти фізичних та юридичних осіб, що оплачують їхні послуги. Перелік напрямів соціальної роботи з людьми похилого віку, що реалізується у діяльності недержавних організацій в Україні, є меншим, ніж в державних організаціях. Зокрема, в таких організаціях надається соціальна допомога (обслуговування на дому, догляд за хворими), гуманітарна допомога, психологічне консультування, соціальне консультування, правова підтримка. Яскравим прикладом є діяльність Міжнародного благодійного фонду «Карітас», в якому організована високоефективна фахова соціальна робота з людьми похилого віку, про що свідчать результати проведеного анкетування.

Список використаної літератури

Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 № 966-IV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (дата звернення: 21.03.2019).

Зверєва І.Д. Соціальна робота в Україні. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

Капська А.І. Соціальна робота: технологічний аспект. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.

Приймак Ю.О. Критеріальна основа оцінки якості соціальних послуг в Україні. *Науково-теоретичний альманах*

«Грані». 2017. Т. 20. № 10. С.55–60.

Технология социальной работы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. И.Г.Зайнышева. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. 240 с.

Тюптя Л.Т., Иванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посібн. Київ: Знання, 2008. 574 с.

Холостова Е.И. Социальная работа с пожилыми людьми: Учебное пособие. Москва: «Дашков и К», 2003. 296 с.

Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

References

Kapska, A.Y. (2004). *Sotsialna robota: tekhnolohichnyy aspekt* [Social work: technological aspect]. Kyiv: Tsentr navchalnoyi literatury. [in Ukrainian].

Kholostova, E.Y. (2003). *Sotsyalnaya rabota s pozhylymy lyudmy* [Social work with the elderly]. Moscow: «Dashkov i K». [in Russian].

Pro sotsialni posluhy: *Zakon Ukrayiny vid 19.06.2003 № 966-IV* (On Social Services: Law of Ukraine dated June 19, 2003 No. 966-IV). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (last accessed: 21.03.2019)

Pryymak, Yu.O. (2017). *Kryterialna osnova otsinky yakosti sotsialnykh posluh v Ukrayini* [Criterion basis for assessing the quality of social services in Ukraine]. *Grani, Vol. 20, № 10, 55–60*. [in Ukrainian].

Shakhray, V.M. (2006). *Tekhnolohiyi sotsialnoyi roboty* [Social work technologies]. Kyiv: Tsentr navchalnoyi literatury. [in Ukrainian].

Tyuplya, L.T., & Ivanova, I.B. (2008). *Sotsialna robota: teoriya i praktyka* [Social work: theory and practice]. Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].

Zaynyшева, Y.H. (Ed.) (2002). *Tekhnolohyya sotsyalnoy roboty* [Technology of social work]. Moscow: Vlos. [in Russian].

Zvyeryeva, I.D. (2006). *Sotsialna robota v Ukrayini* [Social work in Ukraine]. Kyiv: Tsentr navchalnoyi literatury. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.03.2019 р.

Стаття прийнята до друку 30.03.2019 р.

Чайка Ирина

доктор философских наук, доцент
профессор кафедры социальной философии и управления
Запорожский национальный университет, г.Запорожье, Украина

Хакимова Мата

магистрант специальности «Социальная работа»
Запорожский национальный университет, г.Запорожье, Украина

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ПОЖИЛЫМИ ЛЮДЬМИ В НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ

Аннотация. Целью статьи является определение особенностей социальной работы с людьми преклонного возраста в негосударственных организациях социальной сферы Украины. Методы исследования включают теоретический анализ системы социальной работы с людьми преклонного возраста в негосударственных организациях социальной сферы, а также анкетирование людей преклонного возраста – клиентов Международного благотворительного фонда «Каритас» (г.Днепро) с использованием методики оценки качества социальных услуг потребителями. Основной целью негосударственных организаций, которые занимаются пожилыми людьми в Украине, является улучшение качества жизни и защита их прав и интересов. Негосударственные организации занимаются созданием условий для поддержания достойного образа жизни пожилых людей, благодаря преодолению как объективных негативных факторов (недостаток материальных ресурсов, проблемы со здоровьем), так и субъективных (чувство одиночества, негативные мысли). В таких организациях предоставляется социальная помощь, гуманитарная помощь, психологическое консультирование, социальное консультирование, правовая помощь. Ярким примером является деятельность Международного благотворительного фонда «Каритас», в котором организована высокоэффективная социальная работа с пожилыми людьми, о чем свидетельствуют результаты проведенного анкетирования.

Ключевые слова: негосударственные организации социальной сферы; люди преклонного возраста; социальная работа; социальная услуга.

Chaika Iryna

Doctor of Philosophical Sciences
Professor of the Department of Social Philosophy and Management
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

Khakimova Mata

Student of Social Work Master Programme
Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine

PECULIARITIES OF SOCIAL WORK WITH THE ELDERLY IN NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS OF SOCIAL SPHERE

Abstract. Every year in the structure of the population of the Earth the share of elderly people grows. In Ukraine, every fifth citizen is an elderly person. There are tendencies to increase the influence of civil society institutions in all areas of public life in Ukraine. That is why social work with the elderly is being implemented today also in non-state institutions. The purpose of the article is to determine the peculiarities of social work with elderly people in non-governmental organizations of the social sphere of Ukraine. The research methods include: theoretical analysis of the system of social work with the elderly in non-governmental organisations of the social sphere, as well as questioning the elderly – clients of the International Charity Fund «Caritas» (Dnipro) using the methodology of assessing the quality of social services by consumers. The main goal of non-governmental organizations that carry

out social work with the elderly in Ukraine is to improve the quality of life and protect the rights and interests of this category of citizens. Non-governmental organizations are engaged in creating conditions for maintaining a decent lifestyle for the elderly, through overcoming both objective negative factors (lack of material resources, health problems) and subjective (feeling of loneliness, negative thoughts). Non-governmental organizations, functioning mainly at the local level, have the ability to respond quickly to the needs of a particular community, realizing the interests of its vulnerable groups. Taking advantage of the great trust of citizens, NGOs effectively use the entire list of their resources, including volunteer services provided by proactive and active staff. The advantages of non-governmental organizations are also the possibility of attracting material and financial resources from various sources, including donations, grants, membership fees, income from social entrepreneurship, funds of individuals and legal entities paying for their services. The list of social work with elderly people, implemented in the activities of non-governmental organizations in Ukraine, is not less than in state organizations. In particular, such organizations provide social assistance (home care, nursing care), humanitarian assistance, psychological counseling, social counseling, legal support. A striking example is the work of the International Charity Fund «Caritas», which organizes highly effective professional social work with the elderly, as evidenced by the results of the questioning.

Key words: non-governmental organisations of social sphere; people of old age; social work; social service.

УДК 373.24:504.03

DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.204-208

Чайковська Ганна Богданівна

кандидат біологічних наук, доцент

кафедра педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти
Тернопільський національний педагогічний університет ім.В.Гнатюка
м.Тернопіль, Україна
chaicovska_anna@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4614-3843>

ПРОБЛЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ МАРІЇ МОНТЕСОРРІ

Анотація. Робота присвячена проблемі вдосконалення змісту екологічної освіти дошкільників в умовах зміненого соціуму. Метою роботи є обґрунтування й висвітлення проблеми екологічного виховання в педагогічній системі Марії Монтесоррі та доведення актуальності цих ідей для сучасного освітнього простору. Основу роботи склали теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної, методичної та спеціальної літератури, інформаційних джерел із проблеми дослідження; узагальнення, зіставлення, осмислення відомостей про напрями екологічного виховання в педагогічній системі Марії Монтесоррі. Встановлено, що екологічну складову вчена розглядає крізь призму розуміння Природи в трьох категоріях: Природа як Всесвіт (макрокосмос), Природа як середовище життя (мезокосмос), Природа як внутрішній світ дитини (мікрокосмос); описано основні положення «космічної теорії» М. Монтесоррі та ідей «космічного виховання», розкрито їхній еколого-освітній потенціал. Доведено вплив екологічних ідей М. Монтесоррі на формування цілісного світорозуміння як умови розвитку екологічного мислення та екологічного світогляду дітей дошкільного віку.

Ключові слова: Монтесоррі-педагогіка; внутрішній природний потенціал; еколого-розвивальне середовище; космічна теорія; дошкільники.

Вступ. Перед світовою спільнотою сьогодні стоїть завдання досягти пріоритетності екологічної освіти та перетворити її ідеї в систему цінностей задля збереження життя на Землі, оскільки взаємовідношення живих організмів із довкіллям є важливим фактором розвитку цивілізації, здатним консолідувати суспільство для екологічно доцільного способу життя, що відповідає потребам сталого розвитку людства. Крім цього, теперішня освітня система передбачає формування особистості, спроможної жити в гармонії зі світом природи та знаходити реальні шляхи виходу з екологічної кризи.

Зауважимо, педагоги все частіше для оновлення змісту сучасної екологічної освіти використовують прогресивні ідеї минулого, усвідомлюючи їхній потужний потенціал. Вивчивши зарубіжний досвід розвитку екологічної освіти у дошкільних навчальних закладах (Chaikovska, 2018) та вишах (Чайковська, 2015), стверджуємо про такі ж напрями розвитку суспільства і за кордоном.

Незважаючи на те, що адаптація минулого, та ще й зарубіжного, досвіду вимагає врахування багатьох факторів вітчизняного освітнього простору, в сучасній освіті спостерігається позитивна динаміка адаптації методу Марії Монтесоррі в українське дошкільня в класично незмінній формі. Це спонукало нас до вивчення екологічних освітніх ідей у науковій спадщині великого педагога.

Аналізу останніх досліджень і публікацій. Педагогічна спадщина Марії Монтесоррі стала предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, актуальність її ідей для сучасної освіти вивчали І.Дичківська, Б.Жебровський, Н.Кравець, Т.Поніманська, О.Савченко; ідеї дитиноцентризму досліджували В.Боднар, О.Квас; використання ідей Марії Монтесоррі в екологізації розвивального середовища стали предметом вивчення Н.Горопахи; теорію космічного виховання М.Монтесоррі в розвивальному просторі сучасних дошкільних навчальних закладів вивчали Л.Машкіна, А.Хуторський та ін. Науковці наголошують на конструктивності освітніх ідей М.Монтесоррі, важливості їх адаптації у вітчизняну практику та актуальності порушених питань для сучасного світового суспільства.

Метою статті є дослідження проблеми екологічного виховання в педагогічній системі Марії Монтесоррі та доведення актуальності її ключових екологічних ідей для сучасного освітнього простору.

Завдання статті: здійснити теоретичний аналіз педагогічної спадщини Марії Монтесоррі; виявити напрями екологічного виховання в системі її прогресивних ідей; дослідити можливості адаптації цього досвіду у вітчизняну практику.

Методи дослідження. З метою здійснення аналізу проблеми екологічного виховання в педагогічній системі Марії Монтесоррі були використані теоретичні методи: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, зіставлення відомостей психолого-педагогічної, методичної та спеціальної літератури, інформаційних джерел із проблеми дослідження, а також осмислення відомостей щодо можливостей використання прогресивних ідей цього досвіду в вітчизняних закладах дошкільної освіти, отриманих даних за допомогою інших методів.

Виклад основного матеріалу. Ми виокремлюємо екологічний напрям у педагогічній спадщині М. Монтесоррі, який полягає в осмисленні органічного, нерозривного взаємозв'язку Природи та Людини, місця Людини в природному довкіллі та її місії у світобудові. Вчена тлумачить Природу в трьох взаємозалежних вимірах: як внутрішній світ дитини (мікрокосмос), як середовище життя (мезокосмос) і як Всесвіт (макрокосмос). Охарактеризуємо ці підходи.

Природа як внутрішній світ дитини (мікрокосмос). Марія Монтесоррі розглядає дитину як частинку природи. Дитина перебуває під владою законів природи й залежить від вимог природної необхідності. З огляду на це, психологічну складову її педагогічної системи вибудовано на переконанні, що рушійними силами й механізмами розвитку конкретної людини є закони її онтогенезу і лише природа, яка встановлює певні закони та визначає можливості та потреби людини на різних етапах її розвитку, може диктувати метод навчання як засіб задоволення потреб та виконання законів життя. На думку Монтесоррі, роль педагога полягає в тому, щоб правильно дібрати педагогічні методи, які враховують внутрішні закони розвитку особистості та дають змогу від-

крити істинну природу дитини крізь призму її фізичних, психічних та моральних якостей (педагогічна антропологія).

Педагогічна система М.Монтессорі орієнтована на особистість, яка розвивається в індивідуальному темпі, за індивідуальною програмою щодо своїх можливостей, потреб та задатків, із якими вона народжується. Кожна дитина має велику потенційну «психічну творчу енергію» розвитку, до якої належать «вбираючий розум» дитини, сенситивні періоди розвитку здібностей, природний духовний потенціал (Монтессорі, 2010).

Дитина є тілом, яке росте, і душею, яка розвивається у двох взаємозалежних формах (фізіологічній і психічній), які й є складниками поняття життя. У цих формах містяться «таємні сили», що визначають індивідуальні темпи росту та розвитку організму, проявів яких потрібно дочекатися. Водночас М.Монтессорі підкреслює, що дорослий має створити умови для вільної діяльності дитини, які б відповідали потребам її внутрішнього світу. За цих умов дитина, керуючись внутрішніми мотивами, інтересами та потребами до тієї чи іншої діяльності, розвиває вищі психічні функції на основі внутрішньої творчої енергії, що спонукає її до саморозвитку.

В основі особистісно-орієнтованої моделі освіти Марії Монтессорі закладено ідеї дитиноцентризму, що передбачає максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, природних здібностей і життєвих планів, забезпечення морально-психологічного комфорту. Зауважимо, що дитиноцентризм у сучасній освіті на етапі її реформування розглядається як один із чинників розвитку та якісного прориву в національній системі дошкільної освіти. Принцип дитиноцентризму є також першим пріоритетом в організації освітнього процесу в Новій українській школі, а саме розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, індивідуальних стилів, темпу, освітніх траєкторій учнів; формування загальнолюдських цінностей; свобода вибору власної освітньої траєкторії; підтримка життєвого оптимізму; розвиток самостійності; плекання творчості й допитливості (Сидоренко, 2018). Це засвідчує актуальність ідей великого педагога в реформуванні вітчизняного освітнього простору.

Однак Монтессорі була переконана, що вроджені задатки дитини можуть бути реалізовані лише в активній життєдіяльності індивіда та в сприятливому середовищі. Тому до ключових принципів педагогічної системи М. Монтессорі належить необхідність розвитку дитини в «адаптивному» середовищі життя дитини, її *мезокосмосі*. У цьому контексті в педагогічній спадщині автора нам трапляються такі поняття, як «спеціально створене освітнє Монтессорі-середовище», «Монтессорі-простір», «Монтессорі-клас». Завданням нашого дослідження є з'ясування поняття «еколого-розвивальне Монтессорі-середовище», яке, на нашу думку, є поєднанням двох понять «Монтессорі-середовище» та «еколого-розвивальне середовище».

Монтессорі-середовище трактують як спеціально створені умови для самостійної діяльності дитини, задоволення її фізичних та психічних потреб, сприяння інтелектуальному та моральному розвитку особистості (Родненюк, 2016). Монтессорі-середовище охоплює матеріали-Монтессорі, простір-Монтессорі, дорослого як частину середовища тощо.

Еколого-розвивальне середовище – це простір, призначений для формування в дітей цілісного сприйняття природного довкілля, прояву інтересу до

нього, оволодіння елементарними уявленнями про явища та об'єкти природи, взаємозв'язки між ними; розвиток у дітей емоційно-ціннісного ставлення до природи; формування навичок екологічно доцільної поведінки (Плохій, 2010).

Еколого-розвивальне Монтессорі-середовище ми розуміємо як єдність насамперед природного, а також предметного, соціального середовища та середовища внутрішнього «Я», у якому використовуються еколого-педагогічні ідеї Марії Монтессорі.

Як зазначає вчена, природа важлива та необхідна для фізичного та психічного розвитку дитини, а саме для фізичного розвитку дитині необхідні цілющі сили природи, а для психічного – спілкування зі світом природи. На підставі цього, найкращий спосіб зміцнити, оздоровити дитину – це організувати її цілеспрямовану діяльність в еколого-розвивальному середовищі. На думку М. Монтессорі, еколого-розвивальне середовище підживлює природні сили дитини, допомагає їй реалізувати потенційні можливості, позитивно впливає на становлення особистісного досвіду, формує реалістичні образи світу та власного «Я», а саме свободи, порядку, реальності, природності, естетичності (Монтессорі, 2001).

Досвідом своєї роботи Марія Монтессорі довела, що в кожній дитині є свій природний внутрішній потенціал, який може формуватися лише у взаємодії з навколишнім середовищем та за наявності свободи. Свобода є внутрішньою потребою дитини, яка розвивається в русі та діяльності. Розвивальне середовище має сприяти активності дитини, спонукати до діяльності, пробуджувати інтерес до пізнання нового, невідомого, забезпечувати розвиток індивідуальних здібностей. Діти мають бути вільними у виборі своєї діяльності, оскільки ця діяльність і є процесом пізнання, що базується на внутрішньому імпульсі. Однак свобода це не всюдозволеність, а організована за чіткими правилами діяльність дитячого колективу. Результатом роботи є вміння дитини користуватися наданою свободою (Монтессорі, 2010).

Важливою умовою організації еколого-розвивального середовища вчена вважала його естетичну привабливість. Найкращим естетичним наповненням приміщенням, на думку педагога, є елементи природного середовища (куточок природи, кімнатні рослини, «городи» на вікні тощо). Таке середовище дає змогу сформувати в дітей почуття прекрасного, виховати духовну витонченість, сформувати правильне уявлення про навколишній світ. Дитина спостерігає за тілами і явищами природи, вчиться бачити їхню красу та неповторність, надихається величчю природи, яка підтримується чудесами світобудови.

М.Горопаха, досліджуючи використання ідей Марії Монтессорі в екологізації розвивального середовища інклюзивної групи дошкільного закладу, виявила цікаві факти про те, що, окрім власне природних об'єктів у створенні підготовленого середовища, Монтессорі радила використовувати різноманітний наочний матеріал, який допоможе малюкам отримати перші уявлення про навколишній світ, навчить бути спостережливими, захоплюватися унікальністю та неповторністю природного довкілля, розуміти гармонію природи, берегти її. На думку М.Монтессорі, у розвивальному середовищі не повинно бути випадкових речей та деталей, необхідно використовувати дидактичні матеріали, які упорядковують сприймання дитиною оточуючого світу, забезпечують більш повне розуміння та сприймання природного довкілля. Наприклад, глобуси, географічні карти, астрономічні календарі, необхідні для того, щоб діти навчилися встановлювати пору року, місяць, день тижня,

дату свого народження, візуально визначати відрізок прожитого року. А об'ємний і площинний макети Сонячної системи, карти зоряного неба допоможуть дітям дізнатися, що планети відрізняються розміром і що кожна розташована на певній відстані від Сонця. Всі матеріали мають бути конкретними та наочними, з якими дитина зможе вільно працювати без допомоги дорослого, що допоможе їй на власному досвіді переконатися у правильності здобутих знань, робити самостійні відкриття (Горопаха, 2016).

Важливим принципом створення еколого-розвивального середовища вчена вважає його відповідність особливостям розвитку та саморозвитку дитини. Це забезпечується правильним доббором об'єктів природи, їхньою кількістю, відповідністю індивідуальним інтересам тощо.

М.Монтесоррі вважала, що ніщо так не розвиває почуття любові до природи, як піклування про живі організми. Тому обов'язковим методом екологічного виховання вважала працю дітей у природі, яка вчить бути небайдужими до всього живого.

Таким чином, еколого-розвивальне середовище в закладах дошкільної освіти є одним із ключових понять Монтесоррі-педагогіки. Природне довкілля, на думку вченої, є тим середовищем, у якому можливо забезпечити гармонійний розвиток дитини.

Поряд із цим значимий екологічний зміст мають містити праці педагога про розуміння Природи як *Всесвіту (макрокосмосу)*. Ідея космізму Марії Монтесоррі полягає в сприйнятті світу як єдиного цілого, як космосу, у якому все взаємопов'язано. Вчена вважала, що існує єдиний космічний план розвитку світу, у якому кожен елемент (і людина також) мають своє індивідуальне космічне завдання.

Методологічне положення М.Монтесоррі про космічну єдність світобудови передбачає розуміння цілісності Світу в масштабах Всесвіту. З огляду на ідеї М.Монтесоррі, Світ є єдиним цілим, у якому всі елементи субстанції знаходяться в нерозривному взаємозв'язку і взаємодії (Тарасенко, 2011).

Основною метою космічної освіти є формування наукового космічного й екологічного світогляду людини. Вищим завданням космічної освіти є розвиток у дитини космічної свідомості – усвідомлення себе як нероздільної частини космосу.

Зауважимо, що ідеї «космічного виховання» є фундаментальною основою сучасного освітнього процесу. Вчені вбачають велику необхідність в сучасних умовах формування «космічної свідомості» як нового наукового світогляду людини, виховання в дитини «космічного почуття», почуття моральної відповідальності за свою перетворювальну діяльність шляхом формування моральних ідеалів і ціннісних орієнтирів, які б мали загальнолюдське значення.

Космічне виховання дітей полягає в досягненні гармонії між природою, людиною і соціумом, оскільки люди повинні жити в гармонії з собою, з суспільством, із навколишнім світом.

Екологічне мислення як система поглядів на світ, що відображають проблеми взаємодії Людства і Природи в аспекті їх гармонізації та оптимізації – це те, що повинно бути в свідомості сучасних дітей.

Поняття «космічна теорія» та «космічне виховання» Марія Монтесоррі витлумачує як необхідність осягнення світопорядку, вивчення законів розвитку Космосу. Вчена приходить висновку, що кожен елемент світобудови націлений як на забезпечення власного існування, так і на забезпечення гармонії всієї світової субстанції. Іншими словами, гармонійний порядок світоустрою М. Монтесоррі пов'язує з виконанням кожним елементом свого космічного за-

вдання: «У природі все взаємопов'язано. Це сутність природи. Природа не тільки підтримує життя індивідів і перетворює саму себе. Вона є гармонією, планом світоустрою. Якщо б ми зрозуміли цей порядок у природі, то зможемо дізнатися багато дивного про те, що всі живі організми роблять щось не тільки для власного благополуччя, але й приносять користь навколишньому середовищу ...» (Тарасенко, 2011).

На думку вчених, космічна теорія Монтесоррі охоплює не лише природу, але й людину як діючу силу творення, найактивнішу силу, призначену модифікувати і вдосконалювати навколишнє середовище (Машкіна, 2012, с.12–16). М.Монтесоррі стверджує, що людина включена в космічний план світобудови, макро- і мікрокосмос єдині. Людина, з одного боку, є продуктом еволюції природи, а з іншого, – поява людини на Землі забезпечує перехід процесу еволюційного розвитку на якісно новий щабель.

Вчена переконана, що людина повинна «співпрацювати з природою» і «слухняно підкорятися її законам, змінювати свій неправильний спосіб життя». Саме за допомогою екологічно орієнтованих способів діяльності, продовжує М. Монтесоррі, людина здатна виправити порушену природно рівновагу, до якої спричинилася. Педагог категорично наполягає на тому, що надалі людство не повинно на перший план ставити матеріальний прогрес. Зусилля здебільшого мають спрямовуватися на розвиток внутрішнього світу людини, замість того, щоб їх спрямовувати на боротьбу з навколишнім світом.

М.Монтесоррі робить висновок про життєву необхідність переорієнтації курсу науково-технічного і соціокультурного розвитку світової цивілізації, яка можлива за умови кардинальних змін у підготовці нових поколінь людей.

Педагог підкреслює, що у дітей слід культивувати цілісне бачення світу в масштабах Всесвіту. На основі цього постулату вчена визначає основний метод пізнання дітьми світу природи – від загального до конкретного, від цілого до деталей. М.Монтесоррі була переконана в тому, що макрокосмос необхідно починати вивчати із загального плану, а не із деталей. На її думку, сприймання об'єктів природи (квітки, комахки тощо) має бути цілісним, адже за вправлінням, наприклад, у розрізненні найтонших відтінків кольору пелюсток можна втратити сприйняття впродовжаності світу й глобальної взаємозалежності, цілісності всього існуючого у Всесвіті. Таким чином не досягається мета космічного виховання: відкриття логіки розвитку цього взаємозв'язку і визначення особливої ролі відповідальності людини за збереження цієї цілісності та себе в ній.

На думку вченої, дати дитині цілісне уявлення та правильні орієнтири для вивчення окремих наук набагато важче, аніж повідомити розрізнені факти. М.Монтесоррі наголошує на потребі створення «універсального навчального плану», у якому чітко прослідковується взаємозв'язок між галузями науки: природничі науки (астрономія, географія, геологія, біологія, фізика, хімія) є деталями єдиного цілого, тому мають стати єдиним знанням про світ Природи.

Реалізацію цієї ідеї знаходимо в Базовому компоненті дошкільної освіти. Зміст освітньої лінії «Дитина в природному довкіллі» містить доступні дитині дошкільного віку наукові знання про природу планети Земля та оточуючого Всесвіту. Вони спрямовані на формування основ наукового світогляду, виховання доступного для віку дитини реалістичного бачення сучасної картини світу Природи, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального ставлення до природного довкілля (Богуш, 2012).

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки. Аналіз педагогічної спадщини Марії Монтесоррі дав змогу виокремити екологічний зміст в системі її прогресивних ідей. Встановлено, що до основних екологічних ідей педагога належать віра в природний потенціал дитини, єдність людини із середовищем життя, постійний розвиток Всесвіту та пріоритет у цьому процесі людини. Метою реалізації екологічних ідей М. Монтесоррі є підготовка «нової» людини з «космічною» свідомістю, яка здатна відповісти за збереження гармонії світу природи та вирі-

шувати глобальні екологічні проблеми. Відзначимо, що виявлені екологічні ідеї є актуальними та значимими для сучасного освітнього простору на етапі реформування національної дошкільної освіти, проте потребують більш активної апробації і ширшого впровадження.

Проведене дослідження не вичерпує багатоплановості проблеми. Предметом подальшого вивчення могло б стати питання апробації екологічних ідей Марії Монтесоррі у вітчизняних закладах дошкільної освіти.

Список використаної літератури

- Базовий компонент дошкільної освіти / Богуш А.М. та ін.; за ред. А.Богуш. Київ: Слово, 2012. 26 с.
- Горопах Н.М. Використання ідей Марії Монтесоррі в екологізації розвивального середовища інклюзивної групи дошкільного закладу. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2016. Випуск 13(56), С.71–75.
- Машкіна Л.А. Теорія космічного виховання М.Монтесоррі в розвивальному просторі сучасних дошкільних навчальних закладів. *Сучасний дошкільний заклад: середовище для розвитку*. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2012. С.12–16.
- Монтесорри М. Мой метод. Руководство по воспитанию детей от 3 до 6 лет: пер. с англ. А.В.Колесниковой, Е.А.Рязанцевой. Москва: Центрполиграф, 2010. 414 с.
- Монтесорри М. Помогите мне это сделать самому / сост., вступ. статья М.В.Богуславский, Г.Б.Корнетов. Москва: Карапуз, 2001. 272 с.
- Плохий З.П. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу (інноваційні підходи). *Дошкільне виховання*. 2010. № 7, С. 6–10.
- Роденюк М.Є. Монтесоррі-освіта: актуальність, тенденції та перспективи розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: зб. наук. пр. СумДПУ імені А.С.Макаренка*. 2016. № 10(64), С.279–290.
- Сидоренко В.В. Концептуальні засади Нової української школи: ціннісно-світоглядний аспект. *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології*: матеріали доповідей III-ї Всеукраїнської Інтернет-конференції (Київ, 18 квітня 2018 р.). Київ: Агроосвіта, 2018. С.121-128.
- Тарасенко Н.Г. Идея М. Мотессори о «Космическом воспитании» и проблема формирования мировоззрения личности. *Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса*. 2011. № 3(16), С. 30–36.
- Чайковська Г.Б. Екологічна освіта студентів педагогічних вишів у країнах Західної Європи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2015. Випуск 37. С. 195–198
- Chaikovska A. Сучасні тенденції екологічної освіти дітей дошкільного віку: зарубіжний досвід. *Social Work and Education* 2018. Vol.5, No.1., 139–150.

References

- Bohush, A.M., Bielienska, H.V., Bohinich, O.L., Havrysh, N.V., Dolynna, O.P., Ilchenko, T.S., ... Yakymenko, L.Yu. *Bazovyj komponent doshkilnoi osvity* [Basic component of preschool education]. Kyiv: Vydavnytstvo, 2012. [in Ukrainian].
- Chaikovska, A. (2018). Suchasni tendentsiyi ekolohichnoyi osvity ditey doshkil'noho viku: zarubizhnyy dosvid [Chaikovska A. Modern Concepts of Ecological Education for a Preschool-Kid: An Overseas Experience], *Social Work and Education*, Vol. 5, No. 1., 139-150. [in Ukrainian].
- Chaikovska, A. B. (2016). Ekolohichna osvita studentiv pedahohichnykh vyshiv u krainakh Zakhidnoi Yevropy [Ecological education of students of pedagogical universities in the countries of Western Europe]. *Scientific Herald of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy. Social Work*, 37, 195–198. [in Ukrainian].
- Horopakha, N.M. (2016). Vykopystannia idej Marii Montessori v ekolohizatsii pozvyvalnoho sepedovyshcha inkluzyvnoy hupy doshkilnoho zakladu [Using ideas of Maria Montessori in ecologisation of developing environment of inclusive group of preschool institution]. *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho unversytetu*, 13(56), 71–75. [in Ukrainian].
- Mashkina, L.A. (2012). Teoriia kosmichnoho vykhovannia M.Montessori v pozvyvalnomu ppostopi suchasnykh doshkilnykh navchalnykh zakladiv [Cosmic theory after M.Montessori in the developing environment of modern preschool educational institutions] / In *Suchasnyi doshkilnyi zaklad: sepedovyshche dlia pozvytku*. Kamianets-Podilskyi: FOP Sysyn O.V. [in Ukrainian].
- Montesory, M. (2010). Moi metod. Rukovodstvo po vospytanyiu detei ot 3 do 6 let. [My method. Guide for educating 3–6 years old children]. Moscow: Tsentrpoligraf. [in Russian].
- Montesory, M. (2001). Pomohy mne eto sdelat samomu [Help me to do it myself]. Moscow: Karapuz. [in Russia].
- Plokhii, Z.P. (2010). Ekoloho-rozvyvalne seredovyshe doshkilnoho navchalnoho zakladu (innovatsiini pidkhody) [Ecologically developing environment of a preschool educational institution (innovative approaches)]. *Preschool education*, 7, 6–10. [in Ukrainian].
- Rodnenok, M.Ye. (2016). Montessori-osvita: aktualnist, tendentsii ta pepspektyvy pozvytku [Montessori education: topicality, tendency and prospects of development]. *Pedagogical sciences: theory, history, and innovative technologies*, 10 (64), 279–290. [in Ukrainian].
- Sydorenko, V.V. (2018, April). Kontseptualni zasady Novoi ukrainskoi shkoly: tsinnisnosvitohliadni aspekt [Conceptual foundations of the New Ukrainian School: a value-wise aspect]. *Proceedings of the IIIrd All-Ukrainian Internet Conference "Professional development of specialists in the adult education system: history, theory, technologies"*, pp.121–128. Kyiv: Agrouniversity. [in Ukrainian].
- Tarasenko, N.H. (2011). Ideia M.Motessori o «Kosmycheskom vospytanii» i problema formirovanyia mirovozzrenyia lichnosty [The idea of M.Montessori about "Cosmic Education" and the issue of formation of personality worldview]. *Bulletin of the Volga-Novgorod Institute of Business. Series: Bissiness. Education. Law*, 3 (16), 30–36. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 15.03.2019 р.
Стаття прийнята до друку 28.03.2019 р.

Чайковская Анна

кандидат биологических наук, доцент
кафедра педагогики и методики начального и дошкольного образования Тернопольский национальный педагогический университет им.В.Гнатюка
г.Тернополь, Украина

ПРОБЛЕМА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ МАРИИ МОНТЕССОРИ

Аннотация. Работа посвящена актуальной проблеме совершенствования содержания экологического образования дошкольников в условиях измененного социума. Целью работы является обоснование и освещение направлений экологического воспитания в педагогической системе Марии Монтессори и подтверждение актуальности этих идей для современного образовательного пространства. Основу работы составили теоретические методы: анализ психолого-педагогической, методической и специальной литературы, информационных источников по проблеме исследования; обобщение, сопоставление, осмысление сведений о экологические направления воспитания в педагогической системе Марии Монтессори. Нами установлено, что экологическую составляющую она рассматривает сквозь понимание Природы в трех категориях: Природа как Вселенная (макрокосмос), Природа как среда жизни (мезокосмос), Природа как внутренний мир ребенка (микрокосмос); описаны основные постулаты «космической теории» Монтессори и идеи «космического воспитания», раскрыто их эколого-образовательный потенциал. Доказано влияние экологических идей М. Монтессори на формирование целостного миропонимания как условия развития экологического мышления и экологического мировоззрения детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: Монтессори-педагогика; внутренний природный потенциал; эколого-развивающее среда; космическая теория; дошкольники.

Chaikovska Anna

Candidate of Biological Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Pedagogy and Methodology of Primary and Preschool Education
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University
Ternopil, Ukraine

THE PROBLEM OF ECOLOGICAL EDUCATION OF CHILDREN IN THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF MARIA MONTESSORI

Abstract. The work is devoted to the topical problem of improving the content of environmental education of preschool children in a changing society. This process involves the use of progressive ideas of the past, including the pedagogical system of Maria Montessori. The aim of the work is to substantiate and highlight the problem of environmental education in the pedagogical system of Maria Montessori and to bring the relevance of these ideas to the modern educational community. The work is based on theoretical methods, such as analysis, synthesis, systematization, generalization, comparison of information presented in psychological, pedagogical, methodical, and special literature, information sources relevant to the problem of research, as well as the comprehension of information on the possibility of using progressive ideas of this experience in domestic institutions of preschool education, the data obtained by other methods.

It is established that the ecological component is considered by the scientist through the prism of understanding of Nature in three categories: Nature as the universe (macrocosm), Nature as the environment of life (mesocosm), Nature as the inner world of the child (microcosm). In addition, the main provisions of the «cosmic theory» of M. Montessori and the idea of «cosmic education» are described, their ecological and educational potential is revealed. The influence of ecological ideas of M. Montessori on the formation of a holistic worldview as a condition for the development of environmental thinking and ecological outlook of preschool children is proved.

It is revealed that the main ecological ideas of the pedagogue include belief in the inborn potential of the child, the unity of human being with his or her living space, the constant development of the Universe and the priority of human being in this process. Maria Montessori proved that every child has its own inborn inner potential, which can be formed only in interaction with the environment.

It was found that the environmental ideas of M. Montessori are aimed at educating of a «new» human being with a «cosmic» consciousness, who is able to be responsible for preserving the harmony of nature and solve global environmental problems. These ecological ideas are relevant and significant for the modern educational community at the stage of reforming the national preschool education.

Key words: Montessori education; inborn inner potential; the environment and eco-development environment; cosmic theory; preschoolers.

УДК 378:373.31+372.874
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.209-213

Шмельова Тетяна Всеволодівна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра мистецьких дисциплін і методик навчання

Житомирського державного університету імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

tatianashmeliova1@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4542-2835>

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА КУЛЬТУРУ ТА ОСВІТУ

Анотація. У статті проведено аналіз різноманітних і суперечливих підходів до розуміння сутності суспільно-політичного, економічного та культурного явища глобалізації. Методи дослідження: теоретичні (аналіз польської та української наукової літератури з досліджуваної проблеми); емпіричні (порівняльний аналіз, узагальнення). Запропоновано дефініції поняття «глобалізація» українських та польських науковців. Проаналізовано термін «глокалізація», з позицій якого структуровано підходи до розуміння глобалізації в аспекті її впливу на культуру. З'ясовано наслідки безпосереднього та опосередкованого впливу глобалізації на культуру та освіту, що зумовили зміну їх ролі та завдань в сучасному світі. Досліджено процес поступового виникнення в умовах глобалізації нової освітньої реальності – «освіти без кордонів», світового освітнього простору. Обґрунтовано важливе, з позицій глобалізації, завдання педагогіки, яке полягає у вихованні здатності особистості до діалогу культур.

Ключові слова: глобалізація; глокалізація; культура; світові культурні потоки; мультикультуралізм; освіта.

Вступ. Світ на порозі XXI ст. – це світ «на роздоріжжі» й потужних глобальних викликів. Глобалізація є поняттям, яке в останні роки набуває популярності в різних науках: стосується переважно економіки, проте ним послуговуються і в політиці, культурі, освіті тощо. Важко однозначно визначити вплив глобалізації, яка приносить як вигоди, так і викликає сумніви. Бажаючи розглянути питання впливу глобалізації на культуру та освіту потрібно дослідити безпосередньо поняття «глобалізація». Тільки його пояснення надасть змогу належним чином відповісти на поставлене питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобалізація (глобалізм) – це складне суспільно-політичне, економічне та культурне явище, яке динамічно розвивається протягом останніх десятиліть і полягає в зростанні взаємозалежності окремих країн, суспільств і підприємств; виникає в результаті розширення економічної активності (панування міжнародних корпорацій).

Проте розбіжності в розумінні явища глобалізації величезні: для одних учених це утопічна ідея про спільний, однорідний світ, позиція інших полягає у спростуванні цієї думки.

Науковці в своїх визначеннях описують різні явища глобалізації, а саме: *інтернаціоналізацію й інтенсифікацію* міжнародного обміну (F. Muscheler, 2000); *лібералізацію* (усунення всіх обмежень на шляху дії) (А. Уткін, 2001); *універсалізацію* (розповсюдження продукції, досвіду, знань без будь-яких перешкод) (О. Карпенко, Л. Котомина, Н. Шесток, 2002); *вестернізацію* (американізацію) поширення сучасних цінностей і структур, характерних західній економіці) (А. Садохин, Г. Грушевицкая, 2004); *територіалізацію* (руйнування рамок географічних кордонів і стійких відносин економічного й соціального простору (S. Huntihgton, 1996). Така різноманітність і суперечливість підходів до сутності глобалізації пов'язана не з суб'єктивними факторами чи професійністю дослідників, а з багатоаспектністю феномена.

Найбільш оптимальною, на нашу думку, є наступна дефініція: глобалізація – це характерні та домінуючі наприкінці XX – початку XXI ст. тенденції у світовій економіці, політиці, демографії, суспільному житті та культурі, що полягають у поширенні аналогічних явищ незалежно від географічного кон-

тексту та рівня економічного розвитку даного регіону (*Internetowa encyklopedia PWN*).

Очевидним є факт, що глобалізаційні процеси впливають на суспільство і, навпаки, одним з основних чинників поширення глобалізації є наявний вплив моделей та потреб суспільства на сучасний спосіб життя.

Нам імпонує позиція дослідника А. Аппадурай (Appadurai, 2001), який розглядає процес глобалізації як сукупність світових культурних потоків, що функціонують у п'яти основних просторах цивілізації: інформаційному, ідеологічному, фінансовому, етнопросторі та технопросторі.

З огляду на широкий спектр (економічний, технологічний, екологічний, демографічний, політичний, інформаційний, культурний тощо) аспектів дослідження глобалізації **метою нашої статті** є дослідження впливу глобалізації на культуру та освіту. **Завдання дослідження** полягає в з'ясуванні наслідків безпосереднього й опосередкованого впливу глобалізації на культуру й освіту. **Методи дослідження:** теоретичні (аналіз польської та української наукової літератури з досліджуваної проблеми); емпіричні (порівняльний аналіз, узагальнення).

Виклад основного матеріалу. Чисельні джерела засвідчують той факт, що під «глобалізацією», зазвичай, мають на увазі економічну інтеграцію (об'єднання, уніфікацію тощо). Проте, світовий процес глобалізації не можна розглядати поза культурного контексту, тому що культура та її досягнення забезпечують поступальний розвиток історії цивілізацій. Цікаво, що глобалізаційні процеси в культурі існували протягом усієї історії розвитку людства. Однак на сьогодні ця проблема залишається практично без спеціального розгляду з боку дослідників, які займаються проблемою глобалізації культури.

Водночас можемо констатувати, що в сучасному постмодерністичному світі глобалізація характеризується співіснуванням різних культур. Поняття «співіснування» має на увазі тісну взаємодію цих культур та представників, які несуть ту чи іншу культуру. Ця взаємодія з часом, під впливом розвитку науки й технологій, посилюється: розвивається інфраструктура міст, змінюється тип техніки, а Інтернет та засоби масової комунікації прискорюють ритм життя людей. Відповідно, термін «взаємодія» починає поступатися терміну «взаємопроникнення» або «взаємовплив»,

що, безумовно, відбивається на житті людей. Саме в цьому контексті ми можемо говорити про поняття глобалізації.

Учений Р. Робертсон (Robertson, 1992), визначаючи глобалізацію як процес висхідного впливу на соціальну дійсність окремих країн різних факторів міжнародного значення (економічних і політичних зв'язків, культурного та інформаційного обміну), пропонує замінити поняття культурної глобалізації поняттям «глокалізація».

Поняття «глокалізація» (від лат. *Global* – всесвітній і *local* – локальний, місцевий) утворилося в результаті складного переплетення глобальних і місцевих, локальних процесів суспільного розвитку.

Введення терміну «глокалізація» допомагає структурувати підходи до аналізу впливу глобалізації на культуру та сприяє розумінню суті глобальних процесів. Учений У. Бек (Бек, 2001) пише: «Глобалізація, крім іншого, означає також стягування, зіткнення локальних культур, які повинні отримати нове визначення в цьому «*clash of localities*» (зіткнення локальностей)». Отже, виходить, що сучасний культурний простір – це простір глокалізаційних процесів, і точніше його можна експлікувати як глокальну культуру. «Глокальна культура – це світовий культурний простір, в якому здійснюється взаємодія і взаємопроникнення локальних культур як культурно-історичних утворень, що володіють власною ментальністю і які здатні до збереження своєї ідентичності в умовах глобалізації» (Попков, 2009).

Характерними рисами культурної глобалізації (глокалізації) є зближення ділової та споживчої культури в різних країнах світу, що відповідно призводить до зростання міжнародного спілкування. Явище глокалізації, на думку А. Малиновського (Малиновський, 2013) має як позитивні, так і негативні наслідки: з одного боку, воно призводить до популяризації окремих видів національної культури по всьому світу, а з іншого – популярні міжнародні культурні явища можуть витіснити національні або перетворювати їх в інтернаціональні.

В епоху глобалізму цьому явищу значною мірою сприяють засоби масової інформації, які поширюють західну культуру та пропагують її цінності та стиль життя. У зв'язку з виразним домінуванням у масмедіа міжнародних культурних явищ, які походять з розвинених країн (насамперед, США та Західної Європи), у багатьох частинах світу наступає явище розмивання місцевих культур, при одночасному захопленні американською культурою. Це може призвести, як вже зазначалось вище, до відходу від національної або місцевої культури на користь ідентифікації з сукупністю глобального суспільства. Отже, необхідно підсилити роль локальної культури, найважливішим елементом якої є збереження і відродження власної національної культури та культурних цінностей.

Про можливі наслідки глобалізації попереджала польська дослідниця Б. Шиманська (Szymańska, 2000), яка запропонувала «концепцію глобальності», в якій «орієнтиром для всієї діяльності людини стає весь світ, причому із кінцевим етапом історичної трансформації економіки та культури, який виражається в соціально-економічному пануванні та споживанні західної цивілізації над рештою світу та (...) процесом універсального характеру, який стосується всіх сфер людської діяльності».

Такої ж думки притримується український професор В. Зінченко (Зінченко, 2015). Він писав, що глобалізація зумовлює зближення народів у культурному плані, а це «сприяє утвердженню культурної

одноманітності, тоді як багатоманітність відступає на задній план». Учений передбачав, що культурна глобалізація для України може мати наступні наслідки: «популяризацію глобальних мультикультурних цінностей; посилення світового домінування євроатлантичної культури; появи закордонних освітніх провайдерів на територіях національних держав; втрати національної культури та ідентичності».

Водночас А. Аппадурі (Appadurai, 2001) стверджує протилежне: глобалізація «викликає складні взаємодії та розриви між різними культурами та забезпечує культурне розмаїття, а не гомогенність».

У забезпеченні культурної самобутності різних соціальних спільнот важливу роль відіграє освіта. Індивід, який здобуває освіту, «вбудовується» в певну культуру, опановує її цінності й норми, зразки й стереотипи поведінки; специфічні для даної культури форми інноваційної діяльності; прийоми творчості й репродукування. Освіта «робить» індивіда продуктом певної культури, а він стає суб'єктом її відтворення. «Освіта, таким чином, виступає транслятором найбільш значущих й історично стійких норм і цінностей, ментальності, культурних універсалій і констант, соціокультурної відмінності в цілому; вона «працює» на підтримку культурного розмаїття соціуму» (Андрейчук, 2010).

У ХХІ ст. в умовах глобалізації поступово складається нова освітня реальність – «освіта без кордонів», світовий освітній простір. Безумовно, це розширює можливості особистості в залученні її до загальнолюдських та культурних цінностей.

Варто зазначити, що вплив глобалізації на освіту та педагогіку призводить до зміни їх ролі та завдань. До істотних змін можна віднести підвищення значення знань, які є рушійною силою економічного зростання в глобальній сфері, а також інформаційну та комунікаційну революцію; виникнення глобального ринку праці; соціально-політичну трансформацію в глобальному масштабі тощо.

Глобалізація впливає на систему освіти як безпосередньо (наприклад, зростання фінансування науки й освіти в США призвів до необхідності залучення додаткових інвестицій в цю область в Європі), так й опосередковано (необхідність узгодження отриманих знань і навичок студентів до вимог мінливого глобального ринку праці).

Професор В. Зінченко (Зінченко, 2015) вважає, що культурна глобалізація вищої освіти України носить нерівномірний, суперечливий і складний характер та наголошує на тому факті, що «глобалізація вищої освіти веде до якісно іншого утворення – «космополітичного» університету, побудованого на культурних цінностях західного світу. Тому скористатися перевагами цього процесу зможуть далеко не всі, а лише країни євроатлантичної цивілізації з певним набором соціокультурних характеристик».

Таким чином, на думку вченого, реакція освіти на глобалізацію полягатиме «в зміцненні інтегральності особистості за збереження й розвитку її особливостей і конкурентоспроможності, а також в орієнтації на сучасну економіку, нові кваліфікації і технології, за збереження традиційних і створення сучасних національних особливостей».

Неможливо залишити поза увагою позицію української дослідниці А. Сбруєвої (Сбруєва, 1999) щодо розвитку глобалізаційних процесів в освітній сфері. Вона пропонує розглядати процеси глобалізації в освіті в трьох аспектах: інституціональному (автор надає інформацію про міжнародні й всесвітні організації, які ініціюють інтеграційні процеси в освіті), концептуальному (пропонує низку концепцій, в яких

розкрито мету, принципи, методи та наслідки глобалізації в освітній сфері) та процесуальному (описує тенденції розвитку навчального процесу)

На думку А. Сбрусової (Збруева, 1999) глобалізація в освітній сфері проявляється як «інтеграція зусиль педагогів та освітніх діячів різних країн з метою розв'язання провідних суперечностей сучасної епохи, координація зусиль з метою оптимізації педагогічного процесу в навчальних закладах усіх рівнів та освітніх систем в цілому».

Для того, щоб задовольнити потреби сучасного суспільства, освіта повинна сприяти особистості, у відкритті, аналізі та інтерпретації різних понять та значень. Функції сучасної освіти, за словами К. Вілецького (Wielecki, 1996), це «у першу чергу допомагати знаходити себе у світі культури, розуміти культуру та її сфери, які деградують, функціонують або є універсальними».

Очевидно, що наслідком глобалізації стане зміна парадигми освіти, яка полягає в переході:

- від метафізичної раціональності через раціональність емпіричну й прагматичну до епістемологічної раціональності;
- від одностороннього й незалежного визначення предмету і методів дослідження через спроби їх поєднання до виведення дослідних методів з об'єктів зацікавленості педагогіки;
- від спроб обґрунтування цілей освіти, наказами зверху (арбітражними) на ґрунті панівної ідеології, через спроби обґрунтування цілей з позицій різних аксіологічних концепцій до обґрунтування і вибору цілей в конкретних освітніх ситуаціях, з врахуванням контекстів, в яких функціонує суб'єкт педагогічних впливів;
- від спроб педагогічної рефлексії базуватися на явищах матеріального або метафізичного світу, через спроби ґрунтуватися одночасно на явищах метафізичного матеріального світу до спроб педагогічної рефлексії ґрунтуватися на універсальному стані свідомості та універсальних законах космосу (Gnitecki, 2001).

Вищезгадані зміни є, серед іншого, результатом зміни цінностей, які відбуваються в сучасному світі. Тому акцент зміщується від освіти, спрямованої на державу на освіту, яка стосується цілого світу.

Освіта повинна готувати людей не тільки до використання досягнень сучасної цивілізації, але й до творчої участі в процесах її подальшого існування та розвитку. Тим часом, зі слів Р. Пахочинського (R. Pachociński, 2006), традиційна школа не готова до сучасних глобальних викликів цивілізації. «Вона надто повільно реагує на зміни. Труднощі виникають насамперед від того, що освітні системи продовжують зосереджуватися на задоволенні освітніх потреб промислових та сільськогосподарських суспільств».

Таким чином, глобалізація вимагає від системи освіти нових змін, які сучасна школа не в змозі виконати. Найважливішою з цих проблем є нерівність освітніх можливостей для дітей з сімей з різним економічним статусом. Динамічні зміни у світі призводять до поглиблення розбіжностей в освітніх можливостях молоді. Сучасна масова школа не створює умов для всебічного розвитку учнів. Ця інституція закрита для інноваційної діяльності та розвитку здібностей та інтересів дітей. «Школи все більше і більше ізолюють себе від суспільства, – пише Р. Пахочинський (Pachociński, 2006), – і від дітей та підлітків, які живуть у цьому суспільстві. Діти повинні готуватися до життя, спрямованого в майбутнє, хоча школа залишається закрита в минулому». Відповід-

но, глобалізація вимагає нової ролі вчителя, коли він повинен бути посередником, а не особою, яка передає знання.

З точки зору змісту освіти, необхідно відходити від енциклопедизму навчання в напрямку дидактичного формалізму; надавати перевагу оперативним, а не пасивним (пам'ять) знанням; навчання повинно носити характер надпредметний, з цілісним трактування знань. «Якщо ми хочемо – стверджує Р. Пахочинський (Pachociński, 2006), – сучасним дітям і молоді передати знання, які дозволять їм досягти успіху в технологічній цивілізації майбутнього, ми повинні реформувати педагогічну практику, щоб розвивати вроджені вміння особистості, а також її навички використання технологій».

Українське суспільство, яке живе в умовах динамічних змін, пов'язаних із процесами індустріалізації, урбанізації й глобалізації, мусить зорієнтуватися в напрямку гуманістичної школи майбутнього, яка буде поєднувати гармонійну підготовку до життя в науково-технічній цивілізації з озброєнням особистостей знаннями й інструментальними вміннями, які сприятимуть пануванню над світом речей. Одночасно, метою виховання є формування потреби у культурних цінностях та житті в світі культури, що визначає принципові цілі людського існування. Сутність виховання в школі полягає в тому, щоб пристосувати людину до гуманістичної культури, життя в спільноті та для спільноти.

Окрім всього іншого, процеси глобалізації вимагають від освітян розв'язання проблеми теоретичного осмислення культурного різноманіття світу, на тлі якого виникло явище мультикультуралізму.

Мультикультуралізм (від англ. *Multi* – багато) – це визнання культурного плюралізму й сприяння йому. У польській довідниковій літературі поняття «мультикультуралізм» (*Wielokulturowość*) має значення: 1) в описовій площині просто вказується на велику кількість культур; отже, є декларацією об'єктивного факту культурної різноманітності даного суспільства або, ширше, факту існування у світі різних етнічних культур, релігійних конфесій, субкультур тощо; 2) означає державну політику, спрямовану на нівеляцію напруги в суспільстві, пов'язану з фактом існування різних культур; 3) також є назвою певного вчення, руху, навіть філософії. В останньому випадку означає діяльність суспільних меншин, яка спрямована на емансипацію та розширення участі різних спільнот у суспільному, політичному й культурному житті країни (Encyklopedia PWN).

Важливо зазначити, що мультикультуралізм є основною ідеологічною позицією, яка стосується участі меншин у культурах та суспільствах нації, а також виражає ставлення до зміни характеру самого поняття національної й мультинаціональної культури. Сьогодні термін «мультикультуралізм» не має теоретичного статусу, але є певним дзеркалом, яке показує політичні, освітні та суспільно-економічні взаємини в етнічних та мультиетнічних суспільствах.

Як концепція мультикультуралізму набирає популярності в Україні й Республіці Польща (і в інших посткомуністичних країнах Європи) та розкриває нові можливості вирішення проблеми співіснування різних старих і таких, що тільки утворюються культурних меншин, пов'язаних не тільки з народною і етнічною приналежністю, але також з релігією, регіоном, ставленням до історії, статусом людини з обмеженими можливостями, сексуальною орієнтацією тощо. У цьому контексті мультикультуралізм означає принцип демократії, співіснування окремих осіб та груп, з їх характерною культурною ідентичністю.

У Республіці Польща ситуація щодо сприйняття та розуміння мультикультуралізму ускладнена тим, що існують глибоко вкорінені історичні та цивілізаційні обумовленості, крім того, дослідники часто посилаються на несприятливі тенденції в культурі, тому необхідним стає пошук елементів, які б могли з'єднати окремі національні групи та меншини.

Якщо розглядати явище мультикультуралізму в освіті, то це більше, ніж знання про інші культури або навчання в школі яке дозволяє зрозуміти різні культури. Це стосується не тільки представників різних культур, але і людей з нашого культурного кола, які віддають перевагу іншому стилю життя або функціонують в соціальному маргінесі. Шлях до культури веде через поглиблення інтенсивності особистого життя та підтвердженні самому собі цінності здійснюваної діяльності та особистих поглядів, яке відбувається через спілкування зі світом культури, фактично спіраючись на світ цінностей, а рівень здобутої культури виражається в стилі особистого життя, ставленні людини до себе та інших людей, виконаній роботі, чутливості до істини та краси, відчутті поваги до життя.

Відправною точкою для набуття освітою глобального характеру, вважає польський учений Я. Гнітецький (Gnitecki, 2001), повинно стати переконання про «єдність людського виду та необхідність ліквідації ксенофобії, як причини деструктивної, міжгрупової конкуренції». На його думку, досягнення цієї мети можливе через поширення інституцій для навчання людей всіх прошарків, бажану зміну змісту і способу навчання, а також пропагування саморозвитку.

Учений пропонує звернути увагу на світ з позиції мультикультурності, на природу цього явища та на можливість перспективи спільного світу. Тому освіта та педагогіка, використовуючи навчальну функцію, повинні проголошувати вищезазначені проблеми, намагатися їх вирішувати та просвіщати суспільство в напрямках, які постулює глобалізація.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що глобалізація – це сучасне явище, навколо якого продовжують точитися дискусії. Глобалізація є об'єктивним, незворотним процесом, який має свої недоліки й переваги та який певною мірою впливає на культуру й освіту всіх країн світу. Українські та польські вчені й педагоги спрямують зусилля на те, щоб протистояти негативним наслідкам глобалізації та створити можливості використання її переваг для прискорення культурно-освітнього розвитку. Сучасні процеси глобалізації, зникнення кордонів, інтеграція країн Європи, висхідне число мультиетнічних спільнот, проблеми мультикультуралізму країн та одночасне виникнення різних цінностей в межах однієї держави – усі ці явища мають тісний зв'язок із системою освіти. Процеси глобалізації ставлять важливі завдання перед освітою, які полягають у вихованні особистості до відносин толерантності, здатності до діалогу культур в умовах мультикультурності. Крім того, метою освіти є підготовка суспільства до нових викликів глобалізації, які полягають не тільки в будіванні глобальної культури, але в поглибленні власної ідентичності окремих осіб, груп і спільнот шляхом пропагування положень взаємного діалогу, взаєморозуміння і співпраці.

Список використаної літератури

- Андрейчук Н. В. Феномен глобализации и проблема культурного разнообразия социума. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Гуманитарные и общественные науки*. 2010. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-globalizatsii-i-problema-kulturnogo-raznoobraziya-sotsiuma> (дата звернення: 31.03.2019).
- Бек У. *Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию*. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
- Зінченко В. В. Соціосистемна глобалізація вищої освіти: тенденції, наслідки, перспективи. *Освітологічний дискурс*, 2015, № 3 (11). ISSN Online: 2312-5829. URL: <http://oaji.net/articles/2016/2923-1456477146.pdf> (дата звернення: 03.04.2019).
- Малиновский А. С. Культурная глобализация (глокализация). Локальное и транснациональное. *Вестник ТГУ (NSPU Bulletin)*. № 1 (129), 2013. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/globalizatsiya-i-kultura> (дата звернення: 31.03.2019).
- Попков В. А. (2009). Глобализация и культура. *Вестник ТГУ*, выпуск 12 (80), 2009. ISSN 1810-0201. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/globalizatsiya-i-kultura> (дата звернення: 31.03.2019).
- Сбруева А. А. Порівняльна педагогіка: *Навчальний посібник*. – Суми: Редакційно-видавничий відділ СДПУ, 1999. 300 с.
- Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький [та ін.]. Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.
- Appadurai A. Grassroots Globalization and the Research Imagination. *Public Culture* (2000). 12 (1): 1-19. URL: <https://doi.org/10.1215/08992363-12-1-1> (дата звернення: 01.04.2019).
- Gnitecki J. *Globalistyka*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. 2001. s.294.
- Karwowski K. Jedność w różnorodności. „Edukacja i Dialog”. 2006, 4. S. 38.
- Pachociński R. Oświata i praca w erze globalizacji. Wydawnictwo: IBE. 2006, s.226.
- Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. 1992. URL: <https://philpapers.org/rec/ROBGST-2> (Last accessed: 1.04.2019).
- Szymańska B. *Pedagogika i edukacja wobec wyzwań współczesnego świata*. URL: <http://profesor.pl/publikacja,7062,Artykul-y,Pedagogika-i-edukacja-wobec-wyzwan-wspolczesnego-swiatea> (дата звернення: 14.04.2019).
- Wielecki K. Młodzież i edukacja po wielkiej zmianie. *Edukacja i młodzież wobec społeczeństwa obywatelskiego*. Poznań – Toruń. 1996. s.117.

References

- Andreichuk, N.V. (2010). Fenomen hlobalyzatsyy y problema kulturnoho raznobrazya sotsyuma [The Phenomenon of Globalization and the Problem of Cultural Diversity of Society]. *Bulletin of I. Kant Baltic Federal University. Series: Humanities and Social Sciences*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-globalizatsii-i-problema-kulturnogo-raznoobraziya-sotsiuma> (last accessed: 31.03.2019). [in Russian].
- Appadurai, A. (2000). Grassroots Globalization and the Research Imagination. *Public Culture*, 12 (1), 1–19. URL: <https://doi.org/10.1215/08992363-12-1-1> (last accessed: 1.04.2019).
- Bek, U. (2001). *Chto takoe hlobalyzatsiya? Oshyby hlobalyzma – otvety na hlobalyzatsiyu* [What is Globalization? The Mistakes of Globalism are the Answers to Globalization.]. Moskva: Prohress-Tradytsiya [in Russian].
- Chernyshova, Ye.R.; Huzii, N.V.; Liakhotskiy, V.P. & et al. (2014). *Terminolohichnyi slovnyk z osnov pidhotovky naukovykh ta naukovo-pedahohichnykh kadriv pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity* (2014) [Terminological Dictionary on the Basics of Preparation of Scientific and Scientific-Pedagogical Staff of Postgraduate Pedagogical Education]. Kyiv: DVNZ «Universytet menedzhmentu osvity». [in Ukrainian].
- Gnitecki, J. (2001). *Globalistyka* [Globalistics]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego [in Polish].

- Karwowski, K. (2006). *Jedność w różnorodności [Unity in diversity]*. *Edukacja i Dialog*, 4, 38. [in Polish].
- Malynovskyi, A.S. (2013). *Kulturnaia hlobalyzatsiia (hlokalyzatsiia). Lokalnoe y trannatsyonalnoe [Cultural Globalization (Glocalization). Local and Transnational]*. *Vestnyk THU (NSPU Bulletin)*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/globalizatsiya-i-kultura> (last accessed: 31.03.2019). [in Russian].
- Popkov, V.A. (2009). *Hlobalyzatsiia y kultura [Globalization and Culture]*. *Vestnyk THU*, 12 (80). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/globalizatsiya-i-kultura> (last accessed: 31.03.2019). [in Russian].
- Sbruieva, A.A. (1999). *Porivnialna pedahohika [Comparative Pedagogy]*. Sumy: Redaktsiino-vydavnychiy viddil SDPU. [in Ukrainian].
- Pachociński, R. (2006). *Oświata i praca w erze globalizacji [Education and work in the era of globalization]*. Wydawnictwo: IBE [in Polish].
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Retrieved from <https://philpapers.org/rec/ROBGST-2> (last accessed: 1.04.2019).
- Szymańska, B. *Pedagogika i edukacja wobec wyzwań współczesnego świata. Retrieved from http://profesor.pl/ publikacja, 7062, Artykuly, Pedagogika-i-edukacja-wobec-wyzwan-wspolczesnego-swiata (last accessed: 14.04.2019). [in Polish]*.
- Wielecki, K. (1996). *Młodzież i edukacja po wielkiej zmianie [Youth and education after a great change]*. *Edukacja i młodzież wobec społeczeństwa obywatelskiego*. Poznań – Toruń. [in Polish].
- Zinchenko, V.V. (2015). *Sotsiosystemna hlobalizatsiia vyshchoi osvity: tendentsii, naslidky, perspektyvy [Socio-system Globalization of Higher Education: Trends, Implications, Perspectives]*. *Osvitohichnyi dyskurs*, 3(11). Retrieved from <http://oaji.net/articles/2016/2923-1456477146.pdf> (last accessed: 03.04.2019). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2019 р.

Стаття прийнята до друку 19.04.2019 р.

Шмелёва Татьяна

кандидат педагогических наук, доцент

кафедра художественных дисциплин и методик обучения

Житомирского государственного университета имени Ивана Франка г. Житомир, Украина

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ НА КУЛЬТУРУ И ОБРАЗОВАНИЕ

Аннотация. В статье представлен анализ разнообразных и противоречивых подходов к пониманию сущности общественно-политического, экономического и культурного явления глобализации. Методы исследования: теоретические (анализ польской и украинской научной литературы по исследуемой проблеме); эмпирические (сравнительный анализ, обобщение). Предложено дефиниции понятия «глобализация» украинских и польских ученых. Проанализирован термин «глокализация», с позиций которого структурированы подходы к пониманию глобализации в аспекте ее влияния на культуру. Выяснены последствия прямого и косвенного воздействия глобализации на культуру и образование, которые привели к изменению их роли и задач в современном мире. Исследован процесс постепенного возникновения в условиях глобализации новой образовательной реальности – «образования без границ», мирового образовательного пространства. Обоснована важная, с позиций глобализации, задача педагогики, которая заключается в воспитании способности человека к диалогу культур.

Ключевые слова: глобализация; глокализация; культура; мировые культурные потоки; мультикультурализм; образование.

Shmeliova Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Artistic Disciplines and Methods of Teaching,
Zhytomyr State University named after Ivan Franko
Zhytomyr, Ukraine

THE IMPACT OF GLOBALIZATION ON CULTURE AND EDUCATION

Abstract. The article analyzes various and contradictory approaches to understanding the essence of socio-political, economic and cultural phenomenon of globalization. The purpose of the article is to study the impact of globalization on culture and education. Methods of research: theoretical (analysis of Polish and Ukrainian scientific literature on the problem under investigation); empirical (comparative analysis, generalization). The term «glocalization» is analyzed, from which the approaches to understanding of globalization in the aspect of its influence on culture are structured. The consequences of direct and indirect influence of globalization on culture and education, which lead to changes in their role and tasks in the modern world, are found out. The process of gradual emergence in the conditions of globalization of a new educational reality – «education without borders», in other words, the world educational space is investigated. It is noted that the processes of globalization require the educators to solve the problem of theoretical understanding of the cultural diversity of the world, against which the phenomenon of multiculturalism arises. The concept of multiculturalism is gaining in popularity in Poland and Ukraine as a problem of coexistence of the old cultural minorities and those that are just forming, connected not only with people's and ethnic belongings, but also with religion, region, attitude towards history, the status of a person with disabilities, sexual orientation, etc. It is also noted that there are two trends in the field of educational reforms: one focuses on the centralization of the education system and the adoption of effective educational decisions at the macroeconomic level and the second on the decentralization of the education system. The article outlines the goal of modern culture and education, namely the preparation of society for the new challenges of globalization, which consists not only in building a global culture, but also in deepening the identity of individuals, groups and communities by promoting the provisions of mutual dialogue, mutual understanding and cooperation.

Key words: globalization; glocalization; culture; world cultural flows; multiculturalism; education.

УДК 37.091.31-059.2:004:373.5
DOI: 10.24144/2524-0609.2019.44.214-218

Юрченко Артем Олександрович
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедра інформатики
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
м. Суми, Україна
a.yurchenko@fizmatsspu.sumy.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6770-186X>

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ З ІНФОРМАТИКИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Анотація. В сучасній школі більшою мірою відображені широкі можливості для особистого вибору людини, реалізації її професійних та інших потреб, але популярною і ефективною формою організації життєдіяльності дитини у освітньому процесі є гурткова робота. Саме її розглядаємо як ефективний шлях формування особистості та її творчого потенціалу у контексті своєчасного виявлення інтересів, здібностей і нахилів дітей. Ознайомлення з організацією та проведенням гурткової роботи з інформатики основної школи та презентація методичних особливостей розробленого гуртка «Основи комп'ютерної анімації». Для реалізації поставленої мети було використано теоретичні (аналіз і систематизація наукової літератури за якими визначено поняттєво-категоріальний апарат та проведено для узагальнення різних поглядів) та емпіричні (вивчення й узагальнення вітчизняного та закордонного педагогічного досвіду, опитування, бесіди з вчителями й викладачами для перевірки ефективності розробленого гуртка як позаурочного заняття учнів з інформатики). У статті зазначено переваги гурткової роботи та її особливості організації та проведення. Зазначено, що позаурочна діяльність для учнів є важливою сферою, у якій є досить широкими можливості для вияву самоактивності, а також для особистісного самовизначення та самореалізації. Розглядаючи гурткову роботу з інформатики, роботі за комп'ютером можна легко надати цікавого ігрового характеру, тому такі гурткові заняття особливо приваблюють учнів. Нами виділено основні напрями гурткової роботи з інформатики серед яких напрям вивчення комп'ютерної графіки та анімації. Запропоновано розробку організації та проведення гуртка «Основи комп'ютерної анімації» у якій розглядаються теоретичні основи анімації та практичні вміння розробляти динамічні зображення за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення для роботи з анімацією.

Ключові слова: гурткова робота; позаурочна діяльність; навчання інформатики; організація гурткової роботи; учні.

Вступ. В сучасній школі більшою мірою відображені широкі можливості для особистого вибору людини, реалізації її професійних та інших потреб; значна роль людини у забезпеченні власних інтересів і можливостей, різноманітних моделей діяльності тощо. У зв'язку з цим важливим завданням сучасної школи стає забезпечення всіх умов, необхідних для розвитку особистості учня, його самореалізації, набуття життєвоважливих компетентностей.

Саме позашкільна діяльність, участь учнів у різних її видах – це важлива сфера, у якій є досить широкими можливості для вияву самоактивності, а також для особистісного самовизначення та самореалізації. Позашкільна діяльність не має строгої регламентації, тому дає можливість для вияву самостійності, яку прагнуть учні підліткового і раннього юнацького віку.

Звичайно, творчість проявляється в діях дитини, в її оригінальній манері спілкування, в іграх, малюнках, розповідях. Але, на жаль, розвиток творчих здібностей у дітей часто стає випадковим і здебільшого залишається на низькому рівні. Проте не треба забувати, що всі діти наділені здібностями, а тому потрібно їх виявляти і максимально розвивати. І це можна робити в позаурочний час на гурткових заняттях. Тобто, гурткову роботу учнів можна назвати чинником всебічного розвитку особистості школяра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній шкільній практиці майже кожна школа має у своєму арсеналі декілька позаурочних гуртків. А в науці активно ведуться обговорення щодо форм та методів організації та вдосконалення гурткової системи, про що зазначається у роботах Л.В. Балабіна, Л.М. Бондаренко, В.В. Вербицький, В.І. Кириченко, О.М. Кривенко, О.В. Литовченко, Т.П. Сорока, Б.В. Струганець, О.О. Шрамко та інші.

Так, (Хоменко & Дзюба, 2014) акцентують увагу

на тому, що при гуртковій роботі педагог має набагато більшу свободу вибору змісту, форм, засобів, методів позакласної роботи, ніж при проведенні звичайного уроку.

Науковець (Бойко, 2015) зазначає, що гурткова робота в закладі освіти є популярною формою організації життєдіяльності і становить невід'ємну частину освітнього процесу. Вона розглядається як ефективний шлях формування життєво-компетентної, творчо-спрямованої особистості у контексті своєчасного виявлення інтересів, здібностей і нахилів дітей, розвитку креативності – однієї із базових якостей.

Зважаючи на аналіз праць науковців (Кириченко, 2011; Литовченко, 2012; Сорока & Струганець, 2016; Юрченко, 2017) на сучасність досліджуваної проблеми варто звернути увагу на відкрите питання оновлення та модернізації матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів, пошуку нових, сучасних методик роботи з дітьми та створення належних умов для їх зайнятості у позаурочний час.

Щодо гурткової роботи з інформатики, то (Постова, 2015) зазначає: «Гурток є дійсно найбільш гнучкою, глибоко індивідуальною формою роботи з творчими особистостями, оскільки заняття у гуртках з інформатики допомагає не тільки удосконалити знання з предмету, а також допомагає розвинути в собі такі якості як грамотність, самостійність, алгоритмічність, творчість, а також вміння здійснювати самоаналіз власних результатів роботи, здобувати навички роботи з науково-популярною літературою, публічного виступу, вміння відстоювати та обґрунтовувати власну точку зору тощо».

Метою статті є ознайомлення з організацією та проведенням гурткової роботи з інформатики основної школи та презентація методичних особливостей розробленого гуртка «Основи комп'ютерної анімації». **Завданням дослідження** є обґрунтувати

поняття «гурток» та «гурткова робота», розглянути особливості гурткової роботи з інформатики, основні її напрями та описати особливості організації та проведення розробленого гуртка з інформатики.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети було використано наступні методи. Теоретичні – аналіз і систематизація наукової літератури, праць вітчизняних і закордонних авторів за якими визначено поняттєво-категоріальний апарат щодо визначення поняття гурток та гурткова робота в школі; аналіз (історичний та порівняльний) літературних джерел, понять і теорій, який проведено для зіставлення та узагальнення різних поглядів на організацію та проведення гуртків у основній школі; ретроспективний та еволюційний аналіз комп'ютерних технологій і засобів з метою уточнення спеціалізованого програмного забезпечення для роботи гуртка з комп'ютерної анімації. Емпіричні – вивчення й узагальнення вітчизняного та закордонного педагогічного досвіду, опитування, бесіди з вчителями й викладачами для перевірки ефективності розробленого гуртка з комп'ютерної анімації як позаурочного заняття учнів з інформатики.

Виклад основного матеріалу. Спираючись на проведений аналіз праць вищезазначених науковців варто зазначити, що позаурочні заняття відіграють важливу роль у розвитку, навчанні та вихованні дітей. Серед великої кількості форм позаурочної роботи, а це предметні вечори, вікторини, класні години, конкурси, клубна діяльність тощо, найбільш зручною та дієвою є саме гурткова робота.

Під «гуртком» розуміють форму навчання, яка дозволяє донести дітям знання і навички, що не включені в обов'язкову освітню програму, але мають значення для подальшого навчання і дорослішання школярів. Крім того, діти, які відвідують гуртки різних напрямків, мають можливість збагатити світогляд та розширити знання з теми роботи секції (Кривенко, 2015).

Шкільний гурток базується на знаннях, які були отримані на уроках, і дає можливість організувати систематичні заняття за певною структурою чи програмою. Робота в таких гуртках зорієнтовує учнів на активних помічників вчителя, як в проведенні поза-класних заходів, так і уроків.

Основним завданням гурткової роботи є залучення учнів до дослідницької діяльності, стимулювання їх до прояву ініціативи і самостійності, розвиток індивідуальних інтересів, нахилів та здібностей. У вчителя є широкі можливості для формування в учнів інтересу до винахідницької, раціоналізаторської та творчої діяльності. Гурткова робота допомагає розвивати в дітях навички наукового мислення, а також якості, без яких творча особистість може не сформуватися.

На уроках інформатики є чимало можливостей зацікавити школярів змістом тієї або іншої науки. Разом з тим, основна мета уроків складається з навчання певного комплексу процедур інформатичного характеру, цікавість викладу повинна відповідати поставленим цілям. Додаткові можливості для розвитку здібностей учнів під час ознайомлення з інформаційно-комунікаційними технологіями надають різні позаурочні форми занять з інформатики. Вони можуть бути націлені на розвиток певних сторін мислення й рис характеру учнів, іноді не передбачаючи в якості основної мети розширення або поглиблення фактичних знань з інформатики. Таке розширення відбувається ніби саме по собі, як результат інтересу до предмета (Копцева, 2005).

На гуртковій роботі з інформатики роботі за

комп'ютером можна легко надати цікавого ігрового характеру, тому гурткові заняття з інформатики приваблюють учнів. При цьому потрібно мати на увазі, що роботу гуртка не можна будувати тільки на захопленні дітей комп'ютерною грою. Розробка узгоджених із загальною системою навчання інформатики в основній школі програм гурткових занять з учнями, відповідної рівню підготовки школярів сукупності навчальних задач, а також ефективного програмного забезпечення для цих занять – актуальні методичні задачі (Семеніхіна & Юрченко, 2017).

Основні напрями гурткової роботи з інформатики:

- основні положення роботи за комп'ютером для запуску прикладних програм навчального призначення та подальшого їх використання для розв'язування різних проблемних задач;
- правила роботи з електронною поштою та браузерами для перегляду веб-сторінок різного типу (інформаційні портали, форуми, соціальні мережі тощо) для подальшої роботи в телекомунікаційних проектах;
- правила та принципи пошуку інформації в глобальній мережі Інтернет за допомогою пошукових систем;
- мова розмітки гіпертексту та створення веб-сторінок;
- принципи та етапи створення графічних зображень;
- основи алгоритмізації та програмування тощо.

В рамках гурткової роботи з інформатики це можуть бути заняття з комп'ютерного моделювання, анімації та музики, розробки мультимедійних та гіпертекстових проектів естетичного чи мистецького спрямування. Великою цікавістю в учнів користується заняття з комп'ютерної графіки та веб-дизайну та іншими видами Інтернет-творчості (Божек, 2007).

Розглянемо методичні особливості організації гурткової роботи з інформатики «Основи комп'ютерної анімації».

Метою роботи даного гуртка є введення учнів у світ комп'ютерної графіки та анімації. В ході занять перед вчителем постає завдання ознайомити гуртківців з мультиплікацією; комп'ютерною анімацією; спеціалізованими програмами для створення анімацій; форматами файлів графіки та анімації; базовими інструментами, які можна використовувати в тій чи іншій програмі; навчити створювати динамічні зображення; імпортувати та експортувати файли; зберігати файли як файли програми, а також як готові анімації.

В роботі гуртка передбачено кілька напрямів навчальної та розвивальної діяльності гуртківців.

Пізнавальний. Гуртківці мають засвоїти відомості про призначення комп'ютерної анімації, можливості її використання, види, а також ознайомитися з сучасними технічними засобами для полегшення роботи зі створення анімації.

Прикладний. У цьому напрямку гуртківці повинні здобути навички роботи з програмним забезпеченням спеціалізованого призначення.

Розвивальний. На заняттях гуртка діти розвивають творчі здібності та логічне мислення шляхом виконання різноманітних творчих завдань у процесі ознайомлення з програмними засобами та розробкою різних анімацій.

Програма занять гуртка з комп'ютерної анімації розрахована на 2 місяці навчання: 30 годин (по 4 години на тиждень). Найефективніше заняття проводити двічі на тиждень по 2 години (перше заняття 1 година). Такий розподіл часу дозволяє керівнику гуртка глибше розкривати ті чи інші моменти теми,

присвячувати більше часу виробленню практичних навичок.

На момент початку роботи гуртка учні вже мають знати певний матеріал відповідно до програми курсу Інформатика основної школи (mon.gov.ua, 2015), що необхідний для успішної роботи гуртка, а саме: правила поведінки і безпеки життєдіяльності в комп'ютерному класі; складові комп'ютера; робота з вікнами; поняття: програма, файл, папка; поняття графічного редактора, його призначення; робота в середовищі растрового графічного редактора; розробка плану створення зображення; поняття буфера обміну; додавання та форматування тексту; поняття презентації; робота в середовищі редактора презентацій; розробка плану створення презентацій.

У процесі навчання на гуртковій роботі з інформатики оптимальним є поєднання індивідуальних, фронтальних та групових форм навчання. Активно використовуються словесні (розповідь, бесіда, лекція), наочні (ілюстрація програм, схем, рисунків, прогнозованих результатів), практичні методи.

Велику увагу на заняттях слід звернути на дотримання правил техніки безпеки та гігієнічних норм роботи за комп'ютером. Заняття слід організувати таким чином, щоб через кожні 15-20 хвилин безперервної роботи здійснювались комплекси вправ для релаксації і профілактики зорової втоми та м'язового напруження протягом 5 хвилин.

Навчально-тематичний план роботи гуртка представлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Орієнтовний навчально-тематичний план роботи гуртка

№ п/п	Назва теми	К-ть годин
I	Введення	3
1	Вступне заняття. Правила безпеки праці. Мета і завдання гуртка	1
2	Теоретичні основи мультиплікації. Історія мультиплікації. Створення анімації на папері	2
II	Програма для створення анімацій Pivot Animator	4
3	Знайомство з елементами робочого вікна програми Pivot Animator. Відкриття та збереження файлів. Створення та редагування кадрів.	2
4	Створення простої анімації. <i>Практична робота 1.</i> Створення анімації	2
III	Програма для створення анімацій Easy GIF Animator	8
5	Початок роботи з програмою Easy GIF Animator. Майстер анімацій. Знайомство з елементами робочого вікна програми. Відкриття та збереження файлів.	2
6	Створення та редагування кадру. Робота з часовою шкалою. Додавання ефектів при зміні кадру.	2
7	Редагування кадру за допомогою графічного редактора. Додавання до кадру тексту та зображень. Вирізання фрагментів з відео.	2
8	<i>Практична робота 2.</i> Створення анімації в програмі Easy GIF Animator.	2
IV	Вибір теми та створення власних анімацій	13
9	Вибір теми для створення власних анімацій. Консультація з вчителем.	1
10-15	Самостійна робота гуртківців над проектом зі створення авторської анімації	12
V	Представлення власних анімацій та пояснення процесу їх створення	2
16	Заключне заняття	2
Всього:		30

Для забезпечення роботи гуртка в межах даної розробки було вибрано програми для створення анімацій Pivot Animator (pivotanimator.net) та Easy GIF Animator (easygifanimator.net), оскільки дані програми є у вільному доступі. Перевагами даних програм є те, що вони досить прості у використанні – вони підходять для початку вивчення анімацій та ознайомлення з процесом їх створення. Для більш поглибленого вивчення анімацій можна використовувати програми типу Adobe Flash.

Особливістю програми Pivot Animator є те, що при відкритті програми на робочій області створення анімацій вже знаходиться готова фігура, з якою можна працювати. Дана фігура виглядає як примітивний чоловічок, на тілі якого знаходяться вузли рухомості. Easy GIF Animator – більш складна програма, але все ж таки проста в використанні. В ній є можливість створювати анімації, анімовані банери та анімовані кнопки.

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки.

Список використаної літератури

Божек П.М. Організація і проведення позаурочних заходів з інформатики, 2007. URL: <http://lebedyn-school5.narod.ru/predmet/informatic/boshek/1/3.pdf> (дата звернення 26.03.2019).
 Бойко Н.В. Організаційно-педагогічні умови використання гурткової діяльності в дошкільних навчальних закладах. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 2015. №10 (343). С. 19-26.
 Кириченко В.І. Планування роботи позашкільного навчального закладу. К.: Шкільний світ, 2011. 104 с.

- Копцева О.А. Детские общественные организации и социальное творчество учащихся. *Социологические исследования*. 2005. № 2. С. 113-120.
- Кривенко О.М. Гурткова робота як перший крок до науково-дослідницької діяльності учнів ПТОЗ, 2015. URL: <http://methodportal.com/node/38429> (дата звернення 26.03.2019).
- Литовченко О.В. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: монографія. К.: Педагогічна думка, 2012. 191 с.
- Офіційний сайт Easy GIF Animator. URL: <https://www.easygifanimator.net> (дата звернення 26.03.2019).
- Офіційний сайт Pivot Animator. URL: <http://pivotanimator.net> (дата звернення 26.03.2019).
- Постова С.А. Розвиток творчого мислення старшокласників на заняттях гуртка з інформатики. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*, 2015. Випуск 37. С.137-140.
- Програма курсу Інформатика для учнів 5-9 класів, 2015. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> (дата звернення 26.03.2019).
- Семеніхіна О., Юрченко А. Професійна готовність використовувати засоби комп'ютерної візуалізації у роботі вчителя: теоретичний аспект. *Наукові записки. Випуск 11. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Частина 4. Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. С. 43–46.
- Сорока Т., Струганець Б. Актуалізація можливостей позашкільної освіти в соціалізації підлітка. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2016. №2. С. 275-281.
- Хоменко Л.Г., Дзюба Л.Г. Особливості позаурочної роботи з інформатики як засобу формування готовності вчителя початкових класів до ознайомлення учнів з ІКТ. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*, 2014. Вип. 41. С. 288-291.
- Юрченко А.О. Педагогічні техніки організації дослідницької діяльності у сучасних інноваційних технологіях. *Освіта, наука, виробництво: реалії та перспективи : збірник наукових праць*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. Вип.1. С. 169-175.

References

- Bozhhek, P.M. (2007). Orhanizatsiia i provedennia pozauruchnykh zakhodiv z informatyky [Organization and holding of extra-curricular activities in computer science]. *lebedyn-school5.narod.ru*. URL: <http://lebedyn-school5.narod.ru/predmet/informatic/boshhek/1/3.pdf> (last accessed: 03.03.2019) [in Ukrainian].
- Boiko, N.V. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykorystannia hurtkovoi diialnosti v doshkilnykh navchalnykh zakladakh [Organizational-pedagogical conditions of use of circle activity in pre-school educational institutions]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia «Pedahohichni nauky»*. 10(343). 19-26 [in Ukrainian].
- Khomenko, L.H., & Dziuba, L.H. (2014). Osoblyvosti pozauruchnoi roboty z informatyky yak zasobu formuvannia hotovnosti vchytelia pochatkovykh klasiv do oznaiomlennia uchniv z IKT [Features of post-graduate work in computer science as a means of forming the readiness of the elementary school teacher to familiarize students with ICT]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriiia: pedahohika i psykhohohiia*. 41. 288-291 [in Ukrainian].
- Kopceva, O.A. (2005). Detskie obshhestvennye organizatsii i social'noe tvorchestvo uchashchisja [Children's community organizations and social creativity of students]. *Sociologicheskie issledovanija*, 2, 113-120 [in Russian].
- Kryvenko, O.M. (2015). Hurtkova robota yak pershyi krok do naukovo-doslidnytskoi diialnosti uchniv PTOZ [Mouthwork as a first step to the research activities of PTO students]. URL: <http://methodportal.com/node/38429>. (last accessed: 03.03.2019) [in Ukrainian].
- Kyrychenko, V.I. (2011). *Planuvannia roboty pozashkilnoho navchalnoho zakladu* [Planning the work of an out-of-school educational institution]. Kyiv: Shkilnyi svit. [in Ukrainian].
- Lytovchenko, O.V. (2012). *Optymizatsiia vykhovnoho potentsialu pozashkilnoho navchalnoho zakladu* [Optimization of the educational potential of an out-of-school educational institution]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
- Ofitsiynyi sait Easy GIF Animator [The official website of Easy GIF Animator]. URL: <https://www.easygifanimator.net> (last accessed: 03.03.2019).
- Ofitsiynyi sait Pivot Animator [The official website of Pivot Animator]. URL: <http://pivotanimator.net> (last accessed: 03.03.2019).
- Postova, S.A. (2015). Rozvytok tvorchoho myslennia starshoklasnykiv na zaniattiakh hurtka z informatyky [Development of the creative thinking of senior pupils at the lessons of the circle of computer science]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pedahohika, sotsialna robota"*. 37. 137-140 [in Ukrainian].
- Prohrama kursu Informatyka dlia uchniv 5-9 klasiv [Program for Informatics for students 5-9 grades] (2015). URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> (last accessed: 03.03.2019) [in Ukrainian].
- Semenikhina, O., & Yurchenko, A. (2017). Profesiina hotovnist vykorystovuvaty zasoby komp'uternoї vizualizatsii u roboti vchytelia: teoretychnyi aspekt [Professional readiness to use computer visualization tools in the work of the teacher: the theoretical aspect]. *Naukovi zapysky KDPU im. V.Vynnychenka. Seriiia: Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity*, 11, part 4, 43-46 [in Ukrainian].
- Soroka, T., & Struhanets, B. (2016). Aktualizatsiia mozhlyvostei pozashkilnoi osvity v sotsializatsii pidlitka [Actuality of extracurricular education opportunities in adolescent socialization]. *Scientific Issues of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: Pedagogy*, 2, 275-281 [in Ukrainian].
- Yurchenko, A.O. (2017). Pedahohichni tekhniki orhanizatsii doslidnytskoi diialnosti u suchasnykh innovatsiynykh tekhnolohiiakh [Pedagogical techniques of organization of research activity in modern innovative technologies]. *Osvita, nauka, vyrobnytstvo: realii ta perspektyvyprats*, 1, 169-175 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.04.2019 р.
Стаття прийнята до друку 08.04.2019 р.

Юрченко Артем

кандидат педагогических наук, старший преподаватель
кафедра информатики
Сумской государственной педагогической университет имени А.С.Макаренко
г.Сумы, Украина

ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ КРУЖКОВОЙ РАБОТЫ ПО ИНФОРМАТИКИ В ОСНОВНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация. В школе в большей степени отражены широкие возможности для личного выбора человека, реализации его профессиональных и других потребностей, но популярной и эффективной формой организа-

ции жизнедеятельности ребенка в образовательном процессе является кружковая работа. Именно ее рассматриваем как эффективный путь формирования личности и ее творческого потенциала в контексте своевременного выявления интересов, способностей и склонностей детей. Ознакомление с организацией и проведением кружка по информатике основной школы и презентация методических особенностей разработанного кружка «Основы компьютерной анимации». Для реализации поставленной цели были использованы теоретические (анализ и систематизация научной литературы по которым определен понятийно-категориальный аппарат и проведено для обобщения различных взглядов) и эмпирические (изучение и обобщение отечественного и зарубежного педагогического опыта, опрос, беседы с учителями и преподавателями для проверки эффективности разработанного кружка как внеурочного занятия учащихся по информатике). В статье указано преимущества кружковой работы и ее особенности организации и проведения. Отмечено, что внеурочная деятельность для учащихся является важной сферой, в которой достаточно широкими возможностями для проявления самоактивности, а также для личностного самоопределения и самореализации. Рассматривая кружковую работу по информатике, работе за компьютером можно легко придать интересного игрового характера, поэтому такие занятия особенно привлекают учеников. Нами выделены основные направления кружковой работы по информатике среди которых – изучения компьютерной графики и анимации. Предложена разработка организации и проведения кружка «Основы компьютерной анимации», в которой рассматриваются теоретические основы анимации и практические умения разрабатывать динамические изображения с помощью специализированного программного обеспечения для работы с анимацией.

Ключевые слова: кружковая работа; внеурочная деятельность; обучение информатики; организация кружковой работы; ученики.

Yurchenko Artem

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Senior Lecturer
Department of computer science
Makarenko Sumy State Pedagogical University, Sumy, Ukraine

ORGANISATIONS AND CARRYING OUT OF GROUP WORKS OF INFORMATICS IN THE BASIC SCHOOL

Abstract. In today's school, the opportunities for personal choice of a person, realization of his professional and other needs are reflected to a greater extent, but a popular and effective form of organization of life of the child in the educational process is the work of the mug. We view it as an effective way of forming a personality and its creative potential in the context of timely identification of the interests, abilities and inclinations of children. Familiarization with the organization and conducting of group work on informatics of the basic school and presentation of methodical features of the developed circle «Fundamentals of computer animation». The theoretical (analysis and systematization of scientific literature on which the conceptual-categorical apparatus was defined and generalizations of different views) was used and empirical (study and generalization of domestic and foreign pedagogical experience, interviews, discussions with teachers and teachers for checking the effectiveness of the developed circle as an after-school lesson in computer science). The article outlines the benefits of group work and its peculiarities of organization and conduct. It is noted that extra-curricular activity for students is an important area, which has rather wide opportunities for self-expression, as well as for personal self-determination and self-realization. Considering the group work on computer science, computer work can easily provide an interesting game character, therefore, such classroom classes are especially attracting students. We highlight the main areas of group work on computer science, among which are the study of computer graphics and animation. The author proposes the development of the organization and holding of the circle «Fundamentals of computer animation» which examines the theoretical foundations of animation and practical skills to develop dynamic images with the help of specialized software for work with animation.

Key words: group work; extra-curricular activity; computer science training; organisation of group work; students.

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія

**ПЕДАГОГІКА
СОЦІАЛЬНА РОБОТА**

Збірник наукових праць

Випуск 1 (44)

Комп'ютерна верстка

Тополянський С.І.

Статті подані в авторській редакції

Здано до набору 13.05.2019. Підписано до друку 23.05.2019.

Формат 60x84. Папір офс. Гарнітура Times New Roman.

Друк різогр. Ум. друк. арк. 25,34.

Наклад 300 прим. Замовлення № 25

Віддруковано з готового оригінал-макета

Видавництво УжНУ «Говерла»

88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників,

і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія 3т №32 від 31 травня 2006 року